ژن

لەسەر تەختی دەسەڵات

مەحموودی تلووعی

وەرگێڕانی
ئەبوبەکر مەجیدی

کوردستان – هەولێر
٢٠٠٥

ناونیشانی کتێبی لێوەرگێڕدراو:
محمود تلوعی
زن بر سریر قدرت

ناوی کتێب: ژن لەسەر تەختی دەسەلآت
– نووسەر: مەحموودی تلووعی
– وەرگێڕانی: ئەبوبەکر مەجیدی
– نەخشەسازی ناوەوە: گۆران جمال رواندزی
– بەرگ: هۆگر سدیق
–سەرپەرشتی چاپ: هێمن نەجات
– تیراژ: ١٠٠٠ دانە
– ژمارەی سپاردن: (٣٢٦)
-- چاپی یەکەم
– نرخ: ٤٥٠٠ دینار
– چاپخانە: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە

زنجیرەی کتێب – ١٩ – (١٢٢)

ناونیشان
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی
پۆستی ئەلکترۆنی: asokareem@ maktoob.com
ژمارەی تەلەفۆن: 2260311
www.mukiryani.com

پێڕست

– پێشەکی وەرگێڕ 5
– پێشەکی نووسەر 9
١– کلیۆپاترا 21
٢– دەسەڵات و گەندەڵی 41
٣– تیۆدۆرا 57
٤– کاترین دۆمێدیسی 75
٥– ماری خوێنمژو ئێلیزابێتی یەکەم 91
٦– ژنانی دەرباری فەڕانسە 117
٧– ئەو ژنانەی کە لەسەر رووسیە حکوومەتیان کرد 155
٨– لەسووچی بەندیخانەوە بۆ کۆشکی ئێمپراتۆری 177
٩– مەلیکە ڤیکتۆریا 201
١٠– تێرزۆهسی 229
١١– مەلیکە ئەلیکساندرا 249
١٢– ئێڤیتا پێرۆن 291
١٣– رۆڵی ژن لەدەسەڵاتی ئەمریکادا 305
١٤– چوار ژنی ئاسیایی 323
١٥– دایە گەورەی ئیسرائیل 361
١٦– ژنی ئاسنینی بریتانیا 377
١٧– ژنانی دەسەڵاتداری سەدەی بیستەم 403

ئەم بەرهەمە پێشکەشە بەبرای زۆر خۆشەویستم کاك ئەحمەد کەبەو پەڕی هەست بەبەرپرسایەتی وخۆشەویستییەوە ئەرکی پەروەردەو خوێندنی منی بەئەستۆوە گرتووە. هیوادارم ئاورینگی بەختەوەری دڕکە وشکەکانی داوێنی ژیانی ئاگرباران بکاتو مەڵی ئاواتەکانی بەرەو نیشتمانی ئامانجەکانی بفرێت.

پێشەکی وەرگێڕ

ئەم پەرتوکەی کە لەبەر دەستان دایە بەرهەمی چەندین ساڵ خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی نووسەری ئێرانی، ئاغای مەحمودی تلووعیە کە سەبارەت بە ژنانی دەسەڵاتداری جیهان ئەنجامی داوەو بەپاڵپشتی سەرچاوە میژوونووسەکان تیشکی خستۆتە سەر بارودۆخی ژیانو چۆنیەتی بەدەستهێنانی دەسەڵاتو هەروەها شێوازی دەسەڵاتداریو ئەو ژنانەی کە لەدێژایی میژووودا دەسەڵاتیان بەدەستەوە گرتووەو رەوتی میژووی وڵاتەکەیانو لەهەندێك جاردا میژووی جیهانیان گۆڕیوە. پێش ناساندنی کورتەیەك لەناوەڕۆکی ئەم پەرتوکە ئامانجە بەم چەند خاڵەی خوارەوە بەپێویست دەزانم.

یەکەم: بەهۆی نەبوونی میژوونووسەکی نووسراوی باوەڕپێکراو سەبارەت بە ژنانی دەسەڵاتداری جیهان لە هەزارەی یەکەمی پ.ز نووسەر ئامانجی بەژنانی دەسەڵاتداری ئەم بەشە لەمێژوو نەکردووە.

دووهەم: بەهۆی ئەوە کە نووسەر ئێرانییە، لەپێشەکی ئەم پەرتوکەدا ئامانجی بەژمارەیەك ژنی ئێرانی کردووە کە دەسەڵاتێکی ئەوتۆیان نەبووەو ناتوانێ ناوی ئەوان لەریزی ناوی ژنانی دەسەڵاتداری جیهان بهێنین.

سێهەم: لەبەر ئەوەی کە لەچاپی چوارەمی ئەم پەرتووکە ئامانجە بە سەرچاوەکانی نەکراوە، منیش نەمتوانیوە لە وەرگێڕانی پەرتووکەکە ئامانجە بەسەرچاوەکانی بکەم.

سەبارەت بەناوەڕۆکی پەرتوکەکە دەتوانم بڵێم کە شێوازی بەدەستەوەگرتنو هەروەها چۆنیەتی بەڕێوەبردنی دەسەڵات لەلایەن ژنانی دەسەڵاتدارەوە بەدوو قۆناغ دابەش دەبێت، قۆناغی یەکەمی دەسەڵاتداری ژنان، لە کلیۆپاتراوە (٥١پ.ز) دەست پێدەکاتو بەسەردەمی حکومەتی ژۆزێفینی هاوسەری ناپلیۆن بۆناپارت کۆتایی پێدێتو قۆناغی دووهەمیش لە مەلیکە ڤیکتۆریاوە دەست پێدەکاتو تا ئێستاش بەردەوامە. لەقۆناغی یەکەمدا بەشێوەیەکی گشتی شێوازێکی هاوبەش لەنێوان ژناندا بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵاتو هەروەها بەڕێوەبردنی دەبینرێت. هەموویان لەجوانیو راکێشانی سێکس بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات کەڵکیان وەرگرتووەو بەهۆی رێگا پێنەدانی یاساکانی ئەوکات نەیانتوانیوە راستەوخۆ دەسەڵات بەدەستەوە بگرنو هەربەم هۆیەشەوە وەك شاژن یاخود دایكو ئەویندارى پاشاو لەرێگای

کارتێکەری لەهاوسەرەکانیان حوکمڕانیان کردووە. ئاستی دەسەڵاتداریتی ژنان لەم قۆناغەدا سەرکەوتوو نەبووە: ناعەدالەتی، چەوسانەوەو بەفیڕۆدانی سامانی وڵات، بێبەزەییو کوشتارو گەندەڵیو پیلانگێڕان، دیمەنی سەرەکی دەسەڵاتی ژنانی ئەم قۆناغەیە. ئاگرپێینا بۆ پاراستنی دەسەڵاتی خۆی لەگەڵ کورەکەی جووت دەبێت، ماری تۆدۆر نازناوی ماری خوێنمژ وەردەگرێتو ماری دۆمێدیسی کارەساتی "ساینت بارتۆلۆمی" دەخولقێنێ و... هتد. هەڵبەت ئامانجە بەم خاڵە پێویستە کە هاوسەرەکانیان کە دەسەڵاتداری راستەقینە بوون لەوان سەرکەوتووتر نەبوون. نووسەر لەم پەرتوکەدا ئەم دیمەنانە لەچوارچێوەی دەسەڵاتداریتی ژنان لێکدەداتەوەو ئەگەرچی ژنانی ئەم قۆناغە لە خولقاندنی ئەم کارەساتانە رۆڵی سەرەکییان نواندووە، بەڵام نابێ ئەم بابەتەش کە دیمەنی دەسەڵاتی پاشاکانی ئەوکاتیش بەگشتی هەربەم شێوەیە بووە لەچاوی ئاوێنەی دادپەروەری بشارینەوە. ئەگەر بەراوردێکم هەبێت لەنێوان دەسەڵاتداریتی ژنانو پیاوانی ئەوکاتو هەموو ئەو دۆخو چوارچێوەیەی کە ژنانو پیاوانی تێدا ژیاوە هاوکات لەگەڵ تێڕوانینی کۆمەڵگا بۆهەمە بەر هەڵسەنگاندنێکی دادپەروەرانە، ئەوە دەتوانم بڵێم کە ژنان سەرکەوتووتر بوون. ژنە دەسەڵاتدارانی ئەم قۆناغە ئەگەر تینووی دەسەڵاتنو نەیانتوانیوە سەرکەوتوو بن، دەرئەنجامی سروشتی چەوسانەوەو بێبەری بوونی ئەوانە لەدەسەڵات. ئەمەش بەنۆبەی خۆی جگە لەناشیاویو ناشارەزاییو چەوتی دەسەڵات ئاکامیتری لێناکەوێتەوەو هەربۆیەش ناتوانین وەك نمونە پەنجە لەسەر ژنە دەسەڵاتدارێکی کارامەو لێهاتوو لەم قۆناغەدا دابنێین، بەڵام پیاوان کە لەسەرتای ژیانی مرۆڤەوە ئەزموونی دەسەڵاتداریان هەبووە دەبوایە پەڕەکانی پەرتوکی میژووی دەسەڵاتیان لەوەی کە هەیە خاوێنتر بووایە. لە قۆناغی دووهەمی دەسەڵاتداریتی ژنان، ژنە دەسەڵاتدارانی ئەم قۆناغە جگە لە مەلیکە ئالیکساندارو تێزۆهسی (کە ئەم دوانەش لە گرووپی ژنە دەسەڵاتدارانی قۆناغی یەکەم جێدەگرن) لەرێگای میراتگریو بە زۆرینە تا لەسەر دەمی ئەمرۆکە نێزیکتر دەبێتەوە، لە رێگای هەڵبژاردن بە دەسەڵات دەگەن. بەهۆی ئالو گۆڕی قوولّ لە تێڕوانینی کۆمەڵگاو خەباتی ژنانو پێشکەوتنی یاساکان و...هتد، ئیتر رۆڵی جوانیو راکێشانی سێکس بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات نامێنێو لێهاتوویو شارەزاییو هەڵبژاردن رۆڵی سەرەکی دەگێڕێ. لەم قۆناغەدا ژنان بەهۆی ئەم ئالو گۆڕییانەی کە باسمان کرد بەدەستێکی پڕ لە زانستو رووناکبیرییەوە دێنە ناوگۆڕەپانی دەسەڵاتو هاوشانی پیاوان ئەرکی بەڕێوەبەری کۆمەڵگا

دەگرنە ئەستۆ. هەر بۆیەش دەبینین لە چوارچۆەی سیاسەتی دەرەوە بۆچوونەکانی مەلیکە قیکتۆریا دروستو وردبینانەترە لە بۆچوونەکانی وەزیری دەرەوەی (پالمێرستۆن)و هەروەها ژنە دەسەلاتدارانی وەکوو ئیثیتا پیرۆن بە نازناوی فریشتەی رزگاری هەژارانو مارگاریت تاچێر بە نازناوی ژنی ئاسنینی بریتانیاو گۆلدا مایێر بە نازناوی دایەگەورەی ئیسرائیل دێنە ناو گۆڕەپانی سیاسەتەوەو ئەرکی سیاسەتی ولاتەکەیان دەگرنە ئەستۆو راستەوخۆ (نەك لەرێگای کارتێکەری لە هاسەرەکانیان) لەسەر کوورسی دەسەلات بڕیار دەدەن. ئەگەر بێن بەراوردێك بکەین لەنێوان ئەم دوو قۆناغەدا بۆمان دەردەکەوێ کە لە قۆناغی یەکەمدا ژن بەشێکی چەوساوەو بڕیار لەسەر دراوو بێبەش لە دەسەلاتی کۆمەلگایە کە کاتێك دەسەلات بەدەستەوە دەگرێت چەوت کەلکی لێوەردەگرێو ناشارەزایانە یان لە رووی عۆقدەوە گەندەڵی دەکات. بەلام لە قۆناغی دووهەمدا ژن پتر شارەزاو رۆشنبیرەو کاتێك دەسەلات بەدەستەوە دەگرێت شان بەشانی پیاوان بەڕێوەی دەبات‌و هەروەها بەهۆی دەرەتانی یاسایی‌و کۆمەلایەتییەوە، ئیتر رۆڵی جوانی‌و راکێشانی سێکس بۆ بەدەستهێنانی دسەلات نامێنێ‌و توانایی‌و شارەزایی شۆێنی دەگرێتەوەو خۆی راستەوخۆ پاڵ بە تەختی دەسەلاتەوە دەدات. ژنانی قۆناغی دووهەم ئەگەرچی سەرکەوتنێکی زۆریان بەدەست هێناوە بەلام بەراورد لەگەڵ پیاوان لە ئاستێکی نزمتر دابوون‌و ئەمەش هەر وەك لەسەرەتادا باسم کرد لەوە سەرچاوە دەگرێ کە هێشتاش تێڕوانینی کۆمەلگا سەبارەت بە ژن ئەگەر چی بەرەو پێش چووە بەلام نەگەیشتووەتە ئاستی یەکسانی‌و کۆمەلگای ئەمرۆش بەتایبەت لە شەرق رۆڵی گرینگی لە دانان‌و داسەپاندنی هەرێمە گشتی‌و تایبەتییەکان هەیە، واتە رۆڵو کاری ژن لە هەرێمە تایبەتییەکانی وەکوو کاروباری مالداری‌و منداڵ بەخێو کردن‌و بە گشتی هەموو ئەو کارانەی کە لە چوارچێوەی دیواری مالەوە ئەنجام دەدرێ بەرجستە دەبێ (هەرێمی تایبەتی)و ئەرکی سیاسی‌و بەڕێوەبردنی‌کۆمەلگاو بە گشتی کاری دەرەوەی ناو مال (هەرێمە گشتییەکان) لەسەر شانی پیاوانەو ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوە کە ژن بە خواستی خۆی نا بەلکوو لەژێر دەسەلاتو سیستەمی پیاوسالاریدا ناچار بێ کاروباری سیاسی بەجێ بهێڵێت.

نووسەر لەپێشەکی ئەم پەرتووکەدا ئاماژە بەوە دەکات کە دەسەلاتی ژن‌و رۆڵی ئەوان لە سیاسەتی جیهانیدا پێوەندی راستەوخۆی بەسەرکەوتنی ژنان لە بەدەستهێنانی مافە سیاسییەکانەوە نییە، بەلام بە وردبوونەوە لە مێژووی دەسەلاتدارێتی ژنان کە نووسەر بۆ

خۆشی لەم پەرتووکەدا ئاماژەی پێداوە، بۆمان دەردەکەوێ ژمارەی ئەو ژنانەی کە لەسەردەمی ئێمە (سەردەمی خەباتی ژنان بۆ بەدەستهێنانی مافە رامیارییەکان‌و هەروەها بەرز بوونەوەی ئاستی رووناکبیری کۆمەلگا) بەدەسەلات گەیشتوون، زۆرترەو لەگەڵ ئەمەشدا رەوتی بەدەستهێنان‌و شێوازی دەسەلاتداری رەوتێکی رێکوپێك‌و دروستی بە خۆیەوە گرتووەو ژنە دەسەلاتداری ئێستا پشتیوانی بەرەو پێشچوونی دەسەلاتە نەك گەندەڵکەری دەسەلات. لێردا پێویستە ئاماژە بەم خاڵە بکرێ کە دوای تەواوبوونی وەرگێڕانی ئەم پەرتووکە ژمارەیەکی زۆر لە ژنانی جیهان بۆ وێنە مێگاواتی سۆکارنۆ سەرۆك کۆماری ئەندۆنێزیاو گلۆریا ئەرۆیۆی، سەرۆك کۆماری فیلیپین‌و خاتوو ئانا لیندای وەزیری دەرەوەی سویدو خاتوو کۆندۆ لیزارایزی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی جۆرج بووش و... هتد لە پۆستە جیاجیاکانی حکوومەت وەك سەرۆك وەزیرانی‌و وەزیری دەرەوە و... هتد لەسەر تەختی دەسەلات دانیشتون کە لەم پەرتووکەدا ناویان نەهاتووە.

لەکۆتاییشدا جێگەی خۆیەتی سپاس و ئەمەگناسی خۆم پێشکەش بە هەموو ئەو کسانە بکەم کە لەئامادەکردنی ئەم بەرهەمە یارمەتیان داوم. هیوادارم نەمامی ئەوین لە پێدەشتی ژیانیان بڕوێت وداری ئاواتەکانیان چرۆی بەختەوەری بگرێت.

پێشەکی نووسەر

ئەم پەرتووکەی کە لەبەردەستاندایە، بەرهەمی چەندین ساڵ لێکۆڵینەوەو بە دواداچوونە سەبارەت بە ژنانی حوکمڕانی جیهان، کە لەم کۆتاییانە دەرفەتێك بۆ نووسینەوەی ئەم زانیارییانە رەخسارو هاوکات لەگەڵ ڕێکخستنی بابەتەکانی هەر بەشێك، کەڵك لەنوێترین سەرچاوەکانی تایبەت بەو ژنانە وەرگیراوە کە لەنیوەی دووهەمی سەدەی بیستەمدا بە دەسەڵات گەیشتوون. حوکمڕانیی ژنانو رۆڵی ئەوان لە سیاسەتی جیهاندا هیچ پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە سەرکەوتنی ژنان لە بەدەستهێنانی مافە ڕامیارییەکانەوە نییە، بەهۆی ئەوەی کە تا کۆتایی سەدەی بیستەم تەنیا ژنانی نیوزیلەندا توانیبوویان مافە سیاسییەکانیان بەدەست بهێنن. پێش شەڕی یەکەمی جیهانیش وێڕای بەخشینی مافی سیاسی بە ژنانی ئۆستۆرالیاو فینلەندا و نۆرۆێژ، ژمارەی ئەم وڵاتانە لە چوار دەوڵەت تێ پەڕی نەدەکرد. لەمەودای شەڕی یەکەمو دووهەمی جیهانیشدا تەنیا ژنانی نۆزدە وڵاتی جیهان کە زۆربەیان ژنانی وڵاتانی ئەورووپی بوون، بۆ وێنە شورەوی (یەکێتی سۆڤیەت) لەساڵی ۱۹۱۷، ئەڵمانیا لەساڵی ۱۹۱۸، بریتانیا لەساڵی ۱۹۱۹و ئەمریکا لەساڵی ۱۹۲۰ توانیان مافە ڕامیارییەکانیان بەدەست بهێنن‌و ژنانی فەڕانسەو ئیتالیاش دوای کۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی مافی دەنگدانیان بەدەست هێنا. لەسەرەتای نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەمدا تەنیا ژنانی سی وڵات لە کۆی وڵاتانی سەربەخۆی جیهان کە نێزیکەی سەد وڵات بوو، مافی دەنگدانیان هەبووو ئەمەش تەنیا وڵاتانی جیهانی سێهەمی نەدەگرتەوە بەڵکو لەهەندێ وڵاتە پێشکەوتووەکانیش بۆ وێنە سویسرا، ژن مافی دەنگدان یان هەڵبژاردنی بۆ پۆستە سیاسییەکانی نەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا مێژووی دەسەڵاتداری ژنان بۆ چەندین هەزار ساڵ لەمەوبەر دەگەڕێتەوە کە نووسراوی مێژوویی لەوبارەیەوە تا دووهەزار ساڵ لەمەوپێش لەبەردەستدایە. لە نووسین و ڕێکخستنی بابەتەکانی ئەم پەرتووکە لەمێژووی نووسراوەی دووهەزار ساڵە کەڵك وەرگیراوەو ئەگەر ئاماژە بە ژنانی وەك بلقیس، شاژنی سەباو سمیرامیس، شاژنی ئاشوورو نەفرتیتی، شاژنی میسر نەکراوە بەهۆی نەبوونی سەرچاوەیەکی مێژوویی باوەڕپێکراوو هەروەها ئەفسانەیی بوونی ئەو باس‌و بەسەرهاتانەیە کە سەبارەت بەو ژنانە نووسراوە. یەکەمین ژنی دەسەڵاتداری جیهان کە لەم

پەرتووکەدا (کۆکراوەیە) باسی دەکەین، کیلوپاترای شاژنی میسرە. دوای کیلوپاترا لەنیوان ئەو ژنانەی کە لە هەزارەی یەکەمی پێش زایین دەسەڵاتیان بەدەست هێناوە، ئاماژە بە ژنانی ناوداری ڕۆماو "تیۆدۆرا" شاژنی بیزانس کراوە. سەبارەت بە باتەکانی ئەم بەشەی پەرتووکەکە وەبیرهێنانەوەی ئەم خاڵە پێویستە کە لەنێوان سەرچاوە مێژووییەکانی تایبەت بە رووداوەکانی ژیانی ئەو ژنانەی کە لەهەزارەی یەکەمی پێش زایین بە دەسەڵات گەیشتوون، هەندێك بابەت‌و نووسراوەی دژبەیەك هەیە کە لەم پەرتووکەدا لە باوەڕپێکراوترین سەرچاوەکان کەڵك وەرگیراوە. بەڵام بابەتەکانی تایبەت بە رووداوەکانی ژیانی ژنانی دەسەڵاتداری جیهان لە هەزارەی دووهەمی پێش زایین کەمتر جێگای شك‌و گومانن، ئەمەش بەهۆی نێزیکی لەسەردەمی ئێمەو هەروەها زۆر بوونی سەرچاوە مێژووییەکان کە کاری لێکۆڵینەوەی سەبارەت بە ژیانی ئەو ژنانە ئاسانتر کردووە کە لەم چەند سەدەیەی ڕابردوو بە دەسەڵات گەیشتوون. پێش ناساندنی سەرچاوەکانی ئەم پەرتووکە، وەبیرهێنانەوەی ئەم خاڵەش پێویستە کە مەبەست لە ژنانی دەسەڵاتداری جیهان یاخود ئەو ژنانەی کە بەدرێژایی مێژوو خاوەن دەسەڵات بوون تەنیا ئەو ژنانە نییە کە ڕاستەوخۆ دەسەڵاتیان بەدەستەوە بووە، وەك پاشاو شاژن یاخود لە پۆستی سەرۆك کۆماری‌و سەرۆك وەزیرانی و... هتد حوکمیان گێڕاوە، بەڵکو بە درێژایی مێژوودا زۆر ژن هەبوون کە هیچکام لەو پایەو پۆستانەیان نەبووەو ڕاستەوخۆ حوکمڕانیان نەکردووە بەڵام وەك جێگری پاشاو دایکی پاشا بەسەر وڵاتەکەیاندا حوکمیان گێڕاوەو یان لەرێگای هیچکام لەمانەش، بەڵکو لە رێگای زاڵ بوون‌و کاریگەری لە مێردەکانیان چارەنووس‌و رەوتی مێژووی وڵاتەکەیان گۆڕیوە. کاترین دۆمێدیسی کە نێزیکەی چل ساڵ بەناوی کوڕەکانی لە فەڕانسا حکوومی گێڕاوە، مەلیکە ئەلێکساندرا کە لەژێر کاریگەری‌و کارتێکەری پیاوێکی بەرەنگ ئابینی بەناوی ڕاسپووتین ئیمپراتۆریەتی تێزارەکانی ڕوخاندو ئێدیت ویلسۆن هاوسەری سەرۆك کۆماری بەناوبانگی ئەمریکا (ویلسۆن) کە لەدووساڵی کۆتایی خولی سەرۆك کۆماری مێردەکەیدا بەناوی ئەو لە ئەمریکا حکوومی گێڕا، چەند وێنەیەکن لەو ژنانە. خاڵی هاوبەشی هەموو ژنانی دەسەڵاتداری جیهان، تووڕەیی‌و سووربوون لە کاروباری دەسەڵات‌و بێبەزەیی‌و دڵڕەقی بەرامبەر بە دوژمنان‌و رکابەرەکانیانە کەلەم کارەدا تا ئەو جێگایە چوونەتە پێشێ کە تەنانەت ژمارەیەکیان بۆ پاراستنی هێزو دەسەڵاتیان، لە کوشتنی منداڵەکانیشیان نەپرینگاونەتەوە. وا دێتە بەرچاو کە ئەو ژنانەی تینووی دەسەڵاتن، لە گەیشتن بەدەسەڵات یان

پاراستنی دەسەلاّت لە هیچ تووندوتیژییەك خۆ ناپارێزنو دەیانهەوێ کەم وکوڕییە دەروونییەکانیان بە دڵڕەقی و تووندوتیژی قەرەبوو بکەنەوە وانیشاندەن کە لە پیاو کەمتر نین. ژمارەیەك لەو ژنانە بۆ وێنە کاترین دۆمێدیسی و ئیلیزابێتی یەکەم و ئیندیراگاندی و گۆلّدامایێر هیچ جوانی و ناسکی و هەستێکی ژنانەیان نەبووە و دەڵێی سروشت بەهەڵە ئەوانی کردۆتە ژن، بەڵام ژمارەیەکی تر لەو ژنانە وەکوو کاترینی گەورە دەسەلاّتداری بەهێزی رووسیا لەنیوەی دووهەمی سەدەی هەژدەیەم و یان ئەو ژنانەی کە لە ئیمپراتۆریەتەکانی رۆماو بیزانس بەدەسەلاّت گەیشتوون، بەهۆی هەوەسبازی بێ سنووریان هێزو گەندەڵیان تێکەڵ بە یەکتر کردووە.

سەرچاوەکانی ئەم پەرتووکە جگە لەو پەرتووکانەی کە لە کۆتاییدا ناماژە بە پێرستەکانیان دەکرێ، بریتین لە خولەکانی (دەورەکانی) سێ "دائرە المعارف"ی گەورەی ئەمریکاناو بریتانیکاو لارۆس. هەروەها لە نووسینەوەی هەندێك لە بەشەکانی ئەم پەرتووکە لە خولەکانی گۆڤارە فەرانسەییەکانی وەکو "هیستۆریا HISTORIA"و "لیستوار L'HISTOIRE"و "لیر LIRE" کەڵك وەرگیراوە. سەبارەت بەو ژنانەی کەلەم بیست سالّەی رابردوودا بە دەسەلاّت گەیشتوون، جگە لەو پەرتووکانەی کە لەسەر ئەوان نووسراوە، لە ژمارە جۆراوجۆرەکانی ئەو گۆڤارو رۆژنامە بیانییانە کەڵك وەرگیراوە کەتا سەرەتاکانی سالّی ١٩٨٩ بلاّوبوونەتەوە. لەنێوان ئەم گۆڤارانەدا پتر لە گۆڤارە ئەمریکاییەکانی وەکو "تایم TIME"و "نیوزویك NEWS WEEK"و هەروەها گۆڤاری فەرانسەیی "لێکسپرێس L'EXPRESS"و بلاّوکراوە بەریتانییەکانی "لەندەن ریڤیوو ئۆف بوکس " LONDON REVIEW OF BOOKS" کە تایبەتە بە ناساندنی نوێترین پەرتووکە بلاّوکراوەکانی بەریتانیا کەڵك وەرگیراوە.

* * *

رەنگە خوێنەرە خاوەنڕاکان رەخنە لەنووسەر بگرن کە بۆچی بەشێك لەم پەرتووکە تەرخان نەکراوە بۆ ئەو ژنە ئێرانییانەی کە بە دەسەلاّت گەیشتوون یان رۆڵیان لەدەسەلاّتی ئێراندا گێڕاوە؟ راستیەکەی ئەوەیە کە لەمێژووی ئێراندا هیچ ژنێك رۆڵی یەکەمی لە دەسەلاّتدا نەبینیووە ئەو دوو ژنە ئێرانییەش کە لە کۆتاییەکانی دەوڵەتی ساسانی بە دەسەلاّت گەیشتوون، کەمتر لە دووسالّ حکوومەتیان کردووەو هێزو دەسەلاّتێکی ئەوتۆیان نەبووەو جگە

لەمەش ئەو سەرچاوانەی کە ناماژەیان بە رۆڵی ژنانی ئێرانی لە دەسەلاّتدا کردووە، زۆر کەمنو لەناوەڕۆکدا لەگەلّ یەکتر جیاوازن، ئەمەش پیشاندانی دیمەنی راستەقینەو رۆشەنی ژنانی دەسەلاّتداری ئێرانی دژوار دەکات. لەگەلّ ئەمەشدا جێگای خۆیەتی ناماژەیەکی کورت بەو ژنە ئێرانییانە بکرێت کە لە حکومەتدا رۆڵیان نواندووە. یەکەمین ژنی ئێرانی کە لە دەسەلاّتدا رۆڵی گێڕاوە کە بەسەرهاتەکەی بەشێك لە پەرتووکی پیرۆز پێك هێناوە، ژنێکی یەهوودی بەناوی "ئێستڕا" یان ستارەیە کە بەپێی پەرتووکی پیرۆزی یەهوودییەکان لەسەردەمی خەشایار شاو بەپێی هەندێك لەسەرچاوە فارسییەکان لەسەردەمی پاشایەتی ئەردەشێری یەکەمی هەخامەنشی، شاژنی ئێران بووەو لەسەرەتادا بە کارتێکردن لەسەر پاشای هەخامەنشی، هامانی سەرۆك وەزیرانی ئەوی کوشتووەو دواتریش مامی خۆی بەناوی "مەرد خای" لە جێگەی ئەو داناوە. بەپێی گێڕانەوەی پەرتووکی پیرۆز، هامان لەگەلّ یەهوودییەکان دوژمنایەتی هەبووەو فەرمانی کۆمەلّکوژی ئەوانی لە خەشایار شا وەرگرتووە، بەڵام خەشایار شا (یان بەپێی ژمارەیەك سەرچاوەی ئێرانی ئەردەشێری یەکەم) دوای کوژرانی هامان ئەم بڕیارەی هەلّوەشاندۆتەوەو دیسانیش بەپێی گێڕانەوەی پەرتووکی پیرۆز، یەهوودییەکان بە پاڵپشتی ستارەو مەردخای تۆلّەیەکی بەزەبرو قورسیان لە دوژمنەکانی خۆیان سەندۆتەوەو لەرۆژەکانی سێزدەو چواردەی مانگی "ئادار"دا ٧٧٠٠٠ کەسیان لێکوشتوون. یەهوودییەکان لە رۆژی چواردەی ئادارداو بۆ وەبیرهێنانەوەی ئەو رۆژە جێژن (جێژنی پوریم) دەگێڕن. یەکەمین ژنی ئێرانی کە بە پلەی پاشایەتی گەیشتووە، "پوران دۆخت" یان "بوران دۆخت" بە مانای کچێکی رووخسار نێوەگولّ کە سالّێك دوای کوژرانی باوکی (خوسرەو پەرویز) لەدەوروبەری سالّی ٦٢٩ی زایینی بەدەسەلاّت گەیشتو بەپێی ژمارەیەك سەرچاوە، سالّێکو چوار مانگو بەپێی هەندێ سەرچاوەی تر هەژدە مانگ پاشایەتی کرد. سەردەمی دەسەلاّتداری ئەو هاوکات بوو لەگەلّ کۆتاییەکانی جێنشینی ئەبوبەکرو سەرەتاکانی جێنشینی عومەرو سەردەمی بەهێزی دەسەلاّتداریەتی ئیسلام. سەبارەت بە سەردەمی پاشایەتی ئەو لە پەرتوکی "حبیب السیر"ی خاندمیر بە گێڕانەوەی میژووی تەبەری هاتووە کە: "... دوای ئەوەی کە پوران دۆخت پاڵی بە تەختی دەسەلاّتەوەدا، زوڵمو زۆرداری نەماو دادپەروەری پەرەی سەند...و سەفروحی (پووس فەرۆخ) کردە وەزیرو نامەی بۆ سوپاکان نووسی کە "ئەم پاشایەتییە تەنیا بە پیاو بەڕێوە ناچێت بەڵکو لەژێر سێبەری بەزەیی خوداو بە دادپەروەری و سیاسەتی پاشا رادەگیرێ...

هەروەها سوپاش تەنیا بە دادپەروەری‌و جیاوازی نەکردن رادەگیرێ‌و ئەگەر پاشا دادپەروەر بێ، دەتوانێ پارێزگاری لە هەرێمی دەسەلاّت‌و حکومەت بکات جا چ ژن بێ و چ پیاو. هیوادارم سەبارەت بە ئێوە دادپەروەر بووبم ئەویش کە هیچ کەسێکتان بەو شێوەیە نەبینی بێت..."

دواتریش فەرمانی‌دا کە هەموو خەراجی پاشماوەی سەردەمی خوسرەو پەرۆێزە بدەنەوە بە خەڵکی ویلایەتەکان‌و دادپەروەری بلاّو بکەنەوە داری چلیپا (خاچ) کە لەسەردەمی خوسرەو پەرۆێز لە رۆمایان داگیر کردبوو نەیگەڕاندبۆوە، بدەنەوە بە دەوڵەتی رۆم بۆئەوەی سازش و لایەنگری لەگەڵ حکومەتی پوران دۆخت بکات... ئەو سالّێک‌و چوار مانگ پاشایەتی کرد.

خاندمیر دوای ئەم پێشەکییە کە کەمو زۆر دان بە توانایی‌و دادپەروەری پوران دۆخت دادەنێ ئەم چەند بەیتەشی نووسیوە:

چون تاج کیانی به پوران رسید	شکوهی دار آن خاندان کس ندید
بیاد آور این قول سنجیده را	بخوان قول مرد جهان دیده را
شکوهی نماند در آن خاندان	که بانگ خروس آید از ماکیان

وەرگێڕانەکەی بریتیە لە:

کاتێك کە تاجی دەسەلاّتی کیانی بە پوران گەیشت هیچ کەس شکۆیەکی لەم بنەماڵەیە نەبینی

ئەم وتە بەجێ‌و بەنرخە وەبیرەخۆت بهێنەوە‌و پەندی پیاوانی گەڕیدە بخوێنەوە کە هیچ شکۆیەك بۆ بنەماڵەیەك نامێنێتەوە کاتێك کە لەجیاتی کەڵەشێر مریشك دەخوێنێ

فێردەوسیش کە لەگەڵ چەمکی هۆنراوەکەی سەرەوە سەبارەت بە دەسەلاّتداریّتی ژنان هاوڕایە، لەسەر سەردەمی پاشایەتی پوران دۆخت دەنووسێ:

یکی دختری بود پوران بنام	چو زن شاه شد کارها گشت خام
که از تخم ساسان همان مانده بود	بس دفتر خسروان خوانده بود
بر آن تخت شاهیش بنشاندند	بزرگان بر او گوهر افشاندند
چنین گفت پس دوخت پوران، که من	نخواهم پراکندن انجمن
کسی را که درویش شد، ز گنج	توانگر کنم، تا نماند به رنج
مبادا به گیتی کسی مستمند	که از داد او بر من آید گزند
ز کشور کنم دور بدخواه را	به**رآئین** شاهان کنم راه را

وەرگێڕانەکەی بریتیە لە:

کچێك بەناوی پووران هەبوو کە کاتێك بوو بە ژنی پاشا هەموو کارەکان شێوان

لەبنەماڵەی ساسان تەنیا ئەو کچە مابوو کە بەسەرهاتی زۆربەی پاشاکانی خوێندبۆوە

کاتێك لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشت گەورە پیاوان زێڕو گەوهەریان بەسەردا باراند

دواتر پوران دۆخت ئاوای گوت: کە من نامهەوێ ئەم پاشایەتییە بشێوێنمو

کەسێك کە لەگەنج بێبەش (فەقیر) بێت دەوڵەمەندی دەکەم تا دەردو رەنجی نەمێنێ

نابێ لەجیهاندا کەس دەستکورت بێ لەبەرئەوەی کە بەهۆی هاوارو سکالاّی ئەوەوە زەرەرمەند دەبم

نەیاران لە ولاّتەکەم دوور دەخەمەوە‌و بەشێوەی شاهانە (دادپەروەرانە) دەسەلاّتداری دەکەم

دوای مردنی پوران دۆخت، خوشکەکەی بەناوی "ئازەر میدۆخت" کە بە واتای پیرنەبوون یان کچی هەمیشە گەنج دێت لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت، بەلاّم سەرداریّکی سوپای ساسانی بەناوی "فەرۆخ هۆرمۆزد" داوای تاج‌و تەختی ئەوی کردو دواتر داوای لە ئازەر میدۆخت کرد زەماوەندی لەگەڵ بکات، بەلاّم ئازەر میدۆخت کە ئامادە نەبوو زەماوەندی لەگەڵ بکات، کار دروستایی کوشتنی ئەوی ئامادە کرد. کوڕی فەرۆخ هۆرمۆزد بەناوی رۆستەم بۆ تۆڵەسەندنەوەی خوێنی باوکی دژی ئەو راپەڕی‌و توانی حکوومەتەکەی بڕوخێنی‌و خودی ئازەر میدۆختیش کوێر بکات. بەپێی میژووی ئێرانی بەر لە ئیسلام، سەردەمی دەسەلاّتی ئازەر میدۆخت لە دەوروبەری سێ یان چوار مانگ بووە.

"تورکان خاتوون"ی ناسراو بە خوای جیهان کە هاوسەری تەکێش‌و دایکی سولّتان محەمەدی خارەزمشا بوو، لە میژووی ئێرانی دوای ئیسلامدا بەناوبانگترین ژن بووە کە رۆڵی کاریگەری لەدەسەلاّتدا نواندووە‌و ماوەیەکی کورتیش بەتەنیا حوکمرانی کردووە. تورکان خاتوون کچی یەکێك لەخانەدانە تورکەکان بووو بەپشتیوانی خێڵەکەی (قبچاق) توانی لەدەرباری خازەرمشادا دەسەلاّتێکی زۆر بەدەست بهێنی‌و زۆربەی وەزیرەکانی پاشاش کە بەراوێژو مەیلی ئەو هەڵدەبژێردران، پێڕەویان لێدەکرد. بەهۆی ئەوەکە سولّتان محەمەد دەیهەویست کوڕەکەی

(جەلالەدین) کە لە ژنێکی تورکمان بوو بکاتە جێنشینی خۆی، ناکۆکی کەوتە نێوان ئەوو دایکیو تەنانەت تورکان خاتوون کاتی هێرشی مەغۆلیش ئامادە نەبوو لەگەڵ کوڕەکەی خارەزم بەجێ بهێڵێ، بەڵام بە نزیك بوونەوەی سوپای مەغۆل وردەوردە ترس لەسەر دڵی نیشتو دوای کوشتنی شازدە کەس لە شازدەکان (بەپێی هەندێ سەرچاوە ٢٧ کەس) کە رکابەرو داواکاری تاجو تەختی دەسەڵات بوون، خارەزمی چۆڵ کردو لە قەڵای ئیلال کە وایدەزانی مەغۆلەکان دەستیان پێی راناگات، جێگیر بوو. واسیلییان، نوسەرو مێژوونوسی رووس لەپەرتووکی بەناوبانگی خۆیدا (جەنگیزخان) سەبارەت بەچارەنووسی تورکان خاتوون دەنوسێ: "... مەغۆلەکان دوای ماوەیەکی کورت گەیشتنە قەڵاکەو گەمارۆیاندا. دەوراودەوری ئەم کێوە چڕەیان بەدیوار هەڵچنیو بەتەواوی پەیوەندی گەمارۆدراوەکانیان لەگەڵ دەرەوە بڕی. گەمارۆی قەڵاکە چوار مانگی خایاندو دوای ئەوەکە ئاوو خۆراك نەما، تورکان خاتوون بەناچاری خۆی بەدەستەوەدا. مەغۆلەکان هەموو ژنو منداڵە بچوکەکانی خارەزمشایان لەگەڵ تورکان خاتوون دەستبەسەر کردو بەشێوەیەك کە لە پەرتووکی مێژووی جیهانگیردا ئاماژە پێکراوە، کوڕەکانی سوڵتان محەمەدیان بەگەورەو بچوکەوە کوشتو کچەکانی سوڵتان محەمەدو هەروەها دایکیشیان نارد خێوەتگای چەنگیز". واسیلییان درێژەی پێدەداتو دەڵێت: "سەرکردەی مەغۆل کچەکانی خارەزمشای دا بە کوڕو خزمەکانی خۆیو تورکان خاتونیشی بۆ نمایش لەکۆڕەکانی بەزمو ڕەزمی خۆی ڕاگرت. تورکان خاتوون دەبوایە لەپێشەوەی تەختی پاشا راوەستێو گۆرانی خەمین بڵێ. جەنگیزخان لەتە ئێسقانی دەخستە بەردەمی تورکان خاتوونو ئەویش کە خۆی بەدەسەڵاتداری ڕەهای خارەزمو شازنی جیهان دەزانی بەم لەتە ئێسقانانە دەژیا". لەمێژووی ئێراندا ژنێکیتریش بەناوی تورکان خاتوون بەدەسەڵات گەیشتووە. ئەو ژنی ئەتابەگی سەعدی کوڕی ئەبووبەکری ئەتابەکانی فارس بوو. کوڕەکەی ئەتابەك سەعد (محەمەد) لەکاتی مردنی باوکیدا منداڵ بووو هەر بەم هۆیەشەوە دایکی هەوساری کاروباری دەسەڵاتی بەدەستەوە گرتو بەپێشکەش کردنی خزمەت بە هۆلاکۆ خانی مەغۆل، بەناوی کوڕەکەی مۆڵەتی دەسەڵاتی لە هۆلاکۆ خان وەرگرت. بەڵام محەمەد دوو ساڵ دواتر مردو تورکان خاتونیش بەراوێژی گەورە پیاوانی دەوڵەتی کوڕەکەی، کوڕی سەلغوری کوڕی سەعدی زەنگیی کردە ئەتابەکی فارسو کچەکەشی لێماڕە کرد. سەعدی زەنگی دوای بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات، دەستی بەزوڵمو زۆرداری کردو بەشێوەیەك خەڵکی تازار دەدا کە تورکان خاتون دژی ڕاپەڕیو دوای دەستبەسەر

کردنی، ناردیە هۆلاکۆ خان. هۆلاکۆ خان، سەلجوق شای کردە دەسەڵاتداری فارسو سەلجوق شاش دوای ڕۆیشتن بۆ شیراز، تورکان خاتونی ماڕەکرد. بەڵام ئەم زەماوەندە کە لەپێناو بەرژەوەندیدا بوو، ئاکامێکی باشی لێ نەکەوتەوەو تورکان خاتوون لەساڵی ٦٦١ی کۆچی مانگی بەفەرمانی سەلجوق شا کوژرا.

لەمێژووی هاوچەرخی ئێراندا کە لەسەردەمی قاجارییەوە دەست پێدەکات، هیچ ژنێك بەڕادەی "مەهدی عۆلیا"ی دایکی ناسرەدین شا لە حکومەتی ئێراندا ڕۆڵی نەنواندووەو دەتوانین بڵێین ئاژاوەو دووزمانیەکانی ئەو کە بووە هۆی کوژرانی میرزا تەقیخانی ئەمیر کەبیر، ڕەوتی مێژووی ئێرانی گۆڕیووە. دکتور فەرەیدوونی ئادەمیەت کە گشتگیرترین لێکۆڵینەوە میژوورییەکانی تایبەت بەسەردەمی ئەمیر کەبیری ئەنجامداوە، لە پەرتووکی "ئەمیر کەبیرو ئێران" بەم شێوەیە مەهدی عۆلیا دەناسێنێ: "خاوەن شکۆی ناسراو بە نەواب‌و خاوەن نازناوی مەهدی عۆلیا، کچی ئەمیر محەمەد قاسم خانی قاجارو ژنی محەمەد شاو دایکی ناسرەدین شاو شازادە "عزت الدوله" بوو. ئەو زۆر ژیرو پاوانخوازو رازاوە دۆستو ناشیرین بوو. هەروەها لێهاتوییەکی بێوێنە لە نووسینی خەت بەشێوازی چلیپا هەبوو. جگە لەمانەش مامۆستای هونەری مەکربازیو فرت وفێڵ بوو. دەسەڵات پەرستیو هەوەسبازی، خووو ڕەوشتی ئەوی پێك دەهێناو ژیانی ئەو پەروەردەی ئەم دوو ڕەوشتە بوو. محەمەد شا، مەهدی عولیای خۆش نەدەویست و هەربۆیەش تەڵاقی دابوو... بەڵام لەدەستی ئەو رزگاری نەدەهات‌و بەردەوام لە مەترسی پیلانگێڕی ئەو دابوو. مەهدی عۆلیا لەمەودای مردنی محەمەد شاو هاتنە سەرکاری ناسرەدین شا وەك جێگری پاشا حوکمڕانی دەکرد. ناسرەدین شا بەپێچەوانەی ڕای دایکی، میرزا تەقی خانی وەك سەرۆك وەزیران هەڵبژارد. ئەم گرنگی نەدانە بەڕای مەهدی عۆلیا زۆر لەدڵی دایکی گران هات، ئەمەش لەکاتێکدا کە تا دوێنێ دایکە پاوانخوازەکەی خاوەن دەسەڵات بوو... بەڵگە باوەڕپێکراوەکان هەندێك بابەتی گشتی ئاشکرا دەکەن: مەهدی عۆلیا هەر لەسەرتای دەست بەکاربوونی ئەمیر کەبیر دەستی بەپیلانگێڕی کرد. سەرەڕای ئەوەی کە ئەمیر کەبیر بەردەوام سازشی لەگەڵ دەکرد، داواکارییەکانیشی بۆ خۆ پاراستن لەدوژمنایەتی ئەو بەجێ دەگەیاند! ناسرەدین شا دایکی نەدەدواندو لێی دوور دەکەوتەوە، بەڵام خاڵی سەرنج راکێش ئەوە بوو کە ئەمیر کەبیر هەوڵیدەدا ناسرەدین شا رازی بکات کە دڵی دایکی بداتەوە..." لەگەڵ ئەوانەش، مەهدی عۆلیا کە دەیهەویست سەرۆك وەزیران ملکەچو پێڕەوی

بێت، هیچکات لەگەڵی ڕێك نەدەکەوتو دوژمنایەتییەکەی لەگەڵ ئەمیر کەبیر بەهۆی ئەوە کە ناسرەدین شا بەپێچەوانەی ویستی دایکی، خوشکەکەی (عزەت الدولە) لە ئەمیر کەبیر مارەکرد، تووندوتیژتر بوو. لەراپۆرتی نوێنەری سیاسی بریتانیا لەئێران (فرانت) بەڕوونی ئاماژە بەم بابەتە کراوەو بۆ وێنە هاتووە "... مەهدی عۆلیا بەتوندی لەگەڵ ئەم زەماوەندە ناکۆك بوو، لەبەرئەوەی کە دەترسا دەسەلاتی ئەمیر کەبیر لەم ڕێگایەوە زیاتر بێتو ئەمەش شتێکی سروشتیبوو. بەڵام ناسرەدین شا گوێی بەقسەی دایکی نەداو سوربوو لەسەر ئەم کارەو دەیگوت کە سەرکەوتون و بەردەوام بوونی حکوومەتەکەی بە بوونی ئەمیر کەبیرەوە بەستراوەتەوە. ئەندامانی بنەماڵەی پاشایەتی لەناوخۆیاندا بەتەشەروە دەیانگوت: کوڕی نۆکەری "قائم مقام" لەگەڵ خوشکی شای ئێستاو کچی شای پێشوو دەستیان لەناودەستی یەکترەوە ناوە..." ئەمیر کەبیر دوای زەماوەند لەگەڵ کچی مەهدی عۆلیا زیاتر لەجاران هەوڵیدەدا کە دڵی خەسوەکەی بداتەو، بەڵام مەهدی عۆلیا کە چاوەڕوانی ئەوە بوو زاواکەی نۆکەرو ملکەچی بێت، لەڕێزو زمانخۆشیو هێمنی ئەمیر کەبیر رازی نەدەبوو، تا ئەوەی کە ئەمیر کەبیر وردە وردە شێوازی تووندتری لەبەرامبەر پیلانو دووزمانیەکانی مەهدی عۆلیا گرتەبەرو مەهدی عۆلیاش لەبەرامبەردا ڕێژەی جوڵانەوەکانی چڕتر کردو توانی بەکەڵك وەرگرتن لەلایەنگرەکانی لەدەربار، تۆوی دڵپیسی لەدەرونی ناسرەدین شادا بچێنێو لەماوەیەکی کورتدا کاردروستایی لەسەرکار لابردنو دوورخستنەوەو دواتریش کوشتنی ئەمیر کەبیر ئامادە بکات. مەهدی عۆلیا دوای کوژرانی ئەمیر کەبیرو تا تەواوبوونی سەردەمی سەرۆك وەزیرانی میرزا ئاقاخانی نوری کە نزیکەی حەوت ساڵی خایاند، ڕۆڵی گرنگی لە کاروباری وڵاتدا گێڕاو ئامانجەکانی خۆی لەڕێگای میرزا ئاقاخانی نوریەوە دەستەبەر کرد، بەڵام دوای ئەمانە ڕۆڵی بەرچاوی نەبووو لەساڵی ١٣٩٠ی کۆچی مانگی کە لەتەمەنی حەفتا ساڵیدا مرد، کڕو بێدەنگ ببوو. لەنێوان ژنە جۆراوجۆرەکانی ناسرەدین شای قاجار، تەنیا "انیس الدولە"ی سەرتۆپی ژنانی حەرمسەرا ڕۆڵی کاریگەری لەکاروباری وڵاتدا دەنواندو بەکارتێکەری لە ناسرەدین شا، دەستی لەدانان و لەسەرکار لابردنی پۆستە گرینگەکانی دەوڵەتی وەردەدا. لەنامەیەکی "انیس الدولە" بۆ ناسرەدین شا سەبارەت بە بڕیاردەری شیراز کە لەپەرتوکی "بیرەوەرییەکانو مەترسییەکان"ی حاجی "مخبر السلطنة "ی هیدایەت دا چاپکراوە، ئاماژەیەك بەو دەست تێوەردانانە کراوە. لەو نامەیەدا کە بە رستەی "قوربانی

خاکی بەرپێت بم" دەست پێدەکات، "انیس الدولە" داوا لە هاوسەری دەکات کە "رکن الدولە" لەسەر حکوومەتی شیراز لانەبات. لەو نامەیەدا دوای پێشەکییەکەی هاتووە: "بیستومە کە دیسان حکوومەتی شیرازتان گۆڕیوە. بەخودا جێگەی سەرسوڕمانە. "رکن الدولة"ی بەستەزمان سەرەڕای ئەو زیانە زۆرە حەوت مانگەکە ڕۆیشتوە. ئەگەر بۆ پێشکەشیە لەشازادەی وەرگرن. بەم شێوەیە ڕەعیەتی داماو لە پەل و پۆ دەکەون. ڕەعیەت بەم شێوەیە تەواو دەبێت، حاکم کە لەخۆی نادا.... لەجوامێری بەدوورە ئەو داماوانە لەهەموو لایەکەوە تەواوبون...". ناسەردین شا لەسەروی ئەو داواکارییەی "انیس الدولە"دەنوسێ:"رکن الدولة" حاکمە. ولاّمی داواکارییەکەشیمان بە تێلێگراف داوە..."

"انیس الدولة" لەگەڵ میرزا حسێن خانی سپەهسالار، (مشیر الدولة) سەرۆك وەزیرانی لێهاتووی "ناسرەدین شا"ش ناکۆك بووو پێشەکییەکانی لەسەر کار لابردنی ئەوی ئامادە کرد. دێنیس رایتی باڵوێزی پێشوی بریتانیا لەئێران کە لێکۆڵینەوەیەکی تێروتەسەلی سەبارەت بە میژووی هاوچەرخی ئێران ئەنجام داوە، لەدوایین پەرتووکی خۆیدا لەژێر ناوی "ئێرانییەکان لەنێوان بەریتانییەکان" ئاماژەی بەڕیشەو بنەماکانی ئەو ناکۆکییانە داوەو سەبارەت بەسەفەری یەکەمی ناسرەدین شا بۆ ئەوروپا کە لەڕێگای روسیەوە ئەنجامدرا، دەنوسێ:" ژمارەی ئەو کەسانەی کە لەبەندەری ئەنزەلی لەگەڵ ناسرەدین شا چوونە سەر پاپۆڕەکە لە دەوروبەری سەد کەس دەبوونو کۆمەڵێك مرۆڤی سەیرو سەمەرە بوون کە زۆربەیان بۆ یەکەمین جار بۆ دەرەوەی وڵات سەفەریان دەکرد. "انیس الدولة"و سێ کەس لەخزمەتکارەکانیشی لەگەڵ ئەو گرووپەدا بوونو تەنیا ژنانی ئەو گرووپەیان پێك دەهێنا. وەفدە سەرکییەکەی شا لەو سەفەرەدا بریتی بوو لە میزاحسێن خان (مشیر الدولة) و ١٠ یان ١٢ کەس لە وەزیرو شازادەکان کە ژمارەیەکیان وەزیر بوون... ناسەردین شاو هاوڕێیانی لەڕێگای دەریای خەزەرەوە بەرەو بەندەری ئیستراخان وەڕێکەوتنو لەوێشەوە بە پاپۆڕێکیتر چوونە رووباری ڤۆڵگاو لەم رووبارەشەوە بەرەو تێزاریتسین (ئێستالین گراد) وەڕێکەوتنو لەو شارەوە سواری دوو شەمەندەفەر بوون. ئەمە یەکەمین شەمەندەفەر بووکە ناسرەدین شاو هاوڕێیانی دەیانبینی، ئەوان بەشەمەندەفەرەکە چوونە مۆسکۆو چەند ڕۆژێك لەوێ مانەوەو هاوسەری ناسرەدین شا لەو ماوەیەدا لە مۆسکۆ گرفتێکی سازکرد. ڕوون نیە کە ئایا ئەم گرفتە بەهۆی دوور ڕاگرتنی ئەو لەبەر چاوی پیاوان بووە یا خود لە حەزو ئارەزووی "انیس الدولة" بۆ گەڕانو

بەشداری لەکۆڕو کۆمەڵە جیاوازەکان بەشێوەیەکی ڕووت سەرچاوەی گرتووە. لەئاکامدا سەرۆك وەزیران توانی ناسرەدین شا رازی بکات کە هاوسەرو خزمەتکارەکانی لەژێر سەرپەرشتی مەلایەك بۆ تاران بگەڕێنێتەوە. ئەو(انیس الدولة) بەنادڵیو تووڕەییەوە ملکەچی ئەم بڕیارە بوو، بەڵام ڕقی لەسەرۆك وەزیران هەڵگرتو دەڵێن هەوڵەکانی ئەو فاکتەری سەرەکی لەسەرکار لابرانی سەرۆك وەزیران دوای گەڕانەوە لەسەفەری ئەوروپا لەمانگی سێپتەمبەردا بووە".

دوای ئەم پێشەکییە کە تایبەت بوو بە ڕۆڵی ژنی ئێرانی لەسیاسەتو حوکمڕانیدا، ئێستا لاپەڕەکانی مێژوو هەڵدەدەینەوەو بەسەرهاتی ئەو ژنانە دەخەینە بەرچاو کە لە درێژایی مێژوودا پاڵیان بەتەختی دەسەڵاتەوە داوەو هەندێجار ڕێگەو ڕەوتی مێژووی جیهانیان گۆڕیوە.

فەسڵی یەکەم
کیمۆپاتسسسرا

یەکەم ژن کە جوانی و سەرنجڕاکێشیی سێکسی لەخزمەتی سیاسەت دا بەکارهێنا

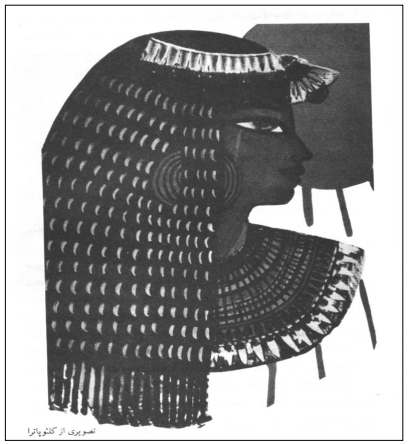
بێگومان لەنێوان ژنانی مێژووسازی جیهاندا، کلیۆپاترا[1] شاژنی میسر لە کۆتاییەکانی سەدەی پێش زایین، یەکەمینو بەناوبانگترینی ئەو ژنانەیە. بە درێژایی مێژوو لەسەر هیچ ژنێك بە رادەی ئەو پەرتووكو شانۆنامە نەنووسراوەو بەسەرهاتی ئەو پتر لە هەموو ژنێك هاتۆتە سەر تەختەی شانۆو پەردەی سینەما. نوسەرانی بەناوبانگی وەکو شێکسپیر[2] لەسەدەکانی پێشوو، بیرنارد شۆ[3] لە سەردەمی ئێستادا بەپێزترین شانۆنامەکانی خۆیان لەسەر بەسەرهاتو چارەنووسی ئەو ژنە نووسیوەو هێشتاش دوای تێپەڕبوونی چەند سەدەیەك، دراماکانی ئەوان لەسەر ژیانی کلیۆپاترا، یەکێك لە سەرکەوتووترینو پربینەرترینی ئەو دراماییانەیە کە لە ئەمریکاو ئەوروپا پێشان دەدرێن. زۆربەی کات بۆ نواندنی رۆڵی کلیۆپاترا لە فیلمو شانۆکاندا، جوانترین ئەکتەرەکانی سینەماو شانۆ هەڵدەبژێردرێنو بینەرانی ئەو فیلمو شانۆیانە بەم شێوەیە بیر دەکەنەوە کە جوانی ئەفسوناوی کلیۆپاترا هۆکاری سەرەکیی کارتێکەریو دەسەلاتی ئەو لەسەر دوو سەرکردەی گەورەی ئەوکاتی رومی، واتە ژولیۆس سیزار[4] و مارك ئانتۆنی[5] بووە. لەحاڵێکدا بەڵگە مێژووییەکان دەری دەخەن کە کلیۆپاترا جوانییەکی لە ڕادەبەدەری نەبووەو هۆکاری سەرەکی کارتێکەریو دەسەلاتی ئەو لەسەر پیاوانی هاوچاخی خۆی، هۆش‌و زیرەکیو توانایی ئەو لە کەڵك وەرگرتن لەخاڵە لاوازەکانی پیاوانی سەردەمی خۆیو لەگەڵ ئەو تایبەتمەندییانەش، سەرنج راکێشیو عیشوەگەری ئەو بووە و ئەو شتەیە کە حافز بە "ئەو" ناوزەدی دەکات.

کلیۆپاترا ناوی چەند کەس لە خاتوو شازادەکانی میسرییە کە لەنێوانیاندا ئەوەی مەبەستمانە، کلیۆپاترای حەوتەم کچی یەکێك لە پاشاکانی بنەماڵەی پتۆلێمییە[6]. بنەماڵەی پتۆلێمی کە بە

1-Copleatra.
2-Shkespear
3-Berard shaw
4-Julus Caesar
5-Mark Antony
6-Ptolemy

ڕەچەڵەك یۆنانیو خەڵکی مەقدوونیە بوون، دوای داگیرکرانی میسر لەلایەن سوپای ئەسکەندەری مەقدوونییەوە لەسالی ٣٣٢ی (پ.ز) دەسەلاتی ئەم ولاتەیان بەدەستەوە بوو. بەڵام لەکاتی لەدایکبوونی کلیۆپاترای حەوتەم لەسالی ٦٨ یان ٦٩ی(پ.ز) حکوومەتەکەیان بەرەو نەمان دەچوو. پاشاکانی پتۆلێمی لە درێژە پێدانی فەرمانڕەوایی خۆیان، پشتیان بە ڕۆمییەکان دەبەستو لەژێر فەرمانی قەیسەرە ڕۆمییەکان دابوون. هەندێك لە میژوونووسان بۆ نموونە "پلوتارك"[7]ی یۆنانی باس لە توانایی‌و ژیری کلیۆپاترا لە فێربوونی زانستو زمانە باوەکانی سەردەمی خۆی دەکاتو دەنووسێ کە کلیۆپاترا لەتەمەنی هەژدە سالێدا جگە لە زمانی میسری‌و یۆنانی، بە ئاسانی بەزمانەکانی لاتین‌و عێبری‌و عەرەبی‌و ئێرانی‌و حەبەشی قسەی دەکرد. تەنانەت زمانی خەڵکانی ڕەسەنی کەناراوی دەریای سوریش فێر ببوو. کلیۆپاترا کە گەورەترین کچی پتۆلێمی یازدەیەم بوو لەکاتی مردنی باوکی لەسالی ٥١ی(پ.ز) لەتەمەنی هەژدە سالێدا بوو بە پاشای میسر، بەڵام بەپێی داب‌و نەریتی میسرییەکان دەبوایە ماف‌و دەسەلاتەکانی پاشایەتی لەگەڵ کوڕی گەورەی باوکی (پاشای کۆچکردوو) دابەش بکات. پاشایەتیی هاوبەشی کلیۆپاتراو برا گچکەکەی (پتۆلێمی دوازدەیەم) تا سالی ٤٩ی (پ.ز) درێژەی کێشا، تا ئەوکاتە کە دارودەستەی براکەی کلیۆپاترا بۆ بەدەستەوە گرتنی جڵەوی دەسەلاتی، دژی کلیۆپاترا پیلانیان گێڕاو لەسەر دەسەلاتیان لابرد. کلیۆپاترا بۆ ولاتی سوریە دوور خرایەوە، بەڵام دەستی لە هەوڵەکانی خۆی بۆ سەندنەوەی دەسەلاتت هەڵنەگرتو دەستی بە کۆکردنەوەی هێز بۆ هێرش بردنە سەر ئەسکەندەریە کرد. هەوڵی کلیۆپاترا بۆ گەڕانەوە بۆ سەر دەسەلاتت هاوکات بوو لەگەڵ شەڕی دەسەلاتت لە ڕۆما لەنێوان ژۆلیۆس سیزارو پۆمپی.[8] لە شەڕێکدا کە لەنێوان هێزەکانی ژۆلیۆس سیزارو پۆمپی ڕوویدا، پۆمپی شکستی خواردو هەلاتت بۆ ئەسکەندەریە. ژۆلیۆس بە مەبەستی ڕاوەدوونانی چوو بۆ ئەسکەندەریە، بەڵام کەسانیدەستو پێوەنداری پتۆلێمی، پاشای کەم تەمەنی میسر بۆ خۆشخزمەتی بەسەرکردەی سەرکەوتووو بۆ بەدەستهێنانی پشتیوانی ئەو،سەری پۆمپییان بڕی‌و لەکاتی چوونە ژوورەوەی ژۆلیۆس سیزار بۆ شاری ئەسکەندەریە، سەری بڕاوی پۆمپییان لەسەر سینیەکی زێڕین داناو پێشکەشی ئەویان کرد.

7-Plutarch
8-Pompey

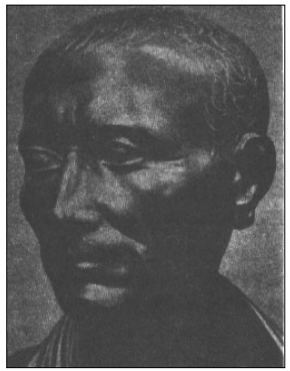
تصویری از کلئوپاترا

وێنەی کیلۆپاترا

ژۆلیۆس سیزار کە دەیەویست پۆمپی بە زیندوویی بگرێو لەگەڵ خۆی بیباتە رۆما،لەو کارەی دەسەلاتدارانی میسری کە بەبێ ئیزنی ئەو کردبوویان تووڕە بوو و بە ساردی لەگەڵیان جوولاوە. کلیۆپاترا کە ناوبانگی ژنبازیی ژۆلیۆس سیزاری بیستبوو، لەو هەلە بۆ داگیرکردنی دڵی ئەو کەڵکی وەرگرتو بۆ بینینی ژۆلیۆس، بە نهێنی چوو ناوشاری ئەسکەندەریە. لە هەندێك لە بەڵگە جیاوازە میژووییەکاندا هاتووە، کلیۆپاترا لەناو فەرشێك کە وەك دیاری بۆ ژۆلیۆس سیزاریان دەبرد، چووە ناو ئەو کۆشکەی کە جێگای نیشتەجێ بوونی ژۆلیۆس بوو لە ئەسکەندەریە. کاتێك کە فەرشەکەیان لەپێش چاوی ژۆلیۆس کردەوە، کلیۆپاترا هاتەدەرێ. کلیۆپاترا کە لەوکاتەدا تەمەنی لە دەوروبەری بیست ساڵ بوو، بۆ فریودانی ژۆلیۆس سیزاری ٥٢ ساڵە لە هەموو فرتو فێڵێکی ژنانە کەڵکی وەرگرتو کاتێك کە بە جلوبەرگی بەنرخو رازاوەییو عەترو بۆنێکی زۆرەوە خۆی خستە بەرپێی ژۆلیۆس، بۆنی عەتری هەوەسهێنیی سیزاری سەرسام کرد.

کاتێك کلیۆپاترا زمانی قسەی کردەوە، بە پاراوییەك قسەی لەگەڵ ژۆلیۆس سیزار کرد کە ئەو سەرداره رۆمییە تا ئەو کاتە لەزمانی هیچ ژنێکی نەبیستبوو، هەر بەم هۆیەشەوە سیزار ئاشقی جوانیو ژیری ئەو ژنە جوانو دڵڕفێنە بوو. ئەو ئەڤینو هۆگریە سەرەتای رووداوگەلێك بوو کە رەوتی میژووی جیهانی لە نیوەی سەدەی کۆتای پێش زایینی گۆڕی. پشتیوانی ژۆلیۆس سیزار لە کلیۆپاترا

بۆ حکوومەت لەسەر میسر بووە هۆی راپەڕینی برا (پتۆلێمی)و دارودەستەکەی بە دژی سیزار. سیزارو هێزە چوارهەزار کەسییەکەی لە ئەسکەندەریە کەوتنە ژێر گەمارۆی پتر لە بیست هەزار سەربازی میسری. کلیۆپاترا داوای یارمەتیی لە هێزە لایەنگرەکانی خۆی کردو لە شەڕێکدا پتۆلێمی دوازدەیەم کوژرا. سیزار دوای ئەو سەرکەوتنە،کلیۆپاترای کرد بە شاژنو دەسەلاتداری میسرو لەگەڵ ئەودا بە پاپۆڕێکی گەورەو بە شکۆ سەفەرێکی بەدرێژایی رووباری نیل کرد. کلیۆپاترا لەو سەفەرە یەك مانگە لەسەر رووباری نیل کە لە میژووودا بە مانگی هەنگوینی سیزارو کلیۆپاترا ناودێر کراوە، سکی لە سیزار پڕ بووو ساڵی دواتر (ساڵی٤٧ی پ.ز) کوڕێکی بوو کە ناویان نا "سیزاریۆن"[٩] یان کوڕی سیزار. لەم کاتانەدا ژۆلیۆس سیزار دوای چەند داگیرکارییەکی‌تر گەڕایەوە شاری رۆما و ئەنجومەنی سێنای رۆما ئەویان وەك دیکتاتۆری[١٠] هەمیشەیی هەڵبژارد، بەڵام لەرۆما داواکاری کلیۆپاترا سەبارەت بەوەی کە سیزاریۆن کۆری ژۆلیۆس سیزارە، شكو دووڵی تێکەوت، تا ئەوە کە سیزار لەساڵی ٤٦ی(پ.ز) بە بانگهێشت کردنی کلیۆپاتراو منداڵەکەی بۆ رۆما بەکردەوە پاڵپشتی لە داواکارییەکەی کلیۆپاترا کرد.

پەیکەری ژۆلیۆس سیزار لە مۆزەخانەی بێرلین

9-Caesarion.

١٠- پۆستی دیکتاتۆری کە ئێستا بۆ پاشا زاڵمو زۆردارەکان بەکار دەهێندرێت، لەیۆنانی قەدیم پلەیەکی بەرزو رێزدار بوو. لەراستیدا ئەو پۆستە کۆمەلێك دەسەلاتی رەهای تێدا بوو کە لەلایەن سێنای رۆما بە کەسێك دەدراو ژۆلیۆس سیزار یەکەمین سەرداری رۆمی بوو کە ئەو پۆستەی وەرگرت.

کلیۆپاترا دوای دەرچوونی سیزار لە میسر، بەپێی داب‌و نەریتی دەرباری میسر شوی کرد بە برا گچکەکەی، پتۆلیمی سیزدەیەم کە لەو کاتە منداڵێکی یازدە ساڵە بوو (لە راستیدا کلیۆپاترا میردی هەبوو). بەڵام ئەو کارە ڕێگر نەبوو لە پەیوەندی ئاشقانەی سیزارو کلیۆپاترا. سیزار کۆشکێکی بە شکۆی لە قەراغی ڕووباری "تیسبر" خستە ژێردەستی کلیۆپاتراو بە فەرمانی ئەو پەیکەری زێڕینی کلیۆپاترایان لە پەرستگای ڤێنوس خستە بەر چاوی خەڵک. ئیتر هیچ گومانێك بۆ کەس نەمابوو کە کلیۆپاترا دڵی بەهێزترین پیاوی ئەو کاتی جیهانی داگیر کردووەو بەکردەوە بووە بە شاژنی میسر. سیزار لە دەربڕینی ئەشق‌و خۆشەویستی بۆ کلیۆپاترا تا ئەو جێگایە چووە پێش کە تەختێکی زێڕینی بۆ لە (ئەنجومەنی) سێنای ڕۆما داناو کلیۆپاترا لە هەندێك لە کۆبوونەوەکانی سێنادا بەشداری کرد. لەم نێوانەدا پیلانێك دژ بە سیزار لە دارشتن دابوو کە بوونی کلیۆپاترا لە ڕۆماو کارتێکەری ڕۆژ لە ڕۆژ زیاتری ئەو لە سیزار، پالنەری ئەنجام درانی ئەم پیلانە بوو.

ئەو پیلانە کە بەدەستی دوو سەرکردەی لێهاتووی ڕۆمی "کاسیۆس"[11] و "برۆتۆس"[12] دارێژرابوو، ڕۆژی یازدەی مارسی ساڵی٤٤ی(پ.ز) جێبەجێ کراو ژۆلیۆس سیزار لە کۆبوونەوەی ئەنجومەنی سێنای ڕۆمادا بە بیست زەربەی چەقۆ کوژرا. برۆتۆس نزیکترین دۆستی سیزار بوو کە لەڕێگای ڕێخۆشکەری پێشوو لەگەڵیدا ڕۆیشتە سێنای ڕۆماو کاتێك لەگەڵ ئەوانی تر لە لێدانی چەقۆکان لە جەستەی سیزار بەشداری کرد، سیزار چاوێکی لێکردو گوتی"برۆتۆس... تۆش؟!" کە ئەم ڕستەیە لەمەڕ خەیانەتی دۆست بۆتە پەند.

کلیۆپاترا کە دوای کوژرانی سیزار خۆی لە مەترسیدا دەبینی، بە پەلە لەوێ دوور کەوتەوەو هەر لەهەمان شەودا (شەوی کوژرانی سیزار) بەو پاپۆڕانەی کە لەگەڵ خۆی هێنابوویە ڕۆما، لە کاتێکدا کە سیزاریۆنی لە باوەشدا بوو بەرەو میسر وەڕێکەوت. کلیۆپاترا دوای دوو ساڵ دووری‌و لەکاتی گەڕانەوە بۆ میسر بینی کە بارودۆخی دەوڵەت ئاڵۆزە، لەلایەکەوە خەڵك بەهۆی کەمی کەل‌و پەل زۆر ناڕازی‌و ئامادەی ڕاپەڕین بوون‌و لە لایەکی‌تریشەوە لایەنگرانی میردو براکەی (هەم میردی بوو، هەم برا)، پتۆلیمی سیزدەیەم کە ئێستا بۆتە چاردە ساڵ،

11-Cassius
12-Brutus

13-Octavian
14-Marcus Antonius
15-Lepidus
16-Tarsus

مارك ئانتۆنیی كه دەرفەتێكی نوێی بۆ داگیر كردنی سەركردەیەكی رۆمی پێدەبەخشی، قبوول كرد. بەلاّم وای بە باش دەزانی كه بەهێزە گەورە دەریاییەكەی خۆی بچێت بۆ بینینی ئەو سەركردە رۆمیە تا هێزو توانای دەریایی خۆی پێشانی ئەو بدات.

كلیۆپاترا دەیزانی كه مارك ئانتۆنی له لەشكر كێشییەكەی بۆ ئێران، پێویستی به یارمەتیو هاوڕێیەتی ئەو هەیەو لەلایەكیتریشەوه بەتەما بوو به یارمەتیدانی سەركردەی رۆمی لەو لەشكر كێشییەو مسۆگەر كردنی سەركەوتنی ئەو لەو شەڕەدا، شانسی ئەو له بەدەستەوه گرتنی دەسەلاّتو جێنشینی سێزار زیاتر بكات و لەو رێگایەشەوه بتوانێت ئەو پیلانەی كه به مردنی سێزار سەری نەگرت، به داگیر كردنی دڵی مارك ئانتۆنیو گەڕانەوەی سەركەوتووانەی بۆ رۆما به ئاكام بگەیێنێت. یەكەم چاوپێكەوتنی كلیۆپاترا لەگەڵ مارك ئانتۆنی جیاوازییەكی زۆری هەبوو لەگەڵ یەكەم دیداری لەگەڵ ژۆلیۆس سێزاردا.

ئەم جارەیان كلیۆپاترا به گەورەیی و شكۆیەكی بەرچاوەوه چووه دیداری سەركردەی رۆمیو له پاپۆرە به شكۆكەی خۆیدا میوانداریەكی تێرو تەسەلی لێكرد. كلیۆپاترا لەكاتی چاوپێكەوتنی لەگەڵ ژۆلیۆس سێزار كچێكی بیست ساڵەو لەش ناسك بوو،بەلاّم ئێستا لەتەمەنی بیستو پێنج ساڵیدا، ژنێكی پێگەیشتووو شارەزا به هەموو سڕێكی فرتو فێڵەو سەرەڕای ئەمەش له جیاتی ژۆلیۆس سێزاری ٥٢ ساڵە، بەرەو رووی پیاوێكی بەهێزو چل ساڵەیەو لەم رووەوه شانسی سەركەوتنی زیاتره. مارك ئانتۆنی هەر لەیەكەم چاوپێكەوتنیدا ئاشقی كلیۆپاترا بووو هۆگریی بەم ژنه له هەر ژوانێكدا زۆرترو پتەوتر دەبوو.

هاوەمی لەگەڵ كلیۆپاترا بووه هۆی ئەوه كه سەركردەی رۆمی له درێژه پێدانی سەفەرەكەی بۆ رۆژهەلاّتو شەڕ لەگەڵ ئەشكانیەكان غافڵ بێتو دوای گەڕانەوەی كلیۆپاترا بۆ ئەسكەندەریه حەجمینی لێهەڵگیراو به بیانوی به سەر كردنەوەی شاژنی میسر، بەرەو ئەو ولاّتە وەرێكەوت. كلیۆپاترا پێشوازییەكی بێ وێنەی لەسەرداری رۆمی كردو مارك ئانتۆنی كه دەتگوت ئامانجو ئەركه پێئەسپێردراوه سەرەكییەكەی لەبیر كردەوەو لەحاڵێكدا كه بەشی هەرە زۆری هێزو پاپۆرەكانی له تارسۆس بەجێ هێشتبوو، له كۆشكی به شكۆی كلیۆپاترا جلكی مانەوەی لەبەر كرد. یەكێك له بەڵگه مێژوویەكانی سەبارەت به ژیانی كلیۆپاترا لەگەڵ مارك ئانتۆنی، نامەیەكه كه باڵوێزی رۆمای دەربارى كلیۆپاترا بۆ "فلۆڤیا"[17]ی هاوسەری مارك ئانتۆنی

17-Fluvia

نووسیوه. فلۆڤیا كه دوای رۆیشتنی مێردەكەی بۆ رۆژهەلاّت له رۆما مابۆوه، درۆو راستی ئەو دەنگۆگەلەی كه لەبارەی پێوەندی مێردەكەی لەگەڵ كلیۆپاترا گەیشتبووه رۆما، له باڵوێزی رۆمای لەمیسر پرسی. باڵوێزەكه كه وادیاره خزمی فلۆڤیا بووەو لەگەڵ ئەو پێوەندی هەبووه، له وەلاّمی نامەكەی فلۆڤیادا ئاماژەی به تەواوی وردەكارییەكانی ئەم پێوەندییه كردووەو دەنوسێ:

"به تەواوی روونه كه خاتوو كلیۆپاترا هەموو شارەزاییو پسپۆڕی ژنانەی خۆی بۆ داگیر كردنی دڵی ئانتۆنی بەكار هێناوەو به باشی سوود له خاڵه لاوازەكانی وەردەگرێ بەرامبەر به ژنان. كەرستەی خۆشیو خۆشڕابواردن، شەوو رۆژ بۆ ئانتۆنی ساز دراوەو شاری ئەسكەندەریه سەرنج راكێشی تەواوی هەیه بۆ دابینكردنی ویستو هەوەسەكانی... ئەو (كلیۆپاترا) له تەواوی كاتژمێرەكانی رۆژو شەو له تەنیشت ئانتۆنییەو تەنیا لەو كاتژمێرانەی كه ئانتۆنی دوای خواردنەوه له میوانیەكانی شەوانه دەچێته خەوەوه، لەگەڵ وەزیرو راوێژكارەكانی بۆ دابڕشتنی پلانەكانی داهاتوو كۆ دەبێتەوه..."[18]

مانەوەی درێژخایەنی ئانتۆنی له میسر، رۆمییەكانی تووڕه كرد. بەلاّم بیانووی ئەو بۆ راوەستان له ئەسكەندەریه كۆكردنەوەی هێزو كەلّك وەرگرتن لەسەرچاوه گەورەكانی سامانی میسرییەكان بۆ هەلّمەتێكی بەرفراوان بۆ رۆژهەلاّتو داگیر كردنی ئێرانو هێندووستان بوو. كلیۆپاترا داوای لەسەركرده رۆمییەكه كرد كه له رێو رەسمێكداو بەپێی داب و نەریتی میسرییەكان زەماوەندی لەگەڵ بكاتو ئانتۆنیش كه ئیتر توانای وتنی "نا"ی به داواكارییەكانی كلیۆپاترای نەبووو لەگەڵ ئەوەش كه ژنەكەی له رۆما دەژیا، سەری بۆ ئەم داوایەی ئەو نەوی كرد.

زەماوەندی كلیۆپاتراو ئانتۆنی به شكۆو گەورەییەكی بێوێنەوه له ئەسكەندەریه بەڕێوه چووو لەسالّی ٤٠ی (پ.ز) كلیۆپاترا كوڕو كچێكی جمكی بۆ ئانتۆنی هێنایه سەر دونیا. ناوی كوڕەكەیان نا "ئالێكساندێر هێلیۆس"[19] یانی هەتاوو كچەكەشیان ناو نا "كلیۆپاترا سێلێنی"[20] واته مانگ كه ئەمەش هێمایەك بوو له بەرزەفڕییەكانی شاژنی میسرو ئاواتەكانی

18-the life and time of Cleopatra,by Carlo Maria Franzero
19-Alexander Helios
20-Cleopatra Selene

بۆ گەیشتن بە دەسەلاتداریێتی جیهان. لەم نێوانەدا هاوسەرە رۆمییەکەی ئانتۆنی مردو ئانتۆنیش کە لە ئەگەری لەناوچوونی ناوبانگو پایەو پلەکەی نیگەران بوو، گەڕایەوە رۆما. ئانتۆنی بۆ روون کردنەوەی سەرکەوتنەکانی خۆی لەمەڕ کۆکردنەوەی هێزێکی گەورە کە بەشێکی گرینگی لە میسرییەکان پێك هاتبوو، لە ئەنجومەنی سێنای میسر ئامادە بوو رایگەیاند هەر بە گەڕانەوەی بۆ رۆما هێرش بۆ سەر ئێرانو هێندووستان دەست پێدەکات.لەگەڵ ئەمەشدا، ئانتۆنی هەستی کرد کە بێپشتیوانی رکەبەرو شەریکە سەرەکییەکەی لە حکوومەتی رۆمادا، واتە ئۆکتاڤیان ناتوانێ پشتیوانی سێنای رۆما بەدەست بهێنێو مەرجی ئۆکتاڤیانیش بۆ پشتیوانی لە ئانتۆنی ئەوە بوو کە لەگەڵ خوشکەکەی (ئۆکتاڤیا)[21] زەماوەند بکاتو واز لە ئەشقی کلیۆپاترا بهێنی. ئانتۆنی بەرژەوەندی خۆی لەوەدا بینی کە لەگەڵ ئۆکتاڤیا زەماوەند بکات، بەڵام نەیتوانی دەست لە خۆشەویستی کلیۆپاترا هەڵگرێو هەر بۆیەش ئۆکتاڤیان ناچاری کرد کە هاوسەری (ئۆکتاڤیا) لەگەڵ خۆی ببات بۆ سەفەری رۆژهەڵات تا دەرفەتێك بۆ نوێ کردنەوەی پێوەندی لەگەڵ کلیۆپاترا بەدەست نەهێنێ. بەڵام ئانتۆنی دوای چەند مانگ مانەوە لەگەڵ هاوسەری (ئۆکتاڤیا) لە یۆنان، گەڕاندیەوە بۆ رۆماو خۆی چوو بۆ دیداری کلیۆپاترا. کلیۆپاترا کە بەهۆی ملکەچ بوونی ئانتۆنی بۆ مەرجەکانەی ئۆکتاڤیانو زەماوەندی لەگەڵ ئۆکتاڤیا تووڕە ببوو، ئەم جارەیان بەساردی هەڵسوکەوتی لەگەڵ کرد، بەڵام بەو شارەزاییەی کە لە داگیرکردنی دڵی پیاوان هەی بوو، لەگەڵ ئەوەش کە تووڕەو زویر بوو، بە دڵفریویو مەکربازی داخوازیو تینوویەتی ئەوی پتر کردو کاتێك کە زانی ئانتۆنی بە کۆتو بەندی پتەوترەوە لە داوی ئەودا ئەسیر بووە، مەرجی قورسی بۆ ئاشتی لەگەڵی داناو ئانتۆنی بێ ئەملاو ئەولا مەرجەکانی قەبوڵ کرد.

یەکێك لەو مەرجانە بریتی بوو لە سازدانی ڕێوڕەسمێکی تێروتەسەل کە تێیدا ئانتۆنی جگە لە داننان بە زەماوەندی ڕەسمی خۆی لەگەڵ کلیۆپاترا، وەك شاژنی میسرو کوڕەکەشی (سێزاریۆن) وەك میراتگری تاجو تەختی میسر بناسێنێت. لووتکەی ئەو ڕێوڕەسمانە بریتی بوو لە واژۆی بڕیارێك لەنێوان کلیۆپاتراو ئانتۆنی کە بە هۆیەوە ئانتۆنی، سەروەری میسری بەسەر ئەو ولاتانەی کە دەکەوتنە کەناراووی رۆژهەلاتی مەدیتەرانە (دەریای سپی ناوەڕاست) (سوریەو لوبنانو فەلەستینو بەشێك لە ئەردەن)و دوورگەی قبرس بە ڕەسمیەت دەناسیو لەبەرامبەر

21-O ctavha

ئەمانەدا کلیۆپاترا بەڵێن دەدات کە تەواوی سەرچاوەکانو توانای خۆی بۆ شەڕ لەگەڵ ئەشکانییەکانو پێشڕەوی بەرەو هێندووستان لەژێر دەستی ئانتۆنی دابنێت.

ئەم پەیماننامەیە کە بەزمانەکانی لاتینو یۆنانیو میسری نووسرابووو لە ڕێوڕەسمێکی بەشکۆ لە ئەسکەندەریە واژۆ کرابوو، بە مەزنترین سەرکەوتنی سیاسی کلیۆپاترا دەژمێردرا، لەبەر ئەوەی کە بە لکاندنی زەوییەکانی کەناروی ڕۆژهەلاتی مەدیتەرانەو دوورگەی قێبرێس بە سنووری حکوومەتی میسر، ئەو ولاتە گەورەییو بەرفراوانی دەورانی فێرعەونەکانی بەدەست دەهێناوەو هۆکاری داستانە ئاشقانەکانی کلیۆپاترای لەگەڵ ژۆلیۆس سێزارو مارك ئانتۆنی دەردەخست.

دوای واژۆی ئەو پەیماننامەیە، کاهینە میسرییەکان لە ڕێوڕەسمێکدا کە لە ڕێوڕەسمی تاج لەسەرنانی پاشاکانی میسری باو بوو، تاجیان لەسەر کلیۆپاتراو ئانتۆنی داناو کلیۆپاترا بە چەقۆیەکی زێڕینی بچوك کە دەمو چاوی پاشاکانی میسرییان پێچەور دەکرد، دەمو چاوی ئانتۆنیی پێ چەور کرد. واتای ئەو ڕێوڕەسمانە لای میسرییەکان ئەوە بوو کە سەرکردە ڕۆمییەکە هاوسەری یاسایی شاژنەکەیانەو ملکەچی یاسای میسرو ئەو بڕیارانەیە کە لە میسر دەردەچێ. دوابەدوای ئەو ڕێوڕەسمانە هەندێك دراوی کانزایی لێدرا کە وێنەی کلیۆپاتراو مارك ئانتۆنیی تێدا دەبینرا. کلیۆپاترا کە ئیتر مارك ئانتۆنیی بە تەواوی خستبووە ژێر رکێفی خۆی، ئێستا خەیاڵی داگیر کردنی جیهانی لەسەر دایەو دەیەویست بەدەستی پیاوێك کە وەك مۆم لە دەستیدا نەرم ببوو، لەسەرەتادا ئێمپراتۆریەتی ئەشکانییەکان لە بەین ببات‌و ئەو ولاتانەی کە ئەسکەندەر نەیتوانی بوو بیگرێ، ئەو داگیری بکات‌و دواییش سەرکەوتووانە لەگەڵ ئانتۆنی بچێتە ڕۆماو تاجی شاژنی ڕۆمییەکانیش لەسەربنێ. ئانتۆنی

وێنەی مارك ئانتۆنی کە لەسەر پارەیەکی ئاسن گیراوە

بەیارمەتی کلیۆپاترا سوپایەکی سەدهەزار کەسی کۆکردەوە کە چل هەزار کەسی ئەو سوپایە لە میسرییەکان پێك هاتبوو. ئانتۆنیو کلیۆپاترا لە بەهاری ساڵی ٣٦ی(پ.ز) لە پۆستی سەرکردایەتی ئەم سوپایەدا بەرەو ئێران وەڕێکەوتن. کلیۆپاترا دەیەویست کە خۆی لە گۆڕەپانی شەڕەکەدا ئامادە بێتو ئانتۆنی بە دلێری لەو شەڕەدا تا گەیشتن بە سەرکەوتن هان بدات. بەڵام کاتێك کە هێزەکانی رۆمیو میسری گەیشتنە رووباری فۆرات، کلیۆپاترا کەدووبارە لە ئانتۆنی سکی پڕ ببۆوە، نەیتوانی درێژە بەو سەفەرە بدات‌و بۆ زایینی ئەو منداڵەی کە لە سکیدا بوو گەڕایەوە میسر. کلیۆپاترا لە کۆشکەکەی خۆی لە ئەسکەندەریە چاوەڕێی لەدایکبوونی منداڵەکەیو بیستنی هەواڵە خۆشەکانی سەرکەوتن لە رۆژهەڵات بوو، بەڵام هاوکات لەگەڵ بە دونیا هێنانی کوڕێکی دیکە بۆ ئانتۆنی کە ناوی نا "پتۆلێمی فیلادێلفۆس"[٢٢]، هەواڵی خراپی لەبەرەی شەڕ لەگەڵ ئەشکانییەکانی پێگەیشت. ئانتۆنی لەیەکەم خولی شەڕ لەگەڵ ئەشکانییەکان کە مانگێکی خایاند، شکستێکی قورسی خواردو دوای کوژرانی بیست‌و چوارهەزار کەس لە هێزە سەد هەزار کەسییەکەی پاشەکشەی بۆ سوریە کرد. پلۆتارك نووسەرو مێژوونووسی بەناوبانگی یۆنانی کەسەبارەت بە رۆڵی کلیۆپاترا لە مێژووی جیهان لێکۆڵینەوەی ئەنجامداوە، لەسەر ئەو بڕوایەیە کە ئەگەر کلیۆپاترا لە شەڕەکەدا هاوڕێیەتی ئانتۆنی بکردایە، بە ئەگەرێکی بەهێز ئەم شەڕە بە شکستی ئەشکانییەکان کۆتایی پێدەهات‌و کلیۆپاترا خەونی زێڕینی خۆی لە گەڕانەوەی سەرکەوتووانە بۆ رۆماو دەسەلاتدارێتی بەسەر جیهانی شارستانی ئەوکات بەدی دەهێنا، لەبەر ئەوەی شەڕکەرەکانی رۆمیو میسری لەو شەڕەدا کەرستەی شەڕو رێکخستنی باشتریان هەبووو ئەگەر ئانتۆنی لەتاو دووری کلیۆپاترا خەریکی مەی خواردنەوە نەبوایە، سەرکەوتنی هێزەکانی بەسەر ئەشکانییەکان مسۆگەر دەبوو. پلۆتارك دەنووسێ کە ئانتۆنی تەنانەت یەك جاریش لەم شەڕانەدا هوشیار نەبووو چارەنووسی سوپایەك بە سەرکردەیەکی ئاوا سەرخۆش نەیدەتوانی لەوە باشتر بێت. ئانتۆنی دوای ئەوەی لەگەڵ پاشماوەی هێزە شکست خواردووەکانی گەیشتە سوریە، پەیامێکی نارد ئەسکەندەریەو داوای لە کلیۆپاترا کرد کە هەرچی زووتر خۆی بگەیێنێتە لای. پلۆتارك دەنووسێ لەو کاتانەدا ئانتۆنی وەك شێتی لێهاتبوو، شەوانە شێتانە مەی دەخواردەوەو رۆژانەش لە کەناری دەریا دادەنیشتو چاوی لە دوور دەکرد تا کەی ئەو پاپۆرەی کلیۆپاترای

22-Petolemy Philadelphus

تێدایە دەگاتێ. لەم رۆژانەدا زۆربەی نێزیکانی ئانتۆنی، ئەم سەرکردە بەهێزو بەخۆوەیەیان بینی بوو کە لەکەناری دەریا دانیشت بووو وەکوو منداڵ فرمێسکی دەڕشت. لە ئەنجامدا کلیۆپاترا بە دەیان کەشتی پڕ لە زێڕو خواردەمەنیو کەرستەی شەڕ گەیشت‌و شەڕەکەرەکانی شکست خواردووی ئانتۆنی کە هێندەی نەمابوو لە دژی سەرکردەکەیان یاخی بن، گیانێکی تازەیان وەبەرهاتەوە. کلیۆپاترا بە ئانتۆنیی راگەیاند کە ئۆکتاڤیان لە رۆما هەندێك چالاکی دزێوی بە دژی ئەو کردووە کە باشتر وایە لە جیاتی درێژە پێدانی پلانی گرتنی ئێران‌و هێندووستان هێزەکانی بگەڕێنێتەوە رۆماو شەڕ لەگەڵ ئەشکانییەکان تا کاتی سەرکردایەتی بە سەر رۆما وەدوا بخات. لەو رۆژانەدا بوو کە نامەبەرێك لە یۆنان گەیشتە سووریەو پەیامێکی لەلایەن ئۆکتاڤیانەوە (هاوسەری رۆمی ئانتۆنی) بۆ ئانتۆنی هێنا. ئۆکتاڤیا پەیامیدا بوو بە ئانتۆنی کە لە نەبوونی ئەو کچێکی بۆ بە دونیا هێناوەو ئێستاش بە پارەو سوپاو هێزێك کە براکەی (ئۆکتاڤیان) لەژێر دەستی ناوە، هاتۆتە یۆنان تا یارمەتی میردەکەی بدات لەدرێژ پێدانی شەڕ بۆ داگیر کردنی ئێران‌و هێندووستان. رەنگە ئەقڵو مەنتق وا حوکم بکات کە دەبوایە ئانتۆنی ئەو دەرفەتە نوێیەی بۆ ئاشتی لەگەڵ ئۆکتاڤیان‌و بەدەست هێنانەوەی ناوبانگ‌و شانازییەکانی پێشووی بقۆزێتەوەو خۆی بگەیێنێتە هاوسەرە رۆمییەکەی، بەڵام ئەڤین بڕیارێکی‌تری دەداو ئانتۆنیش ملکەچی حوکمی ئەشقو مانەوە لەگەڵ کلیۆپاترا بوو. ئانتۆنی تەنانەت هەنگاوێکی‌تری هەڵێناو بە هاندانی کلیۆپاترا بڕیاری تەلاقی ئۆکتاڤیای ئەسپاردە ئەو پەیکەی (نامەبەرەی) کە ئۆکتاڤیا ناردبوویە لای. ئەم بڕیارە لە حوکمی سووکایەتی بە براکەی ئۆکتاڤیاو هاوکات لەگەڵ ئەوەش، راگەیاندنی شەڕ بە دژی بەهێزترین پیاوی ئەو کاتی رۆما بوو. ئۆکتاڤیان کە لە ماوەی نەبوونی درێژخایەنی ئانتۆنی،دەسەلاتی لە دەست خۆیدا پاوان کردبووو کەسانی باوەڕ پێکراوی خۆی خستبووە سەر کارە گرینگەکان، ولاّمی سووکایەتییەکەی ئانتۆنیی بە وتارێکی توندو تیژ لەسێنای رۆما داوە. ئۆکتاڤیان لەو وتارە دا وتی: "ئیتر جێگای گومان نەماوە کە کلیۆپاترا رووحو جەستەی ئانتۆنیی پیس کردووە. بە دانی دەرمانی خۆشەویستی‌و ئەشق بە ئانتۆنی هێزی ئیرادەو بڕیاردانی لێسەندووە... ئانتۆنی ئیتر ئامێری بێ ئیرادەی دەستی کلیۆپاترایەو پیاوێك کە ئاوا لەگەڵ شاژنێکی بێگانە دژی ولاّتی خۆی هاوپەیمان بووە،شایانی ناوی رۆمی نیە".

ئۆکتاڤیان لەو وتارەدا ئاماژەی بە ئامادەکارییەکانی ئانتۆنیو کلیۆپاترا سەبارەت بەهەڵگیرساندنی شەڕ بە دژی رۆما کردو بۆ سووک کردنی ئانتۆنی، وتی: "ئانتۆنی لە ئامادەکاریو ئەنجامدانی ئەو شەڕە هیچ رۆڵێکی نییە. بەڵکوو کلیۆپاتراو راوێژکارو خواجەکانی حەرمسەراو ئارایشکارە تایبەتەکانی ئەون کە ستاڤی جەنگی دژ بە رۆما پێك دەهێنن‌و بۆ سەرکردەیەکی رۆمی هیچ شتێك لەوە شوورەییتر نییە کە بەڕێوەبەرو ملکەچی فەرمانی سەرکردەیەکی ئاوا بێت. تەنیا پیاوێك کە رووحو جەستەی خۆی تەسلیمی هەواو هەوەسی ژنێك کردبێ دەتوانێ ئاوا لە شەڕەف‌و ئابڕووی خۆی خۆش بێت". ئۆکتاڤیان دواتر داوای لە سێناتۆرە رۆمییەکان کرد کە ڕێ بدرێت وەسیەتنامەکەی ئانتۆنی بخوێننەوە کەلە سندوقێکی بچووك لە سێنا دانرا بوو. لەنێوان سەرسوورمانی سێناتۆرەکان لە وەسیەتنامەکەدا خوێندییەوە کە ئانتۆنی، سێزاریۆنی (کوڕی کلیۆپاترای) بە منداڵو میراتگری راستەقینەی ژۆلیۆس سێزار ناساندووەو بەشی هەرە زۆری سامانەکەی بۆ منداڵەکانی(ئەوانەی لە کلیۆپاتران) بە میرات داناوە. ئاخرین داواکاری ئانتۆنی لەو وەسیەتنامەیەدا ئەوە بوو کە ئەگەر لە رۆما مرد جەستەکەی بنێژن بۆ کلیۆپاتراو لە ئەسکەندەریە بە خاکی بسپێرن. ئۆکتاڤیان دوای خوێندنەوەی وەسیەتنامەکەی ئانتۆنی، داوای لە سێنای رۆما کرد:"بەهۆی ئەوەی کە ئانتۆنی هۆشو هەستی خۆی لەدەست داوە" هەموو پلەو پایەکانی لێوەربگیردرێتەوە. هەروەها داوای لە سێنا کرد کە بە ڕەسمی شەڕ دژی کلیۆپاترا رابگەیەنن. سێنا هەر دوو پێشنیارەکەیان قەبوولّ کردو بۆ ئامادەکارییەکانی شەڕ دەسەلاّتی ڕەهای پێدا.

لەلایەکیترەوە کلیۆپاترا سەرقاڵی ئامادەکاری شەڕێکی گەورە بە دژی رۆما بووو ئیتر نەیدەتوانی متمانە بەهێزە لایەنگرەکانی ئانتۆنیو توانایی سەرکردایەتی ئەو لەشەڕی چارەنووس سازی داهاتوو بکات. ئانتۆنیش ئیتر پیاوێکی بەردەوام سەرخۆش بووو نەیدەویست تەنیا بۆ کاتێکیش لە کلیۆپاترا جیا بێتەوە. پاشماوەی سەربازو سەرکردەکانی سوپای رۆمی ئیتر باوەڕیان پێی نەمابووو تەنیا سەرنج راکێشیو لێهاتوویی کلیۆپاترا بوو کە ئەوانی لە لای ئانتۆنی هێشتبۆوەو کلیۆپاترای لەسەرکەوتن بەسەر ئۆکتاڤیان‌و بەدەست گرتنی دەسەلاّت لە رۆما هیوادار کردبوو. لە ئاکامدا لەساڵی ٣١ی (پ.ز) شەڕی چارەنووس سازی ئۆکتاڤیان

لەگەڵ ئانتۆنی کە لە راستیدا شەڕی ئەو لەگەڵ کلیۆپاترا بوو، لە "ئاکتیۆم"[٢٣] کە دەکەوێتە کەناری ڕۆژهەلاّتی یۆنان ڕوویدا. شەڕی ئاکتیۆم کە تێیدا بە سەدان پاپۆڕی هەر دوولا بەشدار بوون بە یەکێك لە گەورەترین شەڕە دەریاییەکانی مێژوو بە ئەژمار دێت. پلۆتارك مێژوو نووس‌و نووسەری بەناوبانگی یۆنانی کە پێشتر ئاماژەمان بە لێکۆڵینەکانی ئەو سەبارەت بە ئانتۆنیو کلیۆپاترا کرد، لە مەڕ ئەو شەڕە ڕوونکردنەوەیەکی تێڕو تەسەلی نووسیوەو لەو باوەڕە دایە کە ئەگەر کلیۆپاترا بە جێگای ڕووبەڕوو بوونەوەی پاپۆڕەکانی رۆما لە کەنارەکانی ڕۆژئاوای یۆنان، ڕاستەوخۆ هێرشی کردبایە سەر رۆما، شانسی سەرکەوتنی پتر دەبوو. کلیۆپاترا وایدەزانی کە هێزە دەریاییەکەی رۆما توانای بەرەنگار بوونەوەی دووسەد کەشتییەکەی ئەوی نییە، لە کاتێکدا ئۆکتاڤیان بە درێژایی چەند ساڵێك تەواوی توانایی خۆی بۆ ئامادەکردنی هێزێکی دەریایی شەڕکەر بەکار هێنابووو گەورەترین هێزی دەریایی ئەوکاتی بۆ شەڕ ئامادە کردبوو. کلیۆپاترا کە هیوایەکی زۆری بەسەرکەوتنی خۆی لەو شەڕەدا هەبوو، لە پاپۆڕی سەرکردایەتیدا هێرشی پاپۆڕە جەنگییەکانی ڕێنمایی دەکرد. ئانتۆنیش لە پاپۆڕی سەرکردایەتی خۆیدا لە ریزی پێشەوەی شەڕەکەدا بووکە بە باوەڕی مێژوونووسان هەڵەیەکیتری کلیۆپاترا بوو، لەبەر ئەوەی کە ئەگەر ئانتۆنی لەگەڵ کلیۆپاترا لە پاپۆڕێکدا بوونایە، دلێری‌و بوێرییەکی زیاتری لە خۆی پێشان دەداو بە یەکەمین هێرشی هێزی دەریایی رۆما هەڵنەدەهات. دژکردەوەی کلیۆپاترا بەرامبەر بە نیشانەکانی شکست‌و تێکشکانی کەشتییەکانی ژێر سەرکردایەتی ئانتۆنی لەسەرەتای قۆناغەکانی شەڕدا، پرسیارێکە کە مێژوونووسان هێشتاش وڵاّمێکی ئەوتۆیان بۆ نەدۆزیوەتەوە. کلیۆپاترا بەجێگای ئەوەی یارمەتی ئانتۆنی بدات‌و هێرش بباتە سەر کەشتییەکانی رۆما، لەنەکاو فەرمانی پاشەکشەیدا بە کەشتییەکانی ژێر فەرمانی خۆی‌و ئانتۆنی‌و هاوڕێکانی لەبەرامبەر کەشتییەکانی رۆما بەتەنیا هێشتەوە.ئانتۆنیش کە دەیزانی ئەگەر بەدەستی ئۆکتاڤیا بە دیل بگیرێت چ چارەنووسێکی لە چاوەڕواندا دەبێت، بە خێراییەکی زۆرەوە لە گۆڕەپانی شەڕ هەلاّت‌و دوابەدوای کەشتییەکانی کلیۆپاترا وەڕێکەوت. پاپۆڕەکەی ئانتۆنی لەنێوان ڕێگادا گەیشتە کلیۆپاتراو بە بەلەمێك خۆی گەیاندە نێو پاپۆڕەکە. کلیۆپاترا نارەزایەتی ئانتۆنیی بۆ هەلاّتنی لەشەڕ بێ ولاّم هێشتەوەو تا ڕۆژێك کە پاپۆڕەکە گەیشتە کەناری ئەسکەندەریە، قسەیەکیتریان پێکەوە نەکرد.

23-Actium

کلیۆپاترا دوای گەڕانەوەی بۆ ئەسکەندەریە وای نیشاندا کە لەشەڕ لەگەڵ هێزەکانی ڕۆما سەرکەوتووە، لەبەر ئەوەی هیچ کام لە پاپۆڕەکانی میسری گورزیان پێنەکەوتبوو باوەڕ پێهێنانی میسرییەکان کارێکی دژوار نەبوو. کلیۆپاترا دەیزانی کە ئۆکتاڤیان درەنگ یا زوو کەشتییەکانی خۆی بۆ داگیر کردنی میسر دەنێرێتە ئەسکەندەریە،هەر بەو هۆیەوە بە خێرایی خەریکی کۆکردنەوەی هێزی حەساوە بوو بۆ شەڕ لەگەڵ ڕۆمییەکانو وای نیشاندا کە دەیهەوێت لەشکر کێشی بکاتە سەر ڕۆما. ئەو لەم قۆناغەدا ئیتر بە هیچ شێوەیەك ئەو حیسابی بۆ ئانتۆنیو پاشماوی هێزە تێکشکاوو وڕە دابەزیوەکانی نەدەکرد. لەو کاتانەدا ئۆکتاڤیان نامەبەڕێکی نارد لای کلیۆپاتراو لە پەیامێکی شاراوەدا پێی ڕاگەیاند کە ئامادەیە پۆستی شازنیو دەسەلاتدارێتی ئەو لە میسر قەبوڵ بکات بە مەرجێك کە ئانتۆنی بە مردوویی یان بە زیندوویی تەسلیمی ئەو بکات. کلیۆپاترا ئەو پێشنیارەی ڕەد کردەوە. ڕەد کردنەوەی ئەم پێشنیارەش نەك لەبەر خۆشەویستی ئانتۆنی، بەڵکوو بەهۆی بێمتمانەیی بە ئۆکتاڤیان بوو. دەتوانین بڵێین هەمووی مێژوونووسان کۆکن لەسەر ئەوەی کە پیاوێکی هەمیشە سەرخۆشی وەك ئانتۆنی کە هیچ دەسەلاتو متمانەیەکی لەنێو هاوولاتیانی خۆیدا نەماوە، ناتوانێ ئەشقو خۆشەویستی کلیۆپاترای هەبێتو ئەگەر کلیۆپاترا پێشنیاری ئۆکتاڤیانی قەبوڵ نەکرد پتر بەهۆی ئەوە بوو کە دەیزانی ئۆکتاڤیان مەبەستی فریودانی ئەوەو دەیەوێت لەو ڕێگایەوە بێ شەڕو خوێنڕێژی ئەو بەدەست بێنێ. مێژوونووسان لەو بارەشەوە لەگەڵ کلیۆپاترا هاوڕانو دەڵێن کە ئۆکتاڤیان دەیەویست دوای داگیر کردنی ئەسکەندەریە، کلیۆپاتراو منداڵەکانی بە دیل بگرێتو وەك هێمای سەرکەوتن لەگەڵ خۆیدا بیانباتە ڕۆما. لە ئاکامدا لەساڵی ٣٠ی(پ.ز) ئۆکتاڤیان لە پێشەوەی پاپۆڕە جەنگییەکانی خۆیدا گەیشتە نێو ئاوەکانی کەناری ئەسکەندەریە. پاشماوەی هێزەکانی ئانتۆنی بەپەلە چوونە نێو هێزەکانی ڕۆماو میسرییەکانیش بێ بەرگرییەکی ئەوتۆ خۆیان بەدەستەوەدا. هێزەکانی ئۆکتاڤیان سەرکەوتووانە چوونە نێو ئەسکەندەریەو ئۆکتاڤیان بەر لە هەر شتێك خەریکی گەڕان بە دوای ئانتۆنیو کلیۆپاترا بوو. ئانتۆنیش خۆی بەدوای کلیۆپاتراو ئامادە کردنی پلانێك بۆ دەرباز بوون لەم کارەساتەدا بوو کە هەواڵی خۆکوژی کلیۆپاترایان پێڕاگەیاند. ئانتۆنی بە بیستنی ئەو هەواڵە درۆیە بە شێوەی ڕۆمییەکان خۆی هاویشتە سەر خەنجەرێکی تیژ، بەڵام خەنجەرەکە نەچووە نێو دڵیەوەو تەنیا بووە هۆی زامدار بوونی. دوای ئەنجامدانی خۆکوژیەکە، ئانتۆنیان ئاگادار کردەوە کە

کلیۆپاترا زیندووەو هەواڵەکە ڕاست نەبووە. ئانتۆنی داوای لە هاوڕێکانی کرد تا زیندووە بیبەنە لای کلیۆپاترا. کلیۆپاترا بەبینی جەستەی خوێناوی ئانتۆنی خۆی خستە سەر جەستەی نیوە گیانی ئەوو سەروچاوی بە فرمێسك تەڕ کرد. ئانتۆنی لە دوایین کاتەکانی ژیانیدا، داوای لە کلیۆپاترا کرد کە لەگەڵ ئۆکتاڤیان دانوساندن بکاتو گیانی خۆیو منداڵەکان بپارێزێت. کلیۆپاترا بە جوولاندنەوەی سەری وای پێشاندا کە داواکارییەکەی جێبەجێدەکاتو ئانتۆنیش بە دڵنیاییەوە لە باوەشیدا گیانی لە دەست دا. لەو کاتەدا کە هەست بزوێنترین دیمەنی دراماو فیلم گەلێکە کەسەبارەت بە ژیانی کلیۆپاترا نووسراوە، سەربازەکانی ئۆکتاڤیان گەیشتنە ئەو شوێنەو کلیۆپاتراو جەستەی خوێناوی ئانتۆنییان خستە ژێر چاوەدێری. کلیۆپاترا داوای لە ئۆکتاڤیان کرد کە مۆڵەتی پێبدات ڕێوڕەسمی بەخاك سپاردنی میردەکەی بەپێی داب‌و نەریتی میسرییەکان بەڕێوە ببات‌و ئۆکتاڤیانیش ئەو داواکارییەی قەبوڵ کرد. کلیۆپاترا دوای بەشداری لەو ڕێوڕەسمەدا لەرزوتایەکی توندی گرت‌و ئۆکتاڤیانیش چەند جارێك سەردانی کرد، بەڵام کلیۆپاترا دەیزانی کە ئەم شەرم وحەیاو ڕێز گرتنە داوێك زیاتر نییەو ئۆکتاڤیان دەیەوێت بەو ئامادەکارییانە، ئەو بە ساغ وسڵامەتی ببات‌ە ڕۆماو دوای سووکایەتی پێکردن‌و ئەشکەنجە بیداتە دەست جەللاد.

لە بەناوبانگترین فیلمیدا کە لە ژیانی کلیۆپاترا

دروست کراوە ئێلیزابێت تایلۆر ڕۆڵی ئەوی نواندوە

کلیۆپاترا لەو رۆژانەی کە لە جێدا کەوتبوو، بڕیاری خۆی دابووو لەیەکەم رۆژدا کە هەستی کرد تەندروستی باشتر بووەو دەتوانێ لەسەر پێی خۆی راوەستێ، داوای لە خزمەتکارو رازێنەرەکانی کرد کە هێشتاش لەژێر دەستێدا مابوون، کە باشترین جلوبەرگەکانی بۆ بهێننو بە باشترین شێوە بیڕازێننەوە. کلیۆپاترا پێشتر کەرستەی خۆکوشتنی خۆی ئامادە کرد بوو کە ژەهری مارێکی بچووك بووو یەك جار پێوەدانی بۆ کوشتنی مرۆڤێك بەس بوو. کلیۆپاترا پێش ئەوەی کە سەری ئەو سەبەتە هەنجیرە بکاتەوە کە مارەکەی تێدا خەوتبوو، قاسدێکی نارد لای ئۆکتاڤیانو داوای لێکرد کە تەرمەکەی لە تەنیشت ئانتۆنی بنێژن. ئۆکتاڤیان هەر بە بیستی ئەو پەیامە بە پەلە خۆی گەیاندە کۆشکی کلیۆپاترا، بەڵام ئیتر درەنگ ببووو کلیۆپاترا لە جلوبەرگێکی ئاوریشمی (حەریری)و لەحاڵێکدا کە تەواوی ئاڵتونە بەنرخەکانی بە گوێو گەردنو دەستەکانییەوە بوو، لەسەر تەختە بە شکۆکەی خۆی چوو بووە خەوی مەرگەوە. کلیۆپاترا لەکاتی مردنیدا ٣٨ساڵی تەمەن بووو نیزیك بە بیست ساڵ لەتەمەنی کورتیخۆی فەرمانڕەوایی میسری کرد. ئەگەر بمانەوێ بە شێوەیەکی دادپەروەرانەو بێلایەن کلیۆپاترا هەڵسەنگێنین، دەبێ بڵێین کە کلیۆپاترا ژنێکی زۆر دەسەلاّت خوازو بەرزەفڕو بەهێزو سیایەتوان بوو. لە بەراورد لەگەڵ ئەو ژنانەی کە دوای ئەو گەیشتنە دەسەلاّت ناتوانرێت بە ژنێکی هەوەسبازو شەهوەت پەرەست دابنرێت. لە تەواوی ژیانیدا دڵی تەنیا بە دوو پیاو داو تا کۆتایی ژیانیان پێیان وەفادار مایەوە. ئاشق بوونەکەی ئەویش زۆرتر لە رووی بەرنامەو بۆ دابینکردنی ئامانجە رامیارییەکان بووو ئەگەر باسەکە لەم بوارەدا لێك بدەینەوە، یەکەمین ژن بوو کە لە راکێشانی سێکس بۆ مەبەستە رامیارییەکانی کەڵکی وەرگرت. کلیۆپاترا بەو هەموو ژیرییەوە ژنێکی بە بەخت نەبووو یەکەم ئەشقی (ژۆ لیۆس سێزار)لەوپەڕی دەسەلاّتدا کوژراو ئاواتەکانی کلیۆپاترای بۆ سەرکردایەتی جیهان لە تەنیشت ئەو سەرکردە بەهێزە بە بادا. کلیۆپاترا لە هەڵبژاردنی دووهەم پیاویش لەسەر لایەنی دۆڕاو مەرج بەندی کرد. هەرچەند بە بڕوای هەندێك لە میژوونووسان ئەوە کلیۆپاترا بوو کە لەپیاوێکی بەهێزی وەك ئانتۆنی بوونەوەرێکی لاوازو بەردەوام سەرخۆشی دروست کرد بوو. بە باوەڕی ئەم دەستە لەو میژوونووسانە کە پلۆتارکی یۆنانی یەکێکە لەوان، ئەگەر ئانتۆنی دیلی ئەشقی کلیۆپاترا نەبوایەو لەکاتی خۆیداو پێش ماندوو کردنی هێزەکانی خۆی بچووبایە شەڕی ئەشکانییەکان، بە ئەگەرێکی بەهێز لەو شەڕەدا سەردەکەوتو دوای گەڕانەوەی سەرکەوتووانە بۆ رۆما

دەیتوانی وەپێش رکەبەرەکەی خۆی کەوێ. ئۆکتاڤیان کە زۆر کوڕی ژۆلیۆس سێزار بووو خۆی بە جێنشینی بەحەقی ئەو دەزانی، دوای مردنی کلیۆپاترا کۆڕی راستەقینەی سێزارو کلیۆپاترای (سێزاریۆن) لەگەڵ خۆی بردە رۆماو پێش ئەوەی کە بەناوی "ئاگۆستۆس"[٢٤] پاڵ بە تەختی ئیمپراتۆریەتەوە بدات لەناوی برد. لە دوو کوڕو کچەکەی کلیۆپاترا لە ئانتۆنی، چارەنووسی کوڕە گەورەکەی کە ناوی "ئالێکسانێدر هێلیۆس" بوو، دیار نییە بەڵام کوڕی دووهەمی لەساڵی ٤٠ی دوای زایین بە فەرمانی "کالیگۆلا"[٢٥] ئیمپراتۆری خوێنمژی رۆما کوژرا. تەنیا کچەکەی کلیۆپاترا کە ناوی سێلێنێ یان مانگ بووو شووی بە "جۆبا"[٢٦]ی پادشای مۆریتانیا[٢٧] کردو بە شێوەیەکی سروشتی مرد.

24-Augustus
25-Caligula
26-Juba
27-Mauretania

فەسڵی دووهـــەم

دەسەڵات و گەنسسدەڵی

ئیمپراتۆرەکانی رۆما لە سەدەی یەکەمی زایینو ئەو ژنانەی حووکمڕانیان بەسەردا دەکردن

ئیمپراتۆریەتی رۆما لە سەدەی یەکەمی دوای زایینداا بەرچاوترین وێنەی گەندەڵی و ئاڵۆزییە بە دریژایی مێژوو. رۆما لە سەرەتای ئەو سەدەیەدا لەژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆر "ئاوگۆستۆس" کە هەر ئەو ئۆکتاڤیانەیە پێشتر باسمان کرد، لەوپەڕی بەهێزی و دەوڵەمەندی خۆیدا بوو. بەلاّم ئەو سامانو شکۆیە لە تەنیشت خۆیدا گەندەڵی رەوشتی و کۆمەلاّیەتیی گەشەپێدا کە لە ئاکامدا بووە هۆی لەناوچوونی ئەو ئیمپراتۆریەتە مەزنەو دابەش بوونی بەسەر چەند بەشێکی جیاواز. ئۆکتاڤیان سێ سالاّ دوای مردنی رکەبەرە سەرەکییەکەی، (ئانتۆنی) لەسالّی ١٧ی دوای زایینداا بنەماکانی هەلّبژاردنی لە حکوومەتی رۆما هەلّوەشاندەوەو بە نازناوی "ئاوگۆستۆس" وەک یەکەمین ئیمپراتۆری رۆما لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت. ئاوگۆستۆس یان ئۆکتاڤیان کە لە چیرۆکی ئانتۆنی و کلیۆپاترادا ببوو بە مامۆستای رەوشتو رکەبەرەکەی بە هەوسبازی و خەیانەت بە هاوسەرە رۆمییەکەی (ئۆکتاڤیا) تۆمەتبار دەکرد، خۆی نموونەیەکی خراپتری پێشان داو هاوسەری دووهەمی خۆی لەبەر ئەشقی ژنێکی مێرددار کە منداڵێکی شەش مانگەشی لە سگدا بوو تەلاّق دا. "تاسیتۆس"[1] مێژوونووسی رۆمی لەوبارەیەوە دەنووسێ، کاتێک کە ئۆکتاڤیان بڕیایدا هاوسەری دووهەمی خۆی تەلاّق بدات، کچێکی یەک سالّەی بەناوی "ژولیا"[2] هەبوو کە کاتێک گەیشتە تەمەنی پێگەیشتوویی (بلوغ) گۆنگەڵییەکی زۆری لێکەوتەوە. ئۆکتاڤیان ئاشقی هاوسەری یەکێک لە ئەفسەرەکانی خۆی بەناوی "لیڤیا"[3] بووو مێردەکەی ناچار کرد خێزانی کە منداڵێکی شەش مانگەی لە سگدا بوو تەلاّق بدات.ئۆکتاڤیان بۆ گەیشتن بە لیڤیا ئەوەندە بەپەلە بوو کە ئامادە نەبوو تا لەدایکبوونی منداڵەکە واتە تەنیا سێ مانگیتر راوەستێ. لیڤیا کە لە بارو دۆخێکی ئەوتۆ مێردی بە ئۆکتاڤیان کرد، هەر لەسەرەتادا بەسەر مێردەکەیدا زاڵ بوو. مێژوونووسی رۆمی لەو باوەڕە

1-Tacitus
2-Julia
3-Livias

دایە کە زۆربەی کردەوەو بڕیارەکانی پیاوێک کە وەک بەهێزترین ئیمپراتۆری رۆما ناسراوە، (بۆ نموونە لەناوبردنی بنەماکانی حکوومەتی هەلّبژێردراو بنیاتنانەوەی ئیمپراتۆری) لە بیرە پاوانخوازییانەکەی لیڤیا سەرچاوەی دەگرت. لیڤیا دوای ئەوە کە وەک ئیمپراتریسی رۆما تاجی لەسەرنا، پتر لە چل سالاّ دەسەلاّتداری راستەقینەی رۆما بووو ئیمپراتۆر هیچ کارێکی بێ راوێژ لەگەلاّ ئەو نەدەکرد. لەسەرەتای سەدەی یەکەمی زایینەوە ئەو رۆلّە گۆڕاو تا سالّی ١٤ی دوای زایین کە ئاوگۆستۆس لەتەمەنی ٧٧سالّیدا مرد، ئەوە لیڤیا بوو کە لە بەڕێوەبردنیکاروباری دەوڵەتدا بڕیاری دەداو ئەگەریش پێویست بوایە ئاگاداری دەکردەوە. یەکێک لە دەرەنجامەکانی زاڵبوونی لیڤیا بەسەر یەکەم ئیمپراتۆری رۆما ئەوەیە کە لیڤیا چارەنووسی ژولیای کچی ئاوگۆستۆسی کە لە هاوسەری پێشووی بوو، بەدەستەوە گرتو لەتەمەنی ١٤سالّیدا ئەوی بە زۆرە ملێ بە شوو دا. هاوسەری ژولیا دوو سالاّ دواتر مردو ئەم جارە ئەویان دا بە پیاوێک کە ٢٢ سالاّ لە خۆی گەورەتر بووو ژولیا لە هاوسەری دووهەمی پێنج منداڵی بوو، بەلاّم دیسان لەتەمەنی گەنجێتیدا مێردەکەی مردو بۆ دووهەم جار بێوەژن کەوتەوەو ئەم جارەیان لیڤیا بڕیاریدا کە ژولیا بدا بە کوڕەکەی خۆی (تیبێریۆس)[4] کە لە مێردەکەی پێشووی بوو، هەر بەو مەبەستەش تیبێریۆسی ناچار کرد کە لە هاوسەرەکەی جیا بێتەوەو لەگەلاّ ژولیا زەماوەند بکات. ئامانجی لیڤیا لە ئەنجامدانی ئەم پلانە ئەوە بوو کە ئاوگۆستۆس، کوڕەکەی کە زاوای خۆشی بوو بکاتە جێنشینی خۆی. ئاوگۆستۆس زوو تەسلیمی هاوسەرەکەی بووو تیبێریۆسی بە جێنشینی خۆی هەلّبژارد. بەلاّم ژولیا کە هیچکام لە مێردەکانی خۆش نەدەویستو لە مێردەکانیشی پتر رقی لە لیڤیا بوو و بۆ گەیشتن بە مەبەستەکانی کردبووە ئامێری دەستی خۆی، بڕیاریدا تەواوی کۆتە رەوشتییەکانی ئەو کاتی رۆما کە زۆریش پتەو نەبوو بپچڕێنێتو لەم رێگایەدا ئەوەندە رۆیشتە پێشێ کە جاری وا هەبوو بە ئاشکرایی لە گەڕەکەکە بەد ناوەکانی شار وەدەکەوتو وەکوو لەشفرۆشەکانیتر لەشفرۆشی دەکرد. تیبێریۆس کە توانای هەلّگرتنی ئەو سووکایەتییەی نەبوو، ئەوی تەلاّق داو ئیمپراتۆر ئاوگۆستۆسیش لەژێر داواکاری لیڤیا کچەکەی لەرۆما دوور خستەوە. ئاوگۆستۆس لەسالّی ١٧ی زایینیدا مردو تیبێریۆس وەک دووهەمین ئیمپراتۆری رۆما لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت. تیبێریۆس تا کاتێک کە دایکی لەژیاندا مابوو، لەژێر کارتێکەریو

4-Tiberius

دەسەلاتی ئەودا بووو لیڤیا دوای مردنی میردەکەی بەناوی کورەکەی دەسەلاتداریتی رۆمای دەکرد. تیبێریۆس کە تووشی نەخۆشی لادانی سێکس بوو (هاوسەری پێشووی واتە ژولیاش بەو هۆیەوە رقی لێی بوو) دوای تەلاقی ژولیا ئیتر ژنی نەهێنا. ئەو یەکێك لە گەندەلترین ئیمپراتۆرەکانی رۆما بوو و زۆربەی کاتەکانیخۆی لە حەرەمسەراکەی لە دوورگەی کاپری رادەبوارد کە لەوێدا کورانی جوانی رۆمای کۆکردبۆوە. ئەو جێنشینەش کە تیبێریۆس بۆ پۆستی ئیمپراتۆری تەرخانی کردبوو، لەگەندەلیدا لەو کەمتر نەبوو. جێگرو جێنشینی تیبێریۆس، "کالیگۆلا "[5] بوو کە بە یەکێك لە گەندەلترینو خوێنمژترین ئیمپراتۆرەکانی رۆما دەژمێردرێت. کالیگۆلا کوڕی "ژێرمانیکۆس"[6]و خوشکەزای تیبێریۆس بوو کە بە نەوەی لیڤیاش دەژمێردرا. کالیگۆلا لاوێکی شەڕانیو نائاسایی بووو پێش گەیشتن بە تەمەنی بیست سالی دەستدرێژی کردە سەر هەر سێ خوشکەکەی خۆی. دژکردەوەی تیبێریۆس لەبەرامبەر ئەوکارەی جێنشینەکەی تەنیا ئەوە بوو کە هەرچی زووتر میرد بۆ سێ خوشکەکەی بدۆزێتەوە. یەکێك لەو سێ خوشکە ناوی "ئاگرییینا"[7] بوو کە بە یەکێك لە بەناوبانگترین ژنەکانی میژووی رۆما دەژمێردرێت.

ئاگرییینا دوای ئەوە کە براکەی (کالیگۆلا) دەستدرێژیی کردە سەری، بە نابەدلی میردی بە پیاوێکی بەڕەلاڕ بەدکار بەناوی "دۆمێتیوس"[8] کرد کە ٢٢سالێ لە خۆی گەورەتر بوو. ئەو زەماوەندە کوڕێکی لێکەوتەوە کە دواتر بوو بە ئیمپراتۆری رۆماو لە خوێنمژیو هەڵسوکەوتی شێتانەو خراپدا لە هەمووی پێشینیانی خۆی خراپتر بوو. ئەو لە دایك بووە ناپیرۆزە هەمان "نێرۆن"[9] بوو کە بەپێی قسەی دایکی لەلای قاچەوە لە دایك بوو کە ئەوەش بە هێمایەکی ناپیرۆز دەژمێردرا. کالیگۆلا لەگەڵ ئەوەشدا کە خوشکەکانی میردیان کردبوو، پێوەندییەکانی لەگەڵ هەر سێکیان پاراست بووو لەنێوانیاندا زیاتر ئۆگری خوشکە گەورەکەی (درۆسیلا)[10] بوو. کالیگۆلا لەهەمان کاتدا نێربازیش بووو لەهەمووان زیاتر بە پیاوێکی گەنج

5-Caligula
6-Germanicus
7-Agrippina
8-Domitius
9-Nero
10-Drusilla

بەناوی "لیپیدۆس"[11] فێر ببوو. گەندەڵی ئەو بنەماڵەیە بە زماوەندی "درۆسیلا"و لیپیدۆس گەیشتە ئەوپەڕی خۆیو کالیگۆلا دوای ئەو زەماوەندە لە تەختێکدا لەگەڵیان دەنووست! کالیگۆلا بەڵێنی بە لیپیدۆس دابوو کە دوای گەیشتن بە ئیمپراتۆری ئەو دەکاتە جێنشینی خۆیو خوشکەکەشی بە هیوای ئەوە کە رۆژێك دەبێتە شاژنی رۆما، ئەو ژیانە پڕ لە گەندەڵییەی قەبوڵ کرد. بەڵام درۆسیلا پێش ئەوەی بە ئاواتەکانی خۆی بگات لەتەمەنی گەنجیدا مردو ئاگرییینا جێگای ئەوی گرتەوە. کالیگۆلا لەسالێ ٣٧ی زایینی بوو بە ئیمپراتۆری رۆماو هەر وەك بەڵێنی بە لیپیدۆس دابوو ئەوی کردە جێنشینی خۆی. ئاگرییینا کە دەیەویست هەرچی زووتر تاجی شاژنی رۆما لەسەر بنێت، لەگەڵ لیپیدۆس دژی براکەی پیلانی گێڕا، بەڵام پێش ئەوەی پیلانەکەیان بۆ کوشتنی کالیگۆلا سەر بگرێت، کالیگۆلا لە مەبەستیان ئاگادار کرایەوەو فەرمانی گرتنو کوشتنی لیپیدۆسی دا. دوای لە سێدارە درانی لیپیدۆس هەموو کەس چاوەڕوانی لە سێدارە درانی شەریکی تاوانەکە بوون. بەڵام کالیگۆلا تەنیا فەرمانی دوور خستەوەی خوشکەکەی دەرکردو پێش جێبەجێ کردنی ئەو بڕیارە فەرمانیدا ئاگرییینا لە حاڵێکدا کە دەبوو خۆڵەمێشی تەرمی سووتاوی میردەکەی بەشان بکێشێ لە شەقامەکانی رۆما بیگەڕێنن. حکوومەتی کالیگۆلا ماوەیەکی زۆری نەخایاندو ئیمپراتۆری خوێنمژی رۆما لەسالێ ٤١ی زایینیدا بەدەستی یەکێك لە پاسەوانەکانی ئیمپراتۆری کوژرا. کالیگۆلا دوای کوشتنی لیپیدۆس جێنشینێکی بۆ خۆی دانەنابووو ئەفرادی گاردی ئیمپراتۆری کە دوای کوشتنی کالیگۆلا بەکردەوە دەسەلاتیان گرتبووە دەست، مامی کالیگۆلایان بەناوی "کلۆدیۆس"[12] کە بە فەرمانی کالیگۆلا بەند کرابوو وەك ئیمپراتۆر دیاری کرد. کلۆدیۆس کاتێك کە بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو گەیشتە تەمەنی ٣١ سالێ پلەی ئیمپراتۆری بوو و سالێك پێش ئەو رووداوە لەگەڵ کچێکی پازدە سالێ بەناوی "میسالینا"[13] زەماوەندی کردبوو. میسالینا چەند مانگ دوای ئەوە کە تاجی شاژنی رۆمانیای لەسەرنا کوڕێکی بۆ ئیمپراتۆری نوێ بە دونیا هێنا. بەڵام هەمووان دەیانزانی کە ئیمپراتۆر باوکی ئەو منداڵە نییە. کلۆدیۆس دوای گەیشتن بە ئیمپراتۆری فەرمانیدا هەمووی دوورخراوەو

11-Lepidus
12-Claudius
13-Messalina

بەندکراوەکان بۆ وێنە براڕاکەشی (ئاگرپێینای خوشکی کالیگۆلا) ئازاد بکەن. ئاگرپێینا گەڕایەوە رۆماو وەدوای ئامانجی پێشووی خۆی بۆ گەیشتن بە پلەی ژنی ژمارە یەکی رۆما کەوتەوەو ویستی بەهەر شێوەیەک بێت رێگایەک بۆ چوونە ناو دڵی کلۆدیۆس بدۆزێتەوە. بەڵام ئەو کارە ئەوەندە ئاسان نەبوو، لەبەرئەوەی کە میسالینای گەنجو جوان بە تەواوی رووحو جەستەی ئیمپراتۆری داگیر کردبووو بەسەریدا زاڵ بوو. میسالنیا بە خراپیو هەرزەیی ناوبانگی هەبوو بەڵام ئیمپراتۆر گرینگی بەو دەنگۆیانە نەدەدا کە لە بارەی ئەوەوە بلاوببۆوەو تەنانەت ژمارەیەک لەو کەسانەی کە دەیانگوت میسالینا پێوەندی لەگەڵیان هەیە، بە راسپێردراوی ئەو لەسەر هەندێک کاری گرینگی دانا بوون! ئاگرپێینا کە بەهۆی کارتێکەریو زاڵ بوونی میسالینا لەسەر کلۆدیۆس نەیدەتوانی راستەوخۆ رێگایەک بۆ دەرباری ئیمپراتۆر بدۆزێتەوە، لە رێگایترەوە دەست بە کار بووو لەگەڵ "پالاس"[14]، خەزێنەداری جێگای متمانەو نهێنی پارێزی کلۆدیۆس پێوەندی سازدا. ئاگرپێینا لەو رێگایەوە لە تەواوی رووداوەکانی ناو کوشکی ئیمپراتۆری ئاگادار دەبۆوەو ئەو پڕوپاگەندانەی کە لەملاو ئەولای رۆما لەبارەی میسالینا لەسەر زمانان بوو، بە گوێی پالاسو لە رێگای ئەوەوە بە گوێی کلۆدیۆسی دەگەیاند.

پەیکەری میسالینا کە دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی ئیمپراتۆریەتی کلۆدیۆس

14- Pallas

ماوەی ئیمپراتۆری کلۆدیۆس لەسەر رۆما سێزدە ساڵی درێژەی کێشاو میسالینا نزیك بە حەوت ساڵێ ئەو ماوەیە بڕیاردەری چارەنووسی خەڵکی رۆما بوو. میسالینا تەنانەت لە چواردیواری کۆشکی ئیمپراتۆریشدا لە عەیشو نۆشو رابواردن ترسێکی نەبووو لە بەشێکی کۆشکی ئیمپراتۆری کە تایبەت بە خۆی کردبوو ،هەموو شەوێك کۆڕی عەیشو نۆشی دەگێڕاو میواندارای لە ئاشقانو ئەویندارانی خۆی دەکرد. کلۆدیۆسیش جارجارێك لەو کۆڕانەدا ئامادە دەبوو، بەڵام میسالینا بە دەرمانی خەو کە لە شەڕابەکەی دەکرد، دەی خستە خەوو چێژی لەوە وەردەگرت کە لە تەنیشت میزدە سەرخۆشو بێهۆشەکەی لەگەڵ پیاویتردا دەخەوێت! میسالینا لە تەنیشت گەندەڵیو عەیاشی لە ئەنجامدانی تاوانیش ترسی نەبووو هەندێك لە ئاشقەکانی خۆی کەلێیان بێزارو ماندوو دەبوو یان بە لەمپەری دەزانین، بە شێوەی جۆراوجۆر لە بەینی دەبردن. تۆمەتی هەمیشەیی ئەوان کە پێویستی بە بەڵگەو سەلماندن نەبوو، پیلان دژی ئیمپراتۆر بوو کە راپۆرتو شایەتیدانی بە درۆی چەند راسپاردەیەك بۆ رازی کردنی ئیمپراتۆر لەو بارەیەوە بەس بووو کلۆدیۆس بێ لێکۆڵینەوەو وردبوونەوە فەرمانی کوشتنی دەدان. لەشکرکێشی کلۆدیۆس بۆ دوورگەی بریتانیا دەرفەتێکی نوێی دا بە میسالینا تا عەیاشیو خراپەکاری خۆی بە بەرزترین پلەی خۆی بگەیێنێتو وەکوو ژولیای کچی یەکەم ئیمپراتۆری رۆما لە شەقامەکانی رۆما رکەبەری لەشفرۆشەکانی شار بکات. میسالینا کە بەهۆی زێدەڕۆیی لە عەیاشیو خراپەکاری وەك نەخۆشێکی جنسی لێهاتبوو، لە گەڕەکە بەدناوەکانی رۆما لەگەڵ لەشفرۆشەکانی شار پێشبڕکیی دەکرد. "ئاندریۆ-ئیۆارت"[15] لێکۆڵەری بریتانیایی لە کتێبە بەناوبانگەکەی خۆیدا بەناوی "خرابکارترین ژنانی جیهان"[16] لەسەر زاری میژوونووسانی رۆمی دەڵێت کە میسالینا بڕیاریدا لە شەوێکدا توانایی خۆی لە رووبەروو بوونەوەی پیاوانی جۆراوجۆر بخاتە پێشبڕکێ، میسالینا لەم پێشبڕکێیەدا توانی لەدوایین لەشفرۆشێك کە توانیبووی لەگەڵ ٢٥ پیاو جووت بێ بە جیاوازییەکی زۆر ببات‌ەوە!

کلۆدیۆس دوای گەڕانەوە بۆ رۆما داستان گەلێکی سەیری بیست کە لە بارەی هاوسەری لەسەر زمانان بوو، بەڵام دیسان نەیویست یان نەیتوانی باوەڕیان پێ بکاتو میسالیناش خراپکاریو عەیاشییەکەی بۆ چوارچێوەی کۆشکی ئیمپراتۆری کورت کردەوە.تاسیتۆس میژوونووسی رۆمی

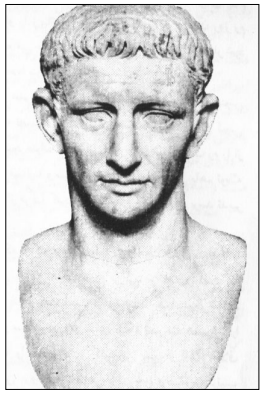
15- Andrew Ewart
16- The worlds wickedest women-Odham books London P 52

که پێشتر ئاماژەی پێکرا، پێی وایە هۆی گۆڕانی شێوازی مێسالینا، ئەشقی نوێی ئەو بە پیاوێك بەناوی "سیلیۆس"[17]ە کە تا سیتۆس ئەو بە جوانترینو ڕێکوپێکترین پیاوی ئەوکاتی ڕۆما دەناسێنێتو دەنووسێ: "مێسالینا کە دەیەویست ئەو پیاوە لەژێر دەست ولە پاوانی خۆیدا بێت، ناچاری کرد کە لە هاوسەرەکەی جیا بێتەوە". مێسالینا کە بۆیەکەم جار لە ژیانیدا ئاشق ببوو یان بە وتەی تاسیتۆس "دەیەویست تامی عەشقیش ئەزموون بکات"، ویستی بۆ هەمیشە لەگەڵ سیلیۆس دا بمێنێتەوە. بەڵام لە هەمان کاتدا ئامادە نەبوو نازناوی هاوسەری ئیمپراتۆرو ژنی پلە یەکەمی ڕۆما لە دەست بدات. بۆ گەیشتن بەو ئامانجە مێسالیناو سیلیۆس پێکەوە پیلانی کوشتنی کلۆدیۆسیان دارشت، بەڵام بۆ ئەوەی کە سیلیۆس بتوانێت دوای مردنی کلۆدیۆس بە پلەی ئیمپراتۆری بگات مشوورێکیتریش پێویست بوو. مێسالینا بێباکیو ڕووهەڵمالڕاوی گەیاندبووە جێیەك کە داوای لە کلۆدیۆس کرد کە بە شێوەیەکی کاتی تەلاقی بدات تا لەگەڵ سیلیۆس زەماوەند بکات. مێسالینا بۆ گەیشتن بەو ئامانجە درۆیەکی گەورەی کردو گوتی کە ئەستێرەناسو غەیب گۆیەکەی ناسراو بەختی ئەوی دیوەو وتوویەتی: "میَردەکەت تا مانگێکیتر دەمرێ!". کلۆدیۆسیش لە ڕووی نەفامیو سادەدڵییەوە یان بۆ ئەوەی کە داواکارییەکانی هاسەری جێبەجێ بکات، باوەڕی بەو قسەیە کردو لە مێسالینا جیا بۆوە. کلۆدیۆس دوای ڕاگەیاندنی تەلاقی خێزانی، لە ڕۆما چووە دەرێو مێسالینا جەژنێکی بوکێنی بەشکۆی بۆ خۆیو سیلیۆس بەڕێوە برد کە هاوشێوەی ئەو جێژنە لە ڕۆما نەبیندرابوو. لە ڕەوتی ئەو زەماوەندە کە بە ڕێوەرەسمێکی وەکوو کەژاوەی شادی (کەرنەڤاڵ) کۆتایی پێهات، بووکو زاوا لەسەرتەختێکی ڕەوان (لەسەر شان) بە شەقامەکانی ڕۆمادا دەگەڕانو لەبەر چاوی واق وڕماوی خەڵك خەریکی ئەشق بازی بوون. پیلانی مێسالینا دوای ئەنجامدانی ئەو ڕێوڕەسمە بریتی بوو لەکوشتنی کلۆدیۆسو دیاریکردنی سیلیۆس وەك ئیمپراتۆری ڕۆما. مێسالینا پێشتر چەند کەسێکی لە خەڵکانی گاردی ئیمپراتۆری بۆ ئەنجامدانی ئەم پیلانە لەگەڵ خۆی خستبوو. بەڵام پالاّسی خەزێنەداری ئیمپراتۆری لە ڕێگای یەکێك لە ئەفسەرانی گاردەوە لەو پیلانە ئاگادار کرایەوەو ئەویش لەگەڵ ئاگرپێینای باس کرد. ئاگرپێینا بەپەلە ڕۆیشت بۆ شوێنی حەوانەوەی کلۆدیۆس لە دەروبەری ڕۆماو مامی لە وردە کارییەکانی ئەو پیلانە ئاگادار کردەوە کە لەلایەن مێسالیناو سیلیۆس دارێژرابوو. کلۆدیۆس بەپەلە گەڕایەوە ڕۆما. بەڵام مێسالینا وێڕای ئەوەی کە قسەکانی ئاگرپێینای وەدرۆخستەوە، داوای گرتنو

17-Silius

دوور خستنەوەی ئەوی کرد. کلۆدیۆس کە هێشتاش نەیدەتوانی دڵ لە مێسالینا بەربدات، دیسان خەریك بوو دیلی وەسوەسەکانی بێ کە پالاّس یارمەتی ئاگرپێینای داو چەند شایەتو بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگری لەمەڕ ئەو پیلانەی کە بۆ کوشتنی ئیمپراتۆر داندرا بوو ئاشکرا کرد. لەئاکامدا مەترسی گیان زاڵ بوو بەسەر ئەشقو دڵڕفێنیو کلۆدیۆس فەرمانی کوشتنی مێسالیناو سیلیۆسی واژۆ کرد. پالاّس کە دەترسا وەدواخرانی جێبەجێکردنی ئەو فەرمانە دەرفەتێك بڕەخسێنی بۆ دیداری دووباری مێسالیناو ئیمپراتۆرو ببێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی فەرمانی لەدارادانی ئەوان، بەپەلە فەرمانی گرتنی مێسالیناو سیلیۆسی دەرکردو پێش ئەوە کە هەلێك بۆ دیداری دووبارەی ئیمپراتۆر لەگەڵ ئەوان بڕەخسێت، حوکمەکەی لەکاتی خۆیدا جێبەجێکرد. ئەو ڕووداوە لەساڵی ٤٨ی زایینیو حەوتەمین ساڵی ئیمپراتۆری کلۆدیۆس ڕوویدا.

ئاگرپێینا لەو کاتەدا ژنێکی تەمەن ٣٢ساڵان بوو، بەڵام هێشتاش هەر جوان مابووو دەیتوانی بچێتە دڵی پیاوێکی وەکوو کلۆدیۆس. کلۆدیۆسیش دوای لە سێدارەدانی مێسالینا هۆگری ئاگرپێینا ببوو، بەڵام یاساکانی ڕۆما ڕێیان بە زەماوەندی مامو براز نەدەدا، تا ئەوەی یاسایەکی نوێ لەلایەن سێنای ڕۆما دەرکراو ئەو لەمپەرەش لابردراو ئاگرپێینا بوو بە هاوسەری مامی خۆیو شازنی ڕۆما!. کلۆدیۆس کە لە دەروندا پیاوێکی نەفس نزم بوو لەکاتی زەماوەند لەگەڵ ئاگرپێینا چل ساڵی تەمەن بووو لە ڕادەبەدەر هێزی ئیرادەو بڕیاردانی لەدەست دابوو.

پەیکەری کلۆدیۆس کە سێزدە ساڵ ئیمپراتۆری ڕۆما بوو. بەڵام ژنەکانی بەناوی ئەو حکوومەتیان لەسەر ڕۆما دەکرد

کارەساتی مێسالیناش برینێکی قورسی لە رووحیەی ئەودا بەجێ هێشتبوو کە بەرەو بێدەنگی‌و سست بوون هانی دەداو ئەوەش دەرفەتێکی باشی بۆ ئاگرپێینا رەخساند کە بە تەواوی بیخاتە ژێر دەسەلآتو کارتێکەری خۆی‌و لە پاشماوەی زەمەنی ئیمپراتۆریەتی ئەودا بەسەر رۆما حکوومەت بکات. ئاگرپێینا سەرەتا تەواوی دارودەستەکەی مێسالیناو کەسانی جێی باوەڕو وەفاداری ئەوەی لە دەرباری کلۆدیۆس دەرکردو کەسانی سەربەژێرو گوێڕایەڵی خۆی لەجێگای ئەوان داناو پاشانیش کاردرووستایی زەماوەندی کوڕەکەی، واتا نێرۆن و کچی کلۆدیۆسی (ئۆکتاڤیا) ئامادە کرد تا رێگا بۆ ئیمپراتۆریەتی کوڕەکەی لە داهاتوودا خۆش بکات. تەنیا گرفتێکی کە لەئارا دابوو ئەوە بوو کە ئۆکتاڤیا پێشتر دەزگیرانی هەبوو، بەڵآم لابردنی ئەو گرفتە بۆ ژنێکی وەك ئاگرپێینا کارێکی سادە بوو. دەزگیرانی ئۆکتاڤیا تاوانبار بە زینا لەگەڵ خوشکەکەی کراو کلۆدیۆس کە باوەڕی بەم داستانە هەڵبەستراوە کرد، لە دەربار دەری کرد. زەماوەندی نێرۆن لەگەڵ ئۆکتاڤیا کە لە راستیدا زڕبراو زڕخوشك بوون لە نێو رۆمییەکان نایاسایی بوو، بەڵآم ئەو کارە بۆ ئاگرپێینا کە داستانی پێوەندی ئەو لەگەڵ براکەی بە گوێی هەموو کەس گەیشتبووو بە شوو کردن بە مامی خۆی کارێکی حەرامتری ئەنجامدابوو، تاوان نەبوو. بەڵآم لەمپەرێکی گرینگتر کە لەسەر رێگای بە ئیمپراتۆری گەیشتنی نێرۆن لەئارا دابوو، بوونی کوڕێك بەناوی "بریتانیکۆس"[18] لە هاوسەری پێشووی کلۆدیۆس بوو کە کلۆدیۆس زۆری خۆش دەویستو پێشتر بۆ جێنشینی خۆی لەبەرچاوی گرتبوو. ئاگرپێینا بۆ لابردنی ئەو لەمپەرە بڕیاریدا کوڕەکەی وا پەروەردە بکات کە گومانێك لە باشی ئەو بە بەراورد لەگەڵ بریتانیکۆس نەمێنێتەوە. بۆ فێرکردنو پەروەردە کردنی نێرۆن چەند کەس لەباشترین زانایانی ئەوکات وەك فەیلەسۆفو کۆمەڵناسی بەناوبانگ "سێنێکا"[19] راسپێردران، بەڵآم فێرکردنی ئەو بەزەحمەتو هێواشی دەڕۆیشتە پێشێ، لەبەر ئەوەی کە نێرۆن مێشکی زانستی‌و فەلسەفی نەبووو زۆرتر هۆگری کاری هونەری‌و بەتایبەتی مۆسیقا بوو. نێرۆن شێعریشی دەنووسی‌و ئەو گۆرانییانەی کە خۆی شێعرەکانی دەهۆنیەوە بە مۆسیقایەك کە خۆی دایدەناو سازێك کە خۆی دەیژەنی دەیگوتەوە. دایکی نێرۆن کە دەیەویست کوڕەکەی بۆ بەدەستهێنانی پلەی ئیمپراتۆری‌و دەسەلآتداریتی بەسەر رۆما پەروەردە بکات، دژایەتی ئەو

18- Biritannicu
19- Seneca

کارانەی نێرۆنی دەکرد. نێرۆن لە ترسی دایکی هونەرەکانی دەشاردەوەو بۆ ژەنینی سازو گۆرانی وتن دەچووە دەرێ. نێرۆن دوای ئەوە کە بوو بە ئیمپراتۆر بە سێنێکای (کە ئیتر بۆتە هاورازی) گوت کە ئاواتی ئەو لە منداڵییەوە ئەوە بووە کە ببێتە باشترین گۆرانی بێژی رۆماو ئەگەر پاوانخوازییەکانو چاوەدێرییەکانی دایکی لە ژیانو چارەنووسی ئەودا کاریگەریی نەبوایە، لەوانە بوو لەو کارە زیاتر لە ئیمپراتۆریەت لەژیان کەڵکی وەربگرتبایە. ئاگرپێینا لەساڵی ٥٣ی زایینیدا کە بریتانیکۆس بوو بە چواردە ساڵ، (تەمەنێك کە لە رۆما بە تەمەنی پێگەیشتوویی دادەنرێت) بۆ پێشگیری لە راگەیاندنی ڕەسمیی جێنشینی بریتانیکۆس لەلایەن ئیمپراتۆرەوە، پڕۆپاگەندەی ئەوەی کرد کە ئەو منداڵە ئەقڵی تەواو نییە. لە راستیدا ئاگرپێینا بە پێدانی دەرمانە سڕکەرەکان ئەوی لەحاڵەتی سروشتی لابرد بووو بریتانیکۆس لەبارو دۆخێکدا نەبوو کە بتوانێ لە ڕێوڕەسمی جێنشینی خۆیدا بەشداری بکات. کلۆدیۆس کە سەبارەت بەو رووداوە بەشك کەوتبوو بریتانیکۆسی لە هاوسەری شاردەوەو بۆ حەسانەوەو چارەسەری ناردیە رۆما. پێداگرتنی ئاگرپێینا بۆ دانانی کوڕەکەی بە پلەی جێنشینی بێ ئاکام مایەوەو ئاگرپێینا کە هەستی دەکرد کارتێکەریو دەسەلآتی لەسەر کلۆدیۆس نەماوەو لەوانەیە هەرگیز بە ئاواتی خۆی نەگات، بیری کوشتنی مێردەکەی کەوتە سەریو ژەهرخوراو کردنی ئیمپراتۆر بەهۆی ئەو کەسانی کە گوێ لەمستی بوون، کارێکی دژوار نەبوو. کلۆدیۆس لەساڵی ٥٤ی زایینیدا لەژێر کاریگەری ژەهرێکی کوشندە مرد کە ئاگرپێینا رشتبوویە ئەو شیوەی کە زۆری پێخۆش بوو. بەڵآم ئاگرپێینا رێگەی لە بلاّو بوونەوەی هەواڵی مردنەکەی گرت تا ئەو کاتەی کە پێشەکییەکانی راگەیاندی ئیمپراتۆریەتی نێرۆنی ئامادە کرد. لەو ماوەیەدا بریتانیکۆسیان کە خوازەری سەرەکی ئیمپراتۆری بوو لە شوێنی نیشتەجێ بوونی خۆی بەند کردو سەرکردەکانی گاردی ئیمپراتۆری بەڵێنیان دا کە لایەنگری لە نێرۆن بکەن. ئەو کەسانەی کە ئامادە نەبوون بڕیاری ئاگرپێینا جێبەجێبکەنو دان بە ئیمپراتۆریەتی نێرۆ دابنێن، گیرانو لە ئاکامدا نێرۆ لە هەلو مەرجێکدا وەك ئیمپراتۆری نوێ ناسێندرا کە هێزێکی ئەوتۆ بۆ بەرنگار بوونەوەی نەمابوو. نێرۆ کە لەتەمەنی ١٨ ساڵیدا بوو بە ئیمپراتۆر، هێشتاش هەر لە دایکی دەترساو نەیدەوێرا لەبەرامبەر فەرمانەکانیدا قسە بکات. لە راستیدا ئەوە ئاگرپێینا بوو کە لەسەر رۆما حکوومەتی دەکرد. یەکەم کاری ئەو لەو پلەیەدا دەرکردنی بڕیاری لە سێدارەدانی ئەو کەسانە بوو کە دوای مردنی کلۆدیۆس لەرەوتی گواستنەوەی

دەسەلآت فەرمانەکانی ئەویان جێبەجێنەکرد.هەموو بڕیارەکانی تایبەت بە کوشتن (ئیعدام)و ئەشکەنجەو هەروەها بڕیارەکانی تایبەت بە دانانی پلە نوێیەکان لەلایەن ئاگریپیناوە دەردەکراو نێرۆ لە یەکەمین سالآنەکانی حکوومەتیدا نەیدەوێرا دژایەتی هیچکام لەو بڕیارانە بکات کە لەلایەن دایکییەوە دەردەکران. سێنێکاو "بۆرۆس"[20] (مامۆستاکانی پێشووی نێرۆو راوێژکارانی ئێستای) لە زۆربەی کارەکان رازی نەبوونو نێرۆیان لە ملکەچی بێ ئەملاو ئەولای دایکی لۆمە دەکرد، بەلآم نێرۆ هێشتاش نەیدەوێرا رووبەڕووی دایکی بێتەوە تا ئەوە کە لە ئاکامدا ئەوینی کچێکی جوان، بەجەرگیو توانای راوەستانی لەبەرامبەر داواکارییەکانی دایکی پێدا. ئەو کچەی کە نێرۆ ئاشقی ببوو ناوی "ئاکتێ"[21] بوو کە یەکێك لەخزمەتکارەکانی هاوسەری (ئۆکتاڤیا) بوو. ئاگریپینا کە دەترسا ئەشقی ئاکتێ لە کارتێکەریو دەسەلآتەکەی لەسەر کوڕەکەی کەم کاتەوە،بیری لە دوورخستنەوەی ئاکتێ لەکۆشکی ئیمپراتۆری کردەوە، بەلآم نێرۆ بۆ یەکەمین جار لەبەرامبەر دایکیدا راوەستاو وتی ئەگەر بڕیار بێت لەنێوان ئیمپراتۆریەتو ئەوینی ئاکتێ یەکیان هەلّبژێرێ، ئەشقەکەی هەلّدەبژێرێ. ئاگریپینا لە ئاکامدا رازی بوو کە پێوەندییە ئاشقانەکەی نێرۆو ئاکتێ بەردەوام بێتو تەنانەت "هێلانەیەکی خۆشەویستی"ی لە دەوری کۆشکی ئیمپراتۆری بۆ دروست کردن، ئەوەش بە مەرجێك کە ئۆکتاڤیا هەروەك شاژنی رۆماو هاوسەری رەسمی ئیمپراتۆر بمێنێتەوە. بەلآم ئاکتێ کە لە تۆلّە سەندنەوەی ئاگریپینا دەترساو دەیزانی رۆژێك بەدەستی ئەو دەرماندراو دەکرێت، ئامادە نەبوو پێ بنێتە ئەو هێلانە ئەشقەی کە دایکی نێرۆ بۆی دروست کرد بوون. لەئەنجامدا نێرۆ بڕیاریدا هاوسەری، واتە ئۆکتاڤیا تەلآق بداتو بە فەرمی لەگەلّ ئاکتێ زماوەند بکات. ئاکتێ کە تاجی شاژنی رۆمای لەسەرنا بڕیاریدا کۆشکی ئیمپراتۆری لەدەستو پێوەندییەکانی ئاگریپینا پاك بکاتەوەو میّردەکەی لەژێر دەسەلآتی دایکی بهێنێتە دەرێ. ئاکتێ توانی نێرۆ رازی بکات کە دایکی ئەو بۆ پاراستنی دەسەلآتی خۆی لە ئەنجامدانی هیچ تاوانێك ناپرینگێتەوەو هەر وەك بۆ گەیشتن بە دەسەلآت میّردەکەی کوشت، لە کوشتنی ئەویش روو ناگێڕێتەوە. نێرۆ لەژێر کاریگەری لە گوێ خوێندنەکانی ئاکتێدا هەموو کەسانی دەستو پێوەندداری دایکی لە کۆشکی ئیمپراتۆریو پلە جۆراوجۆرەکانی حکوومەتیدا لەسەرکار

20-Burrus
21-Acte

وەلانا. پالآس، خەزێنەداری کۆشکی ئیمپراتۆریو شەریکی سەرەکی تاوانەکانی رابردووی ئاگریپینا کە هاندەری لادەریەکانی بوو لەسەرووی ئەو گروپەدا بوو. ئاگریپینا لەوکاتە بەملاوە بڕیاریدا بە هەموو تواناوە دژی کوڕە سپلّەو ژنەکەی، کە ئەوی لەبەرامبەر دایکی داناوە، بەرەوڕوو بێتەوەو باشترین ئامێری شەڕی ئەو لەو بەرنگارییەدا بریتانیکۆس بوو کە بەدەستی خۆیو بە ناحەق لە جێنشینی باوکی بێبەش کرابوو. بەلآم نێرۆن دوایین کوڕی ئەم دایکە بووو پێش ئەوە کە پیلانەکەی ئاگریپیناو بریتانیکۆس بە ئەنجام بگات، بریتانیکۆسی دەرماندراو کردو دایکی لە دەربار دوور خستەوە. دوو سالّ درێژەی کێشا تا ئاگریپینا دووبارە توانی بچێتەوە ناو دلّی کوڕەکەیو ئەمجارەیان لە بێنرخ ترینو سوکترین رۆلّی ژیانی پڕ لەگەندەلّیدا خۆی دەرخست. مێژوونووسانی ناوداری رۆمی، تاسیتۆسو "سۆتۆنیۆس"[22] ئەم رووداوە شوورەییو سەرشۆڕانەیە بە تێرو تەسەلی روون دەکەنەوە ودەنووسن کە چۆنو بە چ شێوەیەك ئاگریپینا بە ئامادە کردنی کۆڕی عەیشو رابواردن، نێرۆن رادەکێشێتە نێو بازنەی کارتێکەری خۆیو لە ئەنجامدا دەبێتە ئەویندارى کوڕەکەی!! چەند سەدیەك دواتر دەروونناسان و"سایکۆلیستەکان" ئەو داستانە سەرسوڕهێنەرە ئاوا شی دەکەنەوە کە نێرۆن دوای سالآنێك ملکەچیو ترس لە دایك، فشارەکانی سەردەمی منداڵیو میّرمنداڵیی بە داگیرکردنی دایکی قەرەبوو دەکردەوەو لەو پێوەندیە سەرشۆڕانەیە (جووت بوون) چێژی وەردەگرت. کارەساتی پێوەندی ئیمپراتۆرو دایکی تەنانەت بۆ کۆمەلّگای پڕ لە گەندەلّی ئەو کاتی رۆماش هەرس نەدەکرا. سێنێکا کە هێشتا کارتێکەری لە نێرۆدا مابوو، وەبیری هێناوە کە درێژە پێدانی ئە پێوەندییە دەبێتە هۆی راپەڕینو ئەگەر راپەڕینەکەش گشتی بێت تەنانەت گاردی ئیمپراتۆریش پاریّزگاری لێناکەن. نێرۆن بۆ دەرباز بوون لەو مۆتەکەیە بیری لە کوشتنی دایکی کردەوەو بەهۆی ئەوە کە دەیزانی دایکی لەوە ژیرترە کە بەدەستی دارودەستەی ئەو دەرماندراو بکرێت، بڕیاریدا هۆکارەکانی نوقم کرانی ئەو لە دەریادا لەکاتی سەفەرێکی پشوودان لەسەر دەریا ئامادە بکات، بەلآم ئەم پیلانەش سەری نەگرت. لەبەر ئەوەی ئاگریپینا مەلەوانێکی لێهاتوو بووو توانی خۆی بگەیێنێتە بەلەمێکی گەشتوگوزاری و لەو رێیەوە بگاتە قەراغ دەریا. نێرۆن بۆ پێشگرتن لە بلاّو بوونەوەی ئەو بەسەرهاتەو رەنگە لە ترسی تۆلّە سەندنەوەی دایکی کە هێشتاش لە ناخیدا ریشەی داکوتا بوو، چەند کەسێکی لە ئەفرادی گاردی ئیمپراتۆری راسپارد

22-Suetonius

که به شەو دایکی لە نێو جێگاکەیدا بکوژنو بۆ نەهێشتنی شوێنەواری تاوانەکە تەرمەکەی بسووتێنن. ئەو کارەساتە کە لەسالّی ٥٩ی زایینیو پێنجەمین سالّی حکوومەتی نێرۆندا رووید‌ا، کاریگەری قوولّی لەسەر دەروونی داناو بووە هۆی ئەوە کە نێرۆن لە پاشماوەی دەورانی ئیمپراتۆری خۆیدا کردەوەی شێتانەو نامرۆڤانە ئەنجام بدات. ئاگردانی شاری رۆما لەسالّی ٦٤ی زایینی کە لەودا ١٠گەڕەك لە ١٤گەڕەکی رۆما تەخت بوو، خراپترین کارەساتی دەورانی ئیمپراتۆری ئەوە. میژوو نووسان سەبارەت بەمەبەستی نێرۆن لەو ئاگر تێبەردانە گێڕانەوەی جیاوازیان هەیە. بە بڕوای هەندێکیان نێرۆن دەیەویست دوای وێران کردنی شاری رۆما شارێکیتر بنیات بنێو شانازی دانانی ئەو شارە لە میژوودا بەناوی خۆی تۆمار بکاتو بە بڕوای ژمارەیەکیتر ئامانجەکەی بریتی بوولە تاوانبار کردنی مەسیحییەکان بە ئاگردانی شارو کوشتنی بە کۆمەلّی ئەوانو لە کۆتاییدا ژمارەیەك لەو باوەڕە دان کە نێرۆن لە حالّەتی شێتیو مەستی ئەو کارەی کردووەو دەیەویست هاوکات لەگەلّ سەیرکردنی ئاگرەکە شێعر بلّێت!

دواین عەشقی نێرۆن ژنێك بوو بەناوی "سابینا"[٢٣] کە بە جێگای ئۆکتاڤیاو ئاکتێ بوو بە شاژنی رۆما. بەلاّم لەسالّی ٦٥ی زایینیدا بە تاوانی بەشداری لە پیلانێك بە دژی نێرۆن کوژرا. زۆربەی ناودارانی ئەو کاتی رۆما بە تاوانی بەشداری کردن لەو پیلانە بە کۆمەلّ کوژران. سێنێکا فەیلسۆفی ناودارو مامۆستاو راوێژکاری پێشووی نێرۆش لەو کەسانە بوو کە بە تاوانی هاوکاری لەگەلّ پیلانگێڕەکان تۆمەتبار کراو تەنیا بەزەییەکی کە نێرۆ لەحەقی ئەودا کردی ئەوە بوو کە فەرمانیدا خۆی بە بڕینی دەمارەکانی کۆتایی بە ژیانی خۆی بهێنێ. نێرۆ لە سێ سالّی پاشماوەی ئیمپراتۆریدا تووشی چەند شۆڕشێکی گەورە لەسەرتاسەری ولاّتەکەی بۆوەو لە ئاکامدا لەرۆژی نۆی ژوئینی سالّی ٦٨ی زایینیو دوابەدوای هێرشی شۆڕشگێڕەکان بۆ کۆشکی ئیمپراتۆری لە رۆما هەلاّتو پێش ئەوەی کە بەدەستی شۆڕشگێڕەکان بە دیل بگیرێت خۆی کوشت.

23- Sabina

فەسڵی سێیەم

تیۆرەکان

ژنێکی سۆزانی کە بوو بە شاژنی گەورەترین ئیمپراتۆری سەردەمی خۆی و لەکاتی مردنیدا نازناوی پاکی "قەشە" وەرگرت!

بەسەرهاتی ژیانی تیۆدۆرا[1]، شاژنی بیزانس[2] یەکێك لە هەژێنەرترین و پڕرووداوترین ژیاننامەکانە کە بە دڕێژایی مێژوو لە بەسەرهاتی کەمتر ژنێکدا دەبیندرێت. لەو ژیاننامە جۆراوجۆرانەی کە سەبارەت بە ژیانی ئەم ژنە نووسراوە، هەڵسەنگاندنی جۆراوجۆرو دژ بەیەك کردراوە. ناوی هەندێك لەو ژیاننامانە "شاژنی سۆزانی"[3]ە کە نووسەرەکانی پتر لەشفرۆشیو بڕگە شەرمینەکانی ژیانی تیۆدۆرایان بەر لە تاج لەسەر نانی شاژنی بیزانسو خراپکارییەکانی لەکاتی دەسەلآت روون کردۆتەوە. بەلآم ژمارەیەکیتر لەنووسەرەکان پتر لە کارە خێرخوازییەکانو مەیلەو چوونی بەرەو ئایین لە کۆتاییەکانی ژیانیدا ورد بوونەتەوەو بە شایانی نازناوی "ساینت تیۆدۆرا"[4] یان تیۆدۆرای پاکی دەزانن کە کەنیسەی ئۆرتۆدۆکس لەکاتی مردنی پێی بەخشیوە.

تەواوی سەرچاوە مێژوویییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە تیۆدۆرا لەسالّی ٥٤٨ی زایینیدا مردووە، بەلآم رێکەوتی لەدایکبوونی ئەویان لە هەندێك سەرچاوە ٥٠١ی زایینیو لە هەندێکیتر ٥٠٨ی زایینی نوویسوە کە ئەگەر رێکەوتی یەکەم راست بێت، تیۆدۆرا ٤٧سالّ ژیاوەو بەلآم ئەگەر رێکەوتی دووهەمیان راست بێت لەتەمەنی چل سالّیدا مردووە. تیۆدۆرا کچی کابرایەکی راهێنەری ورچ بوو کە لە سێرکی قۆستەنتەنیە لە پرۆگرامێکی نمایشیدا کەوتە بەر پەلاماری ورچێکی وەحشیو گیانی لە دەست دا. تیۆدۆرا لەکاتی مردنی باوکیدا ٧سالآن بووەو دایکی کە توانای دابینکردنی بژێوی ئەوو خوشکە گەورەکەی نەبوو، هەردووکیانی بردە یەکێك لە سۆزانی خانەکانی قوستەنتەنیە. خاوەنی تیاترۆیەکی گەڕەکی بەدناوی شار کە ژنە شانۆکارەکانی لەنێو سۆزانیەکان هەڵدەبژارد، بە بینینی جوانی بێ وێنەی

1-Theodora
2-Byzance
3-HarlotQueen
4-SaintTheodora

ئەو دوو خوشکە، ئەوانی هێنایە سەر تەختەی شانۆو بەشداری ئەوان لەو شانۆیەدا سەرنجی هەموو کەسی بۆ لای خۆی راکێشا. ئیمپراتۆری بیزانس یان رۆمای رۆژهەلآت لەسەرەتای سەدەی شەشەمی زایینیدا بە یەکێك لە دوو هێزی گەورەی جیهان دەژمێردراو جگە لە ئیمپراتۆری ساسانی لە رۆژهەلآت هاوتایەکیتری نەبوو. ئیمپراتۆری بیزانس لەسەرەتای سەدەی چوارەمی زایینیدا بەدەستی کۆنستانتین[5]، ئیمپراتۆری رۆما کە دواتر نازناوی کۆنستانتینی یەکەم یان کۆنستانتینی گەورەی وەرگرت دامەزراو هەر ئەویش بوو کە پێتەختی ئیمپراتۆری رۆمای لە شاری رۆما گواستەوە شاری "بیزانتیۆم"[6] لە جێگای ئێستای شاری ئیستانبوڵو دوای بەرفراوان کردنو دووبارە بنیاتنانەوەی ئەم شارە لەسالّی ٣٢٠ی زایینیدا ناوی نا "کۆنستانتینۆپۆل"[7] یان شاری کۆنستانتین کە بە عەرەبی قۆستەنتەنیەی پێدەوترێ.

رۆماو قۆستەنتەنیە لەکاتی ئیمپراتۆری کونستانتینی یەکەمدا لەژێر چەتری یەك دەسەلآتدا بوونو رۆما رازی ببوو کە قۆستەنتەنیە وەك پێتەختی نوێی ئیمپراتۆری رۆم دیاری بکرێ. بەلآم دوای مردنی کۆنستانتین لەسالّی ٣٣٧ی زایینیدا لەنێوان کوڕەکانی کە هەرکامیان لەسەر بەشێکی ئەو ئیمپراتۆریەتە گەورەیە حکوومەتیان دەکرد، ناکۆکی ساز بوو تا وای لێهات لە کۆتاییەکانی سەدەی چوارەمی زایینیدا بە فەرمی ئیمپراتۆری رۆما دابەش بوو بە دوو بەشی رۆژهەلآتو رۆژئاوا. بەشی رۆژئاوا هەمان ئیمپراتۆریەتی پێشوو بوو. رۆما لە دڕێژایی سەدەی پێنجەمی زایینیدا چەند جارێك تووشی هێرشی خێڵە دڕندەکانی گاتو ڤانداڵ هاتەوەو لە کۆتاییەکانی ئەو سەدەیە بە تەواوی کەوتە ژێر دەسەلآتی ئەوان. بەلآم بیزانس لەبەرامبەر دەست دڕێژی ئەم خێڵانە خۆی بەدەستەوە نەداو چوارچێوەی دەسەلآتی ئیمپراتۆری بیزانس لەسەرتاکانی سەدەی شەشەمی زایینیدا، تەواوی نیمچە دوورگەی بالکانو ئاسیای بچووك (تووركیەی ئەمرۆ)و کەنارەکانی رۆژهەلآتی مەدیتەرانە (دەریای سپی ناوەڕاست) (سوریە، لوبنانو فەلەستین)و باکوری رۆژهەلآتی ئەفریقیای (میسر، لیبی) دەگرتە خۆ. کاتێك کە تیۆدۆرا لە شانۆکانی گەڕەکی بەدناوی قۆستەنتەنیە سەمای دەکردو لە سۆزانی خانەکانی ئەو شارەدا میواندارییی لە سۆزانیەکانی دەکرد، قۆستەنتەنیە بە یەکێك لەجوانترینو پڕ

5-Constantine
6-Byzantiume
7-Constantinopole

حەشیمەتترین شارەکانی ئەوکاتی جیهان بە هەژمار دەهات. باوەڕ هێنان بە ئایینی مەسیح لەلایەن سەرکردەکانی بیزانس‌و مەیل و چوونی زۆربەی هاوولاتیان بۆ ئەو ئایینە، شاری قۆستەنتەنیەی کردبووە گرینگترین ناوەندی ئایینی مەسیح لە جیهانداو بە کەنیسە گەورەکانی کە لە هەرلایەکی ئەو شارە دروست کرابوو، دیمەنێکی نوێو سەرنج راکێشی هەبوو. داگیرکرانی رۆما لەلایەن خێڵەکانی گات‌و ڤانداڵ بووە هۆی ئەوە کە زۆربەی هونەرمەندان‌و تەلارسازانی هەرە باشی رۆماش بۆ بیزانس‌و پێتەختەکەی کۆچ بکەن‌و تەواوی توانایی‌و هونەری خۆیان لەو شارەدا بخەنە بەر چاوی خەڵک. ئیمپراتۆری بیزانس لەو بەرواردا "ئاناستاسیۆس"[8]ی ناو بوو کە لەساڵی ٤٩١ی زایینی‌دا لەسەر تەخت دانیشتبووو حکوومەتێکی بەهێزی بنیات نابوو. بۆ بەرنگار بوونەوەی ئەو مەترسییەی کە لەلایەن ئیمپراتۆری ساسانی (لە دەورانی پادشایەتی قوباد کوڕی ئەنوشیروان)و خێڵە وەحشییەکان لە باکورو دەسەلاتی نوێی گاتەکان لە رۆماوە هەڕەشەی لێدەکرد، هێزێکی شەڕکەری ئامادەی رێك خستبوو. لەنێوان سەرکردەکانی ئەو هێزانە پیاوێکی نەخوێندەوار بەلاّم بەجەرگ‌و بەخۆوە بەناوی "ژۆستین"[9] دەبینرا کە لە بۆلگاریاوە هاتبووە قۆستەنتەنیەو زیاتر لەهەموو سەرکردەکانی رۆمی‌و یۆنانی لەلایەن ئیمپراتۆرەوە گرینگی پێدەدرا. ژۆستین دوای ئەوە کە بوو بە سەرکردەی گاردی ئیمپراتۆری، برازاکەی بەناوی "پیتێرساباتیۆس"[10] کە لەدەشتەکای بۆلگاریا شوانی دەکرد، هێنایە قۆستەنتەنیەو چەند مامۆستایەکی بۆدانا تا فێری زانست‌و خوێندەواری بێت‌و وەك سکرتێرێك بۆ نووسین‌و خوێندنەوەی نامەکانی خزمەت بکات. ماوەیەکی دواتر ژۆستین برازاکەی وەك کوڕی خۆی قەبوول کردو ناوی نا "ژۆستینیان"[11]. لەو کاتەدا هیچ کەسێك چاوەڕێی ئەوەی نەدەکرد کە یاری چارەنووس سەربازێکی نەخوێندەواری بۆلگاری بکاتە ئیمپراتۆرو ناوی زۆر کوڕەکەی وەك یەکێك لەگەورەترین ئیمپراتۆرەکانی مێژووی هەزارو دووسەد ساڵەی بیزانس بە زیندووی بهێڵێتەوە. وتنی ئەو چەند دێڕەی پێشوو بۆ روون کردنەوەی داستانی تیۆدۆرا لەم لایەنەوە پێویستە کە خوێنەر سەرەتا بارودۆخ‌و ئاستی ئیمپراتۆری بیزانس لە کاتێکدا کە ژنێکی سۆزانی رێگای خۆی بۆ نێو کۆشکی ئیمپراتۆری دەکاتەوە، بزانێ‌و لە لایەکی‌ترەوە شارەزای پێشینەو رابردووی پیاوێك بێت کە دواتر لە پلەی ئیمپراتۆریەتدا ئەو ژنەی کردە شەریکی

8-Anastasius
9-Justin
10-Peter Sabbatius
11-Justinian

ژیان‌و حکوومەتی خۆی. ئێستاش دەگەڕێنەوە سەر ژیانی تیۆدۆرا لە سۆزانی خانەکانی قۆستەنتەنیەو مێژووی بیزاسیش لە گێڕانەوەی ژیانی ئەودا درێژەی دەدەین. تیۆدۆرا بەو جوانی‌و عیشوەو توانایبە زۆرەی کە لە بەدستهێنانی خۆشەویستی‌و رازی کردنی پیاوان هەیبوو، زۆر زوو بوو بە ئافرەتی بە ناوبانگی شارو ئەوێنداری زۆری پەیدا کرد. ناسیاوی ئەو لەگەڵ ژنێك بەناوی "ئانتۆنینا"[12] کە دەڵاڵی خۆشەویستیی دەولّەمەندان‌و گەورەپیاوانی شار بوو، کاردروستایی ناسیاوی‌و رێگای هات‌و چۆی تیۆدۆرای لەگەڵ خاوەن سامان و پلەو پایەکانی ئەوکاتی بیزانس خۆش کرد. یەکێك لەو گەورە پیاوانە بەناوی "ئێکێبۆلۆس"[13] کە لەلایەن ئیمپراتۆرەوە بۆ فەرمانڕەوایی بەشی ئافریقاییی بیزانس دەست نیشان کرابوو، ئاشقی تیۆدۆرا بووو پێشنیاری زەماوەندی پێکرد. تیۆدۆرا کە تینووی پلەو پایە بووو پێیوابوو کە لە پلەی ژنی سەرکردەیەکدا ژیانێکی خۆش‌و رازاوەی دەبێت، ئەو پێشنیارەی قبوول کردو لەگەڵ ئێکێبۆلۆس چووە بەندەری "پێنتاپۆلیس"[14] کە بێنغازی ئێستایە. ژیان لەقەسری حاکم لە پێنتاپۆلیس بە پێچەوانەی خەیاڵی پێشووی تیۆدۆرا دڵگیرو خۆش نەبوو. تیۆدۆرا کە لە ژیانی شارێکی جوان‌و پڕ دەنگ هاتبووە ژیانێکی بێدەنگ‌و خامۆشی کۆشکێك کە پتر لە بەندیخانە دەچوو، زۆر زوو لەو پێگە نوێیەی خۆی وەڕەز بووو بۆ هەلاّتن لەو ناخۆشیە سکرتێری حاکمی فریودا کە پیاوێکی لاوو جوان بوو. بەلاّم ئەو پێوەندییە زۆری نەخایاند. ئێکێبۆلۆس لە رێگای یەکێك لە خزمەتکارەکانی قەسر لەو پێوەندییە ئاگادار بۆوەو ئەو پیاوە جوانەی لە بەر چاوی مولّەق وەستاوی تیۆدۆرا خستە ناو قەڵپەزی پڵینگەکان. تیۆدۆرا دوای ئەم رووداوە بڕیاری هەلاّتنی‌داو لە ئاکامدا لە دەرفەتێکی باش لە رێگای بەرتیل دان بە یەکێك لە پاسەوانەکان، بە جلوبەرگی خۆمالّی‌و رەسەنی ئەم شوێنە لە کۆشك هەلاّت‌و سواری پاپۆڕێك بوو کە دەیەویست بچێتە ئەسکەندەریە. کەشتیوانی ئەو پاپۆڕە هەم دەستڕێژی کردە سەری‌و هەم لەکاتی دابەزینیش لە بەندەری ئەسکەندەریە، ئەو ئالّتوون‌و گەوهەرانەی لێدزی کە لە قەسری حاکم لەگەڵ خۆی هێنابووی. تیودۆرای غەریب‌و بێچارە چووە ناو ئەسکەندەریە‌و لەو هەل ومەرجەدا جگە لەپەنا بردن بۆکاری پێشووی خۆی، رێگایەکی‌تری لەبەردەمدا نەبوو. بەلاّم هەر لە رۆژەکانی یەکەمدا بەهۆی شەڕێك کە لە گەڕەکی ناو زراوی شار

12-Antonina
13-Ekebolus
14-Pentapolis

رووبدا دەستبەسەریان کردو داخێکیان بە پشتییەوە نا کەتا کۆتایی ژیانی شۆینەکەی هەر لەسەر پشتی مابوو. تیۆدۆرا دوای ئەو بەسەرهاتە پەنای بردە بەر کەنیسەو دوای دان پێدانانو تۆبەو خۆشوشتن، جلکی سپی راهیبەکانی لەبەر کرد. بەلآم هێمنیو ژیانی یەك دەستی کەنیسەش بۆ تیۆدۆرا تاقەت پڕووکێن بوو لە یەکەمین دەرفەتدا کە بازرگانێکی دەولّەمەندی "ئانتیۆك"[15] ئامادە بوو سەرپەرشتی بکات، کەنیسەو جلکی راهیبەیی وەلانا. بەلآم ئەو بازرگانە دەولّەمەندەش کە بۆ خۆشڕابواردنی خۆی لە ماوەی مانەوەی لە ئەسکەندەریە هەلّیبژارد بوو، دوای ئەوەی کە تیۆدۆرا لێی دووگیان بوو ئەوی بەجێهێشت. تیۆدۆرا بۆ بەدوادا گەڕانی ئەو پیاوە بەرەو ئانتیۆك وەڕێکەوت. بەلآم کاتێك کە گەیشتە ئەو شارە، ئاگادار کراوە کە بازرگانەکە کەمێك دوای گەڕانەوەی بۆ شار مردووە. تیۆدۆرا تا کاتی دانانی منداڵەکە لە ئانتیۆك مایەوەو ناوی کوڕەکەی نا "جان"و دایە دەستی نەنکیو بەرەو قۆستەنتەنیە وەڕێکەوت. تیۆدۆرا لەسالّی ٥١٩ی زایینی گەڕایەوە قۆستەنتەنیەو ئەگەر ڕێکەوتی لەدایکبوونی ٥٠١ی زایینی بێ لەو کاتەدا ١٨ سالآن بوو. یەك سالّ پێش گەڕانەوەی تیۆدۆرا بۆ قۆستەنتەنیە ئالّ وگۆڕێکی گرنگ لە پێتەختی ئیمپراتۆری بیزانس هاتبووە ئاراوە. ئیمپراتۆر ئاناستاسیۆس لەسالّی ٥١٨ی زایینیدا مردو لە ئەنجامی ئەو گێرەوکێشەیەی کە لەسەر جێنشینی ئەودا سەری هەلّدابوو، ژۆستین سەرکردەی گاردی ئیمپراتۆری کودتای کردو خۆی وەك ئیمپراتۆر ناساند. ژۆستین لە خەزێنەی ئیمپراتۆری کۆچکردوو پتر لە سەدوپەنجا کیلۆی زێڕ دۆزییەوەو دوای دەستبەسەر داگرتنی ئەو سامانە زۆرو زەوەندە هەروەك بەلّێنی دابوو بۆ ئاسایشو هێمنی خەلّکی خەرج کرد کە ئەمەش بووە هۆی جێگیربوونی حکوومەتەکەی. بەلآم ژۆستین کاتێك کە تاجی ئیمپراتۆری بیزانسی لەسەرنا پیر ببووو هەموان دەیانزانی کە درەنگ یان زوو زڕ کوورەکەی جێگای ئەو دەگرێتەوە. ئەو شوانەی پێشووی دەشتەکانی بۆلگاریا ئێستا پیاوێکی زاناو خوێندەوارەو بە شەریکی راستەقینەی دەسەلآتی مامو زڕباوکی خۆی دەژمێردرا. ژۆستینیان کاتێك کە بوو بە جێنشینی ئیمپراتوری بیزانس، ٣٢ سالّی تەمەن بوو بەلآم هێشتا ژنی نەهێنابوو. داستانی ناسیاری ئەو لەگەلّ تیۆدۆرا پرسیارێکی مێژووییە، لەبەر ئەوەی هیچکام لە مێژوونووسانی ئەوکات لەسەر ئەم بابەتە نەدواون کە ژۆستینیان لەکاتی جێنشینی خۆیدا هات وچۆی گەڕەکی بەدناوی شاری کردبێ یان تیۆدۆرا لەڕێگای ئانتۆنینای دەلآلّی عەشقی گەورە پیاوانی قۆستەنتەنیە پێی ناسێندرابی. تیۆدۆرا دوای گەڕانەوە

15 Antioch

بۆ قۆستەنتەنیە دووبارە دەستی بە کاری شانۆ کردەوەو هاوکات لەگەلّ ئەوەش درێژەی بە کاری پێشووی خۆی واتە لەشفرۆشی دەدا. گێڕانەوەیەك سەبارەت بە چۆنیەتی ئاشنایی ژووستینیان لەگەلّ تیۆدۆرا ئەوەیە کە جینشین لەکاتی گەڕانێکی شەوانەدا ئەوی لەسەر تەختەی شانۆ بینیوەو دواییش بانگهێشتی کردووە بۆکۆشکی ئیمپراتۆری، بەلآم داستانێك کە لەلایەن مێژوونووسی دەرباری بیزانس (پرۆکۆپیۆس)[16] گێردراوەتەوە ئەوەیە کە تیۆدۆرا بە راسپاردەی یەکێك لە ناسیاوانی ژووستینیان بۆ سکالاّ دەچێتە لای ئەوو ژۆستینیانیش هەرلە چاوپێکەوتنی یەکمدا ئاشقی دەبێت. تیۆدۆرا هەرچۆنێك بێت دەچێتە دەرباری ئیمپراتۆریو لە ماوەیەکی کورتدا وادەچێتە ناو دلّو ڕووحی ژۆستینیانەوە کە جێنشینی بیزانس هەست دەکات بە تەواوی هەستییەوە ئەڤیندارو هۆگری ئەو بووە. ژۆستینیان داوا لە تیۆدۆرا دەکات کە واز لەکاری شانۆ بێنێتو لە مالّیکدا کە لە نێزیکی کۆشکی ئیمپراتۆریو لە کەناری دەریای مەرمەرە دڕووستی دەکات، نیشتەجێ بێت. ئەو خانووە ڕێگایەکی ژێرزەویی بۆ جێگای نیشتەجێ بوونی ژۆستینیان لە کۆشکی ئیمپراتۆری هەبووەو تیۆدۆرا هەموو شەوێك لەو ڕێگایەوە دەچێتە سەر جێگاخەوی ژۆستینیان. پرۆکۆپیۆس، مێژوونووسی بەناوبانگی بیزانس کە پێشتر ئاماژەی پێکرا لە ژیاننامەی تیۆدۆرادا دەنووسێ کە ئەو ژنە نەتەنیا جوانیو سەرنج ڕاکێشییەکی لەرادەبەدەری هەبوو، بەلّکوو لەئاکامی شانۆکاریو نواندنی رۆلّی جۆراوجۆر لەسەر تەختەی شانۆ دەربڕینی بەهێزو کارتێکەری قسەی زۆر بەهێز بووو ژۆستینیان کە هێشتاش هەستی شوانکارەیی مابوو، پتر فریوی دەڕبڕینو شێوەی قسەکردنی ئەوی خوارد بوو. تیۆدۆرا کەم کەم لە مێشکی ڕۆ کرد کە بۆ حکوومەت کردن بەسەر خەلّکو زالّ بوون بەسەریاندا سەرەتا دەبێ کۆمەلّگاکەی بناسێتو خۆی باشترین کەسێك بوو کە دەیتوانی ژۆستینیان لەو شتەی کە لە ناخی کۆمەلّگادایە ئاگادار بکاتەوە. لەو کاتانەدا کاری تیۆدۆرا ئەوە بوو کە ڕۆژانە دەچووە شوێنە جیاجیاکانی شارو لەشوێنە گشتییەکان ئامادە دەبوو و شەوانە ئەو شتانەی کە دەیبینیو دەیبیست بۆ ژۆستینیانی دەگێڕاوە. بەواتایەکیتر تیۆدۆرا کاری ئەمرۆکەی هێزەکانی هەواڵگریی بۆ حکوومەتی ئەوکات دەکردو نووسەرێکی فەڕەنسی بە حەق بە یەکەمین یاساوڵی هەواڵگری داناوە. تیۆدۆرا دوای ئەوە کە بە تەواوی ژۆستینیانی داگیر کرد، داوای لێکرد کە بە فەرمی پێکەوە زەماوەند بکەن. لەم بارەیەوە ژۆستینیان بە تەواوی رازی بوو بەلآم چەند لەمپەرێکی گشتی لەسەر ڕێگای ژیانی هاوبەشی ئەو لەگەلّ تیۆدۆرا هەبوو. یەکەمینو گرنگترین

16-Procopius

لەمپەر، دژایەتی کردنی مەلیکە "ئۆفێمیا"[17] هاوسەری ژۆستین لەگەڵ ئەو زەماوەندە بوو. کەنێسەو سووپاش دژی ئەو زەماوەندە بوونو جگە لە مانەش، داب‌و نەریت‌و رەوشتی گشتی‌و ئەو یاسا نەنووسراوانەی کە بەسەر کۆمەڵگای ئەوکاتی بیزانسدا حکوومەتیان دەکرد، دژی زەماوەندی ئیمپراتۆری داهاتووی بیزانس بوون لەگەڵ ژنێکی شانۆکار کە ناوبانگی لەشفرۆشی هەبوو. بەڵام لەروانگەی تیۆدۆراوە لابردنی هەموو ئەو لەمپەرانە کارێکی سادەوساکار بوو. تیۆدۆرا بۆ ئەوەی کە لە کۆمەڵگادا بە دیمەنێکی باشترەوە خۆی بنوێنێ، دوای دان پێدانان بە تاوانەکانی رابردووو تۆبە کردن‌و پاڕانەوە لەبەرامبەر ئەسقۆفی گەورەی قۆستەنتەنیە، بەردەوام لە ڕێوڕەسمی نوێژو دووعا خوێنیەکانی کەنیسەی شار ئامادە دەبوو. یارمەتییەکی دارایی زۆری دەکرد بە کەنێسە تا وای لێهات کە ئەسقۆفی گەورەو قەشەکانی قۆستەنتەنیە لایەنگرییان لێدەکرد. هەڵبەت نووسەرانی وەک "ئاندۆرۆ-ئیوارت" لێکۆڵەری ئینگلیزی کە لە روانگەیەکی نێگەتیڤەوە لە ژیانی تیۆدۆرایان کۆڵیوەتەوە، لەو بارەشەوە چەند بووختانێکی بە ناحەقیان لێداوەو نووسیویانە کە تیۆدۆرا بە کەڵک وەرگرتن لە راکێشانی سێکسی، ئەسقۆفی گەورەی قۆستەنتەنیەی بەرەو خۆی راکێشاوەو لەمالّەکەی خۆیدا لەتەنیشت کۆشکی ئیمپراتۆری پێشوازی لێ کردووە[18]. پشتیوانی کەنێسە لە تیۆدۆرا دژایەتیی سەرکردەکانی سوپای بۆ زەماوەندی ژۆستینیان‌و تیۆدۆرا پووچەڵ کردەوەو لەو کاتەشدا مەلیکە ئۆفێمیا بەهۆی نەخۆشییەکی درێژخایەنەوە مرد. بەمردنی ئۆفێمیا، رازی کردنی ئیمپراتۆر ژۆستین بۆ زەماوەندی تیۆدۆراو ژۆستینیان کارێکی دژوار نەبوو. ئیمپراتۆر بۆ ئەوەی کە ڕێگە لەو دژایەتییە چاوەڕوانکراوانە بگرێت کە لەکاتی زەماوەندی جێنشینەکەی دەکرێتە سەریان، ئەمەش لەگەڵ ژنێك کە پێشینەو ناوبانگی لەشفرۆشی هەبوو، بە نووسراوە ڕەزامەندی خۆی لەسەر ئەو زەماوەندە راگەیاند، بەڵام بە جێنشینەکەی راسپارد کە جێژنی زەماوەندی ئەوان زۆر سادەو ساکار بەڕێوە بچێت. ئیمپراتۆری پیر کە نەخۆش‌و لەلێواری مردندا بوو، لەوە دەترسا کە بەڕێوەچوونی جێژنی بووکێنی ژۆستینیان‌و تیۆدورا بەشێوەیەکی تێرو تەسەل کاردانەوەیەکی خراپی لە کۆمەڵگادا هەبێت‌و پێگەی جێنشینەکەی لەسەرەتاکانی بەدەستەوەگرتنی دەسەلاّت لەرزۆك بکات. ریوڕەسمی زەماوەندەکە هەر بەو شێوەیەی کە ئیمپراتۆر ویستبووی لەوپەڕی سادەییدا بەڕێوە چوو دوای تەواو کردنی ڕێوڕەسمی ئایینی لە کەنێسە، بە جێژنێکی تایبەتی‌و کورت لە کۆشکی

17-Euphemia

18-A. Ewaar-TheWorld'sWiekednestwomen Odham Books.P.82

ئیمپراتۆری قەناعەت کرا. بەڵام پەیماننامەیەك کە لە ڕەوتی ئەو ڕێورەسمەدا لەنێوان ژۆستینیان‌و تیۆدۆرا واژۆ کرا، پتەوترین‌و بەنرخترین پێوەندی ژن‌و مێردایەتی بوو کە تا ئەو ڕێکەوتە لەنێوان ژن‌و مێردێکدا بەسترابوو. لەو پەیماننامە ژن‌و مێردایەتی‌و ژیانە هاوبەشییەدا، ژۆستینیان بەڵێنی دابوو کە هاوسەری لە هەموو شتێکداو تەنانەت لەدەسەلاّتیشدا هاوبەش بکات. ڕێوڕەسمی زەماوەندی ژۆستینیان‌و تیۆدۆرا لە بەهاری سالّی ٥٢٧زایینی‌دا ئەنجام درا. لەو ڕێکەوتەدا ژۆستینیان ٤٠سالّ‌و تیۆدۆرا ٢٦ سالّی تەمەن بوو. (ئەگەر ڕێکەوتی لەدایك بوونی ٥٠٨ی زایینی بێت)[19]. لە هاوینی ئەوسالّەدا ئیمپراتۆر ژۆستین مردو ئامادەبوونی تیۆدۆرا لە ڕێوڕەسمی بەخاك سپاردنی ئیمپراتۆر، ڕەسمیەتی دا بە پێگەی نوێی خۆی وەك هاوسەری جێنشینی ئیمپراتۆری کۆچکردوو.

بەڵام تیۆدۆرا بەو ڕادەیە ڕازی نەبوو دەیەویست هەمووان بزانن کە ئەو لەوە بەدواوە لەکاری حکوومەت‌و دەسەلاّتدا شەریکی ئیمپراتۆری نوێیە. جێژنی تاج لەسەر نانی ئیمپراتۆری نوێ کە دوای بەڕێوە چوونی ڕێوڕەسمی ماتەمینیی ئیمپراتۆری کۆچ کردوو بەڕێوە چوو، بە باشترین دەرفەت بۆ ئەم کارە دەژمێردرا. لەجێژنی تاج لەسەرنانی ئیمپراتۆر ژۆستینیان کە لەشوێنی سێرکی قۆستەنتەنیە بەڕێوە چوو، زیاترلە شەست هەزارکەس بەشداربیان کرد. ئەو جێژنە بەشکۆیە کە تا ئەوڕێکەوتە هاوشێوەی لە قۆستەنتەنیە نەبینرا بوو، لە ڕاستیدا جێژنی تاج لەسەرنانی هاوبەشی ژۆشتینیان‌و تیۆدۆرا بوو. ژۆستینیان هەر وەك لەکاتی زەماوەندی لەگەڵ تیۆدۆرا بەڵێنی دابوو، تیۆدۆرای لە هەموو دەسەلاّتەکانی ئیمپراتۆری هاوبەش کردو نازناوێکی لەسەر دانا کە لەسەرچاوە ئینگلیزییەکاندا بە "ئیمپراتۆری هاوبەش"[20] یان شەریکی ئیمپراتۆری وەرگێڕدراوەتەوە. خەڵکی قۆستەنتەنیەو بیزانس لەسەرەتادا لەو گومانەدا بوون کە ژۆستینیان بۆ بەستنی دمی نەیاران‌و پتەوکردنی پێگەی تیۆدۆرا وەك شاژنی بیزانس، نازناوی شەریکی ئیمپراتۆری پێداوەو شاژن بەکردەوە ڕۆڵێکی ئەوتۆی لە بەڕێوەبردنی‌کاروباری دسەلاّتدا نابێت. بەڵام دوای تێپەڕ بوونی سالّێك بۆ هەمووان ڕوون بۆوە کە تیۆدۆرا نە تەنیا شەریکی ئیمپراتۆرە بەڵکوو بەکردەوەش زاڵە بەسەریداو هیچ کارێك لەناو دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی بیزانسدا بێڕاوێژو بەباش زانینی ئەو ئەنجام نادرێ.

١٩- ئەگەر ڕێکەوتی لەدایکبوونی تیۆدۆرا ٥٠٨ی زایینی بێت، ئەو لەکاتی زەماوەنددا تەمەنی ١٩ سالّی بووە، بەڵام ڕێکەوتی٥٠١ لە ڕاستی نێزیکترە.

20-Co-Emperor

هێدی هێدی لەجیاتی ئەوەکە تیۆدۆرا بە شاژنو هاوسەری ئێمپراتۆر ناو بەرن، بە ئێمپراتۆریان دەگووت "میێردی شاژن" کە نیشانەی سووکایەتی پێکردنو زاڵ بوونی شاژن بە سەرمێردەکەی بوو. ئەگەر تیۆدۆرا لە رازاوە پەرەستیدا زێدەڕۆیی نەکردبوایەو بەگێڕانی بۆنەو ئاهەنگی جۆراوجۆر لە بەرچاوی خەڵك خۆنوێنی نەکردبوایە، رەنگە کۆمەڵگاش کەم کەم دانی بە پێگەو پلەی نوێی ئەو دابنابوایەو رابردووی ناحەزو سەرشۆڕانەی ئەویان لە بیر بکردایە، بەڵام تیۆدۆرا بۆ قەرەبوو کردنەوەی گرێیەکانی منداڵیو میێرمنداڵی، دەیەویست هەرچی زووتر دەسەلاتو سامانو شکۆی ژیانی خۆی بە خەڵك بنوێنیو وانیشان بدا کە دەسەلاتداری سەرەکی ئەوە. تیۆدۆرا لەو کارەدا تا ئەو جێگایە رۆیشتە پێشێ کە لە بۆنەو خوانە فەرمییەکاندا، دەسەلاتدارانی حکوومەتو سەرکردەکانی سوپاو گەورە پیاوانی دەوڵەتی ناچار دەکرد کە لاقیماچ بکەنو لە سووکایەتی کردن بەگەورە پیاوانو کاربەدەستان زیاتر لە هەموو خۆشیو سەرگەرمییەك تامی وەردەگرت.

تەنیا وێنەیەک کە لە تیۆدۆرا ماوەتەوە، ئەم وێنەیە لەسەر دیواری یەکێک لە کەنیسەکانی دەورانی ئێمپراتۆریەتی بیزانس کێشراوەتەوە

یەکەم دژکردەوەی خەڵکی قۆستەنتەنیە لەبەرامبەر زێدەڕۆییەکانی تیۆدۆرا، گێڕانەوەی داستانەکانی رابردووی ژیانی ئەوو پەرەپێدانی پڕۆپاگەندە سەبارەت بە درێژە پێدانی ژیانی گەندەڵی شاژن لە چوارچێوەی کۆشکی ئێمپراتۆری بوو. کاتێك ئەو شتانە بە گوێی تیۆدۆرا گەیشت، لە نێو خەڵکدا چەند کەسێکی کردە سیخوڕو یاساوڵی هەواڵگریو کەم کەم ڕێکخراوێکی ڕێك پێکی بۆ ئەو کارە دامەزراند کە ڕەنگە یەکەمین ڕێکخراوی هەواڵگری میێژوو بێت. تیۆدۆرا لەڕێگای شۆفارەکانی، لەفاکتەرو هۆکارەکانی نارازی بوونی ڕۆژ لە دوا ڕۆژ زیاتری خەڵك ئاگادار بوو هانی میێردەکەی دا کە گرووپێك لە زانایانو شارەزایانی جۆراوجۆر بۆ چارەسەرکردنی ئەو گێروگرفتە گشتییانە بانگهێشت بکات. ئەو گرووپە هۆکاری سەرەکی نارازی بوونی خەڵکیان لە نەبوونی ڕێکوپێکی لە یاساو دەست درێژی پیاوانی حکوومەت بۆ سەر مافو ناموسی خەڵك دا دەبینیو ئەرکی کۆکردنەوەو نووسینەوەی یاسایەکیان گرتە ئەستۆ کە مافو ئەرکی خەڵکی بەرامبەر بە یەکتریو بەرامبەر بەدەوڵەت دیاری دەکرد. لەساڵی٥٢٩ی زایینیدا کە سەرەتای ساڵوەگەڕی سێهەمین ساڵی ئێمپراتۆریەتی ژۆستینیان بوو، یاسای مافە شارستانییەکان ڕاگەیاندرا کە بە یەکەمین یاسا لە جۆری خۆی لەجیهان دەژمێردرێت،و بەناوی یاسای ژۆستینیان ناوبانگی دەرکرد. ئەو یاسایە کەبنەمای یاسا شارستانییەکانی ئەمڕۆی جیهانە، پتر لە هەموو داگیرکارییەکانی ژۆستینیان بە درێژایی ٣٧ ساڵ ئێمپراتۆریەت بووە هۆی ناوبانگو مانەوەی ناوی ئەو لەمێژوودا. ژمارەیەك لەسیخوڕانی تیۆدۆرا ڕاپۆرتی باری خراپی سۆزانیەکانی قۆستەنتەنییەیان بەتیۆدۆرا ڕاگەیاندو تیۆدۆراش بۆ ڕزگار کردنی هاوکارەکانی پێشووی خۆی لەو ژیانە مەرگەساتیە، بڕیاریدا ئەوان بخاتە ژێر سەرپەرشتی خۆی. بە فەرمانی مەلیکە تیۆدۆرا کەنیسەیەکیان بۆ نیشتەجێبوونی ٥٠٠ سۆزانی شار لە تەنیشت کەناری بۆسفۆڕ تەرخان کردو لەو کەنیسە گەورەیە کە نێویان نا "پەشیمانگە"، خواردنو جلوبەرگی باشیان بۆ سۆزانیەکانی دیاری کردو هەرکامیان کە بنەماڵەیان هەبوو لەگەڵ پێدانی چەند سکەیەك وەك یارمەتی، بەڕێیان کردنەوە بۆ بنەماڵەکانیان. هەموو سۆزانیەکان لە ڕێوڕەسمێکی ئایینیدا تۆبەو داوای لێخۆشبوونیان لە تاوانەکانی رابردوویان کردو شاژن بۆ ئەو کەسانەی کە بنەماڵەیان نەبوو میێردی بۆ پەیدا کردنو لە جێژنی بووکێنییاندا بەشداری کرد. لەگەڵ ئەوەشدا تیۆدۆرا سەبارەت بەو دەنگۆو قسە خراپانەی کە لە دەوروبەری بلاۆ دەبۆوە، هەستیاری لەخۆی دەردەخستو یاساوڵە

هەواڵگرەکانی تیۆدۆرا ئەو کەسانەی کە قسەی خراپیان سەبارەت بە ژیانی رابردووو ئێستای شاژن دەکرد، دەبیندەوە دەستبەسەریان دەکردن. هەواڵی بەدوادا گەڕانو گرتنی ئەو کەسانەی کە قسەی خراپیان سەبارەت بە شاژنە دەکردو پرۆپاگەندەی لەناوچوونی ئەو کەسانە، زۆر زوو لەشاری قۆستەنتەنییە بلاۆ بۆوە و کەم کەم دمەکانی داخست. بەڵام ئەو شێوازە ریشەکانی نارەزایەتیی کە چەند ساڵ دواتر بووە هۆی راپەڕینی گشتی ئاودێری کرد. تیۆدۆرا نەیدەتوانی دەست لە پاوانخوازیو رازاوە پەرەستییەکانی خۆی هەڵگرێ. دروست کردنی کۆشکو باڵاخانەی نوێو رازاندنەوەیانو راسپاردنی جلوبەرگو گەوهەری بەنرخ، خەرجی قوورسی هەڵدەگرت کە بەشێوەی باج لەخەڵک وەردەگیرا. مەیلی جیهانگیریی ژۆستینیانو ئامادە کردنی هێز بۆ لەشکر کێشی بۆ رۆژهەلاتو رۆژئاواش لەسەر رازاوەپەرەستیو کۆشکسازی تیۆدۆرا زیاد ببوو کە گووشاری لەسەر خەڵکی هەژار تاقەت پرووکێن دەکرد. یاساوڵە هەواڵ گرییەکانی شاژنیش کە پەشۆکاویو نارەزایەتی ئەویان لەو راپۆرتە دڵتەزێنانە بینیبوو، بۆ پاراستنی پێگەی خۆیان کەمتر لەو جۆرە هەوالانەیان پێرادەگەیاندو هەر بەم هۆیەشەوە ناوەرۆکی هەموو راپۆرتەکانیان کەمو زۆر رازی بوونو ئاسوودەیی خەڵکی تێدا رەنگی دابۆوەو ئەگەریش هەواڵی نارازی بوونی خەڵکی تێدابوایە دەیان خستە پاڵ چەند کەسێکی دیاریکراو. لەساڵی ٦٣١ی زایینیدا خراپی باری بەروبومو کەم بوونی خواردەمەنی کە بووە هۆی دابەش سازی هەندێك لە کەلو پەلی پێویست، نارەزایەتی خەڵکی پتر کردو باس نەکردنی ئەم بابەتە لەلایەن یاساوڵە هەواڵ گرییەکان، ئیمپراتۆرو شاژنی خستە خەوی بێئاگایی. خەڵك نارازی بوونی خۆیان لەو بارە خراپە بە هۆنینەوەی شێعرو هۆنراوە دژی شاژن دەبڕی کە بە فاکتەری لەدەستدانی ئەقڵی ئیمپراتۆرو هۆکاری هەموو گیرو گرفتەکانی خۆیانیان دەزانی. یەکێك لەم هۆنراوانەی کە دم بەدم دەگەڕا بەو دێرە دەستی پێدەکرد کە "ئێستا ژۆستینیانی دلێر دیلی ژنێك بووە ..." رۆژی ١١ی ژانڤییەی ساڵی ٥٣٢ی زایینی بۆ یەکەمین جار لە شانۆیەکدا کە لەبەرامبەر ئیمپراتۆر و لە سێرکی گەورەی قۆستەنتەنیە ئەنجام درابوو، چەند دروشمێك بە دژی ئیمپراتۆرو شاژن لەنێوان هەزاران کەس لە بینەران بەرز بۆوەو لە کۆتاییەکانی شانۆشدا هۆنراوەیەك کە هەزاران کەس دووپاتیان دەکردەوە، تەواوی پرۆگرامەکەی خستە ژێر پرسیار. ئەو هۆنراوەیە دژی شاژن بووو کەمو زۆر ئەم ناوەرۆکەی بووکە "تیۆدۆرا... تیۆدۆرا، ئەو رۆژانەت لەبیرە کە هەرکەسێك دەیتوانی بە سکەیەکی نیکل سوود لە جوانی وەربگرێ؟ و

ئێستاش ئەگەر ژۆستینیان بەڕەلاّت بکات نرخت لەوەش کەمتر دەبێت..." ژۆستینیان کە توانای بیستنی ئەو سووکایەتی پێکردنەی بە هاوسەری نەبوو، فەرمانی هێرش بردنە سەر بێژەرانی هۆنراوەکەو گرتنی هاندەرانی دەرکرد. ٧کەس لە بینەران کە بە هاندەری ئەوانیتر ناسران، دەست بە سەر کرانو ژۆستینیان فەرمانیدا کە بێ دادگایی کردنو لەبەر چاوی خەڵك لە سێدارە بدرێن. بەڵام گوریسی ئەو دارەی کە بۆ بەڕێوەبردنیفەرمانەکە ئامادە کرابوو، بەهەڵکەوتو یان بە ئەنقەست رزی بووو هەموو تاوانبارەکان لە سێدارە کەوتنە خوارێو هەڵاتن. ئەو کەسانەی کە لەو رێوڕەسمەدا بەشداریان کردبوو بەرەو کۆشکی ئیمپراتۆری وەرێکەوتنو لەنێوان رێگادا ئاگریان بەردایە زۆربەی ئەو بینا گەورانەی شار کە تایبەت بە دەوڵەمەندانو کاربەدەستانی دەوڵەتی. دڕووشمی ئەو جەماوەرەی کە خۆیان گەیاندبووە کۆشکی ئیمپراتۆری، ئەوە بوو کە "ئاگر لەو سۆزانی خانە زێڕینە بەردەن!". ژۆستینیان پەشۆکاوبوو نەیدەزانی لەبەرامبەر ئەو حەشیمەتە تووڕەو رق هەستاوە چ دژ کردەوەیەك ئەنجام بدات، بەڵام تیۆدۆرا رێگای چارەسەری ئەو گرفتەی لە رووبەروو بوونەوەی خەڵکو قسە کردن لەگەڵ ئەوان دا دەبینیو لەسەر بەلەکۆنی قەسر بە خەڵکی گووت: ئەگەر دەست لە خۆپێشاندان هەڵگرن لەماوەی حەوتوویەکدا نانوخواردەمەنیی پێویستی ئەوان دابین دەکرێتو گوێ لە سکالاکانیان دەگیردرێت. تیۆدۆرا هەڕەشەی ئەوەشی کرد کە ئەگەر خۆپێشاندانەکە درێژەی هەبێت ئەوە هێزە چەکدارەکان بلاۆەیان پێدەکەن. هەڕەشەی تیۆدۆرا لەو کاتەدا درۆ بوو، لەبەر ئەوەی گاردی ئیمپراتۆری ئامادەییو توانایی ئەوەی نەبوو کە بۆ پاراستنی کۆشکی ئیمپراتۆری لەبەرامبەر چەند هەزار خۆپێشاندەر خۆ راگرێ، بەڵام ئەو هەڕەشەیە کاریگەر بووو حەشیمەتەکە وردە وردە بلاۆەیان کرد. بەڵێنی تیۆدۆراش سەبارەت بە دابینکردنی خواردەمەنی وچارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی خەڵك لە ماوەی حەوتوویەکدا لەراستی بەدوور بوو. لە بەر ئەوی نەدەتوانرا ئەو هەموو گیروگرفتە لەو ماوە کەمەدا چارەسەر بکرێتو ئەمجارەیان شۆڕشەکە بە توندو تیژیو بەرفراوانیەکی پترەوە لەسەرتاسەری قۆستەنتەنیەوە دەستی پێکردەوە. شۆڕشگێڕان بە درێژایی مانگی ژانڤییەی ساڵی ٥٣٢ی زایینیدا نیوەی شاری قۆستەنتەنیەیان ئاگر تێبەردا و ژۆستینیان کە بە تەواوی خۆی دۆڕاندبوو بڕیاری هەڵاتنی دا. ژۆستینیان دەیەویست تەواوی زێڕو گەوهەرو شتە بەنرخەکانی کۆشکی ئیمپراتۆری لەگەڵ خۆی ببات. لەگەڵ ئەوەی کە شۆڕشەکە لەسەرتاسەری شار درێژەی هەبوو، بەڵام ئەو پاپۆڕانەی کە

له کەناری بسفۆڕ لەنگەریان گرتبوو له سندوقی زێڕو گەوهەرو شتی بەنرخ کەڵەکە کران. لەو قۆناغە هەستیارەدا بوو کە تیۆدۆرا گەورەترین رۆڵی مێژوویی خۆی نواندو بە ئیرادەی خۆی رەوتی مێژووی جیهانی گۆڕی. لەکاتێکدا کە ژۆستینیان جگە لە هەلاێتن لەو ئاستەنگییەو رزگارکردنی گیانی خۆیو هاوسەری بیری لە هیچ شتێك نەدەکردەوە، تیۆدۆرا گەورە پیاوانی حکوومەتو سەرکردەکانی سوپای بۆ پێکهێنانی ئەنجوومەنێکی راوێژکاری لە کۆشکی ئیمپراتۆری بانگهێشت کردو لەو کۆبوونەوەیەدا وتارێکی بەرامبەر بە هاوسەرەکەی خوێندەوە کە لەریزی گرینگترین وتارەکانی مێژوودا تۆمار کراوە. لەو وتارەدا کە دەتوانین خاڵە بەر چاوەکانی لە ئینسکلۆپیدیا گەورەکانی جیهاندا لەژێرناوی مێژووی ئیمپراتۆریەتی بیزانس یان ژیانی ژۆستینیان‌وتیۆدۆرا بخوێنینەوە، تیۆدەرا بە ژۆستینیانی گووت: "ئەی ئیمپراتۆر...هەر پیاوێك تەنیا جارێك دەمرێو بۆ پاشایەك مردن لەوە باشترە کە لەسەرکار لاچێ یان دوور بخرێتەوە. ئەگەر دەتەوێ تەنیا گیانی خۆت دەرباز بکەی ئەوە پاپۆرەکانو دەریاش کراوەیە، بەلاێم ئەگەر ویستی منت دەوێ من لەگەڵ ئەو قسەیەی پێشینیان هاوڕام کە دەڵێن: "عەبای پاشایەك باشترین کفنیەتی"[21].

ناچار کردنی ژۆستینیان بۆ مانەوەو خۆڕاگری لەبەرامبەر شۆڕشێك کە جار لەگەڵ جار بەرفراوانتر دەبوو کارێکی ئاسان نەبوو، بەلاێم کاتێك تیۆدۆرا رایگەیاند کە لەو سەفەرەدا هاوڕێیەتی ئیمپراتۆر ناکات، ژۆستینیان لە بڕیارەکەی پێشووی پاشەگەز بۆوەو ئەرکی چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانو دامرکاندنەوەی ئەو شۆڕشەی خستە ئەستۆی تیۆدۆرا. تیۆدۆرا بە یارمەتی سەرکردەکانی سوپا کە"بێلیساریۆس"[22]، سەرکردەی بەناوبانگی بیزانس لەشەڕەکانی دواتری ئێرانو ڕۆما لەسەرووی هەموویانەوە بوو، هێزە داڕماوو پەرتو بلاێوەکانی بیزانسی بۆ بەرەنگار بوونەوەی شۆڕشەکە ڕێك خستو لە ڕۆژێکدا سی هەزار کەسی لە یاخی بووان کوشت. شۆڕشەکە دوابەدوای ئەو کۆمەڵکوژییە کۆتایی پێهاتو ژۆستینیان ئەگەر لەو ئاستەنگییەدا هەلاێتبوایە، وەك لاوازترینو ترسنۆکترینو لەوانەیە وەك دواین ئیمپراتۆری بیزانس ناوبانگی دەربکردایە. ژۆستینیان ۳۲ ساڵیتریش دەسەلاێتداری کردو بە داگیرکارییە گەورەکانی لە پاشماوەی ئیمپراتۆریەتی خۆیدا، وەك مەزنترین ئیمپراتۆری مێژووی

21-The Encyclopedia Americana Vol.26. P.510
22-Belisarius

بیزانس ناسرا. بەلاێم بەڕێوەبردنیبیزانس دوای ئەو شۆڕشەی کە ببووە هۆی وێرانی نیوەی شاری قۆستەنتەنیەو لەناوچوونی سەرچاوە گرینگەکانی سامانی ولاێت، تەنیا بە بەکارهێنانی زەبرو زەنگ نەدەکرا. ژۆستینیان کە لەمانەوە لەسەرتەختو تاجی پاشایەتی خۆی بە قەرزداری تیۆدۆرا دەزانی، داوای لێکرد کە لە بەڕێوەبردنی کاروباری ولاێت رۆڵێکی بەرچاوتر ببینێو لەم ڕێکەوتەوە بەملاوە زۆربەی ئەرکەکانی کاروباری ولاێتو نۆژەن کردنەوەی دەوڵەت خرایە ئەستۆی تیۆدۆرا. تیۆدۆرا ئەنجوومەنێکی راوێژکاریی بۆ بەڕێوەبردنیکارەکان پێك هێناو بەر لە هەموشتێك لەبیری دابینکردنی خواردەمەنیو پێداویستییەکانی خەڵك دابوو. ئەو پارەو زێڕانەی کە لە خەزێنەکاندا کەڵەکە کرابوو بۆ دابینکردنی ئەو پێداویستییانە بەکار هێندرانو شاژن کە لە ڕووداوەکانی پێشوو ئەزموونی وەرگرتبوو، کەمتر بەدوای دابینکردنی ویستو ئاواتەکانی خۆی دەکەوت. بۆ دووبارە بنیاتنانەوەی قۆستەنتەنیە، بەناوبانگترین تەلارسازی ئەو کات کە پیاوێکی یۆنانی بەناوی "ئانتێمیۆس"[23] بوو، بانگ کرا. ئانتێمیۆس کە جگەلە مێعمار، ئەندازیارو زانای بیرەکاریش بوو، سەرپەرشتی پرۆگرامی دووبارە بنیاتنانەوەی قۆستەنتەنیەی گرتە ئەستۆو خۆی بە شێوەیەکی تایبەتی ئەرکی نۆژەن کردنەوەی باڵەخانەی کەنێسەی گەورەی سێن سۆفیای بەدەستەوە گرت. ئەو کەنێسە گەورەیە کە تا چەند سەدەیەك گەورەترین شانازی جیهانی مەسیح بوو لە ڕۆژی کریسمەسی ساڵی۵۳۷ی زایینی بنیات نرا. بە درێژایی ئەو پێنج ساڵەی کە نۆژەن کردنەوەی بینای کەنێسەی سێن سۆفیا درێژەی کێشا، سەدان باڵەخانەی نوێو دەیان کەنێسەیتر لە قۆستەنتەنیە دروست کرا کە دیمەنی شاری بەگشتی گۆڕی. هاوکات لەگەڵ کاری نۆژن کردنەوەی قۆستەنتەنیە، هێزەکانی بیزانس بە سەرکردایەتی بێلیساریۆس لە پێشدا ئەفریقاو کارتاژو دواییش ڕۆمایان خستەژێر دەسەلاێتی خۆیانو بۆیەکەمین جار لە دوای نێزیکەی ۱۵۰ساڵ، ڕۆماو قۆستەنتەنیە کەوتنە ژێرچەتری یەك دەسەلاێت. بە داگیر کردنی ڕۆما لەلایەن هێزەکانی بیزانس، ناوەندی مەسیحیەتی جیهانیش کەوتە ژێر دەسەلاێتی ئیمپراتۆریەتی بیزانس. لە ژیاننامەی ڕێبەرانی دونیای مەسیحەتدا هاتووە کە "ویژیلیۆس"[24] لەساڵی ۵۳۷ی زایینیدا بە پشتیوانی ڕاستەوخۆی تیۆدۆرا بوو بە پاپو تا ساڵی ۵۵۵ی زایینیش لەسەر ئەو پلەیە مایەوەو فەرمانی لە شاژنو

23-Anthemius
24-Vigilius

ئێمپراتۆر وەردەگرت!. ویژیلیۆس تەنیا جارێك وبستی لە فەرمانەكانی تیۆدۆرا سەرپێچی بكات، بەلاّم بەدەستووری ئەو گیراو بەند كراو بە دانی بەلێین كە ئیتر ئەو هەلّەیە دووپات نەكاتەوە، پلەوپایەكەی وەرگرتەوە. تیۆدۆرا لەتەمەنی ٤٠ سالّیدا لەوپەڕی هێزو لە خۆڕازی بوون دابووو جگە لە ژووستینیان كە بە تەواوی بە سەریدا زالّ بوو، ئامادە نەبوو كەسێكیتر لەدەسەلاّت بەشدار بكات. بەلاّم لەسەرەتاكانی دەیەی ٥٤٠ی زایینیدا، ناوبانگو خۆشەویستیی سەركردەی بەناوبانگی بیزانسیش (بێلیساریۆس) كە دوای داگیر كردنی باكووری ئافریقاو كارتاژو رۆماو چەند سەركەوتنێك بەسەر هێزەكانی ساسانی وردە وردە زۆر دەبوو، تیۆدۆرا لەلایەن ئەویشەوە هەستی بە مەترسی دەكرد. لەو میانەدا ملكەچ نەبوونی "ئانتۆنینا"ی هاوسەری بێلیساریۆسو بەرپرسی پێشووی تیۆدۆرا لەكاتی لەشفرۆشیدا لەبەرامبەر فەرمانی تیۆدۆرا سەبارەت بە پێك هێنانی ژیانی هاوسەرێتی كچەكەی لەگەلّ خووشكەزاكەی تیۆدۆرا، ئاگری رقو كینەی ئەوی پتر هەلّگیرساند. تیۆدۆرا كە پێی وابوو غرووری ئانتۆنینا لە پێگەی میّردەكەیەوە سەرچاوە دەگرێ، بڕیاریدا بە هەر نرخێك بێت بێلیساریۆس لە تەختی سەركردایەتی بهێنێتە خوارێو لە ئاكامدا بە شێواندنو پیس كردنی دەروونی ژۆستینیان حووكمی لەسەر كار لابردنی ئەوی لەسەركردایەتی سووپا لەلایەن ئێمپراتۆروە واژۆ كرد. دوای لەسەركار لابردرانی بێلیساریۆس كە بووە هۆی ئالۆز بوونی هێزەكانی بیزانسو شكست هێنانیان لە قۆناغەكانی دواتری بەرەی شەڕی ئێران، رووداوێكی گەورەیتر چاوەڕوانی تیۆدۆرای بوو: رۆژێك پیاوێكی بە سالاّچووی خەلّكی ئانتیۆك (ئەنتاكیە) هاتە كۆشكی ئێمپراتۆریو گووتی بۆ ئاشكرا كردنی رازێك كە گرینگە بۆ شاژن دەبێ ببیستم. تیۆدۆرا پیرە میّردەكەی بانگ كرد. ئەو پیاوە ئاشكرای كرد كە نزیكەی ١٧سالّ سەرپەرشتیی لە تەنیا منداڵی تیۆدۆرا كردووەو ئێستاش ئەوی هێناوەتە قۆستەنتەنیە. تیۆدۆرا لە پیرەمێردەكەی پرسی كە ئەو منداڵە دایكی راستەقینەی خۆی دەناسێتەوە؟

پیرەمێردەكە ولاّمی "نا"ی پێداوەو داوای لێكرد بێ ئەوەی ئەو سڕە بۆ منداڵەكەی ئاشكرا بكات، بیهێنیتە لای ئەو. كوڕی تیۆدۆرا جوانو رازاوە بوو. دەنگی خۆشو فلووتی باش دەژەنی. تیۆدۆرا پیرە میّردەكەی بە خەلاّتێكی باش بەڕێ كردو لاوەكەی لای خۆی راگرت. پیاوە گەنجەكە كە ناوی "جان" بوو بەهۆی ئەو دلّسۆزییە زۆرەی كە لە شاژنی بینی، ئاشقی بووو ئەشقی ئاگرینی خۆی سەبارەت بە ژنێك كە نەیدەزانی دایكێتی بە چەند نامەیەكی پڕ لە

سۆزو خۆشەویستی دەربڕی. تیۆدۆرا هێشتاش نەیدەزانی ئەو سڕە چۆن بۆ كوڕەكەی بدركێنێ، بەلاّم یاری چارەنووس دەرفەتی بۆ ئەم كارە نەهێشتەوە. یەكێك لەو نامە ئاشقانە گەیشتە دەستی ژۆسینیان. ئێمپراتۆر تووڕە بووو بێ ئەوەی ئەو شتە لەگەلّ هاوسەری باس بكات، فەرمانی ئەشكەنجەوكووشتنی ئەو لاوەی دەركرد. شۆفارەكانی تیۆدۆرا فەرمانی ئێمپراتۆریان بە گوێی شاژن گەیاند. تیۆدۆرا بە پەلە خۆی گەیاندە ژۆستینیان تا رازەكەی بۆ بدركێنێ. ژۆسینیان لە كردەوەكەی خۆی پەشیمان بۆوەو بە هەلاّتن بەرەو قەتلگە وەڕێكەوت تا پێش بە بەڕێوە چوونی بڕیارەكە بگرێو تیۆدۆراش بە گریانەوە بەدوای ئەودا ڕای دەكرد، بەلاّم كاتێك گەیشتە قەتلگەكە كە جەللاب شمشێرەكەی لە خوێنی ئەو لاوە بێتاوانە دەشووشتەوە. تیۆدۆرا كە نەیتوانیبوو منداڵێك بۆ ژۆستینیان بە دونیا بهێنێت، ئاواتی ئەوە بوو كە ئێمپراتۆر كوڕەكەی وەك زڕ كوڕ قەبوولّ بكاتو ئەگەر ئەو كارەساتە رووی نەدابوایە بێشك لە رازی كردنی هاوسەری سەركەوتوو دەبوو. بەلاّم ئێستا سەری بڕاوی "جان" لە تەنیشت ئەوان بووو ئێمپراتۆرو شاژن هەردووكیان بۆ چارەنووسی كارەساتاوی لاوێك دەگریان كە رۆژێك دەیتوانی تاجی ئێمپراتۆری لەسەر بنێت. ئەو كارەساتە تیۆدۆرای بە تەواوی گۆڕیو ئەوی لەسالّەكانی كۆتایی تەمەنیدا كردە ژنێكی خێرخواز كە جگە لە كاروباری ئایینیو رازو نیاز لەگەلّ خوداو یارمەتی هەژارانو دەست كورتان، كارێكیتری نەدەكرد. تیۆدۆرا لە رۆژی ٢٩ی ژووەنی سالّی ٥٤٨ی زایینی بە نەخۆشی شێرپەنجە مردو دوای مردنی بەهۆی كارە خێرخوازییەكانیو خزمەت بە كەنیسە نازناوی تیۆدۆرای پاكی (قدیس) پێ بەخشرا. بەفەرمانی ئێمپراتۆر ژۆستینیان كە حەوت سالّ دوای تیۆدۆرا كۆچی دوایی كرد، كەنیسەیەكی بەشكۆ بەناوی تیۆدۆرای پاك لە قۆستەنتەنیە دروست كرا كە دوای رووخانی ئێمپراتۆری بیزانس لەژێر دەستی عوسمانییەكان كرا بە مزگەوت.

فەسڵی چوارەم

کاترین دۆمیدیسی

ژنێکی فێڵەزان و دڵڕەق کە بۆ ماوەی ٤٠ ساڵ لە فەڕەنسە حوکمڕانی کرد و گەورەترین کۆشتاری ئایینی لە مێژوودا وەرێخست

بێ گومان لەنێوان ئەو ژنانەی کە بە درێژایی مێژوو بە دەسەلاّت گەیشتوون، کاترین دۆمێدیسی[1] یەکێك لە دزێوترینیان. ئەو ژنە نێزیکەی ٤٠ ساڵو بە درێژایی پاشایەتیی مێردو ٣ کووڕەکەی دیمەنی زاڵی سیاسەتی ئەوروپا بوو. کەمو زۆر لەلایەن هەموو ئەو نووسەرانەی کە سەبارەت بە ژیانو کارەکانی ئەو ژنە قەڵەمیان کول کردووە (نووسیویانە) بەو تایبەتمەندییانەی وەك "بێ بەزەیی"و "بێهستو سۆز"و"دڵڕەق"و "خرابکار" ناسراوەو ژمارەیەك لەو نووسەرانەی کە وردەکارییەکانی ژیانی ئەویان روون کردووەتەوە، بە گەندەڵی ڕەوشتو هاوجنسبازی تاوانباریان کردووە. ژیانی کاترین لەنێوان هەموو نووسەرەکاندا، پتر جێگای سەرنجی نووسەرانی فەڕانسەوی بووەکە سەدان پەرتووکو داستانیان سەبارەت بەداستانە جۆراوجۆرەکانی ژیانی پڕ لە ڕووداو و درێژخایەنی ئەو نووسیوە. هیچکام لە نووسەرانی فەڕانسەوی لەبارەی ئەو ژنە ئیتالیاییە کە زیاتر لە ٤٠ ساڵ وەك شاژنو دایکی پاشاکانی فەڕانسە لەسەر ئەو وڵاتە حوکمڕانی کردووە، بە باشی یادیان نەکردووەتەوە. ڤۆلتێر[2] کە لە هەموویان نەرمو نیانتر لە بارەی ئەو قسەی کردووە، دەنووسێ: "دروشمی ئەو ئەوە بوو کە دووبەرەکی بنێوەو دەسەلاّتداریّتی بکە، ئەو ئامۆژگارییە زانایانەیە لەوەوە بە یادگار ماوەتەوە". بالزاك[3] لەو بڕوایە دایە کە "ئەو ژنە بێ مەکرو فێڵ نەیدەتوانی بژیت حکوومەتی ئەو لەسەر نانەوەی دووبەرەکیو ناکۆکیو هاندانو فیتنە ڕاوەستابوو". لە کۆتاییشدا میشێل زۆڤاکۆ[4]، ڕۆمان نووسی بەناوبانگی فەڕانسەوی کە یەکێك لە پڕفرۆشترین ڕۆمانە مێژووییەکانی خۆی لەسەر ژیانی کاترین نووسیوە، را دەردەبڕێ کە "ئەو هاوشارییەی ماکیاڤێلی باشترین شاگردو پێڕەوی بیرو بۆچوونەکانی ئەو بووەو بۆ گەیشتن بە ئامانجی خۆی لە هیچ تاوانێك تەنانەت لە نزیکترین کەسانی خۆی ڕووی وەر نەدەگێڕا".

1-Catherine de Medciis

2-Voltaire

3-Balzac

4-Michel Zevaco

ئەو رۆو نەفرەتەی کە لە نووسراوەکانی نووسەرانی فەڕانسەوی سەبارەت بە کاترین هەستی پێدەکرێ لە نووسینەکانی مێژوونووسانی غەیرە فەڕانسەویشدا ڕەنگی داوەتەوە. بەلاّم نووسەرانی ولاّتانیتر لەو بارەیەوە کەمتر دمارگرژییان بەکار هێناوەو لایەنە باشەکانی ژیانی کاترینیشیان لەبەر چاو گر تووە. کاترین دۆمێدیسی لەهەموو پێشینیانی خۆی پتر هۆگری هونەرو ئەدەب بووەو لەبەرئەوەی کە ئاشقی زریقە وبریقەو بۆنەو ئاهەنگ گێڕان بوو، تەلارسازان و هونەرمەندانی هان دەداو پشتیوانی لێدەکردن. هەندێك لە بینایە مێژوونووسەکانی بەناوبانگی فڕانسە بۆ وێنە کۆشکی "تۆیلێری"[5]ش لەکاتی ئەوداو بەفەرمانی ئەو بنیات نراوە کە دوای تێپەڕبوونی چوار سەدە هێشتاش بە یەکێك لە جوانترین شوێنەوارەکانی مێعماری دەژمێردرێت.

***

بۆ لێکدانەوەیەکی دروستو بێلایەن لەسەر ئەو "دزێوترین ژنی" دەبێ ژیاننامەی ئەو لەسەرەتای لەدایك بوونیەوە بخوێنینەوەو بزانین کە چ هۆکارێك ئەو ژنەی کردۆتە بێبەزەییو تۆڕەترین ژنی مێژوو ئەو تاوانو گەندەڵییانەی کە دراونەتە پاڵی، چ پاڵنەرێکی سەرەکی هەبووە. کاترین دۆمێدیسی لە ڕۆژی ١٣ی ئاپریلی ساڵی ١٥١٩ی زایینی لەشاری فلۆرانس هاتۆتە سەر دونیاو لەدایکبوونی ئەو یەکەمین کارەساتی بۆ بنەماڵەکەی خولقاند، لەبەر ئەوەی دایکی کە بەگ زادەیەکی فەڕانسەوی بوو، بەو زایینە لەتەمەنی لاوێتیدا گیانی لەدەست داو باوکیشی، دووك دۆربینۆ[6] کەدوایین پاشماوەی پیاوی خانەدانی مێدیسی بوو دوای مردنی هاوسەری، مالاّوایی لە ژیان کرد. کاترینیان کە هێشتا منداڵێکی شیرە خۆرە بوو لە فلۆرانس گواستەوە ڕۆماو پاپ کلێمێنتی[7] حەوتەم سەرپەرشتی ئەوی گرتە ئەستۆ. کاترین تا تەمەنی شەش ساڵی لە دەرباری پاپ مایەوەو لەئاکامدا پاپ کلێمێنتی حەوتەم لە ساڵی ١٥٢٥ بڕیاریدا کاترین بۆ فلۆرانس[8] بگەڕێنێتەوە تابەردەوام بوونی حکوومەتی خانەدانی مێدیسی مسۆگەر بکات. بەلاّم مشووری پاپ بۆ ڕێگرتن لەو ڕاپەڕینەی کە گەرای لەفلۆرانس نرابۆوە،

5-Tuileries

6-Duc d'urbino

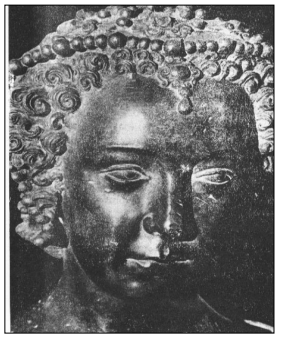
7-Clement

٨- لەسەدەی شازدەی زایینداا ئیتالیای ئەمڕۆ بە چەند حکوومەتێکی سەربەخۆ دابەش ببوو و فلۆرانس یەکێك لەو حکوومەتانە بوو.

بێکەڵك مایەوەو کۆماریخوازەکانی فلۆرانس لەساڵی ١٥٢٧بە دژی لایەنگرانی حکوومەتی مێدیسی شۆڕشیان کرد. شەڕو کێشەی فلۆرانس پتر لە سێ ساڵی خایاندو کاترینی کەم تەمەن لە تەواوی ئەو ماوەیەدا مانۆ بە مانۆ لەحاڵەتی هەلاتنو خۆشاردنەوە دابوو تا لەئاکامدا کەوتە بەر دەستی خۆپیشاندەرانو لەکلێسایەکدا بەند کرا. پاپ کلێمێنتی حەوتەم کە لە ساڵی ١٥٣٠دا دەیەویست بە هەر نرخێك بێت شاری فلۆرانس بخاتە ژێر فەرمانی خۆی، سەرکردەکانی حکوومەتە هەرێمییەکانی لایەنگری خۆی ناچار بە کۆکردنەوەی هێزو گەمارۆدانی شاری فلۆرانس کرد. بەلاّم گەمارۆ دراوەکانی شاری فلۆرانس دەستیان لە بەرگریو بەرەنگار بوونەوەی پەلاماردەران هەلنەگرت. بریسێتیو نەخۆشیو شەڕو کێشە دەستیان بە یەکەوە دابووو تەپۆلکێکیان لە کووژراوەکان دروست کردبوو. بەدبەختیو چەرمەسەری کاترین تەنیا نەخۆشیو برسێتی نەبوو، لەبەرئەوەی یاخی بووان کە ئەویان وەك بارمتە راگرتبوو، ئازارو ئەشکەنجەیان دەداو ژمارەیەك لەسەرکردەکانیان بۆ تۆلّە سەندنەوە لەپاپ، پێشنیاری ئەوەیان کرد کە ئەو کچە ١١ساڵەیە ببەنە سۆزانی خانە بۆ ئەوەی پاپ دواتر نەتوانی لەو کچە وەك ئامێرێکی سیاسی بۆ ئەنجامدانی مەبەستەکانی کەڵك وەرگرێ. بەلاّم پێش ئەوەی ئەو پێشنیارە بگاتە قۆناغی ئەنجامدان، بەرگرییەکەی یاخی بووانی شار تێك شکاو کاترین کە زیندوو مابوو گەرایەوە شاری رۆما. کاترین هێشتا چاردە ساڵی پتر تەمەن نەبوو کە پاپ بڕیاریدا زەماوەندێکی سیاسیی بۆ پێك بهێنێو بۆ پتەوتر کردنی دۆستایەتیو یەکێتی خۆی لەگەلّ فرانسوای یەکەم شای فەڕانسە، کاترینی لە هانڕی کوڕی دووهەمی پاشای فەڕانسە مارە کرد. هانڕیش پتر لە ١٤ساڵی تەمەن نەبووو هێشتا خۆی نەناسیبوو. بەلاّم فرانسوای یەکەم پیشنیاری پاپی بۆ پێکهێنانی ژیانی هاوسەرێتی لەنێوان کوڕو کچە ١٤ساڵەکەی (کاترین) قەبوول کردو بووکو زاوا یەکەمین جار لە جێژنی بووکێنیدا یەکترییان بینی. پاپ خۆی خوتبەی مارە کردنی ئەوانی خوێندو ڕێوڕەسمێکی بە شکۆیان لە مارسەی بۆ پێك هێندرا کە تا ئەوکات هاوشێوەی نەبیندرا بوو. بەلاّم ئەو بووکێنییە بەشکۆیە بۆ کاترینی ١٤ساڵە سەرەتای چەرمەسەرییەکی١٠ساڵە بوو، لەبەر ئەوەی کە هاوسەری هەر لە رۆژی یەکەمەوە لەبەر ناشیرنی کاترین، هۆگریو خۆشەویستیی سەبارەت بەو نیشان نەدا. ئەو چەرمەسەرییە بە کارتێکەری ژنێکی جوانو دڵڕفێن بەناوی "دیان دۆ پۆیتێرس"[9] لە میردی لاوی کاترین،

9-Dian de Poitiers

گەیشتە ئەوپەڕی خۆی. دیان کە سەر بە بنەماڵەیەکی دەوڵەمەندی ڕەسەنی فەڕانسە بوو، پێشتر ئاشقی فرانسوای یەکەم بوو بەلاّم دوای ئەوە کە تەمەنی پاشا چووە سەرێ، لە نەبوونی هۆگری هانری بە کاترین کەڵکی وەرگرتو ئەوی خستە ژێر کارتێکەری خۆی. لەو کاتەدا دیان پتر لە ٣٠ ساڵی تەمەن بوو کە ١٥ ساڵ لە کاترین گەورەتر بوو. بەلاّم جوانیو دڵڕفێنی ئەو بە جۆرێك هانری لاوی خستبووە ژێر کاریگەری خۆیەوە کە تەنانەت بۆ کاتێکی کورتیش لە خەیاڵی ئەو نەدەهاتە دەرێو زۆربەی کاتەکانی لە تەنیشت ئەودا رادەبوارد

پەیکەرێك لە کاترین کە تایبەتە بە تەمەنی گەنجێتی ئەو

نەهامەتی گەورەی کاترین ئەوە بوو کە منداڵی نەدەبوو و مەودای نەزۆکی ئەو ١٠ ساڵ درێژەی کێشا. لەو ماوەیەدا براگەورەکەی هانری کە جێنشینی پاشای فەڕانسە بوو، مردو هانری دووهەم بوو بە جێنشینی فەڕانسە. تا ئەوکاتە کاترین سەرنجی دەرباری فەڕانسەی بۆ لای خۆی ڕانەدەکێشاو هەر لەبەر ئەوەش کەس ئیرەیی پێ نەدەبرد، بەلاّم کاتێك کوڕە گەورەکەی پاشا مردو میردەکەی بوو بە جێنشین، ئەویش بوو بە شازنی فەڕانسەو هەر بەو هۆیەشەوە کەوتە ژێر ڕقو ئیرەیی ئەوانیترو بەتایبەت ژنانی دەرباریو لەسەرووی هەمووپانەوە دیان دۆپۆیتێرس. یەکەم دەنگۆی کە لە دەرباری فەڕانسە بە دژی کاترین دۆمێدیسی بلاّو بۆوە ئەوە بووکە ئەو لەمردنی لەنەکاوی جینشینی فەڕانسە ڕۆڵی بووەو برای میردەکەی بۆ گەیشتن بە پلەی شازنی فەڕانسە دەرماندا و کردووە. لە زۆربەی ئەو ژیاننامانەی لەسەر کاترین نووسراوە، ئەویان بەوە تۆمەتبار کردووە کە بۆ یەکەمین جار ژەهری بردۆتە دەرباری پاشاو لەو چەکە بۆ لەناو بردنی رکەبەرو نەیارەکانی کەڵکی وەرگرتووە. ڕەنگە ئەم بابەتە ڕاست بێتو چەند بەڵگەیەك لەبەردەست دایە ئەوە دەسەلێنێت کە کاترین دواتر لەو چەکە کەڵکی وەرگرتووە بۆ لەناو بردنی ئەو کەسانەی تەگەرەیان دەخستە سەر ڕێگای کاترین بۆ گەیشتن بە

ئامانجەکانی. بەلاّم هیچ بەڵگەیەکی بەهێزو سەلمێنەر سەبارەت بە دەرماندا و کرانی جێنشینی فەڕانسە بەدەستی کاترین لەبەردەست دا نییە، لەبەر ئەوی کاترین لەو کاتەدا ١٨ ساڵی تەمەن بووەو لە ئاستێکدا نەبووە بتوانێ ژەهر لە چێشتی جێنشینی فەڕانسە بکات. بە جێنشینی هانری، نەزۆکی کاترینیش گرینگی زیاتری پەیدا کردو دوابەدوای ئەو دەنگۆیانەی سەبارەت بە ڕۆڵی ئەو لە کۆچی ناوەختی کوڕی گەورەی پاشا بلاّو ببۆوە، هەندێك جوولاّنەوە لەلایەن مێردەکەیەوە بۆ تەلاّقدانی دەستی پێکرد. کاترین کە لە هەموو لایەکەوە کەوتبووە ژێر هێرشو بووختان، پەنای بردە بەر پاشا، و فرانسوای یەکەم کە گرینگییەکی زۆری دەدا بە دۆستایەتیو یەکێتی خۆی و پاپ، پشتیوانیی لە کاترین کرد. پاشا بە سەردانی غەیب گوێانو پێشگویانی لێهاتوو کە لەو کاتەدا بە چینێکی تایبەتو بەرزی فەڕانسە دەژمێردران، بە خۆیو دەوروبەری بەڵێنی دا کە دەورانی نەزۆکی کاترین بە زووییی تێپەڕ دەبێو خاوەنی منداڵی زۆر دەبێت. "نۆستراداموس"[10] بەناوبانگترین پێشگۆی ئەوکاتەو هەموو دەورانەکانیتر بوو کە لە داهاتووی کاترین دا تەمەنێکی درێژو منداڵی زۆری دەبینیو گووتبووی هەموو منداڵەکانی کاترین دەبنە پاشاو شاژن. ئەو پێشگۆییانە بوونە راستیو کاترین لەتەمەنی ٢٥ ساڵیدا یەکەمین منداڵی کوڕی هێنایە سەر دونیا کە ناویان نا فرانسوا (ناوی باپیری بوو)و دواتر بەناوی فرانسوای دووهەم بوو بە پاشای فەڕانسە. لەوە بەملاوە کاترین بەردەوام سکی پڕ دەبووو لە دەورانی ژیانی هاوسەریدا دە منداڵی بوو کە سێیان بە مردوویی هاتنە سەر دونیا، بەلاّم ٤ کوڕو ٣ کچی زیندوو مانەوە.

وینەی دیان دۆپۆیتێرس، رکەبەری سەرەکی کاترین

10-Nostradamus

لەساڵی ١٥٤٧ی زایینیدا فرانسوای یەکەم مردو بەدەستپێکردنی پاشایەتی هانری دووهەم، کاترینیش لەتەمەنی ٢٨ساڵیدا بوو بە شاژنی فەڕانسە. بەلاّم هانری دووهەم هێشتاش لەژێر کارتێکەری دیان دۆپۆیتێرس دابووو کاترین تەنیا ڕۆڵی هاوسەری یاسایی‌و تەشریفاتی پاشای دەنواند. دیان لەو کاتەدا پتر لە ٤٠ ساڵی تەمەن بوو بەلاّم هەر جوانو سەرنج راکێش بووو سالاّنێکی زۆری خایاند تا کاترین بە مەکرو فێڵو خۆڕاگری ئەوی لەبەرچاوی پاشا خست. دووژمنانی کاترین سەبارەت بە ژیانی ئەو لە دەرباری فەڕانسە لەساڵی ١٥٣٣و تا ڕۆژێك بوو بە شاژنی فەڕانسەو بە درێژایی ئەو سالاّنەی کە هاوسەرەکەی هاورێیەتی ژنێکی‌تری پێخۆش بوو، نووسراوەی زۆریان هەیەو ئەویان بەوە تۆمەتبار کردووە کە جگە لەناحەزی، لەبواری سێکسیشەوە ژنێکی ناسرووشتی‌و نەخۆش بووەو لەگەڵ ئەو ژنانەی کە لە ئیتالیاوە وەك خزمەتکار هێناویەتی هاوجنس بازی کردووە. پڕۆپاگەندەی ئەوەش کراوە کە کاترین ئەو ڕەوشتە ناحەزەی تا تەمەنی پیریش تەرك نەکردووەو بەردەوام ژنی جوانو ڕێکوپێکی بۆ ئەم کارە هەڵبژاردووە. بەلاّم لە تەنیشت ئەو تۆمەتانەی کە دراوەتە پاڵ کاترین، نووسەرانی ئەو ژیاننامانە لە خالێکدا هاوڕان، ئەویش ئەوەیە کە کاترین ژنێکی لە ڕادەبەدەر ژیرو زانا لە بواری بابەتەکانی سەردەمی خۆی بووە و هەر بەو زانستو زانیارییانەشەوە هاوسەری خستۆتە ژێر کاریگەری خۆیەوە. هانری سەرەڕای ئەو هەموو خۆشەویستی‌و هۆگرییەی کە بە دیانی هەبوو، وردە وردە بەو ئاکامە گەیشت کە لە کاروباری حکوومەت‌و پاشایەتی‌دا پێویستیی بە ڕاوێژو ڕێنوێنی هاوسەری هەیەو لەساڵی سێهەمی پاشایەتی خۆی‌دا ئەوی لەژوربەری کارەکاندا بەشدار کرد. کاترینیش لە بەرانبەردا لەمەڕ پێوەندی هاوسەری لەگەڵ ژنێك کە وردەوردە پیر ببوو، هەستیاری زۆری دەر نەدەخست‌و دەیزانی تێپەڕ بوونی کات خۆی ئەم کێشەیە چارەسەر دەکات. خۆڕاگری‌و مشووری کاترین لە ئەنجامدا بە ئامانج گەیشت‌و لەساڵی ١٥٥٠ بەم لاوە بوو بە شەریکی دەسەلاّتی هاوسەری. لەساڵی ١٥٥٢دا هانری دووهەم ئەوی کردە جێگری پاشاو خۆی چوو بۆ شەڕ. کاترین لە سالاّکانی ١٥٥٣و ١٥٥٤و ١٥٥٧یش ئەم پۆستەی گرتە ئەستۆو لەساڵی ١٥٥٩دا بە مردنی هانری دووهەم لەتەمەنی ٤٠ ساڵیدا بێوەژن کەوتەوە. دەورانی دەسەلاّتی ڕاستەقینەی کاترین لەسەر فەڕانسە لەو ڕێکەوتەوە دەست پێدەکات. لەبەر ئەوەی کاترین منداڵەکانی بە شێوەیەك بارهێنابوو کە بەبێ ئیزنی ئەو ئاویان نەدەخواردەوە. لەگەڵ ئەوەشدا لە دەورانی کورتی پاشایەتی منداڵی یەکەمی‌دا (فرانسوای دووهەم) کە

لەتەمەنی ١٥ سالێدا بە دەسەلاّت گەیشتو لەگەلّ ماری ئێستێورات شاژنی ئیسکاتلەندا زەماوەندی کرد، کارتێکەری بنەمالّەی "گیز"[11] بەتایبەت دووك "دۆگیز"ی مامی ئێستێورات، کارتێکەری کاترینی لەسەر کوڕەکەی کەم کردەوە. بنەمالّەی گیز کە دەسەلاّتدارترین بنەمالّەی کاتۆلیکی فەڕانسە بوون، لەگەلّ بۆربۆنەکان کە پرۆتستان بوون رکەبەرییەکی تووندو تیژیان هەبووو کاترین کە خۆی کاتۆلیك‌و برازای پاپ بوو بە نهێنی بۆدژایەتی کردنی بنەمالّەی گیز پشتیوانیی لە بۆربۆنەکان دەکرد. تا گەیشتنی فرانسوای دووهەم بە تەمەنی یاسایی دەبوایی جێگرێکی پاشا بۆ فەڕانسە دیاری بکرێت.

وێنەی کاترین‌و هانریی دووهەم. کوڕی گەورەی کاترین

"فرانسوای دووهەم" یش لەو وێنەیەدا دەبینرێت

11-Guise

گەورەپیاوانی خانەدانی بۆربۆن سوور بوون لەسەر ئەوەی کە پلەی جێگری پاشا بدرێتە ئانتوان پاشای "ناڤار"[12] یان براکەی، "لوویی پرەنس دۆکۆندێ"[13]. کاترین بۆ کەم کردنەوەی دەسەلاّتی دۆگیز ئەم پێشنیارەی لا پەسند بوو، بەلاّم پێش ئەوەی پلانەکە سەر بگرێ دووك دۆگیز سەرسپاردەیی خۆی بە کاترین راگەیاندو بەجێگەی دانانی جێگرێکی پاشا لەخانەدانی بۆربۆن، ئەنجوومەنێکی جێگری پاشایەتی بە بەشداری کاترین بەڕێوەبردنی دەوڵەتی گرتە ئەستۆ. بۆربۆنەکان ئامادە نەبوون پێڕەوی لە ئەنجوومەنی جێگری پاشایەتی بکەنو لەو کاتەشدا لە سێدارەدرانی دادوەرێکی پرۆتستان لەپاریس ئاگری دووبەرەکیی لەنێوان کاتۆلیکەکانو پرۆتستانەکان خۆشتر کرد. بەدەستپێکردنی شەڕ لەنێوان کاتۆلیکەکانو پرۆتستانەکانو دەنگۆی رفاندنی پاشا لەلایەن بۆربۆنەکانەوە، دەربارى فەڕانسە لەپاریسەوە گوازرایەوە بۆ قەلاّی "ئامبۆیز"[14] لە کەناری رووبارى "لوار"[15]. بەلاّم داوێنی شەڕی ناوخۆیی گەیشتە ئامبۆیز. پرەنس دوکۆندێ لە جەنگەی ئەو شەڕو پێکدادانەدا بە دیل گیراو بە سەرکەوتنی کاتۆلیکەکان بە سەرکردایەتی دووك دۆگیز، فەڕانسە شایەتی یەکەمین دیمەنی کوشتاری پرۆتستانەکان بۆوە. ئەو کەسانەی لەو شۆڕشەدا دەستیان هەبوو بە شێوەیەکی ناجوامێرانەو ناحەز کوژران. ملی ژمارەیەکیان بڕیو کۆمەلّێکیان لە تاوەرو قەلاّی ئامبۆیز لە سێدارە داو گوریسیان لە ژمارەیەکیشیان هالاّندو خستیانە ناو رووبار. کاترین بە رواڵەت لەو کوشتارەدا نەخشی نەبوو، بەلاّم ئەوەش ئاشکرایە کە رێی لێنەگرتو زۆرتر لەبیری کەلّك وەرگرتن لەو شەڕو کێشەو دووبەرەکییەی نێوان پرۆتستانەکانو کاتۆلیکەکان بوو. فرانسوای دووهەم چەند مانگ دواتر تووشی نەخۆشی سیل هاتو لەدێسەمبەری سالّی ١٥٦٠دا کۆچی دوایی کرد. بەفەرمانی فرانسوای دووهەم دەسەلاّتەکان بە کوڕی دووهەمی کاترین ئەسپێردرا کە لەو کاتەدا ١٥سالاّن بوو. کاترین ئەوی بەناوی چارڵی نۆیەم خستە سەر تەختی دەسەلاّتو خۆشی وەك جێگری پاشا بوو بە دەسەلاّتداری راستەقینەی فەڕانسە. لەو کاتەدا بۆربۆنەکان دوابەدوای تێکشکانی ئەو شۆڕشەی کە بە پشتیوانی ئەوان سەری هەلّدا، لاواز ببوونو بنەمالّەی گیزیش کە بەهۆی مردنی فرانسوای دووهەم پێگەی پێشوویان لەدەست دابوو نەیاندەتوانی لەخزمایەتی خۆیان لەگەلّ شاژنی داهاتووی فەڕانسە کەلّك وەربگرن. لەو کاتەوە بەملاوە

١٢-(Navarre) بەشێباکووری ئیسپانیایە کە تا کۆتاییەکانی‌سەدەی شازدەیەم، پاشایەتییەکی سەربەخۆ بوو.

13-Louis Prince de Conde

14-Amboise

15-Loire

کۆلینی که لەو کاتەدا کارامەترین سەرکردەی سەربازی فەڕانسە بوو، بە پێچەوانەی سیاسەتی کاترین، شارڵی نۆیەمی ناچار بە دەرکردنی فەرمانی شەڕ دژی هۆڵندا کرد، بەڵام کاترین بە مەبەستی بە ئاگاهێنانەوەی کوڕەکەی و تۆڵەئەستاندنەوە لەکۆلینی، بەناردنی پەیامنێرێك بۆلای هۆڵندییەکانو ئاشکرا کردنی پیلانەکانی کۆلینی بووە هۆی تێکشکانی هێزەکانی فەڕانسە لەو شەڕە دا. لەم قۆناغەدا بوو کاترین بۆ نانەوەی دووبەرەکی لەنێوان پرۆتستانەکان، لەهانری دۆناڤار، کە دوای مردنی باوکی ببوو بە سەرکردەی خانەدانی بۆربۆن پاشای لاوی ناڤار نزیك بۆوە و پێشەکییەکانی زەماوەندی کچە بچووکەکەی لەگەڵ ئەو ئامادەکرد. تەنیا لەمپەری ئەو زەماوەندە دایکی هانری (ژان دالبێرت)[19] بوو کە بەشێوەیەکی نائاسایی و بەبێ نەخۆشی مرد. زۆربەی مێژوونووسان مردنی دایکی هانری دۆناڤاریش دەخەنە پاڵ کاترین. بەڕای مێژوونووسان ئامێری ئەم قەتڵەش دەسکێشێکی ژەهراوی بوو کە کاترین بۆ دایکی زاوای داهاتووی بە دیاری هێنابوو. ڕێوڕەسمی زەماوەندەکە بەهۆی مردنی دایکی زاوا دوومانگ دواخرا. ڕۆژی هەژدەی ئوتی ١٥٧٢ لە کەنیسەی نۆتێردامی پاریس ڕێوڕەسمەکە بە شکۆیەکی زۆرەوە بەڕێوە چووو هەر بەم بۆنەشەوە لەسەرتاسەری پێتەخت چواردە ڕۆژ جێژنو خۆشی ڕاگەیاندرا. لەو کاتەدا دایکی بووك پیلانێکیتری بەدەستەوە بوو. لە ڕۆژی ٢ی ئووت و دوای تەواوبوونی جێژنوشادی، کۆلینی کە دوای بەشداری لە کۆبوونەوەیەك لە کۆشکی "لۆڤێر" دەگەڕایەوە مالێ، لە ڕۆژی ڕووندا لە نێزیکی کۆشك تەقەی لێکراوو گوولەکان کە لەدەربێجەیەك بەرەو کۆلینی هاوێژرا بوون بەسووکی برینداریان کرد. شارڵی نۆیەم لەم هەوڵە تێڕۆرە زۆر تووڕە بووو هەر بۆ خۆشی چووە سەر جێوبانی دەریاسالاری بریندار، بەڵام کاترین کە دەیزانی ئەو تۆمەتبار دەکرێت، دەستپێشخەری کردو لە دیمانەیەکی درێژدا لەگەڵ کوڕەکەی توانی ئەو رازی بکات کە کۆلینی پیلانی دژی حکوومەتی ئەو دارشتووەو دەیهەوێ جێگای ئەو بگرێتەوە. کاترین چەند شایەتێکی بۆ سەلماندنی قسەکانی ناساندو چەند بەڵگەو دیکۆمێنتێکی لەم بارەیەوە پیشان دا کە مێژوونووسان گومانیان لە ڕاست بوونی ئەم بەڵگانە هەیە.

تۆڵە سەندنەوەکانی لایەنگرانی کۆلینی دوای ڕووداوی هەوڵی تێرۆر، شارڵی نۆیەمی کە پیاوێکی نەفس نزم بوو زۆرتر پەشۆکاندو بە هاندانەکانی دایکی بڕیاری گرتنو لە سێدارەدانی

19-Jeanne dalbert

کۆلینیو لایەنگرە ناسراوەکانی دەرکرد. گرتنی کۆلینیو لایەنگرانی لە نیوە شەوی ٢٣ی ئووت دەستی پێکردو لە پارشێودا تەرمەکانیان بەو کاتۆلیکە دەمارگرژانە ئەسپارد کە رقو بێزارییەکی زۆریان سەبارەت بە پرۆتستانەکان لە دڵدا بوو. کۆمەڵەی رق هەستاوی کاتۆلیك سەری کۆلینیو هاوڕێکانی ئەویان لە لەش جیا کردەوەو سەرە بڕاوەکانیان بە نێزەوە کردو تەرمە ڕووتو بێ سەرەکانیان لە شەقامەکاندا رادەکێشا. پاریس بە درێژایی ڕۆژی ٢٤ی ئووت یان ڕۆژی "ساینت بارتۆلۆمی"[20] گۆڕەپانی کوشتاری بێبەزەییانەی پرۆتستانەکان لەلایەن گرووپە دەمارگرژە کاتۆلیکەکان بوو کە هەتا چل ڕۆژ درێژەی کێشا. لەوماوەیەدا دەیان هەزار کەس لە پرۆتستانەکان لە ژنو پیاوو پیرو لاو کوژرانو تەنیا ئەو کەسانەی کە توانیان هەڵبێن، زیندوو مانەوە و ژمارەی کوژراوانی ئەو ڕووداوە کە بە کوشتاری بارتۆلۆمی ناسراوە بە بیست تا پەنجاهەزار کەس مەزندە کراوەو زۆربەی هەرە زۆری مێژوونووسانی جیهان کاترین بە بەرپرسیاری ڕاستەوخۆی ئەم کارەساتە دەزانن.

***

شارڵی دوو ساڵ دوای ڕووداوی ساینت بارتۆلۆمی نۆیەم لەتەمەنی بیستو چوار ساڵیدا مرد. زۆربەی مێژوونووسان مردنی شارڵی لەتەمەنی لاویەتیدا بە سرووشتی نازانزو دوژمنەکانی کاترین جارێکیتر ئەو بە تاوانبار دەزانزو ئەو "دایکە بێسۆزە" بە بەرپرسیاری مردنی کوڕەکەی دەناسێنن. ئەوە گەورەترین تاوانێکە کە دەتوانرێت بخرێتە پاڵ دایکێك. بەڵام ئەو نووسەرانەی کە ئەژدیهایەکیان لە کاترین دروست کردووە دەڵێن: شارڵی نۆیەم دوای ڕووداوی ساینت بارتۆلۆمی گرفتاری خەیاڵاتو گومان ببووو بە تووندی شکی لەدایکی بوو و کاترین کە لە ئەنجامی کار دەترساو خۆی لە مەترسیدا دەبینی بە هەمان شێوازی خۆی ئەو مەترسییەی لەناو بردو درێژە پێدانی دەسەلاتداریتی خۆی هاوکات لەگەڵ پاشایەتی کوڕی سێهەمی مسۆگەر کرد. هانری سێهەم (سێهەمین کوڕی کاترین) لەسالی ١٥٧٤ لەتەمەنی شازدە سالیدا لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشتو بۆ ماوەی ١٥ ساڵ و تا کۆتایی ژیانی کاترین حوکمڕانی کرد. چوارەمین کوڕی کاترین (دووك دانژووا)[21] لەسالی ١٥٨٤ لەتەمەنی

20-Saintbartolomey

21-Duc D'Angius

سیویەك سالّیدا مردو لەبەرئەوەی کە هانری سێیەم نەزۆك بوو، کێشەی جێنشینی ئەو گرینگترین سەر قالّی فکری کاترین لە کۆتاییەکانی تەمەنی دابوو. جێنشینی یاسایی هانری سێیەم، هانری دۆناڤار (زاوای کاترین) بوو کە زەماوەندی ئەو لەگەلّ کچی کاترین بە رووداوی ساینت بارتۆلۆمی خوێناوی ببوو. هەر بۆیەش لەنێوان زاواو خەسوو هیچ کات خۆشەویستی و هۆگری دروست نەبوو. کاترین لە کۆتاییەکانی ژیانیدا زۆری هەولّدا لەگەلّ زاواکەی پێوەندی نزیکی هەبێت. بەلاّم هانری دۆناڤار هیچکات متمانەی پێنەکردو مارگارێتیش لەو بێمتمانەییی و بەد گومانییە لەگەلّ مێردەکەیدا بەشدار بوو. زویری و رقی کاترین لە کچەکەی کە دواتر بوو بە شاژنی فەرانسە، لە وەسیەتنامەکەی دەردەکەوێت کە لەودا مارگارێت لە میرات و هەر جۆرە سامانێکی بنەماڵەیی بێ بەش دەکرێت.

سێ کوری کاترین، فرانسوای دووهەم وشارڵی نۆهەم و هانری سێیەم
کە لە سەردەمی ژیانی ئەودا بە دەسەلاّت گەیشتن

کاترین کە لە ماوەی تەمەنی ٧٠ سالّی خۆیدا مردنی مێردو هەشت منداڵی خۆی بە چاو بینیبوو بەردەوام رەش پۆش بوو، لە رۆژی پێنجەمی ژانڤییەی سالّی ١٥٨٩ بە نەخۆشی ئەنفلۆانزا (ژات الریه) مرد. هانری سێیەم، دووایین کوڕی کاترین کە لەکاتی مردنی دایکی

لەسەر ژیان مابوو، ماوەیەك دوای مردنی دایکی مالاّواییی لە ژیان کرد. هانری دۆناڤاری زاوای کاترین کە دوای مردنی هانری سێیەم وەك هانری چوارەم لەسەر تەختی پاشایەتی فەرانسە دانیشت، لەسەرەتادا رووبەرووی هەندێك بەرگریو دژایەتی توندی زۆربەی کاتۆلیکەکانی فەرانسە بۆوە کە ئامادەی پێڕەوی لە یاساکانی پرۆتستان نەبوون و لەئاکامدا لەسالّی ١٥٩٣ مەزهەبی کاتۆلیکی قەبوولّ کرد. هانری چوارەم ئازادی و هێمنی پرۆتستانەکانیشی دابین کردو ناوی ئەو وەك یەکێك لە خۆشەویسترین پاشاکانی فەرانسە لە مێژوودا تۆمار کراوە. هاوسەرەکەی (مەلیکەمارگارێت) کچی کاترینیش لە هەموو منداڵەکانی کاترین تەمەن درێژتر بووەو لەسالّی ١٦١٥ لەتەمەنی ٦٢ سالّیدا مرد.

فەسڵی پێنجەم

هاریی خوێنمژ و ئێڵیزابێتی یەکەم

دوو خوشك كه بۆ ماوەی ٥٠ سالّ له بەریتانیا حوكمڕانیان كرد

لەسالّی ١٥٥٣ تا ١٦٠٣ی زاینی دوو زڕ خوشك بۆ ماوەی ٥٠ سالّ له بریتانیا حوكمیان گێڕا كه یەكەمیان بەناوی "ماری خوێنمژ"[1] وەك یەكێك له بێبەزەییو تووڕەترین پاشاكانی بریتانیا ناسراو و دووهەمینیشیان وەك یەكێك له بەهێزترینو سیاسیترین پاشاكانی بریتانیا ناوی دەركردو سەردەمی پاشایەتی درێژخایەنی ئەو به سەرەتای شكۆو گەورەیی ئیمپراتۆری بریتانیا دەژمێردرێ. "ماری تۆدۆر"[2] كه لەسالّی ١٥٥٣تا١٥٥٨ وەك مەلیكەماری له ئینگلستان پاشایەتی كردو خوشكەكەی (ئیلیزابیتی یەكەم) كه لەسالّی ١٥٥٨تا ١٦٠٣ پالّی به تەختی دەسەلاّتی ئینگلستانەوەدا، كچی هانری هەشتەم، شای خوێنمژو ژنبازی ئینگلیس بوون كه له ژنی یەكەمو دووهەمی ئەو بوون.

پێش روون كردنەوەو گێڕانەوە سەردەمی پاشایەتی ئەو دوو خوشكه پێویسته ئاماژەیەك به بەسەرهاتی باوكیان بكرێت، لەبەرئەوەی كه بەسەرهاتی ئەو پیاوه خۆی به بەشێك له ژیانی منداڵەكانی دەژمێردرێتو شێوەی هەڵسوكەوتی ئەو لەگەڵ ژنەكان و منداڵەكانی گرینگترین فاكتەری گەشەسەندنی كەسایەتی ئەوان بووه.

هانری هەشتەم منداڵی هانری حەوتەم بوو كه پتر به ناوەكانی هانڕی تۆدۆر یان سەر سیلسیلەی خانەدانی تۆدۆر ناوبانگی دەركردووه. ئەو لەسالّی ١٤٩١ لەشاری گرینویچ لەدایك بووەو لەماوەی دەرس خوێندنیدا، پتر بەهۆی هۆگری به ئەدەبیاتو مۆسیقا لەدەرباری بریتانیا گرینگی پێدراوه. هانری هەشتەم لەتەمەنی دوازده سالّیدا هۆنراوەی دەگوتو هەندێك له ئاوازەكانی مۆسیقای به باشی دەژەنی، بەلاّم پێگەیشتنی خێراو پێوەندی ئاشقانەی هانری لەتەمەنی دوازده سالّیدا لەگەڵ هاوسەری برا گەورەكەی (ئارتوور) كاریگەرییەكی زۆر لەسەر ئەودانا.

1-Bloody Mary
2-Mary Tudor

مەلیكەماری الای چەپ‌او ئێلیزابێتی یەكەم الای راست، دووخووشك كه٥٠سالّ

له بریتانیا حوكمیان گێڕا

هاوسەری ئارتوور (كاترین ئاراگۆن)[3] كچی پاشای ئیسپانیا بوو كه لەسالّی ١٥٠١ بۆ زەماوەند لەگەڵ ئارتوور كه لەو كاتەدا جێنشینی بریتانیا بوو، رۆیشته ئەو ولاّتە. بەلاّم ئارتوور بەهۆی نەخۆشیەوە چەند مانگێك پاش زەماوەند مرد. كاترین لەكاتی مردنی ئارتوور ١٧سالاّن بووو لەبەرئەوەی كه زەماوەندی ئەو لەگەڵ جێنشینی بریتانیا له پێناو بەرژەوەندی سیاسیو بۆ یەكگرتوویی نێوان ئیسپانیاو بریتانیا پێكهێنرا بوو، هانری حەوتەم بڕیاریدا كه بووكەكەی (كاترین ئاراگۆن) له خۆی ماره بكات و هەروەها بۆ ئەوەش كه زەماوەندەكەیان دژایەتی یاساكانی كەنیسه نەكات، رایگەیاند كه بەهۆی نەخۆشی ئارتوور، لەنێوان ئارتووورو كاترین پێوەندی ژنو میێردایەتی (جووت بوون) نەگیراوەو هەر بەم هۆیەشەوە زەماوەندەكەیان بەكردەوە هەڵوەشاوەتەوە. بەلاّم لەبەر چەند هۆیەكو رەنگە لەبەر رازی نەبوونی كاترین یان دژایەتی باوكی، (پاشای ئیسپانیا) ئەم زەماوەندە سەری نەگرتو هانری حەوتەم كاترینی كردە دەزگیرانی كوڕەكەی كه شەش سالّ لەو بچووكتر بوو. هانری هەشتەم لەسالّی ١٥٠٩ دوای

3-Catherine of Aragon

باوکی لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشتو دەستبەجیّ لەگەلّ کاترین زەماوەندی کرد. هانری لەکاتی زەماوەندی ئەوان ١٨ساڵۆ کاترین ٢٤ ساڵاّن بوو.

یەکەمین منداڵی هانری هەشتەمو کاترین لەساڵی ١٥١٠ چاوی بە دونیا هەڵیّنا. منداڵەکە کچێك بوو کە بە مردووی لە دایك بووو پاش ئەوە کاترین لە ماوەی شەش ساڵدا چوار کوڕی بوو کە هەر چواریان لە ماوەی چەند رۆژێ یان چەند حەوتوویەك مردن. لەئاکامدا لەساڵی ١٥١٦ کاترین کچێکی بوو کە زیندوو مایەوەو هەمان ئەو کچە بوو کە بەناوی مەلیکەماری رۆڵیکی گرینگی لە میژووی بریتانیا نواند. ئەو کچە بەنازە لەتەمەنی دووساڵیدا وەك مۆرەیەکی سیاسی لەلایەن باوکییەوە کەڵکی لیّ وەرگیراو لەو تەمەنەدا بۆ پێکهێنانی یەکگرتوویەکی نویّ لەنێوان فەڕانسەو ئیسپانیا ئەویان کردە دەزگیرانی جێنشینی فەڕانسە.

بەلاّم دەزگیرانێتی ئەوان بەهۆی سەر هەڵدانی ناکۆکی لەنێوان ئەم دوو دەوڵەتە شێواو ئەمجارەیان ماری بوو بە دەزگیرانی جێنشینی شای ئیسپانیا. جێنشینی شای ئیسپانیا کە لەساڵی ١٥٢٠ وەك شارڵی پێنجەم بوو بە سەرکردەی ئیسپانیا، لەساڵی ١٥٢٢ سەفەری کرد بۆ بریتانیاو بۆ یەکەمین جار دەزگیرانەکەی بینی کە لەو کاتەدا شەش ساڵ بوو. بەلاّم چارە نووسی ماری کە پێڕەوی بارودۆخی سیاسەتی رۆژ بووو هانری هەشتەمیش کەدیسان یەکگرتوویی لەگەڵ فەڕانسە بە بەرژەوەندی دەزانی، دەزگیرانییەتی ماریو شارڵیی هەڵوەشاندەوەو بەهۆی ئەوەی کە جێنشینی شای فەڕانسە لەو کاتەدا زەماوەندی کردبوو، ماریی دەسااڵەی کردە دەزگیرانی برا بچووکەکەی جێنشینی شای فەڕانسە بەناوی دووك دورلۆتان. هەڵبەت هیچکام لەم دەزگیرانەتیانە بە زەماوەند کۆتایی پێنەهاتو ماری تۆدۆر لە ئاکامدا بوو بە پاشاو دوای ئەوە کە لەسەر تەخت دانیشت، لەتەمەنی ٣٨ ساڵیدا شوی کرد. هانری هەشتەم کە پیاوێکی هەوەسبازو خۆشگوزەران بوو جگە لە هاوسەرە یاساییەکەی، لەگەڵ ژنانی تریشدا پێوەندی هەبوو. ئەم ژنانە هیچ ناونیشانێکیان لە میژوودا نەماوە، بەلاّم پێوەندی یەکێك لەو ژنانە بەناوی "ئانیبۆلین"[4] لەگەڵ هانری هەشتەم گەیشتە جێگایەك کە هانری بڕیاری دا هاو سەرە یاساییەکەی تەلاّق بداو لەگەڵ ئانیبۆلین زەماوەند بکات. بەلاّم هەڵوەشاندنەوەی زەماوەندی پاشای بریتانیا لەگەڵ ژنێکی کە زیاتر لە بیست ساڵ ژیانی لەگەڵ

4-Anne Boleyn

کردووە، پێویستیی بە هۆکاری بەهێزو رازی کردنی پاپ هەبوو کە لەو سەردەمەدا رێبەری مەزهەبی بریتانیا بوو. ئەو بەڵگەیەی کە هانری هەشتەم بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەم زەماوەندە خستیە ڕوو ئەوە بوو کە کاترین بە پێچەوانەی قسەی پێشووی خۆی، لەکاتی زەماوەندی یەکەمیدا لەگەڵ هاوسەری پێشووی (ئارتوور برای گەورەی هانری) جووت بووەو کچ نەبووە. پاپ کلێمێنتی حەوتەم (مامی کاترین دۆمێدیسی) کە لە فەسڵی پێشوودا ئاماژەی پێکرا ئەم داواکارییەی قەبوڵ نەکرد. بەهۆی ئەوەکە ئەگەر قەبوولّی بکردایە جگە لەوەی پاشەگەز بوونەوە لە قسەی پێشووی خۆی بوو، دەبووایە ماری تۆدۆریشی وەك منداڵی زۆڵی هانریو کاترین بناساندبایە.

ئەو کێشەیە بۆ چەندین ساڵ درێژەی کێشا تا ئەوە کە هانری هەشتەم بڕیاریدا کە خۆی لە گرێی ملکەچی لە فەرمانەکانی پاپ رزگار بکاتو سەربەخۆیی مەزهەبی لە بریتانیا رابگەیێنێت. لەسەر بنەمای ئەو بڕیارە کە لەساڵی ١٥٣٣ راگەیاندرا، پاشای بریتانیا بوو بە سەرۆکو رێبەری مەزهەبی بریتانیاو هەڵبژاردنی پلە مەزهەبییەکانیش بە خوودی پاشا ئەسپێردرا. هانری هەشتەم رۆژی ٢٣ی مەی ساڵی ١٥٣٣ خۆی بەتەنیا گرێبەندی زەماوەندەکەی لەگەڵ کاترین ئاراگۆن هەڵوەشاندەوەو چەند رۆژ دواتر بەشێوەیەکی یاسایی لەگەڵ ئانی بۆلین زماوەندی کرد. هەڵبەت هانریو ئانی بۆلین پێشتر بە شێوەیەکی شاراوە زەماوەندیان کردبووو ئانی سکی لە هانری پڕ ببوو. شاژنی نویّ رۆژی حەوتەمی سێپتەمبەری ساڵی ١٥٣٣ واتە سەد رۆژ پاش زەماوەند لەگەڵ پاشای بریتانیا کچێکی بوو کە ناویان نا ئێلیزابێت. پاشان پەرلمانی بریتانیا لەساڵی ١٥٣٤ ئەوی کردە میراتگری یاسایی تاجو تەختی بریتانیا. لە پەرلمانی بریتانیاو لەنێوان دەسەلاّتدارانی مەزهەبی دەوڵەت هەندێك دژایەتی لە بەرانبەر ئەو بڕیارەی پاشا سەری هەڵدا. بەلاّم هانری هەشتەم بە زەبرو زەنگێکی زۆرەوە ئەو دژایەتیو بەرگرییانەی سەرکوت کردو سەری چەند کەسیشی بەتایبەت ئۆسقۆفی گەورە (جان فیشێر) ٥ بڕی. لەساڵی ١٥٣٦ هانری هەشتەم کە لە هاوسەرە نوێیەکەی تێرو وەڕەز ببوو، ئەوی بە تۆمەتی خەیانەتو زیناح گرتو دوای بەندکردنی لە تاوەری لەندەنو دادگاییەکی خێرا فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەرکرد و لەگەڵ ژنێکی تر بەناوی "جاین سیمۆر"[6] زەماوەندی کرد.

5-John Fisher
6-Jane Seymour

جاین سیمۆر لەسالّی ١٥٣٧کوڕێکی بوو کە دواتر بەناوی ئێدواردی شەشەم بۆ ماوەی شەش سالّ حکوومەتی کرد. بەلاّم جاین دوابەدوای بەدنیا هێنانی کوڕەکەی مردو دەستی هانریی بۆ زەماوەندی دواتری ئاوالاّ کرد. ناکۆکیی نێوان هانری هەشتەمو پاپ لە ماوەی سالّەکانی ١٥٣٦تا ١٥٣٩ زیاتر پەرەی سەندو پەرلمانی بریتانیا بە فەرمانی هانری هەشتەم هەندێك یاسای پەسەند کرد کە بەپێی ئەو یاسایانە سۆمعەو کەنیسەکانی کاتۆلیك لەسەرانسەری بریتانیا داخرانو دەست بە سەر هەموو سەروەتو سامانیان داگیرا. ئۆسقۆفو قەشەکانی کاتۆلیکی بریتانیا کە تا ئەو کاتە نەچوو بوونە ژێرباری فەرمانی سەربەخویی مەزهەبی بریتانیاو ئامادە نەبوون پاشای بریتانیا وەك ڕێبەری مەزهەبی و یاسایی دەوڵەت بناسێنن، گیرانو ئەوانەی ڕۆڵی بەر چاویان هەبوو لە سێدارە دران.

هانڕی هەشتەمو ژنەکانی:١.کاترین ئاراگۆن، دایکی مەلیکە ماری٢.ئانی بۆلین، دایکی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم ٣.جاین سیمۆر ٤.ئانی دێکلێقس ٥.کاترین هۆوارد

هانری هەشتەم لەسالّی ١٥٤٠دا ژنی چوارەمی بەناوی "ئانی دێکلێقس"٧ هێنا، بەلاّم زۆر زوو تەلاّقی دا. شایانی باسە کە بەختی مەزنی ئەو ژنە ئەوە بووکە هانری هەشتەم لەو پەڕی دەسەلاّتو ناکۆکی خۆی دابوو لەگەلّ پاپو پێویستی بە تاوانبار کردنو سەر بڕینی ئەو نەبوو. ئەگەرچی هانری لەجێگای ئەو، سەری یەکێك لە ڕاوێژکارەکانی بڕی کە پێشەکییەکانی ئەو زەماوەندە ناپیرۆزەی پێك هێنا بوو. هانری دوای تەلاّقدانی ئانی دێکلێقس، لەتەمەنی ٥٠

7-Compiegne

سالّیدا لەگەلّ کچێکی تەمەن هەژدە سالّ بەناوی "کاترین هۆوارد"٨ زەماوەندی کرد کە پێش ئەم زەماوەندە پێوەندییان پێکەوە هەبوو. بەلاّم ئەم زەماوەندەش زیاتر لە دوو سالّ درێژەی نەکێشاو هانری کە وردە وردە وەك شێتی لێهاتبوو، دڵپیسیی لەو ژنە جوانە دەکرد کە زیاتر لە سی سالّ جیاوازی تەمەنیان هەبوو و ئەویشی بە تۆمەتی خەیانەتو زینا لە دەربار وەدەرنا. کاترین گیراو دوای بەند کرانو ئازارو ئەشکەنجە لە تاوەری لەندەنو دان پێدانان بە خەیانەتەکەی، لەتەمەنی بیست سالّیدا سەریان لە لەشی جیاکردەوە.

هانری هەشتەم سالّێك پاش سەر بڕینی کاترین هۆوارد لەگەلّ ژنێکیتر بەناوی "کاترین پار"٩ زەماوەندی کرد. بەلاّم ئەمجارەیان پێریو نەخۆشی دەرفەتی بیانوو هێنانەوەو تاوانبار کردنی ئەوی پێ نەدا. هانڕی لەسالّی ١٥٤٧ مردو شەشەمین ژنەکەشی دوای مردنی ئەو لەگەلّ یەکێك لە وەزیرەکانی بەناوی "سێرتۆماس سیمۆر"١٠ زەماوەندی کرد. لەو شەش ژنەی هانڕی هەشتەم تەنیا کوڕێکو دوو کچ زیندوو مانەوەو کوڕەکەی لەسالّی ١٥٤٧تا ١٥٣٣ پاشایەتی کردو بریتانیا لە ماوەی حکوومەتی شەش سالّەی ئەودا زۆر لاواز بوو. ئێدواردی شەشەم لەکاتی پالّدان بە تەختی دەسەلاّتەوە منداڵێکی١٠سالّەو نەخۆش بوو، هەربۆیەش لەژێر سەرپەرشتی دو خالّەکانی بەناوی سێرتۆماس سیمۆرو ئێدواردسیمۆر دابووو لەراستیدا ئەو دوو کەسە بوون کە بەناوی ئێدواردی شەشەم جلّەوی دەسەلاّتیان لە بریتانیا بەدەستەوە بوو. بەلاّم لەسالّی ١٥٥١ لەسەر بەدەستهێنانی دەسەلاّتی زیاتر ناکۆکی کەوتە نێوان ئەو دوو برایەو دوای ئەوە کە سێر تۆماس سیمۆر بەدەستی براکەی کوژرا، ئێدواردسیمۆریش بەدەست بەر هەڵستکارەکانی لەسەر دەسەلاّت لابراو لە سێدرەدراو دەسەلاّتەکانی حکوومەت بەدەستی یەکێك لە ڕێبەرانی دەمارگرژی پرۆتستان بەناوی "جان دادلی"١١، دووکی نۆرتۆمبێرلەند کەوت. ماریو خوشکە بچووکەکەی (ئێلیزابێت) تا ئەو کاتە ژیانێکی کەم تا کورت هێمنانەیان هەبووو لەبەرئەوەی کە لە منداڵییەوە پێکەوە گەورە ببوون هۆگری یەکتر ببوونو زۆربەی کاتیش پێکەوە دەژیان. براکانی سیمۆر، بەراسپاردەیی شارڵی شەشەم کە کوڕە خاڵو دەزگیرانی پێشوی ماری بوو ماربیان، لەگەلّ ئەوەی کە پێڕەوی مەزهەبی کاتۆلیك بوو ئازار

8-Catherine Howard
9-Catherine parr
10-Sir Thomas Seymour
11-John Dudley, Duke of Northumberland

نەدەداو ئێلیزابێتیش لەژێر پشتیوانیو پشت ئەستووری زرِ خوشکەکەی لە جەزرەبەو ئازاردانی ئەوان لە ئەماندا بوو. بەلآم دوای ئەوە کە جان دادلی دەسەلآتی بەدەستەوە گرت، بەهۆی ئەم پێوەندییەو لەترسی ئەوەی کە دوای مردنی ئێدڤاردی شەشەم پێشەکییەکانی پاشایەتی ماری پێك بێت، تەنگەتاوی کرد تەنانەت خوشکەکەی لێجیا کردەوە.

لەو کاتەدا پاشای ئیسپانیا چەند پاپۆرێکی نارد کەنارەکانی بریتانیا بۆئەوەی ماری لەو دەولّەتە ببەنەدەرێو بیهێننە برۆکسل بۆ لای ئەو.١٢ بەلآم رێبەرانی کاتۆلیكو دەستو پێوەندییەکانی ماری بە لەبەرچاو گرتنی نەخوشی بۆماوەییو ئەگەری مردنی نێزیکی ئێدڤاردی شەشەم کە شانسی جێنشینی ماری لە ئارادابوو، نەیان هێشت لە بریتانیا بچێتەدەرەوە. جان دادلی بۆ ئەوەی شانسی ماری بۆ جێنشینی لەناوببات مشۆرێکی نوێیخواردو خوشکەزاکەی هانری هەشتەمی بەناوی "جاین گری"١٣ کە کچێکی جوانیحەڤدە ساڵی بوو بۆ جێنشینی پاشای لەسەرە مەرگ هەلّبژارد. دادلی کاتێك کە جاین گریی لە کۆرِەکەی مارە کرد، بیری لەوە نەکردبۆوە کە رازی کردنی شۆرِای پاشایەتی بۆ ئەوەی جاین گری ببێتە شاژنی داهاتووی بریتانیا هاوکات لەگەلّ هەبوونی خوشکە بچوکەکەی ماری واتە ئێلیزابێت کارێکی ئاسان نییە. جان دادلی بۆ ئەوەی کە رێگای جێنشینی بووکەکەی خۆش بکات، پاشای١٦ ساڵەی بریتانیای ناچار کرد کە بەر لە مردنی وەسیەتنامەیەك واژۆ بکاتو لەودا خوشکەکانی لەمافی دەسەلآت بێبەری بکاو جاین گری بۆ جێنشینی پێشنیار بکات.

ئێدڤاردی شەشەم مانگێك دوای واژۆی ئەو وەسیەتنامەیە لەرۆژی شەشەمی ژوئییەی ١٥٥٣دا مردوجان دادلی سێ رۆژ هەوالّی مردنی ئەوی شاردەوە تا رێگەی رازی کردنی ئەنجوومەنی پاشایەتی سەبارەت بە راگەیاندنی بڕیاری شاژنیی جاین گری خۆش بکات. جان دادلی هاوکات لەگەلّ ئەو کارە سەرقالّی ئامادەکردنی هێزەکانو کۆکردنەوەیان لەخالّە گرینگەکانی شاری لەندەن بوو کە هەر چەشنە بەرگرییەکی چاوەرِوانکراو لە بەرانبەر ئەو بڕیارە تێك بشکێنێ. زۆربەی ئەندامانی ئەنجوومەنی پاشایەتی لەگەلّ پلانی جان دادلیو ناساندنی جاین گری وەك شاژنی بریتانیا ناکۆك بوون. بەلآم لەو هەلومەرجە پرِ مەترسیو خۆفەی کە لەلایەن ئەوەوە

١٢- ئەوکات بێلجیکاوشاری برۆکسێل بەشێك لەئێمپراتۆری ئیسپانیا بوو

13-Jane Gray

دروست کرابوو، بە ناچاری ناوەرِۆکی وەسیەتنامەکەی هانڕیان پەسەند کردو جاین گری لە رۆژی دەی ژوئییەی ساڵی ١٥٥٣ وەك شاژنی بریتانیا ناسرا.

هاوکات لەگەلّ راگەیاندنی ئەم بڕیارە لەلایەن ئەنجوومەنی پاشایەتی بریتانیاوە لە رێوڕەسمێکی مەزهەبی کە لە کەنیسەی ساینت پۆل بەڕێوە چوو، ئۆسقۆف"ریدلی"١٤ بە هاندانی جان دادلی هەردوو خوشکەکەی هانری هەشتەمی بە زۆلّ ناساندو ئاگری رقو تووڕەیبی کاتۆلیکەکانی خۆش کرد. لەبەرئەوە کە لەرووانگەی کاتۆلیکەکانەوە ماری نەتەنیا زۆلّ نەبوو بەلّکوو بە تەنیا منداڵی شەرِعی هانری دەژمێردرا. رێبەرانی کاتۆلیکی بریتانیا هیچ کات لەو باوەرِەدا نەبون کە تەلاقّی دایکی ماریو زەماوەندەکانی دواتری هانڕی یاسایی بێت. بەیانیی ئەو رۆژەی کە بڕیاری هەلّبژاردنی جاین گری وەك شاژنی بریتانیا راگەیاندرا، ماری بەیارمەتی ژمارەیەك لەلایەنگرەکانی لە شاری لەندەن چووە دەرەوە. رێبەرانی کاتۆلیك داوایان لەلایەنگرەکانیان کرد لە بەرانبەر حکوومەتی شاژنی نایاسایی بەرگری بکەنو هەربۆیەش لە "ئیست ئانگلیا"١٥ ناوەندێکی بەرگرییان لە بەرانبەر ئەو حکوومەتە دامەزراند.

جان دادلی لە پێشەوەی هێزێکی سێ هەزارکەسی بەرەو ئەو بەشەی بریتانیا وەرێکەوت تا هێزە لایەنگرەکانی ماری سەرکوتو خودی ماری دەستبەسەر بکاتو بیهێنێتەوە شاری لەندەن. هەروەها شەش پاپۆرِیشی بۆ پشتیوانی ئەو هێزانە نارد بەشی کەناراوی ناوچەی کۆبوونەوەکانی لایەنگرانی ماری. ئەو پاپۆرِانە هەروەها ئەرکی ئەوەیان لە ئەستۆ بوو کە نەهێڵن ماری لە رێگای دەریاوە هەلّبێت. بەلآم کارەساتەکان بە پێچەوانەی پلانەکانو تێبینییەکانی جان دادلی بوو. لەو پاپۆرِانەی کە بەرەو کەنارەکانی رۆژهەلآت بەڕێوە بوون راپەڕینێك بۆ لایەنگری لە ماری روویداو هەر شەش پاپۆرِەکە پێوەندییان بەهێزەکانی لایەنگری ماریییەوە گرت. جان دادلی لە کۆمبریج لەم کارە ئاگادار کرایەوەو لەکاتی گەرِانەوە بۆ لەندەن بوو کە پێیان راگەیاند لە لەندەنیش خەلّك دژی حکوومەتی نوێ شۆرِشیان کردووە. لەگەلّ ئەوەی کە زۆربەی دانیشتوانی لەندەن پرۆتستان بوون، بەلآم لە بەرانبەرشۆرِشی لایەنگرانی ماری زۆریان بەر گری نە کرد،ئەمەش بەهۆی ئەوە بووکە شێوازی دادلی لە

14-Bishop Ridley

15-East Anglia

بەدەستەوە گرتنی دەسەلآت لەلایەن خەلکەوە قەبوولْ نەدەکراو تەنانەت پرۆتستانەکانیش شکیان لە یاسایی بوونی حکوومەتی جاین گری هەبوو. جگە لەمەش هەوادارانی ماری لە زمانی ماریيەوە دەیانگوت: ماری ریز لە ئازادی بیرو باوەڕی مەزهەبی خەلک دەگرێو هیچ جیاوازییەك ناکات لەنێوان کاتۆلیكو پرۆتستانەکان. ماریو خوشکەکەی لە گەرماوگەرمی راپەڕینی دانیشتوانی لەندەن چوونە ناوشار. هاوریيەتی ئێلیزابێت لەگەلْ ماری متمانەی پرۆتستانەکانی زیاتر کرد، لەبەرئەوەی ئێلیزابێت پێڕەوی مەزهەبی پرۆتستان بووو ماری بە دەڕبرینی خۆشەویستی بەو، وای دەنواند کە ریز لە بیرو باوەڕەکانی ئەو دەگرێو هیچ دەمار گرژییەکی مەزهەبی نییە. دانیشتوانی لەندەن بە بەرزکردنەوەی دروشمەکانی "هەرمێنیْ مەلیکە ماری"و"خوا مەلیکە ماری بپارێزێت" پێشوازییان لێکردو زۆربەی ئەندامانی ئەنجومەنی پاشایەتیش کە دوو حەوتوو پێشتر، جاین گرییان وەك شاژنی بریتانیا هەلْبژارد بوو، رایان گەیاند کە بە پێچەوانەی مەیل وخواستی خۆیان ملکەچی ئەو بڕیارە بوونو ئێستاش ماری، کچە گەورەکەی هانڕی هەشتەم وەك شاژنی یاسایی بریتانیا دەناسن. یەکەمین فەرمانی ماری دەرکردنی حوکمی دەستبە سەرکردنی جاین گریو میْردەکەی بوو. جان دادلیو هەوادارەکانی گیرانو گواستراندوە بۆ شاری لەندەن. مەلیکە ماری هەوادارانی خۆی لەسەر پۆستەکانی مەزهەبیو دەولّەتی دانا و"ئێستیڤێن گاردینێر"[16] (ئۆسقۆفی کاتۆلیك)یش کرا بە سەرۆکی وەزیران. لە دووهەمین حەوتووی پاشایەتی ماریدا ناوی ٢٧ کەس لەو کەسانەی کە دژی ئەو پیلانیان دارشتبووو دەیانەویست رێ لە دەسەلآتی ئەو بگرن، پێشکەش بە ماری کرا. ئەو کەسانەی ئەو ناوانەیان دابوو بە ماری داوایان لێکرد لەکاتی دادگایی کردنیان تاوانی خەیانەتیان بخرێتە پالْ و سزای ئەم تاوانەش تەنیا ئێعدام بوو. مەلیکە ماری کە لەسەرەتای بەدەستەوە گرتنی دەسەلآت شێوازێکی هێمنی گرتبووە بەرو نەیدەویست حوکمرانییەکەی بە خوێنرێژی دەست پێبکات، ناوی بیست کەس لەو پیلانگێڕانەی سڕییەوە کە پێشنیاری دادگایی کردنیان درا بووو تەنیا فەرمانیدادگایی کردنی حەوت کەسیانی دەرکرد. هەر حەوتیان کە جان دادلی لەسەرەوەی هەموویانەوە بوو مەحکووم بە ئێعدام کران. مەلیکە ماری دەیهەویست لە هەموویان خۆش بێت، بەلآم راوێژکارەکانی ئەویان لەم کارە پاشەگەز کردەوەو وتیان هێمنیی بەم رادەیە دەبێتە هۆی نەترسانی بەرهەلّستکارەکانی تریش نەترسن. لە ئەنجامدا بە پێداگرتنی مەلیکە ماری چوار کەسیان لە مردن رزگاریان بووو تەنیا سێکەس، جان دادلیو دوو هاوکارە سەرەکییەکەی لە سێدارە دران.

16-Phen Gardiner

دوو کەس لەو تاوانبارانەی کە بە پێداگری مەلیکە ماری لە مەرگ رزگاریان بوو، جاین گریو هاوسەرەکەی بوون کە لە تاوەری لەندەن زیندانی کرانو فەرمان درا لەدوو بەشی جیاو دووری تاوەرەکە بەند بکرێن. هۆکاری خۆپاراستنی مەلیکە لە قەبوولْ نەکردنی حوکمی کوشتنی جاین گری ومێردەکەی ئەوە بوو کە دەیزانی ئەو دووانە ئامێری دەستی جان دادلی بوون بۆ گەیشتن بەئامانجەکانی و لەو باوەڕەدا بوو کە جاین لە رووی مەیلو ئیرادەوە خوازیاری پلەی پاشایەتی نەبووە. فەرمانی جیا لەیەك راگرتنی ئەم ژنو مێردە کردەوەیەکی خۆپاراستن بوو تا نەوەك جووت بوونی ئەو دوانە ببێتە هۆی دروست بوونی منداڵێك کە لە داهاتوودا داوای پلەی پاشایەتی بریتانیا بکات !مەلیکە ماری لە سێپتەمبەری سالّی ١٥٥٣ لە کەنێسەی "وێست مینستێر"[17] تاجی لەسەرناو یەکەمین ژن بوو کە دوای چوارسەد سالْ بوو بە پاشای بریتانیا.

لەو کاتەدا ئەو کچێکی سیوحەوت سالآن بوو کە ئاسەواری دەردو رەنجی درێژی ژیان لەژێر دەستی پێنج زڕ دایك، لە روخسارو سەرو چاوی لاوازو زەردی دەبینرا. هەوادارانی مەلیکەماری هەر لەسەرەتاوە لە بیری پەیداکردنی میْردێکی باشو گونجاو بوون بۆی. بەلآم جیاوازی را لەسەر ئەم بابەتە بووە هۆی سەرهەلّدانی بۆشاییو ناکۆکی لەنێوان شاژنو لایەنگرانی.

شاژن خوازیێنیی کەسایەتییە بەرچاو رێزدارەکانی بریتانیای کە داواکاری زەماوەند لەگەلْ ئەو بوون، قەبوولْ نەکردو لە جیاتی ئەوان پێشنیاری کوڕە خالّەکەی (پاشای ئیسپانیا) بۆ زەماوەند لەگەلْ کوڕە گەورەکەی (فلیپ) قەبوولْ کرد کە دوازدە سالْ لەو بچووکتر بوو. یەکەمین کەس کە دژی ئەم زەماوەندە راوەستا، سەرۆك وەزیرانی شاژن بوو کە دەیزانی گەلی بریتانیا زەماوەندی شاژنو شازادەی ئیسپانیایان پێخۆش نییەو بەتایبەت کە دایکی مەلیکەش ئیسپانیاییەو بەو زەماوەندە دەرباری بریتانیا دەکەوێتە ژێر کاریگەری دەرباری ئیسپانیا.

بەلآم ئامۆژگاریو راسپاردەکانی گاردینێر(سەرۆکی وەزیران)و لایەنگرانی شاژن کاریگەر نەبووو مەلیکە ماری بە کەللەرەقییەکی زۆرەوە بۆ دابینکردنی ئاواتی دڵی هەلّویستی گرت. رۆژی دەی ژانڤییەی سالّی ١٥٥٤نوێنەری دەرباری ئیسپانیا بە شێوەیەکی فەرمی بۆ بەستنی گرێبەندی زەماوەند هاتە لای مەلیکە ماری. شاژن بۆ بەدەست هێنانی رەزایەتی گەلی بریتانیا ئەو مەرجەی خستە نێو گرێبەندەکە کە میْردەکەی دەست لە کاروباری بریتانیا وەرنادات. بەلآم هیچ گرێنتییەك

17-Westminster

لە ئارادا نەبوو کە ئەم مەرجە جێبەجێبکرێت، لە بەرئەوەی مێردی شاژن هەر دەیتوانی لە رێگای ئەوەوە ئامانجەکانی دابین بکات. پێش ئەوەی رێوڕەسمی ئەو زەماوەندە بەڕێوە بچێت، چەند جوولانەوەیەک لە دژی ئەو زەماوەندە لە لەندەنو بەشەکانیتری بریتانیا دەستی پێکرد. لەسەرووی ئەو جوولانەوە بەرهەڵستکارییانەدا چەند کەس لە کەسایەتییە ناسراوەکانی بریتانیا، وەک لۆرد "دیڤۆن"[18]و"سێر تۆماس ویات"[19] و "دووک سۆفۆلک"[20] راوەستا بوون. لۆرد دیڤۆن یەکێک لە داواکارەکانی زەماوەند لەگەڵ شاژن بووو سێرتۆماس ویات بە یەکێک لە ئازاترینو بەجەرگترین سەرکردەکانی سەربازی دەژمێردراو دووک سۆفۆلک، باوکی جاین گری لەگەڵ ئەو بەلآیەی کە بە سەر کچەکەیدا هاتبوو هێشتاش متمانەو دەسەلآتی زۆری هەبوو. هاوکات لەگەڵ شۆڕشێک کە لە لەندەن دەستی پێکردو لۆرد دیڤۆنو دووک سۆفۆلک رۆڵێکی گرینگیان تێیدا هەبوو، سێر تۆماس ویاتیش بەهێزێکی پازدە هەزارکەسی بەرەو لەندەن وەڕێکەوت. ئەنجوومەنی پاشایەتیش نەیتوانی بۆ بەرگری لە بەرانبەر ئەو مەترسییەدا هەڵوێست بگرێو هێزکانی شاژنیش دیسان داوایان لێدەکرد کە پاشەگەز بێتەوە لە بڕیارەکەی سەبارەت بە زەماوەند لەگەڵ شازادەی ئیسپانیایی. بەلآم شاژن بە تەنیا بڕیاری بەرنگار بوونەوەی هێرش بەرانو یاخی بوانی دەرکردو بۆ پێشگێری لە هاتنە ژوورەوەی هێزەکانی ویات بۆ لەندەن، فەرمانیدا پردەکانی سەر رووباری تیمس بڕوخێنن. لەگەڵ ئەوەش حەوت هەزارکەس لە هێرش بەران توانیان لە رووباری تیمس بپەڕنەوەو بچنە ناو شاری لەندەن. ئەنجوومەنی پاشایەتی کەوتە بیری ئاشتیو پێکهاتن، بەلآم تەنیا مەرجی ویات بۆ ئاشتیو پێکهاتن ئەوە بوو کە شاژن بەڵێن بدات لەگەڵ کەسێکی بریتانی زەماوەند بکات. مەلیکە ماری ئەندامانی ئەنجوومەنی پاشایەتیی بانگ کردو ووتی هیچکەسێك ناتوانێ مێردێکیتری بە سەر دابسەپێنێو ئەگەر بڕیاربێت لە زەماوەند لەگەڵ ئەو پیاوە کە خۆی دەیهەوێ پاشەگەز بێتەوە هیچکات مێرد ناکات. لەو کاتەدا مەلیکە ماری بۆ بەرەنگاری هێرشبەرەکان هێزێکی دەهەزارکەسیو تۆپخانەیەکو ١٥ هەزار سواری ئامادە کردو لە هێرشێکی لەنەکاو خافلگیرانەدا ئەوانی پەڕشوبلاۆ کرد. سەدان کەس لەسەر کردە شۆڕشگێڕو هێرشبەرەکان دەستبەسەرو مەحکووم بە مەرگ کرانو بە ماوەی ١٥ رۆژ دانیشتوانی شاری لەندەن شایەتی لە سێدارەدرانی ئەوان لەشەقامە

18-Earl of Devon
19-Sir Thomas Wyatt
20-Duke of suffok

سەرەکییەکانی شار بوون. دووک سۆفۆلک(باوکی جاین گری)و سێر تۆماس ویات لەو کەسانە بوون کە لە سێدارە دران. ماوەیەک دوای سەرکوتی شۆڕش، مەلیکە ماری کە بە پێچەوانەی سەرەتاکانی پاشایەتی، شێوازی زەبرو زەنگو تووڕەیی گرتبووە پێش، فەرمانی کوشتنی جاین گریو مێردەکەی دەرکردو بۆ ئەم مەبەستەش رێگای تووندو نامرۆڤانەی سەربڕینی بەکار هێنا. ماری لەسەرەتای پاشایەتی بە پێشگیری لە جێبەجێکردنی حوکمی کوشتنی جاین گریو مێردە کەی، دانی بە بێتاوانی ئەوان دانا بوو، بەلآم سەربڕینی ئەو ژنە جوانە هەژدەسالآیە جگە لە هەستی تۆلە سەندنەوەو قین لە دڵگرتن هۆێکیتری نەبوو.

کارێکیتری مەلیکە ماری کە بووە هۆی تووڕەییو ناڕەزایی بەتایبەت لەنێوان پرۆتستانەکان، بریتی بوو لە دوورخستنەوەی ئێلیزابێتو دوایش بەند کردنی لە تاوەری لەندەن. ئێلیزابێت هیچ تاوانێکی نەبووو هۆی تاوانبارکرانی ئەو لە مەڕ پێوەندی بە یاخی بووانو بەرهەڵستکارانی شاژن درۆ بوو. بەپێی هەندێك بەڵگە کە دواتر بەدەست کەوت، روون بۆوە کە مەلیکە ماری لەژێر کاریگەریو بەگوێدا خوێندنی نێردراوی پاشای ئیسپانیا بۆی دەرکەوتووە کە بوونو مانەوەی خوشکەکەی لەدەربار دەبێتە مەترسی لەسەر دەسەلآتی ئەو. لە هەندێك لەسەرچاوەکاندا نووسراوە کە نێردراوی پاشای ئیسپانیا (ڕێنارد)[21] بە مەلیکە ماریی وتووە هەتا ئێلیزابێت زیندوە تەختو تاجی ئەو لە مەترسیدا دەبێت، بەلآم ماری ئامادە نەبووە بڕیاری کوشتنی خوشکی بداتو تەنیا بە بەندکردنی ئەو لە تاوەری لەندەن رازی بوو.

وێنەی ئێلیزابێتی یەکەم لە سەرەتاکانی دەسەلآت

21-Renard

پەنس فلیپی دەزگیرانی مەلیکە ماری ڕۆژی بیستەمی ژووئیەی ساڵی ١٥٥٤ ڕۆیشتە بریتانیاو لە ڕۆژی ٢٤ی ژووئیەدا ڕێوڕەسمی زەماوەندی ئەوان بە جێژنێکی بەشکۆ بەڕێوە چوو. ماری کە لەتەمەنی ٣٨ ساڵیدا ببوو بە بووک، زۆر هۆگرو ئاشقی مێردە ٢٦ ساڵەکەی بووو هەر بەو شێوەیەی کە چاوەڕوان دەکرا لەژێرکاریگەری تەڵقینەکانی ئەودا هەندێك کاری کرد کە بووە هۆی لاواز بوونی حکوومەتو بەدناوی ئەو تائەبەد. مەلیکە ماری بە پێچەوانەی ئەو بەڵێننەی کە لەسەرەتای دەسەلاتدا سەبارەت بەئازادی مەزهەب لە بریتانیا دابووی، لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٥٥٤ پەرلمانی بریتانیای ناچار کرد کە مەزهەبی کاتۆلیك بکاتە مەزهەبی ڕەسمی بریتانیا. دوابەدوای پەسەند کرانی ئەم یاسایە، ئازاری پرۆتستانەکانیش لەبریتانیا دەستی پێکردو قەشەکانو بانگەشەکەرانی پرۆتستان بە تاوانی کوفرو لادان لە دین ڕاوەدوو نران. یەکەمین قەشە کە دەستبەسەر کراوو بە شێوەیکی ناحەزو نامرۆڤانە بە زیندوویی ئاگری تێبەردرا "جان ڕۆجێرز"[٢٢] بوو. دوای ئەو نۆبە گەیشتە چەند ئۆسقۆفێکی بەرچاوو لێهاتووی وەك "هۆپێر"[٢٣]و"لاتیمێر"[٢٤]و ریدلی کە هەرسێکیان دوای سووکایەتی پێکردنو ئەشکەنجە ئاگریان تێبەردرا. شاژن خۆی فەرمانی گرتنو کوشتنی ریدلیی دەرکرد. ئەمەش لەبەر ئەوەکە ریدلی هەمان ئەو ئۆسقۆفە بوو کە لە ڕێوڕەسمی ڕاگەیاندنی جاین گری وەك شاژنی بریتانیا بەشداری کرد بووو ماریو ئێلیزابێتی بە زۆڵ ناساندبوو. لە سێسەد ئۆسقۆفو قەشەی پرۆتستان کە لە ماوەی دەسەلاتی مەلیکە ماری لە ئاگردا سوتان، بەسەرهاتی "تۆماس کرانمێر"[٢٥]، ئۆسقۆفی گەورەی کاشێربووری لە هەمووان تراژێدیترو نامرۆڤانەتر بوو. ئۆسقۆف کرانمێر کارامەترینو بەرچاوترین ڕێبەری پرۆتستانەکانی بریتانیا بوو کە مەلیکە ماری پێی وابوو ئەگەر ئەو ناچاربە تۆبەو داوای لێبووردن و پاشەگەزبوونەوە لەمەزهەبی پرۆتستان بکات، پرۆتستانەکانی تری بریتانیاش پێڕەوی لێ دەکەنو دەگەڕێنەوە سەرمەزهەبی کاتۆلیك. کرانمێریان لەژێر ئەشکەنجە ناچارکرد حەوت جار لێبووردننامەکەی واژۆ بکاتو دوایش ئەویان لەبەرامبەر ئاگرێك داناو ئیختیاری هەڵبژاردنی سووتاندن یان خۆبەندنەوەی لێبووردننامەکەو ڕەدکردنەوەی مەزهەبی پرۆتستانیان لە بەرچاوی خەڵك پێدا. کرانمێر لەبەر چاوی دانیشتوان

22-John Rogers
23-Hooper
24-Latimer
25-Thomas Cranmer

هاواری کرد لێبووردننامەکەی لەژێر ئەشکەنجەو بە پێچەوانەی بیرو باوەڕی واژۆ کردووە. دواییش دەستی ڕاستی بەرەو گڕی ئاگرەکە درێژکردەوەو لە کاتێکدا هاواری دەکرد "بسوتێ ئەودەستەی بەڵگەیەکی وەها سەر شۆڕانەی واژۆ کردووە"، خۆی خستە نێو ئاگرەکە. ئەو مێژوونووسو سایکۆلیستانەی کەسەبارەت بە ژیانو کارەکانی ماری وەردبوونەتەوەو لێکۆڵینەوەیان کردووە، لە بەراورد کردنی ڕەوشتی هێمن ومرۆڤانەی ماری لەسەرەتاکانی پاشایەتیو زەبرو زەنگو تووڕەیی سێ ساڵی کۆتایی حکوومەتەکەی دەڵێن: تەواوی تاوانەکانی ئەو لە بەگوێدا خوێندنو لەمێشك ڕۆکردنەکانی مێردەکەی سەرچاوەی گرتووە. لەبەرئەوەی ماری لە ڕادەبەدەر ئەوی خۆش دەویستو پێی خۆش نەبوو یان نەیدەتوانی لە فەرمانەکانی ئەو لابدات. فیلیپ کە دواتر بوو بە پاشای ئیسپانیا، کردەوە ناحەزو چەپەڵەکانی دەورانی "ئەنکوێزیسیۆن"[٢٦]ی لە ئیسپانیاو بەشە داگیرکراوەکانیتری دووپات کردەوەو سروشتی خۆی وەدەرخست. زۆری تەمەنی خاڵی لاوازی مەلیکە ماری لەبەرامبەر مێردەکەی، بوو کە لەکاتی زەماوەند لەگەڵ فیلیپ گەیشتبووە ٤٠ ساڵو دەیهەویست بەهەر نرخێك بێت مێردە لاوەکەی رازی بکات. بەڵام فیلیپ کە بۆ دابینکردنی ئامانجە سیاسییەکانی باوکی ئەو زەماوەندەی کرد بووو کەمترین هۆگریو خۆشەویستیی سەبارەت بە ماری نەبوو، دوای ساڵێك ژیان لەگەڵ ماری لە هاونشینی ئەو وەڕەز بووو بە بیانووی بینینی باوکی گەڕایەوە ئیسپانیا. ئاواتی ماری سەبارەت بە دونیا هێنانی منداڵێك بۆ مێرد کەی نەهاتە دیو بەدڵتەنگی مالاوایی لە فیلیپ کرد. دوای گەڕانەوەی فیلیپ بۆ ئیسپانیا، پاشای ئیسپانیا بەقازانجی کوڕەکەی وازی لە تەختی دەسەلات هێناو فیلیپ بەناوی فیلیپی دووهەم لە ژانڤییەی ساڵی ١٥٥٦ لەسەر تەختی دەسەلات دانیشت.

فیلیپ بە بیانووی کێشەو گیروگرفتەکانی بەڕێوبەرایەتیی دەسەلات، لە گەڕانەوە بۆ بریتانیا خۆی دەپاراستو تەنانەت لەو ماوەیەی کە لە برۆکسێل بوو زەحمەتی سەفەری بۆ بریتانیاو بینینی هاوسەری بە خۆی نەدا. لەگەڵ ئەوەشدا هیچ بڕیارێکی گرینگ لە لەندەن بەبێ ڕاوێژ

٢٦- Inquisition یانی لێپرسینەوەی بیروباوەڕو ناوی دادگایەکی مەزهەبییە کە لە سەدەی ١٢ی زایینی بۆ لێپرسینەوەی بیرو باوەڕی خەڵکو بەدواداگەڕانی ئەو کەسانەی بیرو باوەڕیان جیاواز بوو دامەزراو تا سەدەی حەڤدەیەم لە ئیمپراتۆریەتی ئیسپانیا دا مابوو.

لەگەڵ دەرباری ئیسپانیا نەدەدراو گەلی بریتانیاش لەوە کە بەکردەوە چووبونە ژێر فەرمانی ئیسپانیا زویر ببوون. لەو کاتانەدا پیلانێك بۆ کوشتنی شاژن ئاشکرا بوو. پیلانگێڕەکان کە ژمارەیەکیان لە لەئەندامانی دەربار بوون دەستبەسەرو دواتریش کوژران. مەلیکە ماری لەم ڕێکەوتەوە بەم لاوە لە ترسی گیانی لە کۆشکی تایبەتی خۆی کە بە تووندی دەپارێزرا نەدەهاتە دەروەو جگە لە چەند کەسێکی‌دیاریکراو، کەس دەستی پێی ڕانەدەگەیشت. لەو کاتەدا مەلیکە ماری بە پارانەوە داوای لە میردەکەی دەکرد کە بۆ بینینی ئەو بگەڕێتەوە لەندەن‌و لە ئاکامدا فیلیپ لەمانگی مارسی ١٥٥٧ جارێکی‌تریش هەنگاوی نایە سەر خاکی بریتانیا. ئامانجی فیلیپ لەو سەفەرە بینینی ژنێك نیە کە کەمترین هۆگری پێ نەبوو، بەڵکوو دەیهەویست لە کارتێکەرییەکەی لە هاوسەری کەڵك وەرگرێ هەتا بریتانیا لەگەڵ ئیسپانیا بۆ شەڕ لەگەڵ فەرانسە ڕێك بخات. بەڵام گەلی بریتانیا بە هیچ شێوەیەك رازی نەبوون بەشداری لە شەڕێکدا بکەن کە هیچ قازانجێکی ئەوتۆی تێدا نییە بۆیان. بەڵام لەم کاتەدا خودی فەرانسییەکانیش هەڵەیەکیان کردو ئەم هەڵەیەش یارمەتی دەربوو بۆ ئەوەی پیلانەکانی فلیپ لەمەڕهێنانە ناوەوەی بریتانیا بۆ شەڕی فەرانسە سەربگرێت. گرووپێك لە بەرهەڵستکارانی ماری کە دژی درێژە کێشانی دەسەلاتی ئیسپانیا لەسەر دەرباری بریتانیا بوون‌و چەند کەسێك لە نەجیب زادەکانی کاتۆلیکیشیان لەگەڵ بوو، بە پاپۆڕێکی فەرانسی هاتنە کەنارەکانی بریتانیا و دوای داگیر کردنی قەڵاو سەنگەرەکانی ئەم ناوچەیە، گەلی بریتانیایان بۆ ڕاپەڕین دژی حکوومەتی شاژن هاندا.

بەڵام ژمارەی شۆڕشگێڕەکان‌و ئەو کەسانەی کە پێوەندییان پێوە گرتن کەم بوو. مەلیکە ماری دوای تێکشاندنی ئەو شۆڕشە فەرمانی‌دا سەری هەموو دیلکراوەکان بپەڕێنن. ماری لەسەرەتاکانی مانگی ژووەنی سالی ١٥٥٧ شەڕی دژی فەرانسە ڕاگەیاندو فیلیپ کە بە مەبەستی خۆی گەیشتبوو مانگێك دواتر بە بیانووی سەرپەرشتی چالاکییەکانی شەڕی دژی فەرانسە، ماریی بەجێهێشت. ماری بۆ بەڕێکردنی فیلیپ چووە بەندەری "دۆڤێر"[27]و بە چاوی گریانەوە مالاوایی لە فیلیپ کرد. ئەوە دواین دیمانەی ئەوان بوو، لەبەرئەوەی کە ماری ئیتر هەرگیز هاوسەرەکەی نەبینی‌یەوە. شەڕی بریتانیاو فەرانسە لەسەرەتادا بە قازانجی بریتانیا

27-Dover

دەرێشتە پێشێو فەرانسییەکان کە خافڵگیر ببوون بەشێك لە زەوییەکانی کەنارەیان لە دەست دا، بەڵام لە کۆتاییەکانی سالی ١٥٥٧ بە هێرشە بەرپرچدەرەوەکانی هێزەکانی فەرانسە، بریتانییەکان لە تەواوی بەرەکانی شەڕ ناچار بە پاشەکشە کران‌و ڕۆژی هەشتەمی ژانڤییەی سالی ١٥٥٨ دواین پێگەی بریتانیا لە خاکی فەرانسە (کالایس)[28] کە پێش دەستپێکردنی شەڕیش هەر لە دەست بریتانیادا بوو، گیراو بەوەش بریتانیا ئیتر لە بەشی ئەوروپادا جێگایەکی نەما. داواکارییە یەك لە دوای یەکەکانی ماری لە فیلیپ بۆ ئەوەی کە یارمەتی بدات کالایس وەر گرێتەوە، بێتاکام مایەوەو ماری لەسەرەتاکانی پاییزی سالی ١٥٥٨ نەخۆش کەوت‌و لە ڕۆژی ١٧ ی نۆڤەمبەری ئەو ساڵەدا لە کاتێك کە ناوی فیلیپ‌و کالایسی لەسەر زار بوو مرد.

***

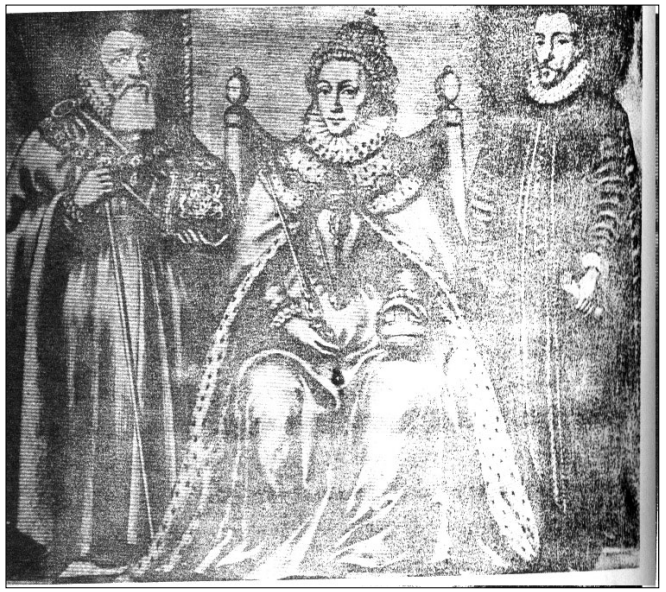
مەلیکە ماری لەکاتی مردنیدا یەکێك لە دزێوترین پاشاکانی بریتانیا بوو کە نازناوی ماری خوێنخۆر یان ماری خوێنمژی بۆ ماوەتەو ئەمڕۆکەش هەر لەسەر زمانە. بەو ڕقەی کە لە کارەکانی ماری لەنێوان خەڵك دروست ببوو، هەموو خەڵك چاویان بڕیبووە خوشکەکەی‌و ڕۆژی دوای مردنی ماری بۆ ئازاد کردنی ئێلیزابێت بەرەو تاوەری لەندەن وەرێکەوتن. پەرلمانی بریتانیاش کە لە کۆتاییەکانی دەسەلاتی ماری بەکردەوە دەسەلاتی نەمابوو، لەکۆبوونەوەیەکی ناڕاسایی‌دا ئێلیزابێتی وەك شاژنی بریتانیا هەڵبژاردو ئێلیزابێتیش دەستبەجێ لە کونجی بەندیخانەوە گوازرایەوە کۆشکی پاشایەتی. هەڵبژاردنی خێرای ئێلیزابێت وەك شاژنی بریتانیاو گواستنەوەی ئاسانی دەسەلاتی بۆ ئەو، بەرهەمی چەند فاکتەر بوو کە گرینگترینیان بریتی بوو لە ئالۆزی بارودۆخی بریتانیا لە کۆتاییەکانی دەسەلاتی ماری‌و پێویستی‌و مەیلی خەڵك بۆ جێگیر بوونی بارودۆخی وەلاّت دوای مردنی ماری. جگەلەمەش لەکاتی مردنی مەلیکە ماری هیچ داواکارێکی‌تری تاج‌و تەخت لە بریتانیا نەمابوو. پەرلمانی بریتانیا لەو هەل ومەرجەدا وای دەبینی کە هەڵبژاردنی ئێلیزابێت وەك شاژنی بریتانیا باشترین ڕێگایە بۆ دابینکردنی یەکیەتی‌و یەك پارچەیی گەلی بریتانیا. تەنیا دڵە خوورپەی بەریتانییەکان لە هەلبژاردنی ئێلیزابێت وەك شاژنی ئەو ولاّتە ئەوە بوو کە ئەو ئازارو ئەشکەنجانەی کە لەکاتی حکوومەتی

28-Calais

مەلیکە ماری دەکرایە سەر پرۆتستانەکان ئەجارەیان بکرێتە سەر کاتۆلیکەکان. ئێلیزابێت پێڕەوی مەزهەبی پرۆتستان بوو لەگەڵ پێداگری ماری بۆ ئەوەی کە ئێلیزابێت مەزهەبی کاتۆلیك قەبوڵ بکات، ئێلیزابێت قەت ئامادە نەبوو مەزهەبی کاتۆلیك قەبوڵ بکات. بەڵام لایەنگرانی ئێلیزابێت لە پەرلمانی بریتانیا لە رێگای "ویلیام سیسیل"[29]، وەزیری ئێدواردی شەشەمو پیاوی رێزداری پرۆتستانەکانەوە توانیان پەرلمان رازی بکەن کە ئێلیزابێت ئازادی مەزهەب لە بریتانیا مسۆگەر دەکاتو هیچ بەر تەسکییەك بۆ پێڕەوانی مەزهەبی کاتۆلیك دروست نابێت. ویلیام سیسیلو گرووپێك لە پیاوانی پەرلمان بە سەرۆکایەتی ویلیام کە بۆ بینینی ئێلیزابێت رۆیشتنە تاوەری لەندەن، دوای ئەوەی پێیان راگەیاند بۆ پۆستی پاشایەتی هەڵبژێردراوە، لەگەڵ خۆیان هێنایانە کۆشکی پاشایەتی بریتانیا. ویلیام سیسیل ئەو پەیمانەی کە وەك پرۆتستانێك سەبارەت بەئازادی مەزهەب لە بریتانیا دابووی بۆ ئێلیزابێتی دووپات کردەوەو ئێلیزابێتیش دوای پاڵپشتی کردنی ئەو پەیمانە نازناوی "لۆردبۆرگلی"[30] پێبەخشی. ئێلیزابێت بۆ جێبەجێکردنی ئەو پەیمانەی کە دابووی بە لۆردبۆرگلی، (راوێژکارە سەرەکیەکەی لە تەواوی دەورانی دەسەلاّت) لە یەکەمین وتاری خۆیدا وەك شاژنی بریتانیا، ئازادی بیروباوەڕی مەزهەبیی لەم ولاّتەدا راگەیاندو تەنانەت لەگەڵ نووسینی نامەیەکی پڕ لە رێز بۆ پاپ ئامادەیی خۆی بۆ دانانی پێوەندی نێزیك‌و دۆستانە لەگەڵ پاپ راگەیاند. ئێلیزابێت لەسەر ئەوە سووربوو کە یەکێك لە ئۆسقۆفەکانی کاتۆلیك لە رێوڕەسمی تاج لەسەرنان، تاجی لەسەر دابنێت.

بەڵام تەنیا یەك ئۆسقۆفی کاتۆلیك ئامادە بوو لەو رێوڕەسمەدا بەشداری بکات. لەبەرئەوەی ئەو سوێندەی کە دەبوایە شاژن بیخواردبوایە نیشانەی دەسەلاّتی ئەو لەسەر کەنیسەی بریتانیا بوو هیچ مەرجێکی سەبارەت بە پێڕەوی شاژن لە پاپ نەدەگرتە خۆ. مەلیکە ئێلیزابێت کە لەمێژووی بریتانیا بەناوی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم ناوبانگی هەیە لەسەرەتای دەسەلاّتدا بەکردەوە رێگای لەهەر جۆرە دەست تێوەردانێکی پاپ لە کاروباری بریتانیا گرت، بەڵام بەو رێزو رەوشتە هێمنەی کەسەبارەت بە پێڕەوانی مەزهەبی کاتۆلیك لە بریتانیا بەکاری هێنا، رێگای لەسەر هەڵدانی شەڕێکی نوێی مەزهەبی گرت.

29-William Cecil
30-Lord Burghley

ئێلیزابێت‌و دوو کەس لە وەزیرو راوێژکارە کارامەکانی، "بۆرگلی" و "والسینگهام".

بە کاربردنی ئەم سیاسەتە بە لەبەرچاو گرتنی‌ئەو تووڕەیی‌و دڕندەییانەی کە کاتۆلیکەکان لە دەورانی دەسەلاّتی مەلیکە ماری سەبارەت بە پرۆتستانەکان دەیان نووساندو هەستی تۆڵە سەندنەوە لەنێوان زۆربەی پرۆتستانەکان کارێکی ئاسان نەبوو، بەڵام ئێلیزابێت بە مشوورو سیاسەت‌و یارمەتی راوێژکارەکانی کە هەموویان لە کەسایەتییە رێزدارو دەسترۆیشتووەکانی پرۆتستان بوون، توانی ئەو هەستانە لەژێر چاوە دێری خۆی بگرێ‌و لە بەرێوەچوونی هەر چەشنە تووندو تیژییەك سەبارەت بە کاتۆلیکەکان پێشگیری بکات.

کاتێك ئێلیزابێتی یەکەم تاجی دەسەلاّتی لەسەر نا بیست‌و پێنج سالاّن بوو کە بۆ ئافرەتێکی گەنج لەو پایەو پۆستەدا زەماوەندو پەیداکردنی هاوسەری شیاو بە گرینگترین بابەت بۆ ئەو دەژمێردرا. ئەو بابەتە نەتەنیا لەروانگەی تاك بەلّکوو لە ئاست تێڕوانینی سیاسیشەوە گرینگ بوو بۆ گەلی بریتانیا. لەبەرئەوەی شاژن دەیتوانی بە زەماوەندێکی سیاسی پێوەندییەکانی

بریتانیا لەگەڵ ولاتانیتری ئەوروپا پتەوتر بکاتو لەوەش گرینگتر، بەو زەماوەندە میراتگرێکی یاسایی بۆ تاجو تەختی بریتانیا بە دونیا بێنێتو رێگا لە خوازەرانی ئەم پۆستە لە داهاتوودا بگرێت. یەکێك لە یەکەم خوازبێنی کەرەکانی ئێلیزابێتی یەکەم دوای پاڵدانەوە بە تەختی دەسەلاّت فیلیپی دووهەم، پاشای ئیسپانیاو هاوسەری پێشوی ماری بووکە لە پێشنیاری زەماوەند لەگەڵ ئێلیزابێتیش وەك زەماوەندەکەی پێشوی مەبەستی سیاسی بوو. بەلاّم ئێلیزابێت کە ئاگاداری نەفرەتی گەلی بریتانیا لەو کەسە بوو، بە پەلە پێشنیارەکەی رەد کردەوە. دوایش نۆبە گەیشتە هانری سێهەم پاشای فەڕانسە کە ١١سالّ لەو بچووکتر بوو هەر بۆیەش ئێلیزابێت مەیلی نەبوو زەماوەندی لەگەڵ بکات. ئێلیزابێت پێشنیاری شازادەیەکیتری فەڕانسەو نەجیب زادەیەکی بریتانیشی رەد کردەوەو کاتێك بە سالاّ چوو بە لایەنگرانی گوت ئیتر نایهەوێ زەماوەند بکاتو ئامادە نییە گوێ بگرێ لە هیچ پێشنیارێکیتری زەماوەند. لەو رێکەوتەوە بەملاوە مەلیکە ئێلیزابێت نازناوی مەلیکەی "باکرە"ی وەرگرتو"سێروالتێررالی"[٣١]، دۆزەری گەورەی بریتانیا لەسەردەمی ئەو کە یەکەم جار پێی خستە سەر رۆژی هەلاتی ئەمریکا، ولاتێکی نوێی دۆزییەوەو ناوی نا"ڤێرجینیا"[٣٢] کە لە وشەی وێرجین بە واتای "باکرە" هاتووەو بەناوی شاژنی باکرەی پاراست، بەلاّم ئەم بابەتەی کە لە راستیدا لەگەڵ هیچ پیاوێك پێوەندی نەبووە جێگای گومانە. لە هەندێك لەسەرچاوە مێژوونووسەکان بۆ وێنە "دایرەالمعارف"ی ئەمریکا هاتووە کە ئێلیزابێت بەر لە گەیشتن بە تەمەنی بیست سالّی لەگەڵ سێر تۆماس سیمۆر، کەسایەتی دەسەلاّتداری دەورانی پاشایەتی براکەی (ئێدواردی شەشەم) پێوەندی ئاشقانەی بووەو بە تووندی لە کوژرانی ئەو بەدەست براکەی زوێر بووە.

لە روالّەتدا هەر ئەو پێکانە روحیەو مەینەتییەکانی سالاّنی بەندیخانە لە تاوەری لەندەن ئێلیزابێتی بۆ هەمیشە لە بیری زەماوەند لاداوە. لەگەڵ ئەوەشدا ئێلیزابێتی یەکەم لە رەگەزی نێر بێزار نەبووەو بەدرێژایی دەورانی پاشایەتی ئەو، پیاوانی زۆر وەك پەپوولە بە دەوری مۆمی جەستەی دەسووڕانەوەو لەخۆشەویستیو مێهرەبانی تایبەتی ئەو بەهەرەمەند بوون کە سێروالتێر رالّی، دۆزەری وێرجینیا یەکێکە لەوان. لەگەڵ ئەوەشدا ئێلیزابێت بە پێچەوانەی

31-Sir Walter Raleigh
32-Virjinia

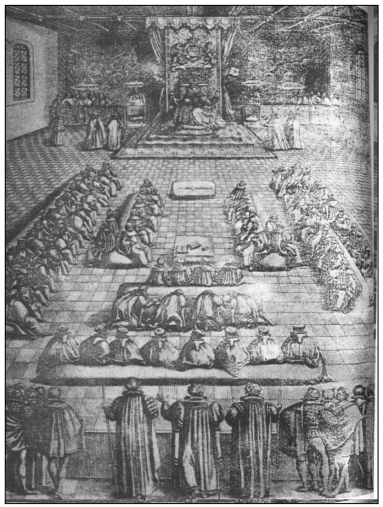
هاوتا رووسییەکەی، کاترینی گەورە "کە لە بەشەکانی داهاتوو داباسی دەکرێت" بە رادەیەك لە هەلّسوکەوت لەگەڵ پیاوان مەتینو خۆپارێز بووە کە هیچکام لە مێژوونووسان نەیان توانیوە بە مکوڕی سەبارەت بە پێوەندی ئیلیزابێت لەگەڵ یەکێك لە پیاوانی هاوچاخی را دەربڕن.

***

ئێلیزابێتی یەکەم نێزیك بە ٤٥ سالّ، لە سالاّنی ١٥٥٨تا١٦٠٣ ی زاینی پاشایەتی کردو لەتەمەنی ٧٠ سالّیدا مرد. ئەو کاتێك بە دەسەلاّت گەیشت کە بریتانیا لەو پەڕی لاوازیو ئالّۆزی دابوو، بەلاّم کاتێك مرد بە بەهێزترین ولاتی دەورانی خۆی دەژمێردرا. یەکێك لە تایبەتمەندییە بەرچاوەکانی ئێلیزابێت لەسەر دەسەلاّت، هەلّبژاردنی پیاوانی لێهاتووو کارامە بۆ بەڕێوەبردنیکارەکانو نەرمو نیانیو باوەڕ بە وتووێژ بوو. هەرگیز رووی نەدا لە کاروباری گرینگی رامیاریو دەولّەتیدا بەتەنیاو بێ لێکۆلّینەوەو ورد بوونەوەو راوێژ لەگەڵ خاوەن راکان بڕیارێك بدات. راوێژکارەکانی بەردەوام لە نێوان شارەزاترین پیاوەکان هەلّبژێردرا بوون کە لەنێوانیاندا جگە لە لۆرد بۆرگلی کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، دەتوانین ناوی "سێرفرانیسس والّسینگهام"[٣٣]و "فرانسیس بیکێن"[٣٤]، فەیلەسوفو نووسەری بەناوبانگی بریتانیا بهێنین. لەسەردەمی دەسەلاّتی ئێلیزابێی یەکەم بریتانیا بوو بە گەورەترین هێزی دەریایی و دەریاوانانی بریتانیایی سەرانسەری جیهان گەڕان. یەکەمین دەریاوانی جیهان کە بە پاپۆرکەی بە دەوری گۆی زەویدا سووڕایەوە، "فرانسیس دریکی"[٣٥] بریتانی بوو کە لە رەوتی ئەو سەفەرە دەریاییەو پێش گەڕانەوە بۆ بریتانیا هێرشی کردە سەر پاپۆرێکی زێرهەلّگری ئیسپانیاییو زێرەکانی داگیر کرد. بالۆێزی ئیسپانیا لە بریتانیا نارەزایەتی لەو کارە دەربڕیو داوای دەستبەسەر کرانو سزادانی دریکی کرد، بەلاّم ئێلیزابێتی یەکەم ولاّمی ئەو سکالاّیەی نەداوەو دوای گەڕانەوە نازناوی "سێر"ی پێبەخشی. دۆزەرانی بریتانیا لەکاتی پاشایەتی ئێلیزابێتی یەکەمدا سەفەریان دەکردە دوورترین جێگاکانی جیهان لە ئاسیاو ئەفریقاو جەمسەری باکوورو قارەی تازە دۆزراوەی ئەمریکاو ئەو ولاتانەی کە دەیان دۆزییەوە داگیریان دەکرد. ولاتە نوێیە دۆزراوەکان بە هەرێمی دەسەلاّتی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەمەوە دەلکێنران

33-Sir Francis Walsingham
34-Francis Bacon
35-Francis Drake

و ئەو چەکدارانەی کە بۆ هەر ئەرکێکی دۆزینەوە سەفەریان دەکردە بەشە جیاوازەکانی جیهان، لەو ولاتانەی کە دەدۆزرانەوە جێگیر دەبوونو لەماوەیەکی کورتدا بەهێزێکی یارمەتیدەرو نەفەراتی تازە بەهێز دەکران. ئیمپراتۆریەتی گەورەی بریتانیا کە خۆر لەو دا ئاوا نابێت لەکاتی ئیمپراتۆریەتی ئیلیزابێتی یەکەمدا بناغەی دانراو دواتر جێنشینەکانی لە سەدەکانی حەڤدەو هەژدەدا تەواویان کرد.

وێنەی کۆبوونەوەکانی پەرلمانی بریتانیا لە بەرانبەر مەلیکە ئیلیزابێتی یەکەم

گەورەترین رکەبەری هیزی دەریایی بریتانیا لەکاتی حوکمڕانی مەلیکە ئیلیزابێتی یەکەمدا، هێزی دەریایی ئیسپانیا بوو کە ئیلیزابێت شەڕی لەگەڵ کردنو هێزی گەورەی دەریایی ئیسپانیای لە گەڕان لە زەریاکان بێبەش کرد. شەڕە دەریاییەکانی بریتانیاو ئیسپانیا کەلەسالّی ١٥٨٨ دەستی پێکردو نێزیکی ١٥سالّ و تا تەواو بوونی تەمەنی ئیلیزابێتی یەکەم درێژەی کێشا، بە سەرکەتنی هێزە دەریاییەکانی بریتانیا کۆتایی پێهات. [یەکێك لە گرینگترین رووداوەکانی سەردەمی پاشایەتی ئیلیزابێتی یەکەم گێرەو کێشەی درێژخایەنی ئەو لەگەڵ کچە مامەکەی (ماری ئیستوارتی[٣٦] شاژنی ئیسکاتلەندا) بوو] (***) کە دەستبەسەر

36-Mary Stuart

کراو دوایش کوژرا. ماری هاوسەری فەرانسوای دووهەمی پاشای فەڕانسە بوو کە لەتەمەنی هەژدە سالاّندا هاوسەری لە دەست داو سالێك دوای مردنی هاوسەری لەسالّی ١٥٦١ گەڕایەوە ئیسکاتلەندا. ماری دوای ئیلیزابێت بەتەنیا میراتگری تاج وتەختی بریتانیا دەژمێردراو هەر بەو هۆیەشەوە ئیلیزابێتی یەکەم بە شك‌و نیگەرانییەوە چاوەدێری کارەکانی دەکرد. تا ئەوە کە دوای زەماوەندی دووبارەی ماری لەگەڵ کوڕە مامەکەی (هانری ئیستوارت) کە ئەویش لەریزی دەسەلاّتخوازانی تاجو تەختی بریتانیا بووو بەتایبەتیش بە لەدایکبوونی کوڕێك لەو زەماوەندە کە بە میراتگری دواتری تاجو تەختی بریتانیا دەژمێردرا، دڵەخوورپەی ئیلیزابێتی یەکەم زیاتر بوو. پێوەندی شاراوەی ماری لەگەڵ مۆسیقازانێکی ئیتالیایی کە بووە هۆی کوژرانی ئەو لاوە بە دستی هانری ئیستوارتو کوژرانی خودی هانریش دوای ئەو رووداوە کە دەوترا روون بۆوە خودی ماری لەم کوژرانەدا دەستی هەبووە، پێگەی ئەوی لەنێو خەڵکی ئیسکاتلەندا لەرزۆك کردو لە ئاکامدا زەماوەندی سێهەمی ماری لەگەڵ پیاوێکی پرۆتستانی بەناوی کۆنت "بوتۆل" لەسالّی ١٥٦٧ پتر لەجاران بڕواو پێگەی ئەوی لەنێوان گەلی ئیسکاتلەندا کەم کردەوەو ئەمەش بە جۆرێك بوو کە نەجیب زادەو گەورە پیاوانی ئیسکاتلەندا بە گژی داچوونو ماریبیان ناچار کرد کە بە قازانجی کوڕەکەی (جیمز) واز لە پۆستی شاژنی ئیسکاتلەندا بهێنێت. ماری ئیستوارت دوای لەسەردەسەلاّت لاچونیشی ماوەیەك لەبەندیخانەو لەژێر چاوەدێری دابوو و لەئاکامدا لەمانگی مەی سالّی ١٥٦٨ هەلاّت بۆ بریتانیاو لەنامەیەکدا بۆ مەلیکە ئیلیزابێت، داوای پشتیوانیی لێکرد. ماری پێی وابوو کە دوای دوور کەوتنەوەی لە ئیسکاتلەندا ئیلیزابێت هەست بە هیچ مەترسییەکی ئەوتۆ لەلایەن ئەوەوە ناکات.

بەلاّم مەلیکە ئیلیزابیتی یەکەم بە ڕێنوێنی راوێژکارەکانی بەتایبەت لۆرد بۆرگلی، ئەوی خستە ژێر چاوەدێری. ماری ئیستوارت نێزیکەی دە سالّ زیندانیو لەژێر چاوە دێریدا بوو، بەلاّم لە سالّی ١٥٨٧ بە بەشداری کردن لە پیلانێك بۆ کوشتنی مەلیکە ئیلیزابێتی یەکەمو دەستبەسەر داگرتنی تاجو تەختی بریتانا تاوانبار کرا.

(***)گێرەو کێشەی درێژخایەنی ئیلیزابیتی یەکەم لەگەڵ کچە مامەکەی (ماری ئیستوارتی شاژنی ئیسکاتلەندا) یەکێك لە گرینگترین رووداوەکانی سەردەمی پاشایەتی ئەوبوو.

ماری ئێستۆارت، شاژنی ئیسکاتلەندا کە بە فەرمانی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم سەریان لە جەستەی جیا کردەوە.

دادگایی کردنی ماری ئێستۆارتو ئەو بەرگرییە بوێرانەیەی ماری لەو دادگایی کردنەدا لەخۆی نیشاندا و لەکۆتاییشدا دیمەنی سەربڕینی ئەو لەکاتێکدا کە باشترینو جوانترین جلوبەرگەکانی لەبەر کردبوو بە رازاوییەکی زۆرەوە کە لەجاران جوانتر دەهاتە بەرچاو، بابەتی ئەو تراژێدیاو دراماییانەیە کە دواتر بەقەڵەمی نووسەرانی بریتانیو فەرانسی نووسراوەو چەند جارێك هاتۆتە سەر پەردەی سینەماو تەختی شانۆ. لە زۆربەی ئەو داستانو نمایشانەدا ماربیان بە بێ تاوان ناساندوەو واپێشان دەدرێ کە مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم بەهۆی لەمێشك رۆکردنی راوێژکارەکانی بەتایبەت لۆرد بۆرگلیو سێر فرانسیس والسینگهام، فەرمانی کوشتنی ماری ئێستوارتی دەرکردووەو دواتر لەم کارە پەشیمان بۆتەوە.

تابلۆی کوشتنی ماری

لە سالانی کۆتایی دەسەلاتی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەمیش چەند جار تووندوتیژیو بێبەزەییی لێبێندراوە کە گرینگترینیان بەسەرهاتی سەرکردەیەکی لاوی بریتانی بەناوی "رۆبێرت دۆڤێرۆکس"[37]ە. مەلیکە ئێلیزابێت زۆر هۆگری رۆبێرت بوو بە جۆرێك لە هەندێك سەرچاوەکان ناوی ئەویان لە پێڕستی ناوی ئەو کەسانە تۆمار کردووە کە ڕەنگە مەلیکە ئێلیزابێت باسو خواستێکی لەگەڵ هەبووبێت. بەڵام مەلیکە ئێلیزابێت لەسالی ١٦٠١دوای شکستی رۆبێرت لە ئەرکێکی پێ ئەسپێردراوی شەڕدا فەرمانی کوشتنی ئەو لاوەی دەرکرد. رۆبێرت دۆڤێرۆکس بەوە تاوانبار کرا بوو کە دوای شکست لەو شەڕە ویستوویەتی بە پاشماوەی هێزەکانی شۆڕشێکی چەکداری لە دژی مەلیکە ساز بکات ...

***

ئێلیزابێتی یەکەم لەگەڵ ئەوەی کە دەیزانی میراتگرو جێنشینی یاسایی ئەو (جیمز) کوڕی ماریەیە، دوای کوشتنی ماری ئێستۆارت لەدانانی جێنشین خۆی پاراستو دوای مردنی لەسالی ١٦٠٣ جیمز بوو بە پاشای بریتانیاو ٢٢ سالّ پاشایەتی کرد.

میژوونووسان لەم بابەتە هاوبیرن کە ئێلیزابێتی یەکەم یەکێك لە بەهێزترینو سیاسەتمەدارترینو لەهەمان کاتیشدا ژیرترینو فێڵ بازترین ژنانی دەسەلاتداری جیهان بووە. ئەو تێکەلاوێکی سەیر لە وەردە کاریو تووندوتیژیو نەرم ونیانیو کەللەڕەقی بوو. وەك هەر ژنێك لەجوانکاریو تەرپۆشیو خۆرازاندنەوە چێژی وەردەگرت و دەگێڕنەوە کە زیاتر لە دووهەزار دەست جلوبەرگو هەزاران جووت پێڵاوو دەستکێشی بووە کە هەندێکیان وەك ئاسەواری هونەری کوون لە موزەخانەکاندا پارێزراون. لەگەڵ ئەوەشدا ڕەوشتی ئەو زۆر جاران لە پیاو تووندوتیژتر بووو لە هەندێك جاریشدا زۆر کەللە ڕەق بوو. شەڕی ١٥ساڵەی لەگەڵ ئیسپانیا کە تا کۆتایی تەمەنی ئامادە نەبوو دەستی لێهەڵگرێو دەرکردنی فەرمانی کوشتنی ژمارەیەك لەنێزیکترین خزمو کەسەکانی، وێنەیەکە لەو تووندوتیژیو کەللەڕەقییانەیە. دەورانی دەسەلاتی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم سەردەمی گەشەسەندنی فەلسەفەو هونەرو ئەدەبیاتی بریتانیایە .

هەر وەك پێشتر ئاماژەیپێکرا، فرانسیس بیکێن فەیلەسۆفی گەورەی بریتانیا یەکێك لە راوێژکارە نزیکەکانی مەلیکە ئێلیزابێتی یەکەم بوو. ویلیام شێکسپیێر گەورەترین شاعیرو دراماتوسی بریتانیایی، بەناوبانگترین نووسراوەکانی خۆی لەم سەردەمەدا نووسیوە. شاعیرانو هونەرمەندان لە دەرباری ئێلیزابێتی یەکەم ڕێزو گرینگییەکی تایبەتیان هەبووو هونەرو ئەدەبیاتی بریتانیا دوای مردنی ئێلیزابێتیش درێژەی بە گەشەسندنی دا.

37-robert devereux

فەسڵی شەشەم

ژنانی دەربارێ فەرانسە

لە ماری دۆمێدیسییەوە تا ماری ئانتوانت

لە ماوەی دووسەد ساڵداو لەکاتی پاشایەتی هانری چوارەمەوە تا شۆڕشی گەورەی فەڕانسە لەساڵی ١٧٨٩ کە بووە هۆی رووخانی ڕێژیمی پاشایەتی لەم وڵاتە، پێنج پاشا لە فەڕانسە حوکمڕانیان کرد کە هەموویان زۆرو کەم لەژێرکارتێکەری دایکو هاوسەرو یان ئەڤیندارو خۆشەویستەکانیاندا بوون. هانری چوارەم یەکەم کەس لەو پاشایانە بوو کە لەگەڵ مارگارێت کچی بچووکی کاترین دۆمێدیسی زەماوەندی کردبوو. جێژنو زەماوەندی ئەو بەو جۆرەی کە لە بەسەرهاتی کاترین باسمان کرد بەرووداوی ناحەزی "ساینت بارتۆلۆمی" بە خوێن ئاوێتە بوو. هانری چەند ساڵ دوای دانیشتن لەسەر تەختی دەسەلآت مارگارێتی تەلآق داو لەتەمەنی ٤٧ ساڵیدا لەگەڵ کچێکیتر لە مانگاتی دۆمێدیسی بەناوی ماری دۆمێدیسی زەماوەندی کرد.

ماری کاتی زەماوەند لەگەڵ هانری چوارەم ٢٧ ساڵی تەمەن بوو. "ماری دۆمێدیسی"١ کە کچێکی جوانو خاوەن کەسایەتی بوو هەر لەسەرەتای دەستپێکردنی ژینی هاوبەشی لەگەڵ هانری چوارەم، ئەوی خستە ژێر کارتێکەری خۆیو تا ساڵی ١٦١٠کە هانری چوارەم کوژرا، راوێژکاری سەرەکی ئەو بوو. ماری دۆمێدیسی لە هانری سێ کوڕو سێ کچی هەبووو کوڕی یەکەمی ئەو بەناوی لوویی سێزدەیەم بوو بە جێنشنی باوکیو کوڕی دووهەمی بەناوی نیکۆلای مردو سێهەمین کوریشی بەناوی "گاستۆن دوورلیانس"٢ ڕۆڵێکی گرینگی لە رووداوەکانی دواتری فەڕانسە نوواند کە لە جێگای خۆیدا ئاماژەی پێدەکرێ. لە کچەکانی ماری دۆمێدیسی : یەکەمیان بەناوی ئێلیزابێت بوو بە شاژنی ئیسپانیاو دووهەمیان بەناوی کریستین لەگەڵ دووک "ساڤیۆ پییێ مۆنت"٣ زەماوەندی کردو نازناوی "دووشیز"ی وەرگرتو کچی سێهەمیشی بەناوی هانریت لەگەڵ چارلزی یەکەم، پاشای بریتانیا زەماوەندی کردو بوو بە شاژنی بریتانیا.

1-Marie de medicis

2-Gaston D Oerleans

3-Savoie Piemont

وێنەی جێژنی زەماوەندی ماریو هانری چوارەم

دوای مردنی هانری چوارەم لەساڵی ١٦١٠ کوڕە گەورەکەی ماری دۆمێدیسی بەناوی لوویی سێزدەهەم کە ٩ ساڵی تەمەن بوو لەسەر تەختی پاشایەتی فەڕانسە دانیشتو دایکی لە پۆستی جێگری پاشادا هەوساری کارەکانی دەوڵەتی گرتە دەست. بەڕێوبردنی کاروباری فەڕانسە بۆ ماری دۆمێدیسی دژوار نەبوو، چوونکە ئەو بەکردەوە لە دە ساڵی کۆتایی پاشایەتی هانری چوارەمدا لە هەموو کاروبارەکانی دەوڵەت بەشداریو چاودێری دەکردو لە ناسینی کەسانی لێهاتوو شارەزا بووو لەسەر کاری دادەنان. گرینگترین گۆڕانکارییەک کە

لەسەردەمی منداڵی لوویی سێزدەهەم لە دەرباری فەڕانسە هاتە ئاراوە بریتی بوو لە هاتنی قەشەیەکی لاو بۆ کۆڕی دەرباریانو سپاردنی کاروباری سەربازیو سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە بەدەستی ئەو. ئەو قەشە گەنجە کەدواتر بوو بە ئۆسقۆفی گەورەی فەڕانسەو نازناوی "کاردینالّ ریشیلیۆ"[4]ی ٤ وەرگرت، پێش ئەوە کە ببێتە قەشە دەیهەویست بچێتە ئەرتەشی فەڕانسە، بەڵام بە پێداگریو داواکاری دایکی کە دەیهەویست یەکێك لە منداڵەکانی جڵوبەرگی ئایینی لە بەر بکات، چووە کەنێسە.

لەگەڵ ئەوەشدا ریشیلیۆ لە جڵوبەرگی ئایینیدا هۆگری کاروباری دەوڵەتیو سەربازی بووو ناسیاری ئەو لەگەڵ ماری دۆمێدیسی ڕێگای بۆ سەرکەوتنی خێرای ئەو لە پۆستەکانی دەوڵەتیدا ئاواڵە کرد. هەڵبەت ئەوکەسانەی کە سەرکەوتنە خێراو لەنەکاوەکانی کەسایەتییەکان لە فاکتەرە نائاسایی و نەناسراوەکاندا دەبینن، دانانی ئەم قەشە سی ساڵەیەش لە پۆستی گرینگی وەزیری شەڕو کاروباری سیاسەتی دەرەوەی فەڕانسە بە پێوەندییە تایبەتییەکانی لەگەڵ شاژنو خۆشەویستی ماری دۆمێدیسی دەلکێنن. بەڵام ریشیلیۆ هەروەك دواتر سەلماندی، شایستەی ئەو پۆستانە بووەو دوای ناکۆکیو جیا بوونەوە لە ماری دۆمێدیسیش ئەو پلەو پێگەیەی پاراستووە. کاتێك کە لوویی سێزدەهەم گەیشتە تەمەنی چواردە ساڵی، ماری دۆمێدیسی ڕێوڕەسمی زەماوەندی ئەوی لەگەڵ "ئانی دۆتریش"[5]، کچی چواردە ساڵەی فیلیپی سێهەم (پاشای ئیسپانیا) سازدا و ئێلیزابێتی کچیشی لەجێنشینی پاشای ئیسپانیا مارە کرد. ئەو بووکە کەم تەمەنەش بەتەوای لەژێر کاریگەری خەسوەکەی دابوو. ماری دۆمێدیسی تا ساڵی ١٦١٧ کە بۆ یەکەم جار لەگەڵ کوڕەکەی ناکۆکی کەوتە نێوانیان، بە فەرمانڕەواو دەسەلاتداری ڕەهای فەڕانسە دەژمێردرا. بە کەم بوونەوەی کارتێکەریو دەسەلاتی ماری دۆمێدیسی، ریشیلیۆش پۆستی خۆی لە دەست دا. بەڵام وردە وردە توانی متمانەی لوویی سێزدەهەم بەدەست بێنێ و لەساڵی ١٦٢٠ توانی لوویو دایکی پێکەوە ئاشت بکاتەوە. لەو ساڵەوە تا ساڵی ١٦٣٠ ماریو ریشیلیۆ پێکەوەو بە هاوبەشی لەسەر فەڕانسە حوکمڕانیان کرد. بەڵام ڕۆڵی ریشیلیۆ لە دەسەلاتدا بەراورد لەگەڵ ماری بەرە بەرە بەرزتر دەبوو. ئانی دۆتریش شاژنی فەڕانسەو هاوسەری لوویی سێزدەهەم کە ئیتر

4-Richelieu
5-Anne d'Autriche

بووکێکی کەم تەمەن نەبوو، دەیهەویست ڕۆڵێکی بەرچاوی لە کاروباری حکوومەتدا هەبێتو بەو هۆیەشەوە هاتە نێو گۆڕەپانی سیاسەتەوە. ریشیلیۆ لەساڵی ١٦٢٢ لەلایەن پاپەوە بۆ پۆستی کاردینالّی هەڵبژێردرا کە گرینگترین پلەی مەزهەبی لەنێوان کاتۆلیکەکان بووو هەروەها لە پۆستەکانی ڕێبەری سیاسیو مەزهەبیدا، هێزو دەسەلاتی زیاتری بەدەست هێناو لە کاروباری حکوومەتیدا لێهاتوویی و تواناییەکی لەرادە بەدەری لەخۆی نیشان دا. لە بواری سیاسەتی نێوخۆییدا، دەسەلاتە هەرێمیو نیوە فیۆدالّییەکانی لەناو بردو دەسەلاتی حکوومەتی ناوەندیی لە سەرانسەری خاکی فەڕانسە جێگیرکردو لە بواری سیاسەتی دەرەکیشدا، هەرێمی دەسەلاتی فەڕانسەی لەباکوورو باشوورەوە بەرفراوان کردو چەند بەشێکیشی لەخاکی ئیمپراتۆری ئیسپانیای بە خاکی حکوومەتی فەڕانسەوە لکاند. گەورەترین سەرکەوتنی ئەو، سەرکوتی ئۆتۆنۆمی خوازەکانی پرۆتستانو ناچار کردنیان بەملکەچی لەبەرانبە یاساو ڕێساکانی دەسەلاتی ناوەندی بوو.

وێنەی ماری دۆمێدیسی ، کێشانەوەی رۆبێنس

ریشیلیۆ لەسەرکوتی پرۆتستانەکان کە تا ئەو ڕێکەوتە نەچوو بوونە ژێرباری دەسەلاتی پاشاکانی کاتۆلیکو خۆیان بەملکەچی یاساو ڕێساکانی دەوڵەت نەدەزانی، توندو تیژییەکی زۆری بە کار هێنا. بەڵام دوای سەرکەوتنی لەو شەڕەدا، بەهۆی فەرمانێك کە لەمانگی ژووەنی ساڵی ١٦٢٩ بە لوویی سێزدەهەمی مۆر کرد، ئازادیو یەکسانی مافەکانی پرۆتستانەکانی بە

مەرجی پێڕەوی کردنی ئەوان لەیاساو رێساکانی دەوڵەت مسۆگەر کردو بۆ هەمیشە کۆتایی بەشەڕی کاتۆلیکو پرۆتستانەکان هێنا.

هەرچی هێزو دەسەلاتی ریشیلیۆ پتر دەبوو، لە دەسەلاتو هێزی ماری دۆمێدیسی کەم دەبۆوەو ریشیلیۆ وردەوردە راسپاردەو فەرمانەکانی ماری دۆمێدیسیی جێبەجێنەدەکرد. ماری لەو رووداوەدا بووکەکەی (ئانی دۆتریش) بە تاوانبار دەزانیو خۆی تەشەنەی بەو پرۆپاگەندە بێ بنەمایانە دەدا کە سەبارەت بە پێوەندی ریشیلیۆ لەگەڵ ئانی دۆتریش بلاۆ ببۆوە. ریشیلیۆ بە پەرەسەندنی ئەو ناکۆکییانە وازی لەپۆستی خۆی وەک سەرۆک وەزیرانی فەرانسە هێنا. بەلام ئەم کارە مانۆرێك بوو بۆ ناچارکردنی لوویی سێزدەهەم کە لەنێوان ئەو یان دایکی، یەکیان هەلبژێری. لوویی سێزدەهەم لەنێوان دووڕێیانی هەلبژاردنی دایکیو پیاوێك کە لە هەموو سەرکەوتنو شانازییەکانی قەرزداری ئەو بوو، دووهەمیانی هەلبژاردو لە کۆبوونەوەیەکی درێژخایەن کە رۆژی دەی نۆڤەمبەری سالی١٦٣٠ بە ناماده بوونی پاشاو مەلیکە ئانی دۆتریشو دایکی پاشاو ریشیلیۆ پێك هات، داوای لە دایکی کرد دەست لە کاروباری دەوڵەت وەرنەدات. لوویی بە پێدانەوەی دەسەلاتی تەواو بە ریشیلیۆ ئەوی وەک سەرۆک وەزیران هەلبژاردو هەر لەو کۆبوونەوەیەدا ریشیلیۆ شکایەتی لە دارو دەستەو لایەنگرانی ماری دۆمێدیسی کرد کە کۆسپو تەگەرەیان دەخستە سەر کارەکانی حکوومەتەوەو لوویی فەرمانی لەسەرکار لابردنو دەستبەسەر کردنیانی دەرکرد. ئەو رۆژە کە بە سەرەتای گۆڕانکاری لەمێژووی فەرانسە دەژمێردرێ، ناوی "رۆژی فریوو دراوەکان"[6]ی لێنراو بەروالەت هۆی ناودێرکرانی ئەو رۆژە ئەوەیەکە ماری دۆمێدیسی لەو رۆژەدا فریو درابووو هەروەها زەرەری پێکەوتبووو بە دەستی کەسێك کە خۆی ببوو بەهۆی سەرکەوتنو ناسراوی ئەو، لەسەر تەختی دەسەلات وەلانرابوو. ماری لەبەرامبەر بڕیاری لوویی سێزدەهەم دژکردەوەیەکی توندوتیژی لە خۆی پیشان داو لەجێگەی ئەوە کە ملکەچی بڕیاری ئەوبێتو لەدەست تێوەردان لە کاروباری دەوڵەت خۆبپارێزێ، درێژەی بە پیلانگێڕی دژی ریشیلیۆ داو لەو بەربەرەکانیەدا مندالانەکانیتری ماریش لایەنگریان لە دایکیان دەکردو ژمارەیەکیش لە فەرانسەوییەکان لەگەڵ ئەوەش کە ریشیلیۆ خزمەتی زۆری بە فەرانسە کردبوو، لەسەرەڕۆییەکانی ئەو

6-La Journ ee des Dupes

لەحکوومەت ناڕازی بوونو لەو بەربەرەکانیەدا هەواداریان لە ماری کرد. بەلام ماری کە بەکردەوە لە قەلای "کۆمپێنی"[7] بەند کرابوو دەستی نەدەگەیشتە لایەنگرەکانی، لەمانگی ژوئییەی سالی ١٦٣١ بە یارمەتی کوڕەکەی تری (گاستۆن دووڵیۆنان) لە فەرانسەچووە دەرێو لە بڕۆکسێل نیشتەجێ بوو. ماری دۆمێدیسی لەو بەڕواڕەوە بەراشکاوی دژی حکوومەتی پاریس بەربەرەکانی کرد. ئامانجی ئەو لەو شەڕەدا تەنیا لەسەرکار لابردنی ریشیلیۆ نەبوو، بەڵکوو لەناوبردنی دەسەلاتی لووییی سێزدەهەمو راگەیاندنی پاشایەتی کوڕەکەیتری بەناوی گاستۆن دووڵیۆنان بوو کە پێڕەوی لەو دەکرد. [ماری لەو بەربەرەکانیەدا لە پاڵپشتی پاشاکانی بریتانیاو ئیسپانیا بەهرەمەند بوو کە هەردووکیان زاوای بوون][(**)]. هەر بەم هۆیەشەوە زۆربەی میژوونووسانی فەرانسەوی ئەویان بە خەیانەتو هاوپەیمان لەگەڵ دوژمنانی فەرانسە تاوانبار کردووە. لەمانگی ژووەنی ١٦٣٢ گاستۆن دووڵیۆنان لەگەڵ ئەو هێزانەی کە بە یارمەتی پاشای ئیسپانیا کۆی کردبۆوە، هێرشی بردە سەر فەرانسەو "دۆمونت مۆرێنسی"[8]ش کە یەکێك لە بەرهەڵستکارانی حکوومەتی ریشیلیۆ بوو پێوەندی پێوەگرتن. ریشیلیۆ خۆی سەرکردایەتی هێزەکانی پاشایەتیی گرتە ئەستۆو سەرەڕای زۆر بوونی ژمارەی هێزە هاوبەشەکانی گاستۆنو دووك دۆمۆنت مۆرێنسی، لە کۆتاییەکانی هاوینی ١٦٣٣دا ئەوانی شکست دا. گاستۆن لە گۆڕەپانی شەڕەکە هەلاتو گەرایەوە بڕۆکسێل. بەلام دووك دۆمۆنت مۆرێنسی بە بریندارای بە دیل گیراو چەند مانگ دواتر پاش دادگایی کردنێکی رووالەتی بەفەرمانی ریشیلیۆ سەریان لە جەستەی جیا کردەوە. ماری پاش چەندسالێ مانەوە لە بڕۆکسێل لەسەر بانگهێشتی کچەکەی، هانریت شاژنی بریتانیا رۆیشت بۆ لەندەنو چارلزی یەکەمی پاشای بریتانیا هەولیدا کە ئەو دایکو کوڕە پێکەوە ئاشت بکاتەوە. لوویی سێزدەهەم ئامادە بوو لەگەڵ دایکی ئاشتی بکات بە مەرجێك دایکی ئیتر نە گەڕێتەوە فەرانسەو بە خەرجی ئەو لە زێدی خۆی لە ئیتالیا نیشتەجێ بێت! ئەو ڕێگا چارەسەرییەش ریشیلیۆ پێشنیاری کردبووو ئەوەش ئاسایی بوو ماری کە داخوازی بەدەست هێنانەوەی هێزو دەسەلاتی لە فەرانسە بوو، نەچێتە ژێر باری ئەم ڕێگا چارەسەرییە.

7-Compiegne

(**)پاشاکانی بریتانیا و ئیسپانیا کە زاوای کاترین بوون لەو بەربەرەکانیەدا پاڵپشتیان لێ دەکرد.

8-Duc de Montmorency

ماری لەسالّی ١٦٤١دا کە بارودخی بریتانیا ئالّۆز ببوو زەمینەی شۆرشێك کە بووە هۆی لەسەرکار لاچوونو سەربڕانی چارلّزی یەکەم ئامادە دەبوو، لەندەنی بەجێ هێشتو ئەم جارەیان شاری کولّنی ئەلّمانیای بۆ نیشتەجێ بوون هەلّبژارد. ماری لەو شارە لەپیلانێکدا کە لەلایەن "کۆنت دوسواسۆن"[9] ەوە لە دژی ریشیلیۆ ئامادەکرا بوو بەشداری کرد.

بەلاّم شۆڕشی کۆنت دوسواسۆن بە مردنی ئەو تێك شکاو دوایین پیلانی ماری بۆ لەناو بردنی ریشیلیۆ، پیلانی کوشتنی ئەو بەدەستی یەکێك لە ئەندامانی دەرباری فەڕانسە بەناوی "مارکی دۆسینك مارس"[10] بوو کە دوورلێئانیش لەو پیلانەدا بەشدار بوو، بەلاّم ئەم پیلانەش سەری نەگرتو ماری لە کاتێکدا کە بە تەواوی نائۆمێد ببوو لە رۆژی سێهەمی ژوئییەی‌سالّی١٦٤٤لە کۆلن مرد. بە هەلّکەوتی رۆژگار دووژمنە بێ‌ئەمەگەکەشی (ریشیلیۆش) پێنج مانگ دوای مردنی ماری لە رۆژی چواری دێسەمبەری سالّی ١٦٤٤ لە پاریس مرد.

کاردینال[7]"ریشیلۆ" دەسەلاّتداری بەناوبانگی فەڕەنسی کە لە ڕێگای ماریيەوە بە دەسەلاّت گەیشت بەلاّم دواتر بوو بە رەکەبەرو دوژمنی کەللەرەقی ئەو.

***

ئانی دۆتریش کچی فیلیپی سێهەم پاشای ئیسپانیا کە لەتەمەنی چوارده سالّیدا لەگەلّ لوویی سێزدەهەم پاشای فەڕانسە زەماوەندی کردبوو، لەسەرەتاکانی ژیانی هاوسەرێتیدا بەهۆی دەسترۆیشتوویی‌و دەسەلاّتی ماری‌و لە نیوەی دووهەمیشدا بەهۆی کارتێکەریی ریشیلیۆ لە

9-Conte de Soissons
10-Madquis de Cing_Mars

میردەکەی رۆلّی گرینگی لە بەڕێوەبردنی کاروباری ولاّت نەگێڕا. ریشیلیۆ لە قۆناغەکانی سەرەتای ناکۆکی لەگەلّ ماری دۆمێدیسی هەولّیدا ئانی دۆتریش بخاتە بەرامبەر خەسووەکەی. بەلاّم دوای سەرکەوتنی مسۆگەری ریشیلیۆ لەو بەربەرەکانیيەو رۆیشتنەدەرێی ماری دۆمێدیسی لە فەڕانسە ناکۆکیش لەنێوان ریشیلیۆو ئانی دۆتریش سەری هەلّداو ئەم ناکۆکییانەش زۆرتر لە دووژمنایەتی ریشیلۆ لەگەلّ ئیسپانیاو پێوەندیو هۆگری شاژن بە ئیسپانیاوە سەرچاوەی دەگرت. زەماوەندی ئانی دۆتریشو لوویی سێزدەهەم پوخت زەماوەندێکی سیاسی بوو. لەسەرەتای ژیانی هاوسەرێتییەوە خۆشەویستییەکی ئەوتۆ لەنێوان ئەم دوو هاوسەرە دانەبوو. فاکتەرێکی‌تر کە ژینگەی ژیانی ئەوان ساردو سڕ کردبوو، نەزۆکی ئانی دۆتریش بوو کە تا بیست‌و دوو سالّ پاش زەماوەند منداڵی نەبوو. ئەم بابەتە بەتایبەت دوای سەرهەلّدانی ناکۆکی لەنێوان ماری‌و ریشیلیۆو رۆیشتنی مەلیکەی دایك لەفەڕانسە گرینگی زۆرتری پەیدا کرد، لەبەرئەوەی گاستۆن دووورلێئان کە برای بچوکی لوویی سێزدەهەم بوو لەو بەربەرەکانیيەدا پالّپشتی دایکی دەکردو بەراشکاوی دژی براکەی خۆی راوەستا. ئەگەر لوویی سێزدەهەم پێش ئەوی منداڵی بێت بمردبایە، جێنشینی بێ ئەملاوئەولای ئەو گاستۆن دووورلێئان دەبوو، بەلاّم ریشیلیۆ دەیهەویست بەهەرجۆرێك بێت پێش بەم رووداوە بگرێت. لەم ماوەیەدا ئانی دۆتریش دوو هەلّەی گەورەی ئەنجامدا کە هەر کامێکیان دەیتوانی ببێتە هۆی جیا بوونەوەی لە هاوسەرەکەی. هەلّەی یەکەمی بریتی بوو لە خۆشەویستی ئەو بەرامبەر بە سەرکردەیەکی ئازاو جوانی بریتانیایی بەناوی "چارلّز ڤیلیە"[11] دووکی بووکینگهام. هەر چەند ئەم خۆشەویستییە لەقۆناغەکانی سەرەتاییەوە پێشی پێگیرا، بەلاّم ئازاوەیەکی گەورەی ناوە. دووکی بووکینگهام کە لە گەیشتن بە خۆشەویستەکەی نائۆمێد ببوو، لەکاتی گەڕانەوە بۆ بریتانیا چارلّزی یەکەمی هاندا تا یارمەتی پرۆتستانەکانی فەڕانسە بدات لە بەربەرەکانی دژی لوویی سێزدەهەمو حکوومەتی ریشیلیۆ و خۆشی لەپێشەوەی هێزێکی یارمەتی دەری بریتانیا لەبەرگریی پرۆتستانەکانی سەربازگەکانی فەڕانسە لە "لاروشێل"[12] بەشداری کرد.

11-charles Villiers Duke of Buckingham
12-La Rochelle

بەلأم هەروەك پێشتر باسمان كرد ريشيليۆ لەو شەڕەدا سەركەوتو دووكى بووكينگهاميش لەسالّى ١٦٢٨ بەدەستى يەكێك لە ئەفسەرە لەسەركار لاچووەكانى هێزەكەى كووژرا. دووهەمين هەلّەى ئانى دۆتريش كە لە روانگەى فەڕانسەوييەكانەوە لە هەلّەى يەكەمى گرينگتر بوو، ئەوە بوو كە ئانى لەكاتى شەڕى فەڕانسەو ئيسپانيا بە نهێنى پێوەندييە بە نێردراوەكانى دەربارى ئيسپانياوە گرتبوو. ئانى دۆتريش بەهۆى ئەو پێوەندييە بە سيخووری كردن بۆ دووژمن تاوانبار كرا، بەلأم لەو كاتەدا هەوالّى سكڕيى شاژن دوای ٢٢ سالّ نەزۆكى رووداوی پێوەندی ئەوی لەگەلّ نێردراوەكانى ئيسپانيا خستە ژێر پرسيارەوە (كەم رەنگ كردەوە)و ريشيليۆ كە لەخوودی لوويی سێزدەهەم پتر تامەزرۆو چاوەرێی ميراتگرێك بوو بۆ تاجو تەختی فەڕانسە، تووڕەيی پاشای لەو بابەتە خاو كردەوە. منداڵێك كە هەموو كەس چاوەرێيان دەكرد لە ئاكامدا لە رۆژی سێهەمی سێپتەمبەری سالّی ١٦٣٨ لە دايك بوو. منداڵەكە كوڕ بوو كە ناويان نا لوويی‌و دوای ئەوەش شاژن كوڕيكی‌تری بوو كە ناوی فيليپيان لەسەر دانا.

ئانی دۆتريش دوای ئەوە كە توانی ميراتگرێك بۆ تاجو تەختی فەڕانسە بەدونيا بێنێت پێگەيەكی پتەوتری لەدەربارى فەڕانسە بەدەست هێناو هەر لەو سالأنەدا، سەرهەلّدانی كەسايەتييەكی نوێ لە فەڕانسە كە سەرەتا سەبارەت بە شاژن پێوەندی‌و رێزێكی زۆری پيشان دەدا، يارمەتی شاژنی دا تا دەسەلأتی زياترو پێگەی پتەوتر بكات. ئەو كەسايەتييە نوێيە كە ريشيليۆ ئەوی بۆ جێنشنی خۆی لە بەرچاو گرتبوو، كاردينالّ "مازارين"[13] بوو كە لەسەرەتا وەك نوێنەری پاپ چوو بۆ پاريس‌و لەسەر داواكاری‌و پێداگری ريشيليۆ لە فەڕانسە مايەوە.

مەليكە ئانی "دۆتريش" و منداڵەكانی، لوويی‌و فيليپ.لوويی كە لە لای چەپی وێنكە دەبينرێ دواتر بەناوی لوويی چواردەهەم بوو بە بەناوبانگترين پاشای فەڕانسە، ئەم تابلۆيە لە مۆزەخانەی ڤێرسای راگيراوە.

13-Cardinal Mazarin

مازارين كە ئيتاليايی‌و ناوی راستەقينەی "جۆليۆ مازارينی"[14] بوو، دوای ئەوەی بوو بە هاوولأتی فەڕانسە لەسەر پۆستە گرينگەكانی دەوڵەتی دانراو لەهەمان كاتيشدا پايەو پۆستەكانی مەزهەبی خۆشی پاراستو لەسالّی ١٦٤١ پلەی كاردينالّی وەرگرت. مازارين يەكەم جار لەرێگای ريشيليۆوە بە شاژن ناسێندراو ريشيليۆ لە رێوڕەسمی ناساندنی بە شاژن بە تەشەرەوە وتی: "وابزانم مازارين پەسەندی سرووشتی خاوەن شكۆ بێت، چوونكە لە بووكينگهام دەچێ!". ريشيليۆ ئاماژەی بە بەسەرهاتی ئەشقی ئانی دۆتريش لەگەلّ بووكينگهام كرد كە سالأنێكی زۆری بەسەردا تێپەڕی بوو بەلأم هێشتاش لەبير نەچوو بۆوە. ژمارەيەك لە مێژوونووسان ئەم شێوە ناساندنەی مازارين بە شاژنی فەڕانسە وا لێك دەدەنەوە كە ريشيليۆ بە لەبەر چاوگرتنی ئەگەری مردنی لوويی سێزدەهەم پێش گەيشتنی كوڕەكەی بەتەمەنی خۆناسين (بلوغ)، ئانی دۆتريش وەك جێگری پاشا دەسەلأت دەگرێتە دەست‌و بەو كارەش بەكردەوە دەيهەويست پێوەندييەكی نزيكتر لەنێوان شاژن‌و مازارين دروست بكات‌و پێگەی ئەو وەك جێنشينی داهاتووی خۆی مسۆگەر بكات. بەهەلّكەوت پێشبينی‌يەكە هاتەدی و لوويی سێزدەهەم كەمتر لە شەش مانگی‌تر دوای مردنی ريشيليۆ لەمانگی مەی سالّی ١٦٤٣ دا مردو ئانی دۆتريش وەك جێگری پاشايەتی منداڵە پێنج سالّەكەی دەسەلأتەكانی حكوومەتی بەدەستەوە گرت. كاردينالّ مازارينی كە دوای مردنی ريشيليۆ گرفتاری دژايەتی‌و ركەبەری لەلايەن دەست و پێوەندييەكانی لوويی سێزدەهەم ببوّوە ويستی بگەڕێتەوە ئيتاليا. بەلأم بەهۆی نەخۆشی ومردنی لوويی سێزدەهەم گەڕانەوەكەی وەدوا داخست. بە بەرەوپێش چوونی نەخۆشييەكەی لوويی سێزدەهەم بە گوێهەلّكوتانی تووند بۆ پێشگرتن لە پێئەسپاردنی پۆستی جێگری پاشايەتی بە شاژن دەستی پێكردو پاشای لەسەرە مەرگيان رازی كرد: بەهۆی ئەوە كە شاژن لە نەتەوەی ئيسپانيايی‌و لەرابردوودا پێوەندی پێوە گرتوون لەم پۆستە بێبەشی بكات. بەلأم مازارينی لەو بەربەرەكانی‌يەدا بە تونديی پشتيوانی لە شاژن كردو لەئاكامدا ئەنجوومەنی پاشايەتيی ناچار كرد كە وەسيەتنامەكە پووچەلّ بكات‌و پۆستی جێگری پاشايەتی بە دايكی پاشای داهاتووی فەڕانسە (لوويی چواردەهەم) بسپێرن. ئانی دۆتريش، مەليكەی دايك‌و جێگری پاشای نوێی فەڕانسە هەر لەو رۆژەدا واتە ١٨ی مەی سالّی ١٦٤٣ ولأمی هەولّو خزمەتی مازارينيی داوەو ئەوی كردە سەرۆك وەزيرانی فەڕانسە. مازارينی لەو رێكەوتەوە تا

14-Giuliu Mazarini

کاتی مردنی لەسالّی ١٦٦١دا نزیك بە هەژدەسالّ لەسەر پۆستی سەرۆك وەزیرانی فەڕانسە مایەوەو بەراورد لەگەلّ ریشیلیۆ دەتوانین بلّێین خزمەتی زیاتری پێشکەش بە فەرانسە کرد.

وێنەی کاردینالّ مازارینی

ئانی دۆتریش کاتێك کە لە پۆستی جێگری پاشایەتی فەڕانسەدا دەسەلاّتی گرتەدەست، ٤٢ سالّی تەمەن بوو بەلاّم ناسکیو جوانی ژنانەی خۆی تاڕادەیەکی زۆر پاراستبوو و مازارنیش کاتێك لەلایەن ئانی دۆتریشەوە کرا بە سەرۆك وەزیرانی فەڕانسە، ٤١ سالّی تەمەن بووو سرنج راکێشیو جوانی پێویستی بۆ بەدەستهێنانی سەرنجی ژنێکی ٤٢ سالّە هەبوو. مێژوونووسانی فەڕانسەوی وغەیرە فەڕانسەیی لەم بابەتەدا هاوبیرن کە لەنێوان ئانی دۆتریشو مازارینی پێوەندییەکی بەرزتر لە پێوەندی ڕەسمی نێوان جێگری پاشاو سەرۆك وەزیرانی هەبووەو لەهەندێك لەسەرچاوەکاندا تەنانەت ئاماژەبە زەماوەندی نهێنی ئەوان کراوە. ئەوەی سەلمێنراوە ئەوەیەکە مازارینی لەگەلّ هەبوونی پێوەندی ئاشقانە لەگەلّ ئانی دۆتریش، بەردەوام رێزی لەو وەك جێگری پاشا گرتووەو تاکۆتایی تەمەنی و تەنانەت دوای گەیشتنی کوڕەکەشی بە تەمەنی یاسایی پێی وەفادار ماوەتەوە. لوویی چواردەهەم دوای گەیشتن بەتەمەنی یاساییو تاکاتێك مازارینی لەژیاندا مابوو رۆلّێکی بەرچاوی لە بەڕێوەبردنی کاروباری دەولّەت نەبوو. مازارینی بەردەوام لە بەڕێوەبردنی کارەکانی راوێژی لەگەلّ ئانیدۆتریش دەکرد کە ئیتر تەنیا پۆستی

شاژنی دایکی هەبوو. بەلاّم دوای مردنی مازارینی لەسالّی ١٦٦١ لوویی چواردەهەم بەکردەوە دەسەلاّتی گرتە دەستو دوای مازارینی لە دیاریکردنی سەرۆك وەزیران خۆی پاراست. ئانی دۆتریش پێنج سالّ دوای مردنی مازارینی ژیاو کوڕەکەی لە زۆربەی کاروبارەکانی دەولّەتدا ڕاوێژی لەگەلّ دەکرد. لوویی چواردەهەم لەکاتی مردنی دایکیدا ووتی: " جێگای خۆیەتی مێژوو ناوی ئەو لەریزی یەکێك لە گەورەترین پاشاکانی فەڕانسە بنووسێ". لە بیرەوەرییەکانی کاردینالّ مازارینش کە دوای مردنی چاپ کرا، سەرۆك وەزیرانی بەناوبانگی فەڕانسە نووسیویەتی کە لە زۆربەی سەرکەوتنەکانی خۆی لەحکوومەتدا قەرزداری پشتیوانی دۆستانەی مەلیکە ئانیدۆتریش بووەو تەنانەت لەچەند بواریّکدا وەك شەڕ لەگەلّ ئیسپانیا کە دارایەتیی هەبوو لەگەلّ پێوەندییە خزمایەتییەکانی ئانی دۆتریش و دەرباری ئیسپانیا، ئانی بەرژەوەندییەکانی فەڕانسەی لەسەرووی بەرژەوەندییەکانی ئیسپانیا داناوەو پشتیوانیی لەپێوەلکانی بەشێك لەخاکی ئیسپانیا بە خاکی فەڕانسەوە کردووە. لەگەلّ ئەوەش ئانی دۆتریش بە پێکهێنانی زەماوەندی کوڕەکەی لەگەلّ ماریا تریّزا، کچی فیلیپی چوارەمی پاشای ئیسپانیا، پێوەندییەکانی دەرباری فەڕانسەو دەرباری ئیسپانیای پاراست، هەرچەند ئەو زەماوەند بووە هۆی ئەوە کە لوویی چواردەهەم داوای تاجو تەختی ئیسپانیا بکاتو نەوەکەی وەك فیلیپی پێنجەم بخاتە سەر تەختی دەسەلاّت.

***

لوویی چواردەهەم کە نازناوی پاشای گەورە یان "پاشای هەتاو"[15]ی پێدراوە، دریژترین دەورانی پاشایەتیی لە فرانسە کردو ماوەی ٧٢ سالّ فەڕانسە حوکمڕانی کرد. هەروەك ئاماژەی پێکرا، لوویی چواردەهەم لەتەمەنی پێنج سالّیدا جێگای باوکی گرتەوەو تا سالّی ١٦٦١ کە دایکیو سەرۆك وەزیرە بەهێزەکەی (کاردینالّ مازارینی) لە فەڕانسە فەرمانڕەواییان دەکرد، ڕۆلّی گرینگی لە کاروباری دەولّەتدا نەبوو، بەلاّم لەسالّی ١٦٦١ تا سالّ ١٧١٧ کە لەتەمەنی ٧٧ سالّیدا مرد، بە ماوەی ٥٤ سالّ بەو پەڕی هێزوو دەسەلاّتەوە لە فەڕانسە حوکمڕانی کردو نەتەنیا مۆلّەتی دەربڕینی بیرو خۆدەرخستنی نەدەدایە خەلّك، بە لّکو ئەو وەزیرانەی کە دەیان وێرا لەبەرامبەر بڕیارو فەرمانەکانی ئەودا را دەربڕن وەلادەناو سزای دەدانو ئەو رستە

15-Le Roi Soleil

بەناوبانگەشی دەگوت کە "دەوڵەت یانی من "١٦. لەگەڵ ئەمەشدا لوویی چواردەهەم پیاوێکی زۆر عەیاش و خۆشگوزەران بوو و بە درێژایی دەسەلاتی خۆی دڵدارو خۆشەویستی زۆری بووە کە ژمارەیەک لە دڵدارەکانی ئەویان لەدانانی پۆستەکانی دەوڵەتی و بڕیارە رامیارییەکان دەخستە ژێر کاریگەریەوە. بە ناوبانگترین دڵدارەکانی کە ئەیان خستۆتە ژێرکاریگەری خۆیان بریتین لە

وێنەیەک لە لوویی چواردەهەم کە وێنەکێشێکی هاوچەرخی کێشاویەتەوە

"دۆلاڤالیر"[١٧] و مادام "دۆمۆنتێسپان"[١٨] ومادام "دۆماینتۆنۆن"[١٩] کە لەنێوانیاندا، مادام دۆماینتۆنۆن زیاتر لە هەموویان کارتێکەری لەسەر لوویی بووەو لەسالّی ١٦٨٤دا و لە دوای مردنی مەلیکە ترێزا زەماوەندی لەگەڵ کرد. مادام دۆماینتۆنۆن کە پێش زەماوەند لەگەڵ لوویی چواردەهەم هاوسەری شاعیرو هونەرمەندێکی کۆمێدی بەناوی "ئێسکاروون"[٢٠] بوو، دوای مردنی هاوسەری لەسالّی ١٦٦٠دا کۆڕێکی ئەدەبی و هونەری دامەزراندو کەوتە بەر

16-L EtatC estM oi
17-L de La V alliere
18-M adam de M ontespan
19-M adam e de M aintenon
20-Scarron

سەرنجو پشتیوانی ئانی دۆتریشو لەرێگای ئەوەوە بە لوویی چواردەهەم ناسێندرا. مادام دۆماینتۆنۆن جگە لە جوانی، ژنێکی ئەدیبو خاوەن کەسایەتی و خۆش قسە بووو کەسایەتی و یاراوی قسەی ئەو ژنە پاشای فەڕانسەی کە ئیتر گوڕو تینی گەنجی نەمابوو زیاتر لەجوانییەکەی خستە ژێر کاریگەرییەوە. لوویی چواردەهەم بەتەواو مانا ئاشقی ئەم ژنە بووو دوای زەماوەندی لەگەڵ ئەو ژنە ئیتر بە دەوروبەری ژنیتردا نەگەڕا. مادام دۆماینتۆنۆن کە نەیدەویست وەک شاژنی فەڕانسە بناسرێتو تامەزرۆی بەشداری لەرێوڕەسمەکانی دەرباری نەبوو، بەنازناوی "مارکیز"[٢١] رازی بووو بە هێمنی و سادەییەکی زۆرەوە لە ماوەی سێ سالّدا، گیانێکی نوێی بەدەرباری فەڕانسە بەخشی. مادام دۆماینتۆنۆن لەسالّی ١٦٨٠وە تا مردنی لوویی چواردەهەم لەسالّی ١٧١٥، واتە سی و پێنج سالّ پترلە هەموو کەسێک دوای پاشا لە سیاسەتی فەڕانسەدا کاریگەر بوو، بەلاّم بەپێچەوانەی پێشینیان و کەسانی پاش خۆی هیچ کات ئەم دەسەلاّتەی لە رێگای نادروست بە کار نەهێنا. ئەو لەتەمەنی لاوی و پێش ئەوەی لەگەڵ لوویی چواردەهەم زەماوەند بکات، ژنێکی سەربەست و هەوەسباز بووو لەماوەی مردنی هاوسەری یەکەمی تا ناسیاری و زەماوەند لەگەڵ لوویی چواردەهەم، دۆستانی جۆراوجۆری بوو بەلاّم لەو رۆژەی کە لەگەڵ لوویی چواردەهەم ناسیاری پەیداکردو خۆشەویستی و هۆگری ئەوی سەبارەت بە خۆی هەست پێکرد، ئیتر هەواو هەوەسی وەلاناو نێزیک بە چل سالّی تەمەنی خۆی بۆ کاری خێروخوازی یارمەتی دەست کورتانو هەژاران دانا. دامەزراندنی دەزگایەکی خێرخوازی گەورە لە "ساینت سیر"[٢٢] کە کچانی هەژاری بێ سەرپەرشتی تێدا چاوەدێری دەکرا، وێنەیەک لەکارە مەزنەکانێتی و هەر ئەو دامەزراوانە بوو کە لەکاتی ناپلیۆن کرا بە قوتابخانەی سەربازی. کارتێکەری مادام دۆماینتۆنۆن لە پازدە سالّی کۆتایی تەمەنی لوویی چواردەهەم گەیشتە ئەو پەڕی خۆی و لوویی چواردەهەم هیچ کارێکی گرینگی بێڕاوێژو بەباش زانینی ئەو نەدەکرد.

21-M arquise
22. Saint-Cyr

مادام دۆماینتۆنۆن هاوسەری لوویی چواردەهەم کە لە هەموو کەسێک زیاتر بە سەر لوویدا زاڵ بوو، بەڵام لە نازناوی شاژنو بۆنەکانی دەربار بێزار بوو. لوێنە لە ئینسای‌کلۆپیدیای لارۆس

ئەمەش بوو کە مادام دۆماینتۆنۆن لە تەواوی کۆبوونەوە راوێژکارییەکانی پاشا لەگەڵ وەزیرانو کاربەدەستانی حکوومەت بەشداری دەکردو لوویی چواردەیەم پێش دەرکردنی بڕیاری کۆتایی لەسەر هەر بابەتێک رووی دەکردە هاوسەرەکەیو دەیگووت: "بۆچوونی ئەو خانم گەورەیە چیە؟"[۲۳]. هەڵبەت مادام دۆماینتۆنۆن لەهەندێک کاروباری وەک کاروباری سەربازیدا رای دەرنەدەبڕیو سەبارەت بەم بابەتانە پتر جەختی لەسەر ئەم خاڵە دەکردەوە کە تا دەکرێت خۆ لە شەڕو خۆێنڕێژی رابگرن. مادام دۆماینتۆنۆن دوای مردنی لوویی چواردەیەم لەسالّی ۱۷۱۵، چوار سالّ ژیاو لەو ماوەیەدا بە جێگای کۆشکی پاشایەتی، هەر لەو دەزگا خێرخوازییەی کە خۆی بنیادی نابوو ژیانی کردو لەسالّی ۱۷۱۹ هەر لەو جێگایە لەتەمەنی هەشتا سالّیدا مردو بەپێی وەسیەتەکەی هەر لەوێ بە خاک سپێردرا.

***

۲۳- لوویی چواردیەم بە جێگەی Votre Majestee یان خاوەن شکۆ "علیا **حضرت**" کە بۆ بانگ کردنی شاژن بە کار دەهات زاراوەی Votre Solidit ی بۆ بانگ کردنی هاوسەری بە کار دەهێنا کە واتاکەی بریتییە لە خاتوونی بەرێز یان خاتوونی گەورە.

دوای مردنی لوویی چواردەیەم، جێنشینی یاسایی ئەو کە وەک لوویی پازدەهەم لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت شەش سالاّن بوو و"دووک دوورلیێنان"[۲۴] تا سالّی ۱۷۲۳ لە پۆستی جێگیری پاشایەتیدا هەوساری کاروباری حکوومەتی گرتە دەست. دوای دووک دوورلیێنان ماوەیەکیش "دووک دوبۆربۆن"[۲۵] لە فەڕانسە حوکمی گێڕا. بەلاّم لەسالّی ۱۷۲٦ لوویی پازدەهەم مامۆستاو سەرپەرشتەکەی بەناوی کاردینالّ فلۆری کردە سەرۆکی وەزیرانو خۆشی تاکاتی مردنی لەسالّی ۱۷٤۳ حوکمڕانی کرد. لوویی پازدەهەم دوای مردنی "کاردینالّ فلۆری"[۲٦] جێنشینی بۆ هەڵنەبژاردو دەیهەویست وەک لوویی چواردەیەم بە تەنیاو بەهێزەوە لەسەر فەڕانسە حکوومەت بکات، بەلاّم لەو زیاتر ژنبازو خۆشگوزەرانتر بووو زۆربەی کاتەکانی لە کۆڕی بەزمو ڕەزمو راو یان لە تەنیشت دلّدارەکانی تێپەڕ دەکرد. دەگێڕنەوە کە لە وەلاّمی ژمارەیەک لە ئەندامانی دەرباو راوێژکارەکانی کە لەمەڕ مەترسییەکانی داهاتوو وەخەبەریان دەهێناوە، ئەم ڕستە بەناوبانگەی دەگوت کە"دوای من با سێلاّو بێت"[۲۷]. دەقی ئەم ڕستەیە لە فارسیدا کەم تا کورت ئەم پەندەیە کە "دوای مردنی من دنیا چ ئاو بێتو چ تراویلکە گرینگ نییە". لوویی پازدەهەم لە بەرانبەر ژندا زۆر بێ ئیرادە بووو بە دلّدارەکانی کە بە راشکاوی وەک خۆشەویستو هۆگری پاشا هاتوو چووی دەرباریان دەکرد، ئیزنی دەست تێوەردان لە کاروباری دەوڵەتو سیاسەتی پێدەدان. بە ناوبانگترینی ئەو ژنانە بریتی بوون لە مادام "پۆمپادۆر"[۲۸]و مادام "دووباری"[۲۹] کە لە دانانو لابردنی زۆربەی پۆستەکانی دەوڵەتیو سەبازی بەشداربوونو تەنانەت هەندێک لە دلّدارەکانی خۆشیان کە لەراستیدا رکەبەری خوودی پاشابوون، بەسەر ئەویان دادەسەپاند. مادام پۆمپادۆر کە پتر بەناوی مارکیز دوپۆمپادۆر ناسراوە لەسالّی ۱۷۲۱ لە ڤێرسای لە دایک بووو لەسالّی ۱۷۷٤ لەتەمەنی چل وسێ سالّیدا مرد.

24-Duc dOrleans

25-Due de bourBon

26-Fluery

27-Apr'es moi le deluge

28. Pompadour

29-Madame du Barry

لوویی پازدەهەم، وێنە کە لە ئینسکلۆپیدیای لاروووس وەرگیراوە

ئەو یەکێك لە جوانترین ژنەکانی سەردەمی خۆی بووو لەتەمەنی بیستو سێ ساڵیدا ڕۆیشتە دەرباری لوویی پازدەهەمو تا کاتی مردنی، واتە نزیك بە بیست ساڵ لە هەموو کەسێك زیاتر کارتێکەری لە پاشای فەڕانسە بووە. مادام پۆمپادۆر دەستبەجێ دوای مردنی کاردینالّ فلۆرێ (سەرۆك وەزیرانو ڕاوێژکاری نێزیکی لوویی پازدەهەم) چووە دەرباری فەڕانسەو لەسەرەتاکانی دۆستایەتیو هاودەمی لەگەڵ پاشای فەڕانسە دەستی لە کاروباری سیاسی وەرنەدەدا، بەڵام دارودەستەی لوویی پازدەهەم کە کارتێکەری ئەویان لەسەر پاشا بۆ وەدەر کەوتبوو، وردە وردە ئەویان تێکەڵاوی کاروباری سیاسیو دارایی کرد.

وێنەی مادام پۆمپادۆر

مادام پۆمپادۆر کە ژنێکی هەوەسباز بوو، لەگەڵ ئەفسەرانی لاوی فەڕانسەوی کە بەهۆی جوانیو کارتێکەری ئەو لە پاشا لێی نێزیك دەبوونەوە، پلانی دۆستایەتی دادەڕشتو ئەوانی بۆ بەرز کردنەوەی پلەو وەرگرتنی پۆستە گرینگەکانی سەربازی بە لووییی پازدەهەم رادەسپارد. لە ئەنجامدا ژمارەیەکی زۆر لە کاربەدەستانو ئەفسەرانی کارامەو شیاوی فەڕانسەوی کە لە مادام پۆمپادۆر نێزیك نەبوون، وردە وردە دەوروبەری پاشایان چۆڵ کردو دەست و پێوەندییەکانی مادام پۆمپادۆر جێگای ئەوانیان گرتەوە. لەئاکامی ئەو کارەدا ژمارەیەکی زۆر لەکەسانی گەندەڵو ریاکارو ناشیاو لەسەرووی کارەکانی حکوومەتەوە دانیشتنو هۆکارەکانی ناڕازی بوونی گشتیی خەڵکیان ئامادە کرد. ئەو ژێنڕاڵە لاوانەش کە جێگەی خۆشەویستیو هۆگری شاژن بوون، جێگای سەرکردە کۆنو بەئەزموونەکانی هێزی فەڕانسەیان گرتبوّوەو لەئاکامدا لەو شەڕانەی کە لەدەورانی پاشایەتی لوویی پازدەهەم لەنێوان فەڕانسەو دراوسێکانی ڕوویدا، ڕووڕەشییەکی گەورەیان خولقاند. مردنی ناوەختی خاتوو پۆمپادۆر لەتەمەنی ٤٣ ساڵیدا نەبووە هۆی داخو پەژارەی کەس جگە لە داروو دەستەکەیو تەنانەت لوویی پازدەهەمیش

لەگەڵ ئەو هۆگرییەی کە بەو ژنەی هەبوو، لە دەستێوەردانو داواکارییەکانی ئەو وەزالّە هاتبوو و بەدوای رێگای چارە دەگەڕا کە مردنی لەنەکاوی مادام پۆمپادۆر ئەم بابەتەی بەشێوەیەکی سرووشتی چارەسەر کرد. بەلاّم ماوەیەکی زۆر لە مردنی مادام پۆمپادۆر تێنەپەڕی بوو کە ژنێکیتری گەنجو جوان جێگای ئەوی لەدڵی لوویدا گرتەوە. ئەویش کۆنتیس دووباری بووو کاتێك رۆیشتە دەرباری لوویی پازدەهەم لە گەرماو گەرمی لاویەتیو تەمەنی بیست سالّیدا بوو. ئەم ژنە جوانو بە عیشوەیە پاشای ٥٥ سالّەی کە دوای مردنی مادام پۆمپادۆر دڵدارێکیتری نەدیبوو، وەها خستە ژێر کاریگەری خۆیەوە کە پاشا ئیتر جگە لە هاوەڵمی لەگەڵ ئەو بیری لە هیچ شتێکیتر نەدەکردەوە.

وێنەی مادام دووباری

ئەو ئەشقو ئەڤینە نێزیك بە دەسالّو تا مردنی لوویی پازدەهەم لەتەمەنی ٦٥سالّیدا درێژەی کێشاو مادام دووباری لە تەواوی ئەو ماوەیەدا، چاوەدێریو بەشداری لە کاروباری گرینگی دەوڵەتیدا کرد. دەستێوەردانە بەردەوامەکانی مادام دووباری لە کاروباری سیاسیدا کە گەورەترین زیانی لەفەڕانسەدا، بریتی بوو لە ناکۆکیو نافەرمانی ئەو لەگەڵ "دووك دوشواسۆڵ"[30]، وەزیری شیاوو ئاشتی خوازی لوویی پازدەهەم. دووك دوشواسۆڵ کە توانیبووی

30-Due de choiseul

بەشێك لە گەندەڵییەکانی مادام پۆمپادۆر قەرەبوو بکاتەوە بە دووبارە بنیاتنانەوەی سوپای فەڕانسە پێگەی ئەم وەلاّتە لەنێوان دراوسێکانی پتەوتر بکات، لەسالّی ١٧٧٠ بەهۆی سیخوڕیو دووزمانیی مادام دووباری لەسەرکار لابردراو هەر بەم هۆیەشەوە شەپۆلی ناڕەزایی لەدوایین سالّەکانی دەسەلاّتی لوویی پازدەهەمدا پەرەی سەند. لوویی پازدەهەم لەسالّی ١٧٧٤ مردو فەڕانسەی لە بارودۆخێکدا سپاردە نەوەکەی (لوویی شازدەهەم) کە هەل ومەرجی نارەزایەتی لە چینە جیاجیاکانی کۆمەڵگا ئامادە ببووو چینێکی مام ناوەندی نوێ دروست ببوو کە لە دابەشکردنی چینایەتی وەك "بوورژوا" نێویان دەهێنان. بوورژواکان لەراستیدا دەوڵەمەندانو کاسبکارانو خاوەن پیشەکانی شاری بوون و هەر چەند کەمو زۆر لە ئاسوودەییو هێمنیدا دەژیان، بەلاّم ئیمتیازە تایبەتییەکانی دەوڵەمەندان و خاوەن زەویە گەورەکانیان نەبووو خوازیاری سەربەستیو ئیمکاناتی زۆرتر بوون بۆ بەرەو پێش بردنو بەرفراوان کردنی کارەکانیان. لە لایەکی ترەوە بە سەر هەڵدانی نووسەرانی گەورەی وەك "ڤۆڵتێر"[31]،"ژان ژاك رۆسۆ"[32] و "مۆنتسکیۆ"[33]و تەشەنەو بلاّو بوو نەوەی نووسراوەو بیروباوەڕە ئازادیخوازانە کەیان، خەڵکو بەتایبەت چینی رووناکبیرو خۆیندەواری کۆمەڵگا کە هەر لەناو چینی بوورژوا یان پیشەسازو کاسبکارو دەوڵەمەندانی شاری سەریان هەڵدابوو، دەستیان بە رەخنەو ناڕەزایەتی دەڕبرین کردو رێگای دەستپێکردنی چەند بزاڤێکی نوێیان سەرەتا لە کۆمەڵگای شاریو دواتریش لەکۆمەڵگای لادێیی خۆش کرد. لوویی شازدەهەم کە لەم هەل ومەرجەو لەتەمەنی بیست سالّیدا بوو بە پاشای فەڕانسە، بە باوەڕی زۆربەی مێژوونووسان پیاوێکی دەروون پاکو دڵسافب بوو. ئەو نە دەیویست وەك لوویی چواردەهەم دیکتاتۆر بێتو نەوەك پێشینیانی خۆی پیاوێکی ژنبازو خۆشگوزەران بێ. بەلاّم عەیبی گەورەی ئەو، بێئیرادەییو لاوازی لەبەرامبەر کەسانی دەربارو دەستو پێوەندییەکانی هاوسەری (ماری ئانتوانت) و دوودڵیو بێ بڕیاری لەبەرامبەر گرفتەکان بوو. لوویی شازدەهەم کاتێك بوو بە جێنشینی لوویی پازدەهەم، لەتەمەنی ١٦ سالّیدا لەگەڵ ماری ئانتوانت کچی ئیمپراتۆری ئۆتریش (نەمسا) زەماوەندی کرد. ماری ئانتوانت کە لەو کاتەدا کچێکی پازدە سالّەو ناز پەروەردە بوو، بەهۆی ئەو ناسکیو جوانییە تایبەتییەی کە هەی بوو لەلایەن فەڕانسەوییەکان گرینگیو

31-Voltaire
32-JJ.Rousseau
33-Montesquieu

خۆشەویستییەکی زۆری هەبووو تا کاتێکیش کە هاوسەری جێنشینی فەڕانسە بوو، لای خەڵك خۆشەویست بوو و فەڕانسەوییەکان ئەویان بەبەراورد لەگەڵ دڵدارەکانی لوویی پازدەهەم بە ژنێکی بێتاوانو بێ زیان دەزانی. ماری ئانتوانت لەتەمەنی نۆزدە سالاندا بوو بە شاژنی فەڕانسە و چەند سالێکی دواتریش هەر لای خەڵك خۆشەویست بوو، بەڵام ژینگەی گەندەڵی دەرباری فەڕانسە ئەویشی گەندەڵ کرد. لەخۆرازی بوونو رازاوە پەرەستیی لەرادەبەدەری ئەو بووە هۆی ئەوە کە فەڕانسەوییەکانیش رووی لێوەرگێڕن. ئەفرادی دەرباری فەڕانسە کە کارتێکەرییەکانی شاژنیان لەسەر لوویی شازدەهەم بینی، هەمان ئەو کارانەی کە لەدەورانی دەسەلاتی لوویی شازدەهەم بەدەستی مادام پۆمپادۆرو کۆنتیس دووباری ئەنجامیان دەدا بەدەستی ئەویش کردیانو شاژنی ساویلکە، بەڵام پاوانخوازو رازاوە پەرەستیان بە گەندڵی کێشا. لوویی شازدەهەم لە یەکەمین سالەکانی پاشایەتی خۆیدا بۆ چاك سازی ئەو تەنگەژە ئابووریەی کە لە سالەکانی کۆتایی حکوومەتی لوویی پازدەهەم بەرۆکی فەڕانسەی گرتبوو، پیاوێکی سەختگیرو ئەمینداری بەناوی "تۆرگۆ"[34] کردە وەزیری دارایی حکوومەت. تۆرگۆ چەند پرۆگرامێکی بۆ کەم کردنەوەی خەرجییەکانی دەوڵەتیو دووبارە پێدا چوونەوەی یاساو ڕێساکانی دارایی خستەگەر. بەڵام پرۆگرامەکانی لەگەڵ بەرگری دەوڵەمەندانو چینی تێرو حەساوەی کۆمەڵگا کە ئامادە نەبوون خراجی زیاتر بۆ دابینکردنی خەرجییەکانی دەوڵەت بدەن بەرەوروو بوۆەو تەنانەت چینی مام ناوەندی نوێێ کۆمەڵگاش (بوورژواکان) لەبەر ئەوەی کە یاسا نوێیەکان لەمپەر بوون لەبەرامبەر پێشکەوتنی کارەکانیان، دژی ئەو پرۆگرامانە هەڵوێستیان گرت. ئەگەر تۆرگۆ پشتیوانیوپاڵپشتی پاشای هەبوایە دەیتوانی لەبەرامبەر دەوڵەمەندانو چینی حەساوەی کۆمەڵگا راوەستێو بەرنامە چاکسازییەکانی جێبەجێبکات. بەڵام گرفتی سەرەکی تۆرگۆ ئەوە بوو کە ئەفرادی دەربارو لەسەرووی هەموویانەوە مەلیکەماری ئانتوانت لەگەڵ ئەو بەرنامانە کە هەندێك تەسك کردنەوەی سەبارەت بەوان تێدا بوو دژایەتیان دەکرد. تۆرگۆ لەسالی ١٧٧٦ لە پۆستی خۆی دەستی کێشایەوەو کاتی دەست کێشانەوە بە لوویی شازدەهەمی گوت: چارلزی یەکەم پاشای بریتانیاش بەهۆی بێ ئیرادەییو بێبڕیاری خۆی لەناو برد.

34-Turgot

لوویی شازدەهەم دوای لەسەر کار لاچوونی"تۆرگۆ"، بانکداڕێکی سویسریی بەناوی "ژاك نێکێر"[35] لەسەر جێگای ئەو دانا، بەڵام مشووڕە پارێزگارانەکەی ئەویش بۆ چارەسەرکردنی گرفتە ئابووریەکانی فەڕانسە دەرەنجامێکی ئەوتۆی لێنەکەوتەوەو چوونە ناوەوەی فەڕانسە لە شەڕی سەربەخۆیی خوازەکانی ئەمریکا دژی بریتانیا کە لەسالی ١٧٧٨ دەستی پێکرد، هەرچەند بە سەرکەوتنی فەڕانسەو سەربەخۆیی خوازانی ئەمریکاو شکستی بریتانیا کۆتایی پێهات، گیرو گرفتەکانی لوویی شازدەهەمی لە دەسەلاتو حکوومەتدا زیاتر کرد.

وێنەی لوویی شازدەهەم

لەبەرئەوەی لە لایەکەوە بیری ئازادیخوازانەی سەربەخۆیخوازەکانی ئەمریکا لەنێو سەربازو ئەفسەرەکانی هێزی فەڕانسە تەشەنەی کردو بەگەڕانەوەیان بۆ فەڕانسە لەئاستێکی بەربلاودا لەنێو سەربازانو ئەفسەرەکانیتری فەڕانسە بلاۆ بۆەوە لەلایەکیترەوە خەرجییەکانی ئەو شەڕەکە بە سەر گەلی فەڕانسە داسەپێندرا بوو، نارەزایەتی گشتیی دوو بەرامبەر کرد. هەستی تۆڵە سەندنەوەو رقو کینەی بریتانیاییەکان دژی دەرباری فەڕانسەش هۆکارێکیتر بوو کە نابێت لە درووست بوونی شۆڕشی فەڕانسەو هاندانە پشتی پەردەو شاراوەکانی دژی دەرباری لوویی شازدەهەم لە بیربکرێت. "نێکێر"یش وەك تۆرگۆ ڕێگای چارەسەری گرفتە ئابووریەکانی لە دەست پێوە گرتنو چاکسازی دارایی وەرگرتنی باجی زیاتر لە دەولەمەندانو چینی حەساوەو تێری کۆمەڵگادا دەبینی. بەڵام وەك تۆرگۆ بەهۆی دژایەتیو بەرگری

35-Jacques Necker

داروده‌سته‌ی لوویی‌و مه‌لیکه ماری ئانتوانت نه‌یتوانی چاره‌سه‌ری بکات‌و له‌سالّی ۱۷۸۱ ناچار بوو ده‌ست له کار بکێشێته‌وه. ماری ئانتوانت که له‌م به‌رواره‌وه له به‌ر چاوی گه‌لی فه‌ڕانسه که‌وتبوو به جێگای ناوی شاژن پتر به نازناوی "ژنی ئۆتریشی"[۳۶] سووکایه‌تی پێده‌کرا، زیاتر له‌جاران لای فه‌ڕانسه‌وییه‌کان دزێوتر بووو رووداوی"ملوانکه" که به‌ریتانییه‌کان ئاشکرایان کرد، رۆڵێکی کاریگه‌ری له زیاتر کردنی رقو دژایه‌تی گشتی سه‌بارەت به شاژنو ده‌رباری لوویی نواند... رووداوی ملوانکه به‌شێوه‌یه‌کی کورت به‌م جۆره‌یه که لوویی شازده‌هه‌م له کۆتاییه‌کانی ده‌سه‌لاّتیدا فه‌رمانی دروستکردنی ملوانکه‌یه‌ك به پێنج سه‌د پارچه ئه‌ڵماس بۆ دڵداره‌که‌ی، مادام دووباری ده‌داو ئاماده‌کردنی له‌ته ئه‌ڵماسه‌کانی پێویستی ئه‌و ملوانکه‌یه ماوه‌یه‌ك ده‌خایێنێ. به‌جۆرێك که له‌کاتی مردنی لوویی شازده‌هه‌م له‌ته‌مه‌نی ٦٤ سالّیدا ئه‌و ملوانکه‌یه به‌دروست نه‌کراوی ده‌مێنێته‌وه‌و به چوونه ده‌رێی مادام دووباری له‌کۆی ژنه‌کانی ده‌ربار، ملوانکه‌که له‌سه‌رده‌ستی دروستکه‌رانی ئه‌و ملوانکه‌یه ده‌مێنێته‌وه.

ماری ئانتوانت دوای ئاگادار بوون له‌و ملوانکه‌یه وه‌یری داگیرکردنی ده‌که‌وێت‌و یه‌کێك له‌ژنانی ده‌ربار به‌ناوی "ژان دیلامۆت"[۳۷] ده‌بێته ده‌لاّلّی ئه‌و مامه‌ڵه‌یه‌و یه‌کێك له کار به‌ده‌ستانی ئایینی فه‌ڕانسه‌ش (کاردینالّ دێرۆهام)[۳۸] له‌لایه‌ن ماری ئانتوانته‌وه به‌لّێنیی پێدانی نرخی ئه‌و ملوانکه‌یه ده‌گرێته ئه‌ستۆ، به‌لاّم ژان دیلامۆت‌و میّرده‌که‌ی دوای به‌ده‌ستهێنانی ملوانکه‌که خۆ ده‌شارنه‌وه‌و ماوه‌یه‌ك دواتر هه‌والّی فرۆشتنی ئه‌و ملوانکه به‌نرخه له له‌ندەن ئاشکرا ده‌بێت .

گه‌وهه‌ر فرۆشه‌کان که به‌هۆی متمانه به کاردینالّ دێرۆهام ئه‌و ملوانکه‌یه ده‌ده‌ن به دیلامۆت، له داداگا شکایه‌تی لێده‌که‌ن. کاردینالّ دێرۆهام ده‌ستبه‌سه‌ر ده‌کرێ‌و به‌ئاشکرا بوونی رووداوی دادگا، رقو بێزراوی گشتی سه‌بارەت به ماری ئانتوانت زیاتر ده‌بێت.

***

36-L 'Autrichienne
37-Jeanne de La motte
38-Cardinal de Roham

رووون کردنه‌وه‌ی رووداوه‌کانی سالاّنی کۆتایی ده‌سه‌لاّتی لوویی شازده‌هه‌م‌و ئه‌و رۆڵه‌ی که ماری ئانتوانت له‌ودا نواندی پەرتووکێکی سەربەخۆ هەڵدەگرێ، به‌لاّم ئه‌وه‌ی که ده‌بێ لێره‌دا به کوورتی ئاماژه‌ی پێبکه‌ین ئه‌وه‌یه که کارتێکه‌ری ماری ئانتوانت له‌لوویی شازده‌هه‌م کاریگه‌رترین فاکته‌ری ده‌رکردنی بڕیاره نادروستو دژکرده‌وه نه‌گونجاوه‌کانی لوویی له‌به‌رامبه‌ر رووداوه‌کان بوو که پێشه‌کییه‌کانی شۆڕشی گه‌وره‌ی فه‌ڕانسه‌و ژێراو ژوور بوونی رێژیمی پاشایه‌تیی له‌و ولاّته ئاماده کرد. له‌سالّی ۱۷۸۸ لوویی شازده‌هه‌م که هه‌ستی به نارەزایه‌تی زۆر و جۆش‌و خرۆشی هه‌ستی گشتی خه‌ڵك ده‌کرد، بڕیاریدا هه‌ندێك چاکسازی ئه‌نجام بدات‌و بۆ ئه‌م چاکسازییانه‌ش سه‌رله‌نوێ داوای له نێکێرّی وەزیری له‌سه‌رکارلابراوی دارایی سالّی ۱۷۸۸ کرد که ئه‌و چاکسازییانه‌ی بۆ ئه‌نجام بدات. نێکێر ده‌یزانی له‌و چاکسازییانه‌ی ئه‌و دیهه‌وێت ئه‌نجامی بدات توشی داژیه‌تی ده‌وڵه‌مه‌ندان‌و پیاوانی ئایینی ده‌بێته‌وه، بۆیه‌ش پێشنیاری کرد ئه‌نجومه‌نێکی سێقۆڵی له چینه‌کانی ده‌وڵه‌مه‌ندان‌و پیاوانی ئایینی‌و خه‌ڵکی ئاسایی یان چینی سێهه‌م پێك بهێندرێت‌و پرۆگرامه چاکسازییه‌کانی به‌تایبه‌ت له‌بواری باج‌و دابینکردنی خه‌رجییه‌کانی ده‌وڵه‌ت به راوێژی ئه‌و ئه‌نجوومه‌نه جێبه‌جێبکرێت. لوویی شازده‌هه‌م ئه‌و پێشنیاره‌ی قه‌بوڵ کردو نێکێریش بۆ ئه‌وه‌ی‌که هاوسه‌نگی له‌نێوان نوێنه‌رانی چینه‌کان دروست بێت‌ودوو چینی ده‌وڵه‌مه‌ندان‌و ئایینی‌یه‌کان زۆربه‌ی کوورسییه‌کانی ئه‌نجوومه‌نه‌که نه‌گرنه ده‌ست، بڕیاریدا ژماره‌ی نوێنه‌رانی چینی سێهه‌م که زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری ولاّت پێك ده‌هێنن به‌رابه‌ر بیت له‌گه‌ڵ نوێنه‌رانی دوو چینه‌که‌ی‌تر. ئه‌و ئه‌نجومه‌نه‌ی مانگی مه‌ی سالّی ۱۷۸۹ له پاریس دامه‌زرێندراو ئه‌گه‌ر روانگه‌ی نێکێر سه‌بارەت به چۆنیه‌تی باس‌و راوێژو بریاڕدانی ئه‌و ئه‌نجوومه‌نه‌و چوار چێوه‌و ده‌سه‌لاّته‌کانی جێبه‌جێ بکرابایه، ره‌نگه له فه‌ڕانسه شۆڕشێك رووی نه‌دابووایه، به‌لاّم لوویی شازده‌هه‌م هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه له‌ژێر کارتێکه‌ری شاژن‌و ئه‌فرادی ده‌ست‌وپێوه‌ندیداری ئه‌و له‌بیری که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاّته‌کانی ئه‌نجوومه‌نه‌که که‌وت‌و نوێنه‌رانی ده‌وڵه‌مه‌ندان‌و ئایینی‌یه‌کانیش ئاماده نه‌بوون بنه‌مای یه‌کسانی ده‌نگه‌کانی نوینه‌رانی چینی سێهه‌م قه‌بوڵ بکه‌ن. ئه‌م بێسیاسه‌تییه بووه هۆی ئه‌وه که نوێنه‌رانی چینی سێهه‌م له‌گه‌ڵ کار به‌ده‌ستانی حکوومه‌ت‌و نوێنه‌رانی ده‌وڵه‌مه‌ندان‌و ئایینی‌یه‌کان روو به روو ببنه‌وه. دووهه‌مین هه‌ڵه‌ی گه‌وره‌ی لوویی شازده‌هه‌م که ئه‌ویش له ته‌ڵقینه‌کانی ماری ئانتوانت‌و ئه‌فرادی ده‌ست‌و پێوه‌ندییه‌کانی ئه‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتبوو، له‌سه‌رکار لابردنی

دووبارەی نێکێرو دژایەتی کردنی لەگەڵ گۆڕینی ناوی ئەنجوومەنی چینە سێ قۆڵییەکان بۆ ئەنجوومەنی کاتی دامەزرێنەران بوو. نێکێر رۆژی یازدەی ژووئییەی سالی١٧٨٩ لەسەر کار لابردراو رۆژی دواتر خۆپیشاندانێك دژی دەرباری لوویی شازدەهەم دەستی پێکرد. ئەو خۆپیشاندانە لەرۆژەکانی دواتر بەرفراوانتر بوو و لەرۆژی سێزدەی ژووئییەی هەمان سالّ، خۆپیشاندەران کە سەرەتا چەکی ساردی وەك نێزەو تەوریان پێبوو بە هێرش کردنە سەر جبەخانەیەکی چەك و چۆڵ، چەکی گەرمیشیان بەدەست هێنا. رۆژی چواردەهەمی ژووئیە کە خاڵێکی وەرچەرخان بوو لە مێژووی شۆڕشەکانی فەڕانسەو وەك رۆژی نەتەوەیی فەڕانسە جێژن دەگیرێ، گەلی تووڕەو رق هەستاوی فەڕانسە سەرەتا بە هێرش بردنە سەر ناوەندێکی سەربازی چەکی زۆرترو ژمارەیەکیشیان تۆپ بەدەست هێناو لەو رۆژەدا ژمارەیەکیش سەرباز پێوەندییان بە خەڵکەوە گرتو قەلای بە ناوبانگی "باستیل"[39] یش بۆ وەدەست هێنانی چەك و ئازادکردنی چەند زیندانیەکی سیاسی کەوتە بەر پەلامار. گیرانی باستیل و کۆژرانی بەرپرسەکەی کە خەڵك سەریان بە نێزەوە کردبوو لە پێش خۆیان برد، نەتەنیا یەکەمین توندو تیژی و خوێنرێژی لە شۆڕشی فەڕانسە بەڵکو یەکەمین بۆشایش لەریزی سەربازەکانی فەڕانسە بوو کە لوویی شازدەهەمی زیاتر لەجاران ترساندو ناچارە کرد لەبەرامبەر شۆڕشگێڕانی فەڕانسە پاشەکشە بکات. نێکێر کە لەلای خەڵك و نوێنەران خۆشەویست بوو، لەرۆژی شازدەهەمی ژووئییەدا سەرلەنوێ هاتەوە سەر کار و لە رۆژی حەقدیەم بڕیاری گۆڕینی ناوی ئەنجوومەنی چینە سێ قۆڵییەکان یان ئەنجوومەنی نەتەوەیی بۆ ئەنجوومەنی کاتی دامەزرێنەران پەسند کرا کە بەمانای قەبوولکردنی دەسەلاتەکانی یاسا دانان لە لای ئەو ئەنجوومەنەوە بوو. ئەنجوومەنی کاتی دامەزرێنەران بیست رۆژ دوای راپەڕینی ١٤ی ژووئییە بە پەسندکردنی یاسایەك، سیستەمی فیۆدالی و رێژیمی دەرەبەگایەتیی لەفەڕانسە هەڵوەشاندەوە و زۆربەی ماف و دەسەلاتەکانی دەوڵەمەندان و خاوەن زەویە گەورەکانی لەنێو برد. لایەنگرانی لوویی شازدەهەم و لەسەروی هەموویانەوە ماری ئانتوانت، لە گوێی لوییان خوێند کە ئەگەر ملکەچی ئەو بڕیارە بێت هەموو لایەنگرانی لەدەست دەدات. لوویی شازدەهەم هاوکات لەگەڵ راگەیاندنی پووچەڵبوونی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی کاتی دامەزرێنەران، جەختی لەسەر ئەوە کردەوەکە هیچ یاسایەك بێدان پێدانان و پەسندکردنی ئەو توانای جێبەجێکردنی نییە. لە رۆژی پێنجەمی

39-Bastille

ئووتی ١٧٨٩ دا، واتە رۆژی دوای ردد کردنەوەی یاسای پەسندکراوی ئەنجوومەن لەلایەن پاشاوە، هەزاران ژنو پیاوی چەکدار بەرەو کۆشکی ڤێرسای (شوێنی نیشتەجێ بوونی مالّباتی پاشا) وەڕێکەوتن.

بۆ وەڕێخستنی ئەو خۆپیشاندانە جگەلە بابەتی ردکردنەوەی یاساکانی پەسندکراوی ئەنجوومەن بە فەرمانی پاشاو هەژاریو قاتو قڕیو کەم بوونی نانو خواردەمەنی کە لە ئاژاوەو بێ سەروبەری لە گوندەکانو خراپی باری بەربۆم سەرچاوەی گرتبوو، دەنگۆی لەژێر پێ شێلانو خستنی ئالاڵی سێرەنگی فەڕانسە لەلایەن ماری ئانتوانت (ژنی ئۆتریشی)و سووکایەتی کردن بە نەتەوەی فەڕانسە لە کۆڕی جێژنێك کە لەکۆشکی ڤێرسای گیرا بوو، رۆڵی کاریگەری هەبوو. خۆپیشاندەران کە زۆربەیان ژن بوون، دوای گەیشتن بە کۆشکی ڤێرسای لە دەروبەری ئەو کۆشکە دەستیان بە دروشمدان کردو لەنێوان ئەو دروشمە جۆراوجۆرانەی کە بەلایەنگری لەسەربەستیی حکوومەتی نەتەوەیی بەرزیان دەکردەوە، زیاتر لە هەموویان دروشمی "ئێمە نانمان دەوێ" بە گوێ دەگەیشت. دەڵێن کاتێك مەلیکە ماری ئانتوانت هۆی ئەم خۆپیشاندانو قاوو قیژەیەی لەئەفرادی دەرباری پرسی، وتیان لەپاریس نان کەمەو ئەمانە نانیان دەوێت. ماری ئانتوانت ولاّمی داوە کە "ئەگەر نانیان نییە کێك بخۆن!" رەنگە ئەم داستانە بۆ ماری ئانتوانت هەڵبەسترابێ، بەلاّم ئەم داستانەش وەك زۆربەی پڕوپاگەندەکانیتر لە یادی خەڵك ماوەو کەوتە نێو کۆر و سەر زمانانو بووە هۆی سووکایەتی پێکردن بە ماری ئانتوانتو دەرباری فەڕانسە. خۆپیشاندانەکەی پێش کۆشکی ڤێرسای لە رۆژی شەشەمی ئووت بوو بە شۆڕشی چەکدارانەو خەڵك بەشکاندنی دیواری حەوشەی کۆشکی ڤێرسایو کوشتنی ژمارەیەك لەسەربازەکانی پاریزەری کۆشك، هێرشیان بردەسەر ئەو باڵەخانەیەی کە ماری ئانتوانتی تێدا نیشتەجێ بوو. بەلاّم ماری هەلاّتە بەشەکەی‌تری کۆشك کە تایبەت بە پاشا بوو. خۆپیشاندەران داوایان لە بنەماڵەی پاشا کرد کە ڤێرسای بە جێ بهێڵنو بێنە پاریس. لوویی شازدەهەم کە لە درێژەکێشانی شۆڕشەکە دەترسا ئەو داواکارییەی قەبوول کرد. بنەماڵەی پاشایەتی فەڕانسە دوای گوازرانەوە بۆ پاریس زیاتر لە جاران کەوتنە ژێر گووشارو لوویی شازدەهەم کە بەکردەوە دەسەلاتی لێتەستێندرا بۆوە، لە ئەنجامدا بڕیاریدا بە نهێنی لە پاریس بچێتە دەرەوەو لە بەشێکی‌تری خاکی فرانسە بۆ وەدەست هێنانەوەی هێزو دەسەلاتەکانی هەوڵ بدات. زۆربەی مێژوونووسان ئەم بڕیارە ناشیانەش کە دواین تیری لە بنەماکانی رێژیمی پاشایەتیی فەڕانسە

دا، دەخەنە پاڵ ماری ئانتوانێتەوە و دەنووسن: ماری مێردەکەی ڕازی کرد بچێتە "مێتز"[40] و لەوێ پێوەندی لەگەڵ بەهێزەکانی یەکێك لە ئەفسەرانی پاشایەتی خواز بەناوی "مارکوس دووبلی"[41] بگرێ. لە هەندێك لەسەرچاوەکاندا هاتووە کە ماری ئانتوانێت لە ڕێگای ئەو ئەفسەرە پاشایەتی خوازەوە کە سەرکردایەتی هێزەکانی فەڕانسەی لە سنوورەکانی ئۆتریش لە ئەستۆدا بوو، لەگەڵ بنەماڵکەی پێوەندی گرتووە و ویستوویەتی دوای ڕۆیشتنە دەرێ لەپاریس بەیارمەتی هێزەکانی ئۆتریش لەگەڵ حکوومەتی شۆڕشی پاریس شەڕ بکات.

لوویی شازدەهەمو ماری ئانتونێتو ئەندامانی بنەماڵەی پاشایەتی لە شەوی بیستەمی ژووەنی ساڵی ١٧٩١ بە کالیسکەیەکی گەورەوە لە پاریس چوونە دەرێ. بەڵام لە نزیکی پاریس هێزە شۆڕشگێڕەکان ئەوانیان ناسیو لەژێرچاوەدێری گەراندیانناەوە بۆ پاریس. گەڕانەوەی پاشاو خێزانی بۆ پاریس بە بێڕێزیو سووکایەتییەوە ئەنجام دراو ئاژاوەیەکی لێکەوتەوە کە بووە هۆی ئەوە کە لەوە بەملاوە بکەونە ژێر چاوەدێری زیاترو بەکردەوە لە کۆشکی "تۆیلێری" بەندکران. هەوڵ بۆ لابردنی لوویی شازدەهەمو هەڵوەشاندنەوەی ڕێژیمی پاشایەتی لەڕۆژی دواتری ڕووداوەکە لە پاریس دەستی پێکردو ئەجارەیان جگە لە تۆمەتەکانی پێشوو، تۆمەتی خەیانەتو پیلانگێڕان لەگەڵ بێگانەکان بە دژی فەڕانسەش لە بنەماڵەی پاشایەتی بەتایبەت ماری ئانتوانت درا. لە ڕۆژی بیستەمی ئاڤریلی ساڵی ١٧٩٢ ئەنجوومەنی کاتی فەڕانسە بڕیاری شەڕی لەگەڵ ئۆتریش دەرکرد. تێکشکانە سەرەتاییەکانی فەڕانسە لەو شەڕەداو ئەو پڕۆپاگەندانەی کە لەمەڕ پێدانی پلانەکانی شەڕ لەلایەن ماری ئانتوانێتەوە بە دووژمن بلاۆ ببۆوە، پەرێشانیو دژایەتی گشتی خەڵکی لەگەڵ ڕێژیمی پاشایەتی پتر کردو لەڕۆژی بیستەمی ژووەن لە پاریس هەندێك خۆپیشاندان دژی ڕێژیم دەستی پێکرد کە وردەوردە بەرفراوانتر بوو. کۆشکی تۆیلێری لە ڕۆژی دەی ئووت لەلایەن شۆڕشگێڕە چەکدارەکانەوە کەوتە بەر هێرش. پارێزەرانی کۆشك کە هەموویان لەسەربازانی بە ئەمەگی پاشابوون لەبەرامبەر هێرش بەران بەرگرییان کرد، بەڵام پاش چەند کاتژمێرێك شەڕ، تێکشکانو کۆشکەکە لەلایەن شۆڕشگێڕەکانەوە داگیر کرا. بەڵام لوویی شازدەهەمو بنەماڵەکەی لە ڕەوتی شەڕو پێکدادانەکە

40-Metz

41-Marquis de Bouille

لە کۆشك هەڵاتنو پەنایان بۆ باڵەخانەکەی ئەنجوومەن برد. دوای ئەم ڕووداوە ئەنجوومەن لەدەی ئووت حوکمی هەڵپەساردنی لوویی شازدەهەمی پەسند کرد. بەڵام پەسندکردنی بڕیاری کۆتایی سەبارەت بە چارەنووسی ڕێژیمی داهاتووی ولاتی سپارد بە ئەنجوومەنێکی‌تر کە "کۆنڤانسیۆنی"[42] پێدەوترا. لوویی شازدەهەم و بنەماڵەکەی لەسەرەتادا لە لۆکزامبۆرگو دوایش لەقەڵای "تێمپڵ"[43] بەند کرانو بەرپرسایەتی دەسەلاتی بەڕێوەبردنی دەوڵەت بە شۆڕایەکی کاتی پێدراو لەژێر سەرپەرشتی "دانتۆن"[44]. لەنیوەی سێپتەمبەر هەڵبژاردنەکانی ئەنجوومەنی نوێی فەڕانسە کە ناوی کۆنڤانسیۆن بوو کۆتایی پێهاتو کۆنڤانسیۆن لە ڕۆژی ٢١ ی سێپتەمبەری ساڵی ١٧٩٢ دا کۆبوونەوەیەکی پێك هێنا.

لە یەکەمین کۆبوونەوەی کۆنڤانسیۆن بابەتی ڕێژیمی داهاتووی ولاّت کەوتە بەر باسو نوێنەرانی ئامادەبوو لە کۆبوونەوەکە بە تێکڕای دەنگ هەڵوەشاندنەوەی ڕێژیمی پاشایەتیو دامەزراندنی سیستەمێکی کۆمارییان پەسندکرد.

لەنێو ئەندامانی کۆنڤانسیۆن سەبارەت بە چۆنیەتی دیاریکردنی چارەنووسی بنەماڵەی پاشایەتی جیاوازی را هەبوو، بەڵام باڵی توندڕەوی کۆنڤانسیۆن کە "ڕۆبێسپیەر"[45] لەسەرووبانەوە بوو، لەو بڕوایەدا بوو مانەوەی لوویی شازدەهەم لە داهاتوودا مەترسیی بۆسەر حکوومەتی کۆماری دەبێت. ڕۆبێسپیەر لە شازدەی ژانڤییەی ساڵی ١٧٩٣ بە ئامادە کردنی زەمینەی پێشوو، پێشنیاری لە سێدارەدرانی لوویی شازدەهەمی پێشکەش بە کۆنڤانسیۆن کردو لە وەتارێکدا گووتی: مانەوەی لوویی تەنانەت لە بەندیخانەو دوورخستنەوەشی مەترسی هەیە بۆ دەوڵەت. زۆربەی ئەندامانی کۆنڤانسیۆن لە بڕیاری لە سێدارەدرانی لوویی شازدەهەم ڕازی نەبوونو ئەگەر دەنگەکان بە نهێنی وەربگیرابوایە، دژی بڕیاری لەسێدارەدانی لوویی دەنگیان دەدا، بەڵام ڕۆبێسپیەر پێشنیاری کرد کە نوێنەرانی کۆنڤانسیۆن یەکە یەکە بچنە پشت تریبوونو دەنگی خۆیان ڕابگەیێننو خۆی پێش هەموو نوێنەرەکانو وەك نوێنەری یەکەمی پاریس بۆ کوشتنی لوویی شازدەهەم دەنگیدا. کۆبوونەوەو باسی کۆنڤانسیۆن

42-Convention

43-Temple

44-Danton

45-Robespierre

سەبارەت بە دیاریکردنی چارەنووسی لوویی شازدەهەم بیستو چوار کاتژمێری خایاندو زۆرینەی ئەندامانی کۆنڤانسیۆون لەژێر گوشاری ترسو دڵەراوکەی ئەو خۆپیشاندانانەی کە لەتەواوی ماوەی کۆبوونەوەکەدا لە دەوروبەری بینایەی کۆنڤانسیۆن درێژەی هەبوو، بڕیاری کوشتنی لوویی شازدەهەمیان پەسندکردو ئەو نوێنەرانەی کە وێرابوویان دژی ئەو پێشنیارە دەنگ بدەن وێرای تاوانبارکردنی لوویی شازدەهەم، تەنیا خوازیاری دادگایی کردنی ئەو لە دادگایەکی دەسەلاتدار بوون. لە ئاکامدا سەری لوویی شازدەهەمیان لە رۆژی ٢١ی ژانڤیەی سالّی ١٧٩٣لەتەمەنی ٣٩ سالّیو لە گۆرەپانێکدا کە ئەمرۆ گۆرەپانی "کۆنکۆرد"[٤٦]ی پێدەوترێ بە گیوتین (مقصلە) لە جەستە جیا کردەوە. خالّی سەر سوورهێنەر ئەوەیە کە لوویی سەرەڕای ئەو هەموو بێ ئیرادەییو لاوازییەی کە لە چارەسەرکردنی گیرو گرفتەکانی ژیانیدا هەی بوو، بە بوێریو هێمنییەکی کەم وێنەوە بەرەو پێشوازی مردن چوو.

***

ماری ئانتوانتو کوڕە هەشت سالانەکەی (لوویی شارل) دوای کوژرانی لوویی شازدەهەم لە قەلاّی تێمپڵ بەند کران، بەلاّم دواتر ئەوانیان لێك جیا کردەوەو ماری ئانتوانت تا رۆژی دادگاییی کردنەکەی لە رۆژی چواردەی ئۆکتۆبەری سالّی ١٧٩٣ لە بەندیخانەی "کۆنسێرژری"[٤٧] بەند بوو. ماری ئانتوانت بە کراسێکی رەشی کۆنەوە کە لە رۆژی کوژرانی هاوسەری لە بەریدا بوو، لە کۆبوونەوەی دادگا ئامادە بووو دیمەنی تێکچڕژاوو خەمۆکی، ئامادەبووانی دادگای ماتو بێدەنگ کرد. رۆژێك کە ئانتوانت لە بەردەم "دادگای شۆڕشی تاوان" ئامادەبوو ٣٧سالّی تەمەن بوو، بەلاّم سالاّنی ترسناکی ١٧٩٠ تا ١٧٩٢و چوار مانگ بەندیخانەو پێکانی رووحیو کوژرانی میّردەکەی بەڕادەیەك ئەوی تێك شکاندبوو کە وەك ژنێکی شەست سالّە یان زیاتر دەهاتە بەرچاو. زولفەکانی کەمو زۆر سپی ببوونو بەهۆی کزیو لاوازی زۆر، ئێسقانەکانی سەرو چاوی دەبیندران.

46-Concord
47-Conciergerie

ماری ئانتوانت لە دەورانی دەسەلاّتدا

داواکاری گشتی ئەم دادگایە،"فووکیە تینڤیل"[٤٨]ی شۆڕشگێڕ بوو کە داواکاری گشتی بەناوبانگی پاریس بووو هەزاران کەسی پێش ماری ئانتوانت بە تیخی گیوتین ئەسپارد بوو. تۆمەتەکانی ماری ئانتوانت کە لە داواکاری نامەکەی تینڤیل دا نووسرا بووو لەسەر بنەمای ئەو تۆمەتانە داوای تووندترین سزا بۆ تاوانبار کرابوو بریتی بوون لە "بەشداری لەتاوانەکانی لوویی شازدەهەمو مەیلەو چوونی ئەو بۆ کوشتنی خەڵکو تووندوتیژی لەگەڵ شۆڕشگێڕانو بە فیڕۆدانی سامانی نەتەوەییو چەوت کەڵك وەرگرتن لە پێگەو هەروەها نامە گۆڕینەوە لەگەڵ دووژمنانی دەرەکی شۆڕشگێڕانو پیلانگێڕان دژی دەوڵەت بوو". رۆژی یەکەمی دادگا بە گوێ گرتن لە شایەتیو سوێند خواردنی گەواهیدەران تێپەڕیو ماری ئانتوانت زۆربەی ئەو شایەتانەی وەدرۆ خستەوە. ماری ئانتوانت لەو کۆبوونەوەیەی دادگادا بە هێمنیو لەسەرەخۆییەوە ولاّمی پرسیارەکانی سەرۆکی دادگاو قسەی شایەتەکانی دەداوەو تەنیا جارێك تووڕە بوو ئەوەش کاتێك بوو کە یەکێك لە شایەتەکان ئەوی بە ئەشقبازی لەگەڵ کوڕەکەی لە بەندیخانەی تێمپڵ تۆمەتبار کرد ماریش لە وەلاّمدا گوتی ئەم تۆمەتە بەرادەیەك ناحەزە کە ئامادەنییە وەلاّم بداتەوە.

48-Fouquier-Tinville

ماری ئانتوانێت لە ڕۆژەکانی کۆتایی تەمەنیدا

سێشەمە١٥ی ئۆکتۆبەر کە ڕۆژی دووهەمی دادگایی کردنی ماری بوو، کاتێك کە ماری ئانتوانێتیان لە بەندیخانەوە دەهێنا بۆ دادگا بارانێکی بە خوڕ دەباری و زولف و جلوبەرگەکەی خووسابوو. یارمەتیدەری داواکاری گشتی لەسەرەتای کۆبوونەوەی دووهەمی دادگادا، دووپاکەتی داخراوی کردەوە کە لەکاتی گواستنەوەی ماری لە قەلاێ تێمپڵ لەنێوان کەل و پەلەکەی زەوت کرابوو. لە نێو ئەو پاکەتانەدا بڕێك قژو خشتەیەك و قوومامشێکی بچووکی تێدا دەبیندرا کە دڵێکی تیر لێدراوی لێکێشرابوێوە. سەرۆکی دادگا داوای ڕوونکردنەوەی ئەو شتانەی نێو پاکەتەکانی کرد. ماریگوتی: " قژەکان هی مێردو منداڵە مردووەکەمە کە وەك یادگاری هەڵم گرتووە، خشتەکەشم بۆ فێرکردنی ژماردن بۆ کوڕەکەم ڕاگرتبوو ودڵەکەش بیرەوەری ڕابردوویە". فووکیە ووتی تاوانبار درۆ دەکات. ئەم دڵە تیر لێدراوە هێمایەکی دژی شۆڕشگێڕییە کە من لای زۆربەی نەیارانی شۆڕش دیومە.

دواییی (هێرمان)[٤٩] سەرۆکی دادگا دەستی بە قسە کردو چەند پرسیارێکی جیاجیای لە ماری ئانتوانێت پرسی کە لە ڕواڵەتدا پێوەندییان بەیەکەوە نەبوو، بەڵام مەبەست لەو پرسیارانە

49-Herman

بەدەست هێنانی بەڵگە بوو بۆ سەلماندنی ئەو تۆمەتانەی کە لە داواکاری نامەکەی فووکیەدا نووسرا بوو. هەندێك لەو پرسیارو وەڵامانە بەم شێوەیەی خوارەوەیە.

-ئەم پارەو پوولانەی کە لە خۆشڕابواردنو میوانیەکانی خۆتان خەرجتان دەکرد لە کوێوە بە دستان دەهێنا ؟

- خەرجی میوانیەکانی دەربار لە شوێنی یاسایی‌دابین دەکراو هیچ شتێك لە دەوڵەت شاراوە نەبوو.

- ئایا تۆ لە دانانی وەزیرو پۆستە گرینگەکانی دەوڵەتی بەشداریت دەکرد؟

-نەخێر.

-ئایا تۆ کەسانی جێمتمانەی خۆت بۆ پێ ئەسپاردنی پۆستە گرینگەکان بە سەر وەزیرەکان دادەسەپاند؟

-نە خێر.

-ئایا تۆ وەزیرەکانی داراییت ناچار نەدەکرد کە بۆ دابینکردنی خەرجییە تایبەتەکانی خۆت، هەندێك پارەت بۆ تەرخان بکەن ؟

-هیچ کات .

ماری ئانتوانت وڵامی ڕەدی بە تەواوی پرسیارەکانی تایبەت بە پێوەندی لەگەڵ بێگانەکانو شۆفاری بۆ دوژمنانی فەڕانسە داوەو لە ئەنجامدا فووکیە کە لەو پرسیارو وڵامانە جارڕ ببوو، خۆی دریژەی قسەی گرتە دەستو دوای ئەوە کە دووبارە ماری ئانتوانتی بە پێوەندی گرتن بە بێگانەکانو سیخوڕی بۆ دوژمنانی فەڕانسە تۆمەتبار کرد، ووتی:

- نکۆڵی کردنی تۆ سەبارەت بە چەوت کەڵك وەرگرتن لە دارایی‌و داسەپاندنی دەسەلاّت بەسەر کار بەدەستانی دەوڵەت ناتوانێ ڕاستییەکان بشارێتەوە. ئایا دەتوانی حاشا لەوەش بکەی کە لەکاروباری سیاسیدا ڕاوێژت لەگەڵ هاوسەرت کردووەو لە دانانو لەسەرکار لابردنی وەزیرانو پۆستە گرینگەکانی دەوڵەت بەشداریت کردووە؟

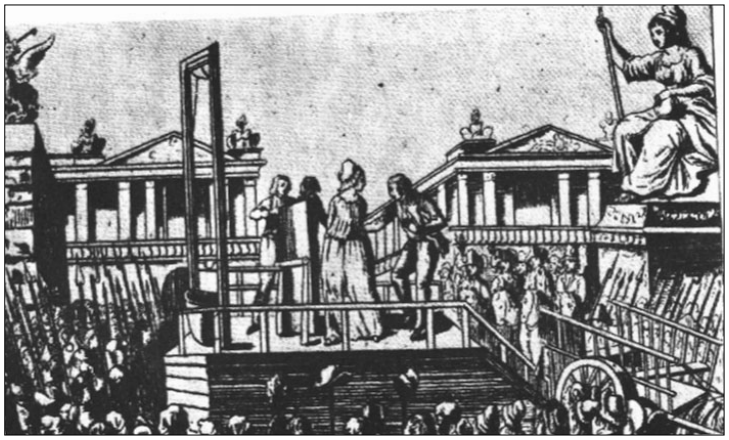
ماری ئانتوانت لە وڵامدا وتی: "ڕاوێژکردن لەگەڵ داسەپاندنی دەسەلاّتو دەست تێوەردان جیاوازی هەیەو من لە هەندێك بواردا تەنیا ڕوانگەی خۆم وەتووەو لە جێبەجێکردنیدا ڕۆلێکم نەبووە".

فووکیه دریژەی بە بابەتەکەداو گووتی: "ئەوبەڵگانەی کە لەبەردست دایەو ئەو قسانەی شایەتەکان هیچ گومانێك ناهێڵێتەوە کە تۆ دەستت لە کاروباری دانانو لەسەر کارلابردنی وەزیران و بڕیارە گرینگەکانی حکوومەت وەرداوەو لە بەرپرسیارێتی زۆربەی کارە ناحەزو خراپەکان هاوبەشی. هەندێك بەڵگە لەبەردەست دایە کە کاتێك "لوویی کاپێت"[٥٠] سەبارەت بە کارەکان دوودڵ دەبوو، وەزیرەکان بۆ ئەنجامدانی ئەوکارانە پەنایان دەبردە بەر تۆو ئێوەش بە کەڵك وەرگرتن لە بێتیرادەبیو بێدەسەلاتی هاوسەرت ئەوتان ناچار دەکرد کە خواستو ئامانجەکانت جێبەجێ بکات". ماری ئانتوانت ولاّمی بنەڕەتی تۆمەتەکەی فووکیەی نەداوەو تەنیا ووتی: "هاوسەرم هیچکات بێتیرادەو نەفس نزم نەبووەو هەموکات ئەوشتانەی کە من وەتوومە جێبەجێی نەکردووە". سەرۆکی دادگا بۆ چەند خولکێك پشوودان دادگاییەکەی راگرتو ماری ئانتوانت کاتێك کە لەنێوان هاتو هاوارو سوکایەتی پێکردنی بینەران لە هۆڵەکە دەچووە دەرێ وەرەی لە دست دابوو. داوین کۆبوونەوەی دادگا شەو دەستی پێکرد. لە سووچو قوژبنی هۆڵی دادگا چەند مۆمێکیان داگیرساندبوو دوو چراش لە پشتی دەستەی سوێند خۆران دابوو کە پێش دادگاو جێگای دانیشتنی تاوانباری روونا دەکرد. بەلاّم هۆڵی دادگا تارادەیەکی زۆر تاریك و ترسناك بوو. سەرۆکی دادگا کۆبوونەوەکەی دەست پێکردو بە ماری ئانتوانتی گووت کە تۆ داواکاری نامەکەی داواکاری گشتی و سوێندی شایەتەکانت بیستو لەبابەتی تۆمەتەکانت ئاگادارکرای. ئایا قسەیترت هەیە بۆ بەرگری کردن لە خۆت؟ ماری ئانتوانت لەسەر جێگای خۆی هەستاو گوتی: "من تا دوێنێ نە بابەتی تۆمەتەکانی خۆم دەزانیو نە شایەتەکانم دەناسی. بەلاّم بە دڵنیاییەوە دەتوانم بڵێم کە نە ئەو تۆمەتانەی لەمن دراوە بنەمایەکی راستو پتەوی هەیەو نە سوێند خواردنی شایەتەکان بەڵگەی بەهێزو سەلمێنەرن. من هیچ تاوانێکم نیە مەگەر ئەوەی کە ژنی لوویی شازدەهەم بوونم بۆ بکەن بە تاوانێکی نەبەخشراوە، ئەگەر ئەوەش تەنیا تاوانی من بێت وەك ژنو بەپێی یاساو دابو نەریتە هیچ ڕێگایەکم جگە لە ملکەچیو هاودەردی لەگەڵ هاوسەرم نەبووە". فووکیە دوای وتە کورتەکەی ماری ئانتوانت دریژەی قسەی گرتە دەستو لە وتارێکی چڕو پڕدا تەواوی تۆمەتەکانی "بێوەژنی لوویی کاپێتی" خوێندەوەو هەوڵیدا تەواوی ئەو تۆمەتانە بە پاڵپشتی قسەی شایەتەکانو ئەو بەڵگانەی کە لە بەر دەستدا هەبوو بسەلمێنێ. فووکیە

٥٠- Capet ناوی بنەماڵەیی ئاباو ئەژدادی ماڵباتی پاشایەتی فەڕانسە بوو کە شۆڕشگێڕانی فەڕانسە بۆ سووکایەتی پێکردنی لوویی شازدەهەم، ئەو نێوەیان بەکار دەهێنا .

وتە تێرو تەسەلەکانی خۆی بەم ڕستانە تەواو کرد کە "تاوانبار یەکێك لە دووژمنە ناسراوەکانی نەتەوەی فەڕانسەو یەکێك لە هاندەرە سەرەکییەکانی ئەو تاوانانەیە کە گەلی فەڕانسە بە دریژایی چواردە ساڵی ڕابردوو دیویانە. ئانتوانت لەو کارەساتانەی کە مردنی هەزارن کەس لێکەوتۆتەوە دەستی هەبووەو دەبێ بە سزای تاوانەکانی خۆی بگات".

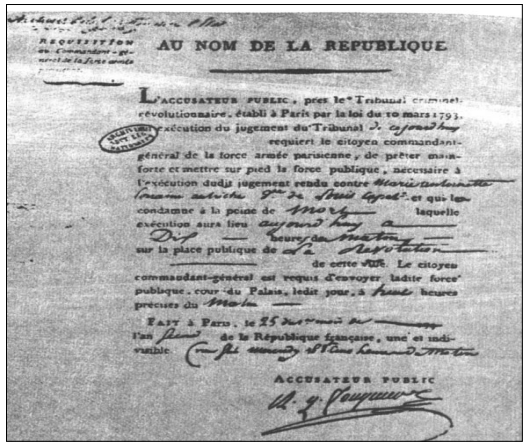
کاتێك نۆبەی دواین بەرگریی یاسایی لە ماری ئانتوانت گەیشتە پارێزەرەکانی، کاتژمێر لە نیوە شەو تێپەڕی بوو. ئەوانیش بۆ ڕەدکردنەوەی داواکاری نامەکەی فووکیەو وەدرۆخستنەوەی سوێندی شایەتەکان لە دەوروبەری ٢ کاتژمێر قسەیان کرد. لەتەواوی ئەو ماوەیەدا فووکیە بەرقو تووڕەییەوە چاوی لە پارێزەرەکان دەکردو کاتێك کە قسەکانیان تەواو بوو، فەرمانی دەستبەسەر کردنیانی دەرکرد. لەو کاتەدا کە جەندرمەکانی دادگا پارێزەرەکانیان لە هۆڵی دادگا دەبردە دەرێ، هێرمان (سەرۆکی دادگا) بە ئەندامانی دەستەی سوێند خۆرانی گووت: "ئەم دادگایە وێنەیەکی بەرچاوی لەسەربەستیو دادپەروەری بۆ خەڵکی جیهان خستۆتە روو. ئەو ژنەی کە ماوەیەك بەر لە ئێستا شانازی بە دونیا دەفرۆشتو شکۆو زۆرداری ئەو چاوەکانی دەحەپەساند، ئێستا لەسەر کورسی تاوانو لەبەرامبەر گەل دانیشتووەو بەزووبی بە سزای کارەکانی خۆی دەگات. ئێوە ئەندامانی دەستەی سوێند خۆران دەبێ لەکاتی ڕاوێژ، نەتەنیا دەقی داواکاری نامەو ڕەوتی دادگایی کردنەکە، بەڵکوو تەواوی ژیانی سیاسیو ڕۆڵێکی کە ئەو ژنە لەتەنیشت هاوسەری وەك دواین شازنی فەڕانسە نواندوویەتی لەبەرچاوبگرن. هەروەها پێویستە لەکاتی پەسندکردنی بڕیارەکەتان، پێوەندی تۆمەتبار لەگەڵ وەزیرو ژێنڕاڵە خایینەکانو ڕۆڵی ئەو لەمەڕ پێوەندی لەگەڵ پاشا زۆرداڕەکانی بێگانە کە ئەمڕۆ دژی ئازادی ئێمە پیلان دەگێڕن لە بەرچاوتان بێت. دەستەی سوێند خۆران کاتژمێر سێی نیوە شەو دەستی بە ڕاوێژ کرد، بەلاّم بە لەبەرچاو گرتنی وتەکانی سەرۆکی دادگاو چارەنووسی پارێزەرانی ماری ئانتوانت لەسەرەتاوە ئەنجامی ڕاوێژەکەیان دیار بوو. ئەندامانی دەستەی سوێند خۆران لە ماوەی کەمتر لە کاتژمێرێك بڕیاری خۆیان پەسندکردو ڕۆژی ١٦ ی ئۆکتۆبەرو کاتژمێر چواری بەیانی کۆبوونەوەی دادگا بۆ ڕاگەیاندنی بڕیاری دەستەی سوێند خۆران پێك هات. هێرمان سەرۆکی دادگا بەم شێوەیە بڕیارە پەسندکراوەکەی خوێندەوە:

دیمەنی کوشتنی ماری ئانتوانت کە کاری یەکێک لە وێنە کێشەکانی ئەو کاتەیە

***

رۆژی شازدەی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٧٩٣ کاتژمێر ١٠ی بەیانی سەری ماری ئانتوانتیان بە تیخی گیوتین لە جەستەی جیاکردەوە. ئەویش وەك مێردەکەی بە لەسەرەخویی و بوێری بە پێشوازی مەرگەوە چوو. ماری ئانتوانت دووکوڕی بوو کە یەکەمیان لەساڵی ١٧٨٩دا مردو کوڕی دووهەمیشی کە جێنشینی فەڕانسە بوو، تەنیا دووساڵ دوای مردنی دایکی ژیا. لوویی شارڵ کە لە مێژووی فەڕانسە بە لوویی حەڤدەهەم ناسراوە، کاتێك کە لەگەڵ دایك و باوکی لە قەڵای تێمپڵ بەند کرا تەنیا حەوت ساڵی بوو هەر لەم بەندیخانەیەش لەتەمەنی ١٠ ساڵیدا مرد. هەڵبەت دواتر چەند دەنگۆیەك سەبارەت بە درۆ بوونی هەوالی مردنی لوویی حەڤدەهەم و هەڵاتنی لە زیندان بە یارمەتی پاشایەتی خوازەکان بڵاو بۆوە و چەند کەسێکیش بەناوی لوویی حەڤدەهەم داوای تاج و تەختی فەڕانسەیان کرد، بەڵام داواکارییەکانی هیچکامێکیان نەسەلمێندرا.

AU NOM DE LA REPUBLIQUE

L'ACCUSATEUR PUBLIC, près le Tribunal criminel révolutionnaire, établi à Paris par la loi du 10 mars 1793, requiert l'exécution du jugement du Tribunal ci-dessus daté, qui le condamne à la peine de mort, et qui sera exécuté aujourd'hui dix heures du matin sur la place publique de la Révolution. Le citoyen commandant-général est requis d'envoyer ladite force publique, cour du Palais, ledit jour, à huit heures précises du matin.

FAIT à Paris, le 25 du mois d'octobre, l'an deux de la République française, une et indivisible.

ACCUSATEUR PUBLIC

بڕیاری کوشتنی ماری ئانتوانت کە داواکاری گشتیی بەناوبانگی فەڕانسە، "فووکیە تینڤیل"ی شۆڕشگێڕ واژۆی کرد

"دادگای شۆڕشی تاوان بە لە بەر چاوگرتنی بڕیاری دەرکراوی دەستەی سوێند خۆران کە بە تێکڕای دەنگ پەسند کراوە، تاوانبار ماری ئانتوانت لۆرین دۆتریش بێوەژنی لوویی کاپێت بە مەرگ مەحکووم دەکات. لەسەر بنەمای یاسای پەسندکراوی دەیەمی مارسی پێشوو دەستبەسەر مالّو ملّك و دارایییەکانی بە قازانجی دەوڵەت دادەگیرێ. دادگا داوا لە داواکاری گشتی دەکات کە ئەم بڕیارە لە گۆڕەپانی کۆماری جێبەجێ بکات" .

ماری ئانتوانت چاوەکانی لەسەریەك داناو چیتر قسەی نەکرد. ئەو دیهەویست لەبەرامبەر بڕیارێك کە رەنگە خۆشی چاوەڕوانی دەکرد، هێمنی و لەسەرەخۆیی خۆی بپارێزێ و بە غرورو وڕەوە بچێتە پێشوازی مەرگ، بەڵام کاتێك ئەویان لە هۆڵی دادگا دەبردە دەرێ ئیتر توانای ڕێگا ڕۆیشتنی نەمابوو. ئەو ئەفسەرە گەنجەی کە بەرپرسی پارێزگاری لەو بوو باسکی گرتو ئەوی لە هەوای ساردی پاییزیدا تا هۆدەکەی ڕێنوێنی کرد. فووکیە کاتژمێر دەی بەیانی ئەو ڕۆژەی بۆ جێبەجێکردنی بڕیارەکە دیاری کردو شاژنی بەخت وەرگەڕاوەی فەڕانسە تەنیا چەند کاتژمێرێکی دەرفەت بوو کە وەسیەتنامەکەی بنووسێ. بەڵام جگە لەم چەند دێڕە چیتری بۆ نەنووسرا.

خوای من بەزەییت پێم بێ: مندالّە بەستەزمانەکانی من... چاوەکانم ئیتر ئەسرینێکی نیە بۆتان ببارێنێت. خواتان لەگەڵ. خواتان لەگەڵ.

فەسڵی حەوتەم

ئەو ژنانەی کە لە ڕووسیا حوکمڕانیان کرد

لە کاترینی یەکەمەوە تا کاترینی گەورە

پێنج ژن لە مێژووی پڕکارەساتی ڕووسیا بۆماوەی نێزیك حەفتا ساڵ لەم ولاتە پانو بەرینە حوکمڕانیان کردووە کە لەنێوانیاندا کاترینی دووهەم یان کاترینی گەورە لە هەموویان ناوبانگی پتر ڕۆیشتووە. کاترینی گەورە بە تەواوی هێزو دەسەلاتەوە بۆ ماوەی ٣٤ ساڵ لە ڕووسیا حوکمی گێڕا. پێش ئەویش چوار ژن بۆ ماوەی ٣٥ساڵ دەسەلاتداری ڕووسیا بوون کە هەرکامیان چارەنووسێکی سەرنج ڕاکێشیان هەیە. کاترینی یەکەم، هاوسەری پیتەری گەورە (ئێپراتۆری بەناوبانگی ڕووسیا) یەکەم ژن بوو کە لە ڕووسیا حوکمڕانی کرد. ناوی ئەسڵی ئەو "مارتا ئێسکاڤرۆنسکی"[1] بوو کە لەبنەماڵەیەکی هەژاری لیتوانی هاتە سەر دونیاو لەسەردەمی داگیرکرانی لیتوانی لەلایەن سویدییەکانەوە لەگەڵ ئەفسەرێکی سویدی زەماوەندی کرد بوو. کاتێك ڕووسەکان لەساڵی ١٧٠٢ دەستیان بەسەر لیتوانی داگرت، مێردی مارتاو سەربازەکانیتری سویدی هەڵاتنو مارتاش کە بەدیل گیرابوو لە ماڵی پرەنس ئالێکساندێر مێنشیکۆڤدا خەریکی کلفەتی بوو. ئەو شەوێك چووە ماڵی پرەنس "مێنشیکۆڤ"[2] و چاوی بە مارتا کەوت. پیتەری گەورە کە خۆشی لەم خزمەتکارە جوانو لاوە هاتبوو ئەو شەوە لەگەڵی خەوتو ئەوی خاوەن ئەو تایبەتمەندییانە بینی کە لای پەسندبوو و لەگەڵ ئەوەش کە ژنی هەبوو ئەوی بردە کۆشکەکەی. مارتا لە پیتەری گەورە خاوەنی شەش منداڵ بوو کە تەنیا دوانیان بەناوەکانی ئاننا و ئێلیزابێت پێگەیشتن. مارتا بە فریودانی سەرۆك وەزیرانی عوسمانی پیتەری گەورەی کە لە ساڵی ١٧١١ کە لە شەڕلەگەڵ هێزەکانی عوسمانی لە کەناری ڕووباری "پرۆت"[3] کەوتبووە ژێر گەمارۆو ڕێگای دەرباز بوونی نەمابوو ڕزگار کردو پیتەریش کە پێشتر هاوسەرەکەی تەلاق دابوو لەساڵی ١٧١٢ بە پاداشتی ئەو خزمەتە بە شێوەیەکی فەرمی لەگەڵ مارتا زەماوەندی کردو دوای زەماوەندەکە ناوی گۆڕدرا بۆ کاترین.

1-Martha Skavronsky

2-Alexander Menshikov

3-Prut

وێنەی پیتەری گەورە و کاترین کە بەناوی کاترینی یەکەم بوو

بەشاژنی ڕووسیا لەگەڵ کچەکانی، ئاننا و ئێلیزابێت

پیتەری گەورە دەساڵ دواتر واتە لەساڵی ١٧٢٢دا نەریتی کۆنی هەڵبژاردنی کوڕی گەورە بۆ جێنشینی باوکی تێك داو ڕایگەیاند لەمە بەدواوە خوودی تێزار جێنشینی خۆی دیاری دەکات. پیتەری گەورە کەئەم بڕیارەی لەژێر کاریگەری دەمێشك ڕۆکردنی هاوسەری پەسندکرد بوو دوای ڕاگەیاندنی ئەو بڕیارە ئەوی بە جێنشینی خۆی هەڵبژارد. لەڕۆژی حەوتەمی مانگی مەیی ساڵی١٧٣٤دا ڕێوڕەسمی تاج لەسەرنانی کاترینی یەکەم وەك شاژنی ڕووسیا بەشکۆو گەورەییەکی زۆرەوە لە مۆسکۆ بەڕێوە چوو ئەو تاجەی کە لەسەر ئەو کچە جووتیارو خزمەتکارەی پێشوویان دانا لە ٢٥٠٠ پارچە گەوهەر پێك هاتبوو و کە لەناوەندی ئەو تاجەدا یاقووتێك بەدرشتی هێلکەیەکی مریشك دەدرەوشایەوە. کاترین لەگەڵ ئەو هەموو سەرکەوتنو شنازییانەی کە لەژێر سێبەری پیتەری گەورە وەدەستی کەوتبوو، نەیتوانی بەسەر هەواو هەوەسیدا زاڵ بێتو لەهەمان ساڵی تاج لەسەرنان لەگەڵ خزمەتکارێکی تایبەتی دەرباری پیتەر بەناوی "ویلیام مۆنس"[4] کە

4-William Mons

لاوێکی جوانو بە جەرگ بوو پێوەندی گرت. پیتەری گەورە کە لەم رووداوە ئاگادار کرایەوە فەرمانیدا سەری خزمەتکارەکەی بڕنو سەرە بڕاوەکەی بخەنە نێو شووشەی ئەلکۆڵو لە شوێنێکی بەر چاوی کۆشکی ئیمپراتۆری هەڵیواسن تا هەموان لەچارەنووسی ئەو خزمەتکارە خائینە بەئاگا بێنەوەو ئەزموون وەرگرن. بەڵام خاڵی سەر سووڕهێنەری ئەم رووداوە ئەوە بوو کە هاوسەرە خەیانەتکارو سپلەکەی پیتەری گەورە سزا نەدراو کاترین بە مەکرو عیشوە هەروەک جاران ئەشقو خۆشەویستی پیتەری سەبارەت بە خۆی پاراست. پیتەری گەورە دوای ئەو رووداوە زیاتر لە ساڵێک نەژیاو لەساڵی ١٧٢٥دا کاترین بە بێ شەڕو کێشە بوو بە سەرۆکی رووسیا. کاترینی یەکەم لە تەمەنی چل ساڵی بوو بە دەسەلاتداری رووسیا و حوکمڕانی ئەو لە رووسیا زیاتر لەدوو ساڵی نەخایاند، بەڵام لەوماوە کورتەدا کاری بەرچاوی ئەنجامدا. راوێژکاری کاترین لە کاروباری حکوومەتدا خاوەنکارەکەی پێشووی (پرەنس مێنشیکۆڤ) بوو کە تا رادەیەک هۆگری بوو. چەند وێنەیەک لە گرینگترین کارەکانی کاترینی یەکەم لەوماوە کەمەی دەسەلاتیدا بریتی بوولە دامەزراندنی ئەنجومەنێکی شەش کەسی لەنەجیب زادەو شازادەکانی رووسیا بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری رووسیاو هەروەها دامەزراندنی فەرهەنگستانێکی زانست بۆ هاندانی پسپۆرانو داهێنەران بوو. ئەنجومەنی پاشایەتی کە داهێنەری سەرەکی ئەو پرەنس مێنشیکۆڤ بوو لەراستیدا ئەرکەکانی دەوڵەتی لەئەستۆ بووو بۆ یەکەمین جار لەمێژووی رووسیادا یاساو رێسایەکی بۆ بەڕێوەبردنی کارەکانی دەوڵەت دانا. کاترینی یەکەم هەڵبژاردنی جێنشینی خۆشی بەو ئەنجومەنە ئەسپاردو ئەنجومەنی پاشایەتی دوای مردنی لەنەکاوی کاترین لەساڵی ١٧٢٧، کوڕی دووهەمی پیتەری گەورەی کە لە ژنی یەکەمی بوو بە جێنشینی ئەو هەڵبژارد. ئەنجومەنی پاشایەتی لەراستیدا بە هەڵبژاردنی پیتەری دووهەم کە هێشتا خۆی نەناسی بوو دریژەی سەرکردایەتی خۆی لەسەر رووسیا مسۆگەر کرد، بەڵام پیتەری دووهەم سێ ساڵ دواتر بە نەخۆشی ئاوڵە (خرۆکە) مردو دیسان لەسەرجێنشینی ناکۆکی دروست بوۆوە. دوای مردنی پیتەر دووکەس بۆ جێنشینی ئەو پاڵێوراوبوون. نیوەی ئەندامانی ئەنجومەنی پاشایەتی لایەنگری "ئێلیزابێت پێترۆڤنا"[5]ی کچی کاترینو پیتەریگەورە بۆ پۆستی دەسەلاتی بوونو نیوەکەی تریش لایەنگرییان لە "ئاننا ایڤانۆڤا "[6] دەکرد.

5-Elizabeth Petrovna

6-Anna Ivanova

لە ئەنجامدا لەسەر هەڵبژاردنی ئاننا رێك کەوتن، ئەمەش بە مەرجێك بوو کە ئاننا بە نووسراوە بەڵێن بدات کە دان بە دەسەلاتەکانی ئەنجومەن دادەنێت. ئاننا ئەو مەرجەی قەبووڵ کرد، بەڵام هەر کە جێگەپێی پتەو کردو لەپاڵپشتی گاردی پاشایەتیو هێزە چەکدارەکان دڵنیا بوو ئەنجومەنەکەی هەڵوەشاندەوەو دەسەلاتی بێسنووری لەپاوانی خۆی گرت. ئاننا لەکاتی بەدەست هێنانی پۆستی پاشایەتی سیوحەوت ساڵی تەمەنی بووو نزیك بە یازدە ساڵ لەسەر تەختی دەسەلاتدانیشتو لەساڵی ١٧٤٠ لەتەمەنی ٤٧ ساڵیدا مرد. سەردەمی دەسەلاتداریتی ئاننا ئیڤانۆڤ یەکێك لە تاریکترین دەورانەکانی مێژووی رووسیا بوو، بەهۆی ئەوە کە ئەو ژنێکی نەزانو هەوەسبازو لە هەمان کاتیشدا تووڕەو دڵ رەق بوو. لەسەردەمی دەسەلاتی ئەو نەتەنیا رووسیا هیچ پێشکەوتنێکی بەخۆیەوە نەبینی، بەڵکوو چەند ساڵێکیش گەڕایەوە دواوە. هەژاریو نەهامەتیو کەمو کوڕی سەرانسەری رووسیای گرتبوۆوەو ئاننا‌ش بۆ پێش گرتن لە راپەرینی جەماوەری، بە تووڕەییو بێبەزەییەکی زۆرەوە هەر بانگەوازێکی نارەزایەتی دەکوژانەوە. ئاننا لە هەوەسبازیو تێرکردنی هەوەسەکانیدا زۆر ریسواو زێدەڕۆ بووو لە ئەنجامیشدا راشکاوانە بە هەڵبژاردنی دڵدارێکی ئەڵمانی بەناوی "یووهان بێرن"[7] سووکایەتیی بە گەلی رووسیا کرد. بەهۆی ئەم پێوەندییە نا یاساییەو ئەو کارتێکەرییەی کە بێرن لەسەر ئەو شاژنە گەندەڵەی هەبوو، وردە وردە پۆستەگرینگەکانی دەوڵەتی وسەربازی بە ئەڵمانییەکان سپێردراو لەئەنجامدا رقو تووڕەیی دژی ئاننا‌و بێرن تووندوتیژی بە خۆوەگرت. ئاننا بەر لە مردن، نەوەی خوشکەکەی کە مەلۆتکەیەك بوو، کرد بە میراتگری تاجو تەختی رووسیاو ئەم پیاوە سووکە ئەڵمانییەشی(بێرن) بە جێگری پاشایەتی رووسیا هەڵبژارد. لەساڵی ١٧٤٠ دوای مردنی ئاننا ئەو منداڵە دوومانگە بەناوی ئیڤانی شەشەم بوو بە تێزاری رووسیاو بێرنیش وەك جێگری پاشا دەسەلاتی بەدەستەوەگرت. بەڵام دایکی ئیڤان کە ئەویش ناوی ئاننا بوو بە یارمەتی ژمارەیەك لەسەربازو سەرکردەکانی سوپاو بە کەڵك وەرگرتن لە رقو کینەی گشتی خەڵك لە بێرن، ئەوی لەسەر تەختی دەسەلاتێ هێنایە خواریو خۆی وەك جێگری پاشا دەسەلاتی بەدەستەوە گرت.

7-Ernest Johann Biren

بەلاّم حکوومەتی "ئاننا لیو پۆلدڤان"[8]یش زیاتر لەسالێکی درێژە نەکێشاو ئەفرادی گاردی پاشایەتی کە ئەویان بە دەسەلاّت گەیاندبوو، دژی راپەڕینو ئێلیزابێتی کچی پیتەری گەورەو کاترینی یەکەمیان کە لەدەورانی حوکمڕانی مەلیکە ئاننا و خووشکەزاکەی لە ترسی تۆلّە ئەستاندنەوەی ئەوان دوور کەوتبوّوە بە پاشا هەلّبژارد.

ئێلیزابێت کچی پیتەری گەورەو کاترینی یەکەم کەدوای دایک‌و باوکی لەسەر رووسیا فەرمانڕەوایی کرد

ئێلیزابێت پێترۆنا لەسالّی ١٧٤٢ لەتەمەنی ٣٢ سالّیدا لەسەر تەختی دەسەلاّتی رووسیا دانیشتو تا سالّی ١٧٦٢ زیاتر لە بیست سالّ حوکمڕانی کرد.

یەکەمین کاری ئەو لە پۆستی شازنی رووسیادا بریتی بوو لە دوور خستنەوەی پاشای لەسەر کار لابراوی یەك سالّەو دایکی بۆ سیبری. ئاننا لیوپۆلدۆڤنا سالّی دواتر مردو کورەکەشی، ئیڤانی شەشەم بە درێژایی ماوەی دەسەلاّتی ئێلیزابێت لە بەندیخانەدا مایەوەو لەتەمەنی ٢٢

8-Anna Leopoldovna

سالّیدا مرد. ئیڤانی شەشەم لە مێژوودا وەك چارەرەشترین پاشا ناسێندراوە. بەهۆی ئەوە کە تەواوی تەمەنی لە گرتوخانەدا تێپەڕ کردو لەو ماوەیەشدا کە تێزاری (قەیسەر) رووسیا بوو منداڵێکی شیرەخۆرە بوو. ئێلیزابێت کەسایەتییەکی دوولایەنی هەبوو. ئەو لەلایەکەوە مرۆڤێکی خوێندەوارو هاندەری زانستو هونەر بووو لەلایەکی تریشەوە دەسەلاّتدرێکی زاڵمو زۆردارو دڵڕەق بە هەژمار دەهات. زانکۆی مۆسکۆو پەیمانگای هونەرەجوانەکانی "ساینت پیتەرزبۆرگ" لەسەردەمی دەسەلاّتداریّتی ئەو دامەزرا. ئێلیزابێت پێترۆنا لەگەلّ نووسەرانی هاوکاتی خۆیدا بۆ وێنە قۆلتێر، نووسەری بەناوبانگی فەرانسە نامە گۆڕینەوەی هەبووو سەرچاوە سەرەکییەکانی پەرتووکی "ژیانی پیتەری گەورە"ی دابەدەستی قۆلتێر. لەگەلّ ئەوەشدا حکوومەتێکی دیکتاتۆری بەسام وترسناك لە ماوەی بیست سالّ دەسەلاّتداری ئێلیزابێت لەسەر رووسیا حاکم بوو. لەگەلّ ئەو کەسانەی کە دژی زوڵمو زۆردارییەکانی دەسەلاّتی دیکتاتۆری ئەو رادەوەستان بەو پەڕی دڵڕەقیو بێ بەزەییەوە مامەلّەی دەکرد. ئەو وەك پێشینیانی خۆی ژنێکی هەوەسباز بوو، بەلاّم وەك کاترینی گەورە کە دوای ئەو هاتە سەر دسەلاّت لەهەلبژاردنی ئەو پیاوانەی کە ئیزنی هاوەدەمیو قسەکردنی پێدەدان، وەردبینیو وردەکارییەکی زۆری بەکاردەهێنا. لە بواری جوانیشەوە، جوانترین ژنی سەردەمی خۆی بووو ئەو جوانیەشی لەدایکییەوە (کاترینیەکەم) بۆ مابۆەوە کە پیاوێکی وەك پیتەری گەورەی یەخسیری خۆی کردبوو. بارودۆخی رووسیا لەماوەی دەسەلاّتداریّتی ئێلیزابێت بەراورد لەگەلّ سالّەکانی دوای مردنی پیتەری گەورە باشتر بۆوەو بە بەهێز کردنی سوپا، رووسیا لە شەڕە دەرەکییەکاندا چەند سەرکەوتنێکی نوێی بەدەست هێناو پێوەندییەکانی رووسیاش بەرفراوانتر بوو. نهێنی سەرکەوتوویی ئێلیزابێت لە کاروباری حکوومەتدا جگە لە ژیری، هەلّبژاردنی کەسانی کارامەو شارەزا بوو بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت کە لەسەرووی هەموویانەوە دەبێت ناوی بەناوبانگترین کاربەدەستی سەردەمی ئەو، "ریۆمین"[9] بهێندرێت. ئێلیزابێت لەیەکەمین سالّی حوکمڕانی خۆیدا پیتەری کە کوڕی خوشکەکەی (ئاننا) بوو بە جێنشینی رووسیا هەلّبژاردو سالّی دواتر پرەنسیس "یوهاننا"[10]ی کە یەکێك لەخزمەکانی زاواکەی بوو

9-Ryumin

10-Johanna

لەگەڵ کچەکەی (سۆفیا) بۆ ڕووسیا بانگهێشتن کرد تا پێشەکییەکانی ناسیاوی‌و دوایش زەماوەندی سۆفیاو پیتەر ئامادە بکات.

پەرەنسیس سۆفیا کە لەمێژووی جیهاندا بەناوی کاترینی گەورە ناسراوە لەساڵی ١٧٢٩ لە بەندەری "ئەشتین"[11]ی ئەڵمانیا لە دایك بوو. باوکی ئەفسەری سوپای پێڕوس بووو دایکیشی کە کچی یەکێك لە شازادەکانی ئەڵمانیا بوو لەگەڵ مێردی پەرەنسیس "ئاننا"ی کچی کاترین‌و پیتەری گەورە خزمایەتییەکی نزیکی هەبوو. سۆفیا لە تەمەنی پانزە ساڵیدا لەگەڵ دایکی چوو بۆ ڕووسیا و کچێکی زۆر بە دەماخ‌و جوان بوو. ئێلیزابێت شاژنی ڕووسیا ئەوی پەسندکردو لەساڵی ١٧٤٥ ڕێوڕەسمی زەماوەندی پیتەری سێیەم، جێنشینی ڕووسیاو پەرەنسیس سۆفیا کە بەپێی ویستو داخوازی مەلیکە ئێلیزابێت نازناوی کاترینی پێدرا بەڕێوە چوو. لەسەرەتادا پێوەندییەکانی سۆفیا (کاترین)و مێردەکەی بەپێی ئەو شتانەی کە خۆی نووسیویەتی، ئەقیندارانەو تێگەیشتوانە نەبووە. بیرەوەرییەکانی کاترینی گەورە کە تەواوی ڕووداوە گرینگەکانی ژیانی ئەوی تیدایە یەکێك لەگرینگترین بەڵگەکانی پەیوەست بە میژووی ڕووسیایە. کاترین ئەم بیرەوەرییانەی لە پاکەتێکی لاکو مۆرکراو بە ناونیشانی کوڕەکەی لەناو سندوقێکی دانا بوو کە لەساڵی ١٧٩٦ و دوای مردنی کەوتە بەردەستی کوڕەکەی واتە جێنشینی ڕووسیا. پۆل دوای خۆێندنەوەی ئەو بیرەوەرییانە ئەوانی بە ئەمانەت لە لای برادەرێکی دانا. بەڵام برادەرەکەی کە زیاتر بەهای ئەو نووسراوانەی دەزانی پێش ئەوەی دووبارە لاکو مۆریان بکاتەوە کۆپییەکی لێهەڵگرتنەوە. دوای مردنی پۆل لەساڵی ١٨٢٥ بیرەوەرییەکانی کاترین کەوتە بەردەستی کوڕەکەیتری بەناوی تێزار نیکۆلای یەکەم. بەڵام تا ئەو کاتە لەو بیرەوەرییانەی کاترین کە دەست بەدەست گەرابوو چەند کۆپییەکیان هەڵگرتبۆوە. بە جۆرێك کە "ئەلکساندێر هەرزێن"[12] نووسەری بەناوبانگی ڕووسیا کە لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەیەم لە ڕووسیا دوور خستراپەوە، توانی ئەو بیرەوەرییانە کۆبکاتەوەو لە ساڵی ١٨٥٩ لە لەندەن بڵاوی بکاتەوە. کاترین بیرەوەرییەکانی خۆی بە زمانی فەڕانسەوی نووسیبۆوە کە هەرزین دەقە ئەسڵییەکەی بەهەمان ناوە فەڕانسەییەکەی[13]و وەرگێڕانی ڕووسی بڵاوکردەوە. وەرگێڕانە ئینگیزییەکەی ئەم بیرەوەرییانە چەند ساڵ دواتر لە ٣٩٠ لاپەڕە لە لەندەن بڵاو بۆوە. بەشی هەرە زۆری نووسینەکانی

11-Stettin
12-Alexsander Harzen
13-Memoires de L'Imperatrice Catherine II

کاترین تایبەتە بە ژیانی تاکەکەسی خۆی، بۆ وێنە سەبارەت بە یەکەم چاوپێکەوتنی لەگەڵ هاوسەری داهاتووی (پیتەر) دەنووسێ: "کاتێك بۆ یەکەمجار پیتەرم بینی ئەوم وەك لاوێکی نەفامو منداڵ هاتە بەرچاو، لەگەڵ ئەوەشدا بۆ ئەوەکە متمانەم پێبکات بە وردبینی‌و بیدەنگی گوێم لە قسەکانی ڕادەگرت و ئەویش هەر لەچاوپێکەوتنی یەکەمدا ڕازی دڵی بۆ درکاندم. پیتەر ووتی کە من پێشتر ئاشقی یەکێك لە ژنەکانی دەربار بوومەو لەگەڵ ئەوەش کە تۆ زۆر لەو گەنجو جوانتری بەڵام ناتوانم لەو ئەشقە دەست هەڵگرم. لەگەڵ ئەوەش دڕێژەی پێدا کە ناتوانێ لە بەرانبەر ئیرادەو بڕیاری پووریدا ڕاوەستێ‌و بۆیە زەماوەندم لەگەڵ دەکات. هەروەك پیتەر گوتبووی بە پێچەوانەی ویستی دەروونی خۆی لەگەڵ پەرەنسیس سۆفیا شاژنی داهاتووی ڕووسیا زەماوەندی کرد. کاترین سەبارەت بەو زەماوەندە لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ: "دڵی من خەبەری دەدا کە لە ژیان لەگەڵ پیتەر بەختەوەر نابم، بەڵام دەسەڵاتخوازی‌و زیرەقەو بریقەی دەرباری ڕووسیا بەری چاوی گرتبووم‌و دڵنیاش بووم ڕۆژێك دەبمە سەرکردەو دەسەڵاتداری ڕووسیا". کاترین بە هیوای ئەوە ڕۆژێك دەرفەتی جێبەجێکردنی ئاواتەکانی بۆ بڕەخسێ، خۆی لەبەرامبەر چەرمەسەری‌و ناکۆکییەکانی سەرەتای ژیانی هاوسەرێتیدا ڕاگرت. هاوسەری کە خوو ڕەوشتی منداڵانەو بیرێکی دواکەوتووی بوو، بەردەوام یاری منداڵانەی لەگەڵ هاوالاڵنو تەنانەت خزمەتکارەکانیشی دەکردو جاری واش هەبوو ئەوانی ناچاردەکرد بە ڕوپۆش‌و جل وبەرگی سەیرو سەمەرەوە لەدیوی خەوتنیان سەماو هەڵپەڕکێ بکەن. یەکێك لە ڕەوشتە ناحەزەکانی پیتەر ئەوە بوو کە هۆگرییەکی زۆری بە سەگ هەبووو بەجۆرێك کە کاترین لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ: پیتەر سەگەکانی لەژووری تەنیشت ژووری خەوتنیان ڕادەگرت‌و کاترین لە وەڕینی سەگەکان‌و بۆنی ناخۆشی ئەوان تەواو جارڕ ببوو.

پیتەری سێیەم تەنیا هاوسەری یاسایی کاترینی گەورە بوو کە باوکی هیچ کام لەمندااڵەکانی ئەو نەبوو.

پیتەرو کاترین تا چەند ساڵ دوای زەماوەند منداڵیان نەبوو. ئێلیزابێت کە لەم بابەتە بە پەرۆش بوو فەرمانیدا کاترینو پیتەر بچەنە ژێر چاوەدێری پزیشکی. بە رووالەت هیچیان کەمو کوورتیان نەبوو هەر بۆیەش مەلیکە یەکێك لە خزمەتکارەکانی بەناوی "ماریا چۆگلۆکۆڤا"[14] راسپارد کە چاوەدێری پێوەندییە ژنو میردایەتییەکانی(سێکسی) کاترینو پیتەر بکات. ماریا پاش ئەوە کە هەندێك کاترینی رێنوێنی کرد لە کونێکەوە چاوەدێری چونیەتی بەڕێوە چوونی رێنماییەکانی دەکردو کاترینیش دەیزانی کە کردەوەکانی لەسەر پێخەفیش کۆنترۆڵ دەکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا کاترین تا ٩ساڵ دوای زەماوەند منداڵی نەبوو لەو ساڵەشدا کاتێك کە کوڕی (پۆل) بوو، شك‌و گومانێکی زۆر هاتە ئاراوە سەبارەت بەوە کە باوکی ئەسڵی ئەو منداڵە کێیە. بە رووالەت خوودی پیتەر دەیزانی کەباوکی ئەسڵی پۆل نیە بەڵام نەیدەتوانی ئەم رووبڕەشیە ئاشکرا بکات. یاداشتەکانی کاترین کە بەراشکاوی ئاماژە بە پێوەندی ئاشقانەی کاترین لەگەڵ نەجیب زادەیەکی رووسی بەناوی "سێرجی-سۆلیتکۆڤ"[15] لە دەوروبەری ساڵێك پێش لەدایکبوونی پۆل دەکات، کەم تا کورت هیچ گومانێك ناهێڵێتەوە کە باوکی راستەقینەی پۆل کێیەو کاترینیش ئەو بابەتەی بۆ ئەوە نووسیوە کە کووڕەکەی لەئەسڵو رەسەنی خۆی ئاگادارنیێت. تەنیا خاڵی نادیاری ئەم بابەتە ئەوەیە کە بەچ شێوەیەك کاترین توانیویەتی لەگەڵ ئەو هەموو چاوەدێرییەی ماریا کە رۆڵی زیندانوانی ئەوی دەگێرا پێوەندی بە سۆلیتکۆڤەوە بگرێ؟ ولاّمی ئەم پرسیارە ئەوەیە کە کاترین بە ئەگەرێکی بەهێز لە رێگەی رازی کردنو رێککەوتن لەگەڵ ماریا توانیویەتی پێوەندی بە سۆلیتکۆڤەوە بگرێو هۆی ئەمەش جگە لە بە تەماح خستنی ماری، لە وانەیە ئەم خاڵەش بێت کە ماریا بۆ خۆشی لە تووڕە بوونی کاترین سەبارەت بە نەزۆکی پیتەر رەنجی کێشاوەو ویستوویەتی بە دووگیان بوونی کاترین کۆتایی بەم زویرو تووڕەییە بهێنێ! باوکی راستەقینەی پۆل ساڵێك دوای لەدایکبوونی پۆل وەك وەزیری دەرەوەی رووسیا لە هامبۆرگ بۆ دەرەوەی رووسیا بەڕێ کرا. بەڵام کاترین کە بوێرییەکی پتری بەدەست هێنا بوو پیاوێکیتری بۆ خۆی دۆزییەوە. ناوی ئەو پیاوە "سێرچارلز ویلیامز"[16]، باڵوێزی لاوی بریتانیا لە رووسیا بوو کە لە نامەکانیاندا ئەشقو هۆگری ئەو

14-Maria choglokova
15-Serge Soltikov
16-Sir charles Hanbury Williams

دووانە بۆ یەکتر دەر دەکەوێ. کۆکراوەی ئەو نامانەلەساڵی ١٩٢٨ لە لەندەن بلاّو بۆوە. سێرچارلز لەیەکێك لەنامەکانیدا بۆ کاترین دەنووسێ: "من جوانیو هەستو خۆڕاگری ئێوە ستایش دەکەم. رۆژ لە رۆژ زیاتر ئەویندارى ئێوە دەبم‌و جگە لە تۆ یاوەرو رێنمایەکەم نیە. ئێوە بۆ حوکمڕانی کردنو فەرمان دەرکردن دروست کراونو من بە تەواوی بوونمەوە لەژێردەستی ئێوەدام. فەرمانەکانی ئێوە بۆ من وەك یاسا وایەو پشتیوانیو متمانەی ئێوە بە من گەورەترین خەلاّتە بۆ من... پێت ماچ دەکەم". نامەیەکیتری کاترین بۆ سێرچارلز کە لەم کۆکراوەیەدا چاپ کراوە ئەوە دەردەخات کە باڵوێزی بریتانیا نهێنی پارێزی سڕەکانی کاترین بووەو لە پلانەکانی ئەو بۆ بەدەستەوە گرتنی دەسەلاّت ئاگادار بووە. سێرچارلز لەم نامەیەدا دەنووسێ: "لە من دڵنیابە، من هەرگیز رازەکانی ئێوە بۆ کەس ئاشکرا ناکەمو جگە لە راستی هیچیتر بە ئێوە نالێم. دڵو رەوانو ژیانی من بۆ ئێوەیە، لە هەموو شتێکدا ئێوە لە خۆم بە باشتر دەزانم‌و لە شایستە بوونی خۆم بۆ بەدەست هێنانی خۆشەویستیو ئەویندارى ئێوە گومانم هەیە، هیوادرم ئەو رۆژەی کە لەسەر تەختی دەسەلاّت دادەنیشی لێرەبم‌و ئەگەریش لێرە نەبووم تەنانەت جارێکیش بێت ئەو شانازییەم پێبدەی کە بێم بۆ بینینی ئێوە. من ئێوەم تارادەی پەرست خۆش دەوێو لەو باوەڕەدا نیم لە تەواوی جیهاندا ژنێکی بەرادەی ئێوە جوانو خوێن شرینو بەهەستو سۆز هەبێت". کەم تا کورت لە تەواوی نامەکانی بالوێزی بریتانیا لە رووسیا کە لە کۆکراوەی نامەکانی ئەو لەگەڵ کاترین چاپ کراوە ئەم شێوە پێدا هەڵگوتنە دەبیندرێو چارلز بەردەوام ئاماژە بەو خاڵە دەکات کە لەبەرامبەر زانستو ئاست بەرزیو ژیری کاترین خۆی بە بچوکترو سووکتر دادەنێت. رەنگە خوێنەر ئەم پرسیارە لەخۆی بکات کە ئایا ئەو هەموو تاریفو پێدا هەڵگوتنە جۆرێك لە ریاو بانگەشە نیە بۆ بەدەست هێنانی خۆشەویستیو بەردەوام بوونی ئەم پێوەندییە ئاشقانەیە یان راستییەکیشی تێدا شاراوەیە؟ ئەو میژوونووسانەی کە لە ژیانو بەسەرهاتی کاترینی گەورە کۆڵینەتەوە، لەم خاڵەدا هاوبیرن کە کاترینی گەورە یەکێك لە باشترینە پسپۆرەکانی چاخی خۆی بووە.

نووسەرو میژوونووسی بەناوبانگی رووس (ئۆڵدێنبۆرگ)[17] لە وەش زیاتر پێدادەگرێو دەنووسێ کە لە نێو ئەو ژنانەی بەدرێژایی میژوو بەدەسەلاّت گەیشتوون هیچیان بەرادەی کاترینی گەورە

17-Z Oldenbourg

پەرتووکیان نەخوێندۆتەوەو زانستو تێگەیشتوویی ئەویان نەبووە. کاترین پێش سی ساڵیو کەم تا کورت لەو سااڵنەی کە باڵوێزی بریتانیا لەروسیە بوو پەرتووکەکانی وەک رووحی یاساکانی "مۆنتێسکیۆ"و بەرهەمی نووسەرانی بەرچاوی فەڕانسەویی وەک ڤۆلتێرو رۆسۆ و"دیدرۆت"[18]ی خوێندۆتەوەو کاتێك بە دەسەاڵت گەیشت، لەگەڵ ژمارەیەك لە نووسەرانو بیرمەندانی بەرچاوی سەردەمی خۆی وەکوو ڤۆلتێرو دیدرۆت و"گریم"[19] نامە گۆڕینەوەی هەبوو. کاترینی گەورە جگە لە زمانی دایکی کە ئەڵمانی بوو بە تەواوی بەسەر زمانی فەڕانسەییدا زاڵ بووو بە زمانی رووسیو ئینگلیزیش بە سانایی قسەی دەکرد. بەاڵم وای پێ باش بوو کە بە زمانی فەڕانسەیی بنووسێو یاداشتەکانی رۆژانەو زۆربەی هەرە زۆری نامەکانی بەم زمانە دەنووسی. هەندێك لە دیرۆك نووسان لەو باوەڕەدان کە تەنانەت خاڵە الوازە سەرەکییەکەی کاترینی گەورە، واتە مەیلەو چوونو گوڕو تینی ئەو بۆ هاودەمیو هاونشینی لەگەڵ پیاوانیش هەر لەوە سەرچاوە دەگرێ کە ئەو پێی وابوو ژنانی دەوروبەری بیرتەسکنو ناتوانێ هاودەمێك بۆ خۆی ببینێتەوە.

مێردەکەشی هەروەك ئاماژەی پێکرا پیاوێکی بیر تەسك بووو کاترین لەهاودەمی ئەو وەزاڵە هاتبوو. هەڵبەت ئەو بەڵگانە ناتوانێ پاساو بهێنێتەوە بۆ هاودەمیو هاونشینی کاترین لەگەڵ پیاوانی جۆراوجۆر بەتایبەت لە سااڵنی پیریو بە هەرحاڵ دەبێ ئەو راستییە قەبووڵ بکەین کە ئەگەر کاترین هەر وەك لە روانگەی ئەقڵەوە ژنێکی نموونە بووە لەروانگەی جەستەو مەیلەو چوونی سێکسیش ژنێکی ئاسایی نەبووە.

***

کاترین دوای ئەوەی کە سێرچارڵز ویلیام گەڕایەوە بۆ بریتانیا، کۆنتێکی گەنجو جوانی پۆڵۆنیا بەناوی"ئێستانیلاس پۆنیاتۆوسکی"[20] بۆ هاودەمیو ئەڤین هەڵبژارد.

کاترین لەساڵی ۱۷۵۸داو ساڵێك دوای ئەم پێوەندییە کچێکی بوو. پیتەریش لەم بارەیەوە بە یەکێك لە دۆستەکانی ووت: "خوا دەزانێ باوکی ئەو منداڵە کێیە بەاڵم ناچارم باوکایەتی ئەو

18-Diderot
19-Baron von Grimm
20-Stanislas Poniatowsky

منداڵەش قەبووڵ بکەم!" پیتەر دوایی زانی کە باوکی دووهەمی منداڵی کاترین کێیە بەاڵم وای بە باش زانی کە دەنگو پەنگی ئەو بابەتە دەرنەهێنێو تەنانەت لەگەڵ پۆنیاتۆوسکی بوو بە هاوااڵ. هەڵبەت کاترینیش کاری بەم پێوەندییە نەبووو جۆرێ "لەیەك گەیشتنی دوولایەنە!" لەنێوانیاندا دروست ببوو. پۆنیا تۆوسکیش هەر وەك سێرچارڵز ویلیامز بوو بە ئاشقی کاترین و ئەو نامانەی کە بۆ کاترینی ناردبووو ئێستاش لەبەردەست دایە گوڕو تینی ئەو ئەشقو خۆشەویستیە وەدەر دەخات. لەگەڵ ئەوەشدا دەورانی ئەشقو دڵداری کاترینو پۆنیا تۆوسکی زۆری نەخایاند.

ئێستانیلاس پۆنیاتۆوسکی یەکەمین

دڵداری کاترین کە لەلایەن

ئەوەوە بوو بە پاشای پۆڵانیا

بەاڵم پۆنیا تۆوسکی تەنانەت دوای ئەوەش کە جێگای خۆی دا بە پیاوێکیتر هەر جێگای سەرنجی کاترین بوو، تا ئەو جێگایە کە دوای داگیر کرانی پۆڵانیا بەدەستی رووسیاو لە دەورانی دەسەاڵتداریتی کاترینی گەورە بوو بە پاشای پۆڵانیا. کاترین دڵدارەکەی دواتری بەمەبەستی سیاسیو بۆ گەیشتن بە دەسەاڵت هەڵبژارد. ئەو دڵدارە ناوی "فلۆی گریگۆری ئۆرلۆف"[21] بوو. ئەو ئەفسەرێکی ئازاو چوارشانە بوو کە لەگاردی پاشایەتی رووسیا خزمەتی دەکردو هەر چوار براکەشی ئەفسەر بوون. کاترین بە هەڵبژاردنی ئەو ئەفسەرە الوە نەتەنیا پیاوی دڵخوازی خۆی بەدەست هێنا بوو بەڵکوو دەیتوانی لەکاتی پێویست لەیارمەتی ئەوو براکانی کەڵك وەرگرێ. کاترین لەساڵی ۱۷۶۱ منداڵی سێهەمیشی بەدونیا هێناو ئەم جارەیان

21-Gregory Orlov

کەمتر کەسێك گوومانی لە کەسایەتی باوکی ئەو منداڵە هەبوو. هەموو کەس دەیزانی ئەو منداڵە کوڕی ئۆرلۆفەو تەنانەت کاترینیش هیچکات پێداگری ئەوە نەبوو کە پیتەر باوکی ئەو منداڵەیە. ئەگەرچی پیتەر هەر وەك دوومنداڵەکەی‌تری کاترین بەبێ ئەوەی هیچ قسەیەکی لێ بکەوێتەوە منداڵی سێهەمیشی کردە کوڕی خۆی!

***

لەرۆژی پێنجەمی سالّی ١٧٦٢مەلیکە ئێلیزابێت مردو پیتەر بەناوی پیتەری سیهەم لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت. دلّدارەکەی پیتەر کە خۆی لەبەرامبەر تەواوی ئەو ناخۆشی‌و چەرمەسەرییانەی لەگەلّ ئەو پیاوە کەم ئەقلّە بۆ رۆژێکی ئاوا راگرتبوو، پیتەری هاندا کە لە کاترین جیابێتەوە‌و لەگەلّ ئەو زەماوەند بکات. بەلاّم شك‌و دوودلّی پیتەر بۆ جێبەجێکردنی ئەو بڕیارە (جیابوونەوە) هەلی بۆ کاترین ڕەخساند کە بەیارمەتی ئۆرلۆف‌و براکانی دژی پیتەر کودتا بکات. لەسەرەتا هێزە چەکدارەکان لەمۆسکۆو دواتریش لەساینت پیتەرزبوورگ بە دژی پیتەری سێهەم ڕاپەڕین‌و وەفادارییان بە کاترین ڕاگەیاند.

لەکاتێکدا کەهێشتا شەش مانگ لە پاشایەتی پیتەر تێنەپەڕیبوو، لەژێر فشاری هێزە چەکدارەکانی ڕووسیا پیتەر ناچار کرا واز لەدەسەلاّت بهێنێ‌و بەفەرمانی کاترین لە رۆژی نۆیەمی ژووئیەی سالّی١٧٦٢ دا دەستبەسەر کراو لە قەلاّیەکی دەوروبەری شاری ساینت پیتەرزبۆرگ بەند کرا. هەڵبەت مردنی ئەو سروشتی نەبووو زۆربەی دیرۆك نووسان دەڵێن کە پیتەری سێهەم لە بەندیخانەدا بەدەستی یەکێك لە براکانی دلّداری کاترین بەناوی ئالێکسی ئۆرلۆف خنکاوە. کاترین ماوەیەکی کورت دوای مردنی هاوسەری کە هەوڵیدا ئەو مردنە سرووشتی بێتە بەرچاو، لە ڕێوڕەسمێکی پڕ شکۆدا کە تا ئەو کاتە هاوشێوەی لەڕووسیا نەبیندرابوو، تاجی لەسەرناو ئۆرلۆف‌و براکانی بە پاداشی ئەو خزمەتانەی کە بە کاترینیان کردبوو پۆستی بەرزیان وەرگرت. گریگۆری چاوەڕوانی ئەوەی دەکرد کە شاژن بەفەرمی زەماوەندی لەگەلّ بکات‌و هەوساری کاروباری دەوڵەت بداتە دەستی، بەلاّم کاترین نەیدەویست دەسەلاّتی خۆی دابەش بکات. کاترین کە لەمە بەملاوە بەناوی کاترینی دووهەم یان کاترینی گەورە باسی دەکەین بۆ پتەوتر کردنی دەسەلاّت، پێش هەموو کارێك ماف‌و ئیمتیازەکانی ئەندامانی سوپای ڕووسیا‌و ئەفسەرەکانی پتر کردو لە قۆناغی دواتر بڕیاریدا شەڕە

دەرەکییەکانی ڕووسیا زیاتر بکات‌و لە دەرەوەی هەرێمی حکوومەتی پێشینیانی خۆی حوکمڕانی بکات. کاترینی دووهەم کە بەهۆی داگیرکارییەکانی سوپای ڕووسیا‌و بەرفراوان بوونی هەرێمی دەسەلاّتی ئیمپراتۆریەتی ڕووسیا دواتر بە کاترینی گەورە ناوبانگی دەرکرد لەسالّی شەشەمی پاشایەتی خۆیدا ئەنجوومەنێکی ڕاوێژکاریی لەسەر شێوەی پەرلمانی بریتانیا دامەزراند، بەلاّم ٥٦٥ نوێنەرەکەی ئەو ئەنجوومەنە پێشتر دیاری کرا بوون. کاترین ئەو ئەنجوومەنە ڕاوێژکارییەی ڕاسپارد کە هەندێك یاسا بۆ ڕووسیا پەسند بکەن. بەلاّم هەژدەمانگ دواتر ئەنجوومەنەکەی هەڵوەشاندەوە‌و ژمارەی ڕاوێژکارەکانی بۆ دانانی یاساو ڕێسا زۆر کەم کردەوە بە جۆرێك کە لەژمارەی پەنجەکانی مرۆڤ کەمتر بوو. لەسالّی ١٧٧٥ گۆڕانکارییەکی زۆرو بەرچاو لە سیستەمی بەڕێوەبەرایەتی حکوومەت ئەنجامدراو ولاّت بە ٥١ ئەیالەت دابەش کراو لەلایەن کاترینی گەورەوە بۆ هەر ئەیالەتێك حاکمێك دیاری کرا. لەسالّی ١٧٦٨دا داگیرکارییەکانی ڕووسیا لەسەردەمی کاترینەوە بە شەڕ لەگەلّ تورکەکان کە چوار سالّ درێژەی کێشا، دەستی پێکردو لەئەنجامدا ڕووسەکان لەسالّی ١٧٧٢دا لەگەلّ ئەوەی‌کە بەشێك لەخاکی عوسمانییەکانیان داگیر کرد، مافی هات وچۆی پاپۆڕەکانیشیان لە دەریای ڕەش بەدەست هێنا. ڕووسەکان دواتر نیمچە دوورگەی کەریمەشیان کە لەژێر دەسەلاّتی عوسمانییەکاندا بوو بەخاکی خۆیانەوە لکاندو لەسالّەکانی ١٧٨٧ تا ١٧٩١دا بە بەهێزترکردنی هێزی دەریایی ڕووسیا بە سەرکردایەتی "گریگۆری پۆتێمکین"[22] سەرکردەی بەناوبانگی ڕووسیا، چەند بەشێکی‌تری خاکی ئیمپراتۆری عوسمانییان داگیر کرد. لەلایەکی‌ترەوە کاترینی گەورە ئێستانیلاس پۆنیا تۆوسکی، دلّدارە پۆلاّنییەکەی کرد بەپاشای پۆلاّنیا لە سالّەکانی١٧٧٢،١٧٩٣و ١٧٩٥دا بەپێی چەند پەیاننامەیەك کە لەگەلّ ئۆتریش (نەمسا)و پێروسی (ئەڵمانیای ئەمرۆ) واژۆکرد، چەند بەشێکی‌تری خاکی لەهێستانی بە ئیمپراتۆریەتی ڕووسییەوە لکاند.

***

کاترین لەتەمەنی ٣٣ سالّیدا لەسەر تەختی دەسەلاّتی ڕووسیا دانیشت‌و بۆ ماوەی ٣٤ سالّ لە ڕووسیا حوکمی گێڕا و لەتەواوی ئەو ماوەیەدا چاوەدێری وردو بەردەوامی لەسەر کاروباری سیاسی‌و ئیداری‌و سەربازی کرد. کاترین ڕۆژانە ١٢تا١٣ کاتژمێر کاری دەکردو لەگەلّ ئەوەش

22-Grogory Potemkin

که له کاروباری حکوومەتدا باوەڕی بە راوێژ لەگەڵ کەسانی شارەزا هەبوو، بەڵام خۆی بڕیاری کۆتایی پەسند دەکرد. یەکێك لەکارەکانی رۆژانەی کاترین ئاڵۆ گۆڕکردنی نامە بوو لەگەڵ پاشاو دەسەلاتدارانو نووسەرانی بەناوبانگی هاوچاخی خۆیو لە هەندێك لە نامەکانی خۆیدا بۆ نووسەرانی بەناوبانگی ئەوکات سەبارەت بە دواییِن بەرهەمی ئەوان کە بەوردی دەیخوێندەوە رای دەردەبڕی. کاترین هەندێك لەو نامانەی لە ١٠تا٢٠ پەڕی گەورەدا دەنووسیو بە بەراوردی یەکێك لە نووسەران، ئەگەر نامەو یاداشتەکانی ئەو کۆبکرێتەوە، قەبارەی ئەو نووسینانە لە کۆی نووسینەکانی پڕکارترین نووسەرانی جیهان وەك ئەلکساندێر دووماش گەورەتر دەبێت. کاترینی گەورە لەگەڵ ئەوەی کە کارو سەرقالی زۆر بووەو رۆژانە کاتی زۆری بۆخوێندنەوەو نووسین داناوە، لە رابواردنی شەوانەش دەستی هەڵنەدەگرتو تەنانەت لەتەمەنی پیریشدا لە عەیاشیو هەوەسبازی دەستی هەڵنەگرت. لە ساڵەکانی یەکەمی دەسەلاتیدا تەنیا ئۆرلۆف دڵداری بوو بەڵام دواتر ئەفسەرێکی بەناوبانگ و کارامەی رووسی بەناوی

وینەی لە کاترین کە تایبەتە بە ساڵەکانی نێوەڕاستی دەسەلاتی

"پوتێمکین"کە پێشتر ئاماژەی پێکرا سەرنجی کاترینی بۆلای خۆی راکێشاو ئۆرلۆف کە پیاوێکی عەیاشو خۆشگوزەران بوو هاوکات لەگەڵ وەفاداری بە شاژن لە خزمەتی تایبەتی ئەو هاتەدەرێ. پێوەندییەکانی کاترینو پوتێمکین دووسالّی خایاندو لەو ماوەیەدا لەگەڵ ئەوەش کە هەموو رۆژێك ئەو دوانە یەکتریان دەبینی، بەڵام بۆ کاترین نامە نووسین بۆ پوتێمکین وەك سەرقالّییەکی خۆشی لێهاتبوو. ٣٥٧ نامەی ئاشقانەی کاترین بۆ پوتێمکین بەزمانی رووسیو فەڕانسەوی لە بەر دەست دایە کە لە بواری ئەدەبیاتیش بەنرخن. ژمارەی ئەو نامانەی کە لەو دوو ساڵەدا نووسراوە، نیشان دەدات کە کاترین نێزیکەی دوو رۆژ جارێك نامەی بۆ دڵدارەکەی نووسیوە. پوتێمکین یەکێك لە ئەویندارە تایبەتییەکانی کاترینە. لە بەرئەوەی کە پوتێمکین خۆی دوای پچڕانی پێوەندییە ئاشقانەکەی لەگەڵ کاترین، چەند "دلدارێکی شایانی"! بە کاترین ناساند کە یەك لەدوای یەك لەخزمەتی شاژندا بوون. پوتێمکین دوای چەند سەرکەوتنێکی بەرچاوو پڕشەنگدار لە شەڕ لەگەڵ عوسمانییەکان، لەتەمەنی ٥٥ساڵیدا مردو کاترین لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا دەنووسێ کە رۆژی مردنی پوتێمکین یەکێك لە تاڵترین رۆژەکانی ژیانێتی. دوای مردنی پوتێمکین زۆربەی ئەو پیاوانەی کە کاترین بۆ هاوەدەمیو هاونشینی هەڵبژاردن زیاتر لە چەند مانگ یا ساڵێك بەردەوام نەدەبوونو هەرچی تەمەنی کاترین زیاتر بەرەو سەرێ دەرۆیشت، مەیلی بۆ گۆڕانو نوێ کردنەوەی پیاوان زۆرتر دەبوو. خاڵێکی سەرسوڕ هێنەرو بێزارکەری ژیانی کاترین لەدەورانی دەسەلاتی لەسەر رووسیا کە "ئاندرۆ ئیوارت"ی لێکۆلەری بریتانی بە پاڵپشتی نووسراو باوەڕە پێکراوەکانی مێژوویی ئاماژەی پێدەکات، ئەوەیە کە کاترین یەکێك لە ژنەکانی دەرباریی بەناوی "کۆنتیس برۆس"[٢٣] وەك راوێژکاری سێکسی خۆی بۆ تاقی کردنەوەی ئەو پیاوانەی کە خوازیاری هاوەدەمیو جووت بوون لەگەڵ ئەون هەڵبژارد بوو. کۆنتیس برۆس ئەو پیاوانەی کە بۆ هاوەدەمیو هاونشینی شاژن دەناسێندران لەبورای ساغیو توانایی جنسی "سێکس"و رەوشتو هەڵسوکەوتیان لەژووری خەو تاقی دەکردەوەو دوای ئەوە کە پەسەندی دەکردن بە شاژنی ئاشنا دەکردن. کۆنتیس برۆس

23-Countess Bruce

سالاٚنێکی زۆر ئەم ئەرکەی بەو پەڕی راستگۆیی ئەنجامدا تا ئەوە کە رۆژێك خۆی ئاشقی یەکێك لە خوازیارەکانی شازن بەناوی "کۆرساکۆڤ "[٢٤]بووو بە شێوەیەکی نهێنی پێوەندی لەگەڵ سازکرد. کاترین کاتێك لەم پێوەندییە ئاگادار بۆوە کۆنتێسی لەسەرکار لابرد بەلاٚم دوای کۆتایی پێهاتنی هاوەدەمی و هاونشینی کۆرساکۆڤ دووبارە ئەوی خستەوە سەر کار، لەبەرئەوەی کە هیچکەسێك شارەزایی و لێهاتوویی و ئەزموونی ئەوی لەم کارە جوانە!! نەبوو.[٢٥] کاترین هەرچی پیرتر دەبوو، مەیلەو چوونی بۆ هاوەدەمی و هاونشینی پیاوانی گەنج زیاتر دەبوو بە جۆرێك کە دواین دلداری کاترین لەتەمەنی سەروی شەست سالێدا لاوێکی جوان بەناوی "زۆبۆڤ "[٢٦] بوو کە بەکەلك وەرگرتن لەخۆشەویستی و سەرنجی کاترین رۆلێکی گرینگی لە شێواندنو ئالۆز کردنی کاروباری رووسیا نواند. کاترینی گەورە رۆژی حەڤدەی نۆڤەمبەری سالی ١٧٩٦ لەتەمەنی ٦٧ سالێدا مردو کورەکەی، "پۆل" کە لە تەواوی دەورانی دەسەلاٚتی کاترین تەنیاو بێدەنگ بوو لەتەمەنی ٤٢ سالێدا لەسەر تەختی دەسەلاٚت دانیشت.

کاترینی گەورە لە سالٚەکانی کۆتایی تەمەنیدا

24-Korsakow
25-Andrew Ewart-the World's Wickedest Women.pp 200-201
26-Zudov

پۆل لەماوەی دەسەلاٚتی دایکی نەتەنیا هیچ خۆشەویستی و دلسۆزییەکی لە دایکی نەدیبوو بەلکوو بە پێچەوانەشەوە زۆر سووکایەتی پێکرابوو، هەر بۆیەش دوای مردنی دایکی گرینگییەکی ئەوتۆی بە پاراستنو شاردنەوەی سڕەکانی ژیانی تایبەتی دایکی نەدا. بەو جۆرەی کە پێشتر ئاماژەی پێکرا رووتووسی یاداشتو نامە تایبەتییەکانی دایکی دەست بەدەست گەڕاو رازگەلێکی شاراوەی زۆر لە زمانی کەسانی دەربارو دارو دەستەکەی ئاشکرا کراو بلاٚو بۆوە. هەلبەت ئاشکرا بوونی ئەم نهێنیانە بە زیانی پۆلیش بوو، لەبەرئەوەی هیچ گوومانێك نەما کە پۆل یەکێك لە کورە زۆلە کانی کاترینە. بە پالپشتی ئەو بەلگانەی کە لە بەر دەست دایە، بەتایبەت بیرەوەری و یاداشتەکانی کاترین و ئەو بابەتانەی کە لە زمانی ئەندامانی دەربارو کەسانی دەستو پێوەندداری کاترین گێڕدراوەتەوە، ژمارەی ئەو پیاوانەی کە کاترین بە درێژایی تەمەنی پێوەندی ئاشقانەی لەگەلیان هەبووە سەر لەهەشتا کەس دەدات کە ناوی ٢١ کەسیان رووون و ئاشکرایە. زۆربەی دلدارەکانی کاترین لەکاتی مەرگی ئەو لەژیاندا مابوون و لەژێر سێبەری خۆشەویستی و بەخششی کاترین چ کاتی هاوەدەمی و هاونشینی و چ دوای مردنی، پلەو پێگەی بەرزو سامانی زۆریان هەبوو. کاترینی گەورە لە یاداشتەکانی خویدا ئاماژە بە خالێکی سەرنج راکێش سەبارەت بە هاوەدەمی و هاونشینی لەگەلّ پیاوانی جۆراوجۆر دەکاتو دەلێت کە ئەگەر مێردە یاساییەکەی پیاوێکی شایستە بوایە پێی وەفادار دەماو هەرگیز دوای هەوەس و ئەشقبازی نەدەکەوت. ئەو هەروەها دان بەوە دادەنێ کە هیچکام لەو پیاوانەی هاوەدەم و خۆشەویستی ئەو بوونە بەتەواوی لە بەر دلّی نەبوون، لەبەرئەوەی کە ئەگەر کەسێکی لە ئاست ویست و داخوازی خۆی بدۆزیبوایەتەوە زەماوەندی لەگەلّ دەکرد. کاترین لەم بارەیەوە پتر ئاماژەی بە زانست و زانیارییەکانی ئەو پیاوانە کردووە کە رووبەرووی بوونەتەوە و دەیهەوێ بڵێت کە هیچ یەك لەوانە لەو ئاستەدا نەبوون کە شتێکی فێربکەن و بە واتایەکیتر هیچ پیاوێکی باشترو بەرزتر لە خۆی نەدیوەتەوە کە شایستەی هاوسەری ئەوبێت. لە مێژووی جیهان و رووسیادا لە کاترین وەك یەکێك لە بەهێزترین و شایستەترین ژنی دەسەلاٚتداری جیهان نێودەبەن. تەنانەت مێژوونووسانی کۆمۆنیستی رووسیاش بە گەورەیی و شکۆ شانازییەوە یادی دەکەنەوە. ئاسەواری ئەو شتانەی کە لە پاشی بەجێ ماوەتەوەو تەنانەت جلك و پێلاٚوەکانیشی لە مۆزەخانە مێژوویییەکانی مۆسکۆو لێنینگراد خراونەتە بەرچاو. ئەو ژنە زۆردارو هەوەسبازە هەرچەند توانی بە پشتیوانی سوپاو دەسەلاٚتخوازەییەکانی خۆی هەرێمی

ئیمپراتۆریەتی رووسیا بەرفراوانتر بکات، بەڵام جیاوازی چینایەتیو هەژاریو چەرمەسەری زۆربەی گەلی نەداری رووسیای زۆرتر کردو بواری بۆ یەکەمین بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکانی گەلی رووسیا لەسەرەتاکانی سەدەی نۆزدەیەم ڕەخساند. مەگەر ئەو خزمەتەی کاترین کە ڕێخۆشکەر بوو بۆ دەستپێکردنی بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکانی رووسیا بکەین بە پاساو بۆ ئەوەی لەلایەن میژوو نووسە کۆمۆنیستییەکانی رووسیا ڕێزی لێ بگیردرێت دانی پێدابنێن! شۆڕشی گەورەی فەڕانسە لە دواین ساڵەکانی دەسەلاتداریتی کاترینی گەورە ڕوویداو لە بەشەکانی کۆتایی یاداشتەکانی کاترین سەر سووڕمانو ترسی ئەومان لە ڕوودانی ئەو شۆڕشە بۆ دەردەکەوی. ڕەنگە ئەگەر کاترین ماوەیەکی زیاتر ژیانی بکردایە لەو شۆڕشە مەزنە ئەزموونی وەردەگرتو کۆمەڵێك چاکسازی بنەڕەتیی ئەنجام دەدا، بەڵام مردن ڕێگەی پێ نەداو کاردانەوەکانی شۆڕشی مەزنی فەڕانسەو سەر هەڵدانی ناپلیۆن داوێنگیری جێنشینەکانی بۆوە.

فەسڵی هەشتەم

لە سووچی بەندیخانەوە بۆ کۆشکی ئیمپراتۆری

ژۆزێفین، ئەو ژنەی کە یەکێك لە بەهێزترین پیاوەکانی میژووی هاوچەرخی ئەسیری ئەشقی خۆی کرد

یەکەمین شاژن یان "ئیمپراتۆریس"ی فەڕانسەی دوای شۆڕش ژۆزێفین بوو کە لەدەیەی یەکەمەمی سەدەی نۆزدەهەم بە بەهێزترینو دەسەلاتدارترین ژنی جیهان بە ئەژمار دەهات. ئەو ژنە هاوسەری ناپلیۆن بۆناپارت، بەهێزترین پیاوی ئەوروپاو جیهان لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمو دایکی سەرۆکی ئیتالیاو شاژنی هۆڵندای ئەو سەردەمە بوو. کچە زاکەشی لەنیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەهەمدا بەناوی ناپلیۆنی سێهەم بە دەسەلآت گەیشتو زیاتر لە بیست ساڵ سەرۆکی رەهای فەڕانسە بوو. ناوی ئەسڵی ژۆزێفین "ماری ژۆزێف رۆز تاچێر دێلا پاژێری"[1]بوو. ژۆزێفین کچە گەورەی جوتیارێکی قامیشی شەکر بووکە لە دووڕگەی"مارتێنیك"[2]، یەکێك لە موستەعمەرەکانی فەڕانسە لە رۆژئاوای هیند دەژیا. ژۆزێفین ناوێکە کە ناپلیۆن لەسەری داناوەو لەبەرئەوەی کە لە میژووی فەڕانسە بەو ناوە ناوبانگی هەیە ئێمەش هەر لەسەرەتای منداڵییەوەو پێش ئەوەکە بە مەلیکە ژۆزێفین ناوبانگ دەرکات، هەر بەم ناوە باسی دەکەین. ژۆزێفین لە رۆژی بیستو سێهەمی ژووەنی ساڵی ١٧٦٢ لە مارتێنیك هاتە سەر دونیاو دوای نزیکەی چوار ساڵ ژیان لەو دووڕگەیە رۆیشتە پاریس. ژۆزێفین لەساڵی ١٧٧٩دا کاتێك کچێکی شازدە سالآن بوو لەگەڵ نەجیب زادەیەکی فەڕانسەوی بەناوی "ئەلکساندێر دوبۆهارنێ"[3] کە کوڕی مارکی دوبۆهارنێی فەرماندەری پێشووی مارتێنیك بوو زەماوەندی کرد. ئەلکساندێر دوبۆهارنێ یەکەم جار ژۆزێفینی لە مارتێنیك بینی بووو کاتێك بۆ جاری دووهەم ئەوی لە پاریس بینی دڵی بەو کچە جوانە دۆراند کە سەرنج راکێشییەکی تایبەتیو بێوێنەی هەبوو. منداڵی یەکەمیان کە کوڕ بوو دوو ساڵ دوای زماوەند لە دایك بوو و ناوی "ئۆژێن"[4]یان لەسەر داناو ئەو منداڵە دواتر بەرزترین پۆستەکانی سەربازیی بەدەست هێنا. لەساڵی ١٧٨٣ منداڵی دووهەمیشیان کە کچ بوو هاتە سەر دونیاو

1-Marie joseph Rose Tascher de LA PAGERIE
2-Martinique
3-Alexander de Beauharnais
4-Eugene

ژۆزێفین ناوێکی ناباوی (هۆرتێنس)[5] لەسەر دانا. ئەلکساندێر ساڵێك پێش لەدایکبوونی ئەو کچە دڵپیسی لەهاوسەری دەکردو کاتێك هۆرتێنس لە دایك بوو هاوسەری بەوە تۆمەتبار کرد کە ئەو منداڵە زۆڵەو لە پێوەندییەکانی ژۆزێفین لەگەڵ پیاوانیتر کەوتۆتەوە. کێشەی ئەوان چووە پەرلمانو لە ئەنجامدا پەرلمان بڕیاری جیابوونەوەیانی دەرکرد. ئۆژێن بەپێی بڕیاری پەرلمانی پاریس[6] لای باوکی مایەوەو سەرپەرشتی هۆرتێنسیش بە ژۆزێفین ئەسپێردرا. ژۆزێفین دوای ئەم رووداوە پەنای بردە بەر کەنیسەی "پانتێمۆنت"[7] لە پاریسو ١٥ مانگ لەوێ مایەوە. ١٥مانگ ژیان لە کەنیسەی پانتێمۆنت وانەی نوێی لەژیان فێری ژۆزێفین کرد. ژۆزێفین لەو کەنیسەیە لەگەڵ ئەو ژنانەی کە بەهۆی خەیانەت بە میردەکانیان جیاو بێ سەر پەرشت مابوونەوە یان دایکانێك کە پێش زەماوەند دووگیان ببونو لە مااڵ دەرکرابوونو ژمارەیەك لە ژنانی خراپکار کە پەنایان بۆ کەنیسە هێنا بوو ئاشنابوو. تەوەری قسەکانیان پتر پەیوەست بەداستانەکانی تایبەت بە پێوەندی هەرکامێکیان لەگەڵ پیاوانی جۆراوجۆر بوو. بەم شێوەیە ژیان لە کەنیسە ژۆزێفینی بەرێگای راست رێنوێنی نەکردو پتر وانەی عیشوە گەریو شێوازکانی فریودانو لەداو نانی پیاوان فێربوو. دوای ئەوە کە ژۆزێفین لە کەنیسە رۆیشتە دەرێ باوکی لەگەڵ خۆی بردییەوە بۆ مارتێنیك، بەاڵم زیاتر لەدووساڵ لەو دووڕگە گەرمو شێدارە لای دایکو باوکی نەماو لەسەرەتاکانی شۆڕشی فەڕانسە گەڕایەوە بۆ پاریس. ژۆزێفین لەو بەڕوارەدا ژنێکی ٢٥ساڵآن بوو کە بە پێستێکی سەوزەو سەرنج راکێشییەکی تایبەت بە ژنانی ناوچەکانی گەرمێنو چاوانێکی جادوویی هەر پیاوێکی بە نێگای یەکەم بۆاڵی خۆی رادەکێشا. ژۆزێفین ئیتر لە پێوەندی لەگەڵ پیاوانی جۆراوجۆر هیچ ترسێکی نەبوو بەاڵم دیسان چاوی لە ئەلکساندێری میردی یەکەمی بوو کە ئاشقانەو لە قوواڵیی دڵەوە خۆشی دەویست.

ئەلکساندێر کە بە نوێنەری ئەنجوومەنی نەتەوەیی فەڕانسە هەڵبژێردرا بووو لە کەسایەتییە بەرچاوەکانی شۆڕش بە ئەژماردەهات، جارێکیتر پێوەندی بە ژۆزێفینەوە گرت بەاڵم ئامادە نەبوو جارێکیتر لەگەڵ ژۆزێفین زەماوەند بکات. ژۆزێفینو ئەلکساندێر لە سااڵ تۆفانییەکانی

5-Hortense

٦- لەم رێکەوتەدا ئەرکی پێڕاگەیشتن بە ناکۆکیو کێشەکانیمافو دادپەروەری خەڵکی فەڕانسە بە پەرلمانە هەرێمییەکان ئەسپێردرا بوو.

7-Panthemont

شۆڕشی فەڕانسە جارجارێك یەکتریان دەبینی تا ئەوەکە ئەلکساندێر بوو بەسەرۆکی ئەنجوومەنی نەتەوەیی فەڕانسەو لەساڵی۱۷۹۲ بە پلەی ژێنڕاڵییەوە بۆ شەڕ لەگەڵ بەرهەڵستکارانی ڕێژیمی شۆڕشی فەڕانسە بەرەو ناوچەی ڕاین وەڕێکەوت. لەساڵی۱۷۹۳ دا هێزەکانی ژێر فەرمانی ئەلکساندێر بە پەسندکرانی یاسایەك دژبە نەجیب زادەکان لە ئەنجوومەنی فەڕانسە دەستیان بەپاشەکشە کردو شاری "ماینز"[8] یان تەسلیم بە دوژمن کرد.

وێنەی ژۆزێفین کە تایبەتە بە سەردەمی لاوێتی

ئەم هەرەسهێنانو پاشەکشەیە دەرەنجامی سەرکەوتنو ئاستی بەرزی هێزە هاوپەیمانەکانی ئۆتریش(نەمسا)و پێڕۆس بوو، بەڵام ڕۆبێسپییەر کە لەو کاتەدا سەرۆکی ڕەهای فەڕانسەبوو ئەلکساندێری بە خەیانەت تۆمەتبار کردو دادگای شۆڕشی پاریس بڕیاری کوشتنی ئەوی دەرکرد. ڕۆژی بیستوسێهەمی ژووئیەی ساڵی ۱۷۹٤ سەری ئەلکساندێر دوبۆهارنێ لەتەمەنی

8-Mainz

٣٤ ساڵیدا بە تیخی گیوتین لە جەستەی جیاکراوەو ژۆزێفینیش کە بە هاوکاریو پێوەندی لەگەڵ هاوسەری پێشووی تۆمەتبار کرابوو، دەستبەسەر کراو خرایە بەندیخانە.

ئەلکساندێر دوبۆهارنێ، هاوسەری یەکەمی ژۆزێفین

ڕەنگە بەندکرانی ژۆزێفین لەو بارودۆخەدا گەورەترین بەختی ژیانی ئەو بێت. لەبەرئەوەی کە تەواوی ئەو ڕووداوو بەسەرهاتانەی کە ڕەوتی ژیانی ژۆزێفینی گۆڕیو هەروەها ناسیاریو دواییش زەماوەندی ئەو لەگەڵ ناپلیۆن بناپارتی ئیمپراتۆری داهاتووی فەڕانسە لەم بەندکرانەوە دەستی پێکرد. هەڵبەت ئەم شانسە (بەندکران) لەوانە بوو ببێتە خراپترین چارەنووسی ژیانی ژۆزێفین، بەهۆی ئەوە کە ئەگەر بەخت یاوەری نەبوایەو هۆکارەکانی لەناوچوونی دەسەلاتی ڕۆبێسپییەر ئامادە نەبوایە سەری ژۆزێفینیش وەکوو سەری ئەلکساندێر بە تیخی گیوتین لەجەستەی جیا دەکرایەوە. گەورەترین بەخت ژیانی ژۆزێفین ئەوە بوو کە کاتێك لەسووچی بەندیخانەی "کارمێز"[9]دا چاوەڕوانی ڕۆژی دادگاییو کوژرانی بوو، دەرگای ژوورەکەیان کردەوەو ژنێکی گەنجو جوانیان خستە ناو ژوورەکەی. ئەو ژنە "تریزا کابارۆس"[10] بووکە

9-Carmes
10-Theresia Cabarrus

لەسەرەتادا بۆ پێزانینو تێگەیشتنی رۆڵی ئەو ژنە لە رزگاریو گۆڕینی رەوتی چارەنووسی ژۆزێفین، پێویستە باسی ژیانو بەسەرهاتی ئەو بکەین. ترێزا لە دایکو باوکێکی ئیسپانیۆڵی بوو کە لەسەرەتای شۆڕش لەگەڵ "مارکی دوفۆنتنای"[11] لەپاریس زەماوەندی کرد. ژیانی هاوسەرێتی ئەوان زیاتر لە چوار ساڵی نەخایاندو لەساڵی۱۷۹۳ لێك جیابوونەوەو لەرێگای گەڕانەوە بۆ ئیسپانیا، لە "بۆردۆ" لەلایەن هێزە شۆڕشگێڕەکان دەستبەسەرکراو خستیانە بەندیخانە. فەرماندەری هێزە شۆڕشگێڕەکانی بۆردۆ کە بۆ سەرکوتی بەرهەڵستکارانی رێژیمی نوێی فەڕانسە نێردرابووە ئەو شارە، ناوی "ژان لامبێرت تالین"[12] بوو کە کاتی بەسەرکردنەوەی بەندیخانەی بۆردۆ ترێزای بینی. ترێزا کە لەو کاتەدا ژنێکی گەنجی ۲۰سالآن بوو بڕیاریدا بە نازو دڵڕفێنی خۆی رزگار بکاتو تالینیش کە لاوێکی بیست وشەش ساڵەبوو، نەیتوانی لەبەرامبەر ئەو ژنەدا "پاکی شۆڕشگێڕی" خۆی بپارێزێ. ترێزا لەبەندیخانەوە رۆیشتە مالّی تالینو لە داری ژیانی هاوبەشی ئەوان بەرهەمی ئەشقو زەماوەندی لێکەوتەوە. تالین شۆڕشگێڕێکی توندڕەو بوو کە پێش ئاشنایی لەگەڵ ترێزا سەری هەزاران کەسی بڕیبوو، بەلآم ئەشقو خۆشەویستی ترێزا ئەوی بە تەواوی گۆڕیو ترێزا بە کەڵك وەرگرتن لە کارتێکەری خۆی لەسەر تالین توانی پێش بە کوشتنو خوێنرێژی ئەو بگرێو تەنانەت ئەو پڕوپاگەندیە بلاّو بۆوە کە بەیارمەتی ئەو سەدان بەندی گرتووخانەکانی شۆڕش کە چاوەڕوانی گیوتینیان دەکرد ئازاد کراون یان لە بەندیخانە هەلآتوون. ترێزا نازناوی فریشتەی رزگاری وەرگرتو یاساولّەکانی رۆبێسپییەر ئەوروودارەو هۆی بەر کار نەهێنانی گیوتینیان بە گوێ ئەو گەیاند. تالین بۆ پاریس بانگهێشتن کراو لەگەڵ ترێزا کە ئیتر خانمی تالینیان (مادام تالّین) پێدەگووت رۆیشتن بۆ پاریس. کاتێك کە تالین بۆ بینینی رۆبێسپییەرو بەشداری لە کۆبوونەوەی کۆنڤانسیۆن لە شوێنی نیشتەجێ بوونی رۆیشتە دەرێ، هاوسەرەکەی لەلایەن هێزەکانی شۆڕشگێڕ دەستبەسەرو بەندکرا.

لە بەندیخانەی کارمێز ژوری چۆڵی تێدا نەمابووو هەربۆیەش ترێزایان لە ژۆری ژۆزێفین تاچێر بەندکرد. تالین دوای گیرانی ترێزا دەیتوانی ئەو چارەنووسە ناحەزو شوومە پێشبینی بکات کە چاوەڕوانی بوو. دووکەسیتر لە یاساولّەکانی سەرکوتکەری ویلایەتەکان بەناوی "باڕاس"[13]،

11-Marquis de Fontenay
12-Jean Lambert tallien
13-Barras

جەلادی مارسەی"فۆشێت"[14] جەلادی لیۆن بۆ پاریس بانگهێشت کران. ئەوانیش وەك تالین لە کوشتو کوشتاری خەڵك کۆتاییان نەکردبوو بەلآم ئەوان پێشینەیەکیان لەگەڵ رۆبێسپییەر هەبووو لەهەستی تۆڵە سەندنەوەی ئەو دەترسان. ژۆزێف فۆشێت کە پێشتر قەشە بوو، ماوەیەك دڵداری شارلۆتی خۆشکی رۆبێسپییەر بوو و بەروالّەت بەهۆی دژایەتی رۆبێسپییەر زەماوەندیان نکرد. پۆل بارۆسیش بەهۆی پێوەندی دۆستانە لەگەڵ دانتۆنو لایەنگرەکانیو چەند کێشەو گرفتێك کە لە ئەنجوومەنی نەتەوەییو کۆنڤانسیۆن لەگەڵ رۆبێسپییەری هەبوو، لە رقو کینەی ئەو دەترسا. لە ئێوارەی رۆژی بیستو پێنجەمی ژووئیییەی ساڵی۱۷۹٤ دا کاتێك کە تالینو فۆشێت لە باخچەی تۆیلێری پیاسەیان دەکردو بیریان لە رێگا چارەیەك دەکردەوە کە گرفتەکەیان چارەسەر بکات، لەنەکاو پیاوێك لێیان نێزیك دەبێتەوەو نامەیەك دەدا بەدەستی تالین. تالین نامەکە دەکاتەوەو دەستنووسی ترێزا دەناسێتەوە. ترێزا لەو بەندیخانەیەشدا توانی بەچەکی جوانی پاسەوانێکی بەندیخانە فریو بداو رازی بکات ئەو نامەیەی بۆ بداتە تالین. ترێزا لە نامەکەدا نووسیبووی کە سبەینێ دادگایی دەکەرێو لە سێدارە دەدرێو دوایش نۆبە دەگاتە ئەو. هەروەها ترێزا دەنووسێ: "ئەگەر وەرە بدەیتە بەرخۆتو لەبەرامبەر ئەو جەلادە راوەستی، رەنگە هەردووکمان لە مردن رزگارمان بێتو ئەگەریش سەر نەکەوی مردنی سەربەرزانە باشترە لە مردنی سەرشۆڕانە". تالین لەو کاتەدا خوێنی هەڵدەچێتو ئامادەیی خۆی بۆ بەرنگار بوونەوە لەگەڵ رۆبێسپییەر رادەگەێنێ، فۆشێتیش هەر بەم جۆرەو پێکەوە دەچنە لای بارۆسو ئەویش ئامادەیی خۆی رادەگەێنێ. فۆشێت بەڵێن دەدا بەتالین کە لە رێگای ئەو لایەنگرانەی کە لە دادگاکانی شۆڕشدا هەیەتی رێکەوتی دادگایی کردنی ترێزا دوو رۆژ وەدوا بخات، بەلآم کات کەمەو پێویستە بەهەر نرخێك بێت ئەم کارە روون بکرێتەوە. تالینو باڕاسو فۆشێت لەگەڵ چەند کەسیتر لە نوێنەرانی کۆنڤانسیۆن کە روانگەیەکی باشیان سەبارەت بە رۆبێسپییەر نەبوو، دانووساندن دەکەنو لەئێوارەی رۆژی بیستو شەشەمی ژۆئیییەدا بۆ یەکەمین جار لەدەورانی تێرۆرو لەکاتێکدا کە رۆبێسپییەر لە پشت تریبوونی کۆنڤانسیۆن وتاری دەخوێندەوە، بانگەوازگەلێکی دژایەتیو نارەزایەتی بەرز دەبێتەوە. چەندکەس لەلایەنگرەکانی رۆبێسپییەر دژیان رادەوەستن بەلآم زۆرینەی ئەندامانو نوێنەرانی کۆنڤانسیۆن بێدەنگ دەبنو رۆبێسپییەر کە غافڵگیر ببوو لەکۆبوونەوەکە دەچێتەدەرێو بڕیار دەدا بۆ رۆژی دواتر وتارێکی تووندوتیژتر دژی

14-Fuchet

خەیانەتکارەکان بداو داوا لە کۆنقانسیۆن بکات سزایان بدات. بەڵام تالیۆ باڕاسو نوێنەرەکانیتر کە وێرابوویان لە کۆبوونەوەکەی کۆنقانسیۆندا ڕەخنە لە ڕۆبێسپییەر بگرن، دەیانزانی ئەگەر درەنگ بجوڵێنەوە چ چارەنووسێك چاوەڕێیان دەکات. بەدرێژای شەو هەوڵی ئامادەکردنی هێز بۆ بەرنگار بوونەوە لە کۆبوونەوەی سبەینێی کۆنقانسیۆن دەدرێت، بەڵام بەدەستهێنانی دەنگی زۆرینەی نوێنەران لەو بەگژدا چوونەوەیەدا پێویستی بە دلێڕیو لەخۆبردوویی بەرهەڵستکاران هەیە. ڕۆژی مێژوویی ٢٧ی ژووئییە (یان نۆیەمی تۆرمیدۆر بەپێی ڕۆژ ژمێری نوێی شۆڕش) دەگاتێ ڕۆبێسپییەر لەگەڵ ژمارەیەك لە ئەندامانی کۆمەڵەی رزگاری نەتەوەیی ئامادە دەبێت کە لایەنگری دەمارگرژی ئەو بوون. کاتێك کە ڕۆبێسپییەر بەڕەو تریبوون وەڕێ دەکەوێت، تالیۆ باڕاسو ژمارەیەك لە نوێنەران بەهاودەنگی هێرشیان بردەسەریو تالیۆ لەنێوان سەرسوڕمانی نوێنەرەکانیتری کۆنقانسیۆن خەنجێرێکی لەژێرجلوبەرگەکەی دەرهێناو هاواری کرد "ئەم جەللادە نیشتیمانی لە خاکو خوێن هەڵکێشاوەو دەبێ دادگایی بکرێ. ئەگەر کۆنقانسیۆن ناوێرێ سزای بدات من بەم خەنجێرە سینگی دەدرم!". لەو کاتەدا ئەندامانی کۆنقانسیۆن کە تا ئەو ڕۆژە نەیان وێرابوو لە ئاست ڕۆبێسپییەر هەناسە هەڵکێشن، وەجۆشو خرۆش دێنو لە هەرلایەکەوە هاوارەکانی "ستەمکار... مرۆڤکوژ... دادگایی... سزا" بەرز دەبێتەوە. ڕۆبێسپییەر بەزمانی شەڕو جنێوەوە داوای وتووێژی کرد لەسەرۆکی کۆنقانسیۆن کە ناتوانێ یان نایهەوێ ڕێکوپێکیو دیسیپلینی کۆبوونەوەکە ڕاگرێ. بەڵام سەرۆکی کۆنقانسیۆن بۆ دژکردەوە لە ئاست ئەو جنێوو سووکایەتییە پێشنیاری دەستبەسەرو دادگایی کردنی ڕۆبێسپییەرو لایەنگرانی خستە بەر دەنگدان. زۆرینەی نوێنەرانی کۆنقانسیۆن ئەو پێشنیارە پەسند دەکەنو هەر ئەوشەوە ڕۆبێسپییەرو لایەنگرانو هاوڕێیانی نزیکی لەلایەن سەربازەکانی جێگیر لە کۆنقانسیۆن دەگیرێنو دەگواسترێنەوە بۆ بەندیخانە. دوای دادگاییەکی خێرا سەری ڕۆبێسپییەرو هاوڕێیانی بەو گیوتنەی کە سەری لووییی شازدەهەمو ماریئانتوانتو دانتۆنیان پێبڕی لەجەستە جیا دەکەنەوەو لەشەوی بیستو حەفتەمی ژووئییەی ساڵی ١٧٩٤ بەهۆی تەواو بوونی حکوومەتی تێرۆر لە پاریس جێژن دەگێرێ. تالیۆ باڕاس لەو شەوەی کە سەری ڕۆبێسپییەرو هاوڕێیانی لە جەستە جیادەکرێتەوە بۆ ئازاد کردنی ترێزا دەڕۆنە بەندیخانەی کارمێزو ژۆزێفینیش لەگەڵ ترێزا ئازاد دەکرێت.

ئەم تابلۆیە دیمەنی مێژوویی‌کۆبوونەوەی کۆنقانسیۆن لەکاتی هێرشی تالین بۆ سەر ڕۆبێسپییەر پیشان دەدات

باڕاس هەر لە نیگای یەکەمدا ئاشقی ژۆزێفین دەبێتو بانگهێشتی دەکات بۆ ماڵی خۆیو ژۆزێفینیش کە ئاگاداری پێگەو پۆستی باڕاسە بەخێرایی‌و بێ دوودڵی ئەم بانگهێشتە قەبوڵ دەکات.

***

ئاشنایی ژۆزێفینو باڕاسو پێوەندی ئاشقانەی ئەوان کە زیاتر لە ساڵێك درێژەی کێشا خاڵێکی وەرچەرخان بوو لەژیانی ژۆزێفینو سەرکەوتنی ئەوی تا پۆستی یەکەمینی فەڕانسە (ئیمپراتۆریس) مسۆگەر کرد. باڕاس لەکۆتاییەکانی ساڵی ١٧٩٤دا دەبێتە سەرۆکی کۆنقانسیۆنو لەسەرەتاکانی ساڵی ١٧٩٥ یاسایەکی بنەڕەتیی نوێ کە تێکەڵاوێك لە یاسای بنەڕەتی ساڵی١٧١٩ی فەڕانسەو یاسای بنەڕەتی ئەمریکا بوو لەلایەن کۆنقانسیۆنەوە پەسند دەکرێ. کۆنقانسیۆن بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت، شاندێکی بەڕێوبەرایەتی پێنج کەسی هەڵدەبژێرێ کە تا ساڵی ١٧٩٩ لە فەڕانسە حوکمڕانی کرد.

ئەو سەردەمە بە دەورانی حکوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی یان "دایرێکتوار"[15] بەناوبانگە. پۆل باڕاس بەسەرۆکی شاندی بەڕێوەبەرایەتی هەڵبژێردراو بەهۆی ئەو دەسەلاتە بەرفراوانەی کە لەکاتی حکوومەت لەسەر فەڕانسە هەی بوو بە "پاشای کۆماری" ناوبانگی دەرکرد. دۆستایەتی نێوان ژۆزێفینو ترێزا کەئێستر بەناوی مادام تالین ناوبانگی دەرکردبوو لە دەورانیحکوومەتی شاندی بەڕێوبەرایەتی گۆڕابوو بۆ جۆرێك رکابەرایەتی ژنانە. لەبەرئەوەی کە هەرچەند نازناوی "پاشای کۆماری" بە پۆل باڕاسی دڵداری ژۆزێفین درا بوو، بەڵام مادام تالین نازناوی "شاژنی کۆماری"ی وەرگرتبوو. مادام تالین کە پێش شۆڕشی گەورەی فەڕانسە بەناوی مارکیز دوفۆنتنای لە نێو کۆڕە

15-Directoire

کۆمەڵایەتییەکانی پاریس ناوبانگی هەبوو، ئێستا بەناوی هاوسەری یەکێك لە ئەندامانی دەسەڵاتداری حکوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی راکێشا بوو، لەکاتێکدا ژۆزێفین هاوسەری یاسایی "پاشای کۆماری" نەبووو باڕاس هەوڵیدەدا پێوەندییەکانی ئەو بە نهێنی بپارێزێت. لە ئۆکتۆبەری ساڵی ١٧٩٥دا راپەڕینێك لە پاریس رووبدا کە دەگوترا لەلایەن پاشایەتی خوازەکانەوە ڕێکخراوەو پاڵپشتی دووژمنانی دەرەکی حکوومەتی شۆڕشیی فەڕانسەشی لەگەڵ بووە. باڕاس بۆ سەرکوتی ئەو راپەڕینە یارمەتیی لە ئەفسەرێك بەناوی ناپلیۆن بۆناپارت وەرگرت کە بە تۆمەتی لایەنگری لە ڕۆبێسپییەر کەوتبووە بەررق وبێزاری. ناپلیۆن بە سەرکوتی ئەو راپەڕینە خزمەتێکی زۆری بە باڕاس کردو لەتەمەنی ٢٦ ساڵیدا بە پلەی ژێنڕاڵی گەیشت. ناپلیۆن لە ڕەوتی هات وچوو بۆ مااڵی باڕاس ئاشقی دڵدارەکەی باڕاس بووو ژۆزێفینیش لەبەرانبەردا هۆگری ئەو ئەفسەرە لاوو بەجموجۆڵە بوو. باڕاس کە پیاوێکی ژنباز بووو دەیهەویست دڵدارێکیتر بەجێگەی ژۆزێفین بدۆزێتەوە، خۆی گەشەی بەو پێوەندییە داو پێشوازی لە زەماوەندی ناپلیۆنو ژۆزێفین کرد. لە ڕۆژی نۆیەمی مارسی ساڵی١٧٩٦دا ڕێوڕەسمی زەماوەندی ناپلیۆنو ژۆزێفین لە هۆڵی شارەوانی پاریس بەڕێوە چووو باڕاس خۆی یەکێك لە شایەتەکانی گرێبەستی زەماوەندی ئەوان بوو. زاوا ٢٧ ساڵانو بووکیش شەش ساڵ لەو بەتەمنترو دایکی دوو منداڵی مێردی پێشووی بوو. بەاڵم لە بەڵگەکانی تایبەت بە زەماوەندەکەدا تەمەنی هەردووکیان ٢٨ ساڵ نووسی!". مانگی هەنگوینی ناپلیۆنو ژۆزێفین بەهۆی ڕەوانەکرانی ناپلیۆن لە لایەن باڕاسەوە بۆ شەڕێکی دەرەکی لەگەڵ ئیتالیا تەنیا ٣٦ کاتژمێری خایاند.

وێنەیەک لە ناپلیۆن کە تایبەتە بە

سەرەتاکانی دەسەاڵتی ئەو لەسەر

فەڕانسەو پێش گەیشتن بە پلەی ئێمپراتۆری

ناپلیۆن لە یەکەم شەوی زەماوەندیدا ناچار بوو یەکەمین داواکاری نابەجێی ژوزێفین قەبوولْ بکاتو ئەویش ئەوە بوو کە سەگە خۆشەویستەکەی ژۆزێفین (فۆرتۆنێ)[16] لە ژووری خەوی ئەوان بمێنێتەوە. ناپلیۆن لەسەرەتادا نەدەچووە ژێرباری ئەو داوارکارییە، بەاڵم ژۆزێفین پێی گوت کە ئەگەر ناتوانێ لەبەرامبەر مانەوەی فۆرتۆنی خۆڕابگری دەتوانی لەژووڕێکیتردا بخەویت! ناپلیۆن بە ناچاری قەبووڵی کردو فۆرتۆنێ تا بەیانی سێجار ناپلیۆنی لەسەر جێخەو گەست. لەگەڵ ئەوەشدا ژۆزێفین لە هونەری ئەشقبازی ئەوەندە شارەزاو لێهاتوو بوو کە توانی لەو ماوە کەمەدا ناپلیۆن شەیداو هۆگری خۆی بکات. ناپلیۆن دواتر لە تاراوگەی خۆی لە ساینت هێلێن گووتبووی لە تەواوی ژیانیدا ژنێکی نەبینیوە وەکوو ژۆزێفین بەاڕو لەنجەو جوان و لەش نلسك و ڕێك و پێك بێت. هیچ یەك لەو ژنە جۆراوجۆرانەی کە بە درێژایی تەمەنی پێوەندی لەگەڵ گرتوون وەك ژۆزێفین شارەزای نهێنییەکانی ئەشق نەبوون. ناپلیۆن لە ماوەی نزیك بە ٢٠ ساڵ کە بەردەوام لە بەرەی شەڕلە دژی ئیتالیا بوو، جگە لە ماوەیەکی کورت کە ژۆزێفین بە پێداگری ناپلیۆن لە بنکەی سەربازی ئەو لە نزێك بەرەی شەڕ مایەوە، بەاڵنی کەمەوە ڕۆژێ نامەیەك "وجاری وایە دوونامە"ی بۆ هاوسەری دەنووسیو ئەو نامانەی لەگەڵ نامەبەر سەربازی دەنارد پاریس. چلو دوونامە لە کۆی ئەو نامانە لە بەر دەست دایە، جگە لەمە کە گەرمو گوڕی ئەشقو خۆشەویستی ناپلیۆن سەبارەت بە ژۆزێفین دەردەخات، ناسێنەری کەسایەتیو هزرەکانی ئەو پیاوەیە کەڕەوتی مێژووی ئەوروپاو جیهانی گۆڕی. هەروەها ئەو نامانە نیشان دەدەن کە تامەزرۆیی ناپلیۆن لە گەڕانەوە بۆ پاریسو هاودەمی ژۆزێفین (ورەنگە ئیرەییو دڵەخوورپەی ئەو لەبێوەفاییو خەیانەتی ژۆزێفین) تا چ ڕادەیەك لە وەدەر خستنی بوێری لە رادە بەدەرو بەپەلەییو خێرایی ناپلیۆن لە بەدەستهێنانی سەرکەوتنو داگیرکردن کاریگەر بووە.

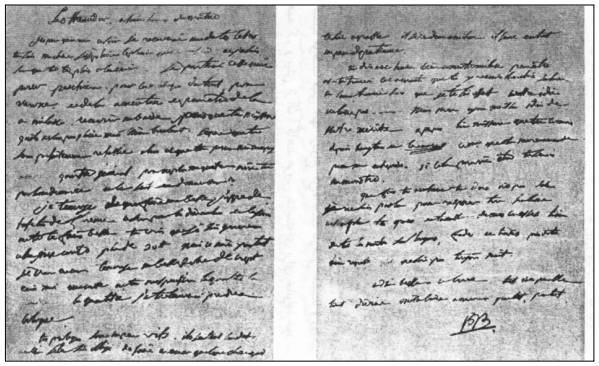
ناپلیۆن لە یەکێك لە نامە سەرەتاییەکانی خۆی بۆ ژۆزێفین کە لەرێگای چوونە شەڕ لەگەڵ ئیتالیا نووسیبووی ، ژۆزێفین بە "ئەشقی مەزنیو شایەنی پەرەستین" ناو دەباو دەنووسێ: "هەردەم کە لە تۆ دوور دەکەومەوە، هەست دەکەم توانابیم بۆ خۆڕاگری لە ئاست دووری تۆ کەمتر دەبێتەوە. بە تەواوی بوونمەوە بیر لە تۆ دەکەمەوەو جگە لە دیمەنی جوانی تۆ هیچ شتێکیتر لە بەر چاو نابینم... هەردەم لەوە بیردەکەمەوە کە تۆ لەچ دۆخێك دای... لە خەیاڵی

16-Fortune

ئەوەکە تۆ خەمۆکو لە دڵەراوکێ دای دڵم تووند دەبێتو بەو خەیاڵە کە تۆ بە دەماخو بەزەی، دیسان دڵم دەگیرێ کە بۆچی منت لە بیر چووەو دووری من هیچ کاریگەری نەبووە لەسەر تۆ..."

ناپلیۆن لە ڕۆژی سێهەمی مارس ١٧٩٦دا، واتە سێ حەوتوو دوای زەماوەند نامەیەکی تر بۆ ژۆزێفین دەنێرێو لەو نامەیە دا دەنووسێ: "ڕۆژ نییە بە یادی ئەشقی تۆوە شەو نەکەمەوەو شەو نییە بە خەیاڵی تۆوە نەخەوم. تەنانەت لە دونیای خەویشدا لەگەڵ تۆ دامو هەرکات لە خەو هەڵدەستم دیمەنی تۆ دەخەمە بەرچاوم. تۆ ژیانو گیانو هەموشتێکی منی. تەنانەت لە نێو گۆڕەپانی شەڕو لەگەرماو گەرمی شەڕدا لە بەر چاوەکانم دوورناکەویتەوە. دڵی من بۆ تۆو بەیادی تۆ لێدەدات.

زۆربەی شەوەکان لەکاتێکدا کە تەنیا پاسەوانەکان بەخەبەرن، لەسەر جێ هەڵدەستمو خەریکی کێشانەوەو دانانی پلانی نوێ دەبم تا بە سەرکەتنی هەرچیخێراتر زووتر تۆ لە باوەش بگرم... ئەی ئەشقی مەزنی من... زۆربەی سەر کەوتنەکانم لە بەرەی شەڕدا بەهۆی ئەشقی تۆوە بووە...". لە نامەیەکیتری ناپلیۆن بۆ ژۆزێفین دەخوێنینەوە "ژۆزێفینی بێهاوتای من، بەهۆی دووری تۆ ئۆقرەییو بەختەوەریم نەماوە. بە دووری تۆ دنیا بۆ من وەک بیابان قاقرو بێ بەروبۆمە... من بۆ تۆ دەژیم بۆ تۆش شەڕ دەکەم... ئەی ڕووحو ژیانی من هەرکات پەیکێک (نامەبەر) هات بۆ لات نامەیەکم بۆ بنووسە. نامەکانی تۆ گیانێکی تازەم پێ دەبەخشێ... ژیان بۆ من بەبێ ئەڤینو خۆشەویستی تۆو دڵنیا بوون لەوەکە تۆ منت خۆش دەوی، هیچ واتایەکی نییە..."

وێنەیەک لە دەستنووس و نامەکانی ناپلیۆن بۆ ژۆزێفین

ناپلیۆن لەنامەیەکیتر بۆ ژۆزێفین دەنووسێ، ئەو نامەبەرەی کە ئەو نامەیەت بۆ دەێنێت چاوەڕوان دەمێنێتەوە تا ولاّمی نامەکەم بدەیەوەو دوایش درێژەی پێدەداو دەڵێت: "ئەی ئازیزترین کەسی من ئەگەر زۆربڵێیی دەکەم ببووره. ئەشقی تۆ ئەقڵو هۆشی لێبڕیوم... من لە مۆتەکەی هەمیشەیی خۆمدا دەژیم و بە نەبوونی تۆ زیاتر لە ژیانو زیاتر لە حەسانەوەو زیاتر لە هێمنیو بەختەوەریم لە دەست داوەو ئەگەر نەیەی بۆ لام هیچ کارێکم پێ ناکرێ... بۆم بنووسە کە دێی بۆ لام. بنووسە کە هەست بە قوولاّیی ئەشقی من سەبارەت بە خۆت دەکەی. بنووسە کە باوەڕ دەکەم کە دەمێك لە بیرو خەیاڵی تۆ دەر ناچمو بێ تۆ ژیان بەهای بەردەوام بوونی نییە... هەموو شتێکی من بۆ تۆیە. من بەشێك لە هەستی تۆمو ئەو ڕۆژەی هەست بکەم کە جێگەیەکم لە دڵی تۆدا نەماوە زیاتر لە مردوویەك نیم..." بەلاّم هاوکات لەگەڵ ئەو هەموو هەستە بە تینەی ناپلیۆنو ئەو سەرنج ڕاکێشیە زۆرەی ژۆزێفین، دوو هێزی لێك جیاکەرەوە ئەوان لە یەك دوور دەخاتەوە: یەکەمیان دژایەتی مالّباتی ناپلیۆن لەگەڵ ژۆزێفینو دووهەمیشیان بریتیە لەرەوشتی هەوسبازانەی ژۆزێفینو ئەو دەنگۆیانەی کە سەبارەت بە چیرۆکەکانی ئەشقی ئەو لەنەبوونی ناپلیۆن لە پاریس دا بلاّو بۆتەوە. دایکو برا گەورەکەی ناپلیۆن لەوەکە ناپلیۆن بەپێچەوانەی داب‌و نەریتی بنەمالّەییو بێ ئاگاداریو بەدەستهێنانی ڕەزایەتی پێشووی ئەوان زەماوەندی کردووە نارازی بوون و ژۆزێفینییان بەهۆی ئەو پێشینەیەی کە هەی بووو هەموکەس کەمو زۆر لێی ئاگادارن بە بووکێکی شایەنی بنەمالّەکەیان نەدەزانی. خووشکەکانی ناپلیۆنیش لەوەکە ئەم ژنە ڕووحو دڵی براکەیانی داگیرکردووە ئێرەییان پێ دەبرد و پەرەیان بەو دەنگۆ ناحەزانە دەدا کە لەبارەی ژۆزێفینەوە بلاّو ببۆوە. ژۆزێفین بۆ پووچەڵ کردنی ئەو دەنگۆو پیلانانەی کە لەلایەن بنەمالّەی ناپلیۆنەوە دژی ئەنجام دەدرا، ڕەنجو دەردی سەفەری ژووانی هاوسەری لەناوچەکانی شەڕ قەبوولّ کردو لە شەوێکدا هەرچی بنەمالّەی ناپلیۆن ڕەستبوویان کردیەوە بە خوری. ناپلیۆن تەنانەت لەو ماوە کورتانەی کە بۆ بەشداری لەشەڕ، لە ژۆزێفین دوور دەکەوتەوە، نامەی ئاشقانەی بۆ دەنووسێ. ناپلیۆن لە یەکێك لە نامەکانیدا دوای پێدا هەڵگوتنی جوانیو خۆشەویستیو هونەری ئەشق بازی ژۆزێفین دەنووسێ: "ئەشقی من، داوات لێدەکەم ئەوەندە جوانو باشو دڵڤێنو بە بەزەیی مەبە، بهێڵە نەختێك کەمو کوورتی لە تۆدا ببینم تا بتوانم بۆ ساتێکیش بێت لە بیری خۆمت بەرمەوە". ناپلیۆن دوای سەرکەوتنێکی مەزن لەشەڕەکانی بەرەی ئیتالیا گەڕایەوە پاریسو وەک

قارەمانێك پێشوازی لێكرا.. ئەم جارەیان حكوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی ئەركی داگیركردنی بریتانیای پێ ئەسپاردو بۆ ئەو مەبەستەش پلانگەلێكیان بۆ پەڕینەوە لە دەریای مانشو دابەزاندنی هێز لە دووڕگەی بریتانیا ئامادە كرد. بەلأم ناپلیۆن ئەو پلانەی بە لەبەرچاو گرتنی هێزی دەریایی بریتانیا بەباشو كاریگەر نەزانیو پێشنیاری پلانی عەمەلیاتی میسری بۆ بڕینی پێوەندی بریتانیا بە موستەعمەراتەكەی لەهیندوستان كرد. ناپلیۆن لەمانگی مەی سالی١٧٩٨دا بەهێزێكی دەریایی مەزن كە لە ٥٥ پاپۆڕی شەڕكەرو ٢٨٠ پاپۆری هێزبەر كە ٣٨٠٠٠ سەربازو ١٢٠٠ ئەسپو چەكو تەقەمەنیی لێ بار كردبوو بەرەو میسر وەرێكەوتو قۆناغە سەرەتاییەكانی ئەم عەمەلیاتەی بە سەركەوتن بڕی.

بەلأم هێزی دەریایی بریتانیا بە سەركردایەتی دەریا سالار "نیلسۆن"[17] لە شەڕێكی دەریاییدا لەگەلّ فەڕانسەو لەكەنارەكانی میسر، هێزە دەریاییەكانی فەڕانسەی تێك شكاندو هێزی پیادەی فەڕانسەشی لەمیسردا گەمارۆ دا. ناپلیۆن كەتیتر هیچ شانسێكی سەركەوتنی لەشەڕدا نەدەبینی، لەرۆژی بیستو چوارەمی ئووتی سالی ١٧٩٩ هێلی گەمارۆی پاپۆرەكانی بریتانیای شكاندو رۆژی نۆهەمی ئۆكتۆبەری هەمان سالّ گەڕایەوە فەڕانسە. شەڕو پێكدادانە بێ ئاكامەكانی میسر نێزیك بەسالّو نیوێك درێژەی كێشاو لەو ماوەیەدا پێوەندی ناپلیۆنو ژۆزێفین وەك رابردوو گەرمو گوڕ نەبوو. ژۆزێفین دەیهەویست لەگەلّ ناپلیۆن بڕوا بۆمیسر بەلأم ناپلیۆن كە ئاشقی هاوسەری یەكێك لە ئەفسەرەكانی ببوو سەفەری هاوسەرەكەی بۆ داهاتوو وەدوا داو دواتریش هیچ مەیلەو چوونێكی بۆ ئەو سەفەرە (سەفەری ژۆزێفین لەگەلّ ناپلیۆن بۆ میسر) لەخۆی پیشان نەدا. ژۆزێفینیش كە ئاگاداری رووداوەكە بۆوە دەستی بە هەوەسبازییەكانی رابردووی كردەوەو تەنانەت دەنگۆی ئەوە بلاّوبۆوە كە سەرلەنوێ پێوەندیی بە كۆڕی دلّدارەكانی پێشووی باڕاس (سەرۆكی حكوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی) گرتۆتەوە. ئەو پرۆپاگەندانە لەمیسر بە گوێ ناپلیۆنیش گەیشتو لە گەڕانەوەی بۆ پاریس هەلّسوكەوتێكی تووندو تیژ لەنێوانیاندا رووبداو ئەمەش بە شێوەیەك بوو كە دایكو خۆشكەكانی ناپلیۆن كە پێشەكییەكانی ئەم شەڕو ئاژاوەیان ئامادە كردبوو وایان دەزانی جیابوونەوەیان مسۆگەرە. بەلأم ژۆزێفین تەنیا لە یەك شەودا توانی تەواوی ئەو شتانەی كە

17-Nelson

بنەمالّەی ناپلیۆن بۆیان ساز كرد بوو پووچەلّ بكاتەوەو دلّی ناپلیۆن بەدەست بهێنێتەوە. ئالّۆزی بارودۆخی فەڕانسە لەماوەی نەبوونی ناپلیۆن لەپاریس دەرفەتی بۆهەندێك ئالّ وگۆڕی لە فەڕانسە رەخساندبوو. باو بوونی گەندەلّی لە كۆتاییەكانی حوكمڕانی شاندی بەڕێوەبەرایەتیو قەیرانی دارایی كە بەهۆی بێ سەرەو بەریی ناوخۆییو شەڕە دەرەكییەكانی فەڕانسەوە سەری هەلّدابوو، هەلومەرجی بۆ رووداتی شۆڕشێكی نوێ ئامادە دەكرد. ئەنجوومەنی یاسادانان كە بە ئەنجوومەنی پێنسەد كەسی ناوبانگیهەبوو، چەند ئالّ وگۆڕییەكی لەپێكهاتەی شاندی بەڕێوەبەرایەتی ئەنجامدا. بەلأم قەیرانەكە هەردرێژەی هەبووو ناپلیۆنیش لەو هەل ومەرجە دا بوو كە بیری لە ئەنجامدانی كودتایەكی سەربازی كردەوە. ئەمجارەیان قەشە "سی یێس"[18]، ئەندامی دەسەلاّتداری حكوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی بە هیوای ئەوە كە دوای كودتا دەسەلاّتەكانی حكوومەت بگرێتە دەست، دەستی یەككگرتوویی بۆ ناپلیۆن درێژكردەوەو حكوومەتی شاندی بەڕێوەبەرایەتی لە رۆژی نۆهەمی نۆڤەمبەری سالّی ١٧٩٩ دا تێك رما. ئەنجوومەنی پێنسەد كەسی لەسەرەتادا لە ئاست ناپلیۆن بەرگری كرد بەلأم سەربازەكانی ناپلیۆن نوێنەرە بەرهەلّستكارەكانی ئەویان لەهۆلّی كۆبوونەوەكە دەركردو پاشماوەی نوێنەرەكانیتر كە زندەقیان چوو بوو، گەلاّلّەی (تەرح) پێشنیاری ناپلیۆنیان سەبارەت بەدامەزراندنی حكوومەتێكی كۆنسوولی (شابەندەری) پەسند كرد. بەپێی ئەو پرۆگرامە شاندی بەڕێوەبەرایەتیی پێنج كەسی گۆڕا بۆ شاندی سێكەسیو ناپلیۆن لەپۆستی شابەندەری یەكەمدا هەوساری كاروباری دەولّەتی بەدەستەوە گرت. قەشە سی یێس كە پێی وابوو دەبێتە سەرۆكی حكوومەتی نوێ وەك شابەندەری دووهەم لە پۆستی دووهەمی حكوومەتدا جێی گرت. بەلأم ناپلیۆن وەردە وەردە دەسەلاّتەكانی دەولّەتی گرتە دەست خۆیو قەشە سییێسو ئەندامەكانیتری لە گۆڕەپانی دەسەلاّت دەر كرد.

***

ناپلیۆن لە سالّەكانی ١٧٩٩تا١٨٠٤و بەدرێژایی ئەو پێنج سالّەی حكوومەتی شابەندەری، (حكوومەتیكۆنسوولی) كاردرووستایی دامەزراندنی حكوومەتی رەهای دیكتاتۆری خۆی ئامادە كردو ئەنجوومەنی فەڕانسە كە بەكردەوە هیچ دەسەلاّتێكی نەمابوو لەمانگی مەی

18-Sieyes

سالّی ١٨٠٤ دا بە پەسندکردنی گەلاّلّەیەك، پێشنیاری گۆڕانی ڕێژەیی کۆماریی بۆ ئێمپراتۆری خستە بەردەنگدانی گشتی. لەو ڕاپرسییەدا ٣,٥٧٢,٣٢٩کەس دەنگیان بەدامەزراندنی ڕێژەیی ئێمپراتۆری واتە گەڕانەوە بۆ ڕێژەیی پاشایەتی میراتگری داو تەنیا ٢٥٧٩ دەنگ بۆ مانەوەی ڕێژەیی کۆماری خستڕایە ناو سندووقەکانی دەنگدان.

ناپلیۆن بۆناپارت لە ڕۆژی دووهەمی دێسەمبەری سالّی١٨٠٤ بەناوی ئێمپراتۆری فەڕانسە تاجی لەسەرناو بەدەستی خۆشی تاجی "ئێمپراتۆریس" یان هاوسەری ئێمپراتۆری فەڕانسەی لەسەر ژۆزێفین دانا. ڕێوڕەسمی تاج لەسەرنان لە کەنیسەی "نۆتێردایم"[19]ی پاریس بەڕێوە چوو و ناپلیۆن پاپیشی ناچار کرد کە لەو ڕێوڕەسمەدا بەشداری بکاتو پاپ خۆی تاجی ئێمپراتۆری فەڕانسەی لەسەرناپلیۆن داناو ڕێوڕەسمی زەماوەندی ناپلیۆنو ژۆزێفینیش کە بەپێی یاساکانی شۆڕشو بەبێ بۆنەکانی مەزهەبی ئەنجام درابوو، بە داب و ڕەسمێکی پوخت مەزهەبی دووپات بۆوە. ئەم ڕێوڕەسمە کە بە پێداگرتنی پاپ ئەنجام درابوو، پێگەو هەلّکەوتی ژۆزێفینی لە پۆستی ئێمپراتۆریسی فەڕانسە جێگیرو پتەوتر کرد. ژۆزێفین لە تەمەنی ٤١ سالّیدا تاجی هاوسەری ئێمپراتۆری یان شاژنی فەڕانسەی لەسەرنا، بەلاّم جوانیو سەرنج ڕاکێشی خۆی هەر پارستبوو. کارتێکەری ئەو لەسەر هاوسەری چ لەدەورانی شابەندەری ناپلیۆنو چ لەو ماوە پێنج سالّەی کە شاژن بووو تەنانەت دوای ئەوەش کە بە ڕێککەوتن جیابوونەوە، کاریگەریی لەسەر بڕیارەکانی ناپلیۆن لە سیاسەتی ناوخۆییو دەرەکی فەڕانسە دادەنا. ژۆزێفین لەگەلّ ئەوەش کە خوشکەکانی ناپلیۆن ڕازی نەبوون، ئەوی ناچار کرد کە کچەکەی، هۆرتێنس لە برابچوکەکەی خۆی (لوویی ناپلیۆن) مارە بکات. لوویی ناپلیۆن دوای داگیرکردنی هۆلّندا لەژێر دەستی سەربازەکانی ناپلیۆن بوو بەپاشای هۆلّنداو هۆرتێنسیش پۆستی شاژنی هۆلّندای وەرگرت. پاشان یەکێك لە سێ کوڕەکەی لوویی ناپلیۆنو هۆرتێنس دواتر بەناوی ناپلیۆنی سێهەم بیست سالّ لە فەڕانسە حوکمڕانی کرد.

19-NoterDame

ژۆزێفین دوای ئەوەی کە تاجی ئێمپراتۆریسی فەڕانسەی لەسەرنا

کوڕی دووهەمی ژۆزێفین کە لەسالّی ١٧٩٦دا لەگەلّ ناپلیۆن لەشەڕەکانی بەرەی ئیتالیاو میسر بەشداری کرد بوو، دوای زەماوەندی ناپلیۆنو ژۆزێفین لەسالّی ١٨٠٥ لەلایەن ناپلیۆنەوە نازناوی "پرێنس"ی وەرگرتو بوو بەفەرماندەری ئیتالیا. ئۆژێن لە جێبەجێکردنی ئەرکەکانی وەك جێگری پاشاو فەرامانڕەوایی لە ئیتالیا، لێهاتوویی و کارامەییەکی زۆری لەخۆی نیشان دا. ئۆژێن دوای تەواوبوونی ئەرکە پێ سپێردراوەکانی لە ئیتالیا، لەپلەی ژێنڕاڵیدا لەپەنا ناپلیۆن لە شەڕگەلێکی جۆراوجۆر بەشداری کردو یەکێ لەو کەسانەبوو کە لەگەلّ ناپلیۆن تا مۆسکۆ ڕۆیشتە پێشێ. گەورەترین خاڵی لاوازی ژۆزێفین لە ئاست بنەماڵەی ناپلیۆنو ئەو کەسانەی کە ئیرەییان پێدەبرد ئەوە بوو کە نەیدەتوانی منداڵێکی لە ناپلیۆن هەبێ. ئەو نەزۆکییە بەتایبەت دوای ئەوە کە ناپلیۆن بە پۆستی ئێمپراتۆری گەیشتو بابەتی جێنشینی ئەو زەق بۆوە گرینگییەکی پتری پەیدا کرد. ژۆزێفین لەبەرئەوەی کە دوومنداڵی لەهاوسەری پێشوی هەبوو خۆی بە نەزۆك نەدەزانیو تۆمەتی نەزۆکیی دەخستە پاڵ ناپلیۆنو زانستی پزیشکیش لەو کاتەدا ئەوەندە پێشکەوتوو نەبوو ئەو بابەتە بسەلمێنێ. ژۆزێفین تەنانەت بیرەی ئەوەی لە میّشکی ناپلیۆن ڕۆکرد بوو کە ئۆژێن وەك جێنشینی خۆی هەلّبژێرێ. بەلاّم ناپلیۆن وێرای دان پێدانان بە توانایی و لێهاتوویی ئۆژێن، لەبەر هەبوونی چەند براو برازا ئەو داواکارییەی ژۆزێفینی ڕەد کردەوە. دووکەس لە دڵدارەکانی ناپلیۆن وتیان کە منداڵێکیان لە

ناپلیۆن بووە بەلاّم ناپلیۆن کە لە پێوەندی ئەوان لەگەلّ پیاوانیتر دلّکرمێ بوو، ئەو داواکارییەی ئەوانی بە دەسەلاّتخوازیو ئامانجی داگیرکردنی تاجو تەختی فەڕانسە لێك داوەو لەرەوتی شەڕی داگیرکردنی لەهێستان (پۆلّندا) ئاشقی کۆنتێکی لەهێستانی بەناوی "ماری والۆسکا"[20] بوو. ماری والۆسکا بە سانایی ملکەچی ئەشقی ناپلیۆن نەبوو بەلاّم ئەم بەرگریو زوو خۆبەدەستەوە نەدانەی ماری والۆسکا کە راکێشانێکی بەهێزی لەگەلّ بوو، ناپلیۆنی زۆر بە توندی هۆگری ئەو کرد. بە جۆرێك کە ناپلیۆن دیسان دەستی بە نووسینی نامەی ئاشقانەو پرسۆز کردەوە. ناوەڕۆکی ئەو نامانەی بۆ ماری والۆسکای نووسیبوو ئێستا لەبەردەستدایە کەمو زۆر هەمان ناوەڕۆکی ئەو نامەگەلەی هەیە کە لەسەرەتای ئاشنایی‌و زەماوەندی لەگەلّ ژۆزێفین نووسیبووی. ئەو نامە پرسۆزانەو پێداگرتنو سوورىوونی ناپلیۆن لەم ئەشقە لەئاکامدا کاریگەری دەبێتو لەنێوانیاندا پێوەندی ئاشقانە دروست دەبێت. ناپلیۆن دوای گەڕانەوە لە "ڤۆرشۆ"ش ئەڤێندارەکەی لە بیر نەکردو دوای سەرکەوتنە مەزنەکەی لە شەڕی "واگرام"[21] لە سالّی ۱۸۰۹ و لەکاتی وتوویژ لەگەلّ ئۆتریشیەکان لەڤیەن، نامەیەکی بۆ ماری والۆسکا نووسیو ئەوی بانگهێشت کرد. ماری ئەو بانگهێشتەی قەبوولّ کردو لە ڤیەن بە ناپلیۆنی گوت کە دووگیانەو منداڵەکەیان لەسەرەتاکانی مانگی مەی سالّی ۱۸۱۰ لە دایك دەبێ.

شادیو کەیفخۆشی ناپلیۆن لە بیستنی ئەو هەواڵە کەمتر لە دەماخی شادی دوای سەرکەوتنی لە شەڕەکانی "ئۆستێرلیتز"[22] و "واگرام" نەبوو. ناپلیۆن ئیتر گومانی نەبوو کە ئەو منداڵە هی خۆیەتیو لەوە کە دەیتوانی ببێتە باوك زۆر خۆشحاڵ بوو بە شێوەیەك کە شایی لە دڵدا دەگەڕا. بە فەرمانی ناپلیۆن ماری والۆسکایان خستە ژێر چاوەدێری تایبەت بۆ ئەوەی نەوەك ئەو منداڵە تووشی مەترسی بێت. هەر لەو رۆژانەدا بوو کە ناپلیۆن بڕیاریدا ژۆزێفین تەلاّق بداو لەگەلّ ماری زەماوەند بکات. ناپلیۆن لە رۆژی سێهەمی نۆڤەمبەرداو دوای گەڕانەوەی بۆ پاریس ئەو بڕیارەی لەگەلّ ژۆزێفین باس کرد.

20-Marie Walewska
21-Wagram
22-Austerlitz

ماری والۆسکای ئەڤیندارى لەهێستانیی ناپلیۆن کەمندالّێکی لە ناپلیۆن بوو. ئەم تابلۆیە بەرهەمی شێوەکاری بەناوبانگی (ژرار- ژۆسی) ئەو کاتەیە

بەسەرهاتێك لە ژیاننامەی ناپلیۆن کە لە زمانی خۆی گێڕدراوەتەوە ئەوەیە کە ناپلیۆن لە شەوی سێهەمی نۆڤەمبەرداو دوای خواردنی نانی شەو لە کۆشکی تۆیلێری کە ژمارەیەك لەلایەنگرانی ئیمپراتۆریشی لێ بوو، لە جێگەیەکی چۆڵ لەگەلّ ژۆزێفین دانیشتبووو دەستەکانی ئەوی بە دڵسۆزیو خۆشەویستییەوە لەناو دەستی گرتبووو پێی‌دەڵێت: "ئازیزم تۆ باش دەزانی کە چەندەم خۆش دەوێی.. باشترین خۆشییەکانو شیرینترین کاتەکانی ژیانم بەهۆی تۆوە بووە، بەلاّم هەموکات ئەو شتەی کە چارەنووس بۆی دیاری کردووم لەگەلّ ویستو ئاواتە دەروونی‌یەکانم یەك ناگرێتەوە. من ناچارم ئەشقو سۆزی خۆم لە پێناو بەرژەوەندییەکانی فەڕانسەو بەردەوام بوونی ئیمپراتۆریەتی مەزنی فەڕانسە دابنێم.." پێش ئەوەی ناپلیۆن کۆتایی بە قسەکانی بێنێت، ئەسرین لە چاوەکانی ژۆزێفین دێتە خوارێو کەمێك دواتر دەکەوێتە سەر زەوی.. ناپلیۆن کە حەپەسا بوو داوای یارمەتی لە هاورێکانی دەکاتو دەڵێت خێرا هۆرتێنس (کچی ژۆزێفین) کە لەو کاتەدا لە پاریس بوو، ئاگادارىکەنەوە. کاتێك کە هۆرتێنس دەگاتە لای دایکی، ژۆزێفین هاتبۆوە هۆش بەلاّم زۆر بە تووندی دەگریا. ناپلیۆن بە هۆرتێنسی گوت: "بە دایکت بڵێ من بڕیاری خۆم داوە. ئەو بڕیارەم لەبەر بەرژەوەندییەکانی فەڕانسە داوەو فرمێسکەکانی ئەو بڕیاری من ناگۆڕێت". هۆرتنێس بە ئاوازێکی ساردو وەشك

ولاّمی داوه: "من لەو قسانەی تۆ سەرم سووڕدەمێنێ... بۆ دەبێ چاوەڕوانی ئەوە بی دایکم دوای ١٥ ساڵ ژیانی هاوسەرێتی لەگەڵ تۆ لە بەر ئەم بڕیارە لەنەکاوەی تۆ نەگری... بەلاّم دڵنیابە گریانی ئەو هێمای ملکەچ بوونی لەبەرامبەر تۆ نییە. ئێمە لێرە دەڕۆین و هەرگیز خۆشەویستی و دڵسۆزییەکانت سەبارەت بە خۆمان لە بیرناکەین ..."

ناپلیۆن لە قسەکانی هۆرتێنس شەرمەزار بۆوە و لە کاتێکدا کە دەیهەویست ژۆزێفین هێمن کاتەوە گوتی کە تەواوی کەرستەو پێداویستییەکانی ژیانێکی تێرو تەساوەی بۆ دابین دەکەم و بەردەوام سەردانی دەکەم. ناپلیۆن بۆ نیشتەجێ بوون و مانەوەی ژۆزێفین، شاری رۆمای دیاری کرد بوو، بەلاّم ژۆزێفین بە گریانەوە گوتی:"نا"من ئامادە نیم لە فەرانسە بچمە دەرێ و تەنانەت لە پاریسیش دوور ناکەومەوە... من ناتوانم لە تۆ دوور کەومەوە..."

لە ئاکامدا رۆژی یازدەهەمی دێسەمبەری ساڵی ١٨٠٩دا بڕیاری جیابوونەوەی ناپلیۆن و ژۆزێفین لە دوو راگەیاندراوی جیا دا بەئامادەبوونی ئەندامانی پایە بەرزی ئێمپراتۆری و بنەماڵەکەیان خوێندرایەوە. ناپلیۆن لە راگەیاندراوێکدا کە خۆی خوێندییەوە وتی: "خواەزانێ راگەیاندنی بڕیارێکی ئاوا بەژان تاج رادەیەك لەسەر دڵم گرانە... من بەرزترین و بەڕێزترین ئەشق و ئازیزترین هەست و سۆزی خۆم فیدای بەرژەوەندییەکانی فەرانسە دەکەم، بەلاّم هۆگری و خۆشەویستی من سەبارەت بە هاوسەری خۆشەویستم کە پازدە ساڵ ژیانی منی بە دڵسۆزییەکانی خۆی شیرین و رازاوە کرد، هەمیشەیی و ئەبەدیە. یادو ئەشقی ئەو هەمیشە لەدڵدا زیندووە... ئەگەر چی لەمەوبەدوا هاوسەری من نییە بەلاّم بۆ هەمیشە باشترین و ئازیزترین رفیق و هاوالّی من دەبێت." دوای ناپلیۆن نۆبەی ژۆزێفین بوو کە راگەیاندراوەکەی بخوێنێتەوە، بەلاّم بەهۆی کینەو بوغزەوە راگەیاندراوەکەی خۆی دا بە سەرۆکی ئاهەنگ و بۆنەگێڕی ئێمپراتۆری کە لە تەنیشتی راوەستا بوو تا بیخوێنێتەوە. لەو راگەیاندراوەدا هاتبوو: "لەسەر مۆڵەتی هاوسەری ئازیزو بەرێزم رادەگەیێنم کە ئیتر هیوام نەماوە منداڵێك بۆ هاوسەرم بە دنیا بێنمو مانەوەو بەردەوام بوونی ئەم ئێمپراتۆریەتەش لە بەرژەوەندی فەرانسە دایە و هەر بۆیەش بۆ دەربڕینی ئەوپەڕی خۆشەویستی و هۆگریم بۆ هاوسەرم و پیشاندانی ئەمەگناسیم بۆ گەلی فەرانسە ئەو لەمپەرەی کە لەسەر ڕێگای بەردەوام بوونی ئێمپراتۆری لە بنەماڵەی ئەم پیاوە مەزنەدا هەیە، بە هەڵوەشاندنەوەی ئەم زەماوەندە لەسەر ڕێگا لادەبەم...

من ئەوپەڕی سپاسو ئەمەگناسی خۆم سەبارەت بە هاوسەرم کە بەدەستی خۆی تاجی لەسەرنامو منی لەسەر تەختی دەسەلاّت داناو سەبارەت بە گەلی فەرانسەش کە سەبارەت بە من خۆشەویستی و دڵسۆزییان هەبووە دەردەبڕم و جەختی لەسەر دەکەمەوە کە هەڵوەشاندنەوەی پەیمانی هاوسەرێتی ئێمە بە هیچ جۆرێك لە خۆشەویستی و هەستی قوولّی من سەبارەت بە ئێمپراتۆر کەم ناکاتەوە و هەروەها ئەو یەکێك لە خۆشەویسترین کەسانی من دەبێت...

پۆستکارتێکی ناوداری ناپلیۆن کە لە نێو برازاو خوشکەزاکانی دانیشتووە. ئەو منداڵەی کە لەسەر ئەژنۆی ناپلیۆن دانیشتووە نەوەی ژۆزێفین و ناپلیۆنی سێیەمی داهاتووە

... من نازانم ئەم بڕیارە کە بە تێبینی سیاسی پەسندکراوە تاج رادەیەك دڵی ناپلیۆن وەژان دەهێنێ، بەلاّم ئێمە شانازی دەکەین کە ئەشق وخۆشەویستی خۆمان لە پێناو بەرژەوەندی و قازانجەکانی گەلی فەرانسەو نیشتمانەکەمان دادەنێین". ناپلیۆن هەروەك بەڵێنی دابوو خانوویەکی بە شکۆی لە "مالمایسۆن"[٢٣] لە دەوروبەری پاریس بۆ ژۆزێفین تەرخان کردو پارەیەکی بەرچاوی بۆ دابینکردنی خەرجییەکانی ژیانی ئەو دیاری کرد. ژۆزێفین دوای جیا بوونەوە لە ناپلیۆن خۆشەویستی زیاتری بەراورد لەگەڵ سەردەمی شاژنی خۆی، لەنێوان فەرانسەوییەکان بەدەست هێنا. مالّی ئەو جێگەی هات وچۆی گەورە پیاوانو نووسەرانو هونەرمەندانی فەرانسە بوو. ناپلیۆنیش بەردەوام سەردانی دەکردو سەبارەت بە منداڵەکانی وەکوو رابردوو دڵسۆز بوو. بەلاّم ناپلیۆن دوای تەلاّقدانی ژۆزێفین سەبارەت بە ئەشقی ماری والۆسکاش وەفادار نەماو لەژێرکاریگەری دۆستانو لایەنگرەکانی زەماوەندێکی سیاسیی کرد.

23-Malmaison

ناپلیۆن دوای ژۆزێفین زەماوەندی لەگەڵ کچی پاشای ئۆتریش بەناوی پرەنسێس "ماری لۆئیز"[٢٤] کرد. ماری لۆئیز دواتر کورێکی لە ناپلیۆن بوو، بەڵام تەمەنی ئیمپراتۆریەتی ئەویش (ناپلیۆن) بەهۆی تێکشکانی هێزەکانی فەڕانسە لە شەڕی بێ ئاکامو چارەنووس سازی رووسیاو شکستە یەك لەدوای یەکەکانی فەڕانسە لە ساڵەکانی ١٨١٣و ١٨١٤ تەواو بووو ئەو کوڕەی کە لەمێژوودا بەناوی ناپلیۆنی دووهەم ناوبانگی هەیە هەرگیز بە دەسەلآت نەگەیشت[٢٥].

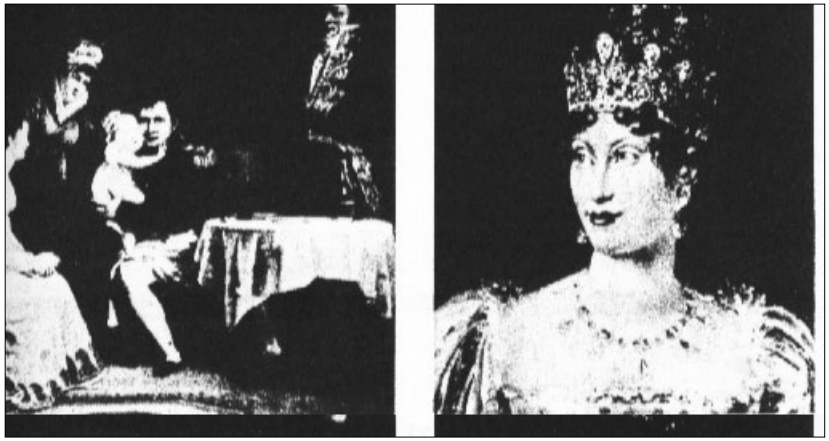
ماری لۆئیز پاش گەڕانەوە بۆ ڤیەن لە ئاپریلی سالی ١٨١٤داو دوای لەسەرکار لاچوونی ناپلیۆن لە پۆستی ئێمپراتۆریو دوورخستنەوەی بۆ دووڕگەی "ئێلێب" ئامادە نەبوو سەردانی هاوسەرەکەی لەو دووڕگەیە بکات، بەڵام ماری والۆسکا لەگەڵ کوڕەکەی کەمندالّی ناپلیۆن بوو سەردانی ناپلیۆنی لەو دووڕگەیە کرد. کوڕەکەی ماری والۆسکا کە ناوبانگی بنەماڵەیی دایکی (والۆسکی) هەبوو، دواتر بوو بە دانیشتووی فەڕانسەو لەکاتی حکوومەتی ناپلیۆنی سێهەم بە پۆستی وەزیری کاروباری دەرەوەو سەرۆکایەتی ئەنجوومەنی فەڕانسە گەیشت.

ژۆزێفین دوای ئەوە کە ناپلیۆن دەسەلآتی لەدەست دا، هەر ڕێزو خۆشەویستییەکی زۆری هەبووو دەسەلآتدارانی ولآتە سەرکەوتووەکانو ڕێژیمی پاشایەتی نوێی فەڕانسەش هەر سەردانیان دەکرد. لەگەڵ ئەوەشدا داواکاری ژۆزێفین سەبارەت بەسەفەر بۆ دووڕگەی ئێلێبو ژوانی هاوسەری پێشووی قەبوولّ نەکراو ژۆزێفین لە ڕۆژی ٢٩ی مەی سالّی ١٨١٤ لەتەمەنی پەنجاویەك سالّیدا مردو دەسەلآتدارانی ڕێژیمی نوێو ولآتە سەرکەوتووەکان لە ڕێوڕەسمی بە خاك سپاردنی ئەودا بەشداریان کرد. ئامادەبوونی دەیان هەزارکەس لەخەلّکی پاریس لەو ڕێوڕەسمەدا نیشانەی ڕێزێکی زۆر بوو کە گەلی پاریس بۆ ژۆزێفینیان دادەنا. ناپلیۆن دوومانگ دوای مردنی ژۆزێفین لە تاراوگەکەی خۆی لەدووڕگەی ئێلێب هەلآت و دووبارە حکوومەتی گرتەوە دەست و دواتر، ڕۆیشتە سەر گۆڕی ژۆزێفینو بە قسەگەلێك کە لەقوولآیی هەستو

24-Marie-Louise

٢٥- کوڕی ناپلیۆنو ماری لۆئیز کە لەسالّی ١٨١١ لەکاتی لەدایکبوونیدا وەك پاشای ڕۆما ناسێندراو دوای شکستو دوورخرانەوەی ناپلیۆن لەسالّی ١٨١٤ لەگەڵ دایکی ڕۆیشت بۆ ڤیەنو هەرگیز نەگەڕایەوە بۆ فەڕانسەو لەتەمەنی ٢١ سالّیدا بە نەخۆشی سیل مرد.

سۆزییەوە سەبارەت بە ژنێك کە وەك تەنیا ئەشقی مەزنی ژیانی ناوی دەبرد سەرچاوەی گرتبوو، یادو بیرەوەری ژۆزێفینی بەرز نرخاند.

مەلیکە ماری لوئیزو تابلّۆیەکی بەناوبانگ کە ناپلیۆنو منداڵەکانی نیشاندەدات

بەڵام حکوومەتی نوێی ناپلیۆن کە بە"حکوومەتی سەد ڕۆژە" بەناوبانگە، بە تێکشکانی هێزەکانی ناپلیۆن لە شەڕ لەگەڵ هێزە هاوپەیمانەکانی بریتانیاو پێروس لە "واتێرلۆ"[٢٦] ڕووخا. ناپلیۆن ئەم جارەیان خۆی تەسلیمی دڵڕەقترین دووژمنی خۆی واتە بریتانیا کرد. بریتانییەکانیش ئەویان بۆ دووڕگەی دوورە دەستی "ساینت هێلێن"[٢٧] لەباشووری زەریای ئەتلّەس دوورخستەوە. ناپلیۆن شەش سالّ لەو دووڕگەیە مایەوەو دوای نەخۆشییەکی درێژخایەن لە ڕۆژی پێنجەمی مەی سالّی ١٨٢١ لەتەمەنی ٥٢ سالّیدا مرد.

26-Waterloo
27-Sanit-Helena

فەسڵی نۆیەم

مەلیکە ڤیکتۆریا

ژنێك كه نزیكەی شەست و چوار ساڵ لە بریتانیا حوكمڕانی كرد و ئیمپراتۆریەتی بریتانیای گەیاندە ئەو پەڕی هێزو گەورەیی خۆی

مەلیكە ڤیكتۆریا بەناوبانگترین ژنە كە لە مێژووی بریتانیا بە دەسەلاّت گەیشتووەو بەراورد لەگەڵ تەواوی پاشاكانی بریتانیا چ ژنو چ پیاو لە هەموویان پتر لەسەر رەوتی مێژووی بریتانیا شوێنپنجەی داناوە. هەروەها ئەو درێژترین دەورانی پاشایەتی یان شاژنیی بریتانیای لە دەستدا بووەو سەردەمی ٦٤ساڵەی دەسەلاّتی ئەو كە بەسەردەمی ڤیكتۆریا ناوبانگی هەیە بە درەوشاوەترین دەورەی مێژووی ئیمپراتۆریەتی بریتانیا دەژمێردێت. مەلیكە ڤیكتۆریا كە ناوی تەواوی ئەو "ئەلێكساندرینا ڤیكتۆریا"[1]یە لەسالّی ١٨١٩ لە لەندەن لەدایك بوو. ناوی باوكی "ئیدوارد دووك ئاف كێنت"[2]ە كە كوڕی چوارەمی جۆرجی سێیەمی پاشای بریتانیا بوو. مالّباتی ڤیكتۆریا بەهۆی هەڵەخەرجیو گێرو گرفتی داراییی دووكی كێنت، لەدۆخێكی باشدا نەبوونو باوكی ڤیكتۆریا لەسالّی١٨٢٠ قەرزێكی زۆری بۆ بنەماڵەكەی بە جێهێشت. ڤیكتۆریا لەكاتی مردنی بابی مندالێكی یەك ساڵە بوو و كەوتە ژێر چاوەدێریو سەرپەرشتی مامی (جۆرجی چوارەم) كە دوای جۆرجی سێیەم لەسەر تەختی ئیمپراتۆری بریتانیا دانیشتبوو. ڤیكتۆریا لەسەرەتای لەدایكبوونیدا بە میراتگری تاجو تەختی بریتانیا دەژمێردرا، لەبەرئەوەی جۆرجی چوارەم دوای مردنی كچەكەی (شارلۆت) ئیتر میراتگرێكی نەبووو كوڕی دووهەمی جۆرجی سێیەم بەناوی فریدریك لەسالّی ١٨٠٢ مرد بووو كوڕی سێیەمیشی بەناوی ویلیام كە جێنشینی جۆرجی چوارەم بەئەژمار دەهات نەزۆك بوو. باوكی ڤیكتۆریا لە دڵدارە فەڕانسەییەكەی بەناوی مادام دێساینت لۆرێن[3] چەند منداڵی هەبوو كە نەیاندەتوانی داوای تاجو تەختی بریتانیا بكەن. دووكی كێنت لەسالّی ١٨١٨و لەتەمەنی پەنجا سالّیدا لەگەڵ پرەنسیسێكی ئەڵمانی بەناوی ڤیكتۆریا ماریا لوییز[4] كە بێوەژنێكی سیدوو

1-Alexandrina victoria
2-Edward Duke of Kent
3-Madame de saint-Laurent
4-Victoria Maria Louisa

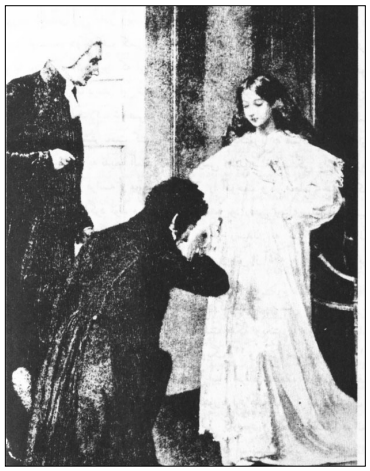
سالاّن بوو، زەماوەندی كردو ڤیكتۆریاش لەو دایكە ئەڵمانییە بوو كە لەسالّی ١٨١٩ دا، واتە سالێك بەر لە مردنی باوكی هاتە سەر دونیا. ڤیكتۆریاو دایكی كە بە نازناوی"دووشیزی كێنت"[5] ناوبانگی هەبوو، دوای مردنی دووكی كێنت بۆ كۆشكی "كێنزینگتۆن"[6] گوازرانەوەو بەشێك لە كۆشكەكە بۆ نیشتەجێ بوونی ئەوانو هاوڕێكانی تەرخان كرا. مەلیكە ڤیكتۆریا كە لەتەمەنی سێزدە سالّیدا دەستی بە نووسینی بیرەوەرییەكانی ژیانی رۆژانەی كرد، لەپێشەكی ئەم بیرەوەرییانەدا بە ناخۆشیو تالّی باس لەسەردەمی منداڵی خۆی دەكاتو دەنووسێ: لە كۆشكی پاشایەتی لە هەموو یارییەكانی منداڵان بێ بەش بووم و بە بێ ئیزن نەمدەتوانی لە ژووورەكەم بچمە دەرێ. مەلیكە ڤیكتۆریا بەتایبەت بە خراپە باسی "سێرجان كۆنرۆی"[7] دەكات كە یەكێك لەدۆستە نێزیكەكانی باوكی بووەو دووكی كێنت پێش مرن ئەوی وەك چاوەدێرو سەرپەرشتی بنەماڵەكەی هەڵبژارد بوو. مەلیكە ڤیكتۆریا لە یاداشتەكانی خۆیدا ئاماژە بە پێوەندییە نهێنییەكانی دایكیو سێرجان كۆنرۆی ناكات، بەڵاّم سەرچاوە باوەڕ پێكراوە مێژوونووسەكان بۆ وێنە ژیاننامەی تەواوی مەلیكە ڤیكتۆریا كە بە كەڵك وەرگرتن لەهەموو بەڵگە مێژوونووسەكانی ژیانی ئەو نوسراوەتەوەو لەسالّی ١٩٢٤ لە لەندەن چاپ كراوە، بەراشكاوی ئاماژە بەوە كراوە كە سێرجان كۆنرۆی لەگەڵ دووشیزی كێنت پێوەندی ئاشقانەی هەبووەو رقو كینەی مەلیكە ڤیكتۆریاش سەبارەت بەو پتر بەهۆی ئەم بابەتە بووە[8]. هەڵسوكەوتی سێرجان كۆنرۆی بەدڵی جۆرجی چوارەمو لایەنگرانی ئەو نەبووو هەربەم هۆیەشەوە هەندێك شەڕو ناكۆكی لەنێوان دایكیو مامی رووی داوە كە مەلیكە ڤیكتۆریا لە بیرەوەرییەكانیدا ئاماژەی پێكردووە. ئەو ناكۆكییانە دوای مردنی جۆرجی چوارەم لەسالّی١٨٣٠و دوای هاتنە سەركاری مامێكیتری ڤیكتۆریا بەناوی ویلیامی چوارەم تووندو تیژتر بوو. مەلیكە ڤیكتۆریا خۆی شایەتی هەندێك جنێوو دەمەتەقێی دایكیو مامی بووە كە بە تالّی لە یاداشتەكانیدا باسی دەكات. دەنگۆی پیلانی دزین یان دەرماندراو كردنی ڤیكتۆریا كە لە دەورانی دەسەلاّتی كورتی ویلیامی چوارەم لەلایەن سێرجان كۆنرۆیەوە بلاّو بووەو ناخۆشییەكی زۆر خستە نێوان دایكو مامی، یەكێك لە ناخۆشترینو تالّترین بیرەوەرییەكانی

5-Duchess of kent
6-Kensington
7-Sir john Conroy
8-Victoria R.I. Elizabeth Longford.Pan Books.

سەردەمی منداڵی ئەوە. هەروەها کۆنرۆی مامێکیتری ڤیکتۆریای بەناوی "ئارنێست، دووکی کۆمبێرلەند"[9] کە کوڕی پێنجەمی جۆرجی سێهەمو برابچووکی باوکی ڤیکتۆریا بوو، بەوە تۆمەتبار کردبوو کە ئەم پیلانە ئەو دای رشتووە تا بە لابردنی ڤیکتۆریا خۆی بە دەسەلاّت بگات. بە گشتی ئەو دەنگویە هەر لە بنەڕەتدا درۆ بووو ئامانجی سێرجان کۆنرۆی لە بلاّوە پێکردنی ئەو دەنگۆیە جگە لە شەڕو ناکۆکی لەگەڵ دووکی کۆمبێرلەند، ئەوە بوو کە بە بیانووی پارێزگاری لە ڤیکتۆریا پتر ئەو بخاتە ژێر چاوەدێریو کۆنترۆڵی خۆی. ڤیکتۆریا بەو ڕادەیەی کە رقی لە سێرجان کۆنرۆی بوو، بە هەمان ڕادەش خزمەتکارە ئەڵمانییەکەی خۆی بەناوی "بارۆنز لیزێن"[10] خۆش دەویست. لیزێن زمانەکانی ئەڵمانیو فەڕانسەویو موسیقاو سەمای فێری ڤیکتۆریا کردو سەمای جوانی "بالێتی" ئەو لەکۆڕی جێژنێك کە بە بۆنەی یازدەهەمین سالڕۆژی لەدایکبوونی پێکهێندرا بوو، سەر سوورمانو سەرنجی بەشداربووانی بۆ لای خۆی راکێشا. ڤیکتۆریا دوای تەمەنی یازدە سالّی دەستی بە هەندێك سەفەرو گەڕان بۆ بەشە جیاجیاکانی بریتانیا کردو پێش ئەوەی ببێتە پاشا، زۆربەی بەشە جۆراوجۆرەکانی بریتانیای بەسەر کردبۆوەو شارەزا ببوو. ویلیامی چوارەم لە ڕۆژی بیستەمی ژووەنی سالّی ١٨٣٧ مردو پرنسێس ڤیکتۆریا لەتەمەنی ١٨ سالّیدا بوو بە شاژنی بریتانیا. لەسەرەتای دەسەلاّتی مەلیکە ڤیکتۆریا دوو حیزبی سیاسیی سەرەکی لە بریتانیادا هەبوو کە ناوی یەکەمیان حیزبی "ویگ"[11]و دووهەمیشیان حیزبی "تۆری"[12] بوو و دواتر یەکەمیان بەناوی حیزبی لیبڕاڵو دووهەمیشیان بەناوی حیزبی پارێزگاران (محافزەکاران) ناوبانگیان دەرکرد. لەسەرەتای دەسەلاّتی مەلیکە ڤیکتۆریا، "لۆرد میڵبۆرن"[13]ئەندامی حیزبی ویگو سەرۆك وەزیرانی بریتانیا بوو کە سێ سالّ دوای دانیشتنی مەلیکە ڤیکتۆریا لەسەرکار مایەوەو هاریکاری شاژنی گەنجی کرد لە جێبەجێکردنی ئەو ئەرکانەی کە هێشتا لێی شارەزا نەبوو. شاژنی گەنج متمانەیەکی زۆری بە لۆرد میڵبۆرن دەکردو پێوەندییەکانی ئەوان ئەوەندە دۆستانە بوو کە ژمارەیەك لە ئەندامانی حیزبی تۆری شاژنیان بە شکاندنی یاسای بێلایەنی

9-Ernest Duke of Cumberland
10-Baroness Lehzen
11-Whig
12-Tory
13-Lord Melbourne

لەپۆستی دەسەلاّتو لایەنگری لە حیزبی ویگ تۆمەتبار کرد. مەلیکە ڤیکتۆریا لە کاتێکدا کە تەنیا بیست سالّی تەمەن بوو لەگەڵ یەکەمین قەیرانی سەردەمی دەسەلاّتی خۆی ڕووبەروو بۆوەو بە متمانەو ورەیەکی کەم وێنەوە کە هیچکەس لە کچێکیبیست سالّەی ڕانەدەدی، بەرنگاری ئەو قەیرانە بۆوەو زاڵ بوو بەسەری دا.

تابلۆیەکی بەناوبانگی مەلیکە ڤیکتۆریا لەو کاتەی کە لەسەر تەختی دەسەلاّت دادەنیشێ

قەیرانەکە لە نێوکۆشکی مەلیکەوە دەستی پێکرد، ئەمەش لەو کاتەدا بوو کە دەنگۆی سك پڕی "لیدیفلۆرا هاستینگز"[14]ی خزمەتکاری دایکی ڤیکتۆریا لە سێرجان کۆنرۆی بلاّو بۆوە. ئەم دەنگۆیە کە دواتر وەدەرکەوت درۆ بوو، هاتو هاوارێکی زۆری لە بریتانیا وەڕێخست، لەبەرئەوەی کە پێشتریش دەنگۆگەلێگ سەبارەت بە پێوەندی سێرجان کۆنرۆیو دووشیزی کێنت (دایکیشاژن)و پرەنسێس سۆفیا (ئاخرین کچی جۆرجی سێهەمو مامی شاژن) بلاّو ببوّوە.

سێرجان کۆنرۆیو لیدی فلۆرا کە ڕووداوی ئەوان ئاژاوەو هاتو هاواریێکی زۆری لەسەرەتای پاشایەتی ڤیکتۆریا وەڕێخست

14-Flora Hastings

لۆرد میلبۆرن که له دوای ئەو رووداوه لەگەڵ رەخنەی تووندو تیژی پەرلمان رووبەروو بۆوە، وازی لەپۆستی سەرۆك وەزیرانی هینا. مەلیکە ڤیکتۆریا که لۆرد میلبۆرنی به دۆستو یاوەری سەرەکی خۆی دەزانی، به داخو کەسەرێکی زۆرەوە له کاتێدا که فرمێسك به سەر گۆناکانیەوە دەهاته خوارێ چاوپێکەوتنی لەگەڵ ئەنجامداو به رێنوێنیو راسپاردەیی خودی میلبۆرن، رکەبەری ئەوی بەناوی "سێر رۆبێرت پیل"[15] که رێبەری حیزبی پارێزگاران بوو راسپارد تا کابینەی حکوومەت (ئەنجوومەنی وەزیران) پێك بهێنێت. سێر رۆبێرت بۆ پێکهێنانی ئەنجوومەنی وەزیران مەرجی خۆی سەبارەت به تەرخان کردنی خزمەتکاری نوێ بۆ مەلیکەو دایکی راگەیاند، شازن له ئاست ئەو مەرجە خۆڕاگری کردو ولاّمی کۆتایی ئەو مەرجەی خسته رۆژی دواتر. مەلیکە ڤیکتۆریا دوای کۆتایی هاتنی یەکەمین دیمانەکەی لەگەڵ پیل، رەوتی دانووساندنەکەی بۆ لۆرد میلبۆرن گێڕاوەو سەبارەت به ولاّمی کۆتایی پێشنیارەکەی پیل راوێژی لەگەڵ کرد. لۆرد میلبۆرن هانی ڤیکتۆریای دا که ئەو پێشنیارە قەبوولّ نەکاتو گوتی نابێت ئیزن به سەرۆك وەزیران بدات دەست له کاروباری ناوخۆی کۆشك وەردات. مەلیکە ڤیکتۆریاش ئەو راسپاردەیەی سەرۆك وەزیرانی پێشوی جێبەجێکردو پیلیش له پێکهێنای ئەنجوومەنی وەزیران خۆی پاراست. مەلیکە ڤیکتۆریا دیسان ئەرکی پێکهێنانی ئەنجوومەنی وەزیرانی به میلبۆرن ئەسپاردو ئەویش به پالّپشتی مەلیکە درێژەی به دەسەلاّتی خۆی دا. بوێری شازنی گەنج له رووبەروو بوونەوەی سیاسەتوانی کۆنەکاری وەك سێر رۆبێرت پیل پێگەو متمانەیەکی نوێی پێبەخشی، بەلاّم پێداگری ڤیکتۆریا لەپشتیوانی کردنی لایەنگرانو دارو دەستەکەی خۆی که لەناو خەڵکدا ناوبانگی باشیان نەبوو، پێگەو متمانەی ئەوی بەرتەسك کردەوەو بزاڤی "چارتیسم"[16] هەر لەو کاتەوە سەری هەڵدا که ئامانجەکانی بریتی بوون له تەسك کردنەوەی دەسەلاّتەکانی پاشا یان شازن له هەڵبژاردنی سەرۆکی حکوومەتو ئەسپاردنی ئەو دەسەلاّتە به پەرلمانو زۆر کردنی رۆڵی پەرلمان له بەڕێوبردنی کاروباری حکوومەتو دووبارە پێدا چوونەوە لەچۆنیەتی هەڵبژاردنی نوێنەرانی پەرلمان. لۆرد میلبۆرن بۆ چارەسەر کردنی ئەو گرفتە کە داوێنگیری شازن ببۆوە، سەرەتا هۆکارەکانی لەسەرکار لابردنی سێرجان کۆنرۆی لەدەربار ئامادە کردو دواییش بیری له پەیداکردنی هاوسەرێکی گونجاو بۆ مەلیکە ڤیکتۆریا کردەوە، لەبەرئەوەی که

15-Sir Robert peel
16-Chartism

زەماوەندی شازن لەگەڵ پیاوێکی شایان دەیتوانی زۆربەی ئەو گیرو گرفتانە چارەسەر بکات. میلبۆرن به بەڵێنیی پێدانی پلەی لۆردی به سێرجان کۆنرۆی ئەوی رازی کرد واز له دەربار بهێنێت، بەلاّم ئەو بەڵێنە بەهۆی گەندەڵکاریو چەوت کەڵك وەرگرتنو دزییەکانی ئەو لەماوەی خزمەتی وەك چاوەدێری کاروباری دارایی دایکی مەلیکە جێبەجێنەکرا. لۆرد میلبۆرن سەبارەت به زەماوەندی مەلیکە ڤیکتۆریا یارمەتیی لەخاڵی ئەو بەناوی لیۆپۆڵدا، پاشای بەلجیکا وەرگرت که کارتێکەرییەکی زۆری لەسەر شازنی لاو هەبوو. پرەنس ئالّبێرتی برازای دووشیزی کێنتو لیۆپۆڵد یەکێك له داواکارانی زەماوەند لەگەڵ مەلیکە ڤیکتۆریا بوو کەشازن ئەوی لەتەمەنی حەقدەسالّیدا بینی بوو لەنامەیەکدا بۆ خاڵی زۆری تاریف کردبوو. بەلاّم زەماوەندی ئەوان پێویستی به دیمانەیەکیتر لەنێوانیاندا هەبوو، لەبەرئەوەی دەبوایە شازن له پێگەی نوێو لەتەمەنی۲۰سالّیدا شارەزای تایبەتمەندییە رەوشتیەکانی ئەو پیاوە بێت که دەیهەوێت زەماوەندی لەگەڵ بکاتو جگە لەوە لۆرد میلبۆرنیش خۆی دەیهەویست له نزیکەوە پرەنس ئالّبێرت هەڵسەنگێنێ. پێشەکییەکانی ئەم کارە لەلایەن لیۆپۆڵدای پاشای بەلجیکاوە ئامادەکراو پرەنس ئالّبێرت که تەقریبەن هاوتەمەنی مەلیکە ڤیکتۆریا بوو بەرووالّەت بۆ بینینی پووری (دووشیزیکێنت)و لەراستیدا بۆ بینینی دووبارەی ڤیکتۆریا رۆیشتە لەندەن. پرەنس ئالّبێرت لاوێکی جوانو رێکوپێك بوو و کەسایەتیو رەوشتی ئەو لۆرد میلبۆرنی خسته ژێرکاریگەری خۆی. ئالبێرت جارێك لەکۆڕێکو جارێکیتریش بەتەنیایی ژوانی لەگەڵ شازنی گەنج کرد. مەلیکە ڤیکتۆریا هەروەك له یاداشتەکانی رۆژانەی خۆیدا نووسیویەتی، هەر لەو چاوپێکەوتنەدا ئاشقی ئەو دەبێت. لۆرد میلبۆرن لەرۆژی پازدەی ئۆکتۆبەری سالّی ۱۸۳۹ روانگەی شازنی له بارەی ئالّبێرت پرسیو مەلیکەش پێش ئەوەی ولاّمی ئەو پرسیارە بداتەوە روانگەی سەرۆك وەزیرانی سەبارەت بەو پرسی.

لۆرد میلبۆرن گوتی که ئالّبێرت تەواو شایانی هاوسەرێتی شازنەو مەلیکە ڤیکتۆریاش که هێشتا کچێکی شەرمن بوو له کاتێکدا که له شەرمان سوور هەڵگەڕابوو وتی ئەویش پرنس ئالّبێرتی پەسند کردووە. بەپێی داب‌و نەریتی دەرباری بریتانیا هیچکەس نەیدەتوانی خوازبێنی له شازنی بریتانیا بکات، بۆیەش پێویست بوو مەلیکە ڤیکتۆریا پێشنیاری زەماوەند به ئالّبێرت بدات.

مەلیکە ڤیکتۆریا لەسەرەتاکانی پاشایەتی‌و پێش زەماوەند لەگەڵ ئالبێرت

مەلیکە ڤیکتۆریا ڕۆژی پازدەیەمی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٨٣٩ پێشنیاری زەماوەندی بە ئالبێرت کردو پرنس لە کاتێکدا کە دەیگووت: "لەوە کە مەلیکە ڤیکتۆریا ئەو بە شایستەی هاوسەرێتی خۆی دەزانی، پەشۆکاوە"، پێشنیاری شاژنی قەبووڵ کرد. مەلیکە ڤیکتۆریا داوای لەهاوسەری داهاتووی کرد ئەو بابەتە ئاشکرا نەکات تا ئەو ڕۆژەی کە لەلایەن دەوڵەتەوە بەڕەسمی ڕادەگەیێندرێت‌و بەتایبەتیش داوای لێکرد ئەو ڕووداوە لەگەڵ دایکی (واتە دووشیزی کێنت) باس نەکات. مەلیکە ڤیکتۆریا وتی کە دایکی ناتوانێ هیچ سڕێك لەدڵیدا ڕاگرێت‌و کاتێك ئەم بابەتە ببیستێتەوە لای کەسانی‌تر باسی دەکات. پرەنس ئالبێرت گەڕایەوە بۆ ئەڵمان‌و لە یەکەمین نامەیدا بۆ مەلیکە ڤیکتۆریا دەنووسێت: "یادی تۆ بۆ ساتێك لە دەروونم دوور ناکەوێتەوە.. ئەشقی تۆ تەواوی دەروونمی پڕ کردووە ". پرەنس ئالبێرت ناوی خۆی بەم ڕستانە واژۆ کردبوو: "کەسێك کە لەش‌و گیانی لە دەست تۆ دایە.. خزمەتکاری وەفاداری تۆ ئالبێرت". مەلیکە ڤیکتۆریا لە ڕۆژی بیست‌و سێهەمی نۆڤەمبەری ساڵی ١٨٣٩و لە

حاڵێکدا کە لە شەڕمان سوور هەڵگەڕابووو دەستەکانی لەکاتی خوێندنەوەی ئەو ڕاگەیاندراوەی کە لەدەستی دابوو دەلەرزی، ڕوو بەرووی ئەندامانی بنەماڵەی پاشایەتی‌و شاندی دەوڵەتی بریتانیا ڕایگەیاند کە دەیهەوێت لەگەڵ ئالبێرت زەماوەند بکات. پەرلمانی بریتانیا شایستەیی پرەنس ئالبێرتی بۆ زەماوەند لەگەڵ مەلیکە ڤیکتۆریا قەبووڵ کرد، بەڵام پێشنیاری دەوڵەتی بۆ تەرخان کردنی سالانە ٥٠٠٠٠ لیرە بۆ هاوسەری شاژنی پەسند نەکردو پەرلمان ئەو بڕەی بۆ ٣٠٠٠٠ لیرە کەم کردەوە. ئەو بڕیارەی پەرلمان پتر دەرئەنجامی هەوڵەکانی نوێنەرانی حیزبی پارێزگارو دژکردەوەیەك لە ئاست ئەو مەیلە وچوونە ئاشکرایەی شاژن بۆ لای حیزبی ویگ‌و پشتیوانیی نائاسایی ئەو لە لۆرد میڵبۆرن بوو. ڕێوڕەسمی زەماوەندی شاژن‌و پرەنس ئالبێرت ڕۆژی دەی فێبریەی ساڵی ١٨٤٠ لە لەندەن بەڕێوە چوو. شاژن ولاّمی"بەڵێ"ی داوە بەو پرسیارەی ئۆسقۆف کانتێربۆری کە ئایا ئامادەی لە ماوەی ژیانی هاوسەرێتیدا پێڕەوی لە هاوسەرت بکەی؟ هەڵبەت ئەو پرسیارە لە ڕێوڕەسمی زەماوەندا باو بووو پێویست بوو ولاّمی "بەڵێ" بداتەوە، بەڵام بەپێی یاساکانی بریتانیا ئەوە ئالبێرت بوو کە دەبوایە ببێتە هاوولاتی بریتانیاو پێڕەویی لەشاژن بکردایە!

پرەنس ئالبێرت، هاوسەری مەلیکە ڤیکتۆریا لە یەکەمین ساڵی ژیانی هاوبەشی لەگەڵ شاژنی بریتانیا

مەلیکە ڤیکتۆریا ئاشقانە میردەکەی خۆش دەویستو ئەو خۆشەویستییە بە تێپەر بوونی کات قۆڵتر دەبوو، بەڵام پرەنس ئالبێرت لەوە بێزار دەبوو کە هاوسەری ڕێگای پێنەدەدا لە کاروباری حکوومەتو سیاسەتدا ڕاوێژی لەگەڵ بکاتو جارێکیان بە ڕاشکاوی بە شاژنی گوت"واهەست دەکەم کە نەتەنیا لەسەرۆك وەزیرەکەت بەڵکوو لەخانمی لیزێنیش (خزمەتکاری مەلیکە) لە کاروباری سیاسەتدا کەمتر متمانەم پێدەکەی". مەلیکە ڤیکتۆریا بەو وتە سیاسییە ولاّمی هاوسەری داوە کە "من بە دڕێژایی ڕۆژو بە ڕادەیەکی زۆر باس لەسیاسەت دەکەمو پێم خۆشە لە کاتێکدا لەگەڵ تۆم باس لە شت گەلێکیترو بەتایبەت باس لە خۆمان بکەم". لەمانگی نۆڤەمبەری سالّی ١٨٤٠دا یەکەمین منداڵی مەلیکە ڤیکتۆریا کە کچ بوو، لە دایك بووو ناوی دایکی ڤیکتۆریایان لەسەر دانا.

سالّی دواتر دووهەمین منداڵی ئەوان کە کوڕ بوو چاوی بەدونیا هەڵێناو ناویان نا "ئالبێرت ئێدوارد"کە لەتەمەنی شەست سالّیدا بەناوی ئێدواردی حەوتەم لەسەر تەختی پاشایەتی بریتانیا دانیشت. مەلیکە ڤیکتۆریاو هاوسەری دوای ئەم دوو منداڵە خاوەنی چوار کچو سێ کوڕیتر بوون کە هەموویان لەگەڵ بنەماڵە پاشایەتییەکانی ئەورووپا زەماوەندیان کردو پێوەندییەکانی بریتانیایان لەگەڵ ولاّتانی ئەورووپی سەقامگیرترو پتەوتر کرد. گرینگترین ئاڵ وگۆڕی سیاسی کە دوای زەماوەندی مەلیکە ڤیکتۆریا لە بریتانیادا هاتە ئاراوە، سەرنەکەوتنی حیزبی ویگ لە هەڵبژاردنەکانی سالّ ١٨٤١و لەسەرکار لاچوونی لۆرد میلبۆرن لەپۆستی سەرۆکایەتی وەزیران بوو. مەلیکە ڤیکتۆریا لە دەرەنجامی ئەو هەڵبژاردنە رازی نەبوو بەلاّم چارەیەکیتری جگە لە ملکەچی لە ئاست دەنگەکانی گشتی خەڵکو دانانی سێر ڕۆبێرت پیل بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی نەبوو. مەلیکە ڤیکتۆریا بە لەسەرکار لاچوونی لۆرد میلبۆرن لەپۆستی سەرۆکایەتی وەزیران نزکترین ڕفیقو ڕاوێژکاری سیاسی خۆی لە دەست داو لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا ئەم ڕووداوە بەیەکێك لە تاڵترین ڕووداوەکانی ژیانی خۆی ناو دەبا. بەلاّم ئەو ڕووداوە تاڵە دەرفەتێکی لە باری بۆ ئالبێرت ڕەخساند بۆئەوەی جێگەی چۆڵی میلبۆرن لای هاوسەری پڕکاتەوەو وەردە وەردە وەك ڕاوێژکاری نزیکو باوەڕپێکراوی ئەوی لە کاروباری سیاسیدا لێبێت. سەرۆك وەزیرانیی ڕۆبێرت پیل سەرەتایەکی خۆشی نەبوو، لەبەرئەوەی کە مەلیکە ڤیکتۆریا بە بێ هیچ هۆیەکی تایبەتو ڕەنگە تەنیا بەهۆی هۆگری و خۆشەویستی بۆ میلبۆرن متمانەی بە پیل نەدەکرد. پیل جارێکیتر دوای بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك

وەزیرانی لە شاژنی دووپات کردەوە کە باشتر وایە ئاڵو گۆڕێك لە تێکەلاّوی خزمەتکارەکانی کۆشکو خزمەتکارەکانی خۆی بدات، بەلاّم بە لە بەرچاو گرتنی هەستیاری شاژن بەو بابەتە زۆری پێدانەگرتو بڕیاری کۆتایی دا بە شاژن.

بەهەڵکەوت پرەنس ئالبێرتیش لەو بابەتەدا لەگەڵ پیل هاوبیر بوو و شاژنی بۆ ڕەچاوکردنی ئەو ڕاسپاردانەی سەرۆك وەزیرانی نوێ هان دەدا. بارۆنس لیزێنی خزمەتکاری تایبەتی شاژن کە ئاگاداری ئەو بابەتە بوو، بۆ چارەسەر کردنی ئەو گرفتە پێشدەستی کردو بە بیانووی شەکەت بوونو نەخۆشی دەستی لەکار کێشاوەو لەسالّی ١٨٤٢ بریتانیای بەجێهێشت. بە ڕۆیشتنی لیزێن پێگەی ئالبێرت پتەوتر بوو، لەبەرئەوەی ڤیکتۆریا ڕاوێژکارو هاودەمی جێگای متمانەی جگە لە هاوسەری نەمابوو. پرەنس ئالبێرت ڕۆلێکی گرینگی لە پێکهێنانو تێگەیشتنو متمانەی دوولایەن لەنێوان شاژنو سێر ڕۆبێرت پیل نواند. پیل کە یەکێك لە بەرچاوترینو کارامەترین کاربەدەستانی بریتانیا بوو، بەهۆی ئەنجامدانی هەندێك چاکسازی گرینگ لەسیستەمی بەڕێوبەرایەتیو ئابووری بریتانیا، متمانەو پشتیوانی شاژنی بەدەست هێنا. بەو چاکسازییانەی کە پیل لە سیستەمی حکوومەتدا ئەنجامی داو هێشتاش هەر لەبریتانیا کاری پێدەکرێت، ڕێگەی لە هەموو ناکۆکییەکی نێوان پاشا یان شاژنو پەرلمانی بریتانیا سەبارەت بەهەڵبژاردنی سەرۆك وەزیرانو دیاریکردنی وەزیرانی کابینەی دەوڵەت گرت. لەسەر ئەو بنەمایە، ڕێبەری هەرحیزبێك کە لەهەڵبژاردنە گشتییەکاندا زۆرینەی کورسییەکان بەدەست بهێنێ لەلایەن پۆستی دەسەلاّتەوە (پاشا یان شاژن) وەك سەرۆك وەزیران دەست نیشان دەکرێتو وەزیرانی خۆشی لەنێوان ئەندامانی حیزب کە وەك نوێنەرانی پەرلمان هەڵبژێردراون دەستنیشان دەکات. گۆڕینی سەرۆك وەزیرانیش کاتێك دەبێت کە پەرلمان دەنگی متمانەی پێنەدات یان خۆی دەست لە کار بکێشێتەوەو شاژن یان پاشا ناتوانن بە ئیرادەی خۆیان بڕیاری گۆڕینی دەوڵەتو دانانی سەرۆك وەزیرانێکیتر دەرکەن. بە سەرنەکەوتنی حیزبی پارێزگارانی بریتانیا لە هەڵبژاردنەکانی سالّی ١٨٤٦دا ڕێبەری لیبڕاڵەکان بەناوی "جان ڕۆسێل"[17] بوو بە سەرۆك وەزیرانو تا سالّی ١٨٥٢ لەسەر کار مایەوە. گرینگترین ڕووداوەکانی سەردەمی ئەو بریتی بوون لە شۆڕشەکانی سالّی ١٨٤٨ی بەشە جیاجیاکانی ئەورووپا کە داوێنگیری

17-John Russel

بریتانیاش بۆوە. چارتیستەکان یان لایەنگرانی ئالۆ گۆڕی بنەرەتی لە سیستەمی دەسەلاّتو هەلّبژاردنەکانی پەرلمان کە پێشتر ئاماژەی پێکرا هەندێك خۆپیشاندانیان لە بەشە جیاجیاکانی بریتانیا وەڕێخست. خۆپیشاندانی رۆژی دەی ئاپریلی سالّی ١٨٤٨ ی لەندەن خالّی بەرزی ئەو بزووتنەوەیە بوو کە مەلیکە ڤیکتۆریا پێشتر دەولّەتی سەبارەت بە ئەگەری سەرهەلّدانی هەندێك ئاژاوەو بشێوی لە دوای ئەو خۆپیشاندانانە ئاگادار کردبۆوەو جان رۆسێلیش بە رێنمایی مەلیکە ڤیکتۆریا "وێلینگتۆن"[18]ی کە سەرکردەی سەرکەوتووی شەڕەکانی واتێرلۆ بوو کردە سەرکردەی هێزە چکدارەکان. وێلینگتۆن کە بەدووکی ئاسنین ناوبانگی دەر کردبوو، هێزە چەکدارەکانی لە دەوروبەری لەندەن بلاّو کردەوەو فەرمانی ئامادەباشی پێدانو هەر ئەو کارەش بووە هۆی کەم بوونەوەی ژمارەی خۆپیشاندەرانو پێشکێری لەهەرجۆرە ئاژاوە گێرانێك لە لەندەن. یەکێك لەرووداوە گرینگەکانی سەردەمی حکوومەتی جان رۆسێل لەپێوەندی لەگەلّ مەلیکە

یەکێك لە تابلۆ بەناوبانگەکانی مەلیکە

ڤیکتۆریا لەتەمەنی گەنجیدا

18-Duke of Wellington

ڤیکتۆریا ئەوەیە کە شاژن دژی شێوازی وەزیری دەرەوەی حکوومەتەکەی جان رۆسیلی بەناوی "لۆرد پالّمێرستۆن"[19] کردبوو و لەئاکامدا ئەم دژایەتی کردنە بووە هۆی لەسەر کار لابردنی ئەو لە پۆستی وەزیری دەرەوە. پالّمێرستۆن پشتیوانیی لە ئامانجی شۆڕشەکانی سالّی١٨٤٨ی ئەوروپاو سەقامگیر بوونی دێمۆکراسی دەکرد لەو ولاّتانەی کە پێشتر بە شێوازی زۆرداریو دیکتاتۆری بەڕێوە دەچوون، ئەویش لەبارودۆخێکدا کە مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەلّ بنەماڵە پاشایەتییەکانی ئەوروپا کە دوای شۆڕشەکانی ١٨٤٨ لەناو چوون یان لاواز ببوون پێوەندییەکی نزیکی هەبوو.

شاژن لە کاروباری پەیوەست بە سیاسەتی دەرەوەی بریتانیا هەندێك روانگەی ژیرانەی هەبوو کە زۆربەیان دروستو لە بەرژەوەندی بریتانیادا بوون، بەلاّم پالّمێرستۆن ئەو بۆچوونانەی شاژنی لە بەرچاو نەدەگرت و درێژە پێدانی ئەو شێوازە بووە هۆی ئەوە کە شاژن لێبڕاوانە داوا لەسەرۆك وەزیران بکات پالّمێرستۆن لەسەر پۆستی وەزیری دەرەوە لابەرێت. بەلاّم لۆرد رۆسێل کە هیچ هۆیەکی بۆ لەسەر کار لابردنی پالّمێرستۆن بەدەستەوە نەبوو، لەبەرامبەر ئەو داواکارییەی شاژن راوەستا، تا ئەوە کە پالّمێرستۆن بە لایەنگری کردن لە حکوومەتی ناپلیۆنی سێهەم لە فەڕانسە کە بێ راوێژ لەگەلّ سەرۆك وەزیرانو بەدەستهێنانی دەنگی زۆرینەی پەرلمان ئەو کارەی ئەنجام دابوو، بۆخۆی بیانوویەکی لە باری بۆ لەسەر کار لابردنی دا بەدەست لۆرد رۆسێلەوە. لۆرد رۆسێل دواتر دانی بەوە دانا بوو کە پالّمێرستۆن بە پێچەوانەی سیاسەتی گشتی دەولّەت کاری نەکردبووو ئەوی بۆ دابین کردنو بەجێ گەیاندنی بۆچوونی ڤیکتۆریا لەسەرکار لابردووە. لەسالّی ١٨٥٢ لۆرد رۆسێل جێگەی خۆی بە "لۆرد دێربی"[20]، رێبەری حیزبی پارێزگارانی بریتانیادا بەلاّم حکوومەتی ئەو زۆری خۆڕانەگرتو پێش تەواببوونی سالّی ١٨٥٢حکوومەتێکی هاوبەند بەسەرۆکایەتی "ئابێردین"[21] هەوساری کاروباری دەسەلاّتی بەدەستەوە گرت. شەڕی کەریمە کە یەکەمین شەڕی دەرەکی بریتانیا لەسەردەمی ئێمپراتۆریەتی مەلیکە ڤیکتۆریا بوو لەکاتی حکوومەتی ئابێردین دەستی پێکرد. ئەو شەڕە کە لەسالّی ١٨٥٣ تا ١٨٥٦ درێژەی کێشا، لەنێوان رووسیاو ئێمپراتۆریەتی عوسمانی دەستی پێکرد. بەلاّم فەڕانسەو بریتانیا کە بەهۆی سەرکەوتنی رووسەکانو تێکشکانی هێزە دەریاییەکانی عوسمانی لە قۆناغە سەرەتاییەکانی شەڕ، لە بەرفراوان بوونی هەرێمی دەسەلاّتی

19-Palmerston
20-Derby
21-Aberdeen

پاڵمێرستۆن تا ساڵی ١٨٦٥ واتە نزیك بە دە ساڵ (تا کاتی مردنی) پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانیای پاراست. یەکێك لە گرینگترین رووداوەکانی سەردەمی حکوومەتی پاڵمێرستۆن بریتی بوو لەشۆڕشی گەورەی هێندییەکان لەدژی دەسەلاتی داگیرکەری بریتانیاو شەڕی ئێران‌و بریتانیا کە رووندکردنەوەیەکی کورت سەبارەت بە هەر دوو رووداوەکە پێویستە. شەڕی ئێران‌و بریتانیا لەسەر داگیر کردنی هەرات لەساڵی ١٨٥٦ لەلایەن هێزەکانی ئێرانەوە رووید‌ا. ناسرەدین شا بە هاندان‌و لەگوێدا خوێندنی رووسەکان کە لەشەڕی کەریمە لەگەڵ بەریتانییەکان شکستیان خواردبوو، هێرشی کردە سەر هەرات‌و ئەو شارەی بە کەڵك وەرگرتن لە گرفتارییەکانی بریتانیا لەشەڕی کەریمە داگیر کرد. هەڵبەت پێوەندییەکانی ئێران‌و بریتانیا پێش ئەو شەڕە بەهۆی چەوت کەڵك وەرگرتن لە سیاسەت‌و کردەوە گەلێکی ناحەزی رەوشتی لەلایەن باڵوێزی ئەوکاتەی بریتانیا (سێرچارلزمۆرای)[22] زۆر بەتوندی رەش ببووو مۆرای بۆ دەربڕینی ناڕەزایەتی، باڵوێزیخانەی بریتانیای لەتاران داخست‌و خۆی رۆیشتە بەغدا. مۆرای دوای بە جێهێشتنی تاران لە نامەگەلێکدا کە بۆ پاڵمێرستۆنو "کلارێندۆن"[23]ی وەزیری ئەو کاتەی دەرەوەی بریتانیای نووسیبوو، داوای لە بریتانیا کردبوو هێرش بکاتە سەر ئێران. ئەو بەڵگانەی کە لە ئارشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بەریتاینا بەدەست کەوت‌و دواتر بلاوکرایەوە دەری دەخات کە دەوڵەتی بریتانیا تەنانەت پێش داگیرکردنی هەراتیش پلانی هێرش بردنە سەر ئیرانی داڕشتووە‌و پێشەکییەکانی هێرش بردن بۆ سەر بەندەرەکان‌و دووڕگەکانی ئێرانی ئامادە کردووە. دەوڵەتی بریتانیا هەر لەو رۆژەی کە هەرات داگیرا کرا، (یەکەمی نۆڤەمبەری ساڵی ١٨٥٦) شەڕی لە دژ ئێران راگەیاندو دەستبەجێ ٨پاپۆڕی شەڕکەری بریتانیا لەگەڵ ژمارەیەك پاپۆڕی هەڵمی‌و چارۆکەدار بەرەو ئێران وەرێکەوتن‌و هێرشیان کردە سەر بەندەرو دووڕگەکانی ئێران لە کەنداوی فارس‌و تاکۆتایی ساڵی ١٨٥٦ دووڕگەی خارك‌و بەندەری بوشەهریان داگیر کرد. لەساڵی ١٨٥٧ سەربازەکانی بریتانیاو هێندی لەناو خاکی ئێران دەستیان کرد بە پێشڕەوی‌و تا بەرازجانیان داگیر کرد.

هێزەکانی بریتانیا هەر لەو کاتەدا لە نزیکی خۆرەم شار دابەزین‌و پاپۆرە شەڕکەرەکانی بریتانیا چوونە ناو "شط العرب"‌و توانیان شاری ئەهواز داگیر بکەن. ناسرەدین شا کە لە

22-Sir Charles Murray
23-clarendun

رووسیا لە ئەوروپادا دەترسان، هاریکاری هێزەکانی عوسمانییان کرد‌و دوای چەند شەڕو پێکدادانێکی دەریایی بەشێك لە کەنارەکانی باکووری دەریای رەشیان داگیر کرد. رووسیا دوای تێکشکان لەو شەڕەدا دەستی لەداواکارییەکانی سەبارەت بە ئێمپراتۆری عوسمانی هەڵگرت‌و دەسەلاتە کۆنەکەی لەسەر ئەوروپای رۆژهەلات‌و بەشی باکووری ناوچەی بەڵکان لە دەست دا.

ناپلیۆنی سێهەم لەم شەڕەدا لە هەمووانی زیاتر دەسکەوت بەدەست هێناو بریتانیاش بە دانی زۆرترین کوژراو لەو شەڕەدا، (نێزیکەی ٢٤٠٠٠ کەس) دەسکەوت‌و ئیمتیازێکی ئەوتۆی وەدەست نەکەوت.

رازی نەبوونی گەلی بریتانیا لەدەرەنجامەکانی شەڕی کەریمە بووە هۆی لەسەرکار لابردنی ئابێردین‌و هاتنە سەرکاری پاڵمێرستۆن، رێبەری لیبراڵەکان‌و وەزیری پێشوویی دەرەوەی بریتانیا. مەلیکە ڤیکتۆریا بەهۆی ئەوەکە پاڵمێرستۆن پێشینەیەکی باشی لە پۆستی سەرۆکایەتی وەزارەتی دەرەوە نەبوو، پێشوازیی لەپۆستی نوێ ئەو وەك سەرۆك وەزیران نەکرد. بەڵام پاڵمێرستۆن توانی بە لەپێشگرتنی نەرم‌و نیانییەکی تایبەت لەئاست مەلیکە ڤیکتۆریا، ناکۆکییەکانی رابردوو لە زەینی شاژن بسڕێتەوە‌و وەردە وەردە لەگەڵ هەبوونی هەندێك جیاوازی کە جاروبار لە روانگەکانیاندا سەری هەڵدەدا متمانەی شاژن بەدەست هێنا.

مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەڵ هاوسەری‌و کوڕەگەورەکەی (ئێدوارد) کە لەتەمەنی شەست ساڵیدا بەپاشایەتی گەیشت.

دەرەنجامەکانی ئەو شەڕە دەترسا، فەرۆخ خانی "امین الممالك"ی کە راسپێردراوی وتووێژ لەگەڵ باڵوێزی بریتانیا لە دەرباری عوسمانی بوو، نارده پاریسو داوای لە ناپلیۆنی سێهەم کرد کە رۆڵی نێوبژیوانی بگێڕی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییەکانی ئێرانو بریتانیا. ناپلیۆن ئەو داواکارییەی قەبوول کردو دوای کۆتایی هاتنی ئەو وتووێژانەی کە بە نێوبژیوانی ناپلیۆنی سێهەم لەنێوان ئێرانو بریتانیا ئەنجام درا، لە رۆژی چواردەهەمی مارسی سالّی ١٨٥٧ پەیماننامەیەك لەنێوان ئەم دوو حکوومەتە واژۆ کرا. بەپێی ئەو پەیماننامەیە ئێران بەڵێنی دابوو کە لەبەرامبەر رۆیشتنە دەرێی هێزەکانی بریتانیا، یەکەمجار دەستبەجێ هێزەکانی خۆی لەهەرات بکێشێتەوەو دەست لە هەرجۆرە داواکارییەکی دەسەلاّتداری لەسەر ئەفغانستان هەلّگرێتو دووهەمیش سالاّنە بەندەر عەباسو چابەهار لەبەرامبەر شازده هەزار تمەن بە کرێ بدا بە پێشەوای مەسقەت (بابەتێك کە هیچ پێوەندییەکی بە ناکۆکییەکانی ئێرانو بریتانیاوە نەبوو). هەروەها دەوڵەتی ئێران ئەو مەرجە شەرشۆرانەیەشی قەبوول کرد کە بۆ گەڕانەوەی بە رێزانەی مۆرایو داوای لێبووردنی لەلایەن کاربەدەستانی دەوڵەتی ئێران دیاری کرابوو. ئەو مەرجانە لە پرۆتۆکۆلێکدا خرایە نێو دەقی پەیماننامەکە.

بریتانیا دوومانگ دوای داسەپاندنی ئەو پەیماننامەیە بە سەر دەوڵەتی ئێران، لەگەڵ شۆڕشێکی گەورەی هێندییەکان رووبەروو بۆوە. ئەو شۆڕشە لەنێو سەربازە هێندییەکانی سوپای داگیرکەری بریتانیا دەستی پێکردو شۆڕشگێڕەکان لەمانگی مەی سالّی١٨٥٧ شاری دێهلبان داگیر کردەوەو بەهادۆر پاشای دووهەمیان کە پاشماوەی پاشاکانی مەغۆلی هێندووستان بوو بە رێبەری خۆیان هەلّبژارد. شۆڕشگێڕەکان بەدرێژایی هاوینی سالّی١٨٥٧لە دۆڵی گۆنگو ناوچە ناوەندییەکانی هێندووستان پێشڕەوییان کرد. بەلاّم بریتانیا بە ناردنی هێزی یارمەتیدەر پاشەکشەی پێکردنو شۆڕشگێڕەکان لە بەهاری سالّی ١٨٥٨ دوای لێکەوتنی زەرەدو زیانێکی زۆری مرۆڤی کۆتاییان بە شۆڕشەکەیان هێنا. ئەو شەڕانە کوشتارێکی زۆرو بێ بەزەییانەی هێندییەکانی لێکەوتەوەو بریتانییەکان دوای کۆتایی پێهێنانی ئەو شەڕانە، بە جێگەی کۆمپانیای هێندی رۆژهەلاّت کە تا ئەو رێکەوتە سیاسەتەکانی ئیستعماری بریتانیای بەڕێوە دەبرد، راستەوخۆ بەڕێوەبەرایەتی هێندووستانیان بەدەستەوە گرت.

***

لەسالّی ١٨٥٧ مەلیکە ڤیکتۆریا نۆهەمینو دواین منداڵی کە کچ بوو بە دنیا هێناو لە ژانویە سالّی ١٨٥٨ یەکەم کچی خۆی (ڤیکتۆریای) بە شوو دا. بووك ١٨ سالاّنو زاواش کە جێنشینی پاشای ئەلمان بوو٢٠ سالّی تەمەن بوو.

لەسالّی ١٨٥٩ یەکەم نەوەی مەلیکە ڤیکتۆریا کە ناوی ویلهۆلّم بوو هاوکات لەگەڵ چلەمین سالّوەگەڕی لەدایکبوونی مەلیکە ڤیکتۆریا لە دایك بوو. ئەو نەوەیە کە لای مەلیکە ڤیکتۆریا زۆر خۆشەویست بوو، دوای ئەوە کە بەناوی ویلهۆلّمی دووهەم لەسەر تەختی ئێمپراتۆریەتی ئەلّمان دانیشت، شەڕی جیهانی یەکەمی دژی بریتانیا وەرێخست. مردنی پرەنس ئالّبێرت لە دیسەمبەری سالّی ١٨٦١ گەورەترین کارەساتی ناخۆشی ژیانی مەلیکە ڤیکتۆریا بوو. مردنی پرەنس ئالّبێرت لەتەمەنی ٤٢ سالّیدا جگە لەوەی کارەساتێکی دڵتەزێن بوو بۆ مەلیکە ڤیکتۆریا، بەڵکوو کاریگەرییەکی قوولّیشی لەسەر شێوەی دەسەلاّتداریتیو رەوشتی ئەو بەدرێژایی چل سالّی پاشماوی ژیانی دانا. خەمی مردنی ئالّبێرت کە مەلیکە ڤیکتۆریا تەشقو خۆشەویستییەکی زۆری پێی هەبوو شاژنی تا کۆتایی ژیانی بەر نەدا. ئەو تا دە سالّ دوای مردنی هاوسەری جگە لەهەندێك رێوڕەسمو بۆنە کە ناچار بوو ئامادە بێت، بەشداریی لە هیچ رێوڕەسمێك نەکردو کەمتر بزەی دەهاتە سەر لێوی. یەکێك لە ئاواتەکانی پرەنس ئالّبێرت پێش مردنی ئەوە بوو کە کوڕە گەورەکەیان (ئالّبێرت ئێدوارد) هەرچی زووتر زەماوەند بکات، لەبەرئەوەی ئالّبێرت ئێدوارد کە دوای مردنی مەلیکە ڤیکتۆریا بەناوی ئێدواردی حەوتەم لەسەر تەختی پاشایەتی بریتانیا دانیشت، لەتەمەنی گەنجێتیدا لە رادەبەدەر عەیاشو خۆشگوزەرانو بزێو بوو. هەلاّتنی ئەو لەگەڵ کچێکی فەڕانسەوی کە لەکاتی سەفەر بۆ باشووری فەڕانسەو کەمێك دوای مردنی باوکی رووبدا ئابڕوو چوونێکی گەورەی لێکەوتەوە. مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەڵ ئەوەش کە هێشتا هەر تاسەباری هاوسەری بوو، بڕیاریدا هەرچی زووتر ئەو ئاواتەی هاوسەری جێبەجێ بکات، بەلاّم دۆزینەوەی کچێکی شیاوو لەبار بۆ هاوسەرێتی ئێدوارد ماوەیەکی خایاند. لە ئاکامدا پرەنسێس ئەلێکساندێری کچی نۆزدەسالّەی پاشای دانیمارکی بۆ هاوسەری کوڕەکەی هەلّبژاردو لەسالّی ١٨٦٣دا رێوڕەسمی زەماوەندی ئەوان لە لەندەن بەڕێوە چوو. جێنشینی ئێمپراتۆری بریتانیا لەو کاتەدا ٢٢ سالّ تەمەنی بوو.

مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەڵ نەوەکەی ویلهۆڵم کە دواتر بەناوی ویلهۆڵمی دووهەم لەسەر تەختی دەسەلاّتی ئەڵمان دانیشت و لە شەڕی یەکەمی جیهانی دژ بە بریتانیا راوەستا.

دوای مردنی لۆرد پالّمێرستۆن لەسالّی ١٨٦٥، پۆستی سەرۆك وەزیری بە نۆبە بە لۆرد رۆسێڵو دێربیو دیزرائیلی[24] گەیشت و لە ئاکامدا "ویلیام گلادستۆن"[25]، رێبەری پڕ جموجۆڵی لیبڕاڵەکان دوای سەرکەوتن لە هەڵبژاردنەکانی سالّی ١٨٦٧ پۆستی سەرۆك وەزیرانیی بەدەست هێناو خولی یەکەمی حکوومەتەکەی شەش سالّ درێژەی کێشا. لەنێوان ئەوو مەلیکە ڤیکتۆریا هەندێك جیاوازی بۆچوون لەکاروباری تایبەت بە سیاسەتی دەرەوەو شێوازی گلادستۆن لە بەڕێوەبردنی کاروباری حکوومەتدا هەبوو، بەلاّم مەلیکە ڤیکتۆریا کە پێبەندی بنەماکانی دێمۆکراسی بوو هیچ کات بۆچوونی خۆی بە سەر دەولّەتدا دانەدەسەپاندو تەنیا بەراسپاردنو دەربڕینی روانگەی خۆی لەکاروباری دەرەوەو ناوخۆ رازی دەبوو. بەرهەلّستکاری

24-Disraeli
25-William E.gladstone

تووندو تیژی گلادستۆن لەپەرلمان، بێنجامین دیزرائیلی (رێبەری حیزبی پارێزگاران) بوو کە پێش گلادستۆن ماوەی دەمانگ پۆستی سەرۆك وەزیرانی لە ئەستۆ بوو. روانگەکانی مەلیکە ڤیکتۆریا لە کاروباری سیاسەتی ناوخۆدا لە بیرو بۆچوونەکانی دیزرائیلی نێزکتر بووو هەر بەو هۆیەشەوە دوای سەرکەوتنی دیزرائیلی لە هەڵبژاردنەکانی سالّی ١٨٧٤ی بریتانیاو بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك وەزیرانی، لەنێوان مەلیکە ڤیکتۆریاو حکوومەت (پەرلمان) لەیەك گەیشتنێکی پوخت دروست بوو. بریتانیا لە دووهەمین خولی حکوومەتی دیزرائیلیدا کەماوەی شەش سالّی خایاند، هێزە ئیستعماریەکانی (داگیرکاری) خۆی بەرفراوانتر کردو هەرێمی ئێمپراتۆریەتی بریتانیا لە ئاسیاو ئەفریقیا بەرینتر بوو. دیزرائیلی لەسیاسەتی ئەوروپاشدا رۆڵێکی گرینگی گێڕاو یەکێك لەئەکتەرە سەرەکییەکانی کۆنگرەی بەرلین لەسالّی ١٨٧٨ بوو کە دەسەلاّتی رووسەکانو تووركەکانی لە بەڵکان بەرتەسك کردەوەو سەربەخۆیی رۆمانیاو بۆڵگاریاو سێربستانی مسۆگەر کرد. دووڕگەی قێبرێس دەسکەوتی بریتانیا لەو کۆنگرەیە بوو کە زیاتر لە حەفتا سالّ وەك موستەعمەرەو پێگەی سەرەکی بریتانیا لە رۆژهەلاّتی مەدیتەرانە مایەوەو دوای سەربەخۆیش کەمۆزۆر بەبریتانیا بەستراوە. مەلیکە ڤیکتۆریا بە پێشنیاری دیزرائیلی لەسالّی١٨٧٧ کە هاوکات بوو لەگەڵ چلەمین سالّڤەگەڕی ئێمپراتۆریەتی ئەو نازناوی ئێمپراتۆریسی هێندی وەرگرت. لەو رێکەوتەدا هەموو مندالّەکانی مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەڵ بنەماڵە پاشایەتییەکانی ئەوروپا خزمایەتییان پێکهێنابوو و بریتانیاش لەو رێگایەوە دەسەلاّتی سیاسی خۆی لەئەوروپا بەرفراوانتر کردبوو. سەرەڕای سەرکەوتنەکانی دیزرائیلی لەسیاسەتی دەرەوە، رەکەبەری سەرەکی ئەو کە بەردەوام لە ئەنجوومەنی عەوام (پەرلمان) رەخنەی لە سیاسەتەکانی دەولّەت دەگرت، لە هەڵبژاردنەکانی سالّی ١٨٨٠ سەرکەوتو بۆ جاری دووهەم پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانیای بەدەست هێنا. پێوەندییەکانی مەلیکە ڤیکتۆریا لەگەڵ گلادستۆن وەك خولی یەکەمی سەرۆکایەتی وەزیرانی خۆش نەبووو بەتایبەت ئەو ناکۆکییانە لەرووداوی راپەڕینی مەهدی لە سوودان گەیشتە ئەو پەڕی خۆی. رێبەری مەزهەبی سوودان (محەمەد ئەحمەد) کە لەسالّی ١٨٨٣بەناوی مەهدی شۆڕشی کردو دەیهەویست سوودان لەژێر دەسەلاّتی بریتانیاو میسر ئازاد بکات، لە شەڕو پێکدادانێك لەگەڵ هێزەکانی میسر کە بەسەرکردایەتی ئەفسەرە بەریتانیاییەکان رێك دەخرا، توانی دەهەزارکەسیان لێبکووژێ. مەلیکە ڤیکتۆریا خوازیاری بەرەنگار بوونەوەی تووندوتیژو

داواکاری خوێنی ئەفسەرە کوژراوەکانی بریتانیا بوو، بەڵام گلادستۆن دەیهەویست ئەو گرفتە لە رێگای دیپلۆماسییەوە چارەسەر بکات. لە ئاکامدا بۆ سەرکوتی ئەو راپەڕینەو لەژێر گوشاری مەلیکە ڤیکتۆریا کە لەم بابەتەدا رای گشتی خەڵکیشی لەگەڵ بوو، یەکێك لە تووڕەترینو بەسامترین ئەفسەرەکانی بریتانیا بەناوی "چارلز گۆردۆن"[٢٦] رەوانەی سوودان کرا. گۆردۆن لەسەرەتای ئەرکەکەیدا هەندێك سەرکەوتنی بەدەست هێنا، بەڵام لە ئەنجامدا هێزەکانی مەهدی شاری خارتوومیان گەماروٚدا. پەلە نەکردنی گلادستۆن لە ناردنی هێزی یارمەتیدەر بۆ سوودان کە تا رادەیەك لە بێ فەرمانی گۆردۆن لە دەوڵەتو نارازی بوونی گلادستۆن لە شێوازی ئەو سەرچاوەی دەگرت، بووە هۆی ئەوەکە لە کۆتاییەکانی ساڵ ١٨٨٥ واتە پێش گەیشتنی هێزە یارمەتیدەرەکانی بریتانیا، شاری خارتووم لەلایەن هێزەکانی مەهدی داگیر بکرێتو هەموو سەربازانو ئەفسەرانی بریتانیا بۆ وێنە خودی گۆردۆنیش بکوژرێن. مەلیکە ڤیکتۆریا کە لەو رووداوە بە تونڈی تووڕەببوو لە پەیامێکی تونڈوتیژدا گلادستۆنی بە بەرپرسیاری ئەو کارەساتە دانا. گلادستۆن لەساڵی ١٨٨٥ لەسەر پۆستی سەرۆك وەزیران لاچوو، بەڵام شەش مانگ دواتر بەهۆی سەرکەوتنی دووبارەی لیبراڵەکان بۆ جاری سێهەم پۆستی سەرۆك وەزیرانیی بەدەست هێنا. بەڵام ئەمجارەیان گلادستۆن لەسەر گرفتو بابەتی ئیرلەندا لەگەڵ پەرلمان وەکێشە هاتو لەسەر گەلاڵەی پێشنیاری ئەو سەبارەت بە پێدانی سەربەخۆیی نێوخۆیی بە ئیرلەندا ناکۆکی کەوتە نێو ئەندامانی حیزبەکەی. سەدکەس لە نوێنەرانی لیبراڵی پەرلمان لەگەڵ نوێنەرانی حیزبی پارێزگار هاوەدەنگ بوونو دژی ئەو گەلاڵەیە دەنگیان دا. گلادستۆن بە جیابوونەوەی ئەو ژمارە لە ئەندامانی حیزبی لیبرال زۆرینەی دەنگەکانی پەرلمانی لەدەست داو ناچار بوو دەست لەکار بکێشێتەوە. مەلیکە ڤیکتۆریاش بەخۆشحالییەوە داواکارییەکەی ئەوی سەبارەت بە لەسەر کار لاچوونی پەسند کرد. مەلیکە ڤیکتۆریا هیچ کێشەیەکی لەسەردەمی حکوومەتی شەش ساڵەی "لۆرد سالیسبۆری"[٢٧] لەگەڵ حکوومەت نەبوو. رێوڕەسمە بەشکۆیەکانی پەنجایەمین ساڵی ئیمپراتۆریەتی مەلیکە ڤیکتۆریاش لەساڵی ١٨٨٧ هەر لەسەردەمی حکوومەتی سالیسبۆری بەڕێوە چوو کە پاشاو زۆربەی شازادەکانی ولاتانی جیهان بەشداریان تێدا کرد. کارتێکەری دەسەلاتی ئیستعماری بەریتاینا لەسەر ئێرانیش هەر لەو سەردەمەدا گەیشتە بەرزترین ئاستی

26-Charles Gordon
27-Lord salisbury

خۆی. ناسرەدین شا لەساڵی١٨٨٩و لەدووهەمین سەفەری خۆیدا بۆ بریتانیا، ئیمتیازگەلێکی بانکیو کانزایی گرینگی دا بە "بارۆن جۆلیۆس رۆیتێر"[٢٨] کە دامەزراندنی بانکی شایی لەئێران گرینگترین دەرەنجامی ئەو ئیمتیازانە بووو ساڵێك دواتر ئیمتیازی سەرپەرشتی تووتنو تەنباکۆی ئێرانی دا بە بریتانییەکان کە بەهۆی راپەڕینی زانایانی ئایینیو ناڕەزایەتی گشتیی گەلی ئێران هەلۆەشاوە. بەریتانییەکان لەبەرامبەر هەلۆەشانەوەی ئەو ئیمتیازە ٥٠٠٠٠٠ لیرەیان وەك سزای جەنگی لە ئێران وەرگرت کە بە شێوەی قەرز لەلایەن بانکی شاییەوە دابین کراو دراوە. ئەوە یەکەمین قەرزی دەرەکی ئێران بوو کە دەوڵەت ناچار بوو بۆ دانەوەی ئەو قەرزە ئیمتیاز گەلێکیتر بە بەریتاناییەکان بدات. گلادستۆن لەساڵی ١٨٩٢ و دوای سەرکەتنی حیزبی لیبرالٚ لە هەلبژاردنەکاندا بۆ جاری چواردم وەك سەرۆك وەزیران هەلبژێردراو ئەمجارەشیان بەلاساری گەلاڵەکەی لەمەڕ پێدانی سەربەخۆیی ناوخۆیی بە ئیرلەندا وەپێش گرتەوەو بەهۆی ئەوە کە لیبرالٚەکان زۆرینەی کورسییەکانی پەرلمانیان گرتبوٚوە، ئەو گەلاڵەیە بە زۆرینەی دەنگ لەلایەن ئەنجوومەنی عەوام (نوێنەران) پەسند کرا. بەڵام ئەنجوومەنی ئەعیان یان لۆردەکان ئەو گەلاڵەیەیان رەد کردەوە.

لەو رێکەوتەدا دەبوایە هەموو یاساکان لەلایەن ئەنجوومەنی نوێنەرانو ئەنجوومەنی لۆردەکان پەسند بکرایەو هەوڵی گلادستۆن بۆ گۆڕینی دەنگی ئەنجوومەنی لۆردەکان لەپاشماوەی دەسەلاتیدا بێتاکام مایەوە. گلادستۆن رۆژی یەکەمی مارسی ساڵی ١٨٩٤ لەسەر پۆستی سەرۆك وەزیرانی لاچوو. ئەو ئیتر پیرە پیاوێکی ٨٥ ساڵە بوو و مەلیکە ڤیکتۆریاش کە لەهەر چوار خولی سەرۆکایەتی وەزیرانی ئەودا جیاوازی بۆچوونی لەگەڵیدا هەبوو، داواکارییەکەی ئەوی بۆ دەست لەکارکێشانەوە بەرێزێکی تایبەتەوە قەبوڵ کردو شاژن "لۆرد رۆزبێری"[٢٩]ی کردە جێنشینی ئەو. بەڵام حکوومەتی رۆزبێری زۆری نەخایاند بە سەرکەتنی حیزبی پارێزگاران لە هەلبژاردنەکانی ساڵی١٨٩٥دا دووبارە سالیسبۆری وەك سەرۆك وەزیران هەلبژێردراو تا تەواو بوونی تەمەنی مەلیکە ڤیکتۆریا درێژەی بە حکوومەت دا. لەساڵی ١٨٩٧ کە رێوڕەسمی شەستەمین ساڵوەگەڕی ئیمپراتۆریەتی مەلیکە ڤیکتۆریا بەڕێوە چوو نازناوی "دایکی گەورەی ئەورووپا"یان بە شاژنی ٧٨ساڵەی بریتانیا دا. لەبەرئەوەی زۆربەی پاشاو شاژنەکانی دواتری ئەورووپا نەوەی مەلیکە

28-Baron julius Reuter
29-Rosebery

قیکتۆریا بوون: ویلهۆڵم، یەکەمین نەوەی ئەو لەو سەردەمەدا ئیمپراتۆری ئەڵمانیا بووو ئەلیکساندرا شاژنی رووسیاو قیکتۆریا، شاژنی ئیسپانیاو سۆفیا، شاژنی یۆنان هەموویان نەوەی مەلیکە قیکتۆریا لە کچەکانی بوونو مارگاریت، شاژنی سویدیش نەوەی قیکتۆریا لە کوریکی بوو. مەلیکە قیکتۆریا لە رۆژی ٢٢ی ژانڤیەی ساڵی ١٩٠١ لەتەمەنی ٨٢ ساڵیدا مردو کوڕەکەی (ئیدوارد) لەتەمەنی شەست ساڵیدا بەناوی ئیدواردی حەوتەم لەسەر تەختی دەسەلاّت دانیشت. بریتانیا لەدەورانی دەسەلاّتی درێژخایەنی مەلیکە قیکتۆریا بە بەرزترین ئاستی دەسەلاّتی خۆی گەیشتو نازناوی "ئیمپراتۆریەک کە هیچ کات لەودا خۆر ئاوا نابێت " هەر لەسەردەمە بە بریتانیا درا.

هەروەها ئەو دواین پاشا یان شاژنی بریتانیا بوو کە راستەوخۆ دەستی لە کاروباری حکوومەتو بەتایبەت دیاریکردنی رێبازی گشتی دەوڵەت لە سیاسەتی دەرەوە وەردەدا. بەلاّم جێنشینەکانی ئەو بە نۆبە، ئیدواردی حەوتەم، جۆرجی پێنجەم، ئیدواردی هەشتەم، جۆرجی شەشەمو ئیلیزابێتی دووهەم هەرگیز ئیزنیان بە خۆیان نەدا کە دەست لەکاروباری حکوومەت وەردەنو رۆڵی پاشا لە بریتانیا بەتایبەت لەسەردەمی مەلیکەی ئیستای بریتانیا(ئیلیزابێتی دووهەم) لە هەمووکات کەم رەنگتر بۆتەوە. مەلیکە قیکتۆریا رێی بە سەرۆك وەزیرەکانی نەدەدا دەست لە کاروباری دەرباری بریتانیا وەردەنو نەریتی باوو کۆنی لابردنی کاربەدەستانو خزمەتکارانی کۆشك هاوکات لە گۆڕانی حکوومەت یان لەسەر کارمانەوەیان بەرازی بوونی سەرۆك وەزیرانی نوێی تێك دا. یەکێك لە کارە هەرە سەیرو سەمەرەکانی مەلیکە قیکتۆریا لە کۆتایی ژیانیدا بریتی بوو لە سووربوونی ئەو سەبارەت بەراگرتنی سکرتێرێکی (مونشی) هێندی لەکۆشکی دەسەلاّتی بریتانیا.

ئەو کەسە کە هەر بەناوی "مۆنشی"[30] ناو بانگی دەر کردووە، موسوڵمانێکی بە رەچەڵك هێندیی خەڵکی "ئاگرا"[31]یە کە ناوی عەبدلکەریم بووو لەتەمەنی ٢٤ساڵیدا وەك خزمەتکاری تایبەتی مەلیکە هەڵبژێردرا بووو پێشخزمەتکاریی ئەو زیاتر لە ساڵێکی نەخایاندو مەلیکە ئەوی کردە سکرتێری تایبەتی خۆی. شاژن وەردە وەردە لەگەڵ ئەو سکرتێرە بەرادەیەکی زۆر تێکەلاّو بوو و ژمارەیەکی زۆر لە وشەو زاراوە هێندیەکان لەو فێر بووو زۆربەی کات بە هێندی قسەی لەگەڵ دەکرد.

30-TheMunshi
31-Agra

چوار نەوەی[٢] لە تەنیشت یەکتر-مەلیکە قیکتۆریا لەگەڵ یەکێك لە کچانی بەناوی پرەنسێسی ویڵزو نەوەکەی بەناوی دووشیزی بۆرك‌و نەتیجەکەی بەناوی پرەنس ئیدواردی بۆرك.

ئەو سکرتێرە بەرە بەرە بوو بە نهێنی پارێزی رازەکانی شاژنو دەست پێراگەیشتنی ئەو بە بەڵگەنامە نهێنییەکانی بریتانیا بووە هۆی زویرەو بێزاری کاربەدەستانی دەوڵەتی بریتانیا بە جۆرێك کە لۆرد سالیسبۆری، سەرۆك وەزیرانی بریتانیا چەند جارێك ئەو بابەتەی لە شاژن دووپات کردەوە بەلاّم مەلیکە قیکتۆریا گوێی بە هیچ کام لەو راسپاردانە نەداو جارێکیشیان کاتێك کە ناوی ئەو سکرتێرەیان لەناوی هاورێکانی قیکتۆریا بۆ سەفەری فەڕانسە سڕیبۆوە، زۆر تووڕە بووو

بەهۆی ئەو تووڕەییەوە هەموو ئەو نامەو بەڵگانەی فرێدا کە لەسەر مێزەکەی بوو. دوای مردنی مەلیکە ڤیکتۆریا لەساڵی ١٩٠١ روون بۆوە کە سکرتێرە هێندییەکە تەواوی ئەو نامەو یاداشتانەی کە شازن بۆ ئەوی نووسیبوو وەک بیرەوەری لای خۆی راگرتووە کە هەموویان بە فەرمانی ئێدواردی حەوتەم، پاشای بریتانیا سووتێندران. مەلیکە ڤیکتۆریا ژنێکی هونەرمەندو هونەر دۆست بوو. ئەو بەباشی پیانۆی دەژەنیو گۆرانی دەوەتو سەمای دەکرد. هەڵبەت دوای مردنی هاوسەرەکەی، گۆرانیو سەمای وەلانا بەلاّم تا تەمەنی حەفتا ساڵی پیانۆی دەژەنیو لەوەی کە کچەکانو بووکەکانو نەوەکانی بە مۆسیقای ئەو گۆرانیان دەگوت چێژی وەردەگرت. ئەو هۆگری هونەری شانۆش بووو هەتا هاوسەری زیندوو بوو پێکەوە سەردانی هۆڵەکانی شانۆی لەندەنیان دەکرد. بەلاّم دوای مردنی هاوسەری ئیتر سەردانی هیچ شانۆیەکی نەکرد. لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك لە دراما بە ناوبانگەکانیان بە شێوەیەکی تایبەت بۆ شازنو ئەندامانی بنەماڵەکەیو میوانە ڕەسمییەکانی دەرباری بریتانیا لە یەکێك لە کۆشکەکانی پاشایەتی نەمایش دەدا.

مەلیکە ڤیکتۆریا لە یاداشتەکانی ڕۆژانەیدا کە چەند بەشێکی لە چاپ دراوە دەڵێت کە بەشداری لە میوانیوبۆنە ڕەسمییەکانو ڕێوڕەسمی پێشوازیو میوانداریەتی لە میوانانی بیانی، ناخۆشترینو سەختترین کاری ئەو لەسەر دەمی ئێمپراتۆریەت بووە. ئەو سەبارەت بە هەریەك لەو ڕێوڕەسمو میوانیانەش یاداشتی نووسیوەو لێرەدا باس لە چەند بەشێك لەسەفەری ناسرەدین شا بۆ بریتانیا دەکەین کە لە یاداشتەکانی مەلیکە ڤیکتۆریادا نووسراوە. لەپێشدا دەبێ وەبیرتان بێنمەوە کە بەر لە یەکەمین سەفەری ناسرەدین شا بۆ بریتانیا لەساڵی ١٨٧٣ کە یەکەمین سەفەری فەرمی پاشای ئێران بۆ بریتانیا بوو، دەنگۆگەلێکی زۆر سەبارەت بە ڕەوشتو عادەتی ئەوو هەروەها ئەوەی کە ژمارەیەك لەژنانی حەرەمسەراو قەرەواشەکانی لەگەڵ خۆی دەهێنێ بۆ لەندەن بلاّو ببۆوە. ئەو دەنگۆیانە هاتوهاوارێکی زۆری لە کۆڕە سیاسیو کۆمەلاّیەتییەکاندا دروست کردبووو هەر بۆیەش گلادستۆن، سەرۆك وەزیرانی ئەو کاتی بریتانیا بە مەلیکە ڤیکتۆریای گوت ئەگەر ئەو پرۆگاەندانە ڕاست بێتو ناسرەدین شا لەگەڵ ژنانو قەرەواشەکانی بێتە لەندەن، دەوڵەت لەڕێوڕەسمی پێشوازیو میوانداریەتی ئەودا بەشداری ناکات. یاداشتەکانی مەلیکە ڤیکتۆریا لە ڕێکەوتی٢٠ی ژووەنی ساڵی ١٨٧٣ باسی دیمانەی ئەو لەگەڵ ناسرەدین شا دەکات. لەو سەفەرەدا بە پێچەوانەی ئەو دەنگۆیانەی کە بلاّو ببۆوە هیچ ژنێك لەگەڵ ناسرەدین شا نەبوو. شازن دیمانەکەی لەگەڵ پاشای ئێرانی بەرووداوێکی سەرنج ڕاکێشو لە بیر نەچوو نرخاندوە. شازنی پەنجاو چوارسالّەی بریتانیا

سەرەڕای سالاّنێك پاشایەتیو ئەو ئەزموونە زۆرەی کە لەو جۆرە میوانیانەدا هەی بوو، لە ئاست ئەو" ڕووداوە مەزنەی ڕۆژ" واتە چارپێکەوتنی ناسرەدین شا هەستی بە ئالۆزیو پەریشانخالّی دەکرد. شازن دەنووسی: "بەم بۆنەیەوە جلێکی جوانو ڕێکوپێکم کە تایبەت بە بەیانیان بوو، لەبەر کردو مرواریی درشتەکانم لەمل کرد. ئەستێرەو سەرشانەکانی نیشانەی بەندی گۆرەویو ڤیکتۆریاو ئالّبێرت و... م لەسەرشانم دانا". دەنگی زەنگی کەنێسە بەبۆنەی سالّڕۆژی لەسەر تەخت دانیشتنی ئەوو هەروەها سەفەری ڕەسمی شای ئێران بۆ بریتانیا دەهات. کاتێك گاردی پاشایەتیو هەروەها پاسەوانانی تاوەری لەندەن بە ئۆنیفۆرمە (جلوبەرگی تایبەتی سەربازی) سوورەکانیان ڕاوەستان، "هەموشتێك لە جموجۆڵو خرۆشانێکی مەزن دابوو". کاتێك کە کالیسکەکەی شا لەگەڵ یازدە کالیسکەیتر لە دوورەوە بەدەر کەوتن، شازن بۆ پێشوازی لە میوانەکانی لە پلیکانەکانی (قالّدرمە) کۆشکی پاشایەتی ڕۆیشتە خوارێو پێوەندیی بە وەزیری دەرەوەو کاربەدەستانیتری حکوومەتەوە گرت کە چاوەڕێی ئەو بوون. مەلیکە دەستی بۆلای ناسرەدین شاوە دڕێژ کردو بن قۆڵی ئەوی گرتو بەئەسپایی لەپلیکانەکانەوە سەرکەوتن. "سێردێنیز رایت"[٣٢]ی باڵوێزی پێشوی بریتانیا لە ئێران کە دەستی بە بیرەوەرییەکانی مەلیکە ڤیکتۆریا لە مۆزەخانەی کۆشکی ئێمپراتۆری ڕاگەیشتبوو، لە پەرتووکەکەی خۆیدا لەژێرناوی " ئێرانییەکان لەنێوان بەریتانییەکان"[٣٣] ڕوونکردنەوەیەکی سەرنج ڕاکێشی سەبارەت بە چۆنیەتی میواندارای لە ناسرەدین شاو پێدانی "بەندی گۆرەوی"[٣٤] نووسیوەو بۆ وێنە دەڵێت: "ڕێوڕەسمی پێدانی بەندی گۆرەوی پێش

32-Denis Wright

33-The persians Amongst The English

٣٤- هێمای بەندی گۆرەوی order of the Garter کۆنترینو بەرزترین هێمای پاشایەتی بریتانیایە کە لەساڵی ١٣٤٩ لەسەردەمی ئێدواردی سێیەمدا دانراو. ناودێرکردنی ئەم هێمایە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاتەی کە ئێدواردی سێیەم لەگەڵ خۆشەویستەکەی (کۆنتیس سالیسبۆری) سەمایان دەکرد بەندە گۆرەوییەکەی سالیسبۆری دێتە دەرێو دەکەوێتە سەر زەوی. ئامادەبوانی کۆڕەکە پێدەکەنن، بەلاّم ئێدواردی سێیەم بۆ سەرکۆنەی ئەوان دەچەمێتەوەو بەدەستی خۆی بەندی گۆرەوییەکە لە لاقی کۆنتیس سالیسبۆری دەکاتەوە و ئەو ڕستەیە دەڵێت honi soit qui mal y pense کە واتاکەی ئەوەیە: سەری شۆڕبێت ئەو کەسەی خەیاڵی خراپ دەکات. ئێدواردی سێیەم دوای وتنی ئەو ڕستەیە دەڵێت: "ئەو بەندە گۆرەوییە ئەوندە پیرۆز دەکەم کە هەموکەس بۆ بەدەستهێنانی منەت بکێشێ". بۆ جێبەجێکردنی بڕیارەکەی، هێمای بەندنی گۆرەوی دەکاتە بەرزترین هێمای فەرمی لە بریتانیا. هێمای بەندی گۆرەوی بە ژمارەیەکی کەم دەدرێتو ژمارەی ئەو کەسانەی کە ئەو هێمایەیان بەدەست هێناوە نابێت

شێوی نیوەڕۆ لە ژووری سپی ئەنجامدرا. مەلیکە ڤیکتۆریا لە نێوەراستی ژوورێکی گەورە کە هاورێکانی خۆی و ناسرەدین شا دەوروبەریان پڕ کردبوو، زۆر بەڕێزی هەڵسوکەوتی دەکرد. هەر چەند خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا نووسیویەتی: "ڕەنگە پێکەنینی بێت بەڵام من زۆر هەستم بە شەرم دەکرد". دوو کچی مەلیکە لەگەڵ براکانیان، ئارتوورو لیۆپۆڵدا کە پێشتر ناسرەدین شایان لە وێزگەی شەمەندەفەر بینی بوو لەوێ ئامادە بوون. لەگەڵ ئەوەشدا هەم پرەنس وێڵز (جێنشین)و هەم دووکی ئێدینبۆرۆو کورەکەی‌تری شاژن ئامادەیی خۆیان بۆ بەشداری لەو ڕێورەسمەو هەروەها ئەو میوانی‌یەی کە دواتر دەدرا نیشان دابوو، بەڵام شاژن کە بنەماڵەی پاشایەتیی بە ڕێکوپێکییەکی زۆر قووڕسەوە بەڕێوە دەبرد، بڕیاریدا ئاڵ وگۆڕ لە بەرنامەکانی پێشتر نەدرێت... "لۆرد گرانڤیڵ"[35] هێمای بەندی گۆرەویی بەدەستی شاژن دا بۆ ئەوەی بیدات بە شای ئێران. دووشازادەی گەنج مەلیکە ڤیکتۆریایان لە دانانی شانەبەندی شین لەسەر شانی چەپی ناسرەدین شا یارمەتی داو سەرۆك وەزیرانی ئێرانیش ئەستێرەی گەوهەر نیشانی رازاوە بە ئەڵماسی ئەوی بە سینگی ناسرەدین شاوە بەست. ناسرەدین شا دوایی دەستی شاژنی گرتو لە لێوەکانی خۆی نێزیك کردەوەو مەلیکەش ڕێزی پێویستی لێگرت. هەمووی ئەو ڕێورەسمانە لەچەند خولەکێك ئەنجام دراو دوایش پاشای ئێران هێمای تایبەتی پاشایەتی ئێرانی کە تا ئەوکاتە بە هیچ ژنێك نەدرا بوو پێشکەش بە مەلیکە ڤیکتۆریا کردو جگە لەمەش هێمای نوێی هەتاوی کە تازە لە ئێران دروست کرابوو، پێشکەش بە شاژن کرد. هێمای هەتاو زۆر کەم بە ژنان دەدراو تا ئەو ڕێکەوتە تەنیا دایکی ناسرەدین شاو ئێمپراتۆریسی رووسیاو پرەنسێس ڤیکتۆریای هاوسەری جێنشینی ئەڵمانیاو شاژنی بێلجیکا ئەو هێمایەیان وەرگرتبوو. ناسرەدین شا کاتێك کە ویستی شانەبەندی ئەو نیشانەیە بخاتە سەر شانی مەلیکە ڤیکتۆریا زۆر ناشیانە جوولاوە، بەجۆرێك کە مەلیکە ڤیکتۆریا لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا نووسیویەتی: "کلاوەکەم لەمەترسی کەوتندا بوو، بەڵام سەرۆك وەزیرانو هەروەها پرەنسێس هێلیناو لوییز بە هانامەوە هاتن..."مەلیکە ڤیکتۆریا لە ڕێورەسمی بەڕێکردنی شای ئێران بۆ ولاتەکەی کە لە رۆژی دووهەمی ژووئییە ئەنجام درا، هەردوو نیشانەکانی بەستبوو. مەلیکە ڤیکتۆریا ئەجارەیان خۆی چاوەدێری ئەوکارەی کردبوو کە ئەفرادی گاردی پاشایەتی لە

لە ژمارەیەکی دیاری کراو تێپەڕێت. هەر بەو هۆیەوە بە مردنی ئەو کەسانەی کە ئەو هێمایەی وەرگرتووە هێمایەکی نوێ دەدرێت بەکەسێکی‌تر.

35-Lord Granville

وێزگەی شەمەندەفەروە تا دەروازەی کۆشکی وێندستۆر بۆ ڕێز لێنان لە پاشای ئێران بەڕیز ڕاوەستن. جارێکی تریش شاژن بۆ پێشوازی لە میوانەکانی لە پلیکانەکان هاتە خوارێو قۆڵی ئەوی گرت. دواییش مەلیکە میوانەکانی بۆ ژووڕە جیاجیاکانی کۆشك ڕێنوێنی کردو خەزێنە بەنرخەکانی کۆشکی بۆ وێنە کۆزمەڵێك پەرتووکی دەستنووسی فارسیی پیشانی ئەو دا. شاژن هەروەها سەرنجی ناسرەدین شای بۆلای ئەڵماسی درشتی چیای تیشك ڕاکێشا کە بە بەرۆکییەوە هەڵیواسیبوو. (ئەم بابەتە دیار نیە ئایا شاژن دەیزانی کە هاوتا ئەو ئەڵماسە بەناوی دەریا تیشك تایبەتە بە شای ئێران یان نا؟) کاتێك کە شای شاکان ڕۆیشتە ناو ژووری نان خواردنی کۆشك بە زمانی فەڕانسەیی گوتی: "ژوور ڕازاوەیەو دیمەنێکی جوانی هەیە." مەلیکە پێش ئەوەی شای ئێران کۆشکەکە بە جێ بهێڵێ وێنەیەکی واژۆکراوی خۆی پێشکەش بە ناسرەدین شا کرد. شاژن لە یاداشتەکانی ڕۆژانەی خۆیدا سەبارەت بە چۆنیەتی مالاوایی شای ئێران دەنووسێ: "ئەو لەکاتی مالئاواییدا خەمبار بووو دەستی منی ماچ کرد". ناسرەدین شا لە سەفەری دووهەمی خۆی بۆ بریتانیا کە لە هاوینی ساڵی ١٨٨٩ ئەنجام درا، تەنیا دووجار توانی مەلیکە ڤیکتۆریا ببینێ. مەلیکە ڤیکتۆریا کە لەو کاتەدا ٧٠ساڵی تەمەن بوو، ئەرکی میوانداری لە شای ئێرانی بە کوورەکەی بەناوی ئێدوارد ئەسپارد کە بە نازناوی "پرەنس وێڵز" ناوبانگی هەبوو. دێنیس رایت بە پاڵپشتی ئەو بەڵگانەی کە لە ئارشیڤە ڕەسمییەکانی بریتانیادا هەیە، دەنووسێ کە مەلیکە ڤیکتۆریا لە بنەڕەتدا بە بانگهێشتی ناسرەدین شا بۆ بریتانیا لەو ڕێکەوتەدا رازی نەبووو لە یاداشتێکی خۆیدا بۆ سەرۆك وەزیرانی ئەو کات کە بەدەستنووسی خۆی نووسیبووی، دەنووسێ: "رازی نیم کە شای ئێران بێتە ئێرە". بەڵام لۆرد سالیسبۆری کە لەو کاتەدا وەزیری دەرەوەی بریتانیا بوو، بەهۆی بەرژەوەندی سیاسی پێی لەسەر ئەم بابەتە داگرتو لە ئەنجامدا شاژن رازی بوو وەك میوانی ئەو پێشوازی لە شا بکرێت، بەڵام لەو بارەیەوە سوور بوو کە "ئەگەر ئەو سەردانە لە بواری سیاسیدا پیویستە، نابێت خەرجییەکەی لە ئەستۆی من بێت". دێنیس رایت هەروەها درێژەی پێدەدات کە خەزێنەداری بریتانیا سەرەڕای ئەوە کە شاژنو سالیسبۆری زویر ببوون، ئامادە نەبوو لە خەزێنەی دەوڵەت خەرجییەکانی سەفەری ناسرەدین شا بداتو تەواوی خەرجییەکانی ئەو سەفەرە پڕمەسرەفەی ناسرەدین شا بۆ بریتانیا بە سەر مەلیکە ڤیکتۆریا داسەپێندرا.

فەسڵی دەیەم

ژنێك كه پەنجا ساڵ لە وڵاتی چین حوكمڕانی كرد

لە ژیاننامەو بە سەرهاتی ئەو ژنانەی كە بە درێژایی مێژوو بە دەسەلاّت گەیشتوون نابێت ناوی ژنێكی چینی لە بیر بكرێت. ئەو ژنە (تزۆهسی)[1] شاژنو سەركردەی چین لە نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەو سەرەتاكانی سەدەی بیستەمە كە نێزێك بە ٥٠ساڵ لە چین حوكمڕانی كرد. ئەو یەكێك لە تووڕەترینو بێبەزەییترین ژنانی جیهانە كە بەدرێژایی مێژوو دەسەلاّتی گرتۆتە دەستو بۆ پاراستی دەسەلاّتو بەردەوام بوونی حوكمڕانیەكەی، خۆی لەكوشتنی نزیكترین كەسانی نەپاراستووە. تزۆهسی لە چاو ئەو ژنانەی كە حوكمڕانیان كردووە، كەمو زۆر هاوشێوەی كاترین دۆمێدیسییە بەلاّم قەبارەی ئەو تاوانو دڕندەییانە كە دەیكەنە ئەستۆی تزۆهسی زۆر بەربلاّوتر بووە. لەگەلّ ئەوەشدا تزۆهسی لە سالاّنی كۆتایی تەمەنیدا لای گەلی چین پیرۆز بووە ونازناوەكانی وەك "دایكی پیرۆز" و " بودای پیر"ی وەرگرتووە. تزۆهسی كە ناوی ئەسڵی ئەو "ییهۆنۆلا"[2]یە لەساڵی ١٨٣٥ لە پەكین لە دایك بوو. ئەو یەكێك لە خزمەكانی بنەماڵەی كۆنی "مانچۆ"[3] بوو كە لە سەدەی حەڤدەهەمدا لەناوچەكانی باكووری رۆژهەلاّتی چین (كۆریاو مەنچووری ئێستا) بەرەو باشوور هاتنە خوارێو بەشێكی هەرە زۆری ئەو ناوچەیەیان داگیر كرد. باوكی تزۆهسی ئەفسەری گاردی ئێمپراتۆری بوو كە ساڵێك دوای لەدایكبوونی ئەو مردو ییهۆنۆلا لەگەلّ دایكو براو خوشكەكانی جێگەیان بۆ مالّی یەكێك لەخزمەكانی خۆی گواستەوە كە ئەندامی گاردی پاراستنی ئێمپراتۆری بوو. كچە گەورەی ئەو بنەماڵەیە لە حەرەمسەرای ئێمپراتۆر بووو كچە بچووكەكەی ئەو بنەماڵەیەش كە ناوی ساكۆتا[4] بوو، رفیقو هاوالّی ییهۆنۆلا بوو كە رۆڵێكی بەر چاوی لە رەوتی ژیانی ئەودا نواند. ییهۆنۆلا لەكاتی گەنجێتیدا بەهۆی جوانیەوە سەرنجی هەمووانی بۆ لای خۆی راكێشا. ئەو

1-Tzu His

2-Yehonola

3-Manchu

4-sakota

لەتەمەنی پازدە ساڵیدا بە پێچەوانەی كچانی هاوتەمەنی، بالاّبەرزو لەش ناسك بوو. چاوە قەوییەكانی لەنێوان كچەكانیتری چینیو بنەماڵەی مانچۆ كە چاویان ورد بوو، زیاتر لە هەموو تایبەتمەندییەكانیتری خۆی دەنواند. كچانی مانچۆ بە پێچەوانەی كچەكانی تری چینی لە هەڵسوكەوتو تێكەڵاوییان لەگەلّ كوڕانی هاوتەمەنیان ئازاد بوونو ییهۆنۆلاش كە لە ژینگەیەكی ئازاد هاتووچۆی دەكرد لەتەمەنی شازدە ساڵیدا ئاشقی كوڕە خاڵەكەی بەناوی "یۆنگ لۆ"[5] بوو. یۆنگ لۆ ئەندامی گاردی پاراستنی ئێمپراتۆر بووو جارجارە ییهۆنۆلای لەگەلّ خۆی بۆ نێۆ شاری قۆرخكراو دەبرد. كاتێك كە یۆنگ لۆ بینی ییهۆنۆلا بە تەمەنی حەڤدەسالّی گەیشتووە بەفەرمی خوازبێنی لێكرد، بەلاّم هەر لەوكاتەو لەكۆتاییەكانی بەهاری ساڵی ١٨٥٢دا ئێمپراتۆری چین (سیّن فێنگ)[6] كە تازە ڕێوڕەسمی ماتەمینی باوكی تەواو ببوو بڕیاریدا حەرەمسەراكەی گەورەتر بكاتو شاژنێكی نوێ بۆ خۆی هەڵبژێرێ. شەست كەس لە جوانترین كچانی مانچۆ بۆ بینینی ئێمپراتۆرو دایكی هەڵبژێردران بۆ ئەوەی لەنێوانیاندا ژمارەیەك بۆ حەرەمسەرا هەڵبژێردرێن كە ییهۆنۆلاو ساكۆتاشیان لەگەلّ بوو. ڕۆژی چواردەهەمی ژووەنی ساڵی ١٨٥٢ شەست كچی جوانی مانچۆ لەبەر چاوی حیزو چنۆكی ئێمپراتۆر بە ڕیز دەڕۆیشتنو ئێمپراتۆریش بە ڕاوێژی دایكی، كچەكانی هەڵ دەبژارد. ٢٨ كچ لەو شەست كچەی لە پێشبڕكێیەكەدا بەشداربیان كردبوو هەڵبژێردران كە ییهۆنۆلاو ساكۆتاشیان لەگەلّ بوو. ژنانی حەرەمسەرا بە چوار گرووپ یان دەستە دابەش دەكران و لەو بارەیەوە پتر پێگەی بنەماڵەیی كچەكان لەبەرچاو دەگیرا. ساكۆتا كە بەراوەرد لەگەلّ كچەكانیتر پێگەیەكی بەرزتری بوو لە گرووپی یەكەم داندراو ییهۆنۆلاش كە لە هەموویان جوانتر بوو لە گرووپی سێهەم جێی گرت. ساكۆتا لەنێوان كچەكانی گرووپی یەكەمیشدا پلەی یەكەمی بەدەست هێناو هەر بەم هۆیەشەوە پێش هەموویان شانازی خەوتن لەگەلّ ئێمپراتۆری بەدەست هێنا. ئەگەر ساكۆتا كوڕێكی لە ئێمپراتۆر بوایە دەیتوانی پۆستی شاژنی چینیش بەدەست بێنێو كچەكانیتریش جارجارەیەك بۆ تێر كردنی هەوەسی ئێمپراتۆر بانگهێشت دەكران. ییهۆنۆلا كە خۆی بۆ هاوسەری ئێمپراتۆر لەساكۆتا بە شایانتر دەزانیو

5-Jung Lu

6-Hsien Feng

خۆشەویستییەکەشی بە هیوای ئەو رۆژە کە ببێتە شاژنی چین فیدا کردبوو، نەیدەتوانی ئەو سووکایەتییە قەبوڵ بکاتو بۆیەش پێویست بوو ڕێگایەك بۆ نووستن لەگەڵ ئیمپراتۆر پەیدا بکاتو پێش ساکۆتا کوڕێك بۆ ئیمپراتۆر بەدونیا بێنێ. کلیلی ئەو ڕێگایە لە دەست دووکەسدا بوو کە دەبوایە هەردووکیان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکەی ڕازی بکات. بەر لە هەموشتێك ڕازی کردنی دایکی ئیمپراتۆر پێویست بوو، لەبەرئەوەی لەراستیدا کچانی حەرەمسەرا پێش ئەوە کە بچنە سەر جێگەو بانی ئیمپراتۆر، بە خزمەتکاری دایکی ئیمپراتۆر دەژمێردرانو ئەو بوو کە دەیتوانی سەرنجی ئیمپراتۆر بۆ لای ئەو کچانەی کە پێی جوانو هۆگریان بوو رابکێشێ. دوای دایکی ئیمپراتۆر پیاوێك بەناوی "ئان تێهای"[7] کە نێرەمووکی حەرەمسەرا بووو ئیمپراتۆر متمانەی تەواوی پێی هەبوو دەیتوانی هاریکاری پێهۆنۆلا بکات بۆ گەیشتن بە ئیمپراتۆر. ئان تێهای پێشتر هونەرمەندی شانۆ بوو کە لە هەوەسبازییەکانی سەرەتای گەنجێتی ئیمپراتۆر ڕێنماو هاوبەشی بوو. ئان تێهای بە پێچەوانەی ئەو شتەی کە دەینواند نێرەمووك نەبووو دەگوترا ئیمپراتۆر ئەوی بۆ تێر کردنی هەوەسەکانی بەو ناوە لای خۆی ڕاگرتووە. لەدەرباری چین باو بوو کە ئیمپراتۆر تا ماوەیەك تەنیا لەگەڵ ژنی ژمارە یەکی حەرەمسەرا هاوسەرین بێت تا شانازی یەکەمین منداڵی ئیمپراتۆر وەبەر ئەو بکەوێت. دووگیانی ساکۆتا ماوەیەکی خایاندو پێهۆنۆلا دەرفەتی لە باری بۆ بەدەستهێنانی سەرنجی دایکی ئیمپراتۆرو نزیکی لەگەڵ ئان تێهای بەدەست هێنا. بەدەستهێنانی سەرنجو هۆگری دایکی ئیمپراتۆر لەرێگای خۆشخزمەتی بەو ئاسان بوو، بەڵام چۆنیەتی نزیکایەتیو دۆستایەتی لەگەڵ ئان تێهای دیارنییە. لەسەر بنەمای دەنگۆگەلێك کە ڕاستو درۆبوونی ڕوون نییە، ماوەیەك پێهۆنۆلا لەشی تەسلیمی ئان تێهای کرد بووو پێوەندییەکەیان سالانێك درێژەی کێشا. ڕاست بوونی ئەو دەنگۆیە لەم ڕووانگەوە جێگەی گومانە کە ئان تێهای نەیدەتوانی بەر لە ئیمپراتۆر پێوەندی سێکسیی لەگەڵ بگرێت. کاتێك کە ساکۆتا دووگیان بوو بەر تەسکییەکانی ئیمپراتۆریش سەبارەت بە جووت بوون لەگەڵ کچەکانیتری حەرەمسەرا کۆتایی پێهات. دایکی ئیمپراتۆر میوانیەکی بۆ کوڕەکەی ئامادە کرد بۆ ئەوەی دووبارە کچەکانی حەرەمسەرا لە نزیکەوە ببینێتو بەو گرینگییەی کە بە پێهۆنۆلای دەدا سەرنجی ئەوی بۆ لای ئەو کچە جوانە ڕاکێشا.

7-AnTeHai

بەڵام دیاریکردنی نۆبەی ئەو کچانەی کە دەبوایە لەگەڵ ئیمپراتۆر هاوسەرین بن لەئەستۆی ئان تێهای بووو هەڵبژاردنی پێهۆنۆلا بە لەبەرچاوگرتنی پێوەندییەکانی ڕابردووی ئەو دووانە سرووشتی بوو. ئان تێهای کە بە تەواوەتی شارەزای هەڵسوکەوتو خاڵە لاوازەکانی ئیمپراتۆر بوو، پێش ئەوەی پێهۆنۆلا بنێرێتە پاڵ ئیمپراتۆر هەندێك شتی فێر کرد. پێهۆنۆلاش توانایی تەواوی بۆ وەرگرتنو بە کارهێنانی ئەو ئەزموونانە هەبووو هەر بەو هۆیەشەوە کاتێك چووە ژووری خەوی ئیمپراتۆر، سێ شەوو ڕۆژ لەوێ مایەوەو ئیمپراتۆری هۆگرو سەوداسەری خۆی کرد. لەگەڵ ئەوەشدا پێهۆنۆلا بە لەبەرچاوگرتنی نوقسانیو لاوازی ئیمپراتۆر دڵنیا نەبوو بتوانێ لێی دووگیان بێتو بە ئامانجی خۆی بگات. بۆیەش پێهۆنۆلا بۆ گەیشتن بە ئامانجەکەی بڕیاریدا کە دڵدارەکەی پێشووی (یۆنگ لۆ) ببینێتەوەو پێوەندی پێوە بگرێت. یۆنگ لۆ یەکێك لە ئەفسەرەکانی گاردی پاراستنی ئیمپراتۆ بووو دۆزینەوەی بۆ پێهۆنۆلا ئاسان بوو. ئان تێهای بۆ گەیشتن بەو ئامانجە یارمەتی ئەوی داو پێهۆنۆلاش چەند مانگ دواتر بە خۆشحاڵییەوە بە ئیمپراتۆری گوت کە منداڵێکی ئەوی لە سك دایە.

یەکەمین منداڵی ئیمپراتۆر کچ بوو (لە ساکۆتا بوو) و ماوەیەکی کورت دوای لەدایکبوون مرد. بەخت یاوەری پێهۆنۆلا بوو کە لەساڵی ١٨٥٦ یەکەمین منداڵی کە کوڕ بوو چاوی بە دونیا پشکووت. ئیمپراتۆر بەهۆی خۆشحاڵیی لەدایکبوونی ئەو کوڕە شایی لە دڵدا دەگەڕاو پێی وەزەوی نەدەکەوتو بە لەدایکبوونی ئەو منداڵە پێگەی پێهۆنۆلاش لە دەربار پتەوتر بووو بەناوی دایکی جێنشینی ئیمپراتۆر بوو بە سەرتۆپی حەرەمسەرای ئیمپراتۆر. هەڵبەت تا ئەو ڕێکەوتە هیچکەس جگە لەخودی پێهۆنۆلاو ئان تێهایو باوکی ڕاستەقینەی منداڵەکە، واتە یۆنگ لۆ نەیدەزانی ئەو منداڵە کوڕی ئیمپراتۆر نییە. لەو بەڕوارەوە بەملاوە دەسەلاتی پێهۆنۆلا ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر دەبووو بە لە بەرچاو گرتنی خۆشەویستیو هۆگری ئیمپراتۆر سەبارەت بە ئەو، دەنگی پێهۆنۆلا لە دانانو لابردنی کاربەدەستانو پەسند کردنی بڕیارەکان کاریگەر بوو. پێهۆنۆلا بەر لە هەموو شتێك توانی سەرنجی ئیمپراتۆر بۆ لێهاتوویی و شایستەیی کوڕە پووڕەکەی کە هەمان دڵدارەکەی خۆی بوو، ڕاکێشێو ئەو بۆ پۆستی گرینگی سەرکردایەتی گاردی ئیمپراتۆری هەڵبژێرێت. یۆنگ لۆ لەو پۆستەدا زیاترو ئاسانتر دەستی بە

ییهۆنۆلا رادەگەیشت. ییهۆنۆلا لەسەر کوتی ئەو شۆڕشانەی کە لە ئەیالەتەکانی "هۆنان"[8]و "کیانگ سۆ"[9] دەستی پێکردبوو، لێهاتوویی‌و توانایی خۆی دەرخست. ئێمپراتۆر لە پەسندکردنی بڕیار بۆ سەرکوتی ئەو شۆڕشانە سەری لێشێوا بوو، بەلأم ییهۆنۆلا داوای لێکرد کە بەرپرسایەتی ئەو کارە بخاتە ئەستۆی ئەو. ییهۆنۆلا بە یارمەتی یۆنگ لۆ توانی هێزێك بۆ سەرکوتی ئەو شۆڕشانە کۆبکاتەوە پێش ئەوەی کە ئەو دوو شۆڕشە بچێتە نێو ئەیالەتەکانی‌تری چین سەرکووت کرا. لەو سەرکوتەدا کە بە توندوتیژییەکی زۆرەوە ئەنجام درا دەیان هەزار کەس لە یاخی‌بووانی تێدا کوژرا. ئێمپراتۆر لەو رێکەوتەوە لە هەموو کاروباری پەیوەست بە سیاسەتی دەرەکی‌و ناوخۆیی چین راوێژی بە ییهۆنۆلا دەکردو ییهۆنۆلا لەرێوڕەسمی میواندارێ‌و وتووێژ لەگەڵ نوێنەرانی ولأتانی‌تر لە تەنیشت ئێمپراتۆر دادەنیشت. دەسەلأتی بێگانەکان بەتایبەت بریتانیا دوابەدوای "شەڕی تریاك "[10] لەچین زۆر ببوو. نوێنەری سیاسی بریتانیا لە چین، "لۆردئیلگین"[11] کە سەرکردایەتی هێزەکانی بریتانیای لەم ولأتەدا لەئەستۆ بوو بە دەسکەوتەکانی بەدەستهاتوو لەشەڕی تریاك رازی نەبووو هەربەم هۆیەشەوە سەربازگەکانی بەندەری "تێنتسێن"[12]ی لە نێزیکی پێتەخت داگیر کرد. ئێمپراتۆر کە پیاوێکی نەفس نزمو بێ‌ئیرادە بوو، لەبەرامبەر گوشاری بەریتانییەکان ناچاربوو چەند پەیماننامەیەکی نوێیان لەگەڵ واژۆ بکات‌و ئیمتیازگەلێکی نوێیان پێی بداو هاتووچۆی پاپۆڕە بیانی‌یەکان لە یازدە بەندەری ئەو ولأتە ئازاد بکات. بەپێی ئەو پەیماننامانە کە بە پەیماننامەی تێنتسین بە ناوبانگن، ئیمتازگەلێکی نوێی بازرگانی بە بێگانەکان دراو ئێمپراتۆر لەگەڵ دامەزراندنی

8-Hunan

9-kiangsu

باڵوێزخانەکانی ولأتانی بێگانە لەشاری پەکین رەزامەندی دەربڕی. بەلأم بەهاتنە ژوورێی ییهۆنۆلا بۆ گۆڕەپانی ئەو بارودۆخە جێبەجێکرانی ئەو پەیماننامانە راگیران. لەسالی ١٨٥٩ پێش بە هاتنی یەکەمین وەفدەکانی نوێنەرانی ولأتانی بیانی بۆ پەکین گیرا. لەبەرئەوەی ییهۆنۆلا لە مێشکی ئێمپراتۆری رۆکردبوو کە باڵوێزخانە بیانی‌یەکان لە پەکین دەبنە سەکۆی پیلانگێڕی دژی ئێمپراتۆرو هەر بەم هۆیەشەوە دەست تێوەردانی بێگانەکان لە کاروباری ناخۆیی چین پتر دەبێت. ییهۆنۆلا لەو کاتەدا ژنێکی لاوی ٢٤ سالأن بوو کە بەرادەی پێویست شارەزای بێگانەکان لە بەرێوبردنی سیاسەتەکانیان نەبوو. و هەروەها برای بچووکی ئێمپراتۆر (گۆنگ)[13] و سەرکردەی گاردی ئێمپراتۆری (یۆنگ لۆ) ئەویان رازی کردبوو کە چین دەتوانێت لەبەرامبەر گوشاری بێگانەکان خۆڕاگری‌و نەهێڵێت بێگانەکان دەست لە کاروباری ناوخۆیی چین وەردەن. بەلأم بریتانییەکان بە پێچەوانەی پێشبینی ییهۆنۆلاو راوێژکارەکانی، لەسیاسەتی هەرەشەو گوشار دەستیان هەلنەگرتو بەهۆی ئەوەکە ئەو هەرەشانە هیچ دەرەنجامێکی نەبوو، لە هاوینی سالی ١٨٦٠ دووبارە هێرشیان کردە سەر بەندەری تێنتسین. ئەمجارەیان جگە لە بریتانییەکان، فەرانسەییەکانیش لەو هێرەشانەدا بەشداریان کردو هێزەکانی هاوبەشی فەرانسەو بریتانیا تەنیا بە داگیرکردنی تێنتسین رازی نەبوونو هێرشیان کردە سەر پێتەخت. ئێمپراتۆر کە زراوی چوو بوو داوای دەکرد شاندێك بۆ وتووێژ لەگەڵ ئیلگین بۆ بەندەری تێنتسین رەوانە بکەن. بەلأم ییهۆنۆلا کە خوازیاری بەرەنگار بوونەوەی ئەو هێرشانە بوو، پێش ئەوەی ئێمپراتۆر بتوانێ بڕیارێك پەسند بکات، یەکەیەکی لەسەربازانی مەغۆلی بۆ شەڕ لەگەڵ هێرشبەرانی بریتانی‌و فەرانسەیی رەوانە کرد. سەربازانی مەغۆلی پێش قەراولەکانی دوژمنیان خستە داوەوە هەموویان کوشتن‌و بەو هۆیەشەوە پێشڕەوی هێزە هێرشبەرەکان راگیرا، بەلأم ئەو راوەستانە کاتی بووو لۆرد ئیلگین بە گەیشتنی هێزی یارمەتیدەر هێرشی نوێی دەست پێکردەوە. سەربازەکانی مەغۆلی ئەمجارە نەیانتوانی لەبەرامبەر تۆپخانەی قوورسی بریتانیا خۆڕاگرن‌و پەرش‌و بلاۆ بوونەوەو یەکەکانی سەربازی چینیش کە بۆ بەرنگاری ئەو هێزانە نێردرا بوون پاش لێکەتنی زەردێکی گیانی زۆر پاشەکشەیان کرد.

13-Kung

١٠- .شەڕی تریاك (opium war) لەسالی ١٨٣٩دا و دوابەدوای دەستبەسەرداگیرانی تریاکی بازرگانە بریتانییەکان لە بەندەری کانتۆن هەلگیرسا. پاپۆڕە سەربازییەکانی بریتانیا بەندەری کانتۆنیان بۆردوومان کردو هۆنگ کۆنگیان داگیر کرد. شەڕی تریاك لەسالی ١٨٤٢ دوای واژۆ کردنی پەیماننامەیەك لەنێوان چین‌و بریتانیا کۆتایی پێهات‌و چینی‌یەکان ناچار بوون جگە لە غەرامەی دەستبەسەر داگیرانی تریاکەکان، مافی "کاپیتۆلاسیۆن"ی بریتانییەکانیش قەبوولْ بکەن‌و بەندەری هۆنگ کۆنگیش بە بریتانییەکان بدەن.

11-Lord Elgin

12-Tientsin

ئێمپراتۆر بڕیاریدا لەپێتەخت بچێتەدەرێو بێهۆنۆلاش کە دەیزانی ئەمجارەیان ناتوانن بەرگری بکەن لەگەڵ ئێمپراتۆر پەکینی بەجێهێشت. سەربازە ئەوروپییەکان دوو رۆژ دواتر چوونە ناو پەکینو دوای تالانێ کۆشکەکانی ئێمپراتۆری، ئەو بینا مەزنە میژووییانەیان سووتاند. ئێمپراتۆرو هاوڕێکانی لەشاری "جیهۆل"[14] کە دەکەوێتە ئەیالەتی مەنچووری گیرسانەوە. ئیمپراتۆر نەخۆش و لەجێدا کەوتو و بێهۆنۆلاش کە بە بەرپرسیاری ئەو چەرمەسەریە دادەندرا کەوتە بەر رقو کینە. ساکۆتا جارێکیتر بوو بە سەرتۆپی ژنانی حەرەمسەرای ئێمپراتۆر، بەڵام لە بەشداری لە پیلانێك خۆی پاراست کە دووشازادە بەناوی "یی"[15] و "چێنگ"[16] بۆ دەرکردنی بێهۆنۆلا لەدەرباری چین دایان رشتبوو. بێهۆنۆلا جارێکیتر بە هاریکاری ساکۆتا توانی بچێتە سەر جێگەوبانی ئێمپراتۆر (کە لەوکاتەدا بێهۆش بوو)و مۆرە تایبەتەکەی لێ بدزێ. ئێمپراتۆر هێسن فێنگ لەسەرەتای ساڵی ١٨٦١ مردو بێهۆنۆلا دەستبەجێ رایگەیاند کە وەسیتنامەکەی ئێمپراتۆر لە دەستی ئەو دایە. بەپێی ئەو وەسیەتنامەیەی کە بێهۆنۆلا بە کەڵك وەرگرتن لە مۆری تایبەتی ئێمپراتۆر دروستی کردبوو، ئێمپراتۆر کوڕە پێنج ساڵەکەی (تۆنگ چی)[17] کە لە راستیدا کوڕی ئەو نەبوو بۆ جێنشینی خۆی دیاری کردبووو بڕیاری دابوو کە بێهۆنۆلا بە نازناوی "تزۆهسی" یان شاژنی قەسری رۆژئاوایی پۆستی جێگری پاشایەتی بە ئەستۆوە بگرێت تا ئەوکاتەی تۆنگ چی بە تەمەنی یاسایی دەگات. ساکۆتاش بە پاداشی ئەو خزمەتانەی کە بە بێهۆنۆلای کردبوو، بە نازناوی "تزۆ-ئان"[18] یان شاژنی قەسری رۆژهەلاّت ناودێر کراو پلەی سێهەمی دەرباری چینی بەدەست هێنا. بێهۆنۆلا کە ئیتر بە نازناوی تزۆهسی باسی دەکەین، دەستبەجێ دوای مردنی ئێمپراتۆر ئەرکی وتوێژ لەگەڵ بێگانەکانی بە برای بچووکی ئێمپراتۆر (کۆنگ) کە پیاوێکی کارامەبوو ئەسپارد. بێگانەکان کە خۆشیان لەدرێژە پێدانی ئەو داگیرکارییەی پەکینو خەرجییەکانی راگرتنووداببنکردنی ئەو هێزانە نارازی ببوون،

14-Jehol

15-yi

16-cheng

17-Tung chih

18-Tzu An

بە وەرگرتنی بەڵێنیی جێبەجێکرانی بەڵێنەکانی دەوڵەتی پێشوو لەلایەن حکوومەتی نوێی چینەوە پەکینیان چۆڵ کردو تزۆهسی بە ڕێوڕەسمێکی بە شکۆوە هاتەوە نێو پێتەخت.

تزۆهسی لەسەرەتاکانی سەرۆکایەتی چین لەنێوان خزمەتکارەکانیدا

پیلانێك بۆ کوشتنی تزۆهسی لە یەکەمین رۆژەکانی دەسەلاّتی ئەو ئەنجام درا. لەو پیلانە جگە لە "یی"و "چێنگ" کە پێشتر ئاماژەیان پێکرا، پیاوێکی دەوڵەمەندی چینیش بەناوی "سۆشۆن"[19] بەشدار بوو. پیلانگێڕەکان پێش ئەوەی بە ئامانجەکەیان بگەن، لەلایەن هێزەکانی ئێمپراتۆری دەستبەسەر کران. تزۆهسی فەرمانی بە دووشازادەکە دا کە بە گۆریسێکی ئاورێشمی خۆیان لە سێدارە بدەن، بەڵام سەبارەت بە سۆشۆن ئەوپەڕی بێ ڕەحمیو دڵڕەقی بەکار هێنا: تزۆهسی فەرمانیدا کە "سۆشۆن بەزیندوویی پارچەپارچە بکەنو دەبێ گۆشتی لەشی بە هەزار لەت دابەش بکرێت !". هەروەها داراییەکەشی بە قازانجی ئێمپراتۆری دەستی بەسەردا گیرا و لە راستیدا ئەوە تزۆهسی بوو کە تەواوی سەرمایەو گەوهەرو زەوییەکانی ئەوی داگیر کرد. چوار ساڵی سەرەتای حکوومەتی تزۆهسی کەمو زۆر بێ رووداوێکی گرێنگ تێپەڕی. پرەنس کۆنگ، برای ئیمپراتۆری پێشوو بەکردەوە ڕۆڵی وەزیری دەرەوەی دەگێڕاو بەو شارەزاییو لێهاتوویییەی کە لە وتووێژو مامەڵە لەگەڵ بێگانەکان بەدەستی هێنابوو ئەوانی بۆ هاوکاری لەگەڵ حکوومەتی نوێ هان داو لەبەرامبەریشدا ئیمتیازگەلێکی پێدان کە بووە هۆی

19-Su Shun

زیاتربوونی دەسەلاتی بێگانەکان. ئەرکی رێکخستنی سوپای چین درا بە یۆنگ لۆ کە هەر وەک جاران لەلایەن تزۆهسییەوە خۆشەویست بووو گرینگی تایبەتی پێدەدرا. تزۆهسی جگەلە پرەنس کۆنگو یۆنگ لۆ، گرینگییەکی تایبەتیشی دەدا بە ئان تێهای کە رۆلێکی گرینگی لەسەر کەوتنەکانی ئەودا گێڕا بوو. ئان تێهای ئەو رۆلەی کە بۆ ئێمپراتۆری پێشووی دەگێرا، بۆ تزۆهسییشی لەئەستۆ گرتبوو. لەو کۆڕە بەزمو خواردنەوانەی کە ئان تێهای بۆ شاژنی دەرزاندەوە، جوانترین پیاوەکانی چینیی کە بەزۆرینە شانۆکارو مۆسیقاژەنو گۆرانیبێژ بوون، بەشداریان دەکردو تزۆهسی کە لەتەمەنی سی سالّی بۆ سەرەوە بەراورد لەگەلّ تەمەنی لاوێتی سەبارەت بە بابەتی سێکس چاو برسیتر بوو رۆژ بە رۆژ لە گەندەلّیدا نوقمتر دەبوو. لەئاکامدا، زێدەرۆییەکانی ئان تێهایو دەستێوەردانە رۆژ لە دوای رۆژ زیاترەکانی ئەو لە کاروباری دەولّەتدا پرەنس کۆنگی تووڕە کردو لە دەرەئەنجامی پیلانێك کە لەلایەن ئەوو بە بەشداریو هاوکاری تزۆئان (مەلیکە ژمارە۲) ئەنجام درا، ئان تێهای کوژرا. تزۆهسی زۆر بە تووندی لەم رووداوە تووڕە بووو هەر بەم هۆیەشەوە پرەنس کۆنگی لەسەر کار لابردو رقی لە تزۆئان هەلّگرت. تزۆهسی دوای ئەو رووداوە زۆرتر بە یۆنگ لۆ پشت ئەستور بووو لەنێوان ئەندامانی بنەمالّەی هاوسەری تەنیا پشتیوانیی لە برای بچووکی هاوسەری بەناوی "چۆن"[20] کردو خوشکەکەشی کردە هاوسەری. لەسالّی ۱۸۷۲ تەمەنی کوڕەکەی تزۆهسی (تۆنگ چی) گەیشتە شازدە سالّ کە لەچین بە تەمەنی یاسایی دەژمێردرا. تزۆهسی بە رواڵەت دەسەلاتەکانی حکوومەتو ئیمپراتۆریەتی بە کوڕەکەی ئەسپارد بوو، بەلاّم بەکردەوە لە پشتی پەردەدا سەرکردەو دەسەلاتداری راستەقینەی چین بوو. ئێمپراتۆری گەنج بە بێ ئیزن رازی بوونی دایکی هیچ کارێکی نەدەکرد. یۆنگ لۆش کە باوکی راستەقینەی ئێمپراتۆری نوێ بوو دەسەلاتێکی بەرفراوانی لە ئێمپراتۆریەتی تۆنگ چیدا بەدەست هێنا. بەلاّم ئەویش ناچار بە ملکەچی لە ئاست دایکی ئێمپراتۆرو دابینکردنی ئامانجەکانی ئەو بوو. هەلّەی تزۆهسی لێرەدا ئەوەبوو کە کچێکی جوانو ژیری بەناوی "ئالّوتێ"[21] بۆ هاوسەری کوڕەکەی هەلّبژارد. ئالّوتێ لەسالّی یەکەمی زەماوەندی لەگەلّ ئێمپراتۆردا مەلکەچی فەرمانەکانی دایکی ئیمپراتۆر بوو، بەلاّم دوای ئەوە کە جێگە پێی خۆی پتەو کردو ئێمپراتۆری لاوی خستە ژێر کارتێکەری

20-Chun
21-Alute

خۆیەوە، ئیترەدەستی بە ململانی لەگەلّ تزۆهسی کرد. ئێمپراتۆری لاویش لەژێر کاریگەری هاوسەریدا بەرەبەرە دەستی بە خۆڕاگری لەبەرامبەر فەرمانەکانی دایکی کردو لە زۆربەی کارەکانیدا بەجێگەی دایکی لەگەلّ هاوسەری راوێژی دەکرد. تزۆهسی کە هەستی دەکرد بە زوویی تەواوی هێزو دەسەلاتەکەی لە دەست دەدا، بۆ لابردنی کوڕەکەیو بووکەکەی دەستبەکار بوو. تزۆهسی لەوە دەترسا کە ئەگەر ئالّوتێ کوڕی بێ دەتوانێ بەناوی دایکی جێنشینی ئێمپراتۆری پێگەی خۆی پتەوتر بکاتو ئەگەریش ئێمپراتۆر مرد (کە بەهۆی لاوازیو نەخۆشی ئەگەری مردنی نێزیك بوو) دەتوانێ وەك جێگری ئێمپراتۆرو دایکی ئێمپراتۆری داهاتوو دەسەلاّت بگرێتە دەستی خۆی. ئێمپراتۆر تونگ چی لەسالّی ۱۸۷۵ لەتەمەنی نۆزدە سالّیدا مرد. تۆنگ چی بەر لە مردن ماوەیەك نەخۆشو لە جێدا کەوتبووو هەر لەبەرئەوەش مردنی ئەو سرووشتی دەهاتە بەرچاو. بەلاّم زۆربەی مێژوونووسان هۆی سەرەکی مردنی لەنەکاوو پێشوەختی ئێمپراتۆری لاو دەخەنە ئەستۆی دایکیو لەو باوەڕە دان کە نەخۆشی درێژخایەنی ئەو بەهۆی ژەهرێکەوە بووە کە وردە وردە چۆتە ناو لەشی ئێمپراتۆرەوە. بەلاّم ئالّوتێ، هاوسەری ئێمپراتۆری گەنجیش دوو گیان بووو لەناوبردنی ئەو بۆ تزۆهسی ئاسان نەبوو. شێوەی ئاسایی کار ئەوە بوو کە دەبوایە بۆ هەلّبژاردنی ئێمپراتۆری داهاتوو تا کاتی زاییینی ئالّوتێ چاوەڕوانی بکرێ، بەلاّم تزۆهسی پێشتر جێنشینی ئێمپراتۆری کۆچکردووی دیاری کرد بوو: ئەو جێنشینەی کە تزۆهسی لەبەرچاوی گرتبوو، کوڕی کەم تەمەنی پرەنس چۆن واتە برابچووکی ئێمپراتۆری پێشوو بوو کە بە خۆشکەزای خۆشی دەژمێردرا. تزۆهسی بەرلە وەی کە ئالّوتێ بتوانێ دژکردەوەیەك لە خۆی پیشان بدات، ڕێوڕەسمی هەلّبژاردنی ئێمپراتۆری نوێی بەناوی "کوانگ سۆ"[22] ئەنجامداو لەگەلّ ئەوەش کە دەبوایە جێگری ئێمپراتۆری بەدایك یان باوکی ئێمپراتۆری نوێ ئەسپێردرابوایە، بەرواڵەتو لەسەر داواکاری ئەوان جارێکیتر پۆستی جێگری ئێمپراتۆری پاشای چین بە تزۆهسی ئەسپێردرا. لەوکاتەدا ئالّوتێ چاوەڕێی لەدایکبوونی منداڵەکەی دەکرد. بەلاّم تزۆهسی دەرفەتی پێ نەدا بۆ ئەوەی دوای لەدایکبوونی منداڵەکەی کە ئەگەر کوڕ بوایە، داوای تاجو تەختی چین بکات. کەمترلە مانگێك دوای دیاری کردنی ئێمپراتۆری نوێ هەواڵی خۆکوشتنی ئالّوتێ هەموو کەسی وەسەرسووڕمان خست. بەلاّم هیچ هۆکارێك پێشکەش نەکرا بۆ خۆکوشتنی ئەو ژنە گەنجو جوانە بەو منداڵەی کە لە زگی دابووو

22-Kuang Hsu

کەمتر کەسێك لەو خاڵەدا گومانی هەبوو کە تزۆهسی بۆ پتەوتر کردنی پێگەی دەسەلاتی خۆی ئەوی کوشتوە. تزۆهسی لەم ڕێکەوتەوە تا ساڵی ١٨٨٧ کە ئێمپراتۆری نوێ بە تەمەنی یاسایی ئێمپراتۆریەت گەیشت بە تەواوی هێزو دەسەلاتەوە لە چین حوکمڕانی کرد. لەو ماوەیەدا تزۆئان شاژنی ژمارە دووش بە مەرگی نادیار مرد. مێژوونووسان ئەو ڕووداوەش دەخەنە ئەستۆی تزۆهسی، لەبەرئەوەی ئێمپراتۆری نوێ لە ڕەوشتی دەسەلاتخوازانەی تزۆهسی زویر ببوو بەردەوام هات وچۆی قەسری ئەوی دەکردو تزۆهسیش لەوە دەترسا کە کۆنگ سۆ دوای گەیشتن بەدەسەلات، ئەو لەسەر دەسەلات لابەرێتو هێزو دەسەلاتەکانی بە تزۆئان بسپێرێت.

تزۆهسی لە ساڵەکانی کۆتایی تەمەنی

تزۆهسی تەنانەت دوای گەیشتنی کوانگ سۆ بەتەمەنی یاسایش لە پێ ئەسپاردنی دەسەلاتەکانی حکوومەت بە خوشکەزاکەی خۆی دەپاراست. تا ئەوەکە لەناکامدا لەساڵی ١٨٨٩ ناچار بوو دەسەلاتەکانی ئێمپراتۆریەت بەو بسپێرێت. تزۆهسی کە لەو کاتەدا ژنێکی ٥٥ ساڵە بوو بە ڕواڵەت دەستی لە کاری حکوومەت هەڵگرتبوو، بەڵام بەکردەوە دەستی لە تەواوی کارەکانی حکوومەت وەردەداو هیچ بڕیارێکی گرینگ بەتایبەت سەبارەت بە هەڵبژاردنی پۆستە گرینگەکانی دەسەلات بەبێ ڕاوێژو ڕازی بوونی ئەو ئەنجام نەدەدرا. لەدوایین دەیەی سەدەی نۆزدەیەمدا دەسەلاتی بێگانەکان لە چین گەیشتبووە ئەوپەڕی خۆی و جگە لە بازرگانەکانو شاندەکانی نوێنەرایەتی سیاسی بێگانە، میسیۆنێرەامیشی مەزهەبیە جۆراوجۆرەکانی ولاتانی جیهان لەسەرانسەری چیندا هات وچۆیان دەکردو پاپۆڕە بازرگانیەکان ئازادانەو بێ هیچ سنورێك لەبەندەرەکانی چین ڕادەوەستان. هاتنە ژوورەوەی شتو مەك بۆ چینو ڕۆیشتنەدەرێی کەرستەی خاوو بەرهەمەکانی چینی بۆ دەرەوە بەپێی هیچ یاساو ڕێسایێك نەبوو. دەوڵەمەندانو بازگانە بیانیەکان بە دامەزراندنی ڕێگەی شەمەندەفەر لەنێوان بەندەرە گرینگەکانی چینو ناوەندەکانی بەرهەمهێنانی ناوخۆییو دامەزراندنی بەندەرگەو هەندێك ناوەندی بەرهەمهێنان کە هەموویان ڕاستەوخۆ لەژێر چاوەدێری ئەواندا بەڕێوە دەچوون، کرێکارانی چینییان دەچەوساندەوەو بە کەڵك وەرگرتن لە هێزی کاری زۆرو هەرزانی چینییەکان، بەربۆمی جووتیاریو بەرهەمە دەستکردە ناوخۆییەکانی چینییەکانیان بە نرخێکی کەم لێدەکڕین. دەوڵەتە بیانیەکانو بەتایبەت بریتانیاو ڕووسیاو ئەڵمانیاو فەڕانسەو ژاپۆن بەکردەوە چینیان بە هەرێمەکانی ژێر دەسەلاتی خۆیان دابەش کردبوو و هەرکامێکیان لە بەشێك لەو ولاتە بەرینە سیاسەتی خۆیان بەڕێوە دەبرد.

بریتانیاییەکان هەرێمی دەسەلاتی خۆیان لە باشووری چین بەرفراوان کردبوو و ڕووسەکانیش بە درێژایی ڕێگە ئاسنی سەرانسەری سیبیری بۆ مەنچووریو داگیر کردنی بەندەری "پێرت ئارتوور" بەشێکی گرینگی باکووری چینیان داگیر کردبوو. لەساڵی ١٨٩٧ ئەڵمانیەکان ناوچەی "کیائۆچۆ"[٢٣]یان داگیر کردو هاوکات لەگەڵ ئەوان، ژاپۆنیەکانیش دەستدرێژییان کردە سەر کۆریاو فەڕانسەوییەکانیش لە باشووری ڕۆژئاوای چینو لەسەر هەرێمێك کە دواتر

23-kiaochow

ناوی "هێندوچینی" لەسەر داندرا سەقامگیر بوون. ئەمریکاییەکانو ولاتانیتری ئەوروپاش هەرچەند دەستدرێژییان نەکردە سەر خاکی چین بەلاّم ئیمتازگەلێکی بازرگانی هاوشێوەی ولاتانیتری داگیرکەریان بەدەست هێنا.

لەسالّی ١٩٩٨دا ئێمپراتۆر کوانگ سۆ کە هێدی هێدی دەسەلاّتەکانی حکوومەتی بەدەستەوە گرتو دەیهەویست خۆی لەژێر فەرمانی پووری (تزۆهسی) رزگار بکات، بەبێ راوێژو رازی بوونی ئەو فەرمانێکی دەرکرد کە بەهۆی ئەو فەرمانەوە هەندێك چاکسازی بۆ مۆدێرنیزەکردنی چین ئەنجام درا. ئەم چاکسازییانە بریتی بوون لە نوێ کردنەوەی رێکخراوی سوپای چین بە شێوەی ولاتانی ئەوروپیوچاوپێداخشاندنەوەی بنەماکانی بەرێوبەرایەتی ولاّتوگۆڕینی سیستەمی دادپەروەری بە شێوەی ولاتانی رۆژئاوایی و بەرفراوان کردنی دامەزراوەکانی پەروەردەو فێر کردنو وەرگێڕانو بلاّو کردنەوەی پەرتووکە بیانییەکان لەچین. کوانگ سۆ پێشتر لەپەکین ئەم پرۆگرامەی لەگەلّ بالّوێزخانەکانی ولاّتانی ئەوروپی باس کردبوو هاودەنگی ئەوانی بۆ ئەنجامدانی ئەو چاکسازییانە وەرگرتبوو. ولاّتانی ئەوروپی لەم لایەنەوە رازی بوون کە بە ئەنجامدانی ئەو چاکسازییانە بەرژەوەندییە ئابووورییەکانی ئەوان ناکەوێتە ژێر مەترسییەوەو بە بەشداری ئەوان لەو چاکسازییانە بەر ژەوەندییەکانیان سەقامگیرتر دەبوو. بالّوێزەکانی ولاّتانی دەرەوە لە پەکین کە سەبارەت بەو چاکسازییانە پشتیوانیان لە ئێمپراتۆر دەکرد، لەو باوەڕە دابوون کە تزۆهسیی ٦٣سالّە ئیتر ئەو دەسەلاّتو هێزەی پێشوی نەماوەو ئیمپراتۆر دەتوانێ بە سەربەخۆیی پرۆگرامەکانی جێبەجێبکات. بەلاّم تزۆهسی بە پێچەوانەی رای ئەوان هێشتاش دەستی لە دەسەلاّت بەرنەدابوو نەیدەتوانی ئەو سەرەڕۆییانەی ئێمپراتۆر قەبوڵ بکات. تزۆهسی کە دژی ئالّو گۆڕیو چاکسازییەکانی ئێمپراتۆر بوو، سەرەتا داوای لێکرد جێبەجێکردنی فەرمانەکانی بە بیانووی ئامادە نەبوونی پێشەکییەکانی ئەو کارە تا دواین ئاگاداری وەدوابخات و بەواتایەکیتر لەو بەلّێننەی کە بە خەلّکی دابوو پاشەگەز بێتەوە. بەلاّم ئێمپراتۆر نەچووە ژێرباری ئەو داواکارییەی تزۆهسیو تەنانەت بۆ ڕێگرتن لەو کردەوانەی کە لەوانە بوو یۆنگ لۆی ئەفیندارو راوێژکاری باوەڕ پێکراوی تزۆهسیو سەرکردەی گاردی ئێمپراتۆری ئەنجامی بدات، فەرمانی دەستبەسەر کردنی ئەوی دەر کرد. بەلاّم سیخوڕەکانی تزۆهسی پێش جێبەجێ بوونی ئەو فەرمانە شاژنیان ئاگادار کردەوە ووتیان ئێمپراتۆر دەیهەوێت یۆنگ لۆ دەستبەسەرو ڕەنگە فەرمانی کوشتنی پەسند بکات. تزۆهسی داوای لە یۆنگ لۆ کرد دەستبەجێ هەلّوێست بگرێو بەهێزە دەهەزار کەسییەکەی شاری قەتەغە کراو (ناوچەی

کۆشکەکانی پاشایەتیو جێگەی نیشتەجێ بوونی ئێمپراتۆر) گەمارۆ بدات. ئێمپراتۆری سەرەڕۆیان لە دوورگەیەکی نێو گۆلّی (دەریاچە) ناوەندی شاری قەدەغەکراو بەند کردو سەری چەند کەس لە راوێژکارانو هەوا دارەکانیان کە هاندەری بوون لە جەستە جیا کردەوە. بالّوێزە بیانییەکانی نیشتەجێ لە پەکین لەو بارودۆخەی کە هاتبووە ئاراوە نارازی بوونو نەیاندەتوانی حکوومەتی تزۆهسی کە بە جۆرێك کودتای سەربازیو بەپێچەوانەی داب و نەریتی کۆنی چین بە دەسەلاّت گەیشتبوو، بەرەسمیەت بناسن. تزۆهسی بانگەشەی ئەوەی کرد کە ئێمپراتۆر کوانگ سۆ هەر لەسەر دەسەلاّتەو تەنیا هەندێك لەکەسانو لایەنگرەکانی لەسەرکار لابراون. تزۆهسی بۆ سەلماندنی بانگەشەکەی ژنە دیپلۆماتکارە بیانییەکانی نیشتەجێ لەپەکینی بۆ شاری قەتەغەکراو بانگهێشتن کردو فەرمانیدا کە هاوکات لەگەلّ میوانداری لەو خانمە دیپلۆماتکارە بیانییانە، ئێمپراتۆر بە سەرو وەزعێکی رێکوپێکەوە بۆلای ئەو بهێنن. تزۆهسی لەو ماوە کورتەی کە ئێمپراتۆر لەو کۆڕەدا ئامادە بوو، زۆر بە دڵسۆزیو هێمنی هەڵسوکەوتی لەگەلّ کردو بە خانمە دیپلۆماتکارەکانی وا پیشاندا کە پێوەندی ئەو لەگەلّ ئێمپراتۆر زۆر باشو ئاساییە. هەڵبەت ئێمپراتۆریان دوای ئامادە بوون لەو کۆڕە بردەوە بەندیخانەو کوانگ سۆش هیچکات لەهۆکاری ئەو دڵسۆزییە کورتەی پووری تێنەگەیشت. لەسالّی ١٨٩٨داو دوابەدوا کودتای تزۆهسی بزاڤێك بەدژی ئەو دەست تێوەردانە رۆژ لە دوای رۆژ زیاترەی بیانییەکان سەری هەلّدا. کۆمەلّە کەسانێك سەرۆکایەتی ئەو بزاڤەیان دەکرد کە وەرگێڕانی وشەبەوشەی دەقە چینییەکەی دەبێتە "ئەنجوومەنی مستە هەماهەنگەکان"[٢٤] کە واتای یەکگرتوویی و یەکپارچەیی ئەندامانی کۆمەلّەکە دەگەیەنێ. بەلاّم بیانییەکان ناوی "کۆمەلّەی مست لێدەران" یان لەسەردانا و ناوی کۆمەلّەکە دوای راپەڕینی ئەوان کە هێدی هێدی بەربلاّوتر دەبوو، بە "راپەڕینی بۆکسۆرەکان"[٢٥] ناوبانگی دەرکرد کە بە پێچەوانەی نازناوەکەی هیچ پێوەندییەکی بە مستو مستەکۆلّەوە نەبوو. راپەڕینی دژی دەسەلاّتو دەست تێوەردانی بیانییەکان بە هێرشی پەڕشو بلاّو بۆ سەر نووسینگەکانی نوێنەرایەتیی بازرگانیو ناوچەکانی نیشتەجێ بوونی بیانییەکانو میسیۆنە مەزهەبییەکان دەستی پێکردو هێدی هێدی بەرفراوانتر بوو، بە جۆرێك کە بەهۆی تێکدانی هێلّەکانی شەمەندەفەر کە لەلایەن بیانییەکانەوە بەرێوە دەچوو، بەشی هەرە

24-The society of Harmonious Fists

25-Boxer Rising

گەورەی گواستنەوە لەرێگای شەمەندەفەرەوە لە کار کەوتو زەرەدو زیانێکی زۆر لە بازرگانە بیانییەکان کەوت. بالۆێژە بیانییەکانی نیشتەجێ لە پەکین بۆ پاراستنی هێمنیو پارێزگاری لە بەرژەوەندییەکانیان چوونە لای تزۆهسی، بەلآم تزۆهسی هیچ کارێکی بۆ رێگرتن لە درێژەکێشانی ئەو توندوتیژییانە ئەنجام نەدا. تزۆهسی کە هیچ هێزێکی رێکوپێکی جگە لە هێزێکی دە هەزرا کەسیی گاردی ئێمپراتۆریو چەند یەکەیەکی بچووکی سەربازی لە ئەیالەتەکان لە دەستدا نەبوو، بەروالەت نەیدەتوانی بۆ سەرکوتی ئەو شۆڕشەی کە سەرانسەری چینی گرتبۆوە هیچ هەلۆێستێکی کاریگەر بگرێت، بەلآم لە زۆربەی سەرچاوەکانی ولاتانی رۆژئاوایی و ئەنسکلۆپیدیا بەناوبانگەکانی ئەمریکاو بریتانیادا وا باس کراوە کە تزۆهسی بە شێوەیەکی شاراوە بزاڤی بۆکسۆرەکانی بەهێزتر دەکرد بۆ ئەوەی بتوانێ کۆتایی بە دەسەلآتی بیانییەکان لە چین بهێنێ.

بزووتنەوەکانی دژی بێگانە لە چین لەسالی ١٩٠٠ گەیشتە بەرزترین رادەی خۆی و زیاتر لە ١٠٠ میسیۆنێری مەزهەبی لەچوار مانگی یەکەمی هەمان سالدا کوژران. هێرش بۆ سەر هێلەکانی شەمەندەفەرو هێلەکانی پێوەندی تێلگراف بەرفراوان بووو لە ئاکامدا بریتانیاییەکان بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانیان، لە چین هێزیان دابەزاند. ئەم کارەی بریتانیاییەکان بووە هۆی بەربلاوتر بوونی بزاڤی دژی بێگانەو لەمانگی ژووەنی سالی ١٩٠٠ بۆ یەکەمین جار ناوەندەکانی شاندی نوێنەرایەتیی بیانی لە پەکین کەوتە بەر پەلاماری جەماوەریو لە رۆژی ١٩ ژووەن بالۆێزی یەکەمی ئەلمانیا لە پەکین کوژراو دوابەدوای ئەم رووداوە، ناوچەکانی نیشتەجێ بوونی بیانییەکان کە بالۆێزخانە بیانییەکانیشی تێدا بوو لە لایەن هێرشبەرانەوە گەمارۆدران. بیانییەکان، تزۆهسیان بەوە تۆمەتبار کرد کە دەستی لەو راپەرینەدا هەبووەو هێزکانی گاردی ئێمپراتۆریش لە گەمارۆدانی ناوچەکانی نیشتەجێبوونی بیانییەکان بەشداریان کردووە. لەسەرەتاکانی سالی١٩٠٠دا هێزێکی تێکەلاوی نێونەتەوەیی کە پێکهاتبوو لەسەربازانی ئەلمانیا، بریتانیا، ژاپۆن، رووسیا ، نەمسا ، فەرانسە، ئیتالیاو ئەمریکاو سەربازانی هێندی کە لەژێر سەرکردایەتی ئەفسەرانی بریتانیادا بوون، بۆ پاراستنی گیانو بەرژەوەندییەکانیان لەچین دامەزرا. ئەو هێزە کەبە یەکەمین هێزی نێونەتەوەیی لە جۆری خۆی دەژمێردرا، لە چواردەیەمی ئووتی سالی ١٩٠٠ گەیشتە پەکین. دیسان بەپێی سەرچاوە رۆژئاواییەکان، تزۆهسی بەر لە گەیشتنی ئەو هێزە بۆ پەکین فەرمانی بە یۆنگ لۆ دا کە ناوچەی نیشتەجێ بوونی بیانییەکان تۆپباران بکاو بەرلە چۆلکردنی پەکین هەموویان پەڕشو بلاۆ بکات، بەلآم یۆنگ لۆ کە پتر بە سەر ئەقلێدا زالێ بوو نە چووە ژێر باری ئەو فەرمانەو جێبەجێی

نەکرد. تزۆهسیو کەسانی دەوروبەری بەر لە گەیشتنی ئەو هێزانە شاری پەکینیان چۆڵ کرد. تزۆهسی بۆ یەکەمین جار لە ژیانیدا جلوبەرگی ژنانی دێهاتیی چینی لە بەر کردو نینۆکە درێژەکانی قوڵەکردەوە بۆ ئەوەی لەکاتی ئەگەری تووشبوونی هێزە هاوپەیمانەکان نەناسرێتەوە. تزۆهسی لەو سەفەرە دوورو درێژەدا کوانگ سۆشی کە لەجێدا کەوتبوو بەو وەزعە ناخۆشەوە لەگەڵ خۆی برد تا بیانییەکان نەتوانن لەکاتی نەبوونی ئەو کوانگ سۆ لەسەر تەختی دەسەلآت دابنێنو بۆ هەمیشە رێگە لە گەڕانەوەی تزۆهسی بۆ سەر تەختی دەسەلآت بگرن.

تزۆهسیو هاوڕێیانی بۆ گەیشتن بە شاری "سیان"[٢٦]ی پێتەختی ئەیالەتی "شێن سی"[٢٧] کە دەکەوێتە باکووری رۆژئاوای چین زیاتر لە هەزار کیلۆمەتریان بڕی. تزۆهسی لەو سەفەرەدا کە دوومانگی خایاند، سەرەڕای ئەوە کە ٦٥ سالی تەمەن بوو، خۆڕاگریو گورجو گۆڵییەکی زۆری لە خۆی پیشان دا. ئەو بە درێژایی ئەو دوو مانگە سەفەرە هەر بەو جلکە دێهاتییانە دەخەوتو تەنیا جارجارەیەك کە لە بەر باران تەڕ دەبوو، دایدەکەندو لەسەر ئاگر وشکی دەکردەوە. خواردنی ئەوان لەو ماوەیەدا تەنیا نانو هێلکە بوو، بەلآم رەنجو ناخۆشیو برسێتی کاریگەری خۆی داناو تزۆهسی تا کۆتایی ژیانی ئیتر ساغ نەبۆوە. سەربازانی هێزی نێونەتەوەیی دوای چوونە ژوورەوە بۆ شاری پەکین تەنیا بە ئازاد کردنی بیانییەکانی ئەو شارە قایل نەبوون. ئەو پێشمارانەی (مدعی) شارستانییەت، کوشتو کوشتارو تاوانو تالآنێکی ئەوەندە ناحەزو نامرۆڤانەیان ئەنجامدا کە بە باس کردنیان مووی لەشی هەرییسەرێك راست دەبێتەوە. زۆرترین تاوانەکان بەدەستی سەربازانی ژێر فەرمانی ژێنرالّ "ڤۆن والدێر سی"[٢٨]ی ئەلمانیایی ئەنجام دراو ئەفرادی ژێر دەسەلآتی ئەو بۆ قەرەبوو کردنەوەی خوێنی بالۆێزی یەکەمی ئەلمانیا لە پەکین سەری سەدان لاوی چینیان لە جەستە جیا کردەوە. لەنەبوونی تزۆهسیو ئێمپراتۆر، تەنیا کاربەدەستێکی چینی کە بیانییەکان دەیانتوانی وتوویژی لەگەڵ بکەن یۆنگ لۆی سەرکردەی سوپا بوو. یۆنگ لۆ لەسەرەتای پاشایەتیی تزۆهسیدا سەرکردەی گاردی ئێمپراتۆری بوو کە بە وەرگرتنی ئامێزە نوێیەکانی شەڕ بۆ وێنە تۆپی کرۆپ ئەو هێزەی وەك سوپایەکی رێکوپێك و مۆدێرنیزە لێکردبوو. بەرگریی یۆنگ لۆ لەئاست دوایین

26-Sian

27-Shensi

28-Von Waldersee

فەرمانەکانی تزۆهسیو خۆپاراستنی ئەو لە چۆڵ کردنی پەکین بووە هۆی دروست بوونی تێگەیشتنی دوو لایەنە لەنێوان یۆنگ لۆو بیانییەکان، بەلأم یۆنگ لۆ کە هێشتاش هەر بە تزۆهسی وەفادار مابوو هەرگیز ئامادە نەبوو لەو هەلّکەوتە بە قازانجی خۆی کەلّك وەرگرێ. یۆنگ لۆ وەردە وەردە دەرفەتی بۆ گەڕانەوەی تزۆهسی بۆ پەکین رخساندو بیانییەکانیش بەمەرجی وەرگرتنی غەرامەو سزادانی تاوانبارانی شەڕو بەدەستهێنانی ئیمتیازگەلێکی سیاسیو ئابووری نوێ لە چین رازی بوون کە تزۆهسی بۆ پەکین بگەڕێتەوە. لە رۆژی حەوتەمی سێپتەمبەری سالّی ۱۹۰۱ پەیماننامەیەك لەنێوان چینو ولاتانی داگیرکەری بیانی واژۆ کرا کە بە هۆیەوە چین سێسەدو سی میلیۆن دۆلاری وەك قەرەبوو کردنەوەی زەرەدەکان تەرخان کرد بۆ دەولّەتانی داگیرکەرو بیانییەکانی نیشتەجێ لە چینو هەروەها بەلّێنی نوێی بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ئەوان گرتە ئەستۆ. هەروەها دەولّەتانی داگیرکەر ناوی سەد کەس لە کاربەدەستانی چینییان کە بە بڕوای ئەوان دەستیان لە کوشتاری بیانییەکانو میسیۆنێرە مەزهەبییەکان هەبوو، پێشکەش بە نوێنەرانی حکوومەتی چین کردو داوای کوشتنی ئەوانیان کرد. تزۆهسی بۆ دڕێژەپێدانی دەسەلاّتی ناچار بوو ئەو مەرجە قەبوولّ بکاتو بەر لە گەڕانەوە بۆ پەکین فەرمانی کوشتنی هەموویانی دەرکرد. تزۆهسی لەسەرەتاکانی سالّی ۱۹۰۲داو دوای هەژدەمانگ دووری لە پەکین گەڕایەوە ئەو شارەو ئیمپراتۆری نەخۆشو بێدەسەلاّتی لەگەلّ خۆی گەڕاندەوە. تزۆهسی ئەمجارەیان بەشی هەرە زۆری دەسەلاّتەکانی خۆی بە یۆنگ لۆ ئەسپاردو خۆشی تەنیا چاوەدێری بەرزی لەسەر کاروباری حکوومەت دەکرد. لەسەرەتاکانی نۆقەمبەری سالّی ۱۹۰۷ ئیمپراتۆر کوانگ سۆ کە بەکردەوە هیچ رۆلێکی لە بەڕێوەبردنیکاروباری حکوومەت لە دەستدا نەمابوو، مردو تزۆهسی کە خۆشی نەخۆشو لە جێدا کەوتبوو، کوڕی یەك سالّەی پرەنس "چۆن"ی (برا بچووکی کوانگ سۆی کە لە کچی یۆنگ لۆ بوو) بە جێنشینی ئیمپراتۆر هەلّبژارد. تزۆهسی رۆژی چواردەی نۆقەمبەری سالّی ۱۹۰۷ لەتەمەنی ۷۳سالّیدا مردو ئیمپراتۆری کەم تەمەنیش (پۆ-یی)[۲۹] پێنج سالّ دواتر بەهۆی شۆڕشی کۆماریخوازان لە چین لەسەر تەختی دەسەلات لابردرا.

29- Puyi.

فەسڵی یازدەهەم

هەلیکە ئەلیێکساندرا

ژنێك كه ئیمپراتۆریەتی تێزارەكانی بەبا دا

ئەلێكساندرا یەكێك لە ژنە دەسەلاتدارەكانی مێژووی جیهان لەسەدەی بیستەمە كە لەسالّی ١٨٩٤ لەتەمەنی بیستودوو سالّیدا تاجی شاژنی رووسیای لەسەرناو ٢٤سالّ دواتریش لەگەلّ هاوسەرو منداڵەكانی لەشارێكی دوور كەوتووی نێزیك سیبیری گوللە باران كران. ئەو بەو كارتێكەرییە لە رادەبەدەرەی كە لەسەر هاوسەری، نێكۆلای دووهەم دواین تێزاری (قەیسەر) رووسیا هەی بوو بەكردەوە لەسەردەمی دەسەلاتی بیستو سێ سالّەی ئەو لە رووسیا حوكمی گێڕا. بە باوەڕی ژمارەیەك لە مێژوونووسان ئەگەر لە جێی ئەو ژنێكیتر هاوسەری نیكۆلای دووهەم بوایە، رەنگە رووسیا هیچكات تووشی شۆڕش نەبوایەو پاشماوەی تێزارەكان هێشتاش هەر لە رووسیا حوكمڕانیان دەكرد. مەلیكە ئەلێكساندرا كە ناوی ئەسڵی ئەو "ئالێكس قیكتۆریا هێلێنا لوییز بیاتریس"[1] بوو لە رۆژی شەشەمی ژووەنی سالّی ١٨٧٢ لە "دارمشتات"[2]ی ئەڵمانیا لە دایك بوو. ئەو كچی یەكیك لەكچەكانی مەلیكە قیكتۆریا بەناوی گراندوشێس "ئالیس"و گراندووك لوئی چوارەم، یەكێك لە شازادەكانی ئەڵمانیاو فەرماندەری "هێس-دارمشتات"[3] بوو. ئالێكس لەتەمەنی شەش سالّیدا دایكی لەدەست داو مەلیكە قیكتۆریا ئەركی پەروەردە كردنی ئەوی گرتە ئەستۆ. مەلیكە قیكتۆریا سەبارەت بە ئالێكس كە دایكی لەمندالّییەوە لەدەست دابوو، لەهەموو نەوەكانیتری خۆشتر دەویستو خۆی پەروەردەو فێركردنی ئەوی لەژێر چاوەدێری خستبوو. هەر بەو هۆیەشەوە ئالێكس وەك نەوەو كچەكانیتری قیكتۆریا بە شێوەی بریتانیاییەك پەروەردە كرابووو كاتێك خۆی ناسی، زمانو ئەدەبیاتی ئینگلیزیی باشتر لە زمانو ئەدەبیاتی ئەڵمانی دەزانیو پتر وەك شازادە خانمێكی بریتانی بە ئەژمار دەهات. مەلیكە قیكتۆریا هەروەك منداڵو نەوەكانیتری، بەدوای مێردێكی ناسراوو شیاو بۆ ئالیكس دەگەڕاو لەو گەڕانەشدا جێنشینی رووسیای (نیكۆلا) بۆ بینیەوە. كاتێك كە ئالیكس بە تەمەنی ٢١ سالّی گەیشت، مەلیكە قیكتۆریا جێنشینی

1-Alix Victoria Helena Louise Beatrice
2-Darmstadt
3-Hesse-Darmstadt

رووسیای كە لەو رێكەوتەدا ٢٥سالاّن بوو بانگهێشتن كردو پێشەكییەكانی ئاشنایی ئەوی لەگەلّ ئالێكس ئامادە كرد. مەلیكە قیكتۆریاو ئەلێكساندێری سێهەم (تێزاری رووسیا) لەو زەماوەندە ئامانجی سیاسیان هەبوو، بەلاّم نیكۆلاو ئالێكس كە بە نازناوی ئەلێكساندرا ناودێركرا لە رۆژانی یەكەمی چاوپێكەوتنیاندا ئاشقی یەكتر بوونو زەماوەندە سیاسییەكەیان گۆڕا بۆ زەماوەندێكی ئاشقانە. نیكۆلاو ئالێكس لە بەهاری سالّی ١٨٩٤ لە رێوڕەسمێكدا كە بە ئامادە بوونی مەلیكە قیكتۆریا لە لەندەن ئەنجامدرا، بوونە دەزگیرانو نیكۆلا دوای ئەو رێوڕەسمە بۆ ماوەی مانگێك لە لەندەن مایەوەو لەو ماوەیەدا زۆر بە گەرمو گوڕی هۆگری هاوسەری داهاتووی بوو. بەلاّم لەو كاتانەدا باوكی نیكۆلای بە سەختی نەخۆش كەوتو لەسەر راسپاردەی پزیشكەكان بۆ كۆشكی هاوینی "لیڤادیا"[4] لەسەر كەناری نیمچە دووڕگەی كەریمە گواستراییەوە كە بەلّكوو هەوای گەرمو شێدارو خۆری كەناری دەریا نەخۆشییەكەی چارەسەر بكات. بەلاّم كاتێك نیكۆلا لە كۆتاییەكانی سالّی ١٨٩٤ گەڕایەوە لای باوكی، پزیشكەكان لەچاك بوونەوەی تێزار هیوا بڕاو ببوون. تێزار ئەلێكساندێری سیهەم كە دەیزانی بەو زووانە دەمرێ، داوای لە نیكۆلا كرد كە دەزگیرانو شاژنی داهاتووی رووسیا بۆلای ئەو بانگهێشتن بكات. پرەنسێس ئالێكس رۆژی بیستەمی ئۆكتۆبەری سالّی١٨٩٤لە رێگای "سێمفرۆپۆل"[5]ەوە چووە ناو لیڤادیاو لە دە رۆژی كۆتایی تەمەنی ئەلێكساندێری سێهەم لەگەلّ دەزگیرانی چەند جار سەردانی باوكی لەسەرەمەرگی هاوسەری داهاتووی كرد. تێزار ئەلێكساندێری سێهەم لە رۆژی یەكەمی نۆڤەمبەری سالّی١٨٩٤دا مالاّوایی كردو مردنی ئەو بۆ كوڕەكەی كارەساتێكی دڵتەزێنو جەرگبڕ بوو. سەرەڕای ئەو هەوڵانەی كە تێزار بۆ پەروەردە كردنی كوڕەكەی لە بواری سەربازیو چاوەدێری بەردەوامی ئەو لە بواری پەروەردەو فێركردن ئەنجامی دابوو، نیكۆلا هیچ شتێكی لە هێزو شكۆی باوكی بە میرات وەرنەگرتبووو جلوبەرگی سەربازی بەتەنیا قەرەبووی ناشارەزاییو ناشیاوییەكانی ئەوی نەدەكردەوە. گراندووك ئەلێكساندێری زاوای نیكۆلا كە زۆر جێگەی متمانەی ئەو بوو، لە بیرەوەرییەكانیدا سەبارەت بە مردنی تێزارو كاریگەری ئەو مردنە لەسەر تێزاری داهاتوو دەنووسێ: "كاتێك كە تێزار مرد، نیكۆلا وەكوو منداڵ دەگریاو دڵێپە فرمێسكەكانی بێ بڕانەوە لەچاوە شینەكانی دەهاتە خوارێ... ئەو بە گریانەوە قۆڵی

4-Livadia
5-Simferopol

منی گرتو منی بردە ژوورکەی خۆی و لەوێشدا ماوەیەك یەکترمان لە باوەش گرتبوو ئەسرینمان دەبارادن. ئەو نەیدەتوانی بیری کۆبکاتەوە و لە ترسی ئەو بەرپرسایەتییە گەورەی کە وەك ئیمپراتۆری داهاتووی روسیا کەوتبووە سەر شانی دەلەرزی... دوای ئەوە کە کەمێك هێدیتر بۆوە بە حاڵەتی پارانەوە و لاڵانەوە گوتی ساندرۆ (بەو نێوە بانگی دەکردم) چی بکەم! چی بەسەر منو تۆو ئالیکسو دایکمو روسیا دادێت؟ من بۆ پۆستی تێزاری ئامادە نیم. من هەرگیز نەمدەویست ببم بە تێزار. من هیچ شتێك لە کاروباری حکوومەت نازانم، چۆن لەگەڵ وەزیرەکانم قسە بکەم"[6]. یەکەمین بڕیاری گرینگی نیکۆلای دووهەم لە پۆستی تێزاریدا ئەوە بوو کە رێکەوتی زەماوەندەکەی بهێنێتە پێشێ، لەبەرئەوەی وای بیر دەکردەوە کە ناتوانێ باری قورسی ئەو ئەرکە نوێیە بە بێ دەزگیرانی کە زۆر بە تووندی گیرۆدەی ببوو بە شان بکێشێ. تەنانەت نیکۆلا پێی داگرتبوو کە ڕێوڕەسمی زەماوەندەکەی دەبێ هەر لە هەمان حەوتووی دوای مردنی باوکی و تا "کاتێك کە باوکی لەژێر ئەو میچە دایە" بەشێوەیەکی تایبەت لە لیڤادیا بەڕێوە بچێت. بەاڵم براکانی تێزاری کۆچکردوو واتە مامەکانی نیکۆلا بەتوندی دژی ئەو بڕیارەو ئەنجامدانی ڕێوڕەسمی زەماوەندەکە بەرلە بەخاك سپاردنی تەرمی براکەیان راوەستانو لەئاکامدا بڕیار درا کە زەماوەندەکە دوای بە خاك سپاردنی تێزار لە رۆژی بیستو شەشەمی نۆڤەمبەر لە ساینت پیتەرزبۆرگ بەڕێوە بچێت. ئەو پاشاو شازادەو کاربەدەستە بیانییانەی کە بۆ ڕێوڕەسمی بەخاك سپاردنی تێزار چوو بوونە روسیە لەڕێوڕەسمی زەماوەندیشدا بەشداربیان کردو ئەو نزیکی کاتە بۆ گەلی روسیا ناپیرۆز بوو. بە جۆرێك کە زۆر کەس لەو رۆژانەدا دەیانگوت "ئەم بووکە لەپشت سەری تابووتێك هاتۆتە روسیا". نیکۆلای دووهەم لەتەنیشت هاوسەری کە ئاشقانە خۆشی دەویست هەستی بە هێمنیو بەختەوەری دەکرد. بەاڵم ئەو زەماوەندە دەرەنجامێکی خۆشی بۆ ئەوو گەلی روسیا لێنەکەوتەوەو فاکتەری جۆراوجۆر لە کارتێکەری زۆری شازنەوە بگرە تا هەڵسوکەوتی ئەو لەگەڵ ئەفرادی دەربارو نزیکانی هاوسەریو لە کۆتاییشدا گوازرانەوەی نەخۆشی نەمەینی خوێن (هیمۆفیلیا)[7] لەوەوە بۆ تەنیا کوڕەکەی کە بووە هۆی ڕووکردن سێحرو جادووو تێخزینی کەسێکی نەناسراو بەناوی

6-Robert Massi-Nicholas and Alexandra.p.57.
7-Hemophilia

"راسپوتین"[8] بۆ دەرباری ڕووسیا، یارمەتیدەری سست بوونی پێگەی نیکۆلای دووهەمو بەهێزبوونی وردەی شۆڕشگێڕانو داڕمانی ئیمپراتۆریەتی تێزاری لە ڕووسیا بوو. شازنی نوێی ڕووسیا کە دوای زەماوەند ناوی "ئەلێکساندرا فیۆ دۆرۆڤنا"[9]یان لەسەر داناو تا کۆتایی تەمەنیشی بەتەواوی فێری زمانی ڕووسی نەبوو، زۆرتر لەگەڵ هاوسەریو کەسانی دەوروبەری بە زمانی ئەڵمانیو ئینگلیزیو فەڕانسەیی قسەی دەکرد. پێوەندی ئەو لەسەرەتادا لەگەڵ مەلیکە ماری، دایکی نیکۆلای دووهەم سارد بووو هەڵسوکەوتی ساردی ئەو لەگەڵ ژنانی دەرباری بەتایبەت هاوسەرانی چوار مامەکەی تێزار کە کارتێکەرییەکی زۆریان لەسەری هەبوو، نیکۆلای تووشی گیرو گرفت دەکرد. گەورەترین گرفتی مەلیکە ئەلێکساندرا ئەوە بوو کە نەیدەتوانی کوڕی بێتو لەحەوت ساڵی یەکەمی زەماوەندیدا چوار جار دووگیان بوو، بەاڵم هەر چوارجار کچی بەدونیا هێنا. دوای ئەوە شازن بۆ زاییینی کوڕ ڕووی کردە سێحرو جادووو پارانەوەو بە لەدایکبوونی کوڕێك کە ناویان نا "ئالێکسیس"[10] بیرو باوەڕە پڕپووچەکانی بەهێزتر بوو. بەاڵم جێژنەکانی لەدایکبوونی ئەو کوڕە لەمانگی ئوتی ساڵی ١٩٠٤ بەهۆی تێکشکانی هێزەکانی ڕووسیا لە شەڕ لەگەڵ ژاپۆن شێواوو گیرۆدە بوونی ئالێکسیس بە نەخۆشی هیمۆفیلیا کە ڕێگەی بۆ تێخزانی راسپوتین بۆدەرباری ڕووسیا ئاواڵە کرد، سەرەتای دسپێکی بەلاگەلێکیتر بوو.

***

ساڵی ١٩٠٥ خاڵێکی وەرچەرخانی گرینگ لە مێژووی ڕووسیا بوو. لەمانگی ژانڤیەی هەمان ساڵدا هەواڵی تێکشکانی سەرشۆڕانەی هێزەکانی تێزار لە شەڕی ژاپۆنو گیرانی بەندەری "پێرت ئارتوور" ئاگری ناڕەزایەتیی لەناو خۆی ڕووسیا خۆشتر کردو یەکەمین شەپۆلی مانگرتنی کرێکاران لە پێتەخت دەستی پێکرد. ڕێبەری مانەکە قەشەیەکی لاو بەناوی "گاپۆن"[11] بوو کە ڕێکخراوێکی کرێکاریی بەناوی "کۆمەڵەی کرێکارانی ڕووس" پێکهێنا بووو هەوڵی دەدا ڕێگە لە زۆر بوونی دەسەاڵتی کەسانی چەپو ڕێکخراوە الدەرەکانی

8-Gregory Rasputin
9-Alexandra Feodorovna
10-Alexis.
11-Gapon.

بزووتنەوەی کرێکاری رووسیا بگرێ. لە رۆژی یەك شەممە ٢٢ی ژانڤیەی هەمان ساڵدا سەد هەزار کرێکاری مانگرتوو لەحاڵێکدا کە گاپۆن لە پێشیانەوە بوو، بەرەو کۆشکی زستانی تێزار ڕێپێوانیان کردو خوازیاری ئەوە بوون کە تێزار نوێنەرەکانیان بۆ وتوووێژ وەر بگرێت. بەدرێژایی ڕێگەی خۆپیشاندانەکە هیچ شەڕو پێکدادانێك لەنێوان خۆپیشاندەران و هێزەکانی ئاسایش ڕووی نەدا، بەڵام قەزاقەکانو هێزەکانی سوارەی گاردی کۆماری لە نزیکی کۆشکی زستانی ڕێگەیان پێگرتن. جەماوەر بێگوێدان بە بوونی ئەو هێزانە درێژەیان بە ڕێپێوانەکەیان داو لەم کاتەدا بووکە سەربازەکان تەقەیان لێکردن. لەو کارەساتە کە بە یەك شەممەی خوێناوی بەناوبانگە، بەپێی سەرژمێریی ڕەسمی ٩٢ کەس لە خۆپیشاندەران کوژراونو سەدان کەسیشیان لێ بریندار بوو، بەڵام بەپێی ئەو سەرژمێرییەی کە لەلایەن ڕێکخراوە کرێکارییەکانو گرووپە بەرهەڵستکارەکانی ڕێژیم بلاّو بۆوە، ژمارەی کوژراوەکان بە چەندین هەزار کەس مەزندە کرا. کارەساتەکانی یەك شەممەی خوێناوی لە کاتێکدا ڕوویدا کە ڕووسیا بە پێشکەوتنە خێراییەکانی بۆ گەشەسەندنی پیشەیی لەماوەی یازدە ساڵ دەسەلاّتداریّتی نیکۆلای دووهەم وەك یەکێك لە وڵاّتە پێشکەوتووە پیشەییەکانی جیهانی لێهاتبوو و بەرهەمە پیشەییەکانی لە ماوەی ئەو ١٠ ساڵە دوو بەرامبەر ببوو. ڕووسیا کە تاکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم بە وڵاتێکی جووتیاری دەژمێردراو بەشی هەرە زۆری پێداویستییەکانی لە بواری شتومەکی پیشەیی لە دەرەوە دەکڕی، ئێستا بە قۆناغی خۆبژێوی گەیشتووەو تەنانەت هەندێك لە کەل و پەلە پیشەییەکانیشی بۆ دەرەوە دەنێرێ. ژمارەی کرێکارانی یەکە پیشەییەکان لە چوار ملیۆن کەس تێدەپەڕیو گەشەسەندنی هێڵەکانی شەمەندەفەر کە لەساڵی ١٩٠٥ دەگەیشتە ٧٠هەزار کیلۆمەتر، بەشە دوور کەوتووەکانی ئەو دەوڵەتە بەرینەی پێکەوە دەلکاند. هەر بەو هۆیەشەوە بوو کە بەخێرایی هەواڵەکانی تایبەت بە کارەساتی یەك شەممەی خوێناویو دەنگۆی کوژرانی هەزاران کرێکاری مانگرتوو بەدەست سەربازەکانی تێزار لەسەرانسەری ڕووسیا بلاّو بۆوەو حیزبو گرووپە چەپو شۆڕشگێڕەکان کە بەهۆی گەشەسەندنی دەوڵەت لە بواری پیشەیی، داوێنی تێکۆشانیان بەرفراوانتر ببوو، توانیان شەپۆلەکانی ناڕەزایەتی لەسەرانسەری ڕووسیا بەربلاّوتر بکەن. بە جۆرێك کە لەفێوریەی ساڵی ١٩٠٥تا نۆقەمبەری هەمان ساڵ نێزیکەی ٣ملیۆن کرێکار لە پێتەختو شارە گەورەکانیتر مانیان گرتو پیشە تازە بنیاتنراوەکانیان بە تەواوی نقوستان کرد. لەمانگی فێوریە یەکێك لە مامەکانی تێزار بەناوی گراندۆك سێرگەی

بەدەستی یەکێك لە تێرۆریستەکانی حیزبی سۆسیالیست تێرۆرکراو سێمانگ دواتر بەهۆی تێکۆشانی گرووپە شۆڕشگێڕەکان لەناو سوپا، هەندێك بزوتنەوە لەناو هێزە چەکدارەکان دەستی پێکرد کە گرینگترینیان بریتی بوو لەراپەڕینی مەلەوانەکانی پاپۆری شەڕ کەری "پوتێمکین" لە دەریای ڕەش. لە ئەنجامدا تێزار نیکۆلای دووهەم کە لە ئاست ئەو ڕووداوانە گێژو داماو ببوو، بە پێشنیاری ژمارەیەك لە ڕاوێژکارەکانی لەڕۆژی نۆزدەهەمی ئووتی ساڵی ١٩٠٥ لە فەرمانێکدا دامەزراندنی ئەنجوومەنێکی ڕاوێژکاریی بەناوی "دووما"[12] ڕاگەیاند. ئەو ئەنجوومەنە کە دەسەلاّتی یاسادانانی نەبووو لە هەمان کاتدا بە پاشەکشەیەکی ئاشکرای تێزار لەبەرامبەر تەوەژمی ڕای گشتی دەژمێردرا، توانای دابینکردنی ویستو داخوازییەکانی جەماوەرو گرووپە سیاسییەکانی نەبوو. هەر بەو هۆیەشەوە نەتەنیا گرفتێکی چارەسەر نەکرد بەڵکوو بوێریو گوڕوتینێکی دیکەی بە خەڵك بەخشی کە بۆ دابینکردنی داخوازییەکانیان شۆڕشێکی نوێتر وەڕێ بخەن. لەنێوان لایەنگرانی تێزار، ژمارەیەکیان لایەنگری زەبرو زەنگو سەرکووتی بەرهەڵستکاران و گرووپێکیشیان لایەنگری هێمنیو پێدانی ئازادی زۆرتر بە خەڵك بوون. نیکۆلای دووهەم خۆی لایەنگری هێمنی بووو هەربەم هۆیەشەوە لە ڕۆژی سیهەمی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٠٥ بە هەڵبژاردنی سەرۆك وەزیرانێکی لیبڕاڵ بەناوی "کۆنت ویتێ"[13] هەنگاوێکی بەرزتری بۆ دابینکردنی داخوازییەکانی خەڵك هەڵێنا. تێزار لە ڕاگەیاندراوێکدا کە بەبۆنەی هەڵبژاردنی سەرۆك وەزیرانی نوێ بلاّو بۆوە، بەڵێنی بە خەڵکدا کە ئەنجوومەنێکی نوێ بە دەنگی گشتی خەڵك هەڵدەبژێردرێت، ئازادی قەڵەمو ڕادەربڕین دابین دەکرێت، بارودۆخی کار چاك دەکرێتو مافی کرێکارەکان بۆ دامەزراندنی سەندیکا جۆراوجۆرەکان بەرەسمیەت دەناسرێت. بەڵام ئەو ئیمتیازە بەرفراوانانەش شۆڕشگێڕەکانی ڕازی نەکردو بە گەڕانەوەی چەند کەس لە شۆڕشگێڕانی دووره وڵاتی وەك تڕۆتسکیو لێنین بۆ گۆڕەپانی شۆڕش، شەپۆلی مانگرتنو ئالۆزی تەواوی وڵاتی گرتەوە. لەم قۆناغەدا بوو کە نیکۆلای دووهەم بڕیاریدا دەست لە سیاسەتی هێمنیو سازش هەڵگرێو لەبەرامبەر مانگرتوان تووندوتیژی بەکار بهێنی. لە ڕۆژی شازدەهەمی دێسەمبەری ساڵی ١٩٠٥، هەموو ئەندامانی کۆمیتەی بەڕێوەبەریی ئەنجوومەنی کرێکاران لەشاری ساینت پیتەرزبۆرگ دەستبەسەر کرانو فەرمانی مانگرتنو

12 Douma
13- Sergius Witte

راپەڕینە گشتیەکانیش کە لەلایەن ئەوانەوە دەرکرا بوو جێبەجێنەکرا. مانگرتنەکە لە مۆسکۆ کە لەژێر دەسەلاتی لێنینو بێلشویکەکاندا بوو گۆڕا بۆ شۆڕشو ئاژاوەیەکی گەورە، بەلآم بەناردنی هێزێکی یارمەتیدەرو یەکەیەکی تۆپخانە لە پێتەختەوە بلاّوە بە بێلشویکەکان کرا و لێنینیش هەلاّت بۆ فینلەندا. نیکۆلای دووهەم لە سالّی ١٩٠٦ بە متمانە بەخۆو پێگەیەکی پتەوترەوە دەستی بەکار کردەوەو بە دانانی سەرۆك وەزیرانێکی شایستەو کارامە، هەلّەکانی رابردووی قەرەبوو کردەوە. سەرۆك وەزیرانی نوێ (پیتەر ئیّستۆلیپین)[١٤]، دوومای دووهەومی کە ژمارەیەك لەنوێنەرانی چەپو شۆڕشگێڕی تێدا بوو، هەلّوەشاندەوەو بە سەرکوتی هێزە بەر هەلّستکارەکان هەلّبژاردنەکانی خولی سێهەمی دووملی لە بارودۆخێکدا ئەنجام دا کە هیچکام لە بەرهەلّستکارانی دەولّەت نەیانتوانی بچنە ناو دووما. دەورانی سەرۆك وەزیرانی ئیّستۆلیپین کە لەسالّی ١٩٠٦ تا سالّی ١٩١١ درێژەی کێشا بە باشترین سەردەمی ئیّمپراتۆریەتی ٢٣ سالّەی تێزار نیکۆلای دووهەم دەژمێردرا، لەبەرئەوەی کە لەو سەردەمەدا رووسیا هێمنی خۆی بەدەست هێناوەو هاوکات لەگەلّ سەرکوتی بەرهەلّستکاران، هەندێك چاکسازی بۆ رازی کردنی خەلّك ئەنجام درا. گرینگترین کاری ئیّستۆلیپین بریتی بوو لە چاکسازی زەوی‌و دابەشکردنی زەویە کشتوکالّییەکان لەنێوان جوتیارەکانی رووسیا، بە جۆرێك کە لە کۆتایی حکوومەتی پێنج سالّەی ئەودا ٩ملیۆن بنەمالّەی جوتیاری رووس زەوی کشتوکالّییان بەدەستهێنا بوو. لەو ماوەیەشدا سروشت یارمەتی دەری بوو، لەبەرئەوەی کە ئاوو هەوای لەبارو بارانی زۆروبەجێ ئاستی بەربۆمی جووتیاریی گەیاندبووە رادەیەك کە رووسیا بۆ یەکەمین جار توانی بەربۆمی جووتیاری بنێرێتە دەرێ‌و بواری گەشەپێدانی پیشەییش بە کەلّك وەرگرتن لەداهاتەکەی بەرەو پێش بەرێت. رێگای شەمەندەفەری سەرانسەری رووسیا تا رۆژهەلاّتی سیبری تەواو کراو هەزاران کیلۆمەتر هێلّی نوێی ئاسن دامەزرا. بە بەرزبوونەوەی ئاستی داهاتی دەولّەت، حەقدەستی فەرمانبەرانو کادیرەکانی هێزە چەکدارەکان پتر کراو کرێکارەکانیش کەبەشی هەرە زۆری هێزە بەرهەلّستکارەکانیان پێك دەهێنا، بواری ژیانیان باشتر بوو. بەمجۆرە بوو کە هێزو ژمارەی بەرهەلّستکاران کەمتر بۆوەو بەدرێژایی دەسەلاّتی ئیّستۆلیپین مان یان ئالّۆزییەکی گەورەو ئەوتۆ رووی نەدا. ئیّستۆلیپین لەبەرامبەر

14- P.Stolypin

کۆنەپەرستانی دەربارو بەرهەلّستکارانی چاکسازی پتر پشت بە دووما ئەستوور بووو هەر بەم هۆیەشەوە ئەو کەسانە هەندێك پیلانو چالاکییان بە دژی دووما ئەنجامدا. بەلاّم ئیّستۆلیپین بە پشتیوانی‌و متمانەی تێزار توانی لەبەرامبەر ئەو چالاکی‌و پیلانانە خۆڕابگرێت تا ئەوەکە رووداوی راسپوتین ناکۆکی خستە بەینی ئەو ومەلیکە ئێلکساندراو هەر بەم هۆیەشەوە مەلیکە ئەلێکساندرا پێوەندی بە بەرهەلّستکارەکانی ئەوەوە گرت.

مەلیکە ئەلێکساندرا دوای لەدایکبوونی یەکەم منداڵی لەگەڵ مەلیکە ڤیکتۆریا -تێزار نیکۆلای دووهەم‌و پرەنس ئێدڤارد، جێنشینی بریتانیاش لە وێنەکەدا دەبیندرێن

***

ئیّستا کەمێك بۆ دواوە دەگەڕێنەوەو رۆڵی راسپوتین لە ژیانی مەلیکە ئەلێکساندرا لە سالّەکانی ١٩٠٥ تا١٩١١ روون دەکەینەوە. بەلاّم دەبێ لە پێشدا ئەو قەشە نەناسراوە کە دوای نیکۆلای دووهەم گرینگترین رۆڵی لە ژیانی مەلیکە ئەلێکساندرا نواند، باشتربناسین راسپوتین نازناوێکە کە گەلی رووسیا لەسەر قەشەیەکی گۆندی بەناوی "گریگۆری ئیفیمۆڤیچ نۆڤیخ"[١٥]یان دانابووو ئەو نازناوە کە لەهەموو جێگەیەك لەجیاتی ناوە ئەسڵییەکەی بەکار

15- Grigori Efimovich novikh

هاتووە، ناسێنەری ئەو بە رواڵەت پیاوە ئایینییە خراپکاریە: راسپوتین لە وشەی رووسی "راسپوتنی"[16] گیراوە کە واتای پیاوێکی چەپەڵو هەوەسبازو بەد ڕەوشت دەگەێنێ. گرێگۆری نۆقیخ کە ئێمەش بەناوی راسپوتین باسی دەکەین لەسالّی ١٨٧١ لە یەکێك لە گوندەکانی دەوروبەری "تۆبۆلسك"[17] کە دەکەوێتە ناوچەی سیبری لە دایك بووو لەتەمەنی لاویدا پێوەندیی بەیەکێك لە گرووپە مەزهەبییەکان بەناوی "خلیستی"[18] گرت. پێڕەوانی ئەو ڕێبازە مەزهەبییە ڕێوڕەسمە مەزهەبییەکانیان بە گۆرانیو سەماو خۆبادانی توند بەڕێوە دەبرد و بەکردەوە ئەو ڕێوڕەسمانەیان بۆ کۆڕی عەیشو خواردنەوەو هەوەسبازی گۆڕی بوو. پیاوو ژن لە ڕێوڕەسمی مەزهەبی ئەو ڕێبازە بەشداریان دەکردو دوای ماوەیەك سەماو خۆبادانی توند، ئاگایان لەخۆیان نەدەماو لەحاڵەتی مەستیو بێهۆشی یان نواندنی ئەم حاڵەتانە جووت دەبوونو ئاگری هەوەسیان دادەمرکاند. راسپوتین لەتەمەنی ٢٥ سالّیدا لە زێدی خۆیو لە نێزیکی ١٠٠ گوندی دەوروبەری پیاوێکی ناسراو بوو. ناوبانگی ئەو قەشە گەنجە جگە لەچاوە تیژو کارتێکەرەکانی، پتر بەهۆی هەندێك دەسەوەسان "مۆعجزە"و کەرامەت بوو کە بۆیان هەڵبەستبوو. لە تەواوی گوندەکانی دەوروبەری تۆبۆلسك دەنگۆی ئەوە لە ئارادابوو کە راسپوتین نەخۆشە چارەسەر نەکراوەکان دەرمان دەکاتو داهاتووی هەرکەسێك بەجارێك چاولێکردن لەروخساری پێشبینی دەکات. خەڵکی تۆبۆلسك و دەوروبەری لەو بڕوایە دابوون کە قەشە راسپوتین ئاگاداری سڕەکانی گەردوونەو لەگەڵ زاتی خودا پێوەندی هەیەو هەربەو هۆیەشەوە پێش ئەوەی نازناوی راسپوتین وەربگرێت، ئەویان بەناوی "بووژی چێلۆڤێك"[19] دەناسی کە واتاکەی لەزمانی رووسی پیاوی خوایە! لەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەیەمدا ناوبانگی راسپوتین گەیشتبووە شارە گەورەکانی وەکوو مۆسکۆو کییەڤو کازان. لەسەرەتاکانی سەدەی بیستەم لە کەنێسەکانو کۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی ساینت پیتەرز بۆرگیش ناوی ئەم قەشە مۆعجزەگەرەیان بیستبوو، بەڵام لەو سااڵنەدا لە تەنیشت مۆعجزەو کەرامەتەکانی قەشە راسپوتین داستانگەلێك سەبارەت بەد ڕەوشتی هەوەسبازییەکانی ئەو لەسەر زمانان بوو. دەگوترا قەشە راسپوتین زۆربەی ئەو ژنو کچە گەنجانەی کە بۆ دان پێدانان یان ئاگادار

16-Rasputny

17-Tobolsk

18-Khlisty

19-Bojy Tchelloviek

بوون لەداهاتوویان دەچوونەلای، فریودەداودەستدرێژی پێدەکردن. دەنگۆی ئەوە هەبوو کە هیچکەس نەیدەتوانی لەبەرامبەر چاوەکانی خۆڕابگرێو قەشە گریگوری تەنانەت بەهێزی هیپنۆتیزم زۆر ژنی نەجیب زادەو ناسراوی ناچار بە ملکەچی لە ئاست مەیلو هەوەسبازییەکانی دەکرد. راسپوتین نەخوێندەوار "سادیسم"یشی هەبووو بۆ وێنە یەکێك لەو داستانانەی کە لەبارەی ئەوی دەگێڕنەوە ئەوەیە کە جارێکیان کچێکی گەنج لە شاری کازان بە ڕووتو قووتی لەدەست ئازارو ئەشکەنجەکانی ئەو هەڵدێتو راسپوتینیش قامچی بەدەست لە شەقامەکانی کازان بەدوای دەکەوێ. راسپوتین دوای ئەو ڕووداوە ناچار دەبێت شاری کازان بەجێ بهێڵێ، بەڵام لە ژمارەی تامەزرۆو هۆگرانی لە شارەکانیتری رووسیا کەم نەبوێوە. یەکەم جار راسپوتین لەسالّی ١٩٠٤دا ڕۆیشتە ناو شاری ساینت پیتەرز بۆرگو بەهۆی ئەو ناوبانگەی کە لەو ڕێکەوتەدا بەدەستی هێنا بوو، توانی ڕێگەیەك بۆ ڕۆیشتنە ناو کۆڕی دەوڵەمەندانی پێتەختی رووسیا بدۆزێتەوە. راسپوتین لە یەکەمین سااڵنەکانی نیشتەجێ بوونی لە ساینت پیتەرز بۆرگ لەگەڵ ژمارەیەك لە ژنانی دەرباری رووسیاش پێوەندی گرتو ئەوانی خستە ژێرکاریگەری خۆی. لەگەڵ ئەوەشدا راسپوتین تا سالّی ١٩٠٦ کە لە ڕێگای یەکێك لە ژنەکانی دەرباری بە تێزار نیکۆلای دووهەمو مەلیکە ئەلێکساندرا ناسێندرا، نەیتوانی بوو ڕێگایەك بۆ چوونە ناو کۆشکی ئێمپراتۆریەت بدۆزێتەوە. تێزار بەر لە وەرگرتنی راسپوتین لەگەڵ ئۆسقۆفی گەورەی کەنیسەی ئۆرتۆدۆکسی رووسیا (تیئۆفان)[20] ڕاوێژی کردو خراپی ناوبانگی ئەوەی سەبارەت بە بەدڕەوشتی وەبیر تیئۆفان هێناوە، بەاڵم تیئۆفان کە پێشتر چەند جارێك لەگەڵ راسپوتین چاوپێکەوتنی ئەنجام دابووو کەوتبووە ژێر کاریگەری ئەو، ڕوون کردنەوەیەکی سادەی بۆ دان پێدانانی کەسایەتی راسپوتین خستە ڕوو. تیئۆفان هاوکات لەگەڵ ئاماژە بە خراپی ناوبانگی ئەو گوتی: (من لە تاوانەکانی ئەو ئاگادارم... ئەو زۆر تاوانی کردووە کە هەندێکیان زۆر گەورەن. ئەو لەگەڵ ئەوەشدا دوای ئەنجامدانی هەر تاوانێك لە دەرگای خوای مەزن تۆبەو داوای لێبۆردن دەکاتو بە پشتگەرمی بە بەخششی خودا وەك منداڵێك کە تازە لە دایك دەبێت پاکو بێگەرد دەبێتەوە!)[21]

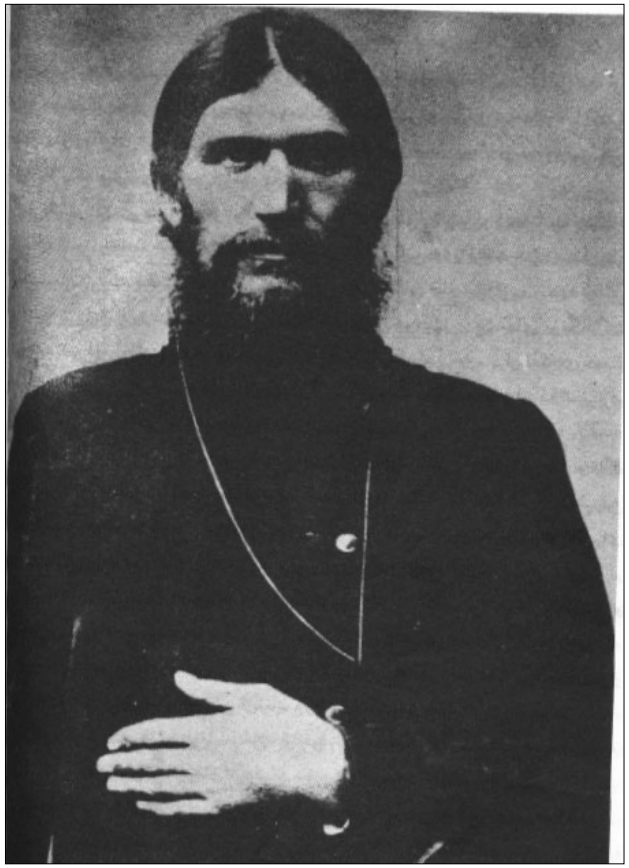
20-Theophane

٢١- وتنی ئەو وتانە لە زمانی پیاوێکی ئایینی، ئەویش لە پۆستی ئۆسقۆفی کەنیسەی گەورەی ئۆرتۆدۆکسەوە سەیرو سەمەرە دەهاتە بەرچاو. بەاڵم ئەو کەسەی کە ئەو قسانە لە زمانی ئۆسقۆفی گەورەی کەنیسەی ئۆرتۆدۆکس دەگێڕێتەوە موریس پاڵئۆلۆگی Maurice paleologue نووسەرو میژوونووسی بەناوبانگی فەرانسەیە کە لە سااڵنەکانی کۆتایی حکوومەتی تێزار باڵوێزی فەرانسە بووە.

راسپوتین له یەکەمین چاوپێکەوتنی لەگەڵ تێزارو ئەلێکساندرا، ئەوان دەخاتە ژێرکاریگەری خۆی‌و لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر بابەتی نەخۆشی جێنشینی کەم تەمەنی تێزارو رۆڵی راسپوتین لە چارەسەر کردن‌و کۆنترۆڵی ئەو نەخۆشییە لە ئارادا نەبوایە، نەیدەتوانی لە دەرباری رووسیا ئەوەندە گرینگی‌و دەسەلاّت بەدەست بهێنێ و بەکردەوە تێزارو شاژن بخاتە ژێر دەسەلاّتی خۆی. نیشانەکانی نەخۆشی هیمۆفیلیا هەر لەسەرەتاکانی منداڵی ئالێکسیسەوە خۆی وەدەرخست‌و بەهۆی ئەوە کە پزیشکەکان نەیانتوانی چارەسەری بکەن، بە پێداگری شاژن داوایان لە راسپوتین کرد کە سەردانی ئەو منداڵە بکات. راسپوتین یەکەم جار لە بارودۆخێکی قەیرانی کەهەوڵی پزیشکەکان بۆ بەرزکردنی خوێبەربوونی ئالێکسیس هیچ دەرەنجامێکی لێ نەکەوتبوّوە، لەسەر جێگەی ئەو ئامادە ببوو لە حاڵەتێکدا کە داوای لە شاژن کرد چاو لە چاوی برێت، دەستی بەخۆێندنی هەندێك دووعا کرد کە کەس ماناکەی نەدەزانی. بەلاّم تێزارنیکۆلای دووهەم‌و شاژن کە لەسەر جێگەی منداڵەکەیان ئامادە بوون، بە سەرسوورمانەوە بینیان خوێنرێژی کورەکەیان هاوکات لەگەڵ خوێندنی ئەو پارانەوانە هێدی هێدی راوەستاو ئالێکسیس لە مردن رزگاری بوو. هاتوو چۆی راسپوتین دوای ئەم رووداوە زیاتر ببوو مەلیکە ئالێکساندرا کە باوەڕی بەهێزی لە رادەبەدەرو بان مرۆڤیی (مافوق بشری) راسپوتین هێنا بوو، داوای لێکرد بەردەوام لە دەروبەری کۆشك‌و لە بەردەستیدا بێت بۆ ئەوەی لەکاتی سەرهەڵدانی هەر جۆرە مەترسییەك بۆ جێنشینی رووسیا بەبێ فیرۆدانی کات بگاتە سەری. بەلاّم ئیتر کەڵك وەرگرتن لە موعجزەو کەرامەتی راسپوتین تایبەت بە ئالێکسیس نەببوو ژنانی دەرباری‌و دەوڵەمەندانی رووسیاش بۆ کەڵك وەرگرتن لە راسپوتین‌و گوێگرتن لە پێشگۆییەکانی ئەو نۆبەیان دەگرت. راسپوتین هەموو شەوێك لەو کۆرە بەزمانەی کە بە خاتری ئەو ئامادە دەکرا، بەشداری دەکردو دەنگۆی ئەوە لە ئارادا بوو کە شەوانە دوای خواردنەوەو خۆشڕابواردن، لەگەڵ ژنێکی دەرباری یان دەولەمەند دەخەوێ. راسپوتین لەسالّی ١٩١٠دا بە کەڵك وەرگرتن لە کارتێکەری‌و دەسەلاّتی خۆی لەسەر شاژن‌و کەسانی دەربار دەستی بەدەست تێوەردان لە کاروباری دەوڵەتی کردو ئێستۆلیپین، سەرۆك وەزیرانی ئەو کاتی رووسیا کە لەو دەست تێوەردانانەی ئەو تووڕە ببوو، لەسەرەتاکانی سالّی ١٩١١ فەرمانیدا تا هەندێك لێکۆلینەوە سەبارەت بە کارەکانی ئەو ئەنجام بدرێت.

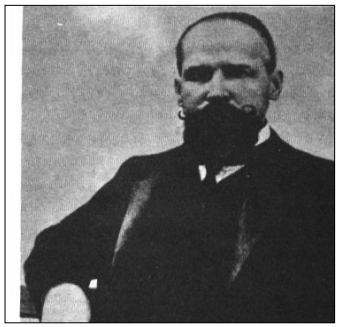
راپۆرتی پۆلیس کە پێشینەی تاریك‌و کردەوە خراپ‌و ناحەزەکانی راسپوتین تێدابوو بە تێزار ئەسپێردرا. بەلاّم تێزار کە ئاگاداری هۆگری‌و پشت ئەستووری مەلیکە ئالێکساندرا بەو قەشە

نەناسراوە بوو هیچ هەلّوێستێکی بۆ سنووردار کردنی کارەکانی ئەو نەگرت. ئێستۆلیپین خۆی دەستبەکار بووو بەبێ ئیزنی پێشوو لە تێزار، فەرمانی دوورخستنەوەی ئەوی لە پێتەخت دەرکرد. شاژن زۆر بەتوندی دژی ئەو بڕیارەی سەرۆك وەزیران راوەستا، بەلاّم تێزار کە لە راپۆرتی پۆلیس سەبارەت بە رابردووی راسپوتین‌و کردەوەکانی لە دەربار بەپەرۆش هاتبوو هیچ هەلّوێستێکی ئەوتۆی بۆ هەلّوەشاندنەوەی فەرمانی سەرۆك وەزیران ئەنجام نەداو راسپوتینیش بۆ ناڕەزایەتی دەربڕین لەبەرامبەر فەرمانی ئێستۆلیپین، لەساینت پیتەرز بۆرگەوە یەکسەرە بەرەو "بیت المقدس" وەڕێکەوت.

راسپوتین لەسەرەتای تێخزان بۆ دەرباری رووسیا

راسپوتینو دەسەلاتی ئەو لە دەرباری رووسیا بلاۆ دەکردەوەو بە راشکاوی یان لە پەردەدا (شاراوە) باسی گەندەلی‌و پیۆەندییە سێکسییەکانی ئەویان لەگەلّ ژنانی دەربار دەکرد. لەنیۆ خەلّکدا دەنگۆی ئەوەش هەبوو کە راسپوتین تەنانەت لەگەلّ خودی شاژنیش پیۆەندی هەیەو ئەم چیرۆکە دم بە دم دەگەڕا کە راسپوتین بەهیۆی هیپنۆتیزم تیۆزار ناچار دەکات پیۆلاۆەکانی بۆ داکەنیۆت‌و لاقەکانی بۆ بشوات‌و دواییش لەبەر چاوی ئەو لەگەلّ شاژن جووت دەبیۆت!.

ئیۆستۆلیپین سەرۆک وەزیرانی لیۆبانووو بەهیۆزی رووسیا

کە بەدەست ئەفرادی راسپوتین کوژرا

وردە وردە قسەو باسی راسپوتین بوو بە گرینگترین بابەتی رۆژی رووسیاو قسەو باسی ئەو رووداوە بۆ ئەنجوومەنی دووماش کیۆشرا. "میخائیل رووذیانکۆ"[۲۳]ی سەرۆکی دووما کە یەکیۆك لە ئەفسەرانی سوارەی تیۆزار بوو، داوای لە نوێنەرانی دووما کرد کە لە قسەو باس سەبارەت بەو بابەتەو دووپات کردنەوەی ئەو داستانە زیندووانەی کە لەناو خەلّکدا بلاۆ بۆتەوە خۆیان بپاریۆزن تا خۆی ئەم بابەتە لەگەلّ تیۆزار باس دەکات. تیۆزار لەکاتی چاوپیۆکەوتن لەگەلّ سەرۆکی دووما گووتی کە خۆشی لەو بابەتەو ئەو دەنگۆیانەی کە لەبارەی ژیانی شاژن دەیبیستیۆ بە پەرۆشەو داوای لە رووذیانکۆ کرد کە هەندیۆك لیۆکۆلینەوەی نهیۆنی سەبارەت بە کارەکانی راسپوتین ئەنجام بداو دواییش دەرەنجامەکەی پیۆرابگەییۆنیۆت. راپۆرتی رووذیانکۆ

23-Michael Rodezianko

راسپوتین لە "بیت المقدس"یشەوە پیۆەندی خۆی لەگەلّ مەلیکە ئالیۆکساندرا نەپچڕاندو لە نامەکانیدا بۆ شاژن، بەردەوام ئیۆستۆلیپینی بە پیلانگیۆڕی دژی بنەمالّەی پاشایەتی تۆمەتبار دەکرد. شاژن رقو کینەو شکی خۆی بۆ تیۆزارنیکۆلای دووهەم گواستەوەو هەر بەو هۆیەشەوە هیۆدی هیۆدی پیۆەندییەکانی تیۆزارو سەرۆك وەزیرانە کارامەکەی بەرەو سارد بوونەوە دەرۆیشت. تا ئەوەکە لەسیۆپتەمبەری سالّی۱۹۱۱و لە کاتیۆکدا کە تیۆزار لەگەلّ سەرۆك وەزیرانەکەی بۆ پەردە لەسەرلابردنی پەیکەری ئالیۆکساندیۆری سیۆهەم رۆیشتبوونە کییەف، ئیۆستۆلیپین بەدەستی پیاویۆك کوژرا کە دواتر زانرا یەکیۆك لە ئەندامانی پۆلیسی نهیۆنی رووسیا بووە. خالّی سەیروسەمەرە ئەوە بووکە لەکاتی رووداندی تیۆرۆرەکە راسپوتینیش کە تازە لە بیت المقدس گەڕابۆوە لە کییەف ئامادە بوو. راسپوتین دوای کوژرانی ئیۆستۆلیپین لەسەر داواکاری مەلیکە ئالیۆکساندرا گەڕایەوە پیۆتەخت‌و دووبارە سەردانی جیۆنشینی ۷سالّەی رووسیا کردەوە کە دووچاری نەخۆشییەکە هاتبۆوەو لەمەترسی مردن دابوو. جاریۆکیتر هەلّکەوتی رۆژگار یان موعجزە کاری خۆی کردو جیۆنشینی رووسیا لە مەترسی مردن رزگاری بوو. پزیشکان‌و پسپۆڕانی ناسراوی رووسیا کە توانای چارەسەرکردنی نەخۆشییەکەی جیۆنشینی رووسیایان نەبوو، ناتوانن پاساویۆکی گونجاو سەبارەت بە رۆلّی راسپوتین لە چارەسەر کردنی ئەو نەخۆشیە بهیۆننەوە. تەنیا رووڕکردنەوەیەکی کە لەم بابەتە داروە ئەوەیە کە راسپوتین بەهیۆزی هیپنۆتیزم ئەو نەخۆشییەی کۆنترۆل دەکرد. لە پەرتۆکی " نیکۆلاو ئالیۆکساندرا"دا کە بەرهەمی "رۆبیۆرت ماسی"ەو خۆشی بە نەخۆشی هیمۆفیلی دەینالاّند، ئاماژە بە هەندیۆك بابەتی جۆراوجۆر لە کۆنترۆلّی ئەو نەخۆشییە بە هیپنۆتیزم کراوە. رۆبیۆرت ماسی لە زمانی ژمارەیەك لە ئەندامانی دەربارو پیاوانی رووسیا لەسەردەمی دەسەلاّتی تیۆزار نیکۆلای دووهەمو تەنانەت نەیارانی راسپوتینیش ئاماژە بە کاریگەری نائاسایی‌و لە رادەبەدەری چاوە کارتیۆکەرەکانی لە بینەران دەکات. بەم چەشنە پیۆگەی راسپوتین دوای کوژرانی ئیۆستۆلیپین لە جاران پتەوتر بووو هەولّەکانی جیۆنشینی ئیۆستۆلیپینیش (ڤیلادیۆمیر کۆکۆڤسیتسۆڤ)[۲۲] بۆ پچڕاندنی دەسەلاّتی راسپوتین لەدەرباری رووسیا بیۆ ئاکام مایەوە. لەو کاتەدا رۆژنامەو چاپەمەنی‌یەکانی رووسیاش کە تا رادەیەك ئازادییان بەدست هیۆنا بوو، هەندیۆك هەوالّو دەنگۆگەلیان سەبارەت بە

22-Vladimir Kokovtsitsov.

زۆربەی ئەو دەنگۆیانەی سەلماند کە پەیوەست بوو بە گەندەڵی‌و دەستێوەردانە نابەجێیەکانی راسپوتین لە کاروباری دەوڵەت. بەڵام ئەم راپۆرتەش هەروەک راپۆرتەکەی ئێستۆلیپین دەرەنجامێکی لێنەکەوتەوە‌و تەنانەت تێزار بەهۆی پشتیوانی توندو بەردەوامی شاژن لە راسپوتین، داواکارییەکەی رووەزیانکۆی سەبارەت بە ئامادەبوونی لە رووبەڕووی قەبوولّ نەکرد. تێزار نیکۆلای دووهەم بڕیاریدا لەفێوریەی سالّی ١٩١٣جێژنی سێسەدەمین سالّی پاشایەتی رۆمانۆفەکان لەسەر رووسیا بەڕێوە بەرێت، بەڵام رێوڕەسمی ئەو جێژنە کە لە کەنێسەی گەورەی ساینت پیتەرز بۆرگ بەڕێوەچوو، بەهۆی بەگژداچوونی تووندو ناحەزی راسپوتین‌و رووەزیانکۆ (سەرۆکی دووما) بەریسوایی کێشرا. راسپوتین لەو جێگەیە دانیشتبوو کە بۆ رووەزیانکۆ تەرخان کرابوو و گوێی لە ئاگادار کردنەوەی یاساوڵەکان بۆ هەستان لەسەر کورسی رووەزیانکۆ رانەدەگرت. رووەزیانکۆ کە خۆی پیاوێکی بە خۆەو چوار شانە بوو خۆی ئەو کارەی گرتە ئەستۆ و راسپوتینی لەسەر جێگاکەی بەزر کردەوە‌و بەزەوی دادا. ئەو رووداوە سەرۆکی دووەمای لە بەر چاوی تێزار خست‌و ئەوی بۆ رێوڕەسمەکانی دواتری مۆسکۆ پێتەخت بانگهێشتن نەکرد. شکۆی جێژنەکانی سێسەدەمین سالّی پاشایەتی بنەماڵەی رۆمانۆف‌و ئەو حەشیمەتەی کە لە مۆسکۆ بۆ پێشوازی تێزار کۆببوونەوە ئەو باوەڕە هەڵەیەی لە دەروونی تێزارو شاژندا بەهێزکرد کە گەلی رووسیا بەراستی‌و لەقوڵایی دڵۆ گیانەوە لایەنگری ئەوانن. راسپوتین کە لەدژایەتی سەرۆک وەزیران‌و سەرۆکی دووما سەبارەت بە خۆی تێگەیشتبوو‌و بەتایبەت دوای ئەکێشەیەی کە لە رێوڕەسمی دەسپێکردنی جێژنەکان لەگەڵ سەرۆکی دووما تووشی ببوو، رێژەی هەوڵەکانی بە دژی ئەوان چڕتر کردو شاژنیش کە لەژێر کارتێکەری‌و لەمێشکرۆکردنی ئەودا بوو، بەراشکاوی سەرۆک وەزیران‌و سەرۆکی دووما‌و وەزیرەکان‌و نوێنەرانی دووما‌ی بە مرۆڤ گەلێکی ترسەنۆک‌و نەفام کە "تێزاری خۆشەویست" لەخەڵک جیا دەکەنەوە ناودێر دەکردو ئەو لەمەترسی شۆڕش دەترسێنن. مەلیکە ئالێکساندرا لەو رۆژانەدا لەگەڵ لایەنگرانی خۆی باسی حکوومەتی تێزاری لە نێو دڵی خەڵکی دەکردو دەوڵەت‌و دووما‌ی وەک لەمپەرو جیاکەرەوەی سەرەکی پتەو کردنی ئەو پێوەندییە دەزانی!. بەڵام رێك لەو رۆژانەدا کەمەلیکە ئالێکساندرا باسی لە حکوومەتی تێزار لە نێو دڵی خەڵکی‌و ئەو "پێوەندییە لێکدانەبڕاوە"ی ئەوی دەکرد، شەپۆلی ناڕەزایەتی لەسەرانسەری رووسیا بەرزتر دەبۆوەو ٧٠٠ هەزارکەس لە کرێکارانی رووسیا خەریکی مانگرتن بوون. ژمارەی مانگرتوان لە

ژانڤیەی سالّی ١٩١٤دا گەیشتە یەك میلیۆن کەس‌و لەناوچەی باکۆ بەهۆی تەقەی سەربازانی قەزاق لەکرێکارانی مانگرتووی نەوت، سەدان کەس کوژرانو بریندار بوون. لەژووئیەی سالّی ١٩١٤دا ژمارەی کرێکارانی مانگرتوو بۆ یەك میلیۆن‌و پێنسەد هەزار کەس پەرەی سەندو کرێکاران لە شەقامەکانی پێتەخت خەریکی دامەزراندنی سەنگەرو شەڕو پێکدادان لەگەڵ هێزە چەکدارەکان بوون. لەو کاتەدا تێزار لەژێر کاریگەری لەمێشك رۆکردنەکانی شاژن‌و راسپوتین، سەرۆك وەزیرانی لەسەرکار لابردو دیسان بە پێشنیاری ئەوان پیرە مێردێکی ٧٦ سالّەی بەناوی "ئیڤان گۆرمیکین"[٢٤] بەجێنشینی ئەو هەڵبژارد. گۆرمیکین لەسالّی ١٩٠٦یش هەر پۆستی سەرۆکایەتی وەزیرانی لەئەستۆ بوو، بەڵام بەهۆی ناشیاوی لە چارەسەرکردنی گرفتەکانی رووسیا دوای رووداوەکانی سالّی ١٩٠٥ لەسەرکار لابردرا بوو. بە دانانی گۆرمیکین بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی بەکردەوە هەوساری کاروباری ولاّت کەوتە دەستی راسپوتین. لەبەرئەوەی کە راسپوتین لەو رێکەوتەوە بە شێوەیەکی راستەوخۆو بە راشکاوی بەشداری لە دانان‌و لەسەرکار لابردنی وەزیران‌و پۆستەگرینگەکانی دەوڵەتی‌و سەربازی دەکردو مەلیکە ئالێکساندراش کە لە بارەی هەر کام لە کاربەدەستانی حکوومەت رای دەردەبڕی، بەراشکاوی‌دەیگوت: " بەهۆی ئەوە کە دۆستی ئێمە (راسپوتین) سەبارەت بە فلاّن کەس خۆشبینە، پێشنیاری هەڵبژاردنی ئەو بۆ ئەم پۆستە دەکەم" یان لەبەر ئەوەی کە فلاّن کەس دوژمنی دۆستی ئێمەیە، هەڵبژاردنی ئەو بۆ ئەم پۆستە لە بەرژەوەندیدا نییە! لە ئەنجامی ئەو دەستێوەردانانە، کەسانی شیاوو خاوەن کەسایەتی کە ئامادە نەبوون سووکایەتی دەستماچکردنی راسپوتین قەبوولّ بکەن، دەستیان لەکار کێشاوەو ژمارەیەك ئەفرادی ناشارەزاو نەفامو ناکەس جێگەی ئەوانیان گرتەوە. مۆریس پالئۆلۆگی بالّوێزی ئەوکاتەی فەڕانسە لە دەرباری تێزار کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، لەبارەی چەپەڵی‌و سووکی‌و گەندەڵکاری ئەو کەسانەی کە لەو سەردەمە هەستیارەی مێژووی رووسیادا لەسەر پۆستە گرینگەکان دادەمەزران دەنووسێ: "ژمارەیەك لەو ئەفرادە هاوسەریان دەخستە باوەشو پاڵ راسپوتین بۆ ئەوەی بە کەڵك وەر گرتن لە دەسەلاّتی ئەو، پایەو پلەیەك بەدەست بێنن". شەڕی یەکەمی جیهانی پێنج مانگ دوای لەسەرکار دانانی گۆرمیکین بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی رووسیا دەستی پێکرد.

24- Ivan Goremykin .

رووسیا لەسەرەتای ئەو شەڕە بۆ پشتیوانی لە سێربستان بە دژی نەمسا راوەستاو ئەڵمانیاش بۆ پاڵپشتی کردنی نەمسا بەدژی رووسیا شەڕی راگەیاند. هێزەکانی رووسیا لەقۆناغە سەرەتاییەکانی شەڕدا هەندێك سەرکەوتنیان بەدەست هێنا. بەڵام بە هاتنە ژوورەوەی ئەڵمانیا بۆ شەڕ، هێزەکانی رووسیا بە لێکەوتنی زەردەو زیانێکی زۆر قورس ناچار بە پاشەکشە بوون. ئەو تێکشکانە هەستی دژایەتی کردنی ئەڵمانیای لە رووسیادا هاروژاندو تێزاریش بۆ دژەکردەوە لەبەرامبەر ئەڵمانیەکان، ناوی ئەڵمانیی پێتەختی لە ساینت پیتەرز بۆرگەوە بۆ ناوی رووسیی پێترۆگراد گۆڕی. بەڵام هەستی دژە ئەڵمانیایی خەڵك پتر رووبەرووی شاژنی بە رەچەڵەك ئەڵمانیایی دەبۆوە کە پێشتر بەهۆی پشتیوانی لە راسپوتین پێگەو متمانەی خۆی لە دەستدا بوو.

***

شەڕی یەکەمی جیهانیخالێکی وەرچەرخان بوو لە مێژووی رووسیاو جیهان دا. دەوڵەتی تێزاری رووسیا کە ئامادەیی تەواوی بۆ بەشداری لەم شەڕەدا نەبوو، بە ماوەی سێ ساڵ ١٥ ملیۆن سەربازی بۆ بەرەکانی شەڕ نارد کە زیاتر لە ٩ ملیۆن کەسیان کوژرانو بریندار یان بە دیل گیران. ژمارەی سەربازانی رووس کە لەو شەڕەدا کوژران زیاتر لە ملیۆنێکو ٧٠٠ هەزار کەس بووو ژمارەی بریندار‌بوان لە ٤ ملیۆن ونۆسەد هەزار کەس تێدەپەڕی. گەورەترین گرفتی رووسیا لەو شەڕەدا دوای ناشیاوی سەرکردەکانو دەستێوەردانی ئەفرادی ناشارەزا لە هونەری سەربازی لە شەڕەکاندا بریتی بوو لە ئامادە کردنی کەلو پەلو خواردەمەنی یان بە واتا سەربازییەکەی گرفتی لۆژێستیکی بوو، لەبەرئەوەی‌کە بەرەکانی شەڕ هەزاران کیلۆمەتر لەسەرچاوەکانی دابینکردنی هێزەکانی رووسیا دوور بووو رێگەی ئاسنی رووسیاش توانایی‌و کێشی تەواوی بۆ گەیاندنی پێداویستییەکانی شەڕو خواردەمەنیی ملیۆنەها سەربازی رووسیا لە بەرەکانی شەڕدا نەبوو. لەو بارودۆخە هەستیارەدا دەسەلاّتو کارتێکەری راسپوتین لەدەرباری رووسیا گەیشتبووە بەرزترین رادەی خۆی. بە جۆرێك کە موریس پالّئۆلۆگی بالّوێزی ئەوکاتەی فەڕانسە لە رووسیا بەم شێوەیە لەسەر تێزار دەنووسێ کە تێزار نیکۆلای دووهەم لەژێر کاریگەری لەمێشك رۆکردنەکانی ئەو بڕیاریدا خۆی سەرکردایەتیی چالاکییەکانی بەرەکانی شەڕ لە ئەستۆ بگرێت. تێزار رۆژی پێنجەمی سێپتەمبەری سالّی ١٩١٥ بەرەو ناوەندی گشتیی سەرکردایەتی هێزەکانی رووسیا لە هەشت سەد کیلۆمەتری باشووری پێترۆگراد وەڕێکەوتو بە رۆیشتنی ئەو لە پێتەخت بەکردەوە

هەوساری کاروباری رووسیا کەوتە دەست مەلیکە ئالیکساندرا کە ئەویش بە نۆبەی خۆی بەڕێوەبەری فەرمانەکانی راسپوتین بوو. لەسەرەتادا ئامادە بوونی تێزار لە بەرەکانی شەڕ کەمێك بووە هۆی بەرز بوونەوەی ورەی ئەفسەرانو سەربازانی رووسیو هەر بەم هۆیەشەوە هێزەکانی رووسیا لە کۆتاییەکانی سالّی ١٩١٥و سەرەتاکانی ١٩١٦ هەندێك سەرکەوتنیان لە بەرەکانی شەڕی ئەڵمانیا بەدەست هێنا، بەڵام تەمەنی ئەو سەرکەوتنانە کە زەردەو زیانێکی زۆری لێکەوتەوە لەناوەراستەکانی سالّی ١٩١٦ کۆتایی پێهاتو هێرشە بەرپرچدەرەوەکانی ئەڵمانیاو پاشەکشەی هێزەکانی رووسیا دەستی پێکرد. بە نەبوونی تێزار لە پێتەخت شیرازەی کاروباری حکوومەت لێك هەڵوەشاوەو تێزار لەسەرەتاکانی فیوریەی سالّی ١٩١٦ کە بە تەواوی کۆنترۆڵی کارەکان لەدەستی گۆرمیکینی پیر دەرچوو بوو، بەپەلە گەڕایەوە بۆ پێتەخت تا سەرۆك وەزیرانێکی نوێ بۆ رووسیا هەڵبژێرێت. راسپوتین ئەمجارەشیان ئەو کەسەی کە مەبەستی بوو لەسەر دەستی شاژن بە سەر تێزاری داسەپاند. سەرۆك وەزیرانی نوێ پیاوێك بوو بەناوی "بوریس ئیستۆرمێر"[٢٥] کە پێشتر بەرپرسی بۆنەگێڕانی دەربار بووو تەنیا هونەری ئەو بریتی‌بوو لە دووروویی‌و زمان چەوری. هەڵبژاردنی پیاوێکی بەدناوو سووکی وەك ئیستۆرمێر بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی رووسیا لەنێوان ئەندامانی ئەنجوومەنی دووما تۆفانێکی لەرق‌و بێزاری سازکرد، بەڵام تێزار لە رۆژی ٢٢ی فیۆریەی‌سالّی ١٩١٦ بە پێشنیاری شاژن بۆ جێگیرکردنی پێگەی سەرۆك وەزیرانەکەی، لە کۆبوونەوەی دووما بەشداری کردو دوای وتارێك سەبارەت بە شەڕ، ئیستۆرمێری وەك سەرۆك وەزیرانی نوێ بە دووما ناساند. نوێنەرانی دووما لەو کۆبوونەوەیەداو لە رووی تێزار نەیانتوانی هیچ دژە کردەوەیەك لە خۆیان وەدەرخەن، بەڵام رق‌و کینەی ئیستۆرمێریان هەر لە دڵدا مایەوە. لە لایەکی‌ترەوە دوابەدوای هەڵبژاردنی ئیستۆرمێر بۆ پۆستی سەرۆکایەتی وەزیران، شیاوترین وەزیرەکانی حکوومەتەکانی پێشوو وەکوو "سازۆنۆف"[٢٦] وەزیری دەرەوە کە لەسالّی ١٩١٠ بەرپرسایەتی ئەو پۆستەی لە ئەستۆ بووو "پۆلیڤانۆف"[٢٧] وەزیری شەڕ کە بەڕای چاوەدێرە بیانی‌یەکان لێهاتووترین کەسایەتی سەربازی رووسیا بوو، دەستیان لە کار

25-Boris Sturmer

26-Sazonov

27-Polivanov

کێشاوە. تێزار دوای ئەم گۆڕانکارییانە گەڕایەوە بۆ بنکەی سەرکردایەتی لەبەرەی شەڕ و جارێکیتر بەڕێوەبەرایەتی کاروباری دەوڵەت کەوتەوە دەستی مەلیکە ئالێکساندراو راسپوتین. بەڵام شاژنو راسپوتین نەتەنیا لە بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت لە پشت بەرەی شەڕ، بەڵکو دەستیان لە دیاریکردنی ڕێبازی سەربازیو سیاسەتی شەڕیش وەردەداو نامە گۆڕینەوەکانی مەلیکە ئالێکساندرا لەگەڵ تێزار لەو کاتەی کە سەرۆکی گشتیی هێزەکانی ڕووسیا بوو، نیشان دەدات کە شاژن لەتەواوی ئەو ماوەیەدا ئاگادارو بەشداری وردەکارییەکانی پلانەکانی شەڕ بووەو لەهەرکام لەو نامەو تێلگرافانەدا بۆچوونەکانی راسپوتینی سەبارەت بەکاروباری سەربازی بەو چەمکانە کە "دۆستی ئێمە پێشنیار دەکات "یان "براەری ئێمە دوێنێ شەو بینیویەتی" واتە "لە خەودا بینیویەتی"و "دۆستی ئێمە داوات لێدەکات" لە مێشکی تێزاری ڕۆدەکرد.

بەپێی ئەو نامانەی کە لەبەردەست دایە، راسپوتین لە کۆتاییەکانی سالّی ۱۹۱۵و سەرەتاکانی سالّی ۱۹۱۶ پتر پێشنیاری هێرش بردن لەبەرە جۆراوجۆرەکانی شەڕ دەکات، بەڵام لەناوەراست مانگەکانی سالّی ۱۹۱۶و دوابەدوای سەرکەوتنی هێزەکانی ژنێرال "برۆسیلۆف"[28] لە بەرەی "گالیسیا"[29] کە زەرەدو زیانێکی قورسی لێکەوتەوە، پێشنیاری ڕاگرتنی شەڕی ئەو بەرەیە دەکات. ژنێرال "ئالێکسیڤ"[30]ی سەرۆکی ناوەندی سووپای ڕووسیا تێزار ڕازی دەکات کە هێرشەکان درێژەی هەبێت، بەڵام شاژن جارێکیتر تێلگرافێك دەنێرێتو داوا دەکات کە "دۆستی ئێمە لەوە کە برۆسیلۆڤ پێشنیاری ئەوی جێبەجێنەکردووە زویر بووەو جەختی لەسەر دەکاتەوە کە ئەو بڕیارە لەسەرەوە واتە لای خوداوە هاتووە! لە ڕۆژی ۲۵ی سێپتەمبەری سالّی ۱۹۱۶ تێلێگرافێکیتر بەم واتایە لەلایەن شاژنەوە بەدەستی تێزار دەگات: "ئاە ئازیزم. دووبارە فەرمان بە برۆسیلۆڤ بدە کە ئەم کوشتو کوشتارە ڕابگرێت... ئێوە دەبێ زۆرتر گرینگی بە پێشنیارەکانی برادەرەکەمان بدەن. ژێنڕاڵەکانی ئێمە گرینگی بە ژیانی مرۆڤەکان نادەن. ئەمەش تاوانێکی مەزنە". لەئەنجامدا تێزار لە ڕۆژی ۲۵ی سێپتەمبەردا ملکەچی ڕوانگەکانی راسپوتین بووو لە ولاّمی تێلێگرافەکەی شاژن دا دەنووسێ: "ئازیزم فەرمانم بە برۆسیلۆڤ دا کە هێرشەکان

28-Brusilov

29-Galicia

30-Alexiev

ڕابگرێت". برۆسیلۆف کە لەو فەرمانە لەنەکاوەی تێزار سەری سووڕدەمێنی، بەناچاری هێرشەکان ڕادەگرێتو ئەمەش دەبێتە هۆی دەستپێکردنی پاشەکشەو تێکشکانە گەورەکانی ڕووسیا لە کۆتاییەکانیسالّی ۱۹۱۶و سەرەتاکانی سالّی ۱۹۱۷. ژێنڕاڵ ئالێکسیڤ دواتر گوتی کە دەستێوەردانەکانی شاژن لە کاروباری نیزامیو لەمێشك ڕۆکردنەکانی راسپوتین کە نەتەنیا لەسەر شاژن بەڵکوو لەسەر تێزاریش کاریگەر بوو، فاکتەری هەرە گرینگی شکستەکانی ڕووسیا لەشەڕی یەکەمی جیهانی بووە. لەزمانی ئالێکسیڤەوە دەگێڕنەوە کە "دوای لەسەرکار لاچوونی تێزار، لەنێوان بەڵگەنامەکانی شاژندا نەخشەیەکی تەواوی بەرەکانی شەڕ بیندرایەوە، لە کاتێکدا لەو نەخشەیە تەنیا دوو نووسخە لەبەردەست دابوو کە یەکیان لە ژووری کاری منو ئەوەی تریان لە ژووری کاری تێزار دابووو خوا دەزانی بە چ مەبەستێك ئەو نەخشەیەیان لەبەردەستی شاژنو لە ڕاستیدا لەبەردەستی راسپوتین داناوە". لە پاییزی سالّی ۱۹۱۶دا ئالۆزیو ناڕەزایەتی لە ڕووسیا گەیشتە بەرزترین ڕادەی خۆی. دەوڵەتی لاوازو بێدەسەلاّتی ئێستۆرمێڕ بە هیچ جۆرێك توانایی چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ڕۆژانەی خەڵکی بەتایبەت لەبواری کەمی خواردەمەنی نەبوو. هەواڵەکانی شکستو پاشەکشەو زەرەدو زیانی قورسی نوێ لە بەرەکانی شەڕ، هەموو خەڵکی تووڕە کردبووو مانگرتنو کەمکاری لە کارگەو دامو دەزگا دەوڵەتییەکان ڕووسیای بەرەو مەرگەجارێکی تەواو کێشا بوو. لەم میانەدا دەنگۆی تایبەت بە دزێوی دەربارو گەندەڵکارییەکانی راسپوتینو پێوەندی ئەو لەگەڵ شاژن لە پێتەختو شارە گەورەکانی ڕووسیا ڕۆیشتبووە دەرێو خزیبووە ناو ریزەکانی سوپاو لەوێشەوە لە ڕێگای سەربازە بریندارەکان کە دەگەڕانەوە زێدی خۆیان، بە گوندەکانیش گەیشتبوو. جگە لەوەو هاوکات لەگەڵ دەسپێکردنی پاشەکشەی هێزەکانی ڕووسیا لەبەرەکانی شەڕ، بە بەربلاّوی دەنگۆی ئەوە بلاّو ببوّوە کەراسپوتین شۆفاری ئەڵمانییەکانەو بە هاریکاری شاژنو ئێستۆرمێڕ کە هەردووکیان بە ڕەچەڵەك ئەڵمانی بوون، زانیارییە نهێنییەکانی تایبەت بە گواستنەوەی هێزەکانی ڕووسیاو پلانە جەنگیەکانی تێزاریان بە ئەڵمانییەکان ڕاگەیاندووە. نوێنەرانی دووماش بە تووندی لە دەستێوەردانەکانی راسپوتین لە کاروباری سەربازیو دەوڵەتی نارازی ببوونو لە کۆبوونەوەی مانگەکانی سێپتەمبەرو ئۆکتۆبەری دووما، نوێنەرانی دووما لەچەپو ڕاستو لیبێڕاڵو تەنانەت ژمارەیك لە نوێنەرە دەمارگرژەکانی لایەنگری تێزاریش لەپشتی تریبوونەوە ئێستۆرمێڕو ڕاسپوتینیان خستە بەر پەلاماری ڕخنەو بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆش ڕەخنەیان لە شاژن دەگرت. تێزار لە ئاکامدا لە

کۆتاییەکانی مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩١٦ بڕیاریدا، ئێستۆرمێر کە لەماوەی هەشت مانگ حکوومەتدا ناشارەزایی و لاوازی و ناشیاوی خۆی سەلماندبوو لەسەرکار لابەرێت. شاژن هەوڵیدا بە ناردنی نامەگەلێك بۆ تێزار کە لەواندا جەخت لەسەر باوەڕو متمانەی راسپوتین بەئێستۆرمێر کرابوو، هاوسەری لەم بڕیارە پەشیمان کاتەوە بەلاّم تێزار ئەمجارەیان راسپاردەکانی راسپوتینو شاژنی قەبوول نەکردو لە رۆژی نۆیەمی نۆڤەمبەر لە نامەیەکدا بۆ شاژنی نووسی کە "بە داخم ئەمجارەیان نەمتوانی پێشنیارەکانی دۆستەکەمان (راسپوتین) جێبەجێکەم. من کاتژمێرێکی‌تر ئێستۆرمێر ئاگادار دەکەمەوە کە دەست لە کار بکێشێتەوە. هیچکەس باوەڕی پێی نییەو باڵوێزی بریتانیا پێی گوتم کە ئەگەر ئەم دەوڵەتە ماوەیەکی زیاتر لەسەرکار بمێنێتەوە تووشی شۆڕاوییەکی گشتی دەبینەوە". بەلاّم جێنشینی ئێستۆرمێر (ئالێکساندێر ترێپۆڤ)[31] یش نەیتوانی خۆی لەشەڕی راسپوتین دوورخاتەوەو هەر بەو هۆیەشەوە بە پێداگری شاژن، چەند کەس لە وەزیرانی لەسەرکار لابردراوەی حکوومەتی پێشووی کە راسپوتین پشتیوانی لێدەکردن وەك ئەندامی حکوومەتی نوێ هەڵبژارد. ترێپۆڤ هەوڵیدا بە پێدانی ٩٥٠٠٠ دۆلار بەرتیلو پێدانی ئیمتیاز گەلێکی وەك خانوویەکی بەشکۆ لە پێترۆگرادو خزمەتکارو پاسەوان، راسپوتین رازی بکات واز لە دەست تێوەردان لە کاروباری دەوڵەتی بهێنێت، بەلاّم راسپوتین ئەو پێشنیارەی قەبوول نەکرد.

تێزار نیکۆلای دووهەمو مەلیکەئالێکساندرا لە جڵوبەرگی ڕەسەنی خانەدانی پاشایەتی ڕووسیا

31-Alexander Trepov

ترێپۆڤ دواتر بۆ چارەسەرکردنی ئەو گرفتە پەنای بۆ "گراندووك پاول"[32] دواین مامی زیندووی تێزار برد. پاول لە دیمانەیەکدا کە رۆژی شازدەیەمی دێسەمبەری ساڵی ١٩١٦ لەگەلّ تێزارو شاژن ئەنجامی دا، بەرەوڕووی مەلیکە ئالێکساندرا ئاماژەی بەو زیانو زەرەرانە کرد کە دەسەلاّت و بوونی راسپوتین لە دەرباری ڕووسیا لە شەڕەفو کەسایەتی شاژنو تێزاری داوەو گوتی لە بەرژەوەندی تێزارو ڕووسیا دایە کۆتایی بەم بارودۆخە بهێندرێت. تێزار بە هێمنی گوێی لە قسەکانی مامی گرتو داوای لەهاوسەری کرد کە رای خۆی لەو بابەتەدا دەربڕێ. مەلیکە ئالێکساندرا بە توندی قسەکانی مامی تێزاری ڕەد کردەوەو هاوکات لەگەلّ پشتگیری لە راسپوتین، گوتی: "هەموو پێغەمبەران لەسەردەمی خۆیان نەفرەتو سووکایەتیان پێکراوەو هەموویان لە دەورانی ژیانیاندا بووختانی ناحەزیان خراوەتە پاڵ!". هەر لەو ڕۆژانەدا بووکە لە کۆبوونەوەیەکی دوومادا یەکێك لە بەناوبانگترین نوێنەرەکانی لایەنگری تێزار بەناوی "پۆڕیشکۆڤیچ"[33] کە نووسەرو شاعیری بەناوبانگی سەردەمی خۆی بوو، لە وتارێکی تونددا تیژ کە نێزیك بە دوو کاتژمێری خایاندو بە چەپڵەڕێزانی نوێنەرەکانی‌تر پێشوازی لێکرا، هێرشی کردە سەر راسپوتینو بە ترێپۆڤو وەزیرەکانی گوت: "بەڕێزان ئەگەر کەمترین هەستی نیشتمان پەروەستی لە دەروونتان دایە. ئەگەر ناوو شانازییەکانی ڕووسیاو کەرامەتو کەسایەتی تێزارتان خۆش دەوێت، بچنەلای تێزار. بکەونە ژێر پێیو پێی بڵێین ڕووسیا لەمەترسی دایە. ئێمە لەسەرەتای شۆڕش داینو نابێت "موژیك"[34]ێکی نەناسراو خراپی‌تر لەسەر ولاّتی ئێمە حکوومەت بکات". لەو کۆبوونەوە پرجۆش و خرۆشەی دووما کە ئەو قسانە بە راسپوتین دەگوترا، کەسایەتییەکی بەناو بانگ لەنێوان بینەران ئامادە بوو. ئەو کەسایەتییە ناوداره شازاده "فلێکس یۆسوپۆڤ "[35] بووکە تەمەنی بیستو نۆسالّو لەو کاتەدا دەوڵەمەندترین پیاوی ڕووسیا بوو. ئەو زەوییانەی کە لە باوکی بە میرات بۆی مابوۆە بریتی بوون لە ٣٧پارچە زەوی گەورەو حەوت کۆشکی بە شکۆ لە مۆسکۆو پێترۆگرادو قەسرگەلێکی جۆراوجۆر لە نیمچە دوورگەی کەریمە. یۆسوپۆڤ لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ تەنیا یەکێك لە زەوییەکانی ئەو نزیکەی دووسەد کیلۆمەتر بە درێژایی کەناری رۆژئاوای دەریای خەزەر درێژەی هەبوو کە سەرچاوەکانی نەوتو گازو کانزای ئاسنی تێدا بوو. نرخی زەوی‌و زارو سەرمایەو کارگەکانی بە ٣٥٠ تا ٥٠٠ ملیۆن دۆلاری ئەو کات مەزندە کراوە

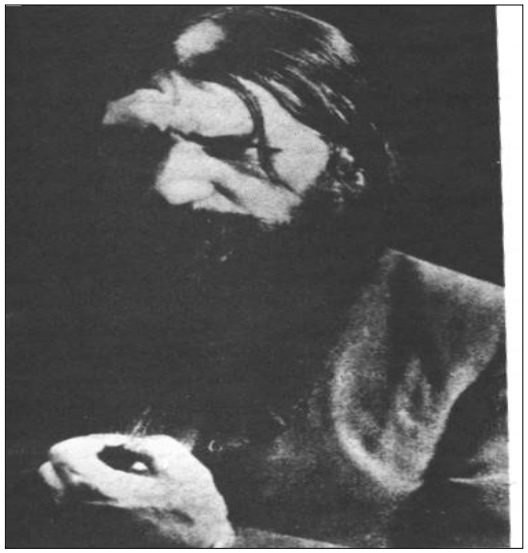
32-Grand Dake paul

33 .Purishkevich

٣٤. Moujik دەستەواژەیەکی ڕووسییە کە بە گوندییەکی نەخوێندەوار یان مرۆڤێکی نەزان دەوترێ

35-Felix Yousoupov

که تەنانەت لەسەرمایەی تێزارەکانیش زۆرتر بوو. یۆسوپۆڤ رۆژی دواتری کۆبوونەوەکەی دووما کە قسەکانی پۆڕیشکۆڤیچی بیستبوو، سەردانی کردو گوتی بۆ رزگاری رووسیا هیچ ڕێگەیەك جگە لە کوشتنی راسپوتین لە بەر دەستدا نییەو ئەو ئامادەیە ئەم کارە بکات، بەڵام بەتەنیایی ناتوانێ سەرکەوێت. پۆڕیشکۆڤیچ بە خۆشحاڵییەوە ئامادەیی خۆی بۆ هاوکاری لەگەڵ ئەو دەربڕیو ئەو دووانە بۆ ئەنجامدانی پلانەکەیان چەند کەسێکیتریشیان بۆ هاوکاری کردنی خۆیان دیاری کرد کە بریتی بوون لە "گراندوك دیمیتری پاولۆڤیچ"[٣٦]، کۆڕی ٢٦ساڵەی مامی تێزارو پزیشکێكو ئەفسەرێکی سوپا کە هەر دووکیان برادەری پۆڕیشکۆڤیچ بوون. یۆسوپۆڤ و هاودەستانی دواین رۆژەکانی مانگی دێسەمبەریان بۆ جێبەجێکردنی پیلانەکەیان تەرخان کرد. یەکێك لە رووداوە سەیرو سەمەرەکانی ژیانی راسپوتین کە ئەفسانەگەلێکی سەبارەت بە ژیانی ئەو دروست کردووە، نامەیەکە کە لەدوایین حەوتووی مانگی دێسەمبەری ساڵی ١٩١٧دا نووسیویەتیو لەو نامەیەدا مردنی خۆی لەسەرەتای مانگی ژانڤیەی ساڵی ١٩١٧ پێشبینی دەکات.

راسپوتین لە رۆژەکانی کۆتایی تەمەنی

36-Dimitry Pavlovich

لەو نامەیەدا کە دوای مردنی راسپوتین بەدەست کەوتووەو نامەکەی بەناوی بچووکی خۆی (گریگۆری) واژۆ کردووە، هاتووە کە ئەگەر بەدەستی کەسێکی ئاسایی بکوژڕێت، رووسیا تووشی هیچ مەترسییەك نابێتەوە بەڵام ئەگەر دەستی شازادەیەك یان کەسێکی نەجیب زادەی دەربار بە خوێنی ئەو سووربێت ئەوە رووسیا بۆماوەی ٢٥ ساڵ هێمنی بەخۆیەوە نابینێو هیچ شازادەو نەجیب زادەیەك لەو ولاتەدا نامێنێتەوە. راسپووتین لە کۆتایی ئەو نامەیەدا بۆ تێزاری نووسیوە: "تێزاری ولاتی رووسیا، ئەگەر رۆژێك زەنگوڵەکانی کەنیسە هەواڵی مردنی گریگۆری بە تۆ رابگەیێنن، ئەوە بزانە ئەگەر دەستی شازادە یان خزمێکی تۆ بەخوێنی من سووربێت، هیچکەس لە ئەندامانی بنەماڵەی تۆ تەنانەت منداڵەکانیشت زیاتر لە دووساڵ دوای مردنی من زیندوو نامێننەوەو هەموویان بەدەستی گەلی رووسیا دەکوژرێن. "یۆسوپۆڤ بۆ جێبەجێکردنی پیلانی کوشتنی راسپوتین لە خا لەسەرەکییە لاوازەکەی ئەو، واتە هۆگری بە ژنانی ناسراو جوانی دەربار کەڵکی وەرگرتو بەبیانووی ئەوەی کە هاوسەرەکەی، پرەنسێس "ئیرینا" دەیهەوێت بە شێوەیەکی تایبەتو نهێنی چاوی بەراسپوتین بکەوێت، ئەوی بۆ کۆشکی خۆی لەشاری پێترۆگراد بانگهێشتن کرد. راسپوتین کە پرەنسێس ئیرینای لەهەندێك لەمیوانیەکانی دەرباربینی بووو هەڵخەڵەتاوی جوانی ئەو ببوو، بە بێ بیرکردنەوە ئەو بانگهێشتنەی قەبووڵ کردو بەڵێنی دا ئەو میوانیە بە نهێنی بپارێزێت. بەڵام پرەنسێس ئیرینا لەو کاتەدا لە یەکێك لە کۆشکەکانی هاوسەری لە نیمچە دووڕگەی کەریمە (کە دواتر کۆنفرانسی یالتا لەوێ بەسترا) دەژیاو لە کۆشکی نیشتەجێ بوونی یۆسوپۆڤ لە پێترۆگراد تەنیا ئەو پێنج کەسەی کە پلانی کوشتنی راسپوتینیان دارشتبوو، چاوەڕێی ئەویان دەکرد. بکوژەکانی راسپوتین دوای کوشتنی ئەو بۆ شاردنەوەی تەرمەکەی، ڕووباری بەستەلەکی"نوا"یان کە لە تەنیشت کۆشکەکەی یوسوپۆڤەوە تێدەپەڕی، کون کردو لاشەکەیان خستە ناوی. بەڵام راسپوتین لەدوایین هەوڵەکانیدا بۆ دەرباز کردنی گیانی، دەستی بە کونەکەوە گرتبووو هەر لەوێشدا لەسەرما رەق هەڵاتبوو. ئەندامانی پۆلیسی نهێنیی تێزار دوای دوو رۆژ گەڕان بە دوای راسپوتین تەرمەکەیان دۆزییەوەو لەرەوتی ئەم گەڕانەو هاوکات لەگەڵ گەڕانی ماڵی راسپوتین نامەکەی ئەویان دۆزیەوە کە چەند رۆژ بەر لەکوژرانی نووسیبووی و لەسەر

میزی کارەکەی دانا بوو. هەوالّی کوژرانی راسپوتین مەلیکە ئالیکساندراو تیزاری بە توندی هەژاندو لە ئاکامدا تەرمەکەیان لە باخچەی پاشایەتیی "تسارکۆیێ- سیلۆ"[37] بە خاك ئەسپاردو تیزارو شاژنو چەند کەس لە ئەندامانی خانەدانی رووسیا لەریۆرەسمی بە خاك ئەسپاردنی ئەو ئامادە بوون. تیزار کە پیاویکی خۆرافی بوو بێ ئەوەی ئاگادار بوایە دەکەوتە ژێر کاریگەری راسپوتین، دوای ئاگادار بوونەوە لەناوەڕۆکی دواین نامەکەی ئەو بەتوندی ترساو خۆی دۆراند. موریس پالّئۆلۆگی بالّۆێزی فەڕانسە لەدەرباری رووسیا کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، رۆژی حەوتەمی ژانڤیە، واتە هەشت رۆژ دوای کوژرانی راسپوتین سەردانی تیزاری کردو ئاسەوارى ترس و سەر لێشیواوی ئەوی بەرووڕی بینی. ئەو لەبارەی ئەو دیمانەیە دەنووسێ: "تیزار نزیەکەی دووکاتژمێر منی لای خۆی راگرتو لەو ماوەیەدا ئاسەوارى پەریشانیو خەمێکی قوولّم لەروخساریدا بینی. قسە پەرتوبلاوەکانیو بێدەنگی درێژ خایەنو روخساری شێواوو چاوتێبڕینە بێمەبەستەکانیو درێژەکێشانی قسەو بڕینە لەنەکاوەکانی، بەرووڕی نیشانی دەدا کە خۆی دۆڕاندووەو وای هەست دەکرد کە کارەساتەکان وەپێشی کەوتوون. لە کۆی قسەکانی تیزار واتێگەیشتم کە تیزار خۆی بەچارەنووس ئەسپاردووەو پێش ئەوەی کە ناچاربێت دەست لەپۆستی پاشایەتی هەلّگرێ، پێیوابوو کۆتایی بەئەرکەکانی هێناوە"[38]. بالّۆێزی فەڕانسە لەم چاوپێکەوتنەدا هەوڵیدا تیزار رازی بکات تا بە هاوکاری دووما دوەلّەتێکی بەهێز پێك بهێنێ کە لەبەرامبەر دووماداهەست بە بەرپرسایەتی بکات. بەلاّم تیزار لە وەلاّمی پێشنیارەکانی ئەو پتر بێدەنگ دەبوو یان ولاّم گەلێکی پەرتو بلاّوی دەداوە کە بۆ بالّۆێزی فەڕانسە بێماناو لێڵ بوو. پالّئۆلۆگ دوای ئەو چاوپێکەوتنە چووە لای هاوکارە بەریتانیاییەکەی بەناوی سێرجۆرج بوکانان[39] و هاوکات لەگەلّ دەربڕینی پەرۆشی خۆی سەبارەت بە باری دەروونی تیزار داوای لە بالّۆێزی بریتانیا کرد کە بەبێ فیڕۆدانی کات سەردانی تیزار بکاتو بارودۆخی شلّەژاوو مەترسییەکانی داهاتووی بەگوێدا بخوێنێ. بەلاّم سەردانی بالّۆێزی بەریتانیاش هیچ دەرەنجامێکی لێنەکەوتەوەو تیزار ولاّم گەلێکی سەبارەت بە بۆچوونەکانی

37-Tsarkoi-selo

38-M .Paleologue-La Tsarine mysterieuse p.139.

29-Sir George Buchanan

ئەو داوەکە لەلاوازی ئەو لە بڕیاردان سەرچاوەی گرتبوو. دوای بالّۆێزەکانی فەڕانسەو بریتانیا، رووەزیانکۆی سەرۆکی دووماش لە رۆژی بیستەمی ژانڤیەی سالّی ۱۹۱۷ چووە لای تیزارو لەچەند قسەیەکی رووتو بێپەردەدا وتی: "خاوەن شکۆ، بارودۆخی ولاّت لەهەموکات مەترسیدارترە... تووڕەیی و نارەزایەتیخەلّك گەیشتۆتە رادەیەك کە بەرووڕی رووداني هەرجۆرە ئاژاوەو شۆڕشێك چاوەڕوان دەکرێ...هەموو گەلی رووسیا خوازیاری گۆڕانی دەولّەتو دانانی سەرۆك وەزیرانێکن کەدەنگ ومتمانەی گشتیی هەبێتو سەبارەت بەگیرو گرفتەکانی خەلّك هەست بە بەرپرسیاریّتی بکات... خاوەن شکۆ بێشەرمانە دەبێ بلّێم، هیچکەسێکی داوێن پاك لەدەوروبەرت نەماوە کە بتوانی پشتی پێببەستی و کەسانی شیاوو داوێن پاك دەوروبەریان چۆڵ کردووی... ئیتر ئەمە نهێنییەك نییە کە خاوەن شکۆ شاژن دەست لەهەموو کاروباری ولاّت وەردەداتو وەزیرانی حکوومەت راپۆرتەکانیان بەشاژن دەدەنو فەرمان لەو وەردەگرن... بێپەردە بلّێم کە کردەوەکانی ئەو بۆتە هۆی رقو بێزاری گشتیو گەلی رووسیا شاژن بەسیخوری ئەلّمانیا دەزانن..." تیزار بە تورەییەوە وتی: "چ بەلّگەیەکتان بۆسەلماندنی قسەکانتان هەیە؟"رووەزیانکۆ لە ولاّمدا وتی: "خاوەن شکۆ ئەمانە بەلّگەیان ناوێت... ئەو شێوازەی کە شاژن گرتوویەتە بەرو دەرەنجامی دەستێوەردانەکانی لە کاروباری حکوومەتدا ئەم گومانەی دروست کردووە... خاوەن شکۆ لە بەر رووسیاو بۆ پاراستنی دەسەلاّتی خۆتان

تیزار نیکۆلای دووهەم و کوڕەکەی

مەهێڵە شاژن دڕێژە بەو دەستێوەردانانە بدات... کارێك مەکە خەڵك ناچار بن لەنێوان تۆو بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت یەکیان هەڵبژێرن". ژینرالّ ئالێکسیڤی سەرۆکی ناوەندی سوپای رووسیا هاوشێوەی ئەو قسەیەی گوتبوو کە ئەگەر بڕیار بێت لەنێوان رووسیاو تێزار یەکیان هەڵبژێرم، بەدڵنیاییەوە رووسیا هەڵدەبژێرم. لە ئەنجامدا تێزار لە کۆتاییەکانی ژانڤییە سەرۆك وەزیرانێکی نوێی هەڵبژاردو ئەویش خراپترین هەڵبژاردن بوو بۆ چارەسەری گرفتە گەورەکانی دەوڵەت لە یەکێك لەسەردەمە پڕ لە قەیرانەکانی رووسیا. سەرۆك وەزیرانی نوێ، پرەنس "نیکۆلای گۆلیستین"[40]ی پیرەمێرد بوو کە هیچ ئەزموونێکی لە بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت نەبووو پێش وەئەستۆ گرتنی ئەوپۆستە، جێگری سەرۆکی یەکێك لەدامەزراوە خێرخوازییەکانی رووسیا بوو. گۆڕینی سەرۆك وەزیران بارودۆخی خراپتر کرد. لەبەرئەوەی کە گۆلیستین لە پێشینیانی خۆی ناشیاوتر بووو دەسەلاتی مەلیکە ئالێکساندراش بە مانەوەو جێگیر بوونی چەند کەس لە وەزیرانی حکوومەتی پێشوو لە دەوڵەتدا بەردەوام مایەوە.

***

بەدرێژای مانگی فیۆریەی سالّی ۱۹۱۷ زیاتر لە پێشوو بارودۆخی رووسیا شڵەژا. ژمارەیەکی زۆر لەکارخانەکانی رووسیا بەهۆی نەگەیشتنی سووتەمەنیو کەرستەی خاو لە کار وەستان. سەرمای زۆری ۳۰ تا ۳۵ پلەی ژێر سفرو بارینی بەفری قورس لە رووسیا بووە هۆی بەسترانی ڕێگاکانو سەرهەڵدانی قاتو قڕیو کەم بوونی خواردەمەنی لە شارەکان. حیزبو گرووپە چەپەکانی وەکوو بێلشویکەکانو مێنشویکەکانو سۆسیالیستە شۆڕشگێڕەکان تێکۆشانی خۆیان لەنێوان کرێکارانو لاوانو تەنانەت هێزە چەکدارەکانیش چڕتر کرد. لەسەر داواکاری وەزیری دەوڵەت کە هەستی بە خراپیو شڵەژاوی بارودۆخی ولاّت دەکرد، یەکەکانی سوپا لە شەقامو ناوەندە گرینگەکان جێگیر بوون تا لەبەرامبەر بزوتنەوە شۆڕشگێڕییەکان رابوەستن، بەلاّم ئەو کارە بووە هۆی لاوازتر بوونی سوپا و تەشەنەکردنی بیری شۆڕشگێڕی لەنێوان ئەفرادادی سوپا. لە رۆژی بیستو حەوتەمی فێوریەدا بۆ یەکەمین جار لەپشت تریبوونی دووما وتارێکی توندوتیژ بە دژی تێزارو بنەماڵەی پاشایەتی خوێندرایەوە. وتاربێژەکە (ئالێساندێر

40-Nicholas Golistyn

کرێنسکی)[41] یەکێك لە رێبەرانی لیبراڵو میانەرەوی دووما بووو وتنی ئەو وتانە لەلایەن ئەوەوە نیشانەی ئەوە بوو کە ئیتر کەس سەبرو تاقەتی نەماوە.

کاتێك شاژن لەو وتارە کە بۆ یەکەمین جار داوای لەسەرکار لابرانی تێزار نیکۆلای دووهەمی تێدا بەیان کرابوو ئاگادارببۆوە، بە رقەوە هاواری کرد کە دەبێ ئەو پیاوە بە تاوانی خەیانەت لەدار بدرێ. تەنانەت شاژن بەبێ ئاگادار کردنەوەی تێزار فەرمانی بە سەرۆك وەزیران دا کە پێشەکییەکانی تۆمەتبارکردنو دواییش دەستبەسەر کردنی کرێنسکی ئامادە بکات. بەلاّم رووداوزیانکۆی سەرۆکی دووما بەلایەنگری لەو گوتی کە هەرگیز ئیزنی دەستبەسەر کردنی کرێنسکی نادات. لەحەوتەی یەکەمی مانگی مارسی سالّی ۱۹۱۷دا خۆپێشاندانو شەڕو پێکدادان لە شەقامەکانی پێترۆگراد دەستی پێکرد، بەلاّم تێزار لەو کاتە پڕ قەیرانەدا، واتە رۆژی حەوتەمی مارس بڕیاریدا کە دووبارە پێتەخت چۆڵ بکاتو بگەڕێتەوە بنکەی سەرکردایەتی هێزەکانی رووسیا. تێزار پێی وابوو بە گەیشتنی چەکی نوێ لە بریتانیاو فەڕانسەوە دەتوانێ خۆی بۆ هێرشی گەورەی بەهار ئامادەبکاتو بە سەرکەوتن لەو شەڕەدا هەموو گرفتە ناوخۆییەکان چارەسەر بکات. ئەمەش لە حالێکدا کە ئاگری شۆڕش لە پێتەخت زۆر بەتین بووو هیچ دەرفەتێکی بۆ جێبەجێکردنی ئەو پیلانە دوورو درێژانە نەدەهێشتەوە. لەرۆژی هەشتەمی مارس واتە رۆژێك دوای بە جێهێشتنی پێتەخت لەلایەن تێزارەوە، کرێکارانی پێترۆگراد مانیان گرت. کرێکارە مانگرتووەکان بە شەقامەکانی شاردا دەرۆیشتنو لەچەند جێگەیەکی شار تووشی شەڕو پێکدادان لەگەڵ هێزە چەکدارەکان بوون. لەرۆژی نۆهەمی مارس شێواوی شار بەرفراوانتر بووو ژێنرالّ "خابالۆڤ "[42]، سەرکردەی بنکەی سەربازی پێترۆگراد لە رۆژی دەیەمی مارس دوای رازی کردنی شاژنو ئیزن وەرگرتن لە تێزار لە رێگای تێلێگرافەوە، تەقەی لە کرێکارانی مانگرتوو کردو بەو کارە ئاگری شۆڕشی خۆشتر کرد. شاژن کە لەو رۆژە ئالۆزانەدا لە تسارکۆیێ سلۆ لە نێزیکی پێتەخت بوو، هەموو رۆژێك بارودۆخەکەی بە تێزار رادەگەیاندو بەهۆی ئەو ئاگاداریە نادروستو درۆیانەی کە لایەنگرانو ئەفرادی ریاکاری دەربار بە شاژنیان رادەگەیاند، شڵەژاویو ئالۆزی بارودۆخی لەوەی کە هەبوو

41-Alexander Kerensky

42-Khabalov

کەمتر دەنواند. لە پەیامی ڕۆژی نۆیەمی دێسەمبەری شاژن بۆ تێزار هاتووە: "سەرەڕای هەندێك شێواوی و ئالۆزی کە لەچەند بەشێکی شار ڕووی داوە، خابالۆڤ توانیویەتی بارودۆخەکە کۆنترۆڵ بکات" لە پەیامی ڕۆژی دەیەمی مارسی ئەو هاتووە کە "مانگرتوان و ئاژاوەگێران ئەمڕۆ ڕوودارترو نەترستر لە دوێنێ بوون. شڵەژاوییەکە زۆرتر لەلایەن کەسانی بێکار و گێرەشێوێن و ئاژاوەگێر دروست بووە. لاوان و خوێندکارانێك کە تا ئەمڕۆ تەنانەت ڕۆژێك برسێتیان نەچێژاوە بەردەوام هانی هەژاران و کرێکاران دەدەن کە هاواری برسێتی بەرزکەنەوە و شۆڕش بکەن. من دڵنیام ئەگەر هەوا ساردتر بوایە ئەوانە لەماڵێ وەدەر نەدەکەوتن و ئاوری ئاژاوەیان خۆش نەدەکرد !".

مەلیکە ئالێکساندرا و چوار کچەکەی، ئۆڵگا، تاتیانا، ماریا و ئاناستازیا

مەلیکە ئالێکساندرا هەر لەو پەیامەدا هاوسەری دڵنیا دەکاتەوە کە ئەگەر دەسەلاتی پێرێست بە خابالۆڤ بدرێت، ئەوە ئاژاوەکە بە تەواوی سەرکوت دەکرێ. تێزار بە ڕواڵەت لەژێر کاریگەری هاوسەری، بۆ سەرکوتی ئاژاوەکە دەسەلاتی تەواو بە خابالۆڤ دەدات. خاڵێکی گرینگتری دیکە کە لە پەیامی ڕۆژی دەی مارسی شاژن بۆ تێزار دەبیندرێت، ئەوەیە کە شاژن لەو پەیامەدا بە تووندی هێرش دەکاتە سەر دووماو دەنووسێ: " لە دووما هێرشی تووندو بوێرانە لەسەر

حکوومەتو دەسەلاّت دەکرێت. هەڵبەت ئەم وتارانە لە ڕۆژنامەکاندا بلاّو ناکەنەوە. بەلاّم بۆ پێش گرتن لە درێژە کێشانی ئەو بارودۆخە پێویستە سزای نوێو قورس بۆ ئەو کەسانەی کە بە دژی ڕێژیمو بنەماڵەی پاشایەتی قسەدەکەن پەسند بکرێت". لە پەیامی ڕۆژی یازدەهەمی مارسی مەلیکە ئالێکساندرا هاتووە "زۆربەی ئاژاوەکان لەلایەن کەسانی بێکارەو کچانو کوڕانی خوێندکارو ژمارەیەك تەڕپۆشو تێرو حەساوە کە هیچ خاڵێکی هاوبەشیان لەگەڵ کرێکارانی مانگرتوودا نییە پەرەی پێدەدرێت. لەو ڕۆژانە ژمارەیەك سەربازی بریندارییش لەنێوان خۆپیشاندەران دەبیندرێن کە ئەوانیان بۆ هاندانی کەسانیتر بەتایبەت ئەفسەرانو سەربازانی سوپا هێناوەتە نێو گۆڕەپانی خۆپیشاندانەکە..." مەلیکە ئالێکساندرا لەسەرەتای چوونە ناو شۆڕشدا پەیامێك بۆ تێزار دەنووسێ کە شیاوی خوێندنەوەیەو لەم پەیامەدا دەنووسێ: "وابزانم بە زوویی هەموو شتێك چاك دەبێتەوەو جێگەی پەشۆکاوی نییە. ئەمڕۆ خۆر دەدرەوشێتەوەو من هەست دەکەم کە خۆشەویستە کۆچکردووەکەمان لە گۆڕدا هێدی نووستووە. ئەو بەخاتری ئێمە گیانی بەخت کرد!". مەبەستی شاژن لە "خۆشەویستە کۆچکردووەکەی" ڕاسپوتینە کە ڕووحە شەیتانییەکەی چەند مانگ دوای مردنیش هەر ڕووحو دڵی شاژنی داگیر کرد بوو. بەلاّم دروست لەو ڕۆژانەدا کە شاژن ئەو پەیامە هیواو سوکنا بەخشەی بۆ هاوسەری نارد، ڕوودزیانکۆی سەرۆکی دووماش تێلیگرافێکی ئاگادارکەرەوەی بۆ تێزار ڕەوانە کرد. لە تێلیگرافی ڕۆژی یازدەیەمی مارسی ئەو بۆ تێزار دەخوێنینەوە کە "بارودۆخ زۆر ناسك و مەترسیدارە. بێ سەرەو بەرەییەکی تەواو پێتەختی گرتۆتەوە. دەوڵەت فەلەج بووەو سووتەمەنی و خۆراك زۆر کەمو دەگمەن بووە. ئامرازی گواستنەوەی گشتی لە کار کەوتووە... ناڕەزایەتی ڕۆژبەڕۆژ زیاتر پەرەدەستێنێ. هێزەکانی ئاسایش لەبەرامبەر مانگرتوان و خۆپیشاندەران سەریان لێ شێواوەو هەندێکیان تەقە لە هاوڕێیانی خۆیان دەکەن.. ئەگەر تێزار بەخێرایی بڕیاری دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەرپرسیارو بەهێزو شیاو نەدات کارەساتو نەهامەتی دێتە ئاراوە..." ڕوودزیانکۆ ڕۆژی دواتر (دوازدەیەمی مارس) پەیامێکی تاڵتری بۆ تێزار ناردو تێزاری لە ڕقو ناڕەزایەتی توندی نوێنەرانی دووما ئاگادار کردەوە. تێزار کە پێشتر پەیامەکەی شاژنی سەبارەت بە هەندێك جوولاّنەوەی دووما دژی دەربارو پۆستی پاشایەتی پێگەیشتبوو، هەر ئەو ڕۆژە لە ولاّمێکی کورتدا بۆ ڕوودزیانکۆ فەرمانی هەڵوەشاندنەوەی دووما دەرکرد. ڕوودزیانکۆ لە ولاّمی تێزار تێلیگرافێکی خێرای

بەم نێوەرۆکە نارد کە "بۆ جێبەجێکردنی فەرمانی خاوەن شکۆ کۆبوونەوەکانی دووما بە شێوەیەکی کاتی رادەگرین تا رەنگە ئێوە لە بڕیاری خۆتان سەبارەت بە هەڵوەشاندنەوەی دووما پاشگەز بنەوە.. بە داخرانی دووما دواین سەنگەری پاراستنی ڕێکوپێکی و یاسای ولاّت دادەڕمێ و دەوڵەتیش توانای سەقامگیر کردنی ڕێکوپێکی و ئاسایشی نامێنێتەوە... من داواتان لێدەکەم هاوکات لەگەڵ فەرمانی سەر لەنوێ دەستپێکردنەوەی کارەکانی دووما، بڕیاری دامەزراندنی دەوڵەتێکی نوێی بەرپرسیار دەر بکەن ئەگەر لەم کارە پەلە نەکەن سوپاش لێك بلاّو دەبێتەوە و پێشڕەوی و سەرکەوتنی سوپای ئەڵمانیاش، لەناو چوونی دەوڵەتی ڕووسیاو حکوومەتی بنەماڵەی ئێوە مسۆگەر دەبێت... کاتی پەسند کردنی بڕیاری دیاریکردنی چارەنوسی خۆتان و ڕووسیا گەیشتوە... سبەینێ زۆر درەنگ دەبێت..." سەرەڕای فەرمانی هەڵوەشاندنەوەی دووما لەلایەن تێزارو داخستنی کاتی دووما لەلایەن ڕوودزیانکۆوە، نوێنەرانی دووما بڕیاریان دا لە باڵەخانەی دووما نەچنە دەرێ و کۆبوونەوەیەکی ناڕاسایی پێك بهێنن. لەرۆژی چارەنووس سازی دوازدەیەمی مارس ڕووداو گەلێکی‌تریش ڕووی دا: ئەندامانی کەتیبەیەکی هێزی ئاسایش ڕاپەڕینو سەرکردەکەی خۆیان کوشتو گرووپێك لە قەزاقەکان پێوەندییان بە خەڵکەوە گرتو حەشیمەتێکی زیاتر لە سی هەزارکەسی لە چینە جیاوازەکانی کۆمەڵگا وەکوو کرێکارانو خوێندکارانو سەربازانو ژنان بەرەو دووما وەڕێکەوتن. لەکاتێکدا کە حەشیمەتەکە بەرەو دووما لە ڕۆیشتن دابوون، نوێنەرانی دووماش لە تەلاری کۆبوونەوەکاندا لەدەوری یەك کۆ ببونەوە. پێکهێنانی کۆبوونەوەی دووما دوای دەرچوونی فەرمانی هەڵوەشانەوەی دووما لەلایەن تێزارەوە مانای شۆڕش و بەرنگار بوونەوەی بە دژی تێزار دەدا. لەو کۆبوونەوەیەدا وتاری توندوتیژ بە دژی شاژنو تێزار خوێندرایەوەو ژمارەیەك لە نوێنەرانی دووما پێشنیاریان کرد کە دووما گوێ نەدا بە فەرمانی تێزارو خۆی وەك جێنشینی دەوڵەت یان ئەنجوومەنی دامەزرێنەران بناسێنێت. ڕۆژی سێزدەهەم گراندووك میخائیلی برای تێزار جارێکی‌تر بۆ ڕزگاری ڕێژیم دەستبەکار بووو داوای لەسەرۆکی ناوەندی سوپای ڕووسیا (ژێنڕاڵ ئالێکسیۆف) کرد بڕواتە لای تێزارو داوای لێ بکات کە بە دانانی سەرۆك وەزیرانێکی هەڵبژێردراوی خەڵکو هەروەها بە پاشگەز بوونەوە لە بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی دووما، لە ڕێگایەکی شیاوەوە بەرنگاری ئەو قەیرانە بێتەوە. بەلاّم تێزار کە لەناوەندی سەرکردایەتی هێزەکانو لە شەمەندەفەرە تایبەتییەکەی خۆی دانیشتبوو، بە تەواوی ئاگاداری بارودۆخەکە

نەبووو هەر بۆیەش گرینگی بە پەیامی براکەی نەدا. ئەو هێشتاش لەژێرکاریگەریی لەمێشك ڕۆکردنەکانی شاژندا پێی وابوو کە دەتوانێ بە کەڵك وەرگرتن لە هێزەکانی ئاسایشو پۆلیس بارودۆخەکە کۆنترۆڵ بکاتو هەر بۆیەش بێ ئەوەی بیر لە ڕێگا چارەیەکی‌تر بکاتەوە ئەرکی سەرکوتی شۆڕشی پێترۆگرادی بە ژێنڕاڵ "ئیڤانۆڤ "[43] ئەسپارد. ئیڤانۆڤ و سەربازەکانی بەرەو شاری پێترۆگراد وەڕێکەوتنو تێزاریش بۆ ئەوەی کە دوای سەرکوتی شۆڕشەکە سەرکەوتوانە بچێتەوە نێو شاری پێترۆگراد، فەرمانی‌دا کە شەمەندەفەری پاشایەتی بەرەو "تسارکۆیێ-سلۆ" لە نێزیکی پێتەخت وەڕێکەوێت. لە یەکێك لە ئێزگاکانی نێوان ڕێگادا هەواڵی شێواوی و نالەباری بارودۆخی شارو زاڵ بوونی شۆڕشگێڕان بە سەر شاری پێترۆگرادو دەوروبەریان بە تێزار ڕاگەیاند. شەمەندەفەری پاشایەتی بۆ "پێسکۆڤ "[44] کە یەکێك لە بنکە سەربازییەکان بوو، گەڕایەوە تا دوای ڕۆیشتنە ژوورەوەی هێزەکانی ئیڤانۆڤ دووبارە بەرەو پێتەخت وەڕێکەوێت. تێزار هێشتاش هیوادار بوو کە ئیڤانۆڤ بتوانێ بەبێ بەرەوڕوو بوونەوەی بەرگرییەکی ئەوتۆ شۆڕشەکە تێك بشکێنێ. مەلیکە ئالێکساندرا کە هێشتاش لە "تسارکۆیێ- سلۆ" (لە نزیکی پێتەخت) مابۆوە، ئەو بیرەی لەمێشکی تێزار ڕۆ دەکرد کە تەنیا ژمارەیەکی کەم لەسەربازەکان پشتیان لێکردووەو زۆربەی هێزەکانی ئاسایشیش پێی وەفادار ماون. شاژن لە ڕێکەوتی سێزدەیەمی مارس لە پەیامێکدا بۆ تێزار دەنووسێ: "ئەمڕۆ نەمتوانی پێوەندیتان پێوە بگرم... وادیارە کەسانێك هەوڵ دەدن پێوەندی ئێمە بپچڕێنن و ئێوە ناچار بکەن کە یاسایەکی بنەڕەتی یان شتێکی مەترسیدارتری لەو بابەتە واژۆ بکەن. من لێتان دووپات دەکەمەوە کە نەچنە ژێر باری واژۆی ئەو جۆرە لاپەڕانە. بەو جۆرەی کە دەڵێن بارو دۆخەکە ئەوەندە ئاڵۆزو مەترسیدار نییە. ئەفسەرانو سەربازانی سوپا جگە لە ژمارەیەك خۆفرۆش هێشتاش پێتان وەفادار ماون. تەنیا ئەوەندە بەسە کە لە پێسکۆڤو ناوەندەکانی‌تری جێگیربوونی هێزەکانی ئاسایش خۆت وەدەرخەی، دەبینی کە چۆن لە تەنیشتت ڕادەوەستن و بۆ هەر گیانبەخت کردنێك ئامادە دەبن". بەلاّم شاژن بەتەواوی لە هەڵە دابوو. ڕێکخراوی سوپا پەڕشو بلاّو ببووو بەشێکی گەورە لە هێزەکانی ئاسایشی پێتەخت بەجێگەی تێزارو

43- Ivanov

44- Peskov

سەرکردەکانی خۆیان، پێڕەوییان لە فەرمانی ئەنجوومەنە شۆڕشگێڕییەکانی سەربازانو کرێکاران دەکرد کە بەکردەوە ببوونە جێنشینی دەوڵەت. لەنێوان سەرکردە پایە بەرزەکانی سوپاشدا ناڕەزایەتییەکی توند دەبیندرا، بە شێوەیەك کە ژێنڕاڵ "ڕۆزسکی"[45]، سەرکردەی ناوەندی هێزەکانی ئاسایشی پێسکۆڤیش دوای چوونە ژوورێی تێزار بۆ ئەو بنکەیە، خراپیو شڵەژاوی بارودۆخی بە گوێدا هەڵکوتاندو گوتی کە سوپا ناتوانێ لە هەر دوو بەرەی ناوخۆییو دەرەکی شەڕ بکات. ژێنڕاڵ ڕۆزسکی کە یەکێك لە ئەفسەرە شایانو باوەڕپێکراوەکانی تێزار بوو، دوای وتوویژێکی زۆر توانی تێزار رازی بکات کە ڕێگا چارە پێشنیارییەکەی گراندۆك میخائیل قەبوڵ بکاتو هاوکات لەگەڵ دیاریکردنی سەرۆك وەزیرانێکی کارامەو جێگەی متمانەی خەڵك، هێزی دووما بۆ بەرەنگار بوونەوەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی سەربازانو کرێکاران، نوێیو زیندوو کاتەوە. تێزار بڕیاریدا کە ڕوودزیانکۆی سەرۆکی دووما بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی هەڵبژێرێو ئەرکی ئاگادار کردنەوەی ڕوودزیانکۆی لەئەستۆی ژێنڕاڵ ڕۆزسکی خست. ڕۆزسکی هەروەها داوای لە تێزار کرد کە فەرمانی ئیقانۆڤیش سەبارەت بە هێرش بردنە سەر پێتەخت هەڵوەشێنێتەوە. تێزار ئەو داواکارییەشی قەبوڵ کرد. تێزار ئەو بڕیارانەی لە کاتژمێر سێونیوی نیوە شەوی چواردەی مارس پەسندکرد. ژێنڕاڵ ڕۆزسکی دەستبەجێ ئەو بڕیارانەی بە ڕوودزیانکۆ ڕاگەیاند. ڕوودزیانکۆ لە وڵامدا گوتی ئەگەر تێزار ئەو بڕیارانەی چەند حەوتوویەك لەمەوبەر دەربکردایە ڕێگایەکی ڕزگاری دەماوە بەڵام ئێستا ئیتر خەڵك داوای دەست لەکارکێشانەوەی تێزار دەکەن. کاتێك کە ژێنڕاڵ ڕۆزسکی ئاکامی وتوویژەکانی لەگەڵ ڕوودزیانکۆ بۆ تێزار باس دەکرد، تێلێگرافێکی ژێنڕاڵ ئالێکسیف (سەرۆکی ناوەندی هێزەکانی ڕووسیا) بەدەستی تێزار گەیشت. ئالێکسیف لەو تێلێگرافەدا نووسیبووی کە وەرەی سوپا زۆر لاواز بووەو تەنیا دەست لەکار کێشانەوەی تێزار بە قازانجی کوڕەکەی (جێنشین) و جێگری گراندووك میخائیل دەتوانێت وەرەی سەربازەکان بۆ درێژە پێدانی شەڕ بەرز کاتەوە. ژێنڕاڵ جەختی لەسەر ئەوەش کردبۆوە کە تێزار هەرچی درەنگتر بڕیار بدات ئەوە مەترسیش زیاتر دەبێتو ڕەنگە ئیتر شۆڕشگێڕان بە مانەوەو بەردەوام بوونی سیستەمی پاشایەتیش ڕازی نەبن. تێزار کە لەقەبوڵ نەکردنی پێشنیاری سەرۆك وەزیران لەلایەن ڕوودزیانکۆو تێلێگرافی

45-Ruzsky

سەرۆکی ناوەندی هێزەکان بەتەواوی غافڵگیرو حەپەسا بوو، تێلێگرافی ژێنڕاڵ ئالێکسیڤی دا بەدەست ڕۆزسکیو گوتی ژێنڕاڵ ڕوانگەی ئێوە چیە؟ ڕۆزسکی وڵامی داوەو گوتی: "ئەو بابەتە ئەوەندە گرینگە کە ناتوانم بە خێرایی وڵامی خاوەن شکۆ بدەمەوە. کەمێکم دەرفەت بدەیە تا بۆچوونی سەرکردەکانیتریش بپرسم". ڕۆزسکی لە دوانیوەڕۆی چواردەیەمی مارسدا دیسان ڕۆیشتەوە بۆ لای تێزارو ئەمجارەیان دوو ژێنڕاڵیتری لەگەڵ خۆی برد. ڕۆزسکی دواییِن هەواڵەکانی بە تێزار ڕاگەیاندو گوتی: ئەندامانی گاردی ئیمپراتۆری کۆشکەکانیان بەجێ هێشتووەو لە دەرەوەی دووما کۆبوونەتەوەو ئامادەیی خۆیان بۆ خزمەت بە دەوڵەتێکی نوێی هەڵبژێردراوی دووما ڕاگەیاندوە. دووماو ئەنجوومەنی نوێنەرانی کرێکارانو سەربازانیش کومیتەیەکی هابەشی دەوڵەتییان دامەزراندووەو فەرماندەری سەربازی مۆسکۆش وەفاداری خۆی بۆئەو کومیتەیە دەربڕیوە. ژمارەیەك لەوەزیرەکانی تێزار دەستبەسەر کراونو لە کۆتاییشدا شاژن ئامادەیی خۆی بۆ وتوویژ لەگەڵ ڕوودزیانکۆ ڕاگەیاندوە. دوابەدوای ئەوهەواڵە ڕاچڵەکێنەرانەش تێلێگرافێکی نوێ لەلایەن ژێنڕاڵ ئالێکسیڤەوە ڕەوانەکرا. ژێنڕاڵ ئالێکسیڤ لەوڵامی داواکارییەکەی ڕۆزسکی، ڕوانگەی سەرکردەکانی سوپای ڕووسیای سەبارەت بەدەست لەکار کێشانەوەی تێزار پرسیبووو هەموو ژێنڕاڵەکان بە یەکدەنگی پێشوازییان لەو داواکارییە کرد بوو. کاتژمێر دووو نیوی دوانیوەڕۆ ئەو تێلێگرافە بەدەستی تێزار گەیشتو تێزار دوای چەند چرکەیەك بێدەنگی ڕایگەیاند: "من بڕیاری خۆم داو دەست لەدەسەلآت دەکێشمەوە!" کاتژمێرێك دواتر دوو تێلێگراف ئامادە کرا کە یەکیان بۆ ڕوودزیانکۆی سەرۆکی دووماو ئەوەی تریشیان بۆ ژێنڕاڵ ئالێکسیڤی سەرۆکی ناوەندی هێزەکانی ڕووسیا بوو. دەقی ئەو تێلێگرافەی کە بۆ ڕوودزیانکۆ نێردرا بریتی بوو لە "بۆ ڕزگاریو بەرژەوەندی ڕووسیا من لە هیچ جۆرە خۆبەخت کردنێك قسووری ناکەم. هەر بەم هۆیەشەوە ئامادەم بە قازانجی کوڕەکەمو دانانی براکەم، میخائیل ئالێکساندرۆڤیچ وەك جێگری پاشا واز لە دەسەلآت بهێنم، بە مەرجێك کە کوڕەکەم تا گەیشتن بە تەمەنی یاسایی لەگەڵ خۆم دا بمێنێتەوە". لە تێلێگرافی تێزار نیکۆلای دووهەم بۆ ژێنڕاڵ ئالێکسیڤی سەرۆکی ناوەندی سوپای ڕووسیاش هاتوەکە "لەبەر بەختەوەریو ڕزگاری ڕووسیای ئازیزم بڕیارم داوە دەست لە پۆستی پاشایەتی بکێشمەوە. کوڕەکەم دەبێتە جێنشینی منو داوا لە هەموو ئەفسەرانو ئەندامانی سوپا دەکەم کە پێی وەفادارین". بەیانیی ڕۆژی پازدەیەمی مارس شاندێکی نوێنەرانی دووما

بەلەدەستدابوونی دەقی ئامادەکراوی داواکارییەکەی تێزار سەبارەت بەدەست لەدەسەلآت کێشانەوەی تێزار بەقازانجی کوڕەکەی بەرەو پێسکۆڤ وەرێکەوتن بۆ ئەوەی تێزار ئەو بەلگەیە واژۆ بکات. تێزار کاتژمێر نۆی شەو نوێنەرانی دووەمای وەرگرتو پێی راگەیاندن کە دوای ناردنی تێلێگرافەکە بڕیاری خۆی گۆڕیوەو لە ئەسپاردنی دەسەلآت بە کوڕەکەی پاشەگەز بۆتەوە... تێزار درێژەی بە وتەکانی خۆی داو گوتی بڕیاری داوە دەسەلآت بە براکەی (میخائیل) بسپێرێتو داواکاری نامەکەی سەبارەت بەدەست کێشانەوە لە دەسەلآت بەو دەقە ئامادەو بە نوێنەرانی ئەسپارد. کاتێك کە نوێنەرانی دووما بەیانیی رۆژی ١٥ی مارس بەلەدەستدابوونی داواکاری نامە نوێیەکەی تێزارسەبارەت بەدەست لەدەسەلآت کێشانەوە رۆیشتنە ناو شاری پێترۆگراد، کومیتەی دووماو کومیتەی بەڕێوەبەرایەتی ئەنجوومەنی سەربازانو کرێکاران ئەندامانی دەولّەتی کاتییان هەلّبژارد بوو. ئیتر دەست لەدەسەلآت کێشانەوەکەی تێزار درەنگ ببووو ئەنجوومەنی سەربازانو کرێکاران ئامادە نەبوون ئەو داواکارییە قەبوولّ بکەنو دەسەلآتی بنەمالّەی رۆمانۆف درێژە بکێشێ. بەیانیی رۆژی شازدەیەمی مارس شاندێکی نوێنەرانی دووماو ئەندامانی حکوومەتی کاتی بە سەرۆکایەتی روودزیانکۆ چارپێکەتنێکیان لەگەلّ گراندووك میخائیلیبراو جێنشینی تێزار ئەنجامداو داوایان لێکرد واز لەدەسەلآت بهێنێت. بەلآم مەلیکە ئالێکساندرا هێشتناش هەر هیوادار بوو کە روودداوەکانی سالّی ١٩٠٥ دووپات بێتەوەو هاوسەرەکەی بە دەسەلآت بگاتەوە. ئەو لە نامەیکدا کە لە بەڕواری شازدەهەمی مارس بۆ هاوسەرەی دەنێرێت، دەنووسێ :" هاوسەری ئازیزو قارەمانی من... من بە تەواوی لە هۆکاری بڕیاری ئێوە لەم بارودۆخەدا تێدەگەم.. ئێوە بەو لەخۆبردوویەتان ئێمپراتۆریەتی رووسیاو تاجو تەختی خۆتان پاراست. من سوێنتان بۆ دەخۆم کە جارێکیتر ئێوە بە شانازییەکی بەرزتر لەسەر تاجو تەختی رووسیا دەبینم. ئەمجارەیان نەتەنیا سوپاو گەل بەلّکو هێزو بەخششی خوداش تاجی دەسەلآتی ئەو نیشتیمانە لەسەر ئێوە دەکات".

***

بەلآم پاشەرۆژبینیی مەلیکە ئالێکساندرا وەڕاست نەگەڕا وئەندامانی مالّباتی پاشایەتی ١٥مانگ دوای دەست کێشانەوەی تێزار تووشی چارەنووسێکی نەگبەت بوون. تێزار نیکۆلای

دووهەمو ئەندامانی بنەمالّەکەی دوای شۆڕشی یەکەمی رووسیا لەمانگی مارسی ١٩١٧دا لە کۆشکی ئێمپراتۆریی "تسارکۆیێ- سلۆ" لە نزیکی شاری پێترۆ گراد لەژێر چاوەدێری دابوون.

لە ژوئییەی هەمان سالّدا دەولّەتی کاتی بڕیاریدا کە بنەمالّەی پاشایەتی بۆ "تۆبۆلسك" لە سیبری بگوازێتەوە. لەبەرئەوەی کە بە لە بەر چاوگرتنی لاوازی حکوومەتی کاتی سەبارەت بە چارەسەر کردنی گرفتەکانی رووسیاو زۆربوونی دەسەلآتی بێلشویکەکان، مەترسی ئەوە لەئارادا بوو کە ئەفسەرە ناڕازییەکان شۆڕش بکەنو تێزار بگەڕێننەوە سەر دەسەلآت. دوای سەرکەوتنی شۆڕشی بێلشویکیی رووسیا لەکۆتاییەکانی سالّی ١٩١٧ (شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧)و هاتنە سەرکاری "لێنین" یش بنەمالّەی پاشایەتی ماوەیەك لە تۆبۆلسك لە بەندیخانەدا بوون، تا ئەوەکە لەمانگی مارسی ١٩١٨ دەسەلآتدارانی بێلشویکیی ناوچەی ئۆرالّ پێشنیاریان کرد کە بنەمالّەی پاشایەتی بۆ "ئێکاترینبۆرگ"[٤٦] لە رۆژهەلآتی کێوەکانی ئۆرالّ بگوازرێنەوە بۆ ئەوەی لە مەترسی دەرباز کردنی ئەوان لەلایەن یاخی بوانو هێزە نەیارەکانی شۆڕش پێشگیری بکردرێت. دوای گواستنەوەی بنەمالّەی پاشایەتی بۆ ئێکاترینبۆرگ، ئەنجوومەنی ئەو ناوچەیەی کە لەوێدا بێلشویکەکان زۆرینەی خەلّکیان پێك دەهێنا، پێشنیاری کوشتنی تێزاریان کە لەلایەن چەند کەس لە ئەندامانی ئەنجوومەنەکە گەلآلّە کرابوو، خستە بەرباسو لێکۆلّینەوە، بەلآم زۆرینەی ئەندامانی ئەنجوومەن دژی پێشنیاری کوشتنیتێزار بەر لە وەرگرتنی رەزامەندی مۆسکۆ بوون. لەئاکامدا ئەنجوومەنی ئێکاترینبۆرگ بڕیاریدا کە رێبەری بێلشویکی ئەو ناوچەیە بۆ دیاریکردنی چارەنووسی تێزارو بنەمالّەکەی بۆ مۆسکۆ بنێرێت. کومیتەی ناوەندی حیزبی بێلشویك لەسەرەتادا دادگایی کردنی ئاشکرای تێزارو بنەمالّەکەیان خستە بەر باسو لێکۆلّینەوەو زۆرینەی ئەندامانی کومیتە لەگەلّ ئەو بۆچوونەش کۆك بوون، بەلآم لێنین پێی‌وا بوو پێکهێنانی کۆبوونەوەی دادگاییی کردنی تێزار کارێکی زیادیو تەنانەت مەترسیداریشە. لێنین دەیگوت کە بە پێکهێنانی ئەو دادگایە جارێکیتر سەرنجی خەلّك بۆلای تێزار رادەکێشێنو گرفتێکی نوێ بۆ خۆمان دروست دەکەین. پەرەسەندنی چالاکییەکانی نەیارانی حکوومەتی بێلشویکیو نزیك بوونەوەیان لە ئێکاترێنبۆرگ هیچ گومانێکی سەبارەت بە دیاریکردنی چارەنووسی تێزارو بنەمالّەکە نەهێشتەوەو لێنین هاوکات لەگەلّ دەرکردنی

46-Ekaterinburg

فەرمانی کوشتنی تێزارو بنەماڵەکەی، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە تێزارو بنەماڵەکەی بە شێوەیەك لەناوبەرن کە "بەرهەڵستکارانی شۆڕش تەنانەت ئێسقانەکانی ئەوانیان دەست نەکەوێت بۆ کەڵك وەرگرتن لە هەڵخەڵەتانی ئەو نەفامانەی کە خەونی گەڕانەوەی ئێمپراتۆریەت دەبینن !".

تێزار نیکۆلای دووهەم کەمێك دوای‌دەست لە دەسەلاّت کێشانەوەی کە لە "تسارکۆیێ-سلۆ" لەژێرچاوەدێری دابوو

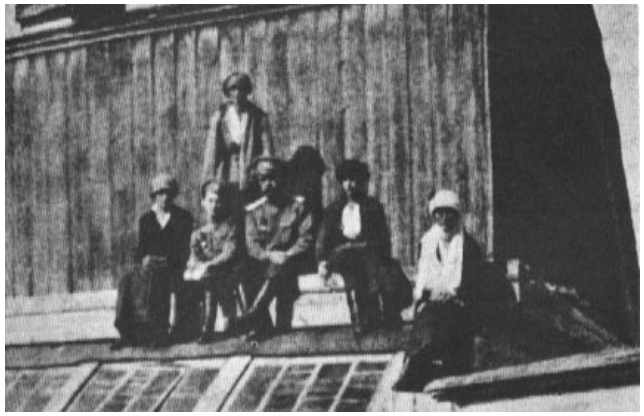
ئەو وەفدەی کە ئەرکی جێبەجێکردنی ئەو فەرمانەیان پێ ئەسپێردرا بوو لە شەوی ١٦ ژووئییەی ساڵی ١٩١٨ رۆیشتنە ئێکاترێنبۆرگ و بەبێ فێرۆدانی کات لەگەڵ کاربەدەستانی ئەو ناوچەیە چوونە جێگەی نیشتەجێی بوونی تێزارو هاوڕێکانی. بە جۆرێك کە "بایکۆڤ "[47]، کە یەکێك لە نوێنەرە پایەبەرزەکانی ناوچەی ئۆرالّ بوو دەگێڕێتەوە "ئەو کەسانەی کە یاساولّی جێبەجێکردنی بڕیاری کوشتنی بنەماڵەی پاشایەتی بوون، نیوە شەو چوونە نێو جێگەی نیشتەجێ بوونی ئەوانو فەرمانیان دا کە ئەندامانی بنەماڵەی تێزارو هاوڕێکانی کە لە ژوورەکانی نهۆمی سەرەوە نووستبوون، ببەنە ژێرخانی مالّێ. پێش هەموویان تێزارو مەلیکە ئالێکساندرایان کە نەخۆش بوو لە خەو هەستاندو دواییش نۆبەی ئالێکسیسو چوار کچەکەی

47-Bykov

گەیشت. جگە لە ئەندامانی بنەماڵەی پاشایەتی، دوکتور بوتکین (پزیشکی بنەماڵە)و سێ خزمەتکارەکەشیان کە لەگەڵیان بوون لە خەو هەستاندو بۆ ژێرخانی ماڵەکەیان بردن. "تێزارو ئەندامانی بنەماڵەکەیو هاوڕێیانی تا ئەوکاتەی کە چوونە ژێرخانی ماڵەکە ئاگاداری چارەنووسی خۆیان نەبوون. لەبەر ئەوەی پێیان گوترا بوو کە هێزە نەیارەکانی شۆڕش دەیانهەوێ هێرش بکەنە سەر ئێکاترێنبۆرگو بۆیەش پێویستە بە شەو ئەوان لەو جێگایە بگوازنەوە، بەلاّم هێشتا چەند خولەکێك لە کۆبوونەوەکەی ئەوان لەژێرخان تێنەپەڕی بوو کە لە پلیکانەکانەوە دەنگی رمبەی پێ بیستراو ماوەیەك دواتر چەند کەس لەگەڵ ژمارەیەك چەکدار چوونە نێو ژێرخانەکە. بڕیاری کوشتنی ئەوان کە چەند رستەیەك بوو خوێندرایەوەو دەستبەجێ دوای ئاماژەی نوێنەری بەڕێوەبردنی بڕیارەکە رێزنەیەك لە فیشەك بەسەری تێزارو بنەماڵەکەیو هاوڕێیانی باری. تەواوی ئەم رێوڕەسمە زیاتر لە دووخولەکی نەخایاندو هەر یازدە کەسیان دەستبەجێ کوژران".

بە فەرمانی یۆرۆسکی[48](نوێنەری تایبەت بە جێبەجێکردنی ئەو بڕیار) تەرمی کوژراوەکانیان کە هێشتاش خوێنی لێدەتکا، لە چەند پەتوپەك پێچاندو لە ترۆمبیلێکی بارکێشیان خست. تەرمەکان لە شەودا بۆ کانزایەکی چۆڵو هۆڵ لە چەند کیلۆمەتری شار گوازرانەوەو کارەکانیتر بۆ سبەینێی رۆژی دواتر راگیرا. یۆرۆسکی دەیهەویست کە فەرمانەکەی لێنین بەبێ کەم و کورتی جێبەجێ بکات و پاشماوەی بنەماڵەی پاشایەتی وا لەناو بەرێت کە "تەنانەت ئێسقانێك لەوان بۆ کەڵك وەرگرتن بە دژی شۆڕش نەمێنێتەوە!".

48-Yurousky

دواین وێنەی بنەماڵەی تێزار نیکۆلای دووهەم کە لەسەربانی جێگەی دەستبەسەرکرانی ئەوان گیراوە

بۆ جێبەجێکردنی ئەو فەرمانە تەرمەکانیان پارچە پارچە کردو لە تێزاوی سۆلفۆریکیان رشتو دوای دڵنیا بوون لە تێکەلاۆ بوونی ئێسقانەکان لەگەڵ تێزاوەکە، تێکەلاۆەکەیان رشتە ناو چاڵێك کە پێشتر بۆ ئەم کارە ئامادەکرابوو چاڵەکەیان پڕکردەوە. فەرمانی لێنین سەبارەت بە کوشتنو لەناوبردنی ئاسەواری تەرمەکانی رۆمانۆفەکان تەنیا تایبەت بە بنەماڵەی تێزار بوو بەڵام یاساوڵەکانی جێبەجێکردنی ئەو بڕیارە پزیشكو خزمەتکارەکانی ئەو بنەماڵەیەشیان خستە ناو ئەم بڕیارەوەو تەرمەکانی ئەوانیش تووشی چارەنووسی تەرمەکانی بنەماڵەی پاشایەتی بۆوە. هەوالّی کۆژرانی دواین تێزاری رووسیا لە چاپەمەنیو بلاۆکراوەکانی رووسیا بەم چەشنە راگەیاندرا: "بەهۆی ئەوەکە تێزار ویستوویەتی رابکاتو پێوەندی بەهێزەکانی دژ بە شۆڕشەوە بگرێت، فیشەك باران کراوە". هەوالّی کۆژرانی مەلیکە ئالێکساندراو منداڵەکانی هەرگیز بە شێوەیەکی فەرمی بلاۆ نەکراوە، تا ئەوەکە سالاّنی دواتر وەردەکارییەکانی ئەو رووداوە لە رۆژنامەکانی رۆژئاوادا بلاۆ بۆوەو کاربەدەستانی یەکیەتی سۆڤیەتیش بەبێدەنگی خۆیان دانیان بەو کارە دانا.

فەسڵی دوانزەهەم

ئیثیمیتا پیترۆڤن

کچێکی هەژار و بێزوو کە فریشتەی رزگاری هەژاران و بێ بەشان بوو

ئێڤیتا پێرۆن[1] یەکێك لەناودارترین ژنەکانی سەدەی بیستەمو یەکەم ژنە کە لە نیوگۆی رۆژئاوای زەوی بە دەسەلآت گەیشتووەو هێشتاش دوای تێپەڕ بوونی نێزیکەی چل سالّ لەسەردەمی سەرۆکایەتی ئەو لەسەر ئەرژەنتین، ناوی لەسەر زمانی گەلی ئەرژەنتین ماوە. ئەوو هاوسەری (خوان پێرۆن)[2] هەردووکیان بێزوو بوون کە لە چاوەدێری باوك بێبەش بوون، بەلآم چارەنووس ئەوانی لەسەر رێگەی یەك داناو رەوتی ژیانی هەردووکیان دوای ئەو ئاشنا بوونە گۆڕا. ئێڤیتا پێرۆن کە ناوی راستەقینەی ئەو "ماریا-ئیڤا-دۆراتێ"[3]یە، لەرۆژی ٢٦ ئاپریلی سالّی ١٩١٩ لە شارۆچکەی "لۆس تۆلّدۆس"[4] لە نێزیکی شاری "بۆینێس ئایرێس"[5]ی پێتەختی ئەرژەنتین لە دایك بوو. ئەو منداڵی بێزووی پیاوێکی دەوڵەمەند بە نای خوان دۆراتێ[6] بوو کە لەدایکی ماریا (خوانا-ئیبارگۆرن)[7] چەند منداڵێکی بێزووی تریشی هەبوو. باوکی ماریا ئیڤا کە لە مالّێ بەناوی ئێڤیتا بانگیان دەکردو دواتریش بەم ناوە ناوبانگی دەرکرد، لە بۆینێس ئایرێس دەژیاو هاوسەری یاسایی‌و منداڵێتریشی هەبووو جارجارەیەك سەردانی دلّداری پێشووو منداڵە بێزووەکانی لە شاری لۆس تۆلّدۆس دەکردو یارمەتی بژێوی دەدان. ئێڤیتا کە بچووکترین منداڵی بنەماڵەکەی بوو، هەمیشە لەوەکە بابی وەك بابی منداڵەکانیتر لەگەڵیان نەدەژیان، مەینەتی دەچێشتو دایکشی تا سەردەمی مردنی باوکی لەسالّی ١٩٢٦ ئەو رازەی کە کچەکەی منداڵی بێزووی ئەو باوکەیە ئاشکرا نەکرد. ئێڤیتا لەکاتی مردنی باوکی ٧ سالّی تەمەن بووو یەکەمین ئەزموونی تالّی ژیانی کە لە پەرتووکی بیرەوەرییەکانیدا یادی دەکاتەوە، هەڵسوکەوتی توندو ناحەزی ژنو منداڵە شەرعیەکانی باوکی

1-Evita peron

3- Maria Eva durate

2-Juan peron

4-Los Toldos

5-Buenos Aires

6- juan Duarte

7-juana Ibarguren

بوو کە لەگەڵ ئەوو دایکی لە رێوڕەسمی بەخاك سپاردنی باوکی ئەنجامیاندا. ئێڤیتا لەسەرەتادا لە پەرتووکی بیرەوەرییەکانی کە دوای بلاّو بوونەوە لەسالّی ١٩٥١ پتر لە سەد جاریتر چاپ کرایەوە، باسی مەینەتی‌و نەهامەتییەکانی کاتی منداڵی‌و ئەو سووکایەتییە دەکات کە لە لایەکەوە بەهۆی هەژاری‌و نەداری‌و لە لایەکیترەوە بەهۆی نەبوونی باوك‌و سەرپەرشتی بنەماڵە پێی‌کراوەو ئەو شەوەی کە دایکی هەوالّی مردنی باوکی‌و سڕی بێزوو بوونی ئەوی بۆ ئاشکرا دەکات بە تالّترین شەوی ژیانی نێو دەبات. ئێڤیتا دەنووسێ: ئەو شەوە تا بەیانی گریام‌و بەیانیی رۆژی دواتر کە بۆ بەشداری لەرێوڕەسمی بەخاك ئەسپاردنی بابم دەرۆیشتین بۆ بۆینێس ئایرێس، لە پاسەکەداخەوتم. ئێڤیتا تا تەمەنی ٧ سالّی لە شارۆچکەکەیان نەچوو بووە دەرێ‌و چاو لێکردنی شەقامە گەورەکان‌و بینایە چەند نهۆمییەکانی پێتەخت بەرادەیەك وەجۆش وخرۆشی خستبوو کە بۆ ماوەیەکی کورت خەمی بێ باوکی لەبیر چۆوە. مالّە بەشکۆکەی بابی لەگەڵ مالّە بچووکەکەی خۆیان بەراورد نەدەکراو هەر لەو مالّە بوو کە ئێڤیتای بچووك دووهەمین پێکانی دەروونی پێکەوت: هاوسەرو منداڵە شەرعیەکانی باوکی، ئێڤیتاو دایکیان بە جنێوو دەمشڕی وەدەرناو مۆڵەتی ئەویان پێنەدان کە لەرێوڕەسمی بە خاکسپاردنی باوکی بەشداری بکەن. ئێڤیتا لە پەرتووکی بیرەوەرییەکانیدا ئەم رووداوە بە خاڵێکی وەرچەرخانی ژیانی نێو دەباو دەنووسێ کە من دوای ئەو رووداوە بڕیارم دا تۆڵە لە دەوڵەمەندان بستێنمەوەو دوای گەڕانەوە بۆ مالّە کۆنو ناخۆشەکەمان هیچ ئاواتێکم جگە لە گەڕانەوە بۆ بۆینێس ئایرێس‌و هەوڵو تێکۆشانی کۆمەلاّیەتی نەبوو. ئێڤیتا دواتر درێژە بە قسەکانی دەداو دەڵێت: "دوای مردنی باوکم کە ئیتر هەستم بە خۆشەویستی‌و هۆگری ئەو نەدەکرد باری ژیانمان خراپتر بوو، لەبەرئەوەی باپیرم (باوکی دایکم) کە شۆفێری پاس بووو یارمەتی بژێوی ئێمەی‌دەدا، دوای ماوەیەکی کورت مردو دایکم بۆ دابینکردنی بژێوی ژیانمان ناچار بوو لەمالاّن خەریکی خزمەتکاری‌و جلك شوشتن (قەراوەشی) بێت". ئێڤیتا لەو بارودۆخەدا بەناچاری قۆناغی ناوەندیی بەنیوچڵی بەجێهێشتو لەتەمەنی شازدە سالّیدا بۆ پەیداکردنی کار بەرەو بۆینس ئایرێس وەڕێکەوت. ئەو کچێکی جوانو سەرنج راکێشو دەنگێکی خۆشی هەبووو پێی وابوو کاری شانۆ یەکەمین کارێکە کە تێدا سەرکەوتوو دەبێت. ئێڤیتا توانایی هونەریی بۆ نواندنی رۆڵ لەسەر تەختەی شانۆ هەبوو، بەلاّم جوانی لە رادەبەدەری ئەو فاکتەری سەرەکی بوو بۆ ئەوەی بتوانێ لە شانۆیەکی پلە دوو کار ببینێتەوەو بەرێوەبەری ئەو شانۆیەی کە ئێڤیتای لەسەر کار دامەزراند بوو چاوی تێبڕیبوو. لە هەندێك لەو بلاّوکراوانەی کە ژیاننامەی ئێڤیتا پێرۆنی تێدا بلاّو کراوەتەوە، نووسراوە کە ئێڤیتا لەکاتی

رۆیشتن بۆ بۆینێس ئایرێس تا تەمەنی بیست سالّی لەشفرۆشی کردووەو هونەرمەندی شانۆش کاری دووهەمی بووە. ئەو بابەتانە پتر لەلایەن رۆژنامەڤانانی نەیاری ئێقیتا پێرۆنەوە بلاّو کراوەتەوەو لەراستی بە دوورە. هەلّبەت گومانێك لەوەدا نیە کە ئێقیتا دوای چوونە نێو جیهانی شانۆ، پێوەندیی لەگەلّ پیاوی جۆراوجۆر هەبووە بەلاّم وەك خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا باسی کردووە، بەردەوام لەگەڕان بەدوای سۆزو خۆشەویستییەك بووە کە لەتەمەنی منداڵیدا لێی بێبەش بووەو هەرگیز بۆ پارەو پوولّ چاوی لە پیاوان نەبڕیوە. یەکێك لەدۆستەکانی ئێقیتا لەسەردەمی شانۆ کاریدا ئەفسەرێکی لاو بەناوی "ئانیبالّ فرانسیسکۆ ئیمبێرت"[8] بوو کە لەسالّی ١٩٤٣ لەگەلّ گرووپێك لەو ئەفسەرانەی کە کودتایان کرد بوو، هاوکاری کردو لەحکوومەتی کودتادا بۆ پۆستی وەزیری پۆستەو تێلێگراف هەلّبژێردرا. ئیمبێرت لەو پۆستەدا سەرپەرشتی بەشی رادیۆشی لە ئەستۆبوو. ئێقیتا کە لە کارەکەی ماندوو ببووو سەرکەوتنێکی ئەوتۆشی بەدەست نەهێنا بوو، داوای لە ئیمبێرت کرد کە لەسەر کاری بێژەری رادیۆ دای بمەزرێنێ. ئێقیتا لەسەر رادیۆ دامەزراو بەهۆی دەنگە خۆش‌و زوڵاڵەکەی توانی لەماوەیەکی کەمدا نێو بانگ دەرکات. یەکێك لەسەرنج راکێشترین پڕۆگرامە رادیۆییەکانی ئەو کە لایەنگری زۆری هەبوو، خوێندنەوەی ژیاننامەی ژنە ناوادارەکانی جیهان بوو. ئێقیتا لەو پڕۆگرامە رادیۆییەدا زۆرتر گرینگی بەو ژنانەدەدا کە بەهۆی هەوڵو تێکۆشانی خۆیان ئەو نێوبانگو سەرکەوتنانەیان بەدەست هێناوەو وەکوو خۆی لەسەردەمی منداڵیو مێرمندالّی تامی هەژاریو پەرێشانیو دەستکورتیان چێشتووە. لەراستیدا مەبەستی ئێقیتا لە خوێندنەوەی ژیاننامەی ئەو ژنانەی کە خۆیان پێگەیاندووە، ئەوە بوو کە ئاواتەکانی خۆی بۆ گەیشتن بە ناوبانگ وەدەرخست. لە ژانڤییەی سالّی ١٩٤٤ دا بوومەلەرزەیەکی بەهێز لە "سان خوان"[9] رووبدا کە زەردو زیانێکی زۆری لێکەوتەوە. ئێقیتا ئەرکی سەرپەرشتی بەرنامە پڕۆپاگەندەییەکانی بە مەبەستی کۆکردنەوەی یارمەتی بە بوومەلەرزە لێدراوەکان وەئەستۆ گرتو لە رەوتی ئەو پرۆگرامانەدا لەگەلّ سەرکردەی کەتیبەیەکی سەربازی بەناوی خوان پێرۆن ئاشنا بوو. خوان پێرۆن کە یەکێك لە ئەفسەرە کودتاچیەکان بووو لەگەلّ ئیمبێرتیش دۆستایەتی هەبوو، هەر بە نێگای یەکەم ئاشقی ئەو ژنە جوانو لاوە بووو ئێقیتاش کە تا ئەوکاتە جگە لە هەوەس هیچیتری لەچاوی پیاوان

8-Anibal Francisco Imbert

9-San Juan

نەدیبوو، بۆ یەکەمین جار لەگەلّ نیگایەکی مێهرەبانو پاك رووبەروو بۆوە کە بەدرێژایی تەمەنی لێی دەگەڕا. ئێستا پێویستە پێش روونکردنەوەی دەرەنجامەکانی ئەو ناسیاوییە کە رەوتی ژیانی ئێقیتاو خوان پێرۆنو هەروەها رەوتی مێژووی ئەرژەنتینی گۆڕی، خوان پێرۆنی هاوسەری داهاتووی ئێقیتاو رێبەری ناوداری ئەرژەنتین باشتر بناسین. خوان پێرۆن کە لەکاتی ئاشنابوون لەگەلّ ئێقیتا ٤٩ سالّی تەمەن بووو نیزیەکەی ٢٥ سالّ لە ئێقیتا بەتەمەن تر بوو، لە رۆژی هەشتەمی ئۆکتۆبەری سالّی ١٨٩٥ لە شارۆچکەی "لۆبۆس" لەدایك بوو. ئەویش وەکوو ئێقیتا منداڵی بێژووی پیاوێکی دەوڵەمەند بەناوی "ماریۆ توماس پێرۆن" بوو کە تا کاتی گەورەبوونی کوڕەکەی، خەرجی خوێندنی ئەوی دابین کردو ئەوی بۆ خوێندنگایەکی سەربازی نارد. خوان پێرۆن دوای گەیشتن بە پلەی ئەفسەری، توانی بەخێرایی پلەکانیتری سەربازیش ببڕێتو لەسالّی ١٩٣٠ لە کودتایەکی سەربازیدا بەشداری کرد کە بووە هۆی رووخانی رێژیمی یاسایی لە ئەرژەنتین. خوان پێرۆن دوای کودتای سالّی ١٩٣٠ وەك پاشکۆیەکی سەربازی ئەرژەنتین رەوانەی باڵوێزخانەی شیلی کراو دوو سالّ دواتر بەهۆی ژنبازیو رووداوێکی جاسوسی کە دەستی یەکێك لە دڵدارەکانی ئەوی تێدا بوو بۆ ئەرژەنتین بانگهێشتن کرا، بەلاّم زۆر زوو پێگەی خۆی بەدەست هێناوەو ئەمجارەیان وەك پاشکۆیەکی سەربازیی باڵوێزخانە بۆ رۆمو بێرلین نێردراو لەم دوو دەوڵەتەدا سەرهەلّدانو پێگەیشتنی فاشیسمی بەچاوی خۆی بینیو خۆشی یەکێك لەو کەسانەبوو کە هیتلێرو موسولینیی ستایش دەکرد. پێرۆن لەسالّی ١٩٣٩و پێش دەستپێکردنی شەڕی دووهەمی جیهانی گەڕایەوە ئەرژەنتینو لەگەلّ گرووپێك لە ئەفسەرە گەنجەکانی ئەرژەنتین حیزبێکیان پێك هێنا کە تا رادەیەك لەرێکخراوی نازی دەچوو. پێرۆن بەکردەوە لە وەتارەکانیدا لایەنگری لە هیتلێر دەکردو دەیگوت کە بیرۆکەی هیتلێر لە شەڕو ئاشتیدا باشترین رێنمای خەباتی ئێمەیە. ئامانجو دروشمەکانی حیزبی پێرۆن تارادەیەك هاوشێوەی دروشمەکانی حیزبی ناسیۆنال سۆسیالیستی ئەلّمانیا بووو هاوکات لەگەلّ جۆلاّندنی هەستی نەتەوایەتی، زۆرتر گرینگیی بە چینی کرێکار دەدا. پێرۆن لەسالّی ١٩٤٣ لەکودتایەکی دژی حکوومەتی مەدەنی ئەرژەنتین بەشداری کرد کە تازە جێنشینی حکوومەتی سەربازی ئەو ولاّتە ببووو لە حکوومەتی کودتادا، سەرەتا پۆستی جێگری وەزارەتی بەرگری پێدراو دوایش بوو بە وەزیری کارو لەو پۆستەدا بوو کە لەسالّی ١٩٤٤ لەگەلّ ئێقیتای دڵداری هاورێکەی (ئیمبێرت)و بیژەری بەناوبانگی رادیۆ ئاشنا بوو. پێرۆن لەسەرەتای چوونە ناو تەمەنی ٥٠سالّیدا پیاوێکی تەنیاو سەلّت بوو. دوای سی سالّ ژنبازی ئیتر بە دوای ئەشقێکی راستەقینەو خاوێنو بەردەوامدا

پێڕۆن له هەڵبژاردنەکانی ساڵی١٩٤٦. پێڕۆن بۆ ماوەی ٥ساڵ بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری هەڵبژێردراو ئێقیتاش هاوکات لەگەڵ هاوسەری سەرقاڵی ڕێکخستنی حیزبێك بەناوی "حیزبی پێڕۆنیست" بوو. ئێقیتا ناوی حیزبەکەی نا حیزبی بێ جل وبەرگەکان کە کەم تا کورت هاومانای زاراوەی فارسیی "پێخواسەکانە". ئامانجو پرۆگرامی ئەم حیزبە هەر لەناوەکەیەوە دەردەکەوێ. ئێقیتا بە لەبەر هێنانەوەی ڕۆژگاری تاڵی منداڵیو مێرمنداڵی دەیهەویست لەدەوڵەمەندان تۆڵە بستێنێتەوەو تا دەتوانێ یارمەتی چینی هەژارو زەحمەتکێشی کۆمەڵگا بدات .

خۆپیشاندانی کرێکارانی ئەرژەنتین بە لایەنگری لە ئێقیتا پێڕۆن

دەگەڕاو ئەو خالانەی کە ئەو خوازیاری بوو لە ئێقیتا بەدیدەکرا. ئێقیتا لەسەرەتادا وەك باوکێك چاوی لەو پیاوە هێدیو ساکارە دەکرد، بەڵام وردە وردە پێوەندییەکانیان وەك ئەڤیندارییەکی ڕاستەقینەی لێهاتو ئێقیتا لە قوواڵیی دڵەوە ئاشقی ئەو "باوکە ئەڤیندار"ە بوو. ئێقیتا بۆ بەرەو پێش بردنی کارەکانی پێڕۆن، هەموو کاتو توانایی خۆی بۆ هەوڵو تێکۆشان لە ڕێکخراوە کرێکارییەکانی ئەرژەنتین تەرخان کردو لەنێو کرێکارانی ئەرژەنتین متمانەو خۆشەویستییەکی زۆری بۆ پێڕۆن بەدەست هێنا. پێڕۆن لەساڵی ١٩٤٥ بوو بە جێگری سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین، بەڵام لە ئۆکتۆبەری هەمان ساڵ بە فەرمانی سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین (فارێڵ)[10] دەستبەسەرو بەند کرا. تۆمەتی پێڕۆن کارشکێنیو پیلانگێڕی بوو بۆ لەسەرکار لابردنی سەرۆك کۆمار کە ئەگەر بسەلمێندرابوایە لە مەترسی کوژران دادەبوو. لەم کاتەدا بوو کە ئێقیتا دەستبەکار بووو ڕەوتی مێژووی ئەرژەنتینی گۆڕی. ئەو بە کەڵك وەرگرتن لەخۆشەویستی وکارتێکەری خۆی لە نێو کرێکارانی ئەرژەنتین، توانی رازییان بکات کە لە پێتەخت خۆپیشاندانێك بە دژی گیرانی پێڕۆن وەرێ بخەن. لەرۆژی ١٧ئۆکتۆبەری ساڵی١٩٤٥و دوابەدوای مانگرتنی گشتیو خۆپیشاندانی کرێکاران لە شەقامەکانی بۆینێس ئایرێس، سەرۆك کۆمار ناچار بوو کە لە فەرمانەکەی پێشووی پاشەگەز بێتەوەو پێڕۆن لە بەندیخانە بێنێتە دەرێ. خۆپیشاندانی کرێکاران تا رزگاری پێڕۆن لە بەندیخانەو ئامادەبوونی لەکۆشکی سەرۆك کۆماری بەردەوام بووو کرێکارانی ئەرژەنتینی دوای ئەوە کە سەرۆك کۆماریان لەگەڵ پێڕۆن لەسەر باڵکۆنی کۆشکی سەرۆك کۆماری بینی گەڕانەوە سەر کارەکانیانو کۆتاییان بە خۆپیشاندانەکە هێنا. پێڕۆن بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو ماوە کورتەی کە لەبەندیخانەدا بوو پلەی ژنێرالّی وەرگرتو دوای ئەم ڕووداوە بوو کە بەفەرمی پێشنیاری زەماوەندی بە ئێقیتا کرد. ڕێوڕەسمی زەماوەندی ئەوان لەمانگی دیسەمبەری ساڵی ١٩٤٥ لە بۆینێس ئایرێس بەڕێوە چوو. ژێنڕاڵ خوان پێڕۆن لە ژانۆییەی ساڵی ١٩٤٦دا خۆی بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری پاڵاوت. خوان پێڕۆن بۆ دەستەبەر کردنی ئەو پۆستە لە کاتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن، لە هەموو شتێك زیاتر پشتی بە توانایی ئێقیتا لە هونەری پڕۆپاگەندەو وتاربێژیو خۆشەویستی ئەو لەنێوان گەلی ئەرژەنتین بەستبوو. ئێقیتا لەماوەی چوارمانگ پێشبڕکێی هەڵبژارنو بۆ پاڵپشتی هاوسەری سەردانی هەموو شارە گەورەکانو ناوەندە پڕحەشیمەتەکانی ئەرژەنتینی کردو دەرەنجامی ئەو هەوڵانە بریتیبوولە سەرکەوتنی بەرچاوی

10-Farrel

لەراستیدا حیزبەکەی ئێڤیتا بیروباوەڕی سۆسیالیستی هەبوو و بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی چینی هەژارو سەقامگیرکردنی دادپەروەری کۆمەلایەتی هەوڵی دەدا. ئێڤیتا پیرۆن لە تەنیشت ئەنجامدانی کاروباری سیاسی، ڕێکخراوێکی مەزنی خزمەتگوزاری کۆمەلایەتیی دامەزراندو تەواوی هەوڵو تێکۆشانی خۆی بۆ کاروباری خێرخوازی لەو ڕێکخراوەدا وەگەڕ خستو هەروەها چەند پڕۆگرامێکی سەفەری بۆ ناوچە کاولو هەژارنشینەکانی سەرانسەری ولاّت داناو هەر بەو هۆیانەشەوە نازناوی "فریشتەی رزگاری هەژارانو داماوان"ی وەرگرت.

ئێڤیتا پیرۆن لە یارییەکی تۆپانەدا شەقی یەکەمی لە تۆپ هەڵدا

ئێڤیتا پیرۆن لەسالّی ١٩٤٧دا بەشێوەی فەرمی وەك هاوسەری سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین، سەردانی چەند ولاّتێکی ئەوروپای ڕۆژئاوای کرد. مەبەستیئێڤیتا لەو سەفەرانە بریتی بوو لە دامرکاندنی کاریگەریی خراپی مەیلەوچوونە فاشیستییەکانی هاوسەری لەنێوان ولاّتانی ئەوروپی کە بریندار بیری فاشیستی بوون. ئێڤیتا لەو ئەرکەدا سەرکەوتوو بوو، بەلاّم چاپەمەنیو ڕۆژنامەکانی ئەوروپاو بەتایبەت ئەو ڕۆژنامانەی کە بیری چەپییان هەبوو، ئەویان

بەوە تۆمەتبار کرد کە بە پێچەوانەی دڕووشمەکانی سەبارەت بە لایەنگری لە کرێکارانو داماوان، زۆربەی کاتەکانی لەسەفەری فەڕانسەدا بە کڕینی جلوبەرگو گەوهەرو ئالّتونی بەنرخ لە بوتیك فرۆشانو زێڕینگەرانی پاریس تەرخان کردووە. کارتێکەری ئێڤیتا پیرۆن لەسیاسەتی ئەرژەنتینو ڕۆلّی ئەو لە دەسەلاّتدا ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر دەبوو، ئەمەش بە شێوەیەك بوو کە لەسالّی١٩٥٠و ١٩٥١ هەموو کەس ئەویان بە سەرۆكو دەسەلاّتداری ڕاستەقینەی ئەرژەنتین دەزانی. ژێنرال پیرۆن کە هاوسەرەکەی لەقوولاّیی دلّو ئاشقانە خۆشی دەویست لەسالّی١٩٥١ بڕیاریدا کە هاوسەری بکاتە پالّێوراوی پۆستی جێگری سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین. بەلاّم ژێنراڵەکانی ئەرژەنتین کە لە دەست تێوەردانە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاترەکانی ئێڤیتا لە کاروباری حکوومەت نارازی ببوون، بە دژی پالّێوراوی ئەو بۆ پۆستی جێگری سەرۆك کۆماری هەڵوێستیان گرت. ئێڤیتا کە هەستی بە ڕوودانی کودتایەك لە پشت ئەو دژایەتی کردنانە دەکرد، خۆی پاشەکشەی کردو هەر وەك سالّی ١٩٤٦ سەرپەرشتی پڕۆگرامەکانی هەڵبژاردنی هاوسەری گرتە ئەستۆ.

ئێڤیتا پیرۆن لەکاتی خوێندنەوەی وتارێك لەسەر ڕادیۆ

ژێنراڵ پێرۆن له هەڵبژاردنەکانی نۆقەمبەری ساڵ ١٩٥١ به زۆرینەی دەنگ بۆ دووهەمین جار بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین هەڵبژێردراو دوای سەرکەوتن لەو هەڵبژاردنانەدا رایگەیاند که ئەمجارەش وەك ساڵی ١٩٤٦بەهۆی هەوڵەکانی هاوسەری توانیویەنی سەرکەوێ. ئێقیتا پێرۆن دوای دووپات بوونەوەی هەڵبژاردنی هاوسەری بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری نەخۆش و لەجێگەدا کەوت. لەسەرەتادا واگومان دەکرا که ئەو نەخۆشییە بەهۆی ماندوو بوون و پەشۆکاوی سەری هەڵداوە، بەڵام دوایی بەهۆی تاقی کارییە پزیشکییەکان دەرکەوت توشی نەخۆشی شێرپەنجە بووەو پتر له چەند مانگێتر ژیان ناکات. ئێقیتا پێرۆن دوای چەند مانگ نەخۆشی و ژان له رۆژی ٢٦ی ژووئییەی ساڵی ١٩٥٢مالاوایی لەژیان کرد. ئەو لەکاتی مردنیدا تەنیا سی و سێ ساڵی تەمەن بووو ژمارەی بەشدار بوان له رێوڕەسمی بەخاك سپاردنی ئەو نیشان دەدات که تا چ رادەیەك لای خەڵك خۆشەویست بووە. ئەرژەنتین لەرۆژی به خاك سپاردنی ئەودا وەك حاڵەتی وەستانی لێهات و کۆڕی یادکردنەوە وماتەمینی ئەو تا حەوتوویەك درێژەی هەبوو.

وێنەیەکی گەورە له ئێقیتاپێرۆن که تا مانگێك دوای مردنی له

گۆڕەپانی گەورەی ناوەندی شاری بۆینێس ئایرێس رۆشن بووو لایەنگرانی

شەوانە به یادی ئەو لەم گۆڕەپانەدا کۆدەبوونەوە.

مردنی ئێقیتا پێرۆن لەتەمەنی لاوێتیدا بۆشاییەکی گەورەی لەژیانی خۆان پێرۆن دروست کردو هەڵەکانی خۆان پێرۆن له پاشماوەی خولی سەرۆك کۆماریدا وەدەرخست که هاوسەری تا چ رادەیەك له کۆنترۆڵو رێنمایی ئەو لەکاروباری دەسەلاتدا کاریگەری بووە. یەکەمین هەڵەی پێرۆن دوای مردنی خێزانی ئەوە بووکه ئیمتیازی دۆزینەوەو دەرهێنانی نەوتی به کۆمپانیایەکی ئەمریکاییدا و ئەمەش ناڕەزایەتیو دژەکردەوەی ژمارەیەك لەرێبەرانی حیزبەکەی لێکەوتەوە. دووهەمین هەڵەی گەورەی پێرۆن دانانی هەندێك یاسا سەبارەت به ئازادی ژنانو مافی تەلاق بوو که بووە هۆی دژایەتی کردنی کەنیسەی ئەرژەنتین. قەیرانی ئابووریو پەنەمانو بێکاریش فاکتەرێتر بوون که پێگەی پێرۆنیان له نێوخەڵکدا لەرزۆك کردو هەل ومەرجی بۆ کودتایەکی سەربازی دژی ئەو ئامادە کرد. لەساڵی ١٩٥٥ هێزی دەریایی ئەرژەنتین به دژی پێرۆن راپەڕی، بەڵام پێرۆن توانی ئەو بزوتنەوەیە سەرکوت بکات. له سێپتەمبەری هەمان ساڵدا سەرکردەکانی سوپای ئەرژەنتین لەچەند بەشی دەوڵەتدا شۆڕشیان کردو پێرۆنیش دوای سێ رۆژ بەرگری ناچار بەدەست کێشانەوەو چوونە دەرێ له ئەرژەنتین کرا. پێرۆن لەسەرەتادا چووە ولاتی دراوسێ (پاراگوای)و دواییش نیکاراگوایو له ئاکامدا له ئیسپانیا نیشتەجێ بوو. پێرۆن نێزیکەی ١٧ساڵ به پشتیوانی ژێنراڵ فرانکۆی دیکتاتۆری ئیسپانیا لەو ولاتەدا ژیانی کرد. حیزبی پێرۆنیست لەسەرەتای سالەکانی دەیەیی ١٩٧٠ که هەل ومەرجێکی نوێ له ئەرژەنتین هاتبووە ئاراوەو حیزبه سیاسییەکان ئازادی تێکۆشانیان بەدەست هێنا، هەوڵەکانی خۆی دەست پێکردەوەو توانی لەهەڵبژاردنه گشتییەکانی ساڵی ١٩٧٣ی ئەرژەنتین سەرکەوتن دەستەبەر بکات. ژێنراڵ پێرۆن دوای ١٨ ساڵ دووری له نیشتمان گەڕاوە بۆ ئەرژەنتینو له ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٧٣لەتەمەنی ٧٨ ساڵیدا جارێکیتر بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری ئەرژەنتین هەڵبژێردرا. پێرۆن له تاراوگەدا هاوسەرێکیتری هێنابووو دەیهەویست رۆڵی ئێقیتا پێرۆنی لەژیانی سیاسیو کۆمەلایەتی ئەرژەنتین پێبدا. پێرۆن بۆ ئەم مەبەستە هاوسەری دووهەمی(ماریائێستیلا)[11] که بەناوی "ئێزابێللا پێرۆن"[12] بەناوبانگ بوو وەك جێگری خۆی هەڵبژارد. خوان پێرۆن لەژووئییەی ساڵ١٩٧١دا، واته کەمتر لەیەك ساڵ دوای هەڵبژاردنی بۆ پۆستی سەروك کۆماری مردو هاوسەری بوو به جێنشینی. بەڵام ئاواتی

11-Maryia Estela
12-Lsabella Peron

پێرۆن سەبارەت بەوە کە هاوسەری دووهەمی ببێتە ئێڤیتای دووهەم وەدی نەهاتو ئیزابێللا کە لێهاتوویی و شارەزایی و توانایی پێویستی بۆ بەڕێوەبەری کاروباری حکوومەت نەبوو، لەمانگی مارسی ساڵی ١٩٧٦ بە کودتایەکی هێمنانەو بێ خوێنرێژی لەسەر کار لابردرا. ئەم رۆژانە لە ئەرژەنتین کەس یادی ئیزابێللا ناکاتەوە کە ٢٠ مانگ سەرۆك کۆماری ئەو ولاتە بوو، بەڵام یادو بیرەوەری ئێڤیتا هێشتاش لە دڵەکاندا زیندووەو پەرتووکەکەی ئێڤیتا پێرۆن لەژێر ناوی "ئامانجی ژیانی من"[١٣] کە جگەلە ژیان نامەو بیرەوەرییەکان، روانگە کۆمەڵایەتییەکانی خۆی تێدا روون کردۆتەوە هەموو ساڵێك بە ریژەیەکی زۆر لەچاپ دەدرێتەوە. ئەو پەرتووکە لەراستیدا پەرتووکی پیرۆزی حیزبی پێرۆنیست یان پێخواسەکانی ئەرژەنتینە کە هێشتاش یەکێك لە بەهێزترین حیزبەکانی ئەرژەنتینەو لەنێوان چینی کرێکار لایەنگرو خۆشەویستییەکی زۆری هەیە.

13-La Razzon de mi vida

فەسڵی سیانزەهەم

ڕۆڵی ژن لە حکوومەتی ئەمریکا

سێ ژنی سەرۆك كۆمار كە رۆڵی گرینگ و كاریگەریان لە سیاسەت و حكوومەتی ئەمریكادا نواند

لە كۆمەڵگای ئەمرۆی ئەمریكادا پلەو پایەی ژنو پیاو پێكەوە یەكسانە، بەڵام ژنانی ئەمریكا لەسەرەتاكانی سەدەی بیستەم توانیویانە ئەو مافانە بەدەست بهێنن‌و گەشەی سیاسی ئەوان لەو ماوەیەدا بەراورد لەگەڵ ژنانی ئەورووپی‌و تەنانەت ئاسیایش هێدی‌تر بووە. لەیاسای بنەڕەتی ئەمریكادا كە زیاتر لە دوو سەدە بە سەركۆكردنەوە نووسینەوەیدا تێدەپەڕێت، مافی دەنگدان بە ژنان نەدراوەو تەنانەت دوای شەڕە ناوخۆییەكانی ئەمریكاو راگەیاندنی بڕیاری ئازادی كۆیلەكان لەدەیەی ١٨٦٠ یش تەنیا مافی دەنگدان بە پیاوانی رەش پێست دراو ژنانی ئەمریكا بە رەش پێست‌و سپی پێستەوە تا ساڵی١٩٢٠ لە مافی سیاسی بێبەش بوون. لەگەڵ ئەوانەشدا ژنێكی ئەمریكایی تەنانەت بەرلەوە كە ژنانی ئەم ولاتە مافی سیاسی وەرگرن، لە سیاسەت‌و حكوومەتی ئەمریكادا رۆڵی یەكەمی نواندو وەك "یەكەمین سەرۆك كۆماری ژنی ئەمریكا" ناوبانگی دەر كرد. لەمێژووی ئەمریكا هیچ ژنێك بۆ پۆستی سەرۆك كۆماری یاخود جێگری سەرۆك كۆماری هەڵنەبژێردراوە، بەڵام ژمارەیەك لەهاوسەرانی سەرۆك كۆمارەكانی ئەمریكا توانیویانە بە كارتێكەری لە مێردەكانیان رۆڵێكی گرینگ‌و بەرچاو لەحكوومەتی ئەمریكادا بگێڕن. لە كۆی ئەو ژنانە سێ ژن توانیویانە زیاتر لە ژنەكانی‌تر لە ژیانی سیاسی هاوسەریان‌و لەو رێگەیەشەوە لە سیاسەت‌و شێوازی حكوومەتی ئەواندا كاریگەر بن. ئەو سێ ژنە بریتین لە خاتوو ئێدیت بولینگ ویلسۆن[1] هاوسەری "وودرۆ _ویلسۆن"[2]ی سەرۆك كۆماری ئەمریكا لە شەڕی یەكەمی جیهانی، ئێلیانۆر رۆزڤێڵت[3]، هاوسەری "فرانكلین دیلانۆ رۆزڤێڵت"[4]ی سەرۆك كۆماری ئەمریكا لە ساڵەكانی ١٩٣٣تا ١٩٤٥و لە كۆتاییشدا نانسی

1-Edith Bolling wilson
2-Woodrow Wilson
3-Eleanor Roosevelt
4-Franklin Delano Roosevelt

رەیگان[5]، هاوسەری "رۆنالدرەیگان"[6]ی سەرۆك كۆماری ئەمریكا لەساڵەكانی ١٩٨١ تا ١٩٨٩ كە هەر سێكیان لەسەردەمی سەرۆك كۆماری هاوسەرانیان رۆڵی بەرچاوو جارجارەش دیاری كەریان لەسیاسەتی ئەمریكادا نواندووە. ئێدیت ویلسۆن هاوسەری دووهەمی بیست‌و هەشتەمین سەرۆك كۆماری ئەمریكا (ویلسۆن) بوو كە لەساڵی ١٩١٥ واتە ساڵێك دوای مردنی هاوسەری یەكەمی لەگەڵ ئەو زەماوەندی كرد. ویلسۆن لەساڵی ١٩١٢ وەك سەرۆك كۆماری ئەمریكا هەڵبژێردراو لەمانگی ئوتوی ساڵی ١٩١٤ هاوسەری یەكەمی لەدەست دا. تەنیایی‌و پەرێشانی‌و پەشۆكاوی ئەو دوای مردنی هاوسەری، پزیشكە تایبەت‌و باوەڕپێكراوەكەی (كاری گریسۆن)[7] وەبیری ئەوەخست كە هاوسەرێكی نوێی بۆ ببینێتەوە. یەكێك لەدۆستە نێزیكەكانی هاوسەری كاری گریسۆن، ژنێكی ٤٢ساڵان بەناوی"ئێدیت بۆلینگ گالت"[8] بوو كە لەساڵی ١٩٠٨ هاوسەرەكەی لەدەست دابووو زێرینگەرییەكی گەورەی لە واشنگتۆن بە میرات بۆ بەجێ مابوو. گریستۆن بەپێكهێنانی چەند كۆڕێكی میوانی پێشەكییەكانی ئاشنا بوونی ویلسۆن‌و ئێدیتی ئامادە كردو ویلسۆنیشس كە لەو كاتەدا پیاوێكی ٥٨ سالان بوو، بەرادەیەك ئاشقی ئەم ژنە بوو كە بە ناردنی پێشكەشییەك ئەوی بۆ ئێوارە خوانێكی تایبەتی لە كۆشكی سپی بانگهێشتن كردو لەگەڵ ئەوە كە هێشتا ساڵێك لەمردنی هاوسەری تێپەڕ نەببوو، هاوكات لەگەڵ وتنی ئەو بابەتە كە لەیەكەمین چاوپێكەتنیدا ئاشقی بووە، پێشنیاری زەماوەندی پێكرد. ئێدیت ویلسۆن لە پەرتووكی بیرەوەرییەكانیدا كە لەساڵی ١٩٣٩ بلاۆ بۆوە، بەم شێویە داستانی ئەو میوانییە تایبەتە لەكۆشكی سپی‌و پێشنیاری زەماوەندی سەرۆك كۆماری ٥٨ ساڵەی ئەمریكا دەگێڕێتەوە:

... پێشنیاری زەماوەندی سەرۆك كۆمار كە زیاتر لە چەند جارێك ئەوم نەبینی بوو چاوەڕوان نەكراوو راچڵەكێنەر بوو بۆ من. من كە چاوەڕوانی ئەو پێشنیارە نەبووم، خۆم ئامادە نەكرد بوو كە ولامێكی باش‌و شیاوی پێ بدەمەوە. یەكەمین شت كە هاتە زەینمەوە، هەڵبەت بێ لە بەرچاو گرتنی ئەوە كە رەنگە قسەكانم ببێتە هۆی زویر بوونی ئەو، خستەسەر زارمو گوتم

5-Nancy Reagan
6-Ronald Reagan
7-cary Garyson
8-Editbollihg Galt

"بەڵام بەرێز سەرۆك کۆمار ئێوە ناتوانن منتان خۆش بوێت... لەبەرئەوەی کە ئێوە هێشتا من ناناسن.. جگە لەوەش هێشتا سااڵنێك بە سەر مەرگی هاوسەرتان تێ نەپەڕیوە" . سەرۆك کۆمار لە وڵامدا وتی: *"بەڵی من لەهەستی ئێوە تێدەگەم. بەڵام کچە بچکۆلە (ئەو لەگەڵ ئەوەش کەمن زیاتر لە چل سااڵم تەمەن بوو، بەم ناوە دەیدواندم) لێرەدا پێوانە کات و حەوتووو مانگ و سااڵ نییە.. لەو رۆژەی کە هاوسەرم مردووە من ساتێك هێمنی و ئارامیم نەبینیوە. تەنیایی ئازارم دەدات و لەو رۆژەی کە ئێوەم بینیوە ئەو هەستە لە دەرووندا دروست بووە کە تەنیا ئێوە دەتوانن جێگەی چۆڵی ئەو لەم مااڵدا پڕ کەنەوە. من ئەم بابەتەم بە کچەکانم و هێلێن (کچە مامی ویلسۆن کە دوای مردنی هاوسەری ویلسۆن، بەرێوبردنی کاروباری ناوخۆی کۆشکی سپیی لە ئەستۆدا بوو) وتووەو هەموویان رازین کە من و تۆ زەماوەند بکەین...*

ئێدیت دریژە بە قسەکانی دەدات و دەڵێ کە وتوویژی ئێمە سەبارەت بە زەماوەند کاتژمێرو نیوێکی خایاند. لە ئاکامدا وتم ئەگەر بڕیار بێت ئەم شەو جوابی بەڵێ یا خود نا بدەمەوە، جوابی من نێگەتیڤ دەبێت مەگەر ئەوە کە دەرفەتی بیرکردنەوەم لەبارەی ئەو پێشنیارە پێبدەی. ویلسۆن دەرفەتی بیر کردنەوەی پێدا، بەاڵم ئێدیت کە نەیدەتوانی بڕیار بدات، دوو رۆژ دواتر لە واشینگتۆن چووە دەرێو دوور کەوتنەوەی لە پێتەخت دوومانگی خایاند. ئێدیت ویلسۆن لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ: "کاتێك واشینگتۆنم بەجێهێشت دڵم بۆ پیاوێك لێی دەدا کە لەم پلە بەرزە سیاسی و زانستییەدا[9]، بەپاکی و راستگۆیی سەبارەت بە من ئەشقو خۆشەویستی درکاند، بەاڵم دەمهەویست بە ماوەیەك دووری لە واشینگتۆن بە جۆرێك هەستی قوواڵی ئەو تاقی بکەمەوە...". چەند رۆژ دوای رۆیشتنی ئێدیت لە واشینگتۆن، هاوسەری گریسۆن (پزیشکی تایبەتی ویلسۆن) ئەو ئاگاداری کردەوە کە سەرۆك کۆمار دوای رۆیشتنی ئەو بەهۆی خەمو پەژارەیەکی زۆرەوە نەخۆشەو لە جێگەدا کەوتووە. ئێدیت نامەیەکی پڕ لە سۆزو خۆشەویستیی بۆ ویلسۆن نووسی و بەڵێنی پێدا کە دوای گەڕانەوە ئەگەر سەرۆك کۆمار لە پێشنیارەکەی پاشەگەز نەبووبێتەوە ولاەکەی بە دڵخوازی ئەو دەبێت. ئەو نامەیە ویلسۆنی

۹- ویلسۆن بەر لەوەکە ببێتە سەرۆك کۆمار، پسپۆرێکی ناسراوو نووسەرێکی بەتوانا بوو. پەرتووکەکانی سەبارەت بە بابەتە سیاسی و کۆمەاڵیەتییەکان لە زانکۆکانی ئەمریکا دەگوتراوە. هەروەها ویلسۆن ماوەی دەسالیش سەرۆکایەتی زانکۆی بە ناو بانگی "پرینستۆن"ی ئەمریکای لە ئەستۆدا بوو.

هێنایەوە سەرخۆشی و شادی و خۆشحاڵی ئەو لە کۆبوونەوەکانی حکوومەت بۆ ئەو وەزیرانەی کە ئاگادرای بابەتەکە نەبوون، سەرسووڕ هێنەر بوو. رۆژی سێپتەمبەر ئێدیت گەڕایەوە بۆ واشینگتۆنو لەکاتی گەیشتنی بۆ ماڵەوە سەبەتەیەکی گەورەی گوڵو بانگهێشتنامەیەکی سەرۆك کۆماری سەبارەت بەبانگێشت کرانی بۆ خواردنی شەو لەکۆشکی سپی بەدەست گەیشت. ئەو شەوە ویلسۆن بە گەرمو گوڕی پێشنیاری زەماوەندەکەی باس کردەوەو جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە دەبێ رێوڕەسمی زەماوەندەکەش بەیانی بێت. بەاڵم ئێدیت داوای مواڵەتی زۆرتری بۆ ئامادەکردنی خۆی کرد. لەئاکامدا لەسەر ئەوە رێککەوتن کە بڕیاری ویلسۆن بۆ زەماوەند لەگەڵ ئێدیت بوولینگ لەهەمان رۆژی چواردەهەمی سێپتەمبەری سااڵی ۱۹۱۵رابگەیێندرێ و رێوڕەسمی زەماوەندی ئەوان لەمانگی ئۆکتۆبەر بەڕێوە بچێت. دوای راگەیاندنی بڕیاری ویلسۆن بۆ زەماوەند لەگەڵ ئێدیت بوولینگ رووداوێکی سەیرو سەمەرە رووید ا کە نەتەنیا دەیتوانی پرۆگرامەکانی ویلسۆنو ئێدیت لەمەترسی باوێ، بەاڵکوو دەیتوانی ئابروو کەسایەتی یەکیك لە ناودارترین سەرۆك کۆمارەکانی ئەمریکاش ببات. ژنێك بەناوی ماری ئالێن پیك[10] رایگەیاند کە ویلسۆن سااڵنێکی زۆر ئەویندارى ئەو بووەو نێزیکەی ۲۰۰ نامەی ئاشقانەی بۆ نووسیوە. ماری ئالێن پیك پەیامی بە ویلسۆن دابوو کە ئەگەر دەیهەوێ زەماوەند بکات، دەبێ لە پێشدا زەماوەند لەگەڵ ئەو بکات. پەیامەکەی ماری ئەو هەڕەشەیەشی تێدا بوو کە ئەگەر زەماوەندەکەی ئەو لەگەڵ ئێدیت بۆلینگ سەربگرێت نامەکانی بااڵو دەکاتەوەو ئابرووی دەبات.

هەڕەشەی ماری مەترسیدار بووو ئەگەر ئەو بابەتە بسەلمێندرابوایە کە ویلسۆن لەکاتی زیندوو بوونی هاوسەری لەگەڵ ژنێکیتر پێوەندی یا خود نامە گۆڕینەوەی بووە، ئابروی کەسایەتییە سیاسی و کۆمەاڵیەتییەکەی دەکەوتە مەترسییەو. رووداوی ماری ئالێن پیك کە هێشتاش بۆ کەس روون نییە، کۆتایی پێهاتو نامە ئاشقانەکانی ویلسۆن هیچکات بااڵو نەبۆوە. بەاڵم ئەوە روونو ئاشکرایە کە ئێدیت بوولینگ لە بێدەنگ کردنی ماری پیك رۆڵێکی گرینگی گێڕاو بە پێدانی پارەیەکی زۆر نامەکانی ویلسۆنی لەو ژنە کڕیوەتەوە. تەنانەت دەنگۆی ئەوە لە ئارادا بوو کە ماری بەخەرجی ئێدیت سەفەری دوورو درێژی بۆ والتانی ئەورووپی کردووەو دوای

10-Mary Allen Peck

گەڕانەوەش بۆ ئەمریکا تا کۆتایی دەورانی سەرۆك کۆماری ویلسۆن پارەو پوولێکی بەرچاوی لە سامانی خودی ئێدیت وەرگرتووە. ویلسۆن بەهۆی ئەو رۆڵەی کە ئێدیت لەروودواوی ماری ئالێن پیکدا نواندی زیاتر لەجاران هۆگری بوو. رێوڕەسمی زەماوەندی ئەوان بەهۆی تووش بوون بە رووداوی ماری ئالێن پیك‌و پێویستیی بێدەنگ کردنی ئەو پێش ئەم رێوڕەسمە، تا مانگی دێسەمبەر وەدوا خرا. جێژنی بووکێنی لە رۆژی ١٨ی دێسەمبەر لەماڵی ئێدیت بەڕێوە چوو. تازە بووکی ٤٢ ساڵە لە ژانڤییەی ساڵی ١٩١٦و دوای تەواو بوونی مانگی هەنگوین بۆ کۆشکی سپی گواستراپەوە. ویلسۆن کە لەساڵی ١٩١٦ بۆ جاری دووهەم بوو بە پاڵێوراوی بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماریو بە نازناوی "پیاوی ئاشتی"و کەسێك کە توانی ئەمریکا لەئاوری شەڕی یەکەمی جیهانی بپارێزێت، بەزۆرینەی دەنگ دووبارە بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری ئەمریکا هەڵبژێردرا. بەڵام چەندمانگ دواتر ئەو پیاوەی کە بە دروشمی ئاشتی لە هەڵبژاردنەکاندا سەرکەوتبوو، ئەمریکای تووشی شەڕ کرد. ویلسۆن لەرۆژی یەکەمی ئاپریلی ١٩١٧ لە وتارێکدا کە لەکۆنگرەی ئەمریکا پێشکەشی کرد، دوای رووبەڕووبونەوەی هۆکارەکانی بەشداری ئەمریکا لە شەڕ، وتی: "خستنە ناوی ئەم دەوڵەتە ئاشتی خوازە بۆ یەکێك لە مەترسیدارو پڕکارەساتو مەینەتبارترین شەڕەکانی مێژوویی جیهان بڕیارێکی ترسناکە... بەڵام ئێمە رێگایەکی ترمان نییە... ژیاری مرۆڤ لە مەترسی دایەو لە هەموو کاتێکدا حەقو راستی (حەقیقەت) لە ئاشتی باشترو بەنرختر". بەشداری کردنی ئەمریکا لەشەڕی یەکەمی جیهانیدا فاکتەرێکی گرینگ بوو بۆ سەرکەوتنی هاپەیمانان لەبەرامبەر هێزەکانی ئەڵمانو ئیتالیاو عوسمانی (متحدین). سەرۆك کۆمار ویلسۆن وەك قارەمانێکی سەرکەوتووی ئەو شەڕە لەرۆژی چواردەیەمی دێسەمبەری ساڵی ١٩١٨ بەرەو ئەوروپا وەڕێکەوت. ویلسۆن چ لەکاتی شەڕو چ لەکاتی وتوێژەکانی تایبەت بە کۆتایی پێهێنانی شەڕو ئاشتی، لەگەڵ هاوسەری راوێژی دەکرد. ئێدیت لەوە کە هاوسەری لە وتوێژەکانی ئاشتیو دیاریکردنی داهاتووی جیهان رۆڵی یەکەمی هەیە شانازی بە خۆی دەکردو بەتایبەت لەپێوەندی لەگەڵ گەلاڵەی پێشنیاری ویلسۆن بۆ دامەزراندنی رێکخراوێکی جیهانی کە ئاشتیو دادپەروەری لەجیهاندا سەقام گیر بکات، بە شانازیو لەخۆباییەوە باسی لێوە دەکرد. بەڵام حیزبی بەرهەڵستکاری ویلسۆن (کۆماریخواز) لە ماوەی سەفەری درێژخایەنی ئەو بۆ ئەوروپا لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرەی ئەمریکا سەرکەتو بەم هۆیەشەوە زۆربەی نوێنەرانی کۆنگرەو

بەتایبەت زۆرینەی بەرچاوی سێناتۆرەکان دژ بە سیاسەتەکانی ئەو هەڵوێستیان گرت. ویلسۆن دوای گەڕانەوەی بۆ ئەمریکا بینی رەنگە گەلاڵەکەی بۆ دامەزراندنی "کۆمەڵەی نەتەوەکان" کە ولاتەکانی ئەوروپا بە گەرمی پێشوازیان لێکرد، لەلایەن زۆرینەی سێناتۆرە بەرهەڵستکارەکانەوە ڕەد کرێتەوە. ئێدیت ویلسۆن کە ئاگاداری هۆگریو خۆشەویستی هاوسەری بەو گەلاڵەیەو ئەو کاریگەرییە خراپە بوو کە پەسند نەکرانی گەلاڵەکە لەسەر وڕەو دەروونی ئەوی دادەنێت، پێشنیاری بە ویلسۆن کرد بۆ بەدەستهێنانی پشتیوانی خەڵك لەسیاسەتەکانی دەرەوەی ئەمریکاو لەم رێگایەشەوە ناچارکردنی سێنا بۆ پێڕەوی لەرای گشتی خەڵك، خەباتێکی پڕوپاگەندەی بەرفراوان لەئەمریکا وەرێخەن. ویلسۆن ئەو پێشنیارەی پەسند کردو رۆژی سیهەمی‌سێپتەمبەری ساڵی ١٩١٩ بۆ سەفەرێکی یەك مانگە بۆ ویلایەتە جۆراوجۆرەکانی ئەمریکا سواری شەمەندەفەر بوو. بۆ ئەو سەفەرە١٦٠٠ کیلۆمەترییە پڕۆگرامی وتار بێژی بۆ ٢٦ جێگا ئامادە کرابوو. خانمی ویلسۆنو گریسۆن، پزیشکی تایبەتی سەرۆك کۆمارو ٢٥ هەواڵنێر لەو سەفەرەدا هاورێیەتی ویلسۆنیان دەکرد. هەروەك خاتوو ویلسۆن پێشبینی کردبوو، ئەو سەفەرەی ویلسۆن بەسەرکەوتنێکی بەرچاو دەستی پێکردو وتارەکانی ویلسۆن کاریگەرییەکی قوڵی لەسەر بیسەرانی دادەنا.

خانمی ویلسۆن لەگەڵ هاوسەرەکەی، وودرو-ویلسۆن

رەنگدانەوەی بەرفراوانی ئەو وتارانە لە رۆژنامەو بلاوکراوەکانی ئەمریکاو پێشوازی رای گشتی لەو وتارانە، ویلسۆنی هان دا کە وتاری پتر و بە گوڕوتینتر بداو بۆیەش لە هەر شارێك چەند جارو لە کۆڕو کۆمەڵە جۆراوجۆرەکان وتاری دەخوێندەوە. گریسۆن لە هەژانی تووندی ویسلۆن لەکاتی وتاربێژی و ئەو گوشارەی کە لە رەوتی سەفەرەکە دەکەوتە سەر ویلسۆن بە پەرۆش بووو ئێدیت ویلسۆنیش بەراسپاردنی گریسۆن داوای لە هاوسەری دەکرد کە ژمارەی وتارەکانی کەمتر بکاتەوە، بەڵام ویلسۆن کە لە پێشوازیو گوێگرتنی خەڵك لە وتارەکانی سەرخۆش دەبوو، گوێ نەدەدا راسپاردەکانی پزیشك و هاوسەری، بۆیەش لەنێوان رێگادا بەهۆی گوشارو ماندووبوونو جۆش و خرۆشی زۆرەوە تۆشی شەپلە بووو هەر بەو هۆیەشەوە ئەو شەمەندەفەرەی کە ویلسۆنو هاوڕێیانی پێ بوو بەرەو واشینگتۆن گەڕاوە. رۆڵی سەرەکی خاتوو ویلسۆن لە سیاسەتو حکوومەتی ئەمریکادا لەم رێکەوتەوە دەست پێدەکات. لەبەرئەوەی کە ئێدیت ویلسۆن دەستبەجێ دوای گەڕانەوەی سەرۆك کۆمار بۆ واشینگتۆن، هاوسەرەکەی لە ژووری خەوتنی لە کۆشکی سپیدا بەند کردو بە بیانووی ئەوەکە دەبێ سەرۆك کۆمار بە راسپاردنی پزیشك پشووی تەواو بدات، چاوپێکەوتنی لەگەڵ ئەو قەدەغە کرد. ویلسۆن تا تەواو بوونی دەورانی سەرۆك کۆماری کە ١٧مانگ درێژەی کێشا نەخۆش و لەجێدا کەوت. پێوەندی ئەو بەدنیای دەرەوە و کاربەدەستانی حکوومەتو سیناتۆرەکانو نوێنەرانی کۆنگرە لەرێگای ئێدیت ویلسۆنەوە بوو. خانمی ویلسۆن لە ژوورێك کە لە تەنیشت دیوی خەوتنی هاوسەرەکەی بوو، چاوپێکەوتنی لەگەڵ وەزیرەکانو کاربەدەستانی دەوڵەتو سەرکردە سەربازییەکانو سێناتۆرو نوێنەرانی کۆنگرە دەکردو بۆچونو پێشنیارەکانیانی دەنووسیو دوایش ئەو راپۆرتو هەواڵو پێشنیارانەی لەژوورێکی داخراودا لەگەڵ هاوسەری باس دەکردو ولاّم یان بڕیارەکانی سەرۆك کۆماری لە بارەی هەرکام لەو راپۆرتو پێشنیارانە بە کاربەدەستانی دەوڵەتیو سەرکردە سەربازییەکانو سێناتۆرو نوینەرانی کۆنگرە رادەگەیاند. لە هەندێك جێگەدا کە پێویست بوو فەرمانی سەرۆك کۆمار لەژێر راپۆرتەکان بە نووسراوە بێت، ئێدیت فەرمان یا خود روانگەی هاوسەرەکەی بەدەستنووسی خۆی دەنووسیو ویلسۆنیش ژێری ئەو نووسراوانەی واژوو دەکرد. درێژەکێشانی نەخۆشی ویلسۆن بە لە بەرچاو گرتنی ئەو راگەیاندراوە لێڵو هیوابەخشە پزیشکییانەی کە سەبارەت بە یاسایی بوونی باری تەندروستی سەرۆك کۆمار بلاّو دەکرایە، ئەو گومانەی لەزەینی خەڵکدا درووست دەکرد کە سەرۆك کۆمار لەش ساغیو توانای بڕیاردانی لە

دەست داوەو ئەوە خانمی ویلسۆنە کە لە گرینگترین بابەتەکانی پەیوەست بە کاروباری سیاسەتی دەرەکیو ناوخۆیی ئەمریکا لەجیاتی ئەو بڕیاردەداتو واژوی سەرۆك کۆمار لەژێر بڕیارەکانی خۆی دەدات. تەنانەت ژمارەیەك لە سێناتۆرە بەرهەڵستکارەکانی ویلسۆن شکیان لە واژۆکانی سەرۆك کۆمار دەکرد، لەبەرئەوەکە واژۆکانی بە خەتێکی شکاوو لەرزۆك لەسەر لاپەڕەکان دەدراو وادەهاتە بەرچاو کە خاتو ویلسۆن پێنووسەکەی داوەتە دەستی هاوسەریو ئەوی لە واژۆکردنی بەڵگەکان یارمەتی داوە. لەسالّی ١٩٢٠ کە خەباتی ژنانی ئەمریکا بۆ وەدەست هێنانی مافە رامیارییەکانیان گەیشتبووە بەرزترین رادەی خۆی، سێناتۆرێکی ئەمریکایی گوتی کە ژنانی ئەمریکایی پێش ئەوەی مافە رامیارییەکانیان بەدەست بهێنن، حکوومەتمان بە سەردا دەکەن. ئەو بەراشکاوی ناوی خانمی ویلسۆنی وەك ژنێك هێنا کە بەکردەوە ئەرکەکانی سەرۆك کۆماری ئەمریکا ئەنجام دەداتو پێشنیاری کرد کە شاندێك لە پزیشکە پسپۆڕەکان سەرۆك ویلسۆن بچنە ژێر تاقیکاریو ئەگەر بەراستی ناتوانێ ئەرکەکانی سەرۆك کۆماری ئەنجام بدات، ئەوە دەبێ بەپێی یاسای بنەڕەتی ئەمریکا دەسەلاّتەکانی سەرۆك کۆماری بەجێگرەکەی بسپێردرێت. بەڵام سێناتۆرەکانو نوێنەرانی کۆنگرە پێشوازییان لەو پێشنیارە نەکردو زۆرینەی ئەندامانی کۆنگرە ئەگەرچی دەیانزانی ویلسۆن توانای ئەنجامدانی ئەرکەکانی نییەو خاتوو ویلسۆن لەلایەن ئەوەوە لەسەر کاروباری ناوخۆییو دەرەکیو دانانو لەسەرکار لابردنی کاربەدەستانی دەوڵەتی بڕیار دەدات، رازی بوون کە ئەم بارودۆخە تا تەواوبوونی دەورانی سەرۆك کۆماری ویلسۆن درێژەی هەبێت. هۆی ئەم هەڵوێستەی سێناتۆرەکانو ئەندامانی کۆنگرە ئەوە بوو کە ئەگەر ویلسۆن لەسەرکار لابردرابوایە، جێگرەکەی (تۆماس رەیلی مارشاڵ)[11] دەبووە جێنشینی ئەوو تۆماس رەیلی مارشاڵیش نەتەنیا لەلای کۆماریخوازەکان قێزەون بوو بەڵکوو لەنێوان سێناتۆرەکانو نوێنەرانی دێمۆکراتخوازی کۆنگرەش نەیاری زۆر بووو هەر بۆیەش درێژەکێشانی ئەو بارودۆخە لە بەدەستەوە گرتنی پۆستی سەرۆك کۆماری لەلایەن تۆماس مارشاڵەوە لەلایەن ئەوانەوە زیاتر قەبوڵ دەکرا. بەم شێوەیە خانمی ویلسۆن توانی بە کەڵك وەرگرتن لەو هەڵکەوتە تایبەتییەی کە لە دەورانی نەخۆشی هاوسەرەکەی هاتبووە ئاراوە، تا کۆتایی دەورانی سەرۆك کۆماری

11-Thomas Rileg Marshal

هاوسەری لەسالّی ۱۹۲۱ لە ئەمریکا حوکمڕانی بکات. هەلّبەت سەنگی حکوومەتی حەڤدە مانگەی ئەو لە بواری سیاسەتی دەرەکیو نێوخۆیی قورسوسەرکەوتوو نەبووو کۆمەلّەی نەتەوەکان کە بە پێشنیاری ویلسۆن لە کۆنفرانسی پاریس دامەزرا بوو، بەبێ ئامادەبوونی نوێنەرانی ئەمریکا دەستی بەکارەکانی کرد. ویلسۆن تا چوار سالّ دوای تەواوبوونی دەورانی سەرۆك کۆماری زیندو مایەوەو خانمی ویلسۆن لە رووی خۆشەویستیو ئەڤینەوە ئەرکی چاوەدێریو ئاگاداری مێردە پەککەوتووو نەخۆشەکەی تا کۆتایی هاتنی ژیانی لەرۆژی سێهەمی فێبرایەی سالّی ١٩٢٤ بەئەستۆ گرت. خاتوو ویلسۆن کە پەرتووکی بیرەوەرییەکانی پێشکەش بە رووحی هاوسەری کردبوو، لەسالّی ۱۹۳۹ چاپو بلاّو کردەوەو تاسالّی ١٩٦١کە لەتەمەنی ۸۸ سالّیدا مرد، لەگەلّ ئەوەش کە پیرو نەخۆش بوو لە تەواوی ئەو ڕێوڕەسمانە بەشداری دەکرد کە بەیادی هاوسەری یاخود لەبەر ناو لەسەرنانی ڕێکخراوێك یان قوتابخانەیەك یان پردو شەقامێك بەناوی ویلسۆن بەڕێوە دەچوو.

***

دوای ئێدیت ویلسۆن کە ماوەیەك بە تەنیاو بەناوی هاوسەری لە ئەمریکا حوکمڕانی کرد، لە نیوان هاسەری سەرۆك کۆمارەکانی ئەمریکادا ئێلیانۆر رۆزڤێلّت، هاوسەری فرانکلین دیلانۆ رۆزڤێلّت (سیو دووهەمین سەرۆك کۆماری ئەمریکا) رۆلّی بەر چاوی لە سیاسەتو حکوومەتی ئەمریکادا نواندو دوای مردنی هاوسەری سالاّنێکی زۆر پۆستی نوێنەری ئەمریکای لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لەئەستۆ بوو. ئێلیانۆر رۆزڤێلّت لەسالّی١٨٨٤لە بنەمالّەیەکی دەولّەمەندی نیۆیورك لەدایك بووو لەتەمەنی منداڵیدا دایكو باوکی لەدەست داو لەژێر سەرپەرشتی خزمە نزیکەکانی دەژیاو لە قوتابخانە تایبەتیو شەوورۆژەیی (پانسیۆن) نیۆیورك خەریکی خوێندن بوو. یاساو ڕێساکانی ئەو قوتابخانانەی کە ئێلیانۆر دەرسی لێدەخوێند، زۆر تووندو جیدی بووو هەر بۆیەش ئێلیانۆر جگە لەوە کە بەباشی وانەکانی دەخوێند، زۆر ڕێکوپێك قورس راهاتو هەر ئەم هەڵسوکەوتە مەتینو قورسەی ئەو بوو کە سارای دایکی فرانکلین رۆزڤێلّتی خستە بیری ئەوەی کە خوازبێنی لێ بکات بۆ کوڕەکەی. فرانکلینیش لە بنەمالّەیەکی زۆر دەولّەمەندو تێروتەسەلی نیۆیورك لەدایك ببووو لە بەناوبانگترین خوێندنگەکانو زانکۆکانی ئەمریکادا خوێندنی تەواو کرد بوو.

فرانکلین رۆزڤێلّت‌و ئێلیانۆر لەسالّی ۱۹۰۶، سالّێك دوای زەماوەند

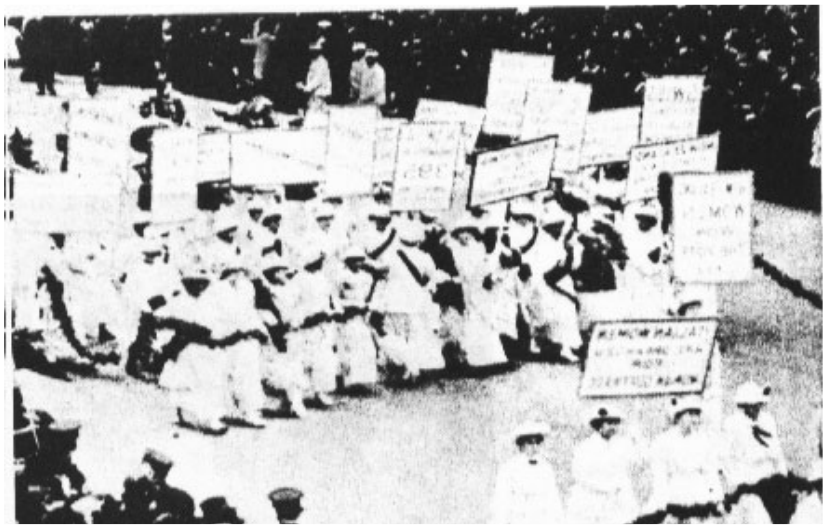
ئێلیانۆر رۆزڤێلّت لەکاتی زەماوەند لەگەلّ فرانکلین لەسالّی ۱۹۰۵ دا بیستو یەك سالّی تەمەن بووو هاوسەریشی تەنیا دوو سالّ لەو گەورەتر بوو. لەسالّی ۱۹۰٦ یەکەمین منداڵیان کە کچ بوو، چاوی بە دونیا پشکوتو لەماوەی دەسالّی دواتر چوار منداڵی تریشیان بوو کە هەموویان کوڕ بوون. لەو ماوەیەدا فرانکلین رۆزڤێلّت چووە نێو کارو تێکۆشانی سیاسیو لە هەلّبژاردنەکانی سەرۆك کۆماری لەسالّی ۱۹۱۲ بە توندی لایەنگری لە ویلسۆن دەکرد. رۆزڤێلّت دوای سەرکەوتنی ویلسۆن لەهەلّبژاردنەکانی سەرۆك کۆماری، پۆستی جێگری وەزیری دارایی وەرگرتو لە ڕێکخستنی هێزی دەریایی ئەمریکا بۆ شەڕ لەجەنگی یەکەمی جیهانیدا رۆلّی گرینگی گێڕا. هاوکات لەگەلّ هەوڵە سیاسییەکانی فرانکلین رۆزڤێلّت، ئێلیانۆریش پێوەندیی بە بزاڤی ژنانی ئەمریکا بۆ بەدەستهێنانی مافە رامیارییەکانەوە گرتو لە کۆبوونەوەکانی ژنان لە نێۆیۆرك‌و واشینگتۆندا وتارگەلێکی پڕجۆش‌وخرۆشی خوێندەوە. هەروەها ئێلیانۆر رۆزڤێلّت لە رۆژنامەکانی ئەمریکا دەستی بە نووسینی وتار بە لایەنگری لەمافی ژنان کرد. لەو کاتەدا ناوبانگی ئەو لەهاوسەری کەمتر نەبوو. لەسالّی ۱۹۱۸دا کاتێك کە فرانکلین رۆزڤێلّت لەگەلّ ویلسۆن بۆ بەشداری لە کۆنفرانسی ئاشتی چوو بووە پاریس،

ئێلیانۆر لەکاتی رێکوپێك کردنی ژووری کاری هاوسەری نامەگەلێکی ئاشقانەی دۆزییەوە کە بەدەستنووس‌و واژۆی سکرتێرە گەنج‌و جوانەکەی (لۆسی میرسیر)[12] بۆ رۆزڤێلت نووسرا بوو. نامەکان کە پتر لەولاّمی نامەکانی رۆزڤێلت نووسرا بوون، تایبەت بوو بە پێوەندی ئەوان لە دوو سالّی رابردووەدا. ئێلیانۆر تا گەڕانەوەی رۆزڤێلت بێدەنگی راگرت، بەلاّم کاتێك کە رۆزڤێلت لە سەفەر گەڕایەوە پێی گوت کە دەبێ لەنێوان ئەشقی ئەو کچە ٢٢ سالّەیەو ژیانی بنەمالّەی خۆی یەکیان هەلّبژێرێت. رۆزڤێلت ئامادە نەبوو کە ئەشق‌و پێوەندییەکانی لەگەلّ لۆسی بپچڕێنێ‌و هەر بەو هۆیەشەوە ئێلیانۆر بۆ وەرگرتنی رەزامەندی دایکی رۆزڤێلت سەبارەت بە جیابوونەوەیان سەردانی ئەوی کرد. دایکی فرانکلین کە دوای مردنی هاوسەری بەتەنیا میراتگری سەروەت‌و سامانی ئەو بە ئەژمار دەهات، رۆزڤێلتی بانگهێشتن کردو پێی راگەیاند کە ئەگەر واز لە ئەڤینی لۆسی نەهێنی لەسەروەت وسامانی خۆی بێبەشی دەکات. فرانکلین ئامادە بوو لەبەر ئەڤینی لۆسی هەموشتێکی خۆی فیدا بکات، بەلاّم پێش ئەوەکە هاوسەری تەلاّق بدات چووە لای لۆسی تا بەلێنی زەماوەندی لێبستێنێ‌و لۆسی کە کاتۆلیك بوو، گوتی ناتوانێ لەگەلّ پیاوێك کە هاوسەری تەلاّق داوە زەماوەند بکات.

زەماوەندی لۆسی لەگەلّ پیاوێکی بەسالاّچووی دەولّەمەند خالّی کۆتایی ئەم ئەڤینە بوو. پێوەندییەکانی ئێلیانۆرو فرانکلین دوای ئەو رووداوە تا ماوەیەك سارد وسڕ بوو، بەلاّم ئێلیانۆر لەسالّی ١٩٢١ کە فرانکلین تووشی پەککەوتوویی هات، بە لەخۆبردوویی‌کی بێ وێنەوە ئەرکی چاوەدێری‌و پەرستاری فرانکلینی بەئەستۆ گرت‌و رۆزڤێلتی خستە ژێر کاریگەری دڵسۆزییەکانی خۆی. پەککەوتوویی رۆزڤێلت بەهۆی چاوەدێری هاوسەری‌و بەهەندێك وەرزش کە بەیارمەتی ئەو ئەنجامی دەدا، برێك باشتر بووو تواني بە گۆچان برِوات، بەلاّم پەککەوتوویی هەردوو لاقی چاك نەدەبۆوەو ناچار بوو زۆرتر بە ویلچێر (عارەبانەی پەککەوتووان) هات وچۆ بکات. رۆزڤێلت بە لەمێشك رۆکردن‌و هاندانی هاوسەری هەولّە سیاسییەکانی خۆی چڕتر کردەوەو هەر بەم هۆیەشەوە بوو کە توانی بەسەر ئەو پەرێشانی‌و کەسەریەدا زاڵ بێت کە بەهۆی پەککەوتوویی‌و نەجوولاّنەوەی لەشی تووشی ببوو. ئێلیانۆریش پێبەپێی هاوسەری چووە نێو گۆڕەپانی سیاسەت‌و توانی رێبەرایەتی کۆمەلّەی ژنانی لایەنگری حیزبی دێمۆکرات

12-Lucy Mercer

بەدەستەوە بگرێت. رۆزڤێلت لەسالّی ١٩٢٨دا پۆستی گرینگی حاکمی ویلایەتی نیۆیۆرکی بەدەستەوە گرت و لەم دەنگدانەدا دەنگی ژنانی نیۆیۆرك لەسەرکەوتنی ئەودا رۆلێکی گرینگی نواند.

ئێلیانۆر رۆزڤێلت رێبەریی خۆپیشاندانی لایەنگرانی مافی سیاسیی ژنانی ئەمریکا لەسالّی ١٩٢٠دەکات

لەسەرەتای دەیەی سالّی ١٩٣٠دا ئەمریکا تووشی گەورەترین قەیرانی ئابووری دەورانی سەربەخۆیی خۆی بۆوەو رۆزڤێلت بە پێدانی بەلێنیی جێبەجێکردنی چەند گەلاّلەیەکی کاریگەرو بەجێ بۆ نەهێشتن‌و لەناوبردنی ئەو قەیرانە خۆی بۆ بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماری پالاّوات. هاندەری سەرەکی ئەو لەم پێشبڕکێیەدا هاوسەری بووو هەر بۆیەش رۆزڤێلت دوای سەرکەوتن بەسەر رکەبەرەکانی لە کۆنڤانسیۆنی حیزبی دێمۆکرات، لەگەلّ هاوسەری سەردانی ویلایەتەکانی ئەمریکای کردو بە گوتنی زیاتر لە دووسەد وتار لە ویلایەتەکانی ئەمریکا، سەلماندی کە سەرەڕای پەککەوتویی لاق هێشتاش هەر توانایی‌و لێهاتوویی بێوێنەی بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرۆك کۆماری ئەمریکا لەم بارودۆخە دژوارو نالەبارەدا هەیە. رۆزڤێلت بە وەدەستهێنانی زیاتر لەحەوت ملیۆن دەنگ توانی

بەسەر رکەبەرە کۆماریخوازەکەی خۆی (هێربێرت هۆڤێر)[13] سەرکەوێ کە لەو رێکەوتەدا سەرۆك کۆماری ئەمریکا بوو دەورانی سەرۆك کۆماری ئەو لەرۆژی چوارەمی مارسی ساڵی ١٩٣٣ دەستی پێکرد. رۆزڤێڵت بە هەڵبژاردنی دۆستو هاوکاری دروستکارو شایستەو بە بوێرییەکی بێوێنەوە کە بۆ ئاڵۆ گۆڕی بنەڕەتی لە ئابووری ئەمریکادا بەکاری هێنا، توانی ئەمریکا لەو قەیرانە گەورە رزگار بکات. رۆزڤێڵت لەساڵی ١٩٣٦ بۆ جاری دووهەم بە زۆرینەی دەنگ کە لە جاری یەکەم زیاتر بوو، بە سەرۆك کۆماری ئەمریکا هەڵبژێردرا. لەساڵی ١٩٤٠ کە تازە بڵێسەی شەڕی دووهەمی جیهانی هەڵگیرسابوو، گەلی ئەمریکا نەیاندەویست لەو بارودۆخە نالەبارە کەسێکی نەناسراو بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری هەڵبژێرن، هەربۆیەش رۆزڤێڵت بۆ یەکەمین جار لە مێژووی ئەمریکاو بۆ جاری سێهەم وەك سەرۆك کۆماری ئەمریکا هەڵبژێردراو لەکۆتاییشدا لەساڵی ١٩٤٤ لەسەرەتای نێزیك بوونەوەی سەرکەوتن لە شەڕ جارێکیتریش هیچ رکەبەرێکی لە حیزبی دێمۆکرات بۆ بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماری نەبوو. هەرچەند ئەجارەیان تووشی رکەبەرێکی بەهێز لە حیزبی کۆماریخواز بوۆە، بەڵام توانی بە جیاوازییەکی کەمو بۆ جاری چوارەم پۆستی سەرۆك کۆماری ئەمریکا بەدەست بهێنێ. ئێلیانۆر لەتەواوی ماوەی سەرۆك کۆماری رۆزڤێڵت کە زیاتر لە دوازدەساڵی خایاند، نێزیکترین راوێژکارو هاوکاری ئەو لە کاروباری پەیوەست بەسیاسەتی دەرەوەو ناوخۆیی ئەمریکا بوو. گرینگترین کێشە تایبەتییەکانی سیاسەتی ناوخۆیی و نێونەتەوەیی ئەمریکا نەتەنیا لە کۆبوونەوەکانی حکوومەتدا، بەڵکو لە کۆبوونەوە تایبەتییەکانی سەرمێزی نان خواردن کە لەچێشتخانەی کۆشکی سپی پێك دەهات،دەکەوتە بەر باسو لێکۆڵینەوە. لەم کۆبوونەوانەدا کە پتر لەکاتی خواردنی نانی بەیانیو نیوەڕۆ لەچێشتخانەی کۆشکی سپی ئەنجام دەدراو ناویان نابوو"کابینەی چێشتخانە"[14]، وەزیرانی پایەبەرزو راوێژکارانی نێزیکی سەرۆك کۆمار ئامادە دەبوونو ئێلیانۆریش کە ئەندامی هەمیشەییئەم کابینەیە بوو لە زۆربەی بابەتە گرینگەکان راوێژی پێدەکرا.

ئەرکێکی گرینگیتر کە ئێلیانۆر لەو ماوەیەدا بە ئەستۆی گرتبوو، ئەوە بوو کە بە جێگای هاوسەری لە ریۆڕەسمە جۆراجۆرەکان بەشداری دەکردو هەروەها لەلایەن رۆزڤێڵتەوە بۆ چارەسەر کردنی بابەتو گرفتەکانی ناوخۆییو ئاگادارکردنەوەی لە بیروبۆچوونی رێبەرانی ولاتانی دەرەوە سەفەری جۆراوجۆری بۆ دەرەوەو ناخۆی ولات دەکرد.

13-Herbert Hoover

14-Kitchen Cabinet

ئەم وێنەیەی ئێلیانۆر رۆزڤێڵت لە دواییین ساڵی مانەوەی
لە کۆشکی سپی بۆ گۆڤاری لایف گیراوە

ئێلیانۆر بە نووسینی وتارگەلێك لەژێرناوی "رۆژی من"[15] کە هەموو رۆژێك پتر لەسەد رۆژنامە هاوکات لەسەرانسەری ئەمریکا چاپیان دەکرد، روانگەکانی خۆی سەبارەت بە بابەتەکانی رۆژ لەگەڵ خەڵك باس دەکردو مانگانە بە شێوەیەکی مام ناوەندی نزیکەی سێ هەزارنامەی لە خەڵك وەردەگرت کە نووسینگەیەکی بۆ لێکۆڵینەوەو ولامدانەوەی ئەونامانە دروست کردبووو هەر حەوتوویەك کورتەیەك لە بیرو بۆچوونی خەڵکی سەبارەت بە باسە جیاوازەکان کە لەم نامانەدا رەنگی دەداوە، پێشکەش بە هاوسەری دەکرد. ئێلیانۆر رۆزڤێڵت بەکردەوە لە رەوتی شەڕی

15-My day

دووهەمی جیهانیدا کە رۆزڤێڵت بۆ بەشداری لە کۆنفراسە نێونەتەوەییەکان لە ئەمریکا دەرۆیشتەدەرێ، ئەرکەکانی سەرۆك کۆماری بەڕێوە دەبردو هەموو رۆژێك لەریگای تێلێگراڤو بێسیمەوە پێوەندی بە هاوسەرییەوە دەگرت. دواین کۆنفراسێکی نێونەتەوەیی کە رۆزڤێڵت بەشداری تێدا کرد، کۆنفراسی یاڵتا بوو کە لەنیوەی یەکەمی فێوریەی ساڵی ١٩٤٥ لە کۆشکی دواین تێزاری رووسیا لە کەناری دەریای رەش گیراو چارەنووسی داهاتووی جیهانو دابەش کردنی ئەوروپا بە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی تێدا تاوتوێ کرا. یەکێك لە بڕیارەکانی یاڵتا کە رۆزڤێڵت زۆر هۆگری بوو، دامەزراندنی ڕێکخراوێکی نێونەتەوەیی بەناوی "ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان" بەجێگەی کۆمەڵەی نەتەوەکان بوو. بەڵام کەمتر لە دوو حەوتوو دوای دەستپێکردنی یەکەمین کۆبوونەوەکانی ئەم ڕێکخراوە لە سانفراسیسکۆو لەشەوی دوازدەهەمی ئاپریلی ساڵی ١٩٤٥ چرای تەمەنی رۆزڤێڵت کوژاوە. ئێلیانۆر دوای مردنی هاوسەری بوو بە نوێنەری ئەمریکا لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکانو لەحەوت خولی دانیشتنە سەرەتاییەکانی ڕێکخراوەی نەتەوە یەکگرتوەکاندا کە دەورانی کێشەو ناکۆکی ئەمریکاو یەکیەتی سۆڤیەت بوو، سەرۆکایەتی شاندی نوێنەرانی ئەمریکای لەو ڕێکخراوە لەئەستۆ بوو. ئێلیانۆر رۆزڤێڵت لەساڵی١٩٥٣ کە سەردەمی سەرۆك کۆماری "ئایزۆن هاوێر"[16] و حکوومەتی کۆماریخوازان دەستی پێکرد، دەستی لە کاروباری سیاسی هەڵگرتو تاکۆتایی تەمەنی خەریکی سەیرو سەفەرو نووسین بوو. ئێلیانۆر لەساڵی ١٩٦٢و لەتەمەنی ٧٨ ساڵیدا مالاۆایی لە ژیان کرد. ئێلیانۆر لەساڵی ١٩٣٢ تا ١٩٦٢ زیاتر لە دە پەرتووکی نووسیوە کە بەناوبانگترینیان پەرتووکی ژیاننامەی خۆیەتی لەژێر ناوی "ئەوە بەسەرهاتی منە"و بیرەوەرییەکانی لە کۆشکی سپی.

***

لەنێوان هاوسەرانی سەرۆك کۆمارەکانی ئەم دواییانەی ئەمریکا، تەنیا نانسی ڕەیگان هاوسەری سەرۆك کۆماری ئەمریکا لەساڵەکانی ١٩٨١ تا ١٩٨٩ لە سیاسەتو حکوومەتی ئەمریکادا ڕۆڵی بەرچاوی نواندوە، بەڵام ڕۆڵی ئەوەنە بەراورد لەگەڵ ڕۆڵی خانمی ویلسۆنو ئێلیانۆر رۆزڤێڵت زۆر بەرچاو نییە. ڕۆڵی نانسی ڕەیگان لەحکوومەتی ئەمریکادا بە بڵاۆبوونەوەی پەرتووکی پڕهاتو هاواری سەرۆکی ستاڤی پێشووی کۆشکی سپی (دۆنالدرەیگان)[17] لەساڵی ١٩٨٨ ئاشکرا بوو .

16-Eisenhower
17-Donald Regan

لەم وێنەیەدا وینەی نانسی ڕەیگان، هاوسەری ڕۆنالد ڕەیگان (سەرۆك کۆماری پێشووی ئەمریکا) لەگەڵ دۆنالدرەیگانی سەرۆکی ستاڤی کۆشکی سپی دەبینرێت. ئەم وێنەیە پێش سەرهەڵدانی ناکۆکی لەنێوانیان کە بووە هۆی لەسەر کارلابردنی دۆنالدرەیگان گیراوە

دۆنالد ڕەیگان کە نزیکترین هاوکاری ڕۆنالد ڕەیگان بوو، لەم پەرتووکەدا کە ناوی "بۆ تۆمار لە میژوو"[18] یە ڕوونی کردۆتەوە کە نانسی ڕەیگان بە چ شێوەیەك دەست لە سیاسەتی دەرەوەو ناوخۆی ئەمریکا وەردەداتو دواین دەست تیوەردانی نانسی کە بووە هۆی سەرهەڵدانی ناکۆکی لەنێوان ئەوو سەرۆکی پێشووی ستاڤی کۆشکی سپیو لەسەرکار لابردنی دۆنالدرەیگان، بریتیبوو لە ڕووداوی فرۆشتی چەك و چۆڵی ئەمریکا بە ئێرانو گواستنەوەی قازانجی بەدەستهاتوو لەو مامەڵەیە بۆ یارمەتیدانی شۆڕشگێڕانی نیکارگوای کە دەستی نانسی تێدابوو.

یەکێك لەخاڵە سەرەنج راکێشەکانی پەرتووکی دۆنالدرەیگان ئەوەیە کە ئاماژە بە سەردانی بەردەوامی نانسی بۆ لای ئەستێرە ناسێکی دانیشتووی سانفرانسیسکۆ دەکات و دەبێت کە نانسی بۆ دیاریکردنی کاتژمێرەکانی بەختو شۆمی هەوڵەکانی هاوسەرەکەی سەردانی ئەو ئەستێرە ناسەی کردووە. بەو شێوەیەی کە دۆنالدرەیگان لە پەرتووکەکەیدا دەنووسێ، پڕۆگرامی کاری ڕۆنالد ڕەیگانو ڕێکەوتی چاوپێکەوتنەکانی لەگەڵ ڕێبەرانی ولاتانیتریش هەر لە ڕووی خشتەیەکی زەمانی دیاری دەکرا کە بەبۆچونی ئەستێرە ناسی باوەڕ پێکراوی خانمی ڕەیگان ڕێك خستراباوو خانمی ڕەیگان لەکاتژمێرە شۆمەکان، پێشی بەدیمانەی هاوسەری لەگەڵ کاربەدەستانی جۆراوجور یان وتار خوێندنەوەو وتوویژو واژۆ بەڵگەو پەیماننامەکان دەگرت!

18-For the Record

فەسڵی چواردەهەم

چوار ژنی ئاسیایی کە ناوبانگ و دەسەڵاتیان لە باوک یان مێردەوە بە میراتیان وەرگرت

چوار ژنی ئاسیایی کە ناوبانگ و دەسەلاتیان لە باوک یان مێردەوە بە میرات وەرگرت

لە نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەمدا چوار ژنی ئاسیایی بە دەسەلاّت گەیشتن کە خالّی هاوبەشی هەموویان بریتی بوو لە بە میرات وەرگرتنی دەسەلاّت لە باوک و هاوسەریان. هەلّبەت هەر چواریان توانایی و لێهاتوویی تەواویان بۆ بەدەستهێنانی دەسەلاّت و بەڕێوبردنی کاروباری نیشتمانەکەیان هەبوو، بەلاّم هەرگیز بەبێ ناوبانگ و سەرکەوتنی هاسەر یاخود باوکیان شانسی گەیشتن بە تەختی دەسەلاّتیان نەبوو. یەکەمین ژن کە لەجیهاندا پۆستی سەرۆک وەزیرانی وەرگرت، خاتوو"سیریماڤۆ باندارانایکی"[1] بوو کە لەسالّی ۱۹۵۹و دوای کوژرانی هاوسەری (سولەیمان باندارانایکی) بەجێگای ئەو وەک ڕێبەری حیزبی ئازادی سەیلان هەلّبژێردراو دوای سەرکەوتنی ئەم حیزبە لەهەلّبژاردنەکانی سالّی ۱۹۶۰ ی سەیلان (سریلانکا)[2] بە پۆستی سەرۆک وەزیرانی گەیشت. خاتوو باندارانایکێ بەهۆی ناوبانگی هاوسەری بووکە ئەم سەرکەوتنەو گەشەسەندنەکانی دواتری خۆی بەدەست هێناو هەربەم هۆیەشەوە پێویستە بەر لە ڕوونکردنەوەی ژیانی سیاسی ئەو، کورتەیەک لەژیانی هاوسەری (سولەیمان باندارانایکێ) باس بکەین. سولەیمان باندارانایکی لەسالّی ۱۸۹۹ لە "کۆلۆمبۆ"[3]ی پێتەختی سەیلان لە دایک بوو. دوای تەواوکردنی قۆناغەکانی سەرەتایی و ناوەندی چووە بریتانیاو خوێندنی بالاّی لە زانکۆی ئاکسفۆرت تەواو کرد. سولەیمان دوای گەڕانەوە بۆ سەیلان لەسالّی ۱۹۲۵دا خەریکی کاری پارێزەری دادگا بوو، بەلاّم هاوکات لەگەلّ ئەم کارە خەباتی سیاسیشی دەکردو لەسەرەتای سالّەکانی دەیەی ۱۹۳۰ وەک ڕێبەی حیزبی کۆنگرەی نەتەوەیی سەیلان هەلّبژێردرا. سولەیمان باندارانایکێ لە ڕەوتی ئەو تێکۆشانە سیاسییانە لەگەلّ قۆڵی هێندیی حیزب کە دەیانهەویست لەحیزبی کۆنگرەی هێند

1-Sirimavo Bandaranaike

2-SriLanka

3-Colombo

پێڕەوی بکەن دژایەتی دەکردو لەخەباتی ڕزگاریخوازانەی سەیلان ڕۆڵی بەرچاوی نواند. سولەیمان باندارانایکێ لە یەکەمین دەولّەتی یەکگرتووی نەتەوەیی سەیلان کە دوای سەربەخۆیی ئەم ولاّتە لەسالّی ۱۹۴۸ دامەزرا، پلەی وەزیری تەندروستی سەیلانی وەدەست هێناو لەم پۆستەدا توانی نەخۆشی مالاریا کە زەردو زیانێکی مرۆڤی زۆری لێکەوتەوە بنەبڕ بکات. سولەیمان باندارانایکێ لەسالّی ۱۹۵۱ دەستی لەم پۆستە کێشاوەو دواییش حیزبی ئازادی سەیلانی دامەزراند. ئەم حیزبە توانی بە دروشمە سۆسیالیستییەکانی لەهەلّبژاردنەکانی سالّی ۱۹۵۶ سەرکەوێتو سولەیمان باندارانایکێ دوای بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆک وەزیری، بنکە سەربازیو دەریاییەکانی بریتانیای لە سەیلان داخست. بەهۆی سیاسەتە ناسیۆنالیستییەکانی باندارانایکێو بەرتەسک کردنی ژیانی کەمایەتییەکانی هێندیو بوودایی لەولاّت، هەندێک شلّەژاوی لە سەیلان دروست بوو کە کوژرانی ئەوی لەسالّی ۱۹۵۹ لێکەوتەوە. خاتوو سیریماڤۆ باندارانایکێ لەسالّی ۱۹۱۶ لەبنەماڵەیەکی دەولّەمەند لەدایک بووو لەسالّی۱۹۴۰لەگەلّ سولەیمان باندارانایکێ زەماوەندی کردو تا سالّی ۱۹۵۱ کە هاوسەری حێزبی ئازادیی پێک هێنا، بەشداری لە هەولّە سیاسییەکانی هاوسەریدا نەکرد. خاتوو باندارانایکێ لەسالّی ۱۹۵۱ بە پێداگری هاوسەری لەپێکهێنانی حیزبی ئازادی سریلانکا بەشداری کردو لەراکێشانی ژنان بۆ ناو حیزبی ئازادی ڕۆڵی بەرچاوی گێڕاو دەنگی ژنان لە هەلّبژاردنەکانی سالّی ۱۹۵۶ی سەیلان کە بە سەرکەتنی حیزبی ئازادی کۆتایی پێهات، فاکتەری گرینگی ئەو سەرکەوتنە بووو هەربۆیەش هەلّبژاردنی خاتوو باندارانایکێ دوای کوژرانی هاوسەری وەک ڕێبەری حیزبی ئازادی کارێکی سروشتی وئاسایی دەهاتە بەرچاو. خاتوو سیریماڤۆ بە کەلّک وەرگرتن لە شەپۆلی هەستی جەماوەر کە دوای کوژرانی هاوسەری بە قازانجی ئەو هەژێندرا بوو، لە هەلّبژاردنەکانی سالّی ۱۹۶۰ی سەیلان سەرکەوتو ژمارەی دەنگەکانی کە لەو هەلّبژاردنانەدا بەدەستی هێنا لەژمارەی دەنگە بەدەستهاتووەکانی حیزبی ئازادیی سریلانکا لەسەردەمی هاوسەری زۆرتر بوو. بەلاّم ئەم سەرکەوتنە پڕشەنگدارو چاوەڕوان نەکراوە کە پتر جۆرێک دژکردەوەی ڕای گشتی خەلّک لە ئاست کوژرانی سولەیمان باندارانایکێ بوو، ئەم باوەڕەی لە دەروونیخاتۆو باندارانایکێ دروست کرد کە کەسایەتیو خۆشەویستی خۆی هۆکاری سەرەکی ئەو سەرکەوتنە بووەو هەر ئەم باوەڕە هەلّەیەش هۆکاری لەخۆبایی بوونو تووندڕەوی و هەلّەکانی دواتری ئەوی پێکهێنا. ڕاوێژکارەکانی حکوومەتی خاتوو باندارنایکێ کە پتر لە تووندڕەوەکانی سریلانکا پێکهاتبوون، ئەویان ناچار بە ئەنجامدانی

زەنجیرەیەك كاری تووندڕەوی بۆ نەتەوەیی كردنی پیشەو دامەزراوە ئابووریییەكانو دیاریكردنی خاوەندارێتی تاكەكەسی كرد. ئەم كردەوانە پەشۆكاوی و قەیرانی ئابووری لێكەوتەوەو هەر بۆیەش حیزبی ئازادی لە هەڵبژاردنەكانی ساڵی ١٩٦٥ی سەیلاندا نەیتوانی بەسەر ركەبەرەكەیدا سەركەوێ. خاتوو باندارانایكێ دوای شكست لە هەڵبژاردنەكانو لەسەركار لاچوونی لەساڵی ١٩٦٥، هەوڵی بنیاتنانەوەو نوێ كردنەوەی حیزبەكەی داو لە ماوەی پێنج ساڵدا كە رێبەری كەمایەتییە بەرهەڵستكارەكانی دەوڵەتی لە پەرلمانی سەیلان لەئەستۆ بوو، خۆشەویستی زیاتری لەنێو خەڵكدا بەدەست هێنا. خاتوو باندارانایكێ كە ئەجارەیان بە كەڵك وەرگرتن لەئەزموونی دەساڵ سەرۆكایەتی دەوڵەتو رێبەری كەمایەتییەكانی بەرهەڵستكاری دەوڵەت سیاسەتێكی شیاوو میانەڕەوی بە كارهێنابوو، لە هەڵبژاردنەكانی ساڵی١٩٧٠دا بەزۆرینەی دەنگ سەركەوتو جارێكیتر لەسەر تەختی سەرۆك وەزیرانی سەیلان دانیشت. دووهەمین خولی سەرۆك وەزیرانی خاتوو باندارانایكێ حەوت ساڵ درێژەی كێشاو یەكێك لە گرینگترین كارەكانی ئەو لەم خوولەدا بریتی بوو لە دانانو نووسینەوەی یاسایەكی بنەڕەتیی نوێ لەساڵی ١٩٧٢. بەپێی ئەم یاسایە رێژیمی كۆماری لەم ولاتە دامەزراو ناوی كۆنی سەیلان گۆڕا بۆ سریلانكا.

سیریماڤۆ باندارانایكێ یەكەمین سەرۆك وەزیری ژنی جیهان

خاتوو باندارانایكێ لە كۆتاییەكانی خولی دووهەمی سەرۆك وەزیرانیدا، بەرەو جۆرێك دیكتاتۆری و دەسەلاتی تاكێتی چوو هەر ئەمەش بووە هۆی سەرهەڵدانی ناكۆكی و ئالۆزی و دواییش سەر نەكەوتنی لە هەڵبژاردنەكانی ساڵی ١٩٧٧. پەرلمانی سریلانكا دوای سەرنەكەوتنو لەسەركار لاچوونی دووبارەی خاتوو باندارانایكێ لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی، لێكۆڵینەوەیەكی لەسەر بەڵگەنامەكانی تایبەت بە یاسا شكێنییەكانی ئەو لە دەورانی سەرۆك وەزیرانی ئەنجامداو دوای سەلماندنی یاساشكێنییەكانی و تۆمەتباركردنی بەچەوت كەڵك وەرگرتن لە دەسەلاّت، ئەوی بۆ ماوەی ٧ ساڵ لە نوێنەرایەتی پەرلمانی سەیلان بێبەش كرد. خاتوو باندارانایكێ لەساڵ ١٩٨٠و دوابەدوای ئەو بڕیارە، ناچار كرا كە كورسی نوێنەرایەتی پەرلمانی سەیلان چۆڵ بكاتو دواییش نەیتوانی پێگەی رابردووی خۆی بەدەست بێنێتەوە.

دووهەمین ژنی سەرۆك وەزیرانی جیهانیش هەر ئاسیایی بوو كە ناوبانگو دەسەلاتی لە باوكی بە میرات وەرگرتو بۆ ماوەی شازدە ساڵ لە هێندووستان حوكمڕانی كرد. "ئیندیرا گاندی"[4] تەنیا منداڵی "جەواهیری لەعلی نێهرۆ"[5] (رێبەری سیاسی هێند) بوو كە بە یەكەمین سەرۆك وەزیرانی ئەم وڵاتە دوای سەربەخۆیی دەژمێردرێت. بەهۆی ئەوە كە ناوبانگو سەركەوتنی خۆی لە باوكی بە میرات وەرگرتووەو زۆربەی رووداوەكانی ژیانی بەر لە گەیشتن بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەگەڵ ژیانی باوكی گرێی خواردووە، رووبەڕووبونەوەیەكی كورت سەبارەت بە ژیانی نێهرۆ لەم بە شەدا پێویستە: جەواهیری لەعلی نێهرۆ كوڕی پارێزەرو رۆژنامەوانێكی ناسراوی هێندییە(موتی لەعلی نێهرۆ)[6] كە لەساڵی ١٨٨٩ لەشاری **"الله آباد"**ی هێند چاوی بەدونیا پشكوتو دوای تەواوكردنی قۆناغەكانی سەرەتایی لە هێندووستان، بۆ درێژەپێدانی خوێندن رۆیشتە بریتانیاو خوێندنی بالای خۆی لە كۆمبریج تەواو كرد. جەواهیر دوای گەڕانەوە بۆ هێندووستان پیشەی باوكی، واتە پارێزەری دادگای گرتە بەرو لەهەمان كاتیشدا پێوەندیی بە خەباتی سیاسی لەپێناو سەربەخۆیی هێندووستانەوە گرتو لەماوەیەكی كورتدا چووە ناو ریزی نزیكترین هاوكارانی گاندی (رێبەری ناوداری سەربەخۆیی خوازی هێند).

4- Indira Gandhi

5- jawaharlal Nehru

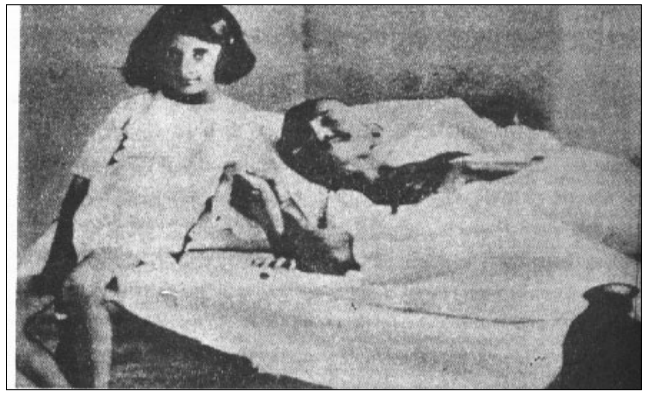
6- Motilal Nehru

بەرهەمی زەماوەندی نێهرۆ و کچێك بەناوی "کەمالێ" کچێك بوو کە لە رۆژی ١٩ی نۆڤەمبەری سالّی١٩١٧ چاوی بە دونیا هەلّێناو ناوی "ئیندرا" یان لەسەردانا. سەردەمی منداڵی ئیندیرا هاوکات بوو لەگەڵ گەشەسەندنی خەباتی سیاسی گەلی هێند کە باوکی رۆڵی بەرچاوی لەم خەباتەدا هەبوو. یەکەمین بیرەوەری سەردەمی منداڵی ئیندیرا بریتی بوو لە گیرانی باوکی لەسالّی ١٩٢١ کە لەو کاتەدا چوار سالّی تەمەن بووو هاوشێوەی ئەم رووداوە چەند جارێکیتریش لەسەردەمی منداڵیو گەنجێتی ئەودا دووپات بۆوە. نێهرۆ لەسەردەمی منداڵیو لاوێتی ئیندیرادا نێزیکەی ٩ سالّی تەمەنی لە بەندیخانەدا بەسەر بردو یەکێك لەسەرقالّییەکانی نێهرۆ لە بەندیخانەدا، نووسینی نامە بۆ کچەکەی بوو کە لەرێگای ئەو نامانەوە کچەکەی فێری بابەتە سیاسیو کۆمەلاّیەتیو میژوواییەکانی جیهان دەکرد. کۆمەلّێك لەو نامانە کە ٩٠ دانە بوو، دواتر لەژێرناوەکانی "نامەکانی باوکێك بۆ کچەکەی" و"چاوخشاندنێك بەسەر میژووی جیهان"[٧] بلاّو بۆوە. ئیندیرا لەباسی بیرەوەرییەکانی خۆیدا ئەو رۆژانە وەبیر دەهێنێتەوە کە نەتەنیا باوکی بەڵکو دایکیشی لە بەندیخانەدا بوو. لەبەرئەوەی کە دایکیشی (کەمالێ) لە تەنیشت باوکی لەخەباتی سیاسیدا بەشداری دەکردو چەندجار لەگەڵ ئەو دەستبەسەرو بەند کرا. لەسالّی ١٩٢١ کە دەورانی زیندانی کرانەکانی نێهرۆو هاوسەری دەستی پێکرد، ئیندرا لەمالّی باپیری (مووتی لەعلی نێهرۆ) دەژیاو لەو ماڵەشدا جگە لە سیاسەت باسی هیچیتر نەدەکرا، لەبەرئەوە کە باپیری ئیندیراش یەکێك لەلایەنگرەکانی گاندی بووو هەرچەند وەك کوڕەکەی رۆڵی بەرچاوی لەخەباتدا نەبوو، بەلاّم ماڵەکەی جێگای هات وچۆی رێبەرانی شۆڕشگێڕی سەربەخۆیی خوازی هیندو هەروەها جێگەی تاوتوێکردنی باسە سیاسییەکانی سەبارەت بە چۆنیەتی رێبەریو رێنمایی ئەو خەباتە بوو. ئیندیرا لە بیرەوەرییەکانی سەردەمی منداڵیو گەنجێتیدا دەنووسێ: "من لە یەکەمین سالّەکانی منداڵیمدا هۆگریم بە سیاسەتەوە گرتو لەگەڵ سیاسەتدا گەورە بووم. ئاواتی سەردەمی منداڵی من ئەوە بوو کە ببم بە ژاندارکی هێندو هەر بەم ئاواتەوە گەورەبووم... خۆخدەو ئاکارم بەراورد لەگەڵ تەمەنم کەمێك توندو تیژ بوو. پۆرەکانم دەیانگوت کە من بە پێچەوانەوە

٧.ئەم دوو پەرتووکە لەلایەن خوالێخۆشبوو مەحمودی تەفەزولی وەرگێڕدراوەتەوەو لەچاپ دراوە

لەدایك بووم‌و دەبوایە کوڕبوایەم... من دایکم زۆر خۆش دەویست‌و کاتێك دایکم‌و پوورەکانم بەشەڕ دەهاتن، بۆ لایەنگری لە دایکم هێرشم دەکردە سر پوورەکانم..."

ئیندیرا بیرەوەرییەکی سەرنج راکێشی سەبارەت بەسەردەمی منداڵی بۆ ژیاننامە نووسی خۆی (زەریرماسانی)[٨] گێڕاوەتەوە کە دەڵێت: "رۆژێك خزمێکمان کە لە پاریسەوە گەڕابۆوە جلێکی جوانی بیانی بۆ هێنابووم، بەلاّم بەرلەوەی کە وەریگرم دایکم گوتی یەکێك لە دروشمەکانی ئێمە لە خەبات بۆ سەربەخۆیی ئەوەیە کە نابێت جلکی بیانی لەبەر بکەین‌و تەنیا دەبێت لە کوتالّی هێندی جلك بۆ خۆمان بدوورین‌و هەربەم هۆیەشەوە پێشکەشییەکەی وەرنەگرت. ئەو خزمەی کە جلکەکەی هێنابوو گوتی ئەم دروشمانە بۆ خۆتان هەلّگرن‌و دەسەلاّتی وەرگرتن یان وەرنەگرتنی بە خودی ئیندیرا بدەن. دایکم رووی لە من کردو گوتی ئیندیرا چ دەڵێی؟

وێنەیەکی نموونە لە ئیندیرا گاندی لەگەڵ مهاتماگاندی رێبەری گەورەی هێند

ـ ئەم وێنەیە لە رۆژەکانی رۆژووی سیاسی گاندیدا گیراوە

8-ZareerMasani

لەگەڵ ئەوەی کە زۆر تامەزرۆی ئەو جلکە بووم قەبوولّم نەکرد. خزمەکەمان (ژن بوو) بە تەشەڕەوە گوتی خوشکی پیرۆز، ئەدی بۆچی بە بووکی بیانی یاری دەکەی؟... ئەم قسەیە زۆر لەدڵم گران هاتو لەجیهانی منداڵیمدا چەند رۆژ لەگەڵ دەروونم شەڕم کرد. لە ئاکامدا رۆژێك بڕیاری خوم داو بووکە خۆشەویستەکەم هەڵگرتو بە شەمچەیەك چوومە سەربانی ماڵێو ئاورم تێبەرداو کاتێك دەسوتا نەمتوانی پێش بە گریانم بگرم... لە تەواوی ژیانمدا بەرادەی ئەو رۆژە نەگریاوم‌و لەو رۆژەوە هیچ شتێك بەرادەی شەمچە داگیرساندن رقم هەڵناستێنێ..." ئیندیرا لەتەمەنی ١٨ ساڵیدا ناچار بوو هاوکات لەگەڵ دەرس خوێندن، چاوەدێری‌و پەرستاری دایکی نەخۆشی بکات. لەساڵی ١٩٣٥ ئیندیرا لەگەڵ دایکی بۆ ئەڵمانیاو لەوێشەوە بۆ سویسرا رۆیشت. نەخۆشییەکەی دایکی سیل بوو لەو کاتەشدا چارەسەر نەدەکراو هەربۆیەش دایکی ئیندیرا لە فێوریەی ساڵی ١٩٣٦ لەتەمەنی سی وشەش ساڵیدا لە لۆزانی سویسرا کۆچی دوایی کردو ئیندیرا لەگەڵ تەرمەکەی دایکی گەڕایەوە هێند. سەرەڕای ئەمەش کە نێهرۆ بە دژی دەسەلاتی بریتانیا خەباتی دەکردو لە بەندیخانەی ئەواندا بەند کرابوو، بەلاّم کچەکەی بۆ درێژەپێدانی خوێندن نارده بریتانیاو ئیندرا لە زانکۆی ئاکسفۆد کۆتایی بەخوێندن هێناو دوای گەڕانەوە بۆ هێند بوو بە ئەندامی حیزبی کۆنگرەی هێندو لەرەوتی خەبات بەدژی بریتانیا لەکاتی شەڕدا، ساڵێك لە گرتووخانەدا بەند کرا. ئیندیرا لەساڵی ١٩٤٢ لەتەمەنی ٢٥ ساڵیدا لەگەڵ لاوێکی پارسی بەناوی فیروز گاندی زەماوەندی کردو دوای ئەم زەماوەندە بەناوی ئیندیرا گاندی ناوبانگی دەرکرد. فیروز گاندی زەردەشتییەکی هێند بووو بە پێچەوانەی بڕوای زۆر کەس هیچ خزمایەتی‌و پێوەندییەکی بە مهاتما گاندییەوە نەبوو. فیروز گاندی لەساڵانی پێش زەماوەند لەگەڵ ئیندیرا هات وچۆی بنەماڵەی نێهرۆی دەکردو یەکێك لە ئەندامە تێکۆشەڕەکانی حیزبی کۆنگرە بوو، بەلاّم بنەماڵەی نێهرۆ لە بەر هۆکاری ئایینی‌و داب‌و نەریتی بنەماڵەکەیان دژی ئەم زەماوەندە بوون. نێهرۆ بۆ خۆشی باوەڕێکی پتەوی بە ئایین نەبووو لەبەر هەندێك هۆکاری تایبەت بە خۆی لەگەڵ زەماوەندی فیروزو ئیندیرا کۆك نەبوو، بەلاّم ئیندیرا بڕیاری خۆی دابووو کەسیش نەیدەتوانی ڕێگری ئەو زەماوەندە بێت. زەماوەندی ئیندیراو فیروز گاندی بە سەرەتایەکی خۆش وسەرکەوتوو دەستی پێکرد، بەلاّم ئیندیرا هێدی هێدی سەبارەت بە هاوسەری کە پیاوێکی خۆشگوزەران‌و ژنباز بوو، هەستی بە نامۆیی‌و بێگانەبوون دەکرد. ئیندیرا لەساڵی ١٩٤٧ کە هێندووستان بە سەربەخۆیی گەیشت‌و نێهرۆ

وەك سەرۆك وەزیرانی هێند هەوساری دەسەلاّتی ئەو ولاّتە بەرینە بەدەستەوە گرت، زیاتر لەجاران رووی کردە تێکۆشانی سیاسی‌و لەحیزبی کۆنگرەی هێنددا بەرپرسایەتی گرینگی بە ئەستۆ گرت. ئیندیرا سەرەڕای ئەوەش کە دوو منداڵی کوڕی لە فیروز هەبوو، بەکردەوە جیا لە هاوسەری دەژیاو پتر وەك چاوەدێرو پەرستار لەلای باوکی دەژیا. فیروز گاندی لەساڵی ١٩٦٠ بەهۆی شەپلّەی دڵ مردو ئیندیرا خۆی ئەرکی پەروەردەو پێگەیاندنی دوو کوڕکەی وەئەستۆ گرت. ئیندیرا لەو کاتەدا سەرۆکی ڕێکخراوەکانی حیزبی کۆنگرە بووو سەرەڕای ئەوە کە لە دەوڵەتی هێنددا هیچ پۆستێکی حکوومەتیی لەئەستۆدا نەبوو، بەلاّم باوکی لە زۆربەی بابەتە سیاسییەکان‌و کاروباری تایبەت بە بەڕێوەبردنی دەوڵەت راوێژی لەگەڵ دەکرد. لەساڵی ١٩٦٤ نێهرۆش هەر وەکوو هاوسەری ئیندیرا بەهۆی شەپلّەی دڵ کۆچی دواییی کردو حیزبی کۆنگرە یەکێك لە هاوڕێیانی نێزیك‌و باوەڕ پێکراوی ئەوی بەناوی "لەعل بەهادۆری شاستری"[9] وەك سەرۆك وەزیرانی هێند هەڵبژارد. ئیندیرا وەك وەزیری هەواڵگری‌و پڕۆپاگەندەی کابینەی (حکوومەت) شاستری دەستی بە تێکۆشانی دەوڵەتی کردو لەرەوتی شەڕی هێندو پاکستان کە لەساڵی ١٩٦٥ رووید‌ا، تواناییەکی زۆری لەخۆی نیشان دا.

ئیندیرا گاندی‌و کوڕەکەی، راجیۆ گاندی

9-Lal Bahadur shastri

شاستری لەکۆتایی دانوساندنەکانی نێوان خۆی و ئەیوب خانی سەرۆك کۆماری ئەو کاتی پاکستان کە بە نێوبژیوانی "کۆسیگین"[10] (سەرۆك وەزیرانی ئەوکاتی شۆڕەوی) بەڕێوە دەچوو، بە سەکتەی دڵ مردو بە مردنی ئەو لە رۆژی ١١ی ژانڤییەی ساڵی ١٩٦٦پێشبڕکێیەکی چڕ بۆ بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك وەزیرانی هێند دەستی پێکرد. دوای مردنی شاستری، ئیندیرا گاندی و مۆرارجی دێسای[11] رکەبەری سەرەکیی بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆکایەتی وەزیران بوون و کەمتر کەسێك تێبینی ئەوەی دەکرد کە لەم پێشبڕکێیەدا ئیندیرای ٤٨ سالان بتوانێ بەسەر سیاسەتوانی ٧٠ ساڵەو لێهاتوویی وەك مۆرارجی دێسای کە هاوڕێی نێزیکی گاندی بوو سەرکەوێ، بەڵام ئیندیرا بە پێچەوانەی چاوەڕوانی زۆر کەس توانی لەو پێشبڕکێیەدا سەرکەوێو لە رۆژی ٢٤ ی ژانڤییەی ساڵی ١٩٦٦ بوو بە سەرۆك وەزیرانی هێند.

سێ سەرۆك وەزیرانی هێند لە وێنەیەك دا
نەهرۆ- ئیندیرا و راجیڤ گاندی

10-Kosygin
11-Morarji Desai

هەڵبژاردنی ژنێك بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی وڵاتێك کە لەو ڕێکەوتەدا ژمارەی دانیشتوانی دەگەیشتە ٥٠٠ ملیۆن کەس، لەسەرانسەری جیهان بە سەرسووڕمانو حەپەساوییەوە سەیری دەکراو کەمتر کەسێك لەو باوەڕەدا بوو کە دووهەمین جیهان لە بواری ژمارەی حەشیمەتو هاوکات لەگەڵ ئەو هەموو گیروگرفتانە بتوانرێت بەدەستی ژنێکی ٤٨ ساڵە و بێ ئەزموون لە کاروباری دەوڵەتیدا بەڕێوەبچێت: بەڵام ئیندیرا لە ماوەیەکی کورتدا توانی نیشان بدات کە لە کاروباری دەوڵەتیدا زۆر لە پێشنیانی خۆی بە تواناترەو توانایی و لێهاتوویی و سووربوونی ئەو لە کارەکاندا ئەگەر لە باوکی زیاتر نەبێ کەمتریش نییە. ئیندیرا دەستبەجێ دوای واژۆ کردنی پەیماننامەی ئاشتی لەنێوان هێندو پاکستان، هەوساری کاروباری هێندی بەدەستەوە گرتو ڕێزی لە نێوەڕۆکی پەیماننامەکە گرت، بەڵام درێژەی بە بەهێزتر کردنی سوپای هێند داوو هەنگاوێکی‌تری بۆ چارەسەری ناکۆکییەکانی هێندو پاکستان هەڵنەگرت. یەکێك لە کارەکانی حکوومەتەکەی کە پێوەندی بە پاکستانەوە هەبوو، ئەوە بوو کە ئیندیرا پاڵپشتیی لەبزاڤە جیایی خوازەکانی پاکستانی ڕۆژهەڵات دەکرد. پاڵپشتی کردنی ئیندیرا لەم بزاڤە بووەهۆی دابەشبوونی پاکستانو دروستبوونی وڵاتێکی سەربەخۆ بەناوی بەنگلادێش لەرۆژهەڵاتی پاکستان. بەهۆی پشتیوانیی سەربازی هێند لە بەنگلادێش بەرامبەر بە پاکستان، خەرێك بوو ئەم دوو دەوڵەتە تووشی شەڕێکی نوێ ببنەوە بەڵام پاکستان کە بەهۆی جیابوونەوەی بەنگلادێش لاوازتر ببوو، خۆی لەو شەڕە پرمەترسییە هەڵنەقوتاند. ئیندیرا بە سەردانی جۆراجۆر بۆ وڵاتانی دەرەوە پێگەی نێونەتەوەیی هێندی پتەوتر کردو لەگەڵ ئەوەشدا کە مەیلەوچوونی بەرەو ڕۆژهەڵات دەچووو یارمەتی دارایی و سەربازی لە شۆڕەوی وەرگرت، لە ئەمریکاو جیهانی ڕۆژئاواش یارمەتی بەرچاوی وەرگرتو کەڵکی زۆری لە رکابەری نێوان ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا وەرگرت. ئیندیرا گاندی لەبواری سیاسەتی ناوخۆیشدا هەوڵەکانی بۆ لەناوبردنی هەژاری و کۆنترۆڵی حەشیمەت چڕ کردەوەو هەنگاوی کاریگەری بۆ گەشەسەندنی پیشەو کشتوکاڵ هەڵێنا. سەرکەوتنەکانی ئیندیرا گاندی لە یەکەمین خوولی پێنج ساڵەی حکوومەتەکەیدا بووە هۆی سەرکەوتنی پڕشنگداری حیزبی کۆنگرە لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٧١ی هێند، بەڵام هەرئەم سەرکەوتنە چاوەڕوان نەکراوە بووە هۆی ئەوە کە ئیندیرا لە خولی دووهەمی سەرۆك وەزیرانی خۆیدا لە خۆبایی و تووندڕە بێت. مورارجی دێسای رکەبەری سەرەکی ئیندیرا لە حیزبی کۆنگرە کە لەساڵی ١٩٦٩ لەم حیزبە جیابۆوەو حیزبێکی‌تری بەهەمان ناوی "کۆنگرە " دامەزراند، ئەوی بەوە تۆمەتبار کرد کە یاساکانی هەڵبژاردنی پێشێل کردووە. بە دواداچوونی دێسای و رکەبەری پاڵێوراوی ئەو لە **"اللە آباد"** لەسەریەکێك لە پێشێل کارییەکانی ئیندیرا بووە هۆی دەرچوونی بڕیاری تاوانباری ئەو لەساڵی ١٩٧٥ کە ئەگەر ئەم بڕیارە

جێبەجێکرابایە، ئیندیرا بۆ ماوەی ٦سالّ لە بەدەستەوە گرتنی کاروباری دەولّەت بێبەش دەکرا. ئیندیرا گاندی لەبەرامبەر ئەو هەلّوێستەی بەرهەلّستکارانیدا دژکردەوەیەکی توندوتیژی ئەنجامداو بە راگەیاندنی بارودۆخی نائاسایی، لە ماوەی شەوێکدا لەسەرانسەری هێند ٦٨٦ کەس لە بەرهەلّستکارانی خۆی دەستبەسەرو بەند کرد. ئیندیرا گاندی دواییش بە وەرگرتنی دەسەلاّتە نائاساییەکان لە پەرلمان، یاساو رێساکانی راگەیاندنی هەل ومەرجی نائاسایی کە دەتوانرا بۆ ماوەیەکی دیاریکراو جێبەجێبکرێت نوێ کردەوە و بەکەلّك وەرگرتن لەم دەسەلاّتانە هەزاران کەس لەنەیارە سیاسییەکانی خۆی دەستبەسەر کردو ئازادی قەلّەمو رادەربرینو کۆبوونەوەکانی لە هێند بەرتەسك کردووە. بەرگریو دژایەتی توند لەسەرانسەری هێند بەدژی ئەم کارانە سەری هەلّداو ئیندیرا بە راگەیاندنی هەلّبژاردنەکانی پەرلمان لەمانگی مارسی ١٩٧٧، نێوێژیوانی نێوان خۆیو بەرهەلّستکارەکانی بەرای گشتی سپارد. هەلّبژاردنەکانی سالّی ١٩٧٧ ئەزموونێکی تالّ بوو بۆ ئیندیرا گاندی، لەبەرئەوەی کە نەتەنیا حیزبەکەیو زۆرینەی ئەندامانی پەرلمانی لە دەست دا، بەلّکو نەشی توانی لەناوەندی هەلّبژاردنو زێدی خۆی بەسەر رکەبەرەکەیدا سەرکەوێو بچێتە پەرلمانی هێند. لەراستیدا سەرنەکەوتنی ئیندیرا گاندی لەو هەلّبژاردنانەدا ولاّمی خەلّکی هێند بوو بەو کردەوە توندوتیژو دیکتاتۆرییانەی ئەو لەکاتی بارودۆخی نائاسایی و دەسەلاّتە نائاساییەکان کە دەبوایە ئیندیرا ئەزموونی لێ وەرگرتبایە.

ئیندیرا لەسەرەتای سەرۆك وەزیرانی

دوای سەرنەکەوتنی حیزبی کۆنگرە لە هەلّبژاردنەکانی سالّی ١٩٧٧ی هێند، مورارجی دێسای (رکەبەری بەسالاّچووی ئیندیرا گاندی) بەسەرۆکایەتی دەولّەتێکی هاوبەند لەحیزبە بەرهەلّستکارەکان دەسەلاّتی بەدەستەوە گرت. بەلاّم بەهۆی نەبوونی هەماهەنگی لەنێوان رێبەرانی حیزبە هاوبەندەکان نەیتوانی کارێکی ئەوتۆ بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی هێند ئەنجام بدات. جگە لەسەرنەکەوتنی ئەم دەولّەتە لە چارەسەرکردنی گرفتە ئابووریییەکانی هێند کە هەندێك نارەزایەتی گشتیی بەدواوە بوو، کردەوە تۆلّە ئەستێنەوەکانی دەولّەتی دێسای لە ئیندیرا گاندیو خزمەکانی کە بووە هۆی گیرانو بەند کرانی خودی ئیندیراو کورەکەی (سانجای)[١٢]، هەستی خەلّکی بە قازانجی ئەوان هەژاندو هەلی بۆ سەرکەوتنی ئەوان لەخولی هەلّبژاردنەکانی دواتر رەخساند. نارەزایەتی گشتی خەلّکو سەرهەلّدانی ئالّۆزیو شێواوی لە هێند بە درێژایی سالّی ١٩٧٩، دەولّەتی هێندی ناچار کرد کە رێکەوتی هەلّبژاردنەکانی پەرلمان وەپێش بخات. ئیندیرا گاندیو سانجای کە تازە لە بەندیخانە ئازاد ببوون، لەم هەلّبژاردنانەدا دەستیان بە پێشبڕکێیەکی بەرفراوانو هەمەلایەنە کردو بە دروشمی خەبات بۆ نەهێشتنی هەژاریو دابینکردنی ئاسایشی کۆمەلاّیەتیو دامەزراندنی حکوومەتی یاسا، سەرنجی زۆربەی دەنگدەرانی هێندیان بۆ لای خۆیان راکێشا. ئیندیرا گاندی کە لەو کاتەدا ژنێکی شەستو دووسالّەبوو بەهێزو توانایەکی زۆرەوە کە لە ژنێکی ئاوا بەسالاّچوودا بەدی نەدەکرا، توانی لەماوەی دوومانگی کۆتایی سالّی ١٩٧٩دا زیاتر لە شەست هەزار کیلۆمەتر سەفەر بکاو لە ٣٨٤ ناوەندی هەلّبژاردن وتار بدات. ئیندیرا گاندی هەموو رۆژێك لە چەند کۆبوونەوەی پڕوپاگەندەی هەلّبژاردندا وتاری دەخۆێندەوەو جارێکێان ژمارەی وتارەکانی ئەو گەیشتە بیست وتار. دەرەنجامی ئەو هەولّە بەردەوامو بێ وچانەی ئیندیرا گاندی بریتیبوو لەسەرکەوتنی بەشکۆی حیزبی کۆنگرەی ئیندیرا لە هەلّبژاردنەکانی سێهەمی ژانۆیەی سالّی ١٩٨٠. لە ئاکامی ئەم هەلّبژاردنانەدا کە ١٩٦ ملیۆن دەنگدەر بەشداریان تێدا کرد، پالێوراوانی حیزبی کۆنگرەی ئیندیرا نێزیکەی دوو لەسەر سێی کورسییەکانی پەرلمانیان بەدەست هێناو لەو نێوانەدا سانجای درەوشاوەترین سەرکەوتنی بەدەست هێناو توانی بە بەدەستهێنانی زیاتر لە سەد هەزار دەنگ بچێتە پەرلمان. ئیندیرا گاندی ئەجارەیان بەهێزتر لەپێشوو گەڕایەوە سەر تەختی دەسەلاّت، بەلاّم بە ئەزموونێکی کە لە حکوومەتی ٢١

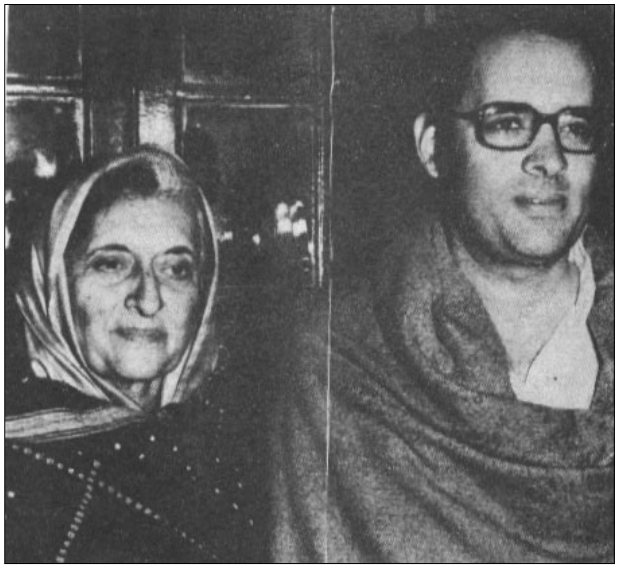
12-Sanjai.

مانگەی دیکتاتۆریەتی خۆی لەسالّی ١٩٧٥و ١٩٧٦ وەری گرتبوو، ئەمجارەیان بە پارێزو هێمنی زیاترەوە هاتە نێو گۆڕەپانی سیاسەتو لە یەکەمین وتاری دوای سەرکەوتن لە هەڵبژاردنەکاندا، وتی کە ئامانجی ئەو لەم خولە نوێیەی حکوومەتدا بریتیە لە سەقامگیر کردنی ئاشتی نەتەوەیی و چارەسەرکردنی قەیرانی ئابووری ولاّتو بەهیچ جۆرێك هەوڵ نادات بۆ قەرەبوو کردنەوەو تۆڵە سەندنەوە لەو کەسانەی کە لە رابردوودا زوڵمیان لێکردووە هەڵوێست بگرێ. ئیندیرا گاندی لەخولی دووهەمی حکوومەتیدا زیاتر لەجاران دەرفەتی بە کوڕەکەی داو ئەوی لە هەموو کارەکاندا کردە راوێژکاری خۆی. بە جۆرێك کە وردە وردە رۆژنامەکانی هێندو جیهان ئەویان وەك رۆشنایی چاوو جێنشینی ئیندیرا دەزانی و دەیان نووسی کە ئیندیرا گاندی دەیهەوێت سانجای بۆ جێنشینی خۆی پەروەردە بکاتو حکوومەت لە بنەماڵەی نێهرۆدا بکاتە میراتگری.

ئیندیرا گاندی لە رەوتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن

سانجای لاوێکی پڕ جموجۆڵو بەزەیی و ژیر بووو ئەو توانایی و لێهاتوویەی تێدا بەدی دەکرا کە ببێتە جێنشینی دایکی، بەڵاّم مردنی لەنەکاوی ئەو لە کارەساتی کەوتنە خوارەوەی فرۆکە لە ٢٣ی ژوەنی سالّی ١٩٨٠، واتە کەمتر لە شەش مانگ دوای سەرکەوتنی لە هەڵبژاردنەکانی هێند، ئەم ئاواتەی بەبا داو داخێکی نوێ لەسەردلّی ئیندیرا گاندی دانا. "راجیۆ گاندی"[١٣] کوڕە گەورەی ئیندیرا لە کاتی زیندووبوونی سانجای هیچ هۆگرییەکی ئەوتۆی بە کاروباری سیاسی نەبوو و لە کۆمپانیایەکی فرۆکەوانی هێنددا فرۆکەوان بوو. بەڵاّم دوای مردنی لەنەکاوی سانجای، دایکی داوای لێکرد کە جێگەی چۆلّی ئەو لە تەنیشتی بگرێتەوە. راجیۆ داواکارییەکەی دایکی قەبوولّ کردو لە یەکەمین هەوڵە سیاسییەکانیدا خۆی بۆ پڕ کردنەوەی کورسی چۆلّی براکەی لەناوەندی هەڵبژاردنی "ئامێتی"[١٤] لە ئەیالەتی "ئۆتاد پرادێش"[١٥] پالاّوتو بە زۆرینەی دەنگ بۆ نوێنەری پەرلمانی هیند هەڵبژێردرا.

ئیندیرا گاندی لەگەلّ سانجای کە لە کارەساتی کەوتنە خوارەوەی فرۆکەدا کوژرا

13-Rajiv Gandhi.

14-Amethi.

15-uttarpradesh.

ئیندیرا گاندی لە خولی دووهەمی حکوومەتەکەیدا هەندێك سەرکەوتنی لە سیاسەتی دەرەکی‌و ناوخۆیی بەدەست هێنا، بەلآم ئەم سەرکەوتنانە بەتایبەت لە بواری ئابووریدا کەمتر لەو رادەیە بوو کە لە رەوتی پێشبڕکێی هەلبژاردنەکانی ساڵی ١٩٧٩دا بە جەماوەری هێندی بەڵێنی دابوو. هەندێك لە پڕۆگرامەکانی لەبواری ئابووریدا بەتایبەت پرۆگرامی کۆنترۆڵ کردنی حەشیمەت‌و نەزۆك کردنی بەزۆری پیاوان تارادەیەك دژایەتیی لە نێوخەڵکدا دروست کرد، بەلآم گەورەترین گرفتی نێوخۆیی ئیندیرا بریتی‌بوو لە بەرەو رووبوونەوەی بزاڤی جیایی خوازانی سیك کە ئیندیرا بە ناچاری ئەم بزووتنەوەیەی بە توندی سەرکوت کردو هەر ئەمەش بووە هۆی ئەوە کە تووندڕەوانی سیك بەدژی ئەو راپەڕن. ئیندیرا گاندی لە رۆژی ٣١ ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٨٤ لەلایەن دووکەس لەسەربازانی گاردی پاریزگاری خۆی کە ئەندامی تاقمی سیك بوون تیرۆر کرا. سەرەڕای ئەوە کە پێوەندییەکانی ئیندیرا گاندی لەگەڵ تاقمی سیك کزببوو هەڕەشەی کوشتنی ئەو لەلایەن تووندڕەوانی ئەم تاقمە لە ئارادا بوو، بەلآم بۆچی سەربازانی سیکیان لە گاردی پاریزگاری ئەو لانەبرد؟ پرسیارێکە کە هێشتاش وڵآمێکی ئەوتۆی بۆ نەبیندراوەتەوە. ئەم پرسیارە لە رەوتی دادگایی کردنی تاوانبارانی ئەم تیرۆرەش وڵآمی پێ نەدرایەوە. بەلآم چەند ساڵ دوای کوژرانی ئیندیرا، ئەگەری بوونی پیلانێك لەنێوان کۆڕو کۆبوونەوە سیاسییەکان‌و رۆژنامەکانی هێند لە ئارا دابووو یەکێك لە نزیکترین هاوکارانی ئیندیرا بەناوی "راجێندێر کۆمار داوان"[16] بەوە تۆمەتبار دەکرا کە بەشداری لە تیرۆری ئەودا کردووە، بەلآم لەم دواییانە بە بڵاوبوونەوەی راپۆرتێکی فەرمی لەسەر دەرەنجامەکانی تایبەت بە تیرۆری ئیندیرا گاندی، داوان گەڕایەوە سەر کارەکانی‌و تۆمەتی بەشداربوونی ئەو سەبارەت بە تیرۆری ئیندیرا بەدرۆ خرایەوە. کوژرانی ئیندیرا گاندی بەدەستی تووندڕەوانی سیك راپەڕینێکی جەماوەریی بە دژی ئەوان دروست کردو بۆ قەرەبوو کردنەوەی کوژرانی ئیندیرا هەزاران کەس لە تووندڕەوانی سیك لەرەوتی ئەم راپەڕینە گشتییەدا کوژران‌و هەزاران بنەماڵەی سیکیش بەهۆی روخاندن‌و ئاگر تێبەردانی ماڵەکانیان ئاوارە بوون. رێبەرانی حیزبی کۆنگرە رۆژی دوای کوژرانی ئیندیرا، راجیۆگاندییان بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی هێند هەڵبژارد. راجیۆ گاندی بەر لە هەموو کارێك، کۆتایی بە کوشتاری سیکەکان‌و ئەو ئاڵۆزییە هێنا کە دوای کوژرانی دایکی دروست ببوو. راجیۆ گاندی لەرۆژی ٢٤ ی دێسەمبەری ساڵی ١٩٨٤، واتە کەمتر لە دوومانگ دوای تیرۆری دایکی، هەڵبژاردنە نوێیەکانی پەرلمانی لە هێند ئەنجامداو بەسەرکەوتن لەم هەڵبژاردنانە کە لەژێر کاریگەری تیرۆری دایکی دروست ببوو، دەسەلآتی

16-Rajinder Kumar Dhawan

لەبنەماڵەی نێهرۆدا جێگیر کرد. ئیندیرا گاندی لە تەمەنی شەست و حەوت ساڵی تیرۆر کراو پتر لە دوو بەشی تەمەنی بە تێکۆشانی سیاسی تێپەڕ کرد. ئەو نزیکەی شازدە ساڵ لە هێند حوکمڕانی کردو ئەوەندە خۆشەویست بوو کە گەلی هێند دوای کوژرانی ئەو کوڕەکەیان بەبێ ئەزموونی پێویست لە کاروباری حکوومەت‌و تەنیا بۆ دریژە پێدانی رێبازی دایکی وەك رێبەری خۆیان هەڵبژارد. سەرەڕای ئەوە کە نەیارەکانی ئیندیرا ئەویان بە توندو تیژی‌و بە کارهێنانی هێزو گرینگی نەدان بە بنەماکانی دیمۆکراسی لەسەردەمی حکوومەتیدا تۆمەتبار دەکردو لەگەڵ ئەوەش کە هەندێك لە کردەوەکانی وەکوو نەزۆك کردنی بەزۆری پیاوان بۆ کۆنترۆڵ کردنی حەشیمەت ناکۆکی زۆری لەهێند دروست کرد بوو، ئەمرۆ بە یەکێك لە خۆشەویست ترین‌و ناودارترین کەسایەتییەکانی هێند دەژمێردرێت‌و دوای رێبەرانی گەورەی هێند وەکوو گاندی‌و نێهرۆ لە ریزی سێهەم جێ دەگرێت.

دووهەمین ژنی سەرۆك کۆماری جیهانیش هەر ئاسیاییە کە وەکوو یەکەمین ژنی سەرۆك کۆماری جیهان (ئیزابێللاپێرۆن)و یەکەمین سەرۆك وەزیرانی جیهان (باندارانایکێ) پێگەو ناوبانگی لە هاوسەری بە میرات وەرگرتووەو بەهۆی ئەو هەموو هەست وسۆزەی کە دوای کوژرانی هەسەری لە نێو خەڵکدا دروستی ببوو، بەم دەسەلآتە گەیشت. هەڵبەت خۆشی دوای گەیشتن بە پۆستی سەرۆك کۆماری کە هەرگیز پێش کوژرانی هاوسەری چاوەڕوانی نەدەکرد، لێهاتوویی‌و شارەزایی خۆی لەجێبەجێکردنی ئەو ئەرکە دژوارانەی کە لەئەستۆی گرتبوو وەدەرخست. "کورازۆن ئاکینۆ"[17]، سەرۆك کۆماری فیلیپین (ولآتی حەوت هەزار دوو رەگە) کە لەتەمەنی ٥٣ ساڵیدا ئەم پۆستەی بەدەست هێنا، لەساڵی ١٩٣٣ لەبنەماڵەیەکی دەوڵەمەندی فیلیپین لەدایك بوو. ئەو شەشەمین منداڵی بنەماڵەکەی بووو دایك‌و باوکی کە کاتۆلیکێکی دەمارگرژ بوون، کۆرازۆنیان بۆ خوێندن نارد قوتابخانەیەك کە بەشی هەرە زۆری پرۆگرامەکانی فێرکردنی ئایین بوو. بنەماڵەی کورازۆن لەنێوان سەرۆکانی شەڕی دووهەمی جیهانی‌و دوای داگیرکرانی فیلیپین لەلایەن ژاپۆنەوە ئەم ولآتەیان بەجێ نەهێشت، بەلآم لەساڵی ١٩٤٢و دوای شەڕی دووهەمی جیهانی بۆ ئەمریکا کۆچیان کردو کورازۆن کە کاتی مانەوەیان لەئەمریکا لەزانکۆکانی فیلادێلفیاو نیۆیۆرك درێژەی بە خوێندن دا. کورازن دوای گەڕانەوەی بۆ فیلیپین‌و لەتەمەنی بیست‌و یەك ساڵیدا لەگەڵ لاوێکی هاوتەمەنی بەناوی "بێنیگنۆ ئاکینۆ"[18] کە ئەویش لە بنەماڵەیەکی ناوداری فیلیپین بوو زەماوەندی کرد. ئاکینۆ ساڵێك دوای

17-Corazon Aquino

18-Benigno Aquino

زەماوەند لەگەڵ کورازۆن خۆی بۆ پۆستی سەرۆکی شارەوانیی شاری "کۆنسێپسیۆن"[19] پالاوت و بەسەرکەوتن لەم هەڵبژاردنانەی شارەوانیدا، لەتەمەنی ٢٢ ساڵی نازناوی لاوترین شارەوانی فیلیپینی وەرگرت. پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردنی ئاکینۆ بۆ بەدەستهێنانی پۆستی شارەوانیی شاری کۆنێپسیۆن یەکەمین ئەزموونی سیاسی کورازۆنیش بوو، لەبەرئەوەی کە کورازۆن تا ئەو کاتە لەهیچ کۆڕو کۆبوونەوەیەکی سیاسیدا بەشداری نەکردبوو کچێکی زۆر شەرمێون بوو. کورازۆن بە پێداگری هاوسەری ناچار بوو لە پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن بەشداری بکات و لەگەڵ خەڵک قسە بکات. ئاکینۆ لەتەمەنی ٢٩ ساڵیدا لاوترین "قایم مقام"ی فیلیپینو لەتەمەنی ٣٤ ساڵیدا گەنجترین سێناتۆری فیلیپین بوو. کورازۆن لەگەڵ ئەوەشدا کە دایکی چوار منداڵی کچ بوو، بەڵام لە پێشبڕکێیەکانی هەڵبژارنی هاوسەری بۆ بەدەستهێنانی پۆستی سێناتۆری رۆڵی گرینگی نواند. ئاکینۆ لەپۆستی نوێی خۆیدا دەستی کرد بە رەخنەگرتن لە سیاسەتەکانی "ماركووس"[20] (سەرۆک کۆماری فیلیپین)و وردە وردە بوو بە رکەبەری سەرەکی ئەو. ئامانجی دواتری ئاکینۆ بەتەواوی دیار بوو: ئەو دەیهەویست لەساڵی ١٩٧٣ کە دووهەمین خولی سەرۆک کۆماری ماركووس تەواو دەبوو، خۆی بکاتە پاڵێوراوی پۆستی سەرۆک کۆماری فیلیپینو هیچ گومانێکی نەبوو کە لەتەمەنی چل ساڵیدا لاوترین سەرۆک کۆماری فیلیپین دەبێت.

کورازۆن ئاکینۆ لەگەڵ هاوسەری کە تێرۆرکرانی ئەو بەدەستی ئەفرادی ماركوس هۆکارەکانی لەسەرکار لاچوونی ماركووس و سەرکەوتنی کورازۆن ئاکینۆی لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆک کۆماری فیلیپین ئامادە کرد.

19-Concepcion

20-Marcos

بەڵام سەرۆک کۆماری دەسەڵاتخوازی فیلیپین کە ژنێکی لەخۆی پاوانخوازتری هەبوو نەیدەویست بەسانایی دەست لەتەختی دەسەڵاتو حکوومەت بەردات، لەساڵی ١٩٧٢ دا واتە ساڵێك بەر لە تەواوبوونی خولی سەرۆک کۆماری، بە بیانوویی دووزینەوەی پیلانێکی دژی دەوڵەت، یاساو ڕێساکانی ڕاگەیاندنی بارودۆخی نائاسایی و حکوومەتی سەربازیی لە وڵاتدا ڕاگەیاندو تەواوی بەرهەڵستکارەکانی کە ئاکینۆ لەسەرووی هەموویانەوە بوو دەستبەسەر کرد. ماركووس بۆ بە دەستهێنانی پشتیوانی ئەمریکاییەکان لە حکوومەتەکەی، نەیارانی بەوە تۆمەتبار کرد کە لەگەڵ کۆمۆنیستەکان هاوکارییان کردووەو بەبیانووی سەرکوتی شۆڕشی کۆمۆنیستەکان یاساو ڕێساکانی حکوومەتی سەربازیو بارودۆخی نائاسایی نوێ کردەوە. ئامانجی سەرەکی ماركووس لەم کردەوانە بریتی بوو لە گۆڕینی یاسای هەڵبژاردنی سەرۆک کۆمار بۆ دوو خولی یەك لەدوای یەك و لەئاکامدا ماركووس توانی خولی سەرۆک کۆماری بۆ ماوەیەکی نادیار نوێ کاتەوە. ئاکینۆ نێزیکەی ٨ ساڵ واتە تا ساڵی ١٩٨٠ لە بەندیخانەدا بوو و لەم ماوەیەدا تەنیا ڕێگای پێوەندی ئەو بە دنیای دەرەوە هاوسەری بوو کە هەموو حەوتوویەك بۆ بینینی دەچووە بەندیخانەو مۆڵەتی ئەوەی هەبوو بۆ ماوەی کاتژمێرێك بە تەنیا لەگەڵ هاوسەری بمێنێتەوە. کۆرازۆن ئاکینۆ بە کەڵك وەرگرتن لەم هەڵکەوتە توانی ڕۆڵی پێوەندی هاوسەری لەگەڵ گرووپە بەر هەڵستکارەکانی ماركووس لەدەرەوەی بەندیخانە بگێڕێو هاوکات لەگەڵ هێنانی پەیامەکانی بەرهەڵستکاران بۆ هاوسەری، فەرمانەکانی ئاکینۆش بۆ ئەوان ببات. لەڕاستیدا ئاکینۆ توانی بە هاوکاری کورازۆن لە بەندیخانەوە بزوتنەوە بەرهەڵستکارییەکانی دژی ماركووس ڕێبەری بکاتو کورازۆن ئاکینۆ بە ئەنجامدانی ئەو کارانە بەکردەوە ڕۆڵی جێگری هاوسەری لەم بزوتنەوە بەرهەڵستکارییانەدا وەئەستۆ گرت. لەساڵی ١٩٨٠دا کە ئاکینۆ بەهۆی نەخۆشی دڵەوە لەمەترسی مردن دابوو، هەوڵەکانی هاوسەری بۆ سەرنج ڕاکێشانی ڕای گشتی جیهانو بەتایبەت ڕۆژنامەکانی ئەمریکا بەباری تەندروستی ئەو لە بەندیخانەدا، ماركووسی ناچار بە ئازادیی بەمەرجی ئاکینۆ لە بەندیخانەو ڕۆیشتنی بۆ ئەمریکا بۆ ئەنجامدانی نشتەرگەری دڵ کرد. ئاکینۆ لەگەڵ هاوسەری چوو بۆ ئەمریکاو لەناوەندی پزیشکی بۆستۆن نشتەرگەری لەسەر ئەنجام درا. ئاکینۆ دوای چاك بوونەوە دەستی بە هەڵمەتێکی پڕۆپاگەندەیی بەرفراوان بە دژی ماركووس کردو لەساڵی ١٩٨٣ بە مەبەستی درێژەدان بەو هەڵمەتە بۆ ڕوخاندنی ماركووس گەڕایەوە نیشتمان. لایەنگرانی ئاکینۆ لە نێوخۆی وڵاتدا ئەویان ئاگادار کردەوە کە لەنەبوونی ئەودا بڕیاری کوشتنی پەسند کراوەو لەکاتی گەڕانەوە دەستبەجێ

دەستبەسەرو ئێعدام دەکرێ. بەلأم ئاکینۆ لەم بڕوایە دابوو بەهۆی ئەو پڕۆپاگەندانەی کە بە دژی مارکووس لە ئەمریکا وەرێی خستبوو، مارکووس هیچکات ناوێرێ ئەو تێرۆر بکاتو بێگوێدان بەو ئاگادارییانە گەڕایەوە فیلیپین. رەنگە گومانی ئاکینۆ سەبارەت بەوە کە مارکووس ناوێرێ ئەو بکوژێ دروست بێت، بەلأم مارکووس بۆ دەرباز بوون لە شەڕی ئاکینۆ مشورێکی تری خوارد بوو: ئاکینۆ هەر بە گەیشتنی بۆ فرۆکەخانەی مانیلی پێتەختی فیلیپین بە تەقەی چەکدارێکی نەناسراو کە جگە لە یاساولّە هەواڵگرەکانی مارکووس کەسێکیتر نەبوو، تێرۆر کرا. ئەم دیمەنە ناحەزو نامرۆڤانەی کە کورازۆن ئاکینۆ لە فرۆکەخانەی مانیل بە چاوی خۆی بینیی، سەرەتای بزوتنەوەیەک بوو کە سێ ساڵ دواتر مارکووسی لەسەر تەختی دەسەلأت هێنایە خوارێو هۆکارەکانی هەڵبژاردنی کورازۆن ئاکینۆی بۆ پۆستی سەرۆک کۆماری ئامادە کرد. مردنی ئاکینۆ بۆ دیکتاتۆری فیلیپین لە زیندووبوونی مەترسیدارتر بووو ئامادە بوونی ٢ملیۆن کەس لەرێوڕەسمی بەخاک ئەسپاردنی ئاکینۆ، ناوی هاوسەری ئەوی‌کە لە پێشەوەی ئەو حەشیمەتە زۆرەوە دەرۆیشت وەسەر زمانان خست. ئەو هەڵە گەورەیەی کە مارکووس لەکوشتنی ناجوامێرانەی ئاکینۆ ئەنجامی دا، بووە هۆی ئەوەکە بزوتنەوە نەێنیی‌یەکانی دژ بە حکوومەتە دیکتاتۆرییەکەی ئاشکرا بێتو دەزگای ئاسایشی فیلیپین نەتوانێ شەپۆلی ناڕەزایەتی رۆژ لە دوای رۆژ زیاتری خەڵک کۆنترۆل بکات. مارکووس لەژێر گوشاری رای گشتی خەڵکی جیهاندا کە راگەیاندنە گشتییەکانی ئەمریکا لەو دا رۆڵی گرینگیان گێڕا، ناچار بوو ئازادییەکی زۆرتر بۆ گەلی فیلیپین دابین بکاتو بەهەر هەنگاوێك پاشەکشە لەبەرامبەر بەرهەڵستکارەکانی، شەپۆلی ناڕەزایەتی بە دژی حکوومەتی ئەو بەهێزتر دەبوو.

تەنیا شانسی مارکووس لەو کاتەدا پەڕشو بلاوی هێزە بەرهەڵستکارەکانو ناکۆکی‌و رکەبەری لەنێوان رێبەرانی ئەم گرووپانە بووو مارکووس بەهیوای کەڵك وەرگرتن لەم ناکۆکییانەو جێگیرکردنی پێگەی خۆی لەپۆستی سەرۆك کۆماریدا، رایگەیاند کە لەفێوریەی ساڵی ١٩٨٦ هەڵبژاردنەکانی سەرۆك کۆماری فیلیپین نوێ دەکرێتەوەو خەڵك بڕیاری یەکلاکەرەوەی نێوان ئەوو بەرهەڵستکارانی پەسند دەکەن. کاتێك کە مارکووس رێکەوتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆك کۆماریی راگەیاند، کورازۆن ئاکینۆ نەببوو بە پاڵێوراوی ئەو پۆستەو ئەگەر ئەو بە دروشمی یەکگرتوویی نەتەوەیی نەهاتبایە نێو گۆڕەپانی هەڵبژاردنەکان، دەنگی بەرهەڵستکارانی مارکووس لەنێوان چەند پاڵێوراو دابەش دەبووو هیچکام لەمانە نەیاندەتوانی لەگەڵ مارکووس کە هێشتاش هێزە چەکدارەکانو تۆڕێژی حەساوەو تێری کۆمەڵگا پشتیوانیان لێدەکرد، رکەبەری بکەن. لەم قۆناغە

هەستیارەو کەمتر لەچوارمانگ بەرلە دەستپێکردنی هەڵبژاردنەکان بوو کە کورازۆن هاتە نێو گۆڕەپانی هەڵبژاردنەکانو هاوکات لەگەڵ راگەیاندنی پاڵێوراوی خۆی، داوای لە هەموو هێزە بەرهەڵستکارەکانی حکوومەتی مارکووس کرد کە لە پشت ئەوەوە یەکگرن. مەزنترین سەرکەوتنی کورازاۆن لەرەوتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن کە لێهاتوویی سیاسی ئەو بەرلە سەرکوتن وەدەردەخات، ئەوە بووکە توانی هاوکاری بەرچاوترین رێبەری سیاسی بەرهەڵستکاران (سالڤادۆرلۆرێل)[21] کە پێش ئەو خۆی بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری پالاوتبوو بەدەست بهێنێت. سالڤادۆر لۆرێل خۆی لە کورازۆن بە شایانتر دەزانی، بەلأم کاتێك کە بینی بە هاتنە ژووریێ کورازۆن بۆ گۆڕەپانی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن ئیتر شانسی سەرکەوتنی نەماوە، ئامادە بوو وەك پاڵێورای پۆستی جێگری سەرۆك کۆمار لەتەنیشت ئاکینۆ درێژە بە پێشبڕکێیەکەبداتو یەکگرتنی ئەو دوانە هێزە بەرهەڵستکارەکانی‌تریشی بۆ لای خۆی راکێشا. کورازۆن ئاکینۆ زۆربەی کات بەدرێژایی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن جلوبەرگێکی زەردی سادەی لەبەر دابووو هەربەم سادەییەوە جیاوازی خۆی لەگەڵ "ئیمێلدا"[22]ی هاوسەری مارکووس کە هەر رۆژ جلوبەرگێکی زریقەو بریقەداری نوێی ئەوروویی لەبەر دەکرد، نیشان داو توانی لەماوەی سێ مانگدا سەفەر بۆ سەد ناوەندی هەڵبژاردن بکاتو لە هەرکام لەم ناوەندانەو تارێك بدات.

کورازۆن ئاکینۆو جێگرەکەی، سالڤادۆرلۆرێل

21-SalvadorLaurel

22-Imelda

دواین وتاری هەڵبژاردنەکانی کورازۆن ئاکینۆ لە مانیل کە بەرهەمی راهاتنی ئەو لەماوەی سێ مانگ پێشبڕکێو وتار خوێندوە لە کۆڕوکۆبوونەوە جۆراوجۆرەکان بوو، توانایی ئەوی وەک سیاسەتوانێکی کارامە سەلماندو پشتیوانی رێبەرانی ئایینیی فیلیپین لە کورازۆن لە قۆناغە کۆتاییەکانی پێشبڕکێیەکەدا پێکانی کۆتایی لەپێگەی مارکووس دا. مارکووس کە هەستی دەکرد یارییەکەی دۆڕاندووە، بە شێوازی هەمیشەیی دیکتاتۆرەکانو لەکاتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆک کۆماریدا دەستکاری شانۆی هەڵبژاردنی کردو یاساولّەکانی لەزۆربەی بنکەکانی هەڵبژاردن بە گۆڕینی سندوقەکانی دەنگدانو نووسینو تۆمارکردنی دەنگی زیادی بەناوی ئەو، ئاکامی هەڵبژاردنەکانیان بە پێچەوانەی راستی راگەیاند، بەڵام ئاکامی هەڵبژاردن لەمانیلو شارە گەورەکانی فیلیپین کە بەهۆی ئامادەبوونی چاوەدێرانی بیانی نەدەتواندرا فێڵی تێدا بکرێت، نیشانی دەدا کە زۆربەی هەرە زۆری دەنگدەران بە قازانجی کورازۆنو جێگرەکەی دەنگیان داوە. ئەنجامی گشتی دەنگدانەکان لەرۆژی پازدەهەمی فێوریەی ساڵی ١٩٨٦راگەیاندرا. بەپێی ئەم راگەیاندراوە ٥٤ لەسەر ١٠٠ی دەنگدەران بەقازانجی مارکووسو هاوسەری کە پاڵێوراوی جێگری سەرۆک کۆماری بوو دەنگیان دابوو ٤٦ لەسەر ١٠٠ی دەنگدەران بە قازانجی کورازۆن ئاکینۆو سالڤادۆر لۆرێل دەنگیان دابوو. مارکووس بۆ ئەوەی کارەکە کۆتایی هاتوو رابگەێنێت، رێوڕەسمی سوێند خواردنی خولی نوێی سەرۆک کۆماری خۆی بە ڕێوە برد. بەڵام بەهۆی رژانی خەڵک بۆ سەرشەقامەکانو ئەو خۆپێشاندانە بەرینەی کە بە قازانجی ئاکینۆ ڕێخسترا، ڕوون بۆوە کە بەپێچەوانەی چاوەڕوانی مارکووس یاری هێشتا تەواو نەبووە.

دواین سوێندی سەرۆک کۆماری مارکووس‌و هاوسەری کە لەگەڵ ئەودا بۆ جێگری سەرۆک کۆماری هەڵبژێردرا.

خۆپێشاندانو شڵەژاوی لە فیلیپین بۆ ماوەی سێ ڕۆژ درێژەی هەبوو، بەڵام مارکووس هیوادار بوو بتوانێ بەپاڵپشتی سوپای فیلیپین بارودۆخەکە ئاسایی بکاتەوە. لەم میانەدا سەلماندی فێڵی مارکووس لەئەنجامی هەڵبژاردنەکان لەلایەن شاندێکی کۆنگرەی ئەمریکا کە بۆ فیلیپین نێردرا بوون، پێگەی مارکووسی لەنێو سەرکردەکانی سوپا لەرزۆک کردو دوابەدوای ڕۆژی سێهەمی خۆپیشاندانەکان کە فیلیپینی بەتەواوی ئیفلیج کرد، سەرکردە سەربازییەکان وەفاداری خۆیان بۆ ئاکینۆ ڕاگەیاندو پەرلمانی فیلیپینیش رایگەیاند کە ئاکامی هەڵبژاردنەکانی پێشوو دروست نییەو بە پووچەڵکردنی دەنگەکانی چەند بنکەیەکی هەڵبژاردن کە فێڵیان تێدا کرابوو، رایگەیاند کە کورازۆنو لۆرێل لە هەڵبژاردنەکان سەرکەوتون. کورازۆن ئاکینۆ لەرۆژی سوێند خواردنی سەرۆک کۆماریدا بەو جل وبەرگە زەردەی کە لەکاتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن لە بەری دەکرد، سواری سەیارەکەی بوو و بەهۆی مانەوە لەپشت چرا سوورەکانی هات وچۆی شەقامەکانی مانیل بڕێك درەنگ گەیشتە رێوڕەسمی سوێندخواردنی سەرۆک کۆماری. قسەکانی ئەو لە رێوڕەسمەکەدا کورت، بەڵام قورسو پتەو بوو. بۆ وێنە دەیگوت: "من بەناوی گەلی فیلیپین دەسەلاّت بەدەستەوە دەگرم...و بەڵێن دەدەم ئەو دەوڵەتەی کە دایدەمەزرێنم دادپەروەریو یاسا جێبەجێ بکات، لەسەر بنەمای راستیو ڕەوشت کار بکاتو ئازادیو دێمۆکراسی لە ولاّتدا مسۆگەر بکات..." مارکووسو هاوسەری کە نزیکەی بیست ساڵ لە فیلیپین دا حوکمڕانیان کرد، کەمتر لە دوازدە کاتژمێر دوای تەواو بوونی رێوڕەسمی سوێند خواردنی ئاکینۆ ئەم ولاّتەیان بەجێهێشت. ئەوان لەسەرەتادا بۆ بنکەی ئاسمانی ئەمریکا لە "گوام"و دواتر بۆ دووڕگەی هاوایی ڕۆیشتن. یەکێك لەسەرەتایی‌ترین کارەکانی ئاکینۆ ئەوە بوو کە شاندێکی لێکۆڵینەوەی دامەزراند بۆ لێکۆڵینەوە سەبارەت بەو چەند ملیارد دۆلار پارەو پوولّەی کە مارکووسو دەستو پێوەندییەکانی لەکاتی دەسەلاّتدارێتی بە فیڕۆیان دابوو. ژیانی شاهانەی مارکووس لە کۆشکی سەرۆک کۆماریو جێگەی نیشتەجێ بوونی پیشان خەڵك درا کە بۆ وێنە سرنج راکێشترینیان سێ هەزار جووت پێلاّوی ئیمێلّدا بوو. لەسەرەتادا توانایی‌و لێهاتوویی کۆرازۆن ئاکینو لە بەڕێوبردنی کاروباری ولاّتی٥٦ ملیۆن کەسیی فیلیپین جێگەی متمانە نەبوو، بەڵام ئەو بەدانانی کەسانی شارەزاو پسپۆڕ لە کاروباری دەولەتیدا ئەم گرفتەی ئاسان کردەوە. سالڤادۆر لۆرێل (یاوەرو هاوکاری کورازۆن ئاکینۆ لەکاتی پێشبڕکێی هەڵبژاردنەکان بۆ ڕووخانی حکوومەتی مارکووس) هاوکات لەگەڵ پاراستنی پۆستی جێگری

سەرۆك کۆماری، بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی هەڵبژێردراو لە هەڵبژاردنی کابینەی حکوومەتدا (ئەنجومەنی وەزیران) پتر پسپۆری‌و کارزانی لەبەرچاو گیرا. کورازۆن ئاکینۆ بە هەڵبژاردنی ئێنریلێی[23] هاوکاری مارکووس بۆ پۆستی وەزیری بەرگری فیلیپین، تارادەیەکی زۆر نەرمو نیانیی بۆ رەچاوکردنی بەرژەوەندی وڵاتو پاراستنی یەکپارچەیی سوپای فیلیپین لە خۆی وەدەرخست. ئێنریلێ کە لەحکوومەتی مارکووسیش دا وەزیری بەرگری بوو، بۆ پیشاندانی وەفاداری خۆی بۆ کورازۆن ئاکینۆو گواستنەوەی دەسەلاّت بە ڕێگایەکی ئاشتی ڕۆڵی کاریگەری نواندو بە پاداشتی ئەم خزمەتە لەسەر پۆستی وەزیری بەرگری جێگیر بوو.

کورازۆن ئاکینۆ سوێندی سەرۆك کۆماری دەخوات
لە پشت سەری کچێکی خۆی ڕاوەستاوە.

بەلاّم ئاکینۆ بەو ڕادەیەی کە لەدانانی دوژمنێکی قەدیمی بۆ پۆستی گرینگی وەزیری بەرگری نەرمو نیان بوو، بەهەمان ڕادەش بۆ لەسەرکار لابردنی سوورو سەرسەخت بوو. ئێنریلێ کەمتر لە ساڵێك دوای هاتنە سەرکاری کورازۆن ئاکینۆ دەستی بە کێشەو ناتەبایی لەگەلّ ئەو کردو دەنگۆ گەلێك سەبارەت بە داڕشتنی پیلانێکی سەربازی لەلایەن ئەوەوە بلاّو بۆوە. ئێنریلێ دەیهەویست بەبیانووی ئەوەکە حکوومەتی کورازۆن خەباتی بەدژی شۆڕشگێڕانی کۆمۆنیست ڕاگرتووە،

23-Enrile

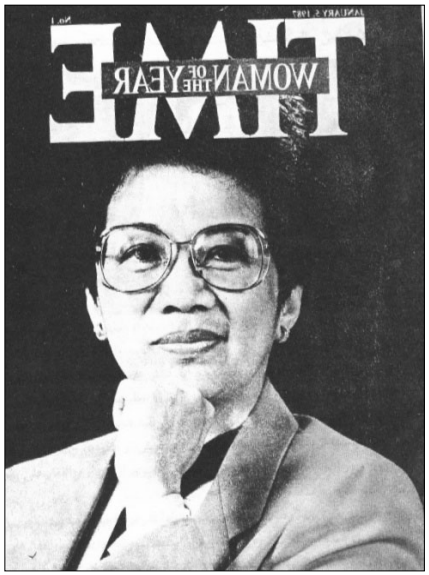
کاروباری خۆی لە کاروباری دەوڵەت جیابکاتەوەو لە دەرفەتێکی گونجاودا بەپاڵپشتی ئەمریکا دەسەلاّت بەدەستەوە بگرێت. بەلاّم کورازۆن پێشدەستی کردو بە دڵنیابوونی لەپشتیوانی سەرۆکی ناوەندی‌و سەرکردە پایە بەرزەکانی سوپا لە حکوومەتەکەی، ئێنریلێ لەسەرکار لابرد.

کورازۆن توانی بە گۆڕینی یاسای بنەڕەتی فیلیپین‌و پێدانی ئازادی پتر بە گەل‌و خاوێن کردنەوەی دام‌و دەزگاکانی دەوڵەت لەکەسانی گەندەڵ، هەندێك لە بەڵێنەکانی جێبەجێ‌بکات، بەلاّم لە چارەسەرکردنی گرفتە بنەڕەتییەکانی خەڵك کە کێشەی ئابووری‌و هەژاری‌و بێکاری بوو، سەرکەوتنێکی ئەو تۆی بەدەست نەهێنا. هەڵبەت چارەسەرکردنی ئەو گرفتانە کاتی زۆری پێویستە، بەلاّم هەر ئەوەندەی کە قەیران‌و پەنەمانی ئابووری کۆنترۆڵ کراوەو گەشەسەندێك لە بواری ئابووری ئەگەریش زۆر نیە ئەنجام دراوە، بۆ خۆی سەرکەوتنێك بۆ کورازۆن بە هەژمار دێت. کاتێك کە کورازۆن دەسەلاّتی فیلیپینی بەدەستەوەگرت ئەم وڵاتە ۲۷ ملیارد دۆلار قەرزدار بووو هەموو ساڵێك ڕێژەی ئەم قەرزە ۲ ملیارد دۆلار زیاتر دەبوو. حکوومەتی ئاکینۆ لە دووساڵی یەکەمدا یەك ملیارد دۆلاری تریشی بە بڕی ئەم قەرزەوە زیاد کرد، بەلاّم ئەو قەرزە نوێیەی فیلیپین بۆ دووبارە بنیاتنانەوەو بوژاندنەوەی ئابووری وڵاّت بەکار هاتووەو کورازۆن هیواداره کە لەسەرەتای دەیەی ۱۹۹۰دا دەست بە دانەوەی قەرزەکانی فیلیپین بکات.

کورازۆن لە ڕێورەسمێکی سەربازیدا ۹۱

کورازۆن ئاکینۆ کە لە بنەماڵەیەکی دەمارگرژی کاتۆلیک لەدایک بووەو خۆشی لەخوێندنگە ئایینییەکان وانەی خوێندووە، بیرو باوەڕی قوواڵی ئایینی هەیەو لە ڕۆژدا کاتژمێرێکی بۆ خوێندنەوەی پەرتووکی پیرۆز (ئینجیل)و رازو نیازو پاڕانەوە لەگەڵ خودا تەرخان کردووە. ئەو لەڕۆژە دژوارەکانی فێوریەی ساڵی ١٩٨٦ کە هیچکەس نەیدەتوانی داهاتوو پێشبینی بکات وتی: من دڵنیام کە مۆعجزەیەك کۆتایی بەو قەیرانە دەهێنێتو جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە کە باوەڕی قووڵم بەهێزێکی نەبیندراو هەست پێ نەکراو هەیە کە لەسەرووی باوەڕی ئێمەیە. ئەو لە وتوویژێك لەگەڵ گۆڤاری ئەمریکایی تایم کە ئەویان وەك "ژنی ساڵ"[٢٤]ی ١٩٨٦ هەڵبژارد گوتی: من لەم باوەڕەدام کە خودا بۆ هەر یەك لەبەندەکانی خۆی چارەنووسێکی دیاری کردووەو چارەنووسی منیش ئەوە بووە کە لەم بارودۆخەدا ببم بە سەرۆکی ولاتێك‌و بە نەرمو نیانییەکی کە کەمتر لە دەسەلاتدارانی پیاو دەبیندرێت، چارەسەری ئەو دەردو گرفتانە بکەم کە لەرێژیمێکی دیکتاتۆری بەجێ ماوە.

کورازۆن ئاکینۆ

ژنی یەکەمی

ساڵی ١٩٨٦

٢٤- گۆڤاری تایم ماوەی حەفتا ساڵە کە هەموو ساڵێك کەسایەتییەك وەك "یەکەمین پیاوی ساڵ" هەڵدەبژێری، بەڵام زۆرکەم بەجێگای پیاو ژنی هەڵبژاردووەو لەو ماوەیەدا تەنیا سێ ژنی بەناوەکانی والیس سیمپسۆن‌و مەلیکە ئێلیزابێتی دووهەم‌و لە کۆتاییدا کورازۆن ئاکینۆی وەك "ژنی یەکەمی ساڵ" هەڵبژاردووە.

چوارەمین ژنی ئاسیایی کە لە نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەمدا بەدەسەلاّت گەیشتووە، گەنجترین ژنێکە کە تا ئێستا پۆستی سەرۆك وەزیرانی وەرگرتووە. بێنەزیر بوتۆ سەرۆك وەزیرانی پاکستان یەکەم ژنە کە لە ولاتێکی ئیسلامی دەسەلاتی بەدەستەوە گرتووەو توانیویەتی لەماوەیەکی کورتدا توانایی‌و شیاوی خۆی لەئەنجامدانی ئەم ئەرکە گرینگ‌و پڕمەترسییە بسەلمێنێت. بێنەزیر بوتۆش هەروەك ئیندیرا گاندی سەرۆك وەزیرانی پێشووی هێند، ناوبانگ‌و سەرکەوتنی خۆی لە گۆڕەپانی سیاسەتدا لە باوکی بەمیرات وەرگرتووەو هەر بەم هۆیەشەوە پێش ئەوە تامازە بە چۆنیەتی پێشبڕکی‌و سەرکەوتنی ئەو لە هەڵبژاردنەکانی ئەم دووایانەی پاکستان بکەین، پێویستە کورتەیەك لە ژیانی باوکی (زولفەقارعەلی بوتۆ) بزانین. زولفەقار عەلی بوتۆ لەساڵی ١٩٢٨ لە بنەماڵەیەکی دەوڵەمەندی راجپووتی هێندووستان لەدایك بووو بەشی هەرە زۆری خوێندنی لە ئەمریکاو بریتانیا تەواو کرد. زولفەقار عەلی بوتۆ خوێندکارێکی کەم وێنە بووو هەربەم هۆیەشەوە دوای تەواو کردنی خوێندنی بالاّ لە زانکۆی ئۆکسفۆرد، وەك مامۆستای "مافی نێونەتەوەیی" لە زانکۆی "ساوتامپتۆن"[٢٥]ی بریتانیا دەستی بەکار کردو ماوەیەك لەم زانکۆیە وانەی گوتەوە. هێندووستان لەسەردەمی خوێندنو وانە وتنەوەی زولفەقار عەلی بوتۆ لە ئەمریکاو بریتانیا سەربەخۆیی وەرگرتو بە دوو ولاتی سەربەخۆی هێندو پاکستان دابەش بوو. زولفەقار عەلی بوتۆ دوای دامەزراندنی دەوڵەتی پاکستان گەڕایەوە بۆ نیشتمانو سەرەڕای ئەوە کە لەرەوتی خەباتی سەربەخۆیی خوازانەی هێنددا پێوەندی نێزیکی بە نێهرۆ (ڕێبەری هێند)و محەمەد عەلی جێناحەوە (ڕێبەری پاکستان) گرتبوو، بەلاّم بە جێگەی کاری دەوڵەتی، سەرقاڵی ئیشی پارێزەری دادگا بوو.

25- Southampto

بێنەزیر بوتۆ لەتەمەنی ٣٥ ساڵیدا بوو بە سەرۆک وەزیرانی پاکستان.

زولفەقار عەلی بوتۆ لەساڵی ١٩٥٢دا لەگەڵ کچی بازرگانێکی بەڕەچەلەک ئێرانیی دانیشتووی بەمبەئی زەماوەندی کردو کچێکو دوو کوڕی بوو کە ناوی کچەکەی "بێنەزیر بوتۆ"و ناوی کوڕەکانی "غولاّم مۆرتزاو شەهنەواز"بوو. زولفەقار عەلی بوتۆ لەساڵی ١٩٥٨ لەسەر بانگهێشتی ئەیوب خانی سەرۆک کۆماری ئەو کاتی پاکستان رووی کردە کاروباری دەوڵەتیو دوای بەدەستەوە گرتنی چەند پۆستێکی وەزیری، لەساڵی١٩٦٣دا بوو بە وەزیری کاروباری دەرەوەو لەم پۆستەدا بوو کە ناوبانگی جیهانی وەرگرت. زولفەقار عەلی بوتۆ لەسەر کێشەی کێشمیر سیاسەتێکی قورسو پتەوی بەرامبەر بە هێند بەکار هێناو بۆ رووبەروو بوونەوەی هێرشەکانی هێند، خۆی لەچین نیزیک کردەوە. بوتۆ لەکاتی شەڕی هێندو پاکستان لەساڵی ١٩٦٥ دا لایەنگری سیاسەتی خۆڕاگری لەبەرامبەر هێندییەکانو وەرگرتنی یارمەتی بیانی بۆ دریژەپێدانی شەڕ بوو، بەلاّم بەهۆی دژایەتی لەگەڵ ئەو ئیمتیازانەی کە دەوڵەتی پاکستان بەپێی پەیماننامەی تاشکەند بە هێندی دا، وازی لەدەسەلاّت هێنا. زولفەقار عەلی بوتۆ لەساڵی ١٩٦٧دا حیزبی گەلی پاکستانی دامەزراند کە لەسیاسەتی دەرەوە خوازیاری شێوازی تووندو تیژتر بەرامبەر بە هێندو لەسیاسەتی ناوخۆیشدا هەواداری شێوەیەک لەسۆسیالیزمی ئیسلامی بوو. حیزبی گەلی پاکستان لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٧٠ سەرکەوتو و زولفەقار

عەلی بوتۆ ساڵی دواترو دوابەدوای دابەش بوونی پاکستانو ئەو رۆڵەی کە هێندییەکان لەم رووداوەدا نواندیان، بوو بەسەرۆک کۆماری پاکستان. یەکەم هەنگاوی گرینگی سیاسی بوتۆ لەپۆستی سەرۆک کۆماریدا بریتیبوو لە راگەیاندنی رۆیشتنەدەرێی پاکستان لەکۆمەڵەی ووڵاتانی هاوبەرژەوەندی بۆ دژایەتیکردنی بڕیاری بریتانیاو هەروەها چەند ووڵاتێتری ئەم کۆمەڵەیە سەبارەت بە دان پێدانانی بەنگلاّدیش (پاکستانی رۆژهەلاّت). زولفەقار عەلی بوتۆ لەیەکەمین ساڵەکانی دەسەلاّتداریدا زنجیرەیەک چاکسازی ئابووریو کۆمەلاّیەتی ئەنجامداو بۆ جێبەجێکردنی پڕۆگرامە سۆسیالیستییەکانی حیزبی گەلیپاکستان، پیشە گرینگەکانی ئەم ووڵاتەی خۆمالّی کرد. ئەو لەساڵی ١٩٧٤ هەندێک گۆڕانکاریی لە یاسای بنەڕەتی پاکستان ئەنجامداو پۆستی سەرۆک وەزیرانی کرد بە گرینگترینو بەرزترین دەسەلاّتی جێبەجێکردن لەدەوڵەت (بەجێگەی سەرۆک کۆماری)و دوای ئەم ئالّ وگۆڕییانە لەپۆستی سەرۆک کۆماری دەستی کێشاوەو ئەرکی سەرۆک وەزیرانی لەئەستۆ گرتو تا ساڵی ١٩٧٧ کە بە کودتایەکی سەربازی لەسەرکار لابردرا، لەسەر ئەم پۆستە مایەوە. کودتای سەربازی ساڵی ١٩٧٧ی پاکستان دوابەدوای هەندێک شڵەژاوی رووبدا کە لەرەوتی هەڵبژاردنەکانی مانگی مارسی هەمان ساڵ هاتە ئاراوە. بەرهەلستکارانی بوتۆ ئەوێان بە ساختەکاری لە هەڵبژاردنەکانو تیرۆری یەکێک لە پالێوراوەکانی پۆستی سەرۆک وەزیرانی کە لەگەڵی ناکۆک بوو تۆمەتبار کرد. ئەم ئالۆزیو شڵەژاوییانە بیانووی‌دا بەدەستی سەرکردەکانی سەربازی کە لەرۆژی پێنجەمی ژوویەی ساڵی ١٩٧٧ بە دژی ئەو کودتا بکەن. رێبەری کودتا سەربازییەکە ژنرالێک بوو بەناوی **"ضیاء الحق"** کە چەند مانگ پێشتر لەلایەن زولفەقار عەلی بوتۆوە بە سەرۆکی ناوەندی سوپای پاکستان هەڵبژێردرا بوو. ئەگەر چی کودتاکە بە بیانووی کێشەی هەڵبژارنو ئەو شڵەژاوییەی کە لێی کەوتەوە ئەنجام درا، بەلاّم دەگوترا ئەمریکاییەکان بەهۆی نارازی بوونیان لە سیاسەتە سۆسیالیستییەکانی بوتۆو مەیلەوچوونی بەرەو رۆژهەلاّت(شۆڕەوی)و هەروەها چالاکییەکانی ناوەکییەکانی دەستیان لەم کودتایەدا هەبووە.

"ضیاء الحق" دوای ئەم کودتایە بەڵێنی‌دا کە لەماوەی ٣ مانگدا هەڵبژاردنی ئازاد لە پاکستان ئەنجام بداتو حکوومەت بە مەدەنییەکان بسپێرێت، بەلاّم هەرگیز ئەم بەڵێنەی بەجێ نەگەیاند. زولفەقار عەلی بوتۆ دوو مانگ دوای کودتاکە دەستبەسەر کراو بەتۆمەتی بەشداری لە تیرۆری کەسێک لە بەرهەلّستکارە سیاسییەکانی لەکاتی هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٧٧ دا

دادگایی‌و بڕیاری کوشتنی پەسند کرا. بوتۆ لەم دادگاییەدا کە لەمانگی مارسی ساڵی ١٩٧٨ لەدادگای لاهوور بەڕێوە چوو، تواناییەکی ئەوتۆی بۆ هەڵبژاردنی پارێزەرو بەرگری لەخۆی نەبوو. تاوانبارکرانی بوتۆ دژایەتییەکی زۆری لە کۆڕو کۆمەڵە سیاسییەکان لێکەوتەوەو ژمارەیەك لە ڕێبەرانی ولاتانی دەرەوە بۆ وێنە "ژیسکارد- دێستان"[٢٦]ی سەروك کۆماری ئەوکاتی فەڕانسە، هەوڵێکی زۆری بۆ ڕزگاری ئەو ئەنجامدا.

"ضیاء الحق" کە لەلایەن زوڵفەقار عەلی بوتۆوە بوو بە سەرۆکی ناوەندی سوپای پاکستانو بە دژی بوتۆ کودتای کردو دوابەدوای ئەم کودتایە بوتۆ دەست بە سەرو لەسێدارە درا.

زوڵفەقار عەلی بوتۆ لە نامەیەکی ڕاچڵەکێنەردا کە لەڕێکەوتی ٣٠ی ژووییەی ساڵی ١٩٧٨ لە بەندیخانەی "ڕەوالپێندی"[٢٧] بۆ سەرۆك کۆماری فەڕانسەی نووسیبوو لە ڕێگای کچەکەیەوە (بێنەزیر بوتۆ) لە بەندیخانە ناردبوویە، هاوکات لەگەڵ سوپاسو ڕێز لێنان لە یارمەتییەکانی سەروك کۆماری فەڕانسە بۆ ڕزگارکردنی ئەو، پوختەیەك لەو ئازارانەی کە لە بەندیخانە دەیچێژا ڕوون کردۆتەوە. بەڵام سەرەکیترین خەمو پەژارەی ئەو کە لەم نامەیەدا ئاماژەی پێکردووە، بریتییە لە ئێش‌و ئازاری هاوسەر (نووسەت)و کچەکەی‌و ئەو چارەنووسەی کە دوای مردنی

26-Giscard D'Estaing

27-Rawalpindi

ئەو چاوەڕوانییان دەکات. هەوڵە نێودەوڵەتییەکان بۆ ڕزگار کردنی بوتۆ بێئاکام مایەوەو بوتۆ لە ڕۆژی چوارەمی ئاپریلی ساڵی ١٩٧٩ لەحەساری بەندیخانەی ڕەوالپێندی لەسێدارە درا. زوڵفەقار عەلی بوتۆ لەکاتی مردنیدا ٥١ ساڵی تەمەن بووو دوو ساڵی کۆتایی تەمەنی لە خراپترین بارو دۆخ و لە ژوورێکی تاکەکەسیدا تێپەر کرد.

نووسەت بیگم‌و بێنەزیر بوتۆ کە چەند ڕۆژ بەر لە جێبەجێکرانی بڕیارەکە بوتۆیان لە بەندیخانە بینیبوو، دواتر ڕایان گەیاند: "عەلی بوتۆ لەژێر بارودۆخی دژوارو نالەباری بەندیخانە وەك پێست‌و ئێسقانی لێهاتبوو و زۆر بە زەحمەت دەتوانرا بناسرێتەوە".

بێنەزیر بوتۆ - ئەم وینە لە ڕێو ڕەسمی ساڵیادی باوکی‌دا گیراوە.

بێنەزیر بوتۆ لەکاتی لە سێدارەدرانی باوکی ٢٥ ساڵی تەمەن بوو و لە ژیاننامەکەیدا لەژێر ناوی "کچێك لە ڕۆژهەڵات" کە پڕفرۆشترین پەرتووکی پاکستانە دەنووسێت: "باوکم سەرەڕای ئەو هەموو ئازارو ئەشکەنجە ڕووحی‌و جەستەییە تاقەت پرووکێنانەی بەندیخانە هەرگیز وەرەی دانەبەزی‌و لە هەموو چاوپێکەوتنەکانیدا داوای لە منو دایکم دەکرد کە لەئاست زەبرو زەنگ سەر دانەخەین‌و بۆ ڕزگاری ئەو سووکایەتی قەبوڵ نەکەین. تەنانەت ئەو لەڕۆژەکانی کۆتایی تەمەنیدا کە وەك پێست‌و ئێسقانی لێهاتبوو، بە هەمان دەنگ قورس‌و پیاوانەکەی داوای لێکردین کە لە دریژە پێدانی خەبات نائومێد نەبین‌و دڵنیا بین ڕۆژێك دادێت کە چاکە بەسەر خراپەدا زاڵ دەبێت". بێنەزیر بوتۆ خۆیندنی بالای لە بریتانیا تەواو کردبووو دەیتوانی لەدەرەوەی پاکستان بە سانایی بژیت، بەڵام داواکارییەکەی باوکی جێبەجێ کردو هەوڵی‌دا

دریژە بە چالاکییەکانی بۆ سەلماندنی بێتاوانی باوکی‌و رووخاندنی دەسەلاتی **"ضياء الحق"** بدات. نزیکترین پشتو پەنای ئەو لەم خەباتەدا دایکی بوو و**"ضياء الحق"** کە لەبەرامبەر بەهەڵستکارەکانی زۆر تووندو بێبەزەیی بوو، نەیتوانی سەبارەت بەم دوو ژنە ئەوەندە تووندوتیژی بەکار بهێنێت. براکەی بی‌نەزیر بوتۆ (غولام مۆرتەزا) لەدەرەوەی پاکستان دریژەی بە خەبات دەدا، لەبەرئەوەی کە ئەگەر بگەڕابوایەوە بۆ پاکستان تووشی چارەنووسی باوکی دەبوو. کاتێک کە**"ضياء الحق"**دوای حەوت ساڵ دیکتاتۆریەتی رەها لەژێر گوشاری نێودەوڵەتی ناچار بوو هەندێک ئازادی بە گەلی پاکستان بدات، بی‌نەزیر بوتۆ توانی حیزبی گەلی پاکستان زیندوو کاتەوە و لەسەرووی ئەو حیزبەوە دریژە بەخەباتی خۆی بدات بۆ سەقامگیر کردنی دێمۆکراسی لە پاکستان. بەڵام **"ضياء الحق"** بۆ جاری چەندەم بوو کە بەڵێنەکانی سەبارەت بە ئەنجامدانی هەڵبژاردنی ئازاد لە پاکستان دەخستە ژێر پێی. ئەمجارەیان نە تەنیا بی‌نەزیر بوتۆو لایەنگرانی لە حیزبی گەلی پاکستان، بەڵکو ژمارەیەک لە هاوکارەکانی **"ضياء الحق"** بۆ وێنە مەحەمەدخانی جۆنجۆش[28] (سەرۆک وەزیرانی پاکستان) نارازی بوونی خۆیان لەحکوومەتی تاکەکەسی ئەو راگەیاند. ئەم ناکۆکییانە بوو بەهۆی ئەوە کە جۆنجۆ لەمانگی مەی ساڵی ۱۹۸۸ لەسەرکار لاببردرێت. لەم میانەدا بی‌نەزیر بوتۆ کە تازە زەماوەندی کردبووو منداڵێکشی ببوو، دریژەی دەدا بە خەباتە بێوچانو ماندوو نەناسانەکەی خۆی بەدژی حکوومەتی **"ضياء الحق"**. حیزبی گەلی پاکستان بەرێبەری بی‌نەزیر لەسەردەمی باوکی پتر لەنێو خەڵکدا جێگەی کردبۆوەو ئامادەبوونی دەیان‌و سەدان هەزار کەس لە کۆبوونەوەکانی حیزبی‌و هەڵبژاردنی ئەودا کارتێکەری‌و خۆشەویستی ئەوی لەنێو خەڵکدا بەرووبی وەدەر دەخست. **"ضياء الحق"** ئاگاداری ئەو مەترسییە بوو کە بی‌نەزیر بوتۆ بۆ سەر دەسەلاتەکەی دروستی کردبووو ژمارەیەک لەلایەنگرانی بی‌نەزیر بوتۆش هەستیان بەو مەترسییە دەکرد کە سروشتی دەسەلاتخوازانە و بێ بەزەییانەی‌و **"ضياء الحق"**و تەماحی زۆری ئەو بۆ پۆستی دەسەلات، هەڕەشە لەو ژنە لاوە دووگیانە دەکات. ئەگەر **"ضياء الحق"** لە رۆژی ۱۷ی ئووتی ساڵی ۱۹۸۸دا لەئاکامی کارەساتێکی ئاسمانی گیانی لەدەست نەدابوایە، ژیانی بی‌نەزیر بوتۆ لە مەترسیدا دەبووو ئەو مەترسییە لە ئارادا بوو کە لەکاتی

28-Junejo

ئامادەبوون لەنێو خەڵکو لە کۆرو کۆمەڵە گشتییەکاندا لەلایەن ئەندامە نهێنی‌یەکانی پۆلیسی **"ضياء الحق"** بەچەکی سارد یان گەرم تیرۆر بکرێ، بەڵام تەقینەوەی فرۆکەیەکی سەربازی کە **"ضياء الحق"**و ژمارەیەک لەسەرکردەکانی سوپای پاکستانی تێدا بوو خاڵێکی وەرچەرخان لەمێژووی پاکستان بوو کە چارەنووسی بی‌نەزیر بوتۆشی گۆڕی. لە یەکەمین هەڵبژاردنە ئازادەکانی پاکستان کە یازدە ساڵ دوای دەسەلاتی رەهای **"ضياء الحق"** ئەنجام درا، حیزبی گەلی پاکستان بەرێبەری بی‌نەزیر بوتۆو لەگەڵ هەبوونی کارشکێنیی ژمارەیەک لە پاشماوەکانی دەورانی **"ضياء الحق"** توانی لە ۲۳۷ کورسی ۹۲ کورسی لە پەرلمانی پاکستان بەدەست بهێنێ‌و حیزبی"یەکگرتووی دێمۆکراتیکی ئیسلامی" کە لەیەک گرتنی ۸ حیزبی بااڵی راست پێک هاتبوو، بە بەدەست هێنانی ۵۵ کورسی پلەی دوهەمی بەدەست هێنا. بی‌نەزیر بوتۆ بە نەرم‌و نیانی‌و لێهاتوویی‌یەکی تایبەتەوە توانی پشتیوانی چەند گروپی بچووکی سیاسیش کە ۳۰ کورسی پارلمانیان بەدەست هێنابوو، بۆ لای خۆی راکیشێ‌و بە راگەیاندنی پاڵپشتی زۆرینەی ئەندامانی پەرلمان لە بەدەستەوە گرتنی دەسەلاتی لەلایەن بی‌نەزیر بوتۆوە، غولام ئیسحاق خانی بریکاری سەرۆک کۆماری ناچار بوو کە لەرۆژی دەیەمی دێسەمبەری ساڵی ۱۹۸۸دا ئەرکی دامەزراندنی حکوومەت (ئەنجومەنی وەزیران) بە بی‌نەزیر بوتۆ بسپێرێ. بی‌نەزیر بوتۆ کە کەمتر لەدەسالّ دوای مردنی باوکی واتە لەتەمەنی ۳۵ سالّیدا پۆستی سەرۆک وەزیرانیی بەدەست هێنا، لە هەڵبژاردنی وەزیرانی حکوومەت‌و شێوازی حوکمڕانی، لێهاتوویی‌و شایەستەییەکی لەرادەبەدەری لەخۆی نیشان دا. ئەو لە یەکەمین کۆنفرانسی رۆژنامەوانی خۆیداو دوای بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆک وەزیرانی گووتی کە بەرژەوەندییەکانی پاکستان لە پێشووی هەموو شتێک دادەنێت‌و نایهەوێت تۆڵە لەو کەسانە بستێنێتەوە کە سەبارەت بە خۆی‌و بنەماڵەکەی خراپ بوون.

دیمانەی راجیۆ گاندی، سەرۆک وەزیرانی هیند لەگەڵ خاتوو بی‌نەزیر بوتۆ، هەڵو مەرجی ئاشتی‌و دۆستایەتی ئەم دوو وڵاتەی ئامادە کرد، بەڵام بە لەسەر کار لابرانی راجیۆ گاندی ناکۆکییەکانی ئەم دوو وڵاتە سەبارەت بە کێشەی کێشمیر دەستی پێکردەوە.

بی‌نەزیر بوتۆ بنەماکانی سیاسەتی دەرەوەی پاکستانی کە لەسەردەمی "**ضیاء الحق**" بەرەو رۆژئاوادا شکابووە، زۆر نەگۆڕی‌و سوپای پاکستانیش هەر سەرکردەکانی سەردەمی دەسەلاتدارێتی "**ضیاء الحق**"ی لەسەر مایەوە. هەڵبەت سەرکردەکانی سوپای پاکستان دوای مردنی "**ضیاء الحق**" و ژمارەیەك لە هاوسەفەرانی لەکارەساتێکی ئاسمانی لەسالّی ١٩٨٨دا، شێوازێکی ئارامتریان بەکار هێناوەو سەرۆکی ناوەندی سوپای پاکستانیش جەخت لەسەر ئەم خاڵە دەکاتەوە کە سوپا ئیتر دەست لەکاروباری سیاسەت وەرنادات، بەڵام وەفاداری سەرکردەکانی سوپا بەم بەڵێنە بەستراوەتەوە بە سیاسەت‌و ژیری بی‌نەزیر بوتۆوە لە داهاتوودا. گەورەترین گرفتی بی‌نەزیر بوتۆ کە چارەسەرکردنی لە گرفتەکانی‌تر دژوارترە، بریتی‌یە لە قەیرانی ئابووری ئەم وڵاتە ١٠٠ ملیۆنی‌یە. پاکستان یەکێك لە هەژارترین وڵاتەکانی جیهانەو بی‌نەزیر بوتۆ لە پێشڕکێیەکانی هەڵبژاردندا بەردەوام جەختی لەسەر ئەم خاڵە دەکردەوە کە ئەگەر بەدەسەلاّت بگات، ئەوە دابینکردنی لانی کەمی ئیمکاناتی ئاسایش‌و کار بۆ گەلی

بی‌نەزیر بوتۆ لەکاتی دادگایی کردنی باوکی، هەوڵی زۆری بۆ رزگاری ئەو ئەنجام داو لە رەوتی خەباتی سیاسی خۆشی‌دا هەر هەوڵی دا یادو بیرەوەری باوکی‌و خەباتەکانی زیندوو کاتەوە. وێنەی سەرەوە تایبەتە بە خەباتەکانی رابردووی بوتۆو وێنەی خوارەوەش تایبەتە بە کاتی بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆک وەزیرانی

دروستی وتەکانی بی‌نەزیر لەکاتی هەڵبژارنی ئەندامانی کابینەی حکومەتەکەی دەرکەوت و ژمارەیەك لە وەزیرانی کارامەو بەرچاوی کابینەی "**ضیاء الحق**"ی بۆ وێنە وەزیری کاروباری دەرەوە لەسەر کارەکەی جێگیر کرد. هەروەها بی‌نەزیر بوتۆ پشتیوانیی لە هەڵبژاردنی غولاّم ئیسحاق خانی بریکاری سەرۆك کۆماری پاکستان بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری کردو جارێکی‌تر نیشانی‌دا کە دەتوانی لەگەڵ دۆستانو هاوکارانی بکوژی باوکی هاوکاری بکات.

پاکستان، لەسەرووی هەمووی پڕۆگرامەکانیدا دەبێت. هەڵبەت لەسالّی یەکەمی حکوومەتی بێنەزیر بوتۆ هیچ چاکسازییەك لە بارودۆخی ئابووری پاکستان ئەنجام نەدرا، بەلاّم بۆ بڕیاردان لەسەر ئەگەری سەرکەوتنی ئەو لە چارەسەرکردنی ئەم کێشانە پێویستی بە کاتی زیاترە. کاتێك کە ئەم پەرتووکە ئامادەی چاپ بوو، راگەیاندرا کە خانمی بێنەزیر بوتۆ دوای ٢٠ مانگ حوکمڕانی بە شێوەیەکی لەنەکاو لەلایەن غولاّم ئیسحاق خانی سەرۆك کۆماری پاکستان لەسەر کار لابدراوەو یەکێك لە سیاسەتوانە بەرهەڵستکارەکانی تا کاتی هەڵبژاردنەکانی پەرلمانی داهاتوو بۆ پۆستی سەرۆك وەزیران هەڵبژێردراوە. بێنەزیر بوتۆ خۆشی لەکاتی لەسەرکار لابرانی، زۆرینەی کورسییەکانی پەرلمانی لەدەست دابووو هەر بۆیەش هاوکات لەگەڵ راگەیاندنی بڕیاری لەسەر کارلابردنی خانمی بێنەزیر بوتۆ، فەرمانی هەڵوەشانەوەی پەرلمانیش پەسند کراو رێکەوتی هەڵبژاردنەکانی داهاتووی پەرلمان بۆ کۆتاییەکانی ئۆکتۆبەری سالّی١٩٩٠ (سەرەتاکانی خەزەڵوەری سالّی ١٣٦٩ ی ك.ھ) دیاری کرا. سەرۆك کۆماری پاکستان بە رواڵەت بێنەزیر بوتۆی بەهۆی نارەزایەتی گشتی لە شێوازی حکوومەت وناشارەزاییو گەندەڵی لەدەوڵەت لەسەرکار لابردووە، بەلاّم بێنەزیر بوتۆ کە ئەم کردەوەیەی سەرۆك کۆمار بە پێشێل کردنی یاسای بنەڕەتی دەزانێ، پێداگرە لەسەر ئەوەی کە غولاّم ئیسحاق خان لەژێر گوشاری ژێنڕاڵو رێبەرە سەربازییەکانی پاکستان کە لەحکوومەتەکەی رازی نەبوون، ئەو بڕیارەی دەرکردووە. بێنەزیر بوتۆ جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە دەست لە خەبات هەڵناگرێو ئەگەر هەڵبژاردنەکانی پاکستان لەکاتی دیاری کراوو بە ڕەچاوکردنی بنەماکانی دێمۆکراسیو ساختەکاری ئەنجام بدرێت، بەهێزێکی زۆرترەوە دەگەڕێتەوە سەر گۆڕەپانی دەسەلاّتو سیاسەت.

فەسڵی پازدەهەم

دایە گەورەی ئیسرائیل

کچی دارتاشێکی هەژاری ڕووسی کە لە خزمەتکاریو جلوبەرگ شووشتنەوە گەیشتە پۆستی سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل*

لەنێوان ئەو ژنانەی کە لە نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەمدا بە دەسەلاّت گەیشتوون، نابێ ناوی "گۆلّدامایێر"[1]ی سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل لەسالّەکانی ١٩٦٩ تا ١٩٧٤ لەبیر بکرێت. لەبەرئەوەی ئەم ژنە جگە لەوەیکە لەیەکێك لەقەیرانیترین سەردەمەکانی دەسەلاّتداریّتی٤٠ سالّەی دەولّەتی ئیسرائیل هەوساری کاروباری ئەم ولاّتەی بەدەستەوە گرت، بەڵکوو هەر لەسەرەتای دامەزراندنی دەولّەتی ئیسرائیلیشەوە ڕۆڵی گرینگی لەسیاسەتی دەرەکیو ناوخۆیی نواندووەو یەکێك لە دامەزرێنەرانی ڕێژیمێك بوو کە لەگەڵ ئەو هەموو بچووکییە، بەهۆی پشت ئەستووری بە ئەمریکا یان باشتر بڵێین بەهۆی ڕۆڵێکی کە بەدەستی یەهوودییەکانی ئەمریکا لە دیاریکردنی ڕێبازی سیاسی ئەم دەولّەتە دەیگێرێت، بە یەکێك لە داشە سەرەکییەکانی سیاسەتی نێودەولّەتی بەئەژمار دێت.

گۆلّدا مایێر کە لەسالّی ١٩٧٨ لەتەمەنی ٨٠ سالّیدا مرد، لەسالّی ١٨٩٨ لە بنەماڵەیەکی هەژاری ڕووسی لە شاری کییەفی ڕووسیا لە دایك بوو. باوکی گۆلّدامایێر (مووشی مابۆڤیچ)[2] دارتاشێکی هەژار بوو کە بە چەرمەسەریو کەسەرییەکی زۆرەوە دەیتوانی بژێوی بنەمالەکەی دابین بکات. گۆلّداو سێ خوشکەکەی جگە لە برسێتیو هەژاری، لە سووکایەتی پێکردنو ئازاری دراوسێکانو کچانی هاوتەمەنیان مەینەتییان دەچێشت، لەبەرئەوە کە یەهوودییەکانی ڕووسیا لەو کاتانەدا کەمایەتییەکی زوولم لێکراو بوونو بەردەوام لەژێر ئازارو نەهامەتیو تەنانەت کوشتن دابوونو پۆلیسی تێزاری ڕووسیاش ئەوانی بە نەتەوەیەکی پیلانگێڕو بێزراو دەناسی. بنەماڵەی مابۆڤیچ لە سالی ١٩٠٦دا بە فرۆشتنی هەموو ماڵو ملکیان توانیان خەرجی سەفەری ئەمریکا دابین بکەنو لەگەڵ کۆمەلێك کۆچبەرانی یەهوودی بەرەو ئەمریکا وەڕێکەون. ئەوان لەئەیالەتی "ویسکانسێن"[3]ی ئەمریکا نیشتەجێ بوونو هەر چەند بارودۆخی

* تێبینی: ولاّتێك بەناوی ئیسرائیل لەڕوانگەی ئێمەوە (ئێران) دانی پێدا نەناوەو لە هەر جێگەیەك ناوی هات ئەوە مەبەستمان ڕێژیمی داگیرکەری قودسە.

1-Golda Meir
2-Moshe Mabovitch
3-Wisconsin

ئەوان بەراورد لەگەڵ ڕووسیا باشتر بوو، بەلاّم هەر لە برسێتیو هەژاریدا دەژیان. جگە لە باوکی کە لە کارگەیەکی دارتاشیدا کاری دەکرد، دایکیشی ناچاربوو بۆ یارمەتیدانی هاوسەری لە دابینکردنی بژێوی بنەماڵەکەی دوکانێکی عەتر(بۆن) فروشی بچوك بکاتەوەو گۆلّداش کە لەو کاتەدا کچێکی ٩ سالّە بوو، ناچار بوو بەجێگەی خوێندن لەدووکانی دایکی کار بکات. هەڵبەت گۆلّدا لای باوك‌و خوشکەکانی زمانی عیبری فێربووو کەم کەم بەهۆی کار لە دووکانە بۆنفرۆشیەکەی دایکیو وتووێژی ڕۆژانە لەگەڵ خەڵك بە تەواوی بە سەر زمانی ئینگلیزیدا زاڵ بوو.

گۆلّدامایێر لەسەردەمی گەنجێتیدا

گۆلّدا لە منداڵییەوە ئاواتی ئەوە بوو ببێتە مامۆستا، بەلاّم باوکی ڕازی نەبووو دەیگوت زۆربەی ئەو کچانەی کاری مامۆستایەتی دەکەن ناتوانن زەماوەند بکەنو لە ماڵدا دەمێننەوە. بەلاّم گۆلّدا کە دەیهەویست بەهەر شێوەیەك بێت بەئامانجی خۆی بگات، لەتەمەنی ١٥سالّیدا بنەماڵەکەی بەجێهێشتو بڕیاریدا لەشاری "دێنڤێر"[4] لەگەڵ خوشکە گەورەکەی بژی. گۆلّدا پێی وابوو دەتوانێت لای خوشکەکەی درێژە بە خوێندن بداتو کاری مامۆستایەتی ئەنجام بدات. بەلاّم خوشکەکەی بە زەحمەت دەیتوانی بژێوی خۆی دابین بکاتو گۆلّداش ناچاربوو

4-Denever

خەریکی کاری کارەکەر وەك جل شوشتن بێت. گۆڵدا یەکەمجار لەتەمەنی حەڤدە ساڵیدا چووە نێو کاروباری سیاسیو لە فێدراسیۆنێکی کرێکاریدا کە لەژێر دەستی زایۆنیستەکاندا بوو دەستی بەکارو چالاکی کرد. گۆڵدا لەرەوتی ئەم چالاکییانە لەگەڵ لاوێکی یەهودی بەناوی "موریس میرسۆن"[5] ئاشنا بوو. موریس میرسۆن دروشمی پڕۆپاگەندەی لەسەر قوماش دەنووسیو لەتەمەنی ٢٠ ساڵیدا زەماوەندی لەگەڵ گۆڵدا کرد. گۆڵدا کە لە رێکخراوێکی زایۆنیستی بۆ هاندانی یەهودییەکانی ئەمریکا سەبارەت بە کۆچ بۆ فەلەستین کاری دەکرد، لەساڵی ١٩٢١دا هاوسەرەکەی ناچار کرد کە بۆ فەلەستین کۆچ بکەن. ئەم ژنو مێردە لە "کیبۆتز"[6] یان زەوی جوتیاری هاوبەش نیشتەجێ کرانو دوو ساڵ ژیانیان تێدا کرد. گۆڵدا بە تینو گوڕێکی تایبەتەوە لەم زەوییە کشتوکاڵییە خەریکی کاروباری جوتیاریو پەروەردە کردنی پەلەوەر بوو، بەڵام هاوسەری کە لە کاروباری جوتیاریو ژیان لە خەوتنگەی هاوبەش نارازی بوو، داوای لە گۆڵدا کرد کە بگەڕێنەوە بۆ ئەمریکا. گۆڵدا ماییر یەکەمین جار لەکاتی کار لەم زەوییە هاوبەشەدا لەگەڵ "دەیڤید بێن گۆریۆن"[7]، یەکەمین سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل ئاشنا بوو کە داهێنەری ئەم زەوییە هاوبەشانە بوو. بێن گۆریۆن داوای لە گۆڵداو هاوسەری کرد کە ناوی بنەماڵەیی خۆیان لە میرسۆنەوە کە پتر لەناوی بنە ماڵەی مەسیحییەکان دەچوو، بۆ "ماییر" بگۆڕن (ناوێکی عیبری بوو)و بە دەربڕینی رەزامەندی گۆڵداو هاوسەری لەسەر ئەم پێشنیارە، ناوی بنەماڵەییان لە ناسنامەو بەڵگەکانیاندا گۆڕا بۆ ماییر. گۆڵداو هاوسەری لەساڵی ١٩٢٣ بۆ تێل ئاڤیۆو دواتریش بۆ "بیت المقدس" ڕۆیشتنو دوو منداڵەکەیان کە یەکیان کوڕ(مۆنافیم)و ئەوی تریان کچ (سارا) بوو لەم دوو شارە لەدایکبوون. داهاتی هاوسەری گۆڵدا لە شاری "بیت المقدس" زۆر کەم بووو نەیدەتوانی بژێوی بنەماڵە چوار کەسییەکەی دابین بکات، بەم هۆیەشەوە گۆڵدا ماییر جارێکیتر ناچاربوو خەریکی کاروباری ئاشپەزیو پاکو خاوێنیو جلوبەرگ شوشتن بێت. گۆڵدا هاوکات لەگەڵ ئەو هەموو گرفتە، کاروباری سیاسیشی بەجێ نەدەهێشتو بەردەوام لە کۆبوونەوەکانی فێدراسیۆنی کرێکاری یەهود بەناوی "هیستادروت"[8] کە ئێستاش گرینگترین رێکخراوی کرێکاری ئیسرائیلە بەشداری دەکردو

5-Morris Myerson
6-Kibbutz
7-David Ben-Gurion
8-Histadrut

لەلایەن ئەم رێکخراوە هەندێك کاری پێدەسپێردرا. هاوسەری گۆڵدا لەبیروبۆچونە سوسیالیستیو چالاکییەکانی هاوسەری لە فێدراسیۆنی کرێکاری رازی نەبووو جگە لەمەش لە درێژەپێدانی ژیان لە فەلەستین ماندوو ببووو دەیهەویست بگەڕێنەوە ئەمریکا. گۆڵدا ماییر لە ژیانناممەی خۆیدا کە لەژێر ناوی "ژیانی من" چاپ کراوەو هێستاش یەکێك لە پڕفرۆشترین پەرتوکەکانی ئیسرائیلە، دوای ئاماژە بە ناکۆکییەکانی لەگەڵ هاوسەرەی دەنووسێ: "من لەئاکامدا کەوتمە سەر ئەم دووڕێیانە کە هاوسەرم هەڵبژێرم یا خود ئامانجەکەم، لەئەنجامدا ئامانجەکەم هەڵبژارد". گۆڵدا ماییر دوای جیابوونەوە لەهاوسەری رۆڵی گرینگتری لە فێدراسیۆنی کرێکاری بە ئەستۆ گرتو لەساڵی ١٩٢٨دا وەك سەرۆکی یەکیەتی ژنانی کرێکاری یەهودی هەڵبژێردرا. گۆڵدامایێر لەساڵی١٩٣٤دا ئەندامی شاندی بەڕێوەبەرایەتی فێدراسیۆنی کرێکارانی یەهود بووو لەساڵی١٩٤٠دا بوو بە سەرۆکی دەفتەری سیاسی فێدراسیۆن. گۆڵدا هاوکات لەگەڵ چالاکی لە فێدراسیۆنی کرێکارانی یەهود، لەگەڵ رێکخراوی زایۆنیستی بێن گۆریۆنیش هاوکاری دەکردو بەکردەوە یەکیەتی کرێکارانی یەهودی لەرەوتی ئامانجەکانی زایۆنیستەکان رێنمایی دەکرد. گۆڵدامایێر بە تەواوبوونی شەڕی دووهەمی جیهانیو زۆر بوونی چالاکییەکانی زایۆنیستەکان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی ئیسرائیلی، لەلایەن بێن گۆریۆنەوە کە لەو کاتەدا سەرۆکی رێکخراوی سیاسی زایۆنیستەکان بوو بەرەو ئەمریکا وەڕێکەوت. ئەرکی گۆڵدامایێر لەم سەفەرەدا بریتیبوو لە کۆکردنەوەی پارەو پوولێ بۆ دامەزراندنی هێزێکی چەکداری یەهوودی لە فەلەستین. گۆڵدامایێر لەم سەفەرەدا لە شارە گەورەکانی ئەمریکا کە جێگەی نیشتەجێ بوونی یەهودییەکانی ئەمریکا بوو وتاری داو لەیەکێك لەم وتارانەی لە شیکاگۆو لەولاّمی ئەو کەسانی کە رازی نەبوون دەوڵەتێکی یەهوودی لە فەلەستین دابمەزرێت، گوتێ: "ئێوە ناتوانن سەبارەت بەوە بڕیار بدەن کە ئێمە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەهودی شەڕ بکەین یان نا... ئێمە بڕیاری خۆمان داوەو شەڕ دەکەین..." گۆڵدا ماییر لەکۆتایی سەفەرەکەیدا توانی٥٠ میلیۆن دۆلار یارمەتی بۆ یەهوودییەکانی فەلەستین کۆبکاتەوە کە بە پێوانەی ئەوکات پارەیەکی زۆر بوو. بێن گۆریۆن بەم پارەیە یەکەم رێکخراوی سەربازی یەهوودی بەناوی "هاگانا"[9] دامەزراند کە بنەمای سوپای ئێستای ئیسرائیلەو چەند ساڵ دواتر لە وتارێکدا لەپوستی سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیلدا

9-Haganah

گوتی که گۆلدا مایێر بە کۆکردنەوەی ئەم پوولە رۆڵی بنەڕەتیی لەدامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل نواند، لەبەرئەوەی کە بە بێچەکو چۆڵو دامەزراندنی هێزێکی چەکداری یەهوودی کە بەم پارەیە دامەزرا، دەوڵەتی ئیسرائیل هەر لە لەسەرەتای هێرشەکانی ولاتانی عەڕەبی لەناو دەچوو. بێن گۆریۆن کە بەسەرۆکی دەوڵەتی نوێ ئیسرائیل هەڵبژێردرا بوو، دوای پەسەندکرانی بڕیاری دابەش بوونی فەلەستینو دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەهوودی لەبەشێکی ئەم ولاتە، گۆلدامایێری بۆ ئەرکێکی گرینگو نهینی نارده ئۆردۆن. دەوڵەتی ئۆردۆن رێکوپێکترین هێزی ولاتانی عەڕەبی دراوسێی فەلەستینی لەژێر دەست دابوو کە لەژێر سەرکردایەتی ئەفسەرێکی بریتانیایی بەناوی ژێنڕاڵ "گلووب"[10] یان گلووب پاشا بەڕێوە دەچووو دەیتوانی لەهەموو ولاتانی عەڕەبی زیاتر مەترسی بۆ دەوڵەتی نوێی یەهوود دروووست بکات. گۆلدا مایێر کە جلوبەرگی ژنانی عەڕەبی لە بەر کردبوو، سێ جار چاوپێکەوتنی لەگەڵ مەلیك "عبدالله"ی پاشای ئۆردۆن ئەنجام داو هەوڵیدا ئەو لە هێرش کردنە سەر دەوڵەتی نوێی ئیسرائیل کە تازە دامەزرابوو، پاشەگەز بکاتەوە. مەلیك "عبدالله" لە دیمانەی یەکەمیدا لەگەڵ گۆلدا مایێر کەوتە ژێر کاریگەری ئەوو بەڵێنی دا کە هێرش نەکاتە سەر دەوڵەتی نوێی ئیسرائیل، بەڵام مەرج گەلێکی دانا کە دەبوایە لەچاوپێکەوتنەکانی دواتریان تاوتوێ بکرێ. گۆلدا مایێر لە چاوپێکەوتنی دووهەمدا بۆی دەرکەوت کە شێوازی ئەو گۆڕاوەو بەروالەت دوای راوێژ لەگەڵ بریتانیا یا خود بە لەبەرچاوگرتنی پێگەی خۆی لەنێو ولاتانی عەڕەبی نایهەوێت هیچ بەڵێنێك لە مەڕ هێرش نەکردنە سەر دەوڵەتی نوێی ئیسرائیل قەبوول بکات. مەلیك"عبدالله" لە چاوپێکەوتنی سێهەمدا داوای لە گۆلدا مایێر کرد کە رێکەوتی راگەیاندنی دەوڵەتی ئیسرائیل وەدوا بخەن. کاتێك کە گۆلدا مایێر وتی ئەم کارە ناکەین مەلیك "عبدالله" لەوڵامدا گوتی: "ئێوە بۆچی ئەوەندە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەهوودی بەپەلەن؟" گۆلدا مایێر لە وڵامدا گوتی: "ئێمە دووهەزار ساڵە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی یەهوودی خۆمان راگرتووە...دیسان دەڵێن بۆ بە پەلەن؟!

10-Glubb

گۆلدامایێرو بێن گۆریۆن، یەکەمین سەرۆک وەزیرانی ئیسرائیل

دوای دامەزرانی دەوڵەتی ئیسرائیل لەمانگی مەی ساڵی١٩٤٨، دەوڵەتی شوڕەوی کە لەو کاتەدا پێوەندی دۆستانەی لەگەڵ ولاتانی عەڕەبی نەبوو، یەکێك لە یەکەمین ولاتانێك بوو کە دانی بە دەوڵەتی ئیسرائیل دانا. سەرەڕای ئەوەکە بێن گۆریۆن (یەکەمین سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل) بە ئەمریکاو زایۆنیزمی نێودەوڵەتی وابەستە بوو، بۆ دانانی پێوەندی دۆستانە لەگەڵ شۆڕەوی‌و بۆ پتەوتر کردنی پێگەی دەوڵەتی یەهوودو پێشگرتن لە نزیك بوونەوەی عەڕەب‌و شۆڕەوی، داوای لە گۆلدا مایێر کرد کە وەك باڵوێزی ئیسرائیل بچێتە شۆڕەوی. گۆلدا مایێر پێشوازی لەم پێشنیارە کرد، چوونکە جگە لەوەی کە بە ڕەچەڵەك رووسی بووو بەزمانی رووسیش وەك زمانەکانی عیبری‌و ئینگلیزی قسەی دەکرد، تامەزرۆی ئەوە بوو کە لەنزیکەوە رووسیای دوای شۆڕشی بێلشویکی ببینێت‌و لەگەڵ چۆنیەتی جێبەجێکرانی بیردۆزەکانی سوسیالیستی‌و مارکسیستی ئاشنا بێت، لەبەرئەوەی کە خۆشی سوسیالیست‌و هەواداری کرێکاران بووو بەشی هەرە زۆری تەمەنی لە خەبات لە فێدراسیۆنە کرێکارییەکان بۆ بەدەستهێنانی مافی کرێکاران تێپەڕ کردبوو. لە شۆڕەوی پێشوازییەکی گەرم لەلایەن یەهوودییەکانی ئەم ولاتە لە گۆلدا مایێر کرا. یەکێك لەو کەسانەی کە لەرۆژانی سەرەتای نیشتەجێ بوونی ئەو لەهوتێل ناسیۆنالی مسکۆ سەردانی کرد، هاوسەرە یەهوودییەکەی

مۆلۆتۆفی وەزیری دەرەوەی ئەوکاتی شۆڕەوی بوو کە زۆر زوو پێکەوە بوونە دۆستو ئەو پێوەندییەی ئەوان کە تا تەواوبوونی ئەرکی گۆلدامایێر لە مسکۆ دریژەی کێشا، رۆڵی گرنگی لە پتەوکردنی پێوەندی شۆڕەوی و ئیسرائیلو هەروەها هاوکاری نەکردنی شۆڕەوی لەگەڵ عەڕەبەکان لە یەکەمین سالاّنی جێگیر بوونی دەوڵەتی یەهوود گێرا. بەلاّم گۆلدامایێر لەو شتانەی کە لە شۆڕەوی دەیبینی پەشۆکاوو نائومید بوو، لەبەرئەوە کە لەکاتی مانەوەی لەشۆڕەوی خۆی بۆ کڕینی خواردەمەنیو پۆشاکی پێویست سەردانی دووکانەکانی دەکردو کەمو کۆڕیو ژیانی پڕ لە چەرمەسەری خەڵکی لەنێزیکەوە هەست پێدەکرد. گۆلدا مایێر دواتر نووسی کە دووساڵ ژیانی مسکۆ بیروباوەڕی منی بە سوسیالیزم لاواز کردو بە دەرکەوتنی گرفتەکانی جێبەجێکرانی بیرودۆزەکانی سوسیالیزم، بێ ئەوەکە بە گشتی دەست لە بیرو باوەڕم هەڵگرم پێدا چوونەوەیەکم تێدا ئەنجام دا. گۆلدامایێر لەساڵی ١٩٤٩ گەڕایەوە بۆ ئیسرائیلو بێن گۆریۆن ئەوی کردە وەزیری تەندروستیو دابینکردنی کاروباری کۆمەلاّیەتی کابینەکەی. گۆلدامایێر ماوەی حەوت ساڵ لەسەر ئەم پۆستە مایەوەو بەو پێشینەیەی کە لە فێدراسیۆنی کرێکاری ئیسرائیلدا هەیبوو، توانی پێش بە سەرهەڵدانی مانگرتنو شڵەژاوی لە پیشە تازە بنیاتنراوەکانی ئیسرائیل بگرێت. بێن گۆریۆن لەساڵی ١٩٥٦ ئەوی کردە وەزیری دەرەوەی حکوومەتو کاتێك ژمارەیەك لە هاوکارانی ئەو سەبارەت بەم هەڵبژاردنە نارەزایەتییان دەربڕیو وتیان کە ژن ناتوانێ ئەم کارە بەڕێوە ببات، وتی:"گۆلدا تەنیا پیاوی حکوومەتی منە". گۆلدا مایێر نێزیکەی ١٠ ساڵ پۆستی وەزیری دەرەوەی بەڕێوە بردو بەمجۆرەی کە گۆریۆن تێبینی کردبوو، هێزو توانایی خۆی لەم پۆستەدا بەرێکوپێکی وەدەر خستو تەنانەت لەگەڵ خودی ئەویش (گۆریۆن) ناکۆکیان لێ پەیدابوو. گۆلدامایێر دوای دەست کێشانەوەی گۆریۆن لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەساڵی ١٩٦٣ توانی پۆستی خۆی لە حکوومەتی دواتر بپارێزێ، بەلاّم لەساڵی١٩٦٦ دەستی لەکار کێشاوەو رێبەرایەتی حیزبی سۆسیالیستی "ماپای"[11] بەدەستەوە گرت. گۆلدامایێر دوای مردنی"لیڤی ئیشکوول"[12] (سەرۆك وەزیری ئیسرائیل لەساڵی١٩٦٩) کە سکرتێری گشتی حیزبی دەسەلاّتداری ئیسرائیل بوو، بە

11-Mapai

12-LeviEshkol

جێنشینی ئاسایی ئەو دەژمێردرا. گۆلدا مایێر لەکاتی بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەساڵی ١٩٦٩دا ٧١ساڵی تەمەن بوو، بەلاّم چالاکیو توانایەکی سەرسوورهێنەری بۆ بەڕێوەبردنیئەرکەکانی لە خۆی نیشان دەداو رۆژانە١٦ کاتژمێر کاری دەکرد. ئەو زۆربەی کارەکانی پەیوەست بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی لە ماڵی خۆی ئەنجام دەداو هەندێك لە کۆبوونەوەکانی حکومەتی لە چێشتخانەی ماڵەوە بەڕێوە دەبردو هاوکات لەگەڵ بەڕێوەچوونی هەندێك لەم کۆبوونەوانە کە تا شەودرەنگ درێژەی دەکێشا، چێشتی بۆ هاوکارانی دروست دەکردو لەکاتی چێشت لێنانیشدا درێژەی بە وتوێژەکانی دەدا. کاتێك کە گۆلدا مایێر بوو بە سەرۆك وەزیران، زۆربەی شیکەرەوە سیاسییەکانی رۆژئاوا تێبینی ئەوەیان کرد بوو کە هەندێك نەرمو نیای لەسیاسەتی رەقو تۆندنی ئیسرائیل سەبارەت بە ولاّتانی عەڕەبی دروست دەبێت. چەند فاکتەرێکی جۆراجۆر بۆ ئەم گەشبینییە هەبوو کە بەرچاوترینیان ژن بوونی سەرۆك وەزیرانی نوێی ئیسرائیلو بیرو باوەڕی سوسیالیستی ئەو بوو، بەلاّم گۆلدا مایێر بە پێچەوانەی هەموو ئەو پێشبینیانە لە پێشینیانی خۆی سەرسەختر و لاسارتر بووو ئامادە نەبوو هەنگاوێك بۆ نێزیکیو دیالۆگ لەگەڵ دراوسێ عەڕەبەکانی هەڵگرێت. "جەمال عبدالناصر"ی سەرۆك کۆماری میسر کە سەرسەختترین دوژمنی ئیسرائیل بە ئەژمار دەهات، ساڵێك دوای هاتنە سەر کاری گۆلدا مایێر بە سەکتەی دڵ مردو جێنشینەکەی (انور سادات) سیاسەتی ئاشتی خوازانەی سەبارەت بە ئیسرائیل گرتە بەر، بەلاّم گۆلدا مایێر ئامادە نەبوو نەرمو نیانی پتر لە خۆی نیشان بدات. گۆلدامایێر لە وتوێژێکدا کە لەگەڵ "ئۆریانا-فالاچی"[13]، رۆژنامەوانی ناوداری ئیتالیایی لەنۆڤەمبەری ساڵی ١٩٧٢دا لەماڵی خۆی ئەنجامی دا، هەندێك مەرجی پێشەکیی وەکوو وتوێژی راستەوخۆ لەگەڵ هەرکام لە رێبەرانی عەڕەب کە پێش هەر رێکەوتنێك دان بە ئیسرائیل دابنێن، راگەیاندو جگە لەمەش جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە هەرگیز ئامادە نیە سەبارەت بە شاری "بیت المقدس"و بەرزاییەکانی جەولان (گولاّن) سازش بکات. هەروەها بە راشکاوی رایگەیاند کە ئیسرائیل هیچکات ناگەڕێتەوە سەر سنوورەکانی پێش شەڕی ١٩٦٧. ئەم مەرجانە لەمپەرێك بوو لەبەردەم پێشدەستی رێبەرانی عەڕەب سەبارەت بە وتوێژ لەگەڵ ئیسرائیل. هەروەها گۆلدامایێر لەم وتوێژەدا رایگەیاند کە تا

13-Oriana Fallaci

تەمەنی ٧٥ساڵی درێژە بە کارەکەی وەک سەرۆک وەزیرانی ئیسرائیل دەدات‌و لەساڵی ١٩٧٣و دوای ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی پەرلمان دەست لە کار دەکێشێتەوە. ئەو تەنانەت رێکەوتی دەست کێشانەوەی بۆ رۆژنامەوانەکە ئاشکرا کردو وتی: لە ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٧٣ بێ سرنجدان بە ئاکامی هەڵبژاردنەکانی پەرلمان دەست لە پۆستی سەرۆک وەزیرانی ئیسرائیل دەکێشێتەوە. بەڵام شەڕی بە ناوبانگی "کیپۆر"[١٤] یان شەڕی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٧٣ کە لەسەرەتاکانی ئەم مانگە رووبدا، جێبەجێکردنی ئەم بڕیارەی وەدواخست.

گۆڵدا مایێر

لەکاتی

سەرۆک وەزیرانیدا

14-Kippour

ئەنوەر سادات کە لەهەوڵەکانی بۆ بەدەستهێنانی ئیمتیاز لەئسرائیل سەبارەت بە چۆڵکردنی بیابانی سینا هیچ دەرەنجامێکی بەدەست نەهێنا بوو، لەسەرەتاکانی ساڵی ١٩٧٣دا خۆی بۆ دەستپێکردنی شەڕێکی نوێ بۆ وەرگرتنەوەی ناوچە داگیرکراوەکان لە ئیسرائیل ئامادە کرد. ئەنوەر سادات ئەم شەڕەی بە غافڵگیر کردنی ئیسرائیلییەکان لەیەکێك لەجێژنە گرینگەکانی ئایینی یەهوود کە "رۆژی کیپۆر"ی پێدەوترێ‌و لەم جێژنەدا خواردن‌و خواردنەوەو کارکردن قەدەغەیە، دەست پێکرد. گۆڵدا مایێر لە بیرەوەرییەکانیدا ئەم رۆژە بە تاڵترین رۆژەکانی ژیانی ناودەبات‌و ئەوەش نەك بەهۆی ئەوەکە غافڵگیر بووە بەڵکوو بەهۆی ئەوە کەلەکاتی خۆیدا بڕیاری نەداوە! بەمجۆرەی کە گۆڵدا مایێر باسی دەکات، رووداوەکە بەم شێوەیە بوو کە ئەو رۆژی پێنجەمی ئۆکتۆبەر، واتە رۆژێك پێش هێرشی هێزەکانی میسر لەنێوان هەواڵەکاندا ئەم هەواڵە کورتە دەخوێنێتەوە کە دەوڵەتی شۆڕەوی داوای لە هاوولاتیانی خۆی کردووە کە سووریەو میسر بەجێ بهێڵن‌و چۆڵکردنی هاوولاتیانی شۆڕەوی لەم وڵاتانە دەستی پێکردووە. گۆڵدا مایێر وەبیری دێتەوە کە شۆڕەوی لەسەرەتای دەستپێکردنی شەڕی ١٩٦٧ی عەڕەب‌و ئیسرائیلیش ئەندامانی خۆی لە سووریەو میسر دەباتە دەرێ‌و دەستبەجێ ئەم بیرە دێتە ناو میشکییەوە کە رەنگە پیلانێکی‌تری شەڕ بە دژی ئیسرائیل لە ئارادابێت. گۆڵدا مایێر بە پەلە پێوەندی بە وەزیری بەرگری خۆی بەناوی"موشی‌دایان"[١٥] دەگرێت‌و پەشۆکاوی خۆی سەبارەت بەم بابەتە لەگەڵ باس دەکات. موشی دایان سەبارەت بەم بابەتە لەگەڵ گۆڵدامایێر هاوبیر نەبووو پێشنیاری ئەو سەبارەت بە راگەیاندنی باری ئامادەباشی سەربازی‌و بانگهێشتی هێزە پاشەکەوتەکان رەت دەکاتەوە. هەروەها گۆڵدامایێر پێوەندی بە کاربەدەستانی هەواڵگری ئیسرائیلەوە دەگرێت‌و ئەوانیش دەڵێن ئەم جموجۆ لەسەربازییانەی میسر لە رۆژهەڵاتی کەنااڵی سویز ئاساییەو هیچ نیشانەیەك بۆ هێرشی میسر نابیندرێت. گۆڵدا مایێر رازی نابێت بەڵام پەسندکرانی بڕیاری کۆتایی لەسەر پێشنیارەکەی بە کۆبوونەوەی ناسایی کابینەی حکوومەت دوای رۆژی کیپۆر دەسپێرێ. میسرییەکان لە هەمان شەوی جێژنی کیپۆر کە یەهوودییەکان رۆژووی ٢٤ کاتژمێرەی خۆیان دەست پێدەکەن، هێزەکانیان بۆ کەناری رۆژهەڵاتی کەنااڵی سویز دەگوازنەوەو لە کۆتایی جێژنی کیپۆردا کە سەربازانی ئیسرائیلی بەهۆی برسێتی‌و تینوێتی

15-Moshe Dayan

بێهێز دەبن، هێرشەکە دەست پێدەکەن. گۆڵدامایێر لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا کە بە شێوەی پەرتووک لەژێر ناوی "ژیانی من"چاپ کراوە، بەم شێوەیە باس لەو رۆژە تاڵەو ئەو هەڵمەیەی دەکات: "لەبەرابەر دڵنیایی دەزگاکانی هەواڵگری سەبارەت بەوەی کە هیچ نیشانەیەك لە ئامادەبوونی هێزەکانی میسر بۆ هێرشی سەربازی نەدەبینرا، سووربوونی من بۆ راگەیاندنی بارودۆخی ئامادەباشیو بانگێشتی سەربازە پاشەکەوتەکان نابەجێ دەهاتە بەرچاو، لەکاتێکدا دەبوایە ولاّمی بانگەوازی دلّم دابایەوەو وەکوو زۆر بابەتیتر خۆم سەبارەت بەم بابەتەش بڕیاری پێویستم پەسند بکردایە..." ئەم کارەساتەی کە لەرۆژی جێژنی کیپۆر رووبدا زامێکی کووشندەی لەسەر وڕەی من داناو لەگەڵ ئەوەش کە ئیسرائیل توانی لەمەترسی ئەم شەڕەش رزگاری بێت، من ئیتر هەرگیز وەك ژنی پێش شەڕی کیپۆر نابم..." چوار رۆژی سەرەتایی شەڕی کیپۆر کە سەرجەم ١٨ رۆژی خایاند بۆ گۆڵدامایێر وەکوو مۆتەکەیەك وابوو، ئەمەش بە شێوەیەك بوو کە نەیدەتوانی لەم چوار شەوو رۆژەدا بخەوێت. گۆڵدامایێر لە بیرووەرییەکانی خۆیدا ئاماژە بە وردەکارییەکانی ئەم رۆژانە ناکات بەلاّم سکرتێرو نهێنی پارێزی ئەو بەناوی "لووکادۆر"[١٦] دواتر بە ژیاننامە نووسی گۆڵدای (سلاتێر)[١٧] وتووە کە "گۆڵدامایێر لەو کاتانەدا رۆژانە چەند جار دەرگای ژوورەکەی لەخۆی دادەخستو دەگریاو جارێکیان بەمنی گوت کە خۆکوشتنم لە قەبوڵکردنی شکستو ملکەچی پێ باشترە". ڕەشبینی و نەفس نزمی مووشی دایانی وەزیری بەرگری کابینەی گۆڵدا کە دەیهەویست لە رۆژی دوای داگیرسانی شەڕەکە دەست لەکار بکێشێتەوە، ببووە هۆی نائومێدی و دابەزینی وڕەی گۆڵدا لە رۆژانی سەرەتایی شەڕەکە، بەلاّم گۆڵدامایێر لە ترسی ئەوە کە دەست لەکار کێشانەوەی ئەو ببێتە هۆی دابەزینی وڕەی سەربازانی سووپای ئیسرائیل داواکارییەکەی قبوڵ نەکرد. هاوکات لەگەڵ هێرشی سەربازی میسر لە درێژایی کەناڵی سویزو پەڕینەوەیان لەو کەناڵە کە بە شاکارێکی سەربازی دەژمێردرا، هێزەکانی سووریەش بە درێژایی سنووروەکانی باکووری ئیسرائیل هێرشیان کردو ئیسرائیل لە بارودۆخێکدا لە دوو بەرەوە تووشی شەڕ بوو کە یەك لەسەر چواری هێزەکانی سوپا لە پشوو دابوون. گۆڵدامایێر دەستبەجێ فەرمانی ئامادەباشی گشتیو

16-Lou Kaddar

17-Slater

بانگهێشتنی هێزە پاشەکەوتەکانی دەرکرد، بەلاّم تا کۆبوونەوەو وەرێکەوتنی ئەو هێزانە بۆ بەرەکانی شەڕ، هێزەکانی میسر تا ناوەندی بیابانی سینا پێشڕەوییان کردو سوپای سووریەش بەرزاییەکانی جەولانی کە لە شەڕی ١٩٦٧ لەدەست دابوو لە ئیسرائیلی ئەستاندەوە. گۆڵدامایێر بە پارانەوە داوای یارمەتی بەپەلەی لە نیکسۆنی سەرۆك کۆماری ئەوکاتی ئەمریکا کردو هەر بەم هۆیەشەوە گرووپێك لە سێناتۆرو نوێنەرانی کۆنگرەی ئەمریکا داوایان لە نیکسۆن کرد کە راستەوخۆ بۆ یارمەتی ئیسرائیل بچێتە ناو شەڕەوە. نیکسۆن ئەم پێشنیارەی قەبوڵ نەکردو، بەلاّم بە ناردنی یارمەتی بە پەلە لەرێگای ئاسمانیو دەرياييەوەو هەروەها داسەپاندنی گوشاری سیاسی لەسەر ولاّتانی عەڕەبی، پێشڕەوی هێزەکانی میسرو سووریەی بۆ ناو خاکی ئیسرائیل راگرت. هێزەکانی ئیسرائیل لە پێنج رۆژی سەرەتای شەڕەکەدا توانیان لەهەر دوو بەرەدا هێرش بکەنە سەر هێزەکانی سووریەو میسرو لەسەرەتای حەوتووی دووهەمی ئەو شەڕەدا توانیان هەندێك سەرکەوتن بەدەست بهێنن. لەشەوی حەڤدەهەمی ئۆکتۆبەردا هێزەکانی ئیسرائیل لە کەناڵی سویز پەڕینەوەو چوونە ناو خاکی میسرو لە ماوەی حەوتوویەکدا توانیان تا ١٠١ کیلۆمەتری شاری قاهیرە پێشڕەوی بکەن. ئیسرائیلییەکان لە بەرەی باکووریشدا دوای وەرگرتنەوەی بەرزاییەکانی جەولان گەیشتنە ٦٠ کیلۆمەتری شاری دیمەشق. لەم قۆناغەدا بووکە بەهۆی گووشاری ئەمریکاو شۆڕەوی هەڵوێستی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان پێشڕەوی هێزەکانی ئیسرائیل بۆ دیمەشقو قاهیرە راگیراو لە رۆژی ٢٤ ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩٧٣دا یاساو رێساکانی ئاگربەست جێبەجێکرا. شەڕی کیپۆر سەرەتای دەستپێکردنی هەندێك رووداو بوو کە بە وتوویژی راستەوخۆی نێوان ئیسرائیلو میسرو هەروەها سەفەری ئەنوەرسادات بۆ شاری "بیت المقدس"و بەستنی پەیماننامەی ئاشتی لەنێوان میسرو ئیسرائیل کۆتایی پێهاتو سەرجەم ئەم رووداوانە لە بەرژەوەندی ئیسرائیلدا بوو، بەلاّم گۆڵدامایێر تا کۆتایی تەمەنی لەوە کە بۆچی لەکاتی پێویستدا فەرمانی ئامادەباشی گشتی نەداوەو بەم هۆیەوە سوپای ئیسرائیل لەسەرەتاکانی شەڕ شکستی خواردوە، خۆی نەبەخشیو شەش مانگ دواتر دەستی لە کار کێشاوەو چوار ساڵی پاشماوەی ژیانی خەریکی نووسینی بیرەوەریو سەفەر بوو. گۆڵدامایێر لە بیرەوەرییەکانیدا

ئاماژە بە منداڵو نەوەکانی دەکاتو ناوی پێنج نەوەی هێناوەو باسی شەشەمیان ناکات. بەڵام دوکتور "پیەر رێنچنیك"[18] لەپەرتووکی بیرەوەرییەکانی خۆیدا لەژێر ناوی "میژووسازانی نەخۆش" نووسیویەتی، گۆڵدامایێر نەوەیەکی دواکەوتووی مێشکی هەبوو کە تووشی نەخۆشی"مۆنگۆلیدا"[19] یان نەخۆشی مەنگۆلیا بووەو لەکاتی مردنی گۆڵدامایێردا ٢٢ ساڵی تەمەن بووە. دوکتور رێنچنیك کە گۆڵدامایێری بە ژنێکی دڵڕەقو بێسۆز ناساندوە دەنووسێ: "گۆڵدامایێر لەتەواوی ژیانی خۆیدا تەنانەت جارێك ئامادە نەبوو نەوە نەخۆشەکەی ببینێتو حاشای لەبوونی ئەو کردووە". هەروەها دوکتور رێنچنیك لە پەرتووکەکەیدا دەنووسێ کە گۆڵدامایێر لەتەمەنی ٧٠ساڵیدا تووشی جۆرێك شێرپەنجەی "لێنفاوی"[20] بووە کە بەخواردنی دەواو دەرمانو چارەسەری کیمیایی ئەو نەخۆشییەی کۆنترۆڵ دەکرد. ئەو لەکاتی گەیشتن بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیلیش ئەو نەخۆشییەی بووە بەڵام ئاشکرای نەکردووەو نەخۆشییەکەی بە "نهێنییەکی نێو دەوڵەتی" دادەندرا. دوکتور رێنچنیك لەو باوەڕەدایە کە ئاسەواری خواردنی

گۆڵدامایێر لە ساڵەکانی کۆتایی تەمەنیدا

18-Pierre Rentchnick

19-Monholide

20-Lymphatic

دەرمانە دژە شێرپەنجەکان لە فاکتەرەکانیتر لەمەڕ بێئیرادەییو بێبڕیاری ئەو لەکاتی شەڕی کیمۆر کاریگەرتر بووەو دەست کێشانەوەشی لەپۆستی سەرۆك وەزیرانی بەهۆی ئەم نەخۆشییەوە بووە. گۆڵدا مایێر لە وتوویژێکدا لەگەڵ "ئۆریانا-فالاچی"، ژنە رۆژنامەوانی ئیتالیایی کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، وتبووی ئاواتی ئەوەیە بمرێت پێش ئەوەکە پیر بێت. گۆڵدامایێر لەم وتوویژەدا وتبووی کە لە نەخۆشییە دەروونییەکانی پیری زیاتر دەترسێ تا لە نەخۆشییە جەستەییەکانی، لەبەرئەوەی کە دەترسا لەتەمەنی پیریدا ساغی وسلاّمەتی بیری لەدەست بداتو مردنی ناوەختی بە ئەقڵی ساغەوە لەتەمەنی درێژ بە بیری نقوستانەوە پێباشتر بوو. ئەو بەم ئاواتەی خۆی گەیشتو تا پێش مردنیشی هەر وەك سیاسەتوانێکی بەرچاوو لێهاتوو رێزی لێدەگیراو دوای مردنیشی یەهوودییەکانی سەرانسەری جیهان وەك "دایەگەورەی ئیسرائیل" رێزیان لێنا. لە لێکدانەوەیەکی کۆتایی لەسەر کەسایەتی ئەم دایەگەورەیەی ئیسرائیل پێویستە بوترێت کە بێگومان ئەو یەکێك لە بێبەزەییو تووڕەترین ژنانی ناوداری جیهانەو دەمارگرژی ئەو سەبارەت بە زایۆنیزم باشترین شایەتی ئەم بۆچوونەیە. ئەو لە وتارو وتوویژە جۆراوجۆرەکانیدا لەسەر کێشەی فەلەستین هەموو کات نکۆلّیی لەهەبوونی ناسنامەی ئەم نەتەوەیە کردووە. بەم ئەقڵییەتەوە پاساوی سیاسەتە شۆڤینییەکانی حکوومەتەکەی و پێشبینیانو داهاتووی سەبارەت بە فەلەستینییەکان دەهێنێتەوەکە بەهۆی ئەوەی فەلەستینییەکان دەیانهەوێت ئێمە بنبڕ بکەن ئێمەش مافی لەناو بردنی ئەوانمان هەیە!. گۆڵدامایێر تەنەت بەرەشبینییەوە دەپڕوانییە رێکەوتنی سادات و بێگین و تا کۆتایی تەمەنی پێی وانەبوو کە ئاشتی راستەقینە لەنێوان ئیسرائیل و عەرەبەکاندا سەقامگیر دەبێت.

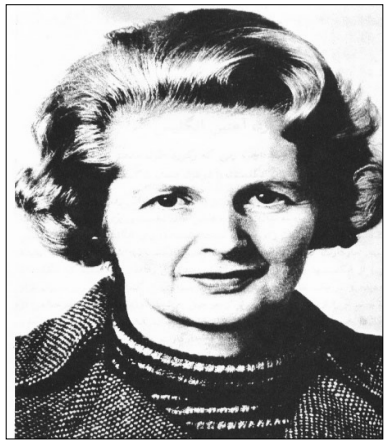
فەسڵی شازدەهـــەم

ژنی ئاسنینی بریتانیا

ژنێك كه دریژترین ماوەی سەرۆك وەزیرانی بریتانیای له سەدەی بیستەمدا تۆمار كرد

مارگرێت تاچێر[1] یەكەمین سەرۆك وەزیرانی ژنی بریتانیاو ئەوروپایە كه لەمانگی مەی سالّی۱۹۸۹دا دەیەمین سالّی سەرۆك وەزیرانی خۆی تێپەڕ كردو بەم شێوەیە دریژترین ماوەی تۆمارکراوی سەرك وەزیرانی بریتانیای لەسەدەی بیستەمدا شكاند. مارگرێت تاچێر كه نازناوی ژنی ئاسنینی بریتانیای وەرگرتووە به باوەڕی زۆربەی بریتانییەكان یەكێك له بەهێزترینو مكوڕترین دەسلاتدارانی بریتانیایەو لەراپرسییەكی گشتیدا له بریتانیا، زۆربەی ئەو كەسانەی كه پرسیاریان لێكرا بوو ئەوەیان له هەندێك بواردا لەچێرچیل بەتواناتر دەزانی. له راپرسییەكی كه له رەوتی هەڵبژاردنەكانی سالّی ۱۹۸۸ی ئەمریكا ئەنجام درا، زۆربەی هەرەزۆری ئەمریكاییەكان رایانگەیاند كه ئەگەر مارگرێت تاچێر ئەمریكایی بوایە، ئەویان به جێگای دوو پالێوراوەكەی حیزبی كۆماریخوازو دێموكرات هەڵدەبژاردو هەر بەم هۆیەشەوە مارگرێت تاچێر به سانایی دەیتوانی پۆستی سەرۆك كۆماری ئەمریكا بەدەست بێنێ! ژنی ئاسنینی بریتانیا كه ناوی "مارگرێت هیلدا رۆبێرتس"[2]ە لەسالّی ۱۹۲۵ لەبنەماڵەیەكی مام ناوەندی بریتانیایی له شارۆچكەی "گرانتهام"[3] له ۱٦۰ كیلۆمەتری باكووری شاری لەندەن چاوی بەدونیا هەڵێنا. باوكی مارگرێت (ئالفرێد رۆبێرش)[4] كه كوڕی پینەچییەك بوو، دووكانێكی بچوكی له شارۆچكەكەیان بووو مارگرێتو خوشكه گەورەكەی (مۆریل)[5] له خانوویەكی دوو ژووری له نهۆمی سەرەوەی ئەم دووكانه ژیانیان بەسەردەبرد. ئالفرێد رۆبێرتس پێڕەوی رێبازی مەزهەبی "میتۆدیست"[6] بوو كه پەلێك لەمەزهەبی بریتانیایەو منداڵەكانی بەپێی بنەماكانی ئەو مەزهەبە كه رێكوپێكی‌و رێسایەكی تایبەتی له كاردا دروست دەكات پەروەدە دەكرد.

1-Margaret Thatcher
2-Margaret Hilda Roberts
3-Grantham
4-Alfred Roberts
5-Muriel
6-Methodist

مارگرێت تاچیر لەسەرەتای سەرۆك وەزیری خۆیدا

باوكی مارگرێت یەكێك لەلایەنگرە دەمارگرژەكانی حیزبی "پاریزگاران"و بەرهەڵستكاری سەرسەختی حیزبی كرێكار بووو مارگرێت تاچێر له منداڵییەوە لەگەڵ باسی سیاسی له مااڵوەو دووكانی بابی ئاشنا ببوو. ئالفرێد رۆبێرتس له هەڵبژاردنی شارەوانییەكانی بریتانیا لەلایەن حیزبی پاریزگارانەوە خۆی بۆ ئەندامی ئەنجومەنی شاری گرانتهام پالاوتو دوای سەركەوتن لەم هەڵبژاردنانەدا پۆستی سەرۆكی شارەوانی گرانتهامی بەدەست هێنا، بەاڵم به سەركەوتنی حیزبی كرێكاران له هەڵبژاردنەكانی سالّی ۱۹۵۲ لەسەركار الابردراو مارگرێت تاچێر ئێستاش خەمو پەژارەی باوكی لەم شكستەدا لەبیرە. مارگرێت تاچێر قوتابییەكی زۆر رێكوپێك‌و ژیر بووو ولاّمی هەموو پرسیارەكانی مامۆستای دەزانی. ئەو لەتەمەنی ۹ سالّیدا له كێبڕكێیەكانی هۆنراوە بێژی خەلاّتی یەكەمی بەدەست هێناو كاتێك سەرۆكی قوتابخانه هاوكات لەگەڵ پێدانی خەلاّتەكەی وتی كه شانست هێناوە لەنێوان قوتابییەكانی پۆلی بەرزتر سەركەوتنت بەدەست هێنا، مارگرێت تاچێر به وردبینییەكی تایبەتەوە وتی: "بەڕێز، سەرۆكی قوتابخانه من شانسم نەهێنا بەڵكوو شیاوی ئەم خەلاّتە بووم!". مارگرێت دوای تەواوكردنی قۆناغەكانی سەرەتایی‌و ناوەندی له گرانتهام، رۆیشته زانكۆی ئۆكسفۆردو لەبەشی كیمیا

دریژەی بەخوێندندا. ئەو هۆگرییەکی تایبەتی بەم بەشە نەبوو بەڵام ئەم بەشەی لەبەرئەوە هەڵبژارد بوو کە دەیتوانی دوای تەواوکردنی خوێندن کارێکی باش پەیدا بکات. لەم کاتەدا زانکۆی ئۆکسفۆرد گۆڕەپانی چالاکی سیاسی بوو لەنێوان هەوادارانی حیزبی پارێزگارانو لاینگرانی حیزبی کرێکاران کە تازە لە یەکەمین هەڵبژارنەکانی دوای شەڕ سەرکەوتبوو. مارگرێت تاچێریش کە لەژێر کاریگەری بیروباوەڕی باوکیدا هەواداری حیزبی پارێزگاران بوو، پەیوەندی بە ئەنجوومەنی لایەنگرانی حیزبی پارێزگارانی زانکۆوە گرتو بەهۆی چالاکی زۆرو بەردەوام توانی لەساڵی ١٩٤٦دا وەک سەرۆکی ئەو ئەنجوومەنە هەڵبژێردرێت. مارگرێت تاچێر لەو کاتەدا کچێکی جوانو ناسک بوو، بەڵام بە پێچەوانەی زۆربەی کچانی هاوتەمەنی دڵداری نەبوو هەمووی کاتە بەتاڵەکانی بۆ بەڕێوەبردنی کارەکانی ئەنجومەنی خوێندکارانی پارێزگار تەرخان دەکرد. مارگرێت تاچێر دوای تەواوکردنی خوێندن لە بەشی کیمیای زانکۆی ئۆکسفۆرد، لە کارخانەیەکی پەلاستیک سازی دەستی بەکار کرد. زۆربەی کارمەندانو کرێکارانی ئەم کارخانەیە لایەنگری حیزبی کرێکاران بوون، بەڵام مارگرێت لە دەمەتەقێو راوێژ لەگەڵ ئەوان ماندوو نەدەبوو لە ماوەی ٣ ساڵ کارکردن لەم کارخانەیەدا توانی ژمارەیەکیان بۆ لای حیزبی پارێزگاران رابکێشێ. هەوڵو تێکۆشانی مارگرێت تاچێر لە حیزبی پارێزگاران بووە هۆی ئەوە کە لەنێوان ئەندامانی ناوچەیی ئەم حیزبە ناوبانگو رێزی تایبەت بەدەست بهێنێو حیزبی پارێزگاران لەساڵی١٩٥٠دا ئەویان بۆ پالێوراوی نوێنەرایەتی پەرلمان لەبنکەی هەڵبژاردنی "دارتفۆرد"[7] لەباشوری لەندەن هەڵبژارد. مارگرێت رۆبێرتس لەتەمەنی ٢٥ ساڵیدا گەنجترین پالێوراوی حیزبی پارێزگاران لەهەڵبژاردنەکانی پەرلمان بوو، بەڵام سەرکەوتنی ئەو لەم پێشبڕکێیەدا دوور دەهاتە بەرچاو، لەبەرئەوە کە دارتفۆرد ناوەندێکی کرێکاریو ناوچەی دەسەلاتو کارتێکەری حیزبی کرێکاران بوو و لە ٢٠ ساڵ لەمەوبەرەوە کورسی نوێنەرایەتی ئەم ناوچەیەی بەدەستەوە بوو. مارگرێت رۆبێرتس لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٥٠دا شکستی لە رکەبەرەکەی خوارد، بەڵام لەرەوتی پێشبڕکێیەکانی ئەم هەڵبژاردنانەدا لەگەڵ پیاوێك بەناوی "دێنیس تاچێر"[8] ئاشنا بوو و دواتر زەماوەندی لەگەڵ کرد. دێنیس تاچێر خاوەنی کارخانەیەکی

7-Darfrord

8-Denis Thatcher

رەنگسازیو یەکێك لەلایەنگرە دەمارگرژەکانی حیزبی پارێزگاران بوو کە لەدابینکردنی خەرجی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردنی مارگرێت بەشداری کرد بوو. دێنیس تاچێر کە لە شەڕی دووهەمی جیهانیدا ئەفسەری تۆپخانە بووو لەبەرەی شەڕی فرانسەو ئیتالیا بە پلەی سەرگوردی خزمەتی دەکرد، پێشتر زەماوەندی کرد بوو، بەڵام لەگەڵ هاوسەری بەهۆی نەسازانو یەك نەگرتنەوەی هەلسوکەوتیان لە یەکتر جیابووبونەوە.

دێنیس تاچێر دوای هەرس هێنانی مارگرێت لە هەڵبژاردنەکاندا پێشنیاری زەماوەندی پێکرد، بەڵام مارگرێت تاچێر قەبوولی ئەم پێشنیارەی لەبەر هەلسوکەوتو راوێژو ناسیاری زیاتر ئەو وەدواخست. دێنیس تاچێر ١٠ساڵ لە مارگرێت رۆبێرتس گەورەتر بوو، بەڵام لە ئاکامدا مارگرێت پێشنیارەکەی قەبوول کردو لەساڵی ١٩٥١دا زەماوەندیان کرد. مارگرێت رۆبێرتس کە ئیتر بەناوی مارگرێت تاچێر باسی دەکەین، دوای زەماوەند جارێکیتر لەلایەن حیزبی پارێزگارانەوە بوو بە پالێوراوی دارتفۆرد، بەڵام دیسان نەیتوانی بەسەر رکەبەرەکەی سەرکەوێت. مارگرێت تاچێر دوای ئەم شکستە بڕیاریدا تا ماوەیەك خەیاڵی نوێنەری پەرلمان لەبیر خۆی ببات‌ەوەو خەریکی ماڵداری بێت. مارگرێت لەساڵی ١٩٥٣کوڕو کچێکی جمکی بووو پاشان لە بەشی ماف درێژەی بە خوێندن داو دوای سەرکەوتن لەم بەشە دەستی بەکاری پارێزەری دادگا کردو لە بەشی باجو تۆماری کۆمپانیاکان پسپۆڕی بەدەست هێنا.

مارگرێت لەساڵی ١٩٥٨دا جارێکیتر رۆڵی گرینگتری لەحیزبی پارێزگاران بە ئەستۆ گرتو لەساڵی ١٩٥٩دا لە بنکەی هەڵبژاردنی "فینچلی"[9] لە دەوروبەری شاری لەندەن بوو بە پالێوراوی نوێنەری پەرلمانو ئەمجارەیان بە زۆرینەی دەنگ بە سەر رکەبەرەکەی لەحیزبی کرێکاران سەرکەوتو بۆ یەکەمین جار لەتەمەنی ٣٤ساڵیدا رۆیشتە پەرلمان. جگەلە وتارو دەربڕینی بەهێزی خودی مارگرێت تاچێر لەم پێشبڕکێیەدا، هۆکارێکیتری سەرکەوتنی ئەو بریتی بوولە دەست ئاوااڵ بوونی هاوسەری لە دابینکردنی خەرجییەکانی پڕۆپاگەندەی هەڵبژاردنی ئەو کە بەبێ قسوری دابینی دەکرد. مارگرێت تاچێر لەو رۆژەوە کە چووە ناو پەرلمان بەهۆی بەشداری لە باسو دەمەقاڵییەکانی پەرلمانو وتنی چەند وتاری پڕدەنگو پەنگ سەرنجی هەمووانی بۆ لای خۆی راکێشاوو بە خێرایی بووە بەرچاوترینو ناودارترین پەرلمانتاری

9-Finchley

ژن. ئەو یەکێك لە نەیارانی دەمارگرژی حکومەتی کرێکاری "هارۆلّد-ویلسۆن"[10] بووو بەتووندی ڕەخنەی لەسەر سیاسەتەکانی باجو پڕۆگرامە سوسیالیستەکانی ئەو دەگرت. جارێکیان یەکێك لەوەزیرانی حکومەتی ویلسۆن هاوکات لەگەلّ ولاّمدانەوەی قسەکانی مارگرێت، وتی کە ژن نابێت خۆ لە هەموو کاروبارێکی حکومەتەوە هەلّقوتێنێ، تاچێریش وتەیەکی "سۆفۆلکیس"[11]ی (بیرمەندو درامانووسی ناوداری یونانی) گێڕاوە کە وتبووی: " کاتێك ژنو پیاو لەهەلّکەوتو پێگەیەکی یەکسان دابن ژن سەرکەوتووترە".

چوار دیمەن لە ژیانی مارگرێت تاچێر:لەگەلّ خوشکە گەورەکەی (مۆریل) لەکاتی منداڵی - لەگەلّ دایکو باوکی لەسەردەمی خوێندن-لەگەلّ هاوسەری-لەگەلّ منداڵە جمکەکانی.

10-Harold Wilson

11-Sophocles

مارگرێت تاچێر لەساڵی ١٩٦٧دا بوو بە ئەندامی "کابینەی سێبەری"[12] حیزبی پارێزگارانو لەم کابینەیەدا پۆستی وەزیری نیشتەجێو گواستنەوەو وەزیری پەروەردەو فێرکردنی وەئەستۆ گرت. دوای سەرکەوتنی حیزبی پارێزگاران لە هەلّبژاردنەکانی ساڵی١٩٧٠دا سەرۆك وەزیرانی نوێی بریتانیا لەحیزبی پارێزگاران (ئیدواردهیّت)[13] مارگرێتی بۆ دوایین پۆستی خۆی لەکابینەی سێبەردا، واتە پۆستی وەزیری پەروەردەو فێرکردن هەلّبژارد. مارگرێت تاچێر لە بەڕێوەبردنی کاروباری پەروەردەو راهێنان توانایەکی زۆری لە خۆی نیشان دا، بەلاّم یەکێك لە بڕیارەکانی ئەو لەمەڕ بڕینی بەشە شیری قوتابخانە سەرەتاییەکان بۆ دابینکردنی خەرجی وەزارەتەکانیتر، ناکۆکیو دژایەتی زۆری لێکەوتەوەو ئەو دروشمە بە نێوبانگەی کە ئەو کات کەوتە سەرزمان بریتیبوو لە "میسیز تاچێر، میلك ئیسناچێر"[14] کە مانای "خاتوو تاچێر، دزی شیر"ی دەدا. لەساڵی ١٩٧٤و دوابەدوای مانگرتنی کرێکاران کە ئابووری بریتانیای فەلەج کردبوو، حیزبی کرێکاران سەرکەوتو جارێکیتر هارۆلّد ویلسون پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانیای بەدەستەوە گرت. پێگەی ئیدوارد هیّتیش دوابەدوای سەرنەکەوتنی حیزبی پارێزگاران کەوتە بەر مەترسیو مارگرێت تاچێر یەکێك لەو کەسانە بوو کە دژایەتی دەکرد.

مارگرێت تاچێرو ئیدوارد هیّتی سەرۆك وەزیرانی پێشووی بریتانیا

١٢. کابینەی سێبەر (Shadow Cabinet) لەئەندامانی حیزبە کەمایەتییەکان پێك دێت

13-Edward Heath

14-Mrs.Thathcher,Milk snatcher

مارگرێت تاچێر که لەکۆتاییەکانی حکوومەتی هیٚت داو پێش شکستی حیزبی پارێزگاران لە هەڵبژاردنەکان ناکۆکی لەگەڵ ئەو پەیدا کردبوو، ئەوەی بە بێسیاسەتو ناشیاوو بێبڕیاری تۆمەتبار دەکردو ئەوەی بە شایستەی ڕێبەری حیزبی پارێزگاران نەدەزانی. پێش دەستپێکردنی کۆنفرانسی حیزبی پارێزگاران لەفێورییەی سالّی ۱۹۷۵، ســـێ کەس پالێوراوی جێنشینی ئیدوارد بۆ پلەی ڕێبەری حیزب بوون و خۆشی ئامادە نەبوو دەست لەکارەکەی بکێشێتەوە. ئیدوارد کە هەستی دەکرد زۆربەی ئەندامانی کۆنفرانس دەنگی نادەنێ، لەکاتی دەستپێکردنی کۆنفرانسە حیزبییەکان خۆی نەپالاوت و بەدەست کێشانەوەی دوو پالێوراوەکەی تری بالّی ڕاستی حیزب، ســەرکەوتنی پالێوراوی سێهەم بەناوی "ویلیام وایت لاو"[15] لە قۆڵی میانەڕەوی حیزب مسۆگەر بوو. کە مارگرێت تاچێر لەو کاتەدا بوو هاتە نیو گۆڕەپانەوەو خۆی بۆ بەدەستهێنانی پۆستی ڕێبەری حیزب پالاوت. وتاربێژی ئەو لە کۆنفرانسە حیزبییەکان کە پالێوراوی خۆشی تێدا ڕاگەیاند، هەموانی خستە ژێر کاریگەری وتەکانی. مارگرێت تاچێر جگە لە وتاربێژیو دەربڕینی بەهێز، پڕۆگرامێکی نوێی بۆ حیزبی پارێزگاران ئامادە کردبوو کەبە وتەی ئەو سەرکەوتنی حیزبەکەیانی لە هەڵبژاردنەکانی دواتری بەریتانیا مسۆگەر دەکرد. کۆنفرانسی پارتی پارێزگاران لە ڕۆژی یازدەهەمی فیۆرییەی سالّی ۱۹۷۵دا بە ١٤٦ دەنگ لەبەرانبەر ۷۹ دەنگ مارگرێت تاچێری بەڕێبەری حیزب هەڵبژارد. ئەمە یەکەمین جاربوو لەمێژوودا ژنێك ڕێبەرایەتی حیزبی سەرەکی بریتانیا وەئەستۆ دەگرێت. دژکردەوەی ڕای گشتی گەلی بەریتانیا لەمەڕ هەڵبژاردنی مارگرێت تاچێر بۆ ڕێبەری حیزبی پارێزگاران جیاواز بوو، لەکاتێکدا کە ڕۆژنامەمەکانی سەربە حیزبی پارێزگاران توانایی و لێهاتوی ئەویان ستایش دەکرد، ڕۆژنامەکانی سەربەخۆو سەربە حیزبی کرێکاران بە ئاماژەکردن بەو ئاژاوەیەی کە لەکاتی وەزیری پەروەردەو فێرکرن دروستی کربوو، سەرکەوتنی ئەویان لە پۆستی ڕێبەری حیزبی پارێزگاران بەدوور دەزانی. هەرچەندە ئەم بابەتە بەڕاشکاوی نەدەوترا، بەلاّم بەهۆی ئەو ڕەخنانەی کە لەحیزبی پارێزگاران سەبارەت بە هەڵبژاردنی مارگرێت تاچێر دەگیرا، ژن بوونی ئەویان بە خاڵی لاوازی ئەم هەڵبژاردنە دادەنا. وردە وردە ئەم شێوە بیرکردنەوەیە سەبارەت بە مارگرێت تاچێر گـۆڕاو خاتوو تاچێر لە بەرەورو بوونەوەی هارۆڵد ویلسۆنی سەرۆك وەزیرانی بریتانیاو لەپۆستی ڕێبەرایەتی حیزبی بەرهەڵستکاری دەوڵەتدا نیشانی دا کە لەخەباتدا زۆر

15-William Whitelaw

سەختکۆشو ماندوو نەناسە. هارۆڵد ویلسۆن لەمانگی مارسی سالّی ١٩٧٦دا بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو دەستی لەکار کێشاوەو وەزیری دەرەوەی کابینەکەی بەناوی "جیمز کالاهان"[16] بۆ جێنشینی ئەو هەڵبژێردرا. گێروگرفتە ناوخۆییو دەرەکییەکانی بریتانیا لەسەردەمی کالاهان دەرفەتێکی باشی بۆ خەبات بەدژی حکومەتی کرێکاریدا بەدەست مارگرێت تاچێر. دەمەقالّەی تووندو بەردەوامی مارگرێت تاچێر لەگەڵ سەرۆك وەزیران لە کۆبوونەوەکانی پەرلماندا بابەتی هەمیشەییو ڕۆژانەی چاپەمەنیو ڕاگەیێنە گشتییەکانی بریتانیا بوو. مارگرێت تاچێر لەسالّی ١٩٧٨دا بۆ ولاّتانی جۆراوجۆر سەفەری کردو توانایی و لێهاتوویی خۆی وەك سیاسەتوانێك لەکاتی چاوپێکەوتن لەگەڵ ڕێبەرانی ئەو ولاّتانەدا سەلماند. یەکێك لەم سەفەرانەی کە لەکۆتایی ئاپریلی سالّی ١٩٧٨دا (بانەمەری سالّی ١٣٥٧ی ك .ه) ئەنجام درا، سەفەر بۆ ئێران ڕووی نەدابوو و مارگرێت تاچێر لە وتووێژێکی ڕۆژنامەوانیدا لە تاران پێشتیوانی خۆی بۆ ڕێژیمی پاشایەتی ڕاگەیاند.

مارگرێت تاچێر لەگەڵ هاوسەرو منداڵەکانی

16-James Callaghan

حیزبی پارێزگازانی بریتانیا لە هەڵبژاردنەکانی مانگی مەیی ساڵی ١٩٧٩ی بریتانیا بە رێبەری مارگرێت تاچێر بە زۆرینەی دەنگ بەسەر حیزبی کرێکاران سەرکەوتو بۆ یەکەمین جار لە مێژووی بریتانیادا ژنێك بەپۆستی سەرۆك وەزیری ئەو وڵاتە گەیشت. مارگرێت تاچێر لەگەڵ هاوسەری کە ئیتر بەناوی "بۆس"[١٧] واتە سەرۆك بانگی دەکرد، ڕۆیشتە کۆشکی پاشایەتی بریتانیاو بڕیاری سەرۆك وەزیرانی و ئەرکی دامەزراندنی کابینەی حکوومەتی لە مەلیکە ئێلیزابتی دووهەم وەرگرت. مارگرێت تاچێر ڕۆژی دواتر ناوی ئەندامانی کابینە٢٢ کەسیەکی ڕاگەیاند. لەو کابینەیەدا لێهاتووترین و شارەزاترین ئەندامانی حیزبی پارێزگاران بەشداریان کرد کە ژمارەیەکیان لە رابردوودا لەگەڵ هەڵبژاردنی مارگرێت بۆ رێبەری حیزب دژایەتییان کردبوو و ویلیام وایت لاوی رکەبەری سەرەکی ئەو لەکاتی هەڵبژاردنەکانی رێبەری حیزب یەکێك لەو ئەندامانە بوو. وایت لاو لەکابینەی حکوومەتی مارگرێت دا پۆستی جێگری سەرۆك وەزیران و وەزیری دەوڵەتی وەرگرت.

مارگرێت تاچێرو هاوسەری لەبەرامبەر بارەگای سەرۆك وەزیرانی بریتانیا

17-The Boss

لۆرد کارینگتۆن[١٨] (سیاسەتوانی کارامەی بریتانیا) پۆستی وەزیری دەرەوەی وەئەستۆ گرتو سێر جێفری هاو[١٩] بۆ پۆستی مۆرەداری پاشایەتی هەڵبژێردرا کە هەمان وەزیری ئابووری و دارایی بوو فرانسیس پیم[٢٠] پۆستی وەزیری بەرگری پێئەسپێردرا. خاتوو "سالی ئۆپێن هیم"[٢١] تەنیا ژنی کابینەی مارگرێت تاچێر (جگە لەخۆی) بوو کە پۆستی وەزارەتخانەی دەرەجە دووهەمی (کاروباری بەکاربەران) وەئەستۆ گرت. مارگرێت تاچێر دوای ناساندنی ئەندامانی کابینەکەی، ژمارەیەك لە ڕۆژنامەوانان و فیلمبەردارانی تەلەفزیۆنی بۆ وتوویژ لە بینایەی ژمارە١٠ی دواننینگ ئێستڕێت[٢٢] وەرگرت کە جێگای نیشتەجێ بوونی سەرۆك وەزیران بوو. یەکێك لە هەوالنەرەکان دیواری ژووری کۆبوونەوەکانی کابینەی پێشان دا کە بە وێنەی سەرۆك وەزیرەکانی بریتانیا لە "ویلیام پیت"[٢٣]ەوە تا کالاهان رازابۆوەو گووتی: دەڵێی جێگایەك بۆ ئێوە نەماوەتەوە. مارگرێت تاچێر بە گاڵتە وتی:"نیگەران مەبە من وێنەی هەموویان دەهێنمە خوارێ!". خاتوو تاچێر لە یەکەمین ڕۆژی سەرۆك وەزیرانی خۆیدا یەکێك لە بەڵێنەکانی خۆی سەبارەت بە زۆر کردنی بوودجەی پۆلیس بە بڕی سەد میلیۆن پۆند بە مەبەستی پترکردنی مووچەی ئەندامانی پۆلیس جێبەجێکرد. دووهەمین فەرمانی ئەو لەسەرەتای دەستپێکردنی پۆستی سەرۆك وەزیرانی ئەوە بوو کە مووچەی کادیرەکانی هێزی چەکداریی تا ئاستی مووچەی کارمەندانی مەدەنی بەرز کردەوە. بەاڵم خانمی تاچێر لەگەڵ ئەو هەموو دەست ئاوالەییە لە پترکردنی مووچەی ئەندامانی هێزی سەربازی و ئاسایش، لەئاست داواکاری فێدراسیۆنە کرێکارییەکان کە مووچەی زۆرتریان بۆ دریژەپێدانی چالاکییەکانیان دەویست خۆڕاگری کرد. هەروەك مارگرێت تاچێر لەکاتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردندا بەڵێنی دابوو، کەمکردنەوەی باج لەسەر داهات و بەرنگار بوونەوەی قەیرانی ئابووریی لەسەروەی پڕۆگرامەکانی داناو بۆ قەرەبوو کردنەوەی دابەزینی داهاتی دەوڵەت، ڕێژەی باج لەسەر نرخی زیاد کراوی کەلو پەلی بە کار

18-Lord Carrington
19-Sir Geoffrey Howe
20-Francis Pym
21-Sally Oppenheim
22-Downing Street
23-william Pitt

هاتووی لە ٨ تا ١٥ لەسەر ١٠٠ بەرز کردەوە. بەهۆی ئەم پڕۆگرامە گوشاری باج لەسەر چینی مووچەخۆرو کەم داهاتی کۆمەڵگا بۆ خاوەن داهاتە زۆرەکانو ئەو کەسانە گواستراپەوە کە توانایی کڕینیان زۆرتر بوو.

***

مارگرێت تاچێرو کارتێر، سەرۆک کۆماری پێشووی ئەمریکا

مارگرێت تاچێر سێ مانگ دوای شۆڕشی ئیسلامی ئێران بوو بە سەرۆک وەزیرانو یەکێک لەسەرەتایی‌ترین بابەتەکانی پەیوەست بە سیاسەتی دەرەوە بریتی بوو لەدانانی ڕێبازی گشتی سیاستی بریتانیا لەئاست حکومەتی نوێی ئێران. هەر وەک پێشتر ئاماژەی پێکرا، خانمی تاچێر لەکاتی ڕێبەری حیزبو سالێک پێش ئەوەی ببێتە سەرۆک وەزیرانی بریتانیا، بۆ ئێران سەفەری کردبووو بەڵێنی بە محەمەد ڕەزا شاو فەراح دابوو کە ئەگەر بتوانێ لە هەڵبژاردنەکانی سالی ١٩٧٩دا سەرکەوێ ئەوە پشتیوانی لەڕێژیمی شا دەکات. ڕێژیمی پاشایەتی ئێران لە ڕەوتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆک وەزیرانی بریتانیا ڕوخاو بابەتی پەنابەری محەمەد ڕەزا شا بۆ ئەمریکا یان یەکێک لە ولاتەکانی ئەورووپا وەک بابەتێکی گەرمو بەرچاوی ڕۆژانەی ڕۆژنامەکانو کۆڕوکۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکانی لێهات. "ویلیام شاوکرۆس"[٢٤]، نووسەری بەناوبانگی بریتانیایی لەم دواییانەدا پەرتووکێکی لەژێر ناوی "دواین سەفەری شا"[٢٥] نووسیوەو لەم پەرتووکەدا ڕۆژە کۆتاییەکانی

24-William Shawcross

25-The Shah's Last Ride

پاشایەتیو ژیانی پاشای ئێران لە تاراوگە ڕوون دەکاتەوەو ئاماژە بە ڕۆڵی خانمی تاچێر لەم میانەدا دەکاتو دەنووسێ کەخانمی تاچێر لە ڕەوتی پێشبڕکێیەکانی هەڵبژاردن و حەوتوویەک بەر لەوەی ببێتە سەرۆک وەزیرانی بریتانیا، لە وتووێژێکی تایبەتدا لەگەڵ "ئالان هارت"[٢٦]، پەیامنێری تەلەفزیۆنی بریتانیا لەوڵامی ئەم پرسیارە کە ئەگەر پاشای ئێران داوای مافی پەنابەری لەبریتانیا بکاتو ئێوەش سەرۆک وەزیرانی ئەو ولاتە بن چ هەڵوێستێک دەگرن؟ وتی: "ئەگەر نەتوانم مافی پەنابەری بەپاشای ئێران بدەم لە بریتانیایی بوونی خۆم شەرم دەکەم!". شاوکرۆس درێژەی پێدەداو دەڵێت: "دوای ئەوەی کە مارگرێت تاچێر بوو بە سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا، کاربەدەستانی وەزارەتی دەرەوە ڕاپۆرتێکیان لەسەر بارودۆخی ئێران پێشکەش بە سەرۆک وەزیرانی بریتانیا کردو لۆرد کارینگتۆنی وەزیری دەرەوەی کابینە خانمی تاچێر ئەوی ڕازی کرد کە ئەگەر بریتانیا مافی پەنابەری بەشای ئێران بدات ئەوە بالۆێزخانەی بریتانیا لەئێران دەکەوێتە بەر هێرشو بەرژەوەندییەکانیان لەتاران دەکەوێتە مەترسییەوە" کاربەدەستانی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا هەندێک هەواڵیان پێگەیشتبوو سەبارەت بەوەکە شای ئێران دەیهەوێت لەسەر بەڵێنەکانی خاتوو مارگرێت داوای پەنابەری لە بریتانیا بکاتو لە ماڵەکەی خۆی لە "سۆری"[٢٧] لەندەن نیشتەجێ بێت. مارگرێت ڕایگەیاند کە ئەگەر پاشای ئێران ئەم داوایەی لێ بکات، ئەوە قەبوڵ نەکردنی بۆ ئەو زۆر ئەستەمو دژوار دەبێت، هەرلەبەر ئەمەش دەبێ هەندێ کار بکرێت کە پاشای ئێران داوای مافی پەنابەری لە بریتانیا نەکات. کاربەدەستانی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا پێشنیاریان کرد کە یەکێک لە دیپلۆماتکارە بەئەزموونەکانی بریتانیا کە ماوەیەکی زۆر بالۆێزی بریتانیا لە تاران بووەو لەنزیکەوە لەگەڵ شای ئێران یەکتر دەناسن، بنێرنە دووڕگەی "باماها"[٢٨] (پاشای ئێران بە شێوەیەکی کاتیو تا پەیداکردنی پەناگایەکی هەمیشەیی لەوێ دەژیا) بۆ ئەوەی شای ئێران لەم بارەیەوە ڕازی بکات. "سێردێنیس ڕایت"[٢٩]ی بالۆێزی بریتانیا لە ئێران لە ساڵەکانی ١٩٦٣ تا ١٩٧١بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە هەڵبژێردرا، بەڵام بەهۆی ئەوە کە نەیاندەویست سەفەری ڕایت سەرنجی کەس ڕابکێشێ، ئەویان

26 Alan Hart

27-Surrey

28-Bahamas

29-Sir Denis Wright

بەناوی خوازەی "ئێوارد ویلسۆن"[30] بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکە نارد. شاوکرۆس دواتر چۆنیەتی چاوپێکەوتنو وتوویژەکانی سێردێنیس رایت یا خود ئیدوارد ویلسۆن لەگەڵ شای ئێران بەم شێوەیە روون دەکاتەوە:

... ویلسۆن (دێنیس رایت) دوای سلاۆو چاك‌و خۆشی ئاسایی، بۆ شای روون کردەوە کە دەوڵەتی خاوەن شکۆ شاژنی بریتانیا بەم دەرنجامە گەیشتووە تا کاتێك کار بەدەستانی نوێی ئێران تەواو بە سەر بارودۆخەکەدا زاڵ نەبن (بە واتەیەکی‌تر تا کاتێك مەترسی لەسەر ئەفرادی بالۆێزخانەی بریتانیا ماوە) ئەوە دەوڵەتی بریتانیا ناتوانێ مافی پەنابەری بە ئێوەو منداڵەکانتان بدات. ئەو گوتی هیواداره شای ئێران ئەم بابەتە قەبوولْ بکەنو تێبگەن... وتوووێژەکانی ئەوان زیاتر لە کاتژمێرێکی خایاندو لەم کاتەدا ویلسۆن گوتی:"دەوڵەتی من دەیهەوێت کەکاتێك سەبارەت بە پەنابەری ئێوە پرسیاریان لێکرد، بەدڵنیاییەوە ولاّم بداتەوە ئێوە ئەم بابەتەتان قەبوولْکردووەو تێگەیشتوون کە داوای پەنابەری نەکەن..." شای ئێران دیسان دووداْ بووو هەر بەم هۆیەشەوە ولاّمی روونی نەدایەوە. ویلسۆن بە پێداگری وتی وەزیری نوێی دەرەوەی بریتانیا (لۆرد گارینگتۆن) کە پشتیوانی کۆنی شا بوو، دەیهەوێت بە دڵنیا بوون لە ئێوە بڵێت کە ئەم بابەتەتان قەبوولْکردووەو تێدەگەن...وشەکانی "قەبوولْکردن"و "تێگەیشتن" دوو وشەی سەرەکی بوون کە بەردەوام دووپات دەبوونەوە... لە ئاکامدا شای ئێران ئەم بابەتەی قەبوولْ کرد، بەلاّم بە مەرجێك کە دەوڵەتی بریتانیا رابگەیێنێت ئەو هەرگیز داوای مافی پەنابەریی لە بریتانیا نەکردووە.

خاڵێکی‌تر کە دەبێ بەم روونکردنانەی شاوکرۆس زیاد بکرێت ئەوەیە کە دەوڵەتی خانمی تاچێر نەتەنیا ئامادە نەبوو مافی پەنابەری بە شاو بنەماڵەکەی بدات بەڵکو بە نهێنی داوای لە دەوڵەتی باماها کرد (یەکێك لە ولاّتانی هاوبەرژەوەندی بریتانیا ورێکەوت بوو) کە شای ئێران لەم ولاّتە دەربکات‌و هەر وەك دەزانین محەمەد رەزا شا لەوێوە بەرەو مەکزیك‌و دوایش رۆیشتە ئەمریکاو پاناماو میسر. یەکەمین جار بابەتی گوشارهێنانە سەر دەوڵەتی باماها بۆ دەرکردنی شای ئێران لەم ولاّتە لەلایەن "هامیلتۆن جۆردۆن"[31]ی راوێژکارو سەرۆکی ستافی کۆشکی سپی لەسەردەمی کارتێردا ئاشکرا بووو کار بەدەستانی بریتانی دوای بلاۆبوونەوەی ئەم بابەتە لە پەرتووکە

30-Edward Wilson

31-Hamiltmn Jordan

بەناوبانگەکەی هامیلتۆن جۆردۆن لەژێر ناوی "قەیران"[32] لە دان پێدانان یا خود رەدکردنەوەی ئەم بابەتە خۆیان پاراست.

***

کاتێك کە مارگرێت تاچێر پۆستی سەرۆك وەزیرانی بەدەستەوە گرت، رێژەی پەنەمان لەم ولاّتەدا لە ٢٠ لەسەر ١٠٠ لە ساڵدا تێدەپەڕیو تا ساڵی ١٩٨٠ش هەر لە رێژەی ٢٢ لەسەر ١٠٠ مایەوە. بەلاّم لەساڵی ١٩٨١دا بە کۆنترۆلی مووچەو سیاسەتی بە فیرۆ نەدان کە لەگەڵ کەمکردنەوەی نرخی باج لەسەر داهات لە ٨٣ لەسەر ١٠٠ بۆ٦٠ لەسەر ١٠٠ هاوکات بوو، رێژەی پەنەمان وردەوردە کەمتر بۆوەو لە نیوەی یەکەمی ساڵی ١٩٨٣دا بە ٤ لەسەر ١٠٠ گەیشت. بارودۆخی ناسك‌و لەرزۆکی لێرەی بریتانیا سەقامگیر بوو، بەلاّم بەرز بوونەوەی نرخی بەرابەری لیرە بەراورد لەگەڵ دراوە بیانییەکان بووە هۆی زۆر بوونی هاتنە ناوەوەی کەل‌و پەل‌و کەم بوونەوەی هەناردنی شت‌و مەك بۆ دەرەوە کە لەئەنجامدا رێژەی بێکاری لەسەرەتای بەدەستەوەگرتنی دەسەلاّت لەلایەن مارگرێت تاچێرەوە لە ٥/٤ لەسەر١٠٠ بۆ ١٣/٣ لەسەر١٠٠ لە کۆتایی ساڵی چوارەمی حکوومەتەکەی بەرز بۆوەو ژمارەی بێکارانی بریتانیا لەسەرەتای ساڵی ١٩٨٣دا لە سنووری سێ میلیۆن کەس تێپەڕی. تەرازنامەی ئابووری خانمی تاچێر لەروانگەی زۆربەی گەلی بریتانیاوە نێگەتیڤ بووو هەر بەم هۆیەشەوە لەراپرسییەکی گشتیدا تەنیا ٢٥ لەسەر١٠٠ی خەڵك لە حکوومەتی ئەو رازی بوون‌و ئەمەش کەمترین رادەی ناڕازی بوونی گەلی بریتانیا لە دوای شەڕی دووهەمی جیهانی لەسەرۆك وەزیرانی بریتانیا بوو. لەهەڵکەوتێکی ئاوادا بوو کە حکوومەتی سەربازی ئەرژانتین هەڵەکەی قواستەوەو دووبارە داواکارییە کۆنەکانی سەبارەت بە خاوەندارییەتی دووڕگەکانی "فالّك لەند"[33] کە دەکەوێتە خراووی باشووری رۆژئاوای زەریای ئەتلەسەوە دەست پێکردووە. کۆمەڵە دووڕگەکانی فالّك لەند کە ناوی راستەقینەی ئەو "مالڤیناس"[34]ە لە دووسەد دووڕگەی گەورەو بچووك پێك هاتووەو تا ساڵی ١٧٧٠ کە بریتانیاییەکان بە ناچاری بەجێیان هێشت لەژێر دەسەلاّتی بریتانیادا بوو. بریتانیاییەکان لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا جارێکی‌تر ئەم

32-Crisis

33-Falkland

34-Malvinas

دووڕگانەیان داگیر کردووەو گوێیان بە داواکارییەکانی ئەرژانتین نەداو دەستیان بە دامەزراندنی بنکەو دام ودەزگاکانی سەربازیو دەریاییەکان کردەوە. حکوومەتی سەربازی ئەرژانتین کە لە ئاپریلی ساڵی ١٩٨٢دا دەیهەویست لەناوخۆی ولاّت لایەنگریو خۆشەویستی بەدەست بهێنێ، بو سەلماندنی داواکاری ئەرژانتین سەبارەت بە خاوەندارێتی ئەم دووڕگانە دەستبەکار بووو بە هێرشێکی لەنەکاو هێزە بچووکە دەریاییەکەی بریتانیای تێك شکاندو بنکە سەربازییەکانی بریتانیای لەم دووڕگانە داگیر کرد. مارگرێت تاچێر ولاّمێکی بەپەلەو ئازایانەی بەم هێرشە داوەو چالاکییە سەربازییەکانی بریتانیا بۆ وەرگرتنەوەی دووڕگەکانی فالّك لەند بەسەرکردایەتی راستەوخۆی خانمی تاچێر لە رۆژی ٢١ مەیی ساڵی ١٩٨٢ بە ئاکام گەیشتو هێزەکانی ئەرژانتین بە دانی زیانو زەرەرێکی قوورسی مرۆڤیو ماددی لە دووڕگەکان دەرکران.

مارگرێت تاچێر لە رەوتی شەڕی فالّك لەندا، نێوبژیوانی ئەمریکاو هاوپەیمانە ئەوروپییەکانی بریتانیای سەبارەت بە تاوتوێکردنی ئەم ناکۆکییانەو پێدانی هەندێك ئیمتیاز بە ئەرژانتین قەبوڵ نەکردو لێبڕاوانە بە هیچشتێك جگە لە تێکشکاندنی قوورسی هێزەکانی ئەرژانتین رازی نەبوو. سەرکەوتنی مارگرێت لە شەڕی فالّك لەند هەموو خالّە لاوازەکانی سیاسەتی ناوخۆیی ئەوی قەرەبوو کردەوەو بە کەلّك وەرگرتن لەم هەلە هەلّبژاردنەکانی پەرلمانی بریتانیای لە ژووەنی ساڵی ١٩٨٣دا واتە ساڵێك بەر لەکاتی دیاری کراوی خۆی ئەنجام دا. باری ئابووری بریتانیا لە ماوەی نێوان شەڕی فالّك لەندو هەلّبژاردنەکانی پەرلمانی ساڵی١٩٨٣وردە باشتر ببووو هەر بەم هۆیەشەوە حیزبی پارێزگارانی بریتانیا بە رێبەری مارگرێت تاچێر گەورەترین سەرکەوتنی خۆی دوای شەڕی دووهەمی جیهانی بەدەست هێنا. حیزبی پارێزگاران لە کۆتایی ئەم هەلّبژاردنانەدا بەدەست هێنانی ٣٩٧ کورسی لە کۆی ٦٥٠ کورسی پەرلمان بە زۆرینەی دەنگ سەرکەوتو خانمی مارگرێت خولی دووهەمی سەرۆك وەزیرانی خۆی بەهێزو تواناییەکی زۆرەوە دەست پێکرد. کارنامەی خانمی تاچێر لە خولی دووهەمی سەرۆك وەزیرانیدا پڕشەنگدارتر لە چوار ساڵی یەکەمی حوکمڕانی ئەو بووو هەر بەم هۆیەشەوە جارێکیتر لە هەلّبژاردنەکانی ساڵی ١٩٨٧دا سەرکەوتنی بەدەست هێنا، بەلاّم لە خولی سێهەمی سەرۆك وەزیرانی خۆیدا تووشی کێشەو گرفت بووو دواین راپرسی لە گەلی بریتانیا نیشان دەدات کە بە شێوەیەکی هەست پێکراو خۆشەویستی مارگرێت تاچێر دابەزیوە. رۆژنامەی ناوداری تایمزی لەندەن لە ژمارەیەکی خۆیدا لە بەڕواری ٢٧ی مارسی ١٩٨٩(٧ی خاکەلێوەی ١٣٦٨.ك.ھ) ئاکامی ئەو راپرسییانە بلاّو دەکاتەوەو دەنووسێ سەرەڕای ئەوە کە

هێشتاش لەنێوان دەنگداران ژمارەی هەوادارانی حیزبی پارێزگاران ٤٪ لەلایەنگرانی حیزبی کرێکاران زیاترە، بەلام جیاوازی ئەوان سەبارەت بە دواین هەلّبژاردنەکانی پەرلمانی بریتانیا زۆر کەمتر بۆتەوە. لە هەلّبژاردنەکانی ساڵی ١٩٨٧دا ٤٣٪ی دەنگدەران بە قازانجی حیزبی پارێزگارانو ٣٢٪یش بە قازانجی حیزبی کرێکاران دەنگیان دابوو کە جیاوازی ئەوان ١١لەسەر١٠٠ بوو. خالّێکی سەرنج راکێش کە لە لێکۆلّینەوەکانی رۆژنامەی تایمز دەردەکەوێت ئەوەیە کە ژمارەیەکی بەرچاو لەلایەنگرانی خانمی تاچێر لەنێوان دەنگدەرانی ژن کەم بۆتەوەو بەو شێوەیەی کە راپرسییەکان نیشان دەدەن ئەگەر هەلّبژاردنە نوێیەکانی پەرلمان دەست پێ بکاتەوە ئەوە زۆربەی ژنانی بریتانیایی بەتایبەت لە گرووپی تەمەنی ١٨تا٢٤ساڵ بە حیزبی کرێکاران دەنگ دەدەن. هەلّبەت خانمی تاچێر (لەکاتی نووسینی ئەم پەرتووکە) بەهۆی ئەوەکە لایەنگری زۆری لەپەرلماندا هەیە گرینگییەکی ئەوتۆ بەم راپرسییانە نادات‌و لە کۆنفرانسێکی رۆژنامەوانیدا وتوویەتی کە تا ساڵی ١٩٩٢ بەبێ هیچ دوودڵیو گومانێك دربژە بە حکوومەتی خۆی دەدات‌و بە سەرکەوتنی خۆی لە هەلّبژاردنەکانی داهاتووی بریتانیا هیواداره. هەروەها لەم وتوویژەدا جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە لەتوانایی ئەو بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری سەرۆك وەزیری کەم نەبۆتەوەو لە هەلّبژاردنەکانی داهاتووشدا تەختی دەسەلاّت چۆل ناکات.

***

رۆژنامەکانی بریتانیا دوای شەڕی فالّکلەند مارگرێت تاچێریان ستایش دەکرد، بەلاّم رۆژنامەکانی ئەمریکای لاتین زۆر بە تووندی هێرشیان کردە سەری. لە وێنەی سەرەوەدا گۆڤاڕێکی ئەرژانتینی وێنەی خانمی مارگرێتی لە قەیافەی دزێکی دەریایی کێشاوەتەوەو گۆڤاڕێکی بریتانیای وێنەی مارگرێتی وەک وێنەی مەلیکە ڤیکتۆریا کێشاوەتەوە.

لەروانگەی زۆربەی خەڵکی بریتانیاوە تەرازنامەی دە ساڵەی حکوومەتی مارگرێت تاچێر پۆزێتیڤە. هەڵبەت هەر وەك ئاماژەی پێکرا، ژمارەی هەوادارانی خانمی تاچێر بەراورد لەگەڵ سالانی پێشوو کەمتر بۆتەوە، بەڵام نارازی بوونی بەشێك لەرای گشتی بریتانیا لەحکوومەتی مارگرێت تاچێر پتر لەبەر سیاسەتی نێوخۆیی و کێشەو گرفتی ئابووریە لەکاتێکدا لەسەر ئاستی سیاسەتی دەرەکی زۆربەی هەرەزۆری گەلی بریتانیا پشتیوانی لەخانمی مارگرێت تاچێر دەکەنو زۆر کەس ئەو بە بەهێزترین سیاسەتوانی سەدەی بیستەمی بریتانیا ناودەبەن. بریتانیا لەسەردەمی ١٠ساڵەی حکوومەتی مارگرێت تاچێردا بەراورد لەگەڵ پێگەی نێودەوڵەتی بریتانیا بەر لە دەستپێکردنی حوکمڕانی ئەو لەساڵی ١٩٧٩دا، کێشی قورستری لەسەر ئاستی سیاسەتی جیهانیدا بەدەست هێناو رۆڵو کارتێکەری مارگرێت تاچێر لە سیاسەتی جیهاندا لە پێشینیانی خۆی زۆر زیاترە. مارگرێت تاچێر دوای بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەسەرەتاوە پەیوەندی نزیکی لەگەڵ کارتێرو دوا جاریش ڕەیگانو لە کۆتاییشدا بووش داناو کۆتایی بە رکابەرییەکانی ئەمریکاو بریتانیا لە بەشە جۆراجۆرەکانی جیهان هێنا کە پێگەی بریتانیای لەرزۆك کردبوو. ئەو لەپەیوەندی لەگەڵ ولاتانی ئەندامی بازاری هاوبەشی ئەوروپاش هێزو تواناییەکی زۆری لە خۆی وەدەرخستو دەستکەوتێکی زۆری بۆ بریتانیا بەدیاری هێنا. سەرسەختی خانمی تاچێر لەداسەپاندنی بیروبۆچوونەکانیلەسەر ڕێبەرانی ولاتانیتری ئەوروپا کە هەندێك ڕەخنەو دژایەتی لێکەوتەوە، پێگەی سیاسی ئەوی بردە سەرێو لە نێو هاوکارانیدا بە دووگۆلی نوێی ئەوروپا ناوی دەرکرد. مارگرێت تاچێر لەسەرەتای بەدەستەوە گرتنی دەسەلاّت، لەئاست شۆڕەوی سیاسەتێکی سەرسەختانەو قوورسی گرتە بەرو بەتوندی لەبەرامبەر سیاسەتە داگیرکارانەکەی بێرزێنیڤو دەست تێوەردانی شۆڕەوی لە کاروباری ئەفغانستان دژایەتی کرد. مارگرێت تاچێر یەکەمین دەسەلاّتدری ڕۆژئاواییی بوو کە لە لەندەن لەگەڵ "گۆرباچۆف"و پێش هاتنە سەرکاری ئەو وتوێژی کرد. گۆرباچۆف کە بە سەرکردایەتی شاندێکی نوێنەرانی پەرلمانی شۆڕەوی ڕۆیشتبووە بریتانیا لەو کاتەدا ئەندامی دەفتەری سیاسی حیزبی کۆمۆنیستو یەکێك لە پالێوراوانی چاوەڕوانکراوی ڕێبەرایەتی شۆڕەوی دوای "ئاندرۆ پۆڤ "ی ڕێبەری نەخۆشی ئەم ولاتە بوو. مارگرێت تاچێر دوای دیمانەیەکی درێژخایەن لەگەڵ گۆرباچۆف بەم ڕستەیە کەئەو پیاوێکی ڕاست بێنو ژیرەو "دەتوانرێت مامەڵەی لەگەڵ بکرێت" ڕێزی لێ نا. لەگەڵ ئەمەشدا خانمی تاچێر دوای هاتنە سەرکاری گۆرباچۆف بە گومانو پارێزەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ سیاسەتی ئاوااڵەی ئەو دەکردو بەراشکاوی دژایەتیی لەگەڵ پێشنیاری ڕێبەری نوێ شۆڕەوی سەبارەت بە

نەهێشتنی چەکی ئەتۆمی(ناوەکی) لە ئەوروپا دەکرد. تاچێر لە سەفەرێکیدا بۆ مسکۆ لە کۆتاییەکانی مانگی مارسی ساڵی١٩٨٧ لە وتوێژێکدا لەگەڵ تەلەفزیۆنی مسکۆ وتی کە هێزێکی پارێزەری ئەتۆمی لەگەڵ ئەو هەموو مەترسییەی کە هەیەتی باشترین پارێزەری ئاشتی لە جیهانە. خانمی تاچێر بۆ پاساو هێنانەوەی وتەکانی گوتی: "ئەوروپا لە نیوەی سەدەی بیستەمدا دوو شەڕی گەورەو مەترسیداری بینیوەو ئەگەر نێزیکەی چڵ ساڵە کە لەسەرهەڵدانی شەڕێکیتر پارێزراوە بەهۆی ئەم چەکە ئەتۆمییەیە... من ناتوانم لەم بابەتە تێبگەم کەبۆچی ئێوە لە بیری لەناو بردنی چەکی ناوەکیو باس لە هەڕەشە لەسەر ئاشتی بەهۆی هێزەکانیترەوە ناکەن؟"

هەواڵنێرێکیتری ڕووسی لە ڕەوتی ئەم وتوێژەدا لە مارگرێت تاچێری پرسی: "سەرەڕای ئەمەش ئایا دان بەمە دانانێن کە ئەوروپا لە ماوەی ئەو چل ساڵەدا چەند جار لەسەرەتای شەڕێکی ناوەکی مەترسیدار بووە؟" خانمی تاچێر لە ولاّمدا وتی: "بەڵێ، بەڵام تەنیا لەسەرەتای دەستپێکردنی شەڕی ئەتۆمی دابووەو ئەگەر شەڕێك ڕووی نەداوە لە بەر ترس لە ئاکامەکانی ئەو شەڕە بووە... ڕەنگە ئێمە تا ئێستا بەبێ بوونی ئەم هاوسەنگەییە مەترسیدارە(چەکی ناوەکی) کێشەوگرفتی شەڕێکیتریشمان لە ئەستۆدا بوایە." مارگرێت لەسەردەمی سەرۆك وەزیرانی خۆیدا چەند جار سەفەری بۆ ولاّتانی ئەفریقاییو ئاسیایی کردووەو سەرەڕای هەبوونی قەیرانێك کە بەهۆی دژایەتی ئەو سەبارەت بە ئابلۆقەی ئابووری ڕێژیمی ڕەگەزپەرستی خواروی ئەفریقا لەنێوان پێوەندییەکانی بریتانیا لەگەڵ کۆمەڵەی ولاّتە هاوبەرژەوەندییەکان سەری هەڵدا، زیانێك لە بنەمای ئەم کۆمەڵە نەدراوە.

ئەم وێنەیەی خانمی تاچێر کە لەسەر گۆڤاری ئێکۆنۆمیستی لەندەن چاپ کراوە، ئەو بە دووگۆل دەشوبهێنی

لەسەردەمی دەسەلاتداری تاچێردا پێوەندی نێزیك لەنێوان بریتانیاو ولاتە عەرەبییەکان دروست بوو کرینی چەند میلیارد دۆلاری چەك و چۆل لەلایەن ولاتانی کەناری باشوری کەنداوی فارس لە بریتانیا، یارمەتی گەشەسەندنی ئابووری ئەو ولاتەی داوە. لەسەردەمی حکومەتی مارگرێت تاچێردا پێوەندی بریتانیاو ئێران بەسەر چەند قۆناغێکی قەیرانی و ناسکدا تێپەڕیوە و لە ئاکامدا بەهۆی پشتیوانی دەولەتی بریتانیا لە سەلمانی رۆشدی، نووسەری بەرچەلەك هێندیی پەرتۆکی پڕلە کوفری "ئایاتی شەیتانی" پەیوەندییە سیاسییەکانی ئەم دوو ولاتە بە تەواوی پچڕاوە. حکومەتی تاچێر بەر لە ئێران لەگەڵ لیبیاش پێوەندییەکانی پچڕاند بوو هەروەها پێوەندی بریتانیا لەگەڵ ژمارەیەك لە ولاتانی ئەمریکای لاتین دوای رووداوی دووڕگەکانی فالك لەند ئاسایی نەبۆتەوە. زۆربەی گەلی بریتانیا دوای شەڕی فالك لەندو وەرگرتنەوەی ئەم دووڕگانە لە ئەرژانتین پشتیوانیان لە مارگرێت تاچێر دەکردو سەرکەتنی بێوێنەی حیزبی پارێزگاران لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٨٢دا زۆرتر بەهۆی ئەم سیاسەتەی ئەو بوو، بەڵام دروستی سیاسەتی مارگرێت تاچێر لە راگرتنی ئەو دووڕگانەو نەسازان لەگەڵ ئەرژانتین دوای تێپەڕ بوونی چەند ساڵ بەسەر ئەم رووداوە، لە کۆڕو کۆبوونەوە سیاسییەکانی بریتانیا کەوتۆتە ژێر پرسیارو رەخنەی لێگیراوە. دەولەتی بریتانیا بۆ پاراستنی ئەو دووڕگە دوورانە کە گرینگییەکی ئیستراتیژی ئەوتۆی نییە، سالانە٦٧٢ میلیۆن دۆلاڕ خەرج دەکاتو ئەمەش لە کاتێکدایە کە ژمارەی دانیشتوانی ئەم دووڕگانە لە ٢٠٠٠ کەس کەمترەو دەولەتی بریتانیا بە پێوانەی گۆڤاری تایمی ئەمریکایی سالانە بۆ هەر نەفەرێك ٣٧٣ هەزار دۆلار خەرج دەکات! سوور بوونی خانمی تاچێر لە پاراستنی دووڕگەکانی فالك لەند جگە لەم خەرجییە بەردەوامە، سالانە چندین میلیارد دۆلاڕ زیان لە بازاری هەناردەی بریتانیا لە ولاتانی ئەمریکای باشوور دەدات، بەڵام بە هیچ شێوەیەك ئامادە نییە سیاسەتی خۆی سەبارەت بە دووڕگەکانی فالك لەند بگۆڕێ و جۆرێك سازشی سیاسی لەگەڵ ئەرژانتین ئەنجام بدات.

***

سەرەڕای پشتیوانی زۆربەی دەنگدارانی بریتانیایی لە مارگرێت تاچێر کە بووە هۆی سەرکەوتنی ئەو لە سێ هەڵبژاردنەکەی پێشوو، زۆربەی رووناکبیرانو چینی کرێکاری بریتانیا بە تووندی رەخنە لە سیاسەتە ناوخۆیی و دەرەکییەکانی ئەو دەگرن. لەم دواییانەدا قسەو باسی

ناڕەزایەتی و رەخنە لە شێوازی حکوومەتی مارگرێت تاچێر لەنێوان رێبەرانی کۆنی حیزبی پارێزگاران بە گوێ دەگاتو ژمارەیەك لە وەزیرانی پێشووی مارگرێت تاچێر وەکوو فرانسیس پیم، وەزیری دەرەوەی پێشووو "جان نۆت"[٣٥]ی وەزیری بەرگری پێشوو کە بەهۆی دژایەتی لەگەڵ سیاسەتەکانی ئەو دەستیان لەکار کێشاوەتەوە، ئەو بە جۆرێك "سەرەڕۆیی پشت ئەستوور بە زۆرینە"[٣٦] تۆمەتبار دەکەن. وەزیری پێشووتری ئەو بەناوی "ویلیام وایت لاو" کە نەیتوانی درێژە بە هاوکاری ئەو بدات، وتوویەتی کە خانمی تاچێر دوای هەر سەرکەوتنێك لە هەڵبژاردنەکاندا زیاتر لە خۆبایی بووەو بەهۆی ئەوە کە پێی‌وابوو خەڵك دەنگیان بە سیاسەتەکانی ئەو داوە، لەسەر داسەپاندنی روانگەکانی بەسەر کەسانی دەوروبەریدا پتر پێدادەگرێ. لەساڵی ١٩٨٨دا دوو پەرتووك سەبارەت بە رەخنە لە شێوازی حکوومەتی ئەو بلاۆ بۆوەو خەڵك بە خێرایی پێشوازییان لێکردو لە کۆروکۆبوونەوە سیاسی و کۆمەلایەتییەکانی بریتانیا باسی لێکرا. ناوی پەرتووکێکیان "تاچێریسم"[٣٧]و ناوی ئەوی تریشیان "رێگای دژواری بنیاتنانەوە: تاچێریسمو قەیرانی چەپ"[٣٨]ە. پەرتووکی یەکەمیان لە کۆمەڵێك روانگەی نووسەرانی بریتانیایی سەبارەت بە چۆنیەتی حکوومەتی تاچێر پێك هاتووە کە "رۆبێرت ئێسکید لێسکی"[٣٩] کۆی کردۆتەوەو پەرتووکی دووهەمیش شیکردنەوەیەکی حکوومەتی تاچێرو فاکتەرەکانی هەرەس هێنانی قۆڵی چەپ لە سێ هەڵبژاردنەکانی ئەم دواییانەی بریتانیایە کە "ئێستۆرات هاڵ"[٤٠] نووسیویەتی. لە هەر دوو پەرتووکەکەدا وشەی "تاچێریسم" نەوەك ئایدۆلۆژیایەك، بەڵکوو وەکوو شێوازی حکوومەتو رێبەری شی کراوەتەوەو نووسەرانی ئەم دوو پەرتووکە ئەو شێوە حکوومەتەیان بەحکوومەتی دیکتاتۆری و دژ بەبنەماکانی دێموکراسی لەبریتانیا ناساندوە. لەپەرتووکی "تاچێریسم"دا رەخنە لەسەرکەوتنە ئابووریییەکانی تاچێریش گیراوە کە فاکتەری سەرەکی سەرکەوتنی ئەو لە هەڵبژادنەکان بووە.

35-Joho Nott

36-Authoritaian Populism

37-Thetcherism

38-The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left

39-Robert Skidelsky

40-Stuart Hall

بۆ ژێنە نووسراوە کە لەسالّی ۱۹۷۹دا تا دەیەمین سالّی حکوومەتی مارگرێت تاچێر ئاستی بەرهەمە پیشەییەکان لە بریتانیا تەنیا ٦٪ بەرز بۆتەوەو ئەمەش لەکاتێکدایە کە لەم ماوەیەدا ئاستی بەرز بوونەوەی ئەم بەرهەمانە لە ژاپۆن ٣٨٪، لە ئەمریکا٢٥٪و لە ئیتالیا ١٥ لەسەر ١٠٠ بووە.

لە دەیەمین سالّیسەرۆک وزیرانبدا ئاسەواری ماندووبوونو تێکچڕژاوی لە ڕووخساری مارگرێت تاچێر وەدەرکەوتووە.

نووسەرانی ئەم پەرتووکانە لەو باوەڕە دان کە یەکێك لە فاکتەرە سەرەکییەکانی سەقامگیری سیاسیی بارودۆخی ئابووری بریتانیا لەو ماوەیەدا بەهۆی داهاتی٢١٠میلیارد پۆندی نەتی باکوور بووەو لێهاتوویی‌و پسپۆری خانمی مارگرێت تاچێر هیچ ڕۆلێکی تێدا نەنواندووە. ناوی دواین پەرتووك کە لە بریتانیا لە بارەی مارگرێت تاچێرو دەورانی حکوومەتی ئەو بلاّوبۆتەوە، بریتیە لە "یەکێك لە ئێمە"[41] کە لەلایەن "هۆگۆیانگ"[42]ەوە کە لێکۆڵەری سیاسی‌و ڕۆژنامە نووسی ناوداری بریتانیایە نووسراوە. ئەم پەرتووکەش کە لە ئاپریلی سالّی١٩٨٩دا چاپ کراوە، پتر زمانی ڕەخنەگرانەی هەیەو نووسەر لە زمانی ئەو کەسانەی کە وتوێژی لەگەلّ ئەنجام داون‌و ژمارەیەك لە ئەندامانی بەرزی حیزبی پارێزگاران‌و وەزیرەکانی پێشووی کابینەی مارگرێت تاچێریشی تێدایە، مارگرێت تاچێری بە لەخۆبایی بوون‌و کورتبینی‌و لاساری‌و پێداگری لەسەر داسەپاندنی بیروبۆچوونەکانی تۆمەتبار کردووە. لەم پەرتووکەشدا نووسراوە کە سەرکەوتنەکانی حکوومەتی مارگرێت تاچێر لە بواری ئابووریدا زۆرتر بەهۆی بەرز بوونەوەی

41-One of Us

42-Hogo Young

بەرهەمی نەوتی باکوور بووە نەوەك لەبەر شایستەیی‌و کارزانی ئەو. لە لێکۆڵینەوەیەکی هەمەلایەندا تەرازنامەی حکوومەتی١٠سالّەی ئەو نێگەتیڤ بووە، لەبەرئەوەی کە لەسەردەمی حوکمڕانی ئەودا دەوڵەمەندان دەوڵەمەندترو چینە کەم داهاتەکانی کۆمەڵگاش هەژارتر بوون. خانمی تاچێر بەرز بوونەوەی لیرە لە ئاست نرخی دراوە بیانییەکان‌و بەرز بوونەوەی داهاتی دەوڵەت بەراورد لەگەلّ خەرجییەکانی دەوڵەت بە سەرکەوتنی مەزنی خۆی دەزانێ، ئەمەش لە کاتێکدایە کە بەرز بوونەوەی نەگوونجاوی نرخی لیرە لە ئاست دراوە بیانییەکان بۆتە هۆی دابەزینی هێزی ڕەکەبەری بەرهەمەکانی بریتانیا لەبەرامبەر بەرهەمی ولاّتانیترو بریتانیا لەسالّی ١٩٨٨دا ١٥میلیارد لیرەی لە بازرگانی دەرەکی کەم وکورتی هێناوە. واتەیەکیتری دابەزینی ئاستی بازرگانی دەرەکی ئەوەیە کە بریتانیا تووشی دابەزینی ئاستی بەرهەم‌و بەرز بوونەوەی بێکاری بووەو ئەمەش بە گەورەترین ئاستی ڕێژەی بێکاری لەنێوان ولاّتانی ئەورووپی دەژمێردرێت. نووسەری ئەم پەرتووکە نکۆڵی لەهەندێك لەسەرکەوتنەکانی دەورانی حکوومەتی مارگرێت تاچێرو تایبەتمەندییە باشەکانی خودی ئەو ناکات، بەلاّم لەو باوەڕەدایە کە زۆربەی خەڵکی بریتانیا سوودیان لە حکوومەتی ئەو وەرنەگرتووەو ئەگەر گەشەی بەدرووی ئابووری بریتانیا لەسەردەمی ١٠ سالّەی دەسەلاّتداری ئەو بەم شێوەیە درێژە بکێشێ ئەوە لەسەرەتاکانی دەیەی ١٩٩٠دا جێگەی خۆی بە وەستان‌و قەیرانێکی تووند دەسپێرێ‌و بەدەستپێکردنی ئەم قەیرانەش تەمەنی دەسەلاّتی مارگرێت تاچێر کۆتایی پێدێت.

دەست لەکارکێشانەوەی خاتوو تاچێرو ئەو ئاژاوەیەی کە بە نووسینی پەرتووکی بیرەوەرییەکانی درووستی کرد

هەروەك لە کۆتایی بەشی تایبەت بە خانمی تاچێر لەچاپی یەکەمی ئەم پەرتووکەدا تێبینی کراوە، "ژنی ئاسنینی بریتانیا" لەدەیەمین ساڵی سەرۆك وەزیرانی خۆیدا بەملاوە تووشی هێرشێکی تووند لەلایەن رۆژنامەکانی بریتانیاو تەنانەت هاوکارەکانی پێشووی خۆی بۆوەو لەئاکامدا ناچار بوو دەست لەکار بکێشێتەوە. مارگرێت تاچێر لە دواین ساڵی دەسەلاتداری خۆیدا بە لەسەرکار لابردنی چەند کەس لەوەزیرانی پایەبەرزی کابینەکەی، ویستی دەوڵەتێکی یەکدەستو ملکەچی خۆی دابمەزرێنێ، بەلام وەزیرانی پایەبەرزی کابینەی خاتوو تاچێر کە کارتێکەرییەکی زۆریان لەنێوان نوێنەرانی حیزبی پارێزگاران لە پەرلماندا هەبوو، ژمارەیەك لە نوێنەرانی سەربەحیزبی پارێزگارانیان بەدژی کابینەی تاچێر هەڵگەڕاندەوەو هەربەم هۆیەشەوە مارگرێت تاچێر کە زۆربەی لایەنگرەکانی لەپەرلمان لە دەست دابوو، بە ناچاری لە کۆتایی ساڵی ١٩٩٠داو دوای نێزیکەی ١١ ساڵو نیو سەرۆك وەزیرانی دەستی لە کار کێشاوە. مارگرێت تاچێر بەر لە دەستکێشانەوە لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی بە پێشگرتن لە هەڵبژاردنی نەیارانی قەستەسەری خۆی بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی، تۆڵەی لێ ستاندنەوە و"جان مەیجێر" کە وەك جێنشینی ئەو هەڵبژێردرابوو، یەکێك لە وەزیرە لاوەکانی کابینەی تاچێرو سەرخستراوی ئەو بوو. خانمی تاچێر دوای دەست کێشانەوە لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی بە نازناوی لۆردی بوو بە ئەندامی ئەنجوومەنی لۆردەکانی بریتانیا کە پۆستێکی تەشریفاتی (نافەرمی) بوو. ئەو چەند ساڵێکیش بێدەنگ مایەوەو لە وتوویژو وتاربێژی خۆی پاراست بەڵام لەنەکاو بە بڵاوکردنەوەی پەرتووکی بیرەوەرییەکانی لەساڵی ١٩٩٣ ئاژاوەیەکی نوێی ناوە. مارگرێت تاچێر لەو پەرتووکەیدا (چاپی یەکەمی بە ٥٠٠ هەزار پەرتووك دوای دوومانگ وەدەست نەکەوتو لەهەمان ساڵدا وەرگێڕدراوە سەر دە زمان) بە تووندی هێرشی کردۆتە سەر هاوکارەکانی پێشووی خۆیو سووکایەتی پێکردووەو تەنانەت لە بارەی دەسەلاتدارانی زۆربەی ئەو ولاتانەی کە چاوپێکەوتنی لەگەڵ کردبوون، زمانێکی ڕەخنە گرانەو تووندی بەکار هێناوە. جان مەیجێری

دواین وێنەی مارگرێت تاچێر کەلەسەر پەرتووکەکەی دراوە.

جێنشینی خانمی تاچێر لەیەکەمین هەڵبژاردنەکانی دوای دەست لەکارکێشانەوەی مارگرێت تاچێر توانی لایەنگیری زۆرینەی نوێنەرانی حیزبی پارێزگاران لەپەرلمان بپارێزێتو خۆی لە پۆستی سەرۆك وەزیرانی دەوڵەتی پارێزگاری بریتانیادا بهێنێتەوە، بەڵام لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٩٧دا نەیتوانی بەسەر حیزبی کرێکارانی بریتانیا بە ڕێبەری تۆنی بلێر سەرکەوێتو پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانیاو ڕێبەری حیزبی پارێزگارانی لەدەست دا. جێگەی باسە کە سەرکەوتنی تۆنی بلێری سەرۆك وەزیرانی لاوو جوان چاکی نوێ بریتانیا پتر بەهۆی دەنگی ژنان لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٩٧ی بریتانیا بووەو ئێستاش ژمارەی ژنانی نوێنەری پەرلمانی بریتانیا زیاتر لە دوو بەرابەری پەرلمانی پێشووە.

فەسڵی حەڤدەیەم

ژنانی دەسەڵاتداری جیهان

لە دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەمدا

ژنانی دەسەڵاتداری جیهان لە دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەمدا

ژنان لە دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەمدا پێشکەوتنی تازەو گەورەیان لە گۆڕەپانی سیاسەتو ئابووری جیهاندا بەدەست هێنا. ناودارترین ژنی ئەو سەدەیە کە پێشتر بەناوی "ژنی ئاسنینی بریتانیا" باسمان لێکرد، لە ئاکامدا دوای نزیکەی ١١ ساڵو نیو حوکمڕانی ناچار بوو دەست لەدەسەلاّت بکێشێتەوە. بەلاّم دوای ئەو ژنانی لێهاتووێتر لە ولاّتانی ئەورووپیو ئاسیایو ئەمریکایی پۆستی گرینگی سەرۆك کۆماریو سەرۆك وەزیرانو زۆر پۆستی گرینگیان وەك وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بەدەست هێنا (مادلین ئالّبرایت)و تا سالاّنی کۆتایی سەدەی بیستەمیش هەر لەسەر پۆستەکانیان مانەوە. ماوەیەکی کورت دوای دەست لەکار کێشانەوەی خانمی تاچێرلە پۆستی سەرۆك وەزیرانی بریتانیا، بۆ یەکەمین جار لەولاّتی ئیرلەندا ژنێك پۆستی سەرۆك کۆماری ئەم ولاّتەی وەرگرت. ناوی ئەم ژنە خاتوو "ماری رابینسۆن"[1] ە کە تاقانە کچی دایکو باوکێکی پزیشکی کاتۆلیکی ئیرلەندایە. چوار براکەی خانمی رابینسۆن وەك باوکیان وەدوای پزیشکی کەوتن، بەلاّم ماری رابینسۆن خوێندکاری بەشی ماف بووو لەبەشی مافی زانکۆی هاڤاردی ئەمریکادا خوێندنی تەواو کرد. ماری دوای گەڕانەوە بۆ ئیرلەندا کاری پارێزەری هەلّبژاردو لە ئاکامدا لەگەلّ یەکێك لەهاوکارانی بەناوی نیکۆلا رابینسۆن کە کوڕی بانکدارێکی پرۆتستانی بوو زەماوەندی کردو هاوکات لەگەلّ کارەکەی چووە نێو جیهانی سیاسەتو لەتەمەنی ٢٥ ساڵیدا بوو بە نوێنەری ئیرلەنداو لەوێش وەك پارێزەرو دواکاری سەرسەختی مافی ژنان ناوبانگی دەرکردو لەئاکامدا لە هەلّبژاردنەکانی مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٩٠دا بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری ئیرلەندا هەلّبژێردرا. خاتوو رابینسۆن لە ماوەی حەوت ساڵ سەرۆك کۆماری خۆیدا، خۆشەویستیو متمانەی گەلی ئیرلەندای بەدەست هێناوەو هەلومەرجی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییە کۆنەکانی ئیرلەنداو بریتانیای سەبارەت بە ئیرلەندای باشوور ئامادە کردووە. خانمی رابینسۆن جگە لەوەکە سیاسەتوانێکی بەرچاوو بەڕێوەبەرێکی بەتواناو پارێزەرێکی شارەزاو لێهاتووە، بەلّکو دایکێکی کەم وێنەشەو لە پەروەردەو فێرکردنی کچو دوو کوڕەکەی ئەوپەڕی چاوەدێریو وردبینی بەکار هێناوە. هەروەها خاتوو رابینسۆن رێزێکی تایبەتیش لە هاوسەری دەگرێ کە یەکێك لە پارێزەرە ناوارەکانی ئیرلەندایەو چەند جاریش وتوویەتی کە هاوسەرم باشترین راوێژکارو باشترین هاندەرو لەهەمان کاتیشدا باشترین رەخنەگری منە. ئەو لە زۆر هەلّەدا منی رێنوێنی کردووەو هۆکاری گرینگی سەرکەوتنە سیاسیو کۆمەلاّیەتییەکانی من بووە.

1-Mary Robinson

خانمی رابینسۆن سەرۆك کۆماری ئیرلەندا

دایك سەرۆك وەزیران و کچ سەرۆك کۆمار!

دوای خاتوو رابینسۆن کە سێهەمین سەرۆك کۆماری جیهانە (دوای ئیزابیلاپێرۆن، سەرۆك کۆماری ئارژانتینو خانمی ئاکینۆ، سەرۆك کۆماری فیلیپین) ژنێکی ئاسایی‌تریش بەناوی"چاندریکا"، کچی گەنجی یەکەمین سەرۆك وەزیرانی ژنی جیهان بەناوی "خانمی سیریماڤۆ باندارانایك" بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی گەیشتووە. چاندریکا کە پلەی دوکتورای لەزانکۆی بەناوبانگی "سووربۆن"ی پاریس وەرگرتوە، پێش ئەوە کە پۆستی سەرۆك کۆماری سریلانکا بەدەست بهێنێ لە پێشپرکێیەکانی هەلّبژاردنی سەرۆك وەزیرانی سریلانکا کە دایکی پالێوراوی حیزبی ئازادی بوو، رۆلّی گرینگی نواندو خانمی باندارانایك بە سەرکەوتنی ئەم حیزبە لەهەلّبژاردنەکانی مانگی نۆڤەمبەری ساڵی ١٩٩٤ دوای هەڤدە ساڵ گەڕایەوە سەر پۆستی سەرۆك وەزیرانیو ساڵی دواتر بە هەلّبژاردنی چاندریکا بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری، بۆ یەکەمین جار لە میژووی جیهاندا دایکو کچێك پۆستی سەرۆك وەزیرانیو سەرۆك کۆماری ولاّتێکیان بەدەستەوە گرت. چاندریکا لە پۆستی سەرۆك کۆماری دژی هەندێك کردەوەی دایکی بوو، بەلاّم ئەم دایکو کچە پێش ئەوەی ئەم ناکۆکییانە ببنە قەیرانێکی سیاسی لەسەر ئاستی سریلانکا پێکەوە

سازشیان دەکرد. هاوکات لەگەڵ هەڵبژاردنی دایك‌و کچێك بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی‌و سەرۆك کۆمای لە سریلانکا، ژنان لە وڵاتانی‌تری نیمچە قارەی هیندیش (هیند، پاکستان، بەنگلادێش) هەندێك سەرکەوتنی مەزنی سیاسی‌یان بەدەست هێنا. لە پاکستاندا بی‌نەزیر بوتۆ جارێکی‌تریش بەسەر رکەبەرەکانیدا سەرکەوت‌و بۆ جاری دووهەم پۆستی سەرۆك وەزیرانی پاکستانی بەدەست هێناو لە بەنگلادێش دا "بیگم خالیدە زیا"ی بێوەژنی رێبەری کۆچکردووی بەنگلادێش (**ضیاء الرحمن**) کە رێبەرایەتی حیزبی ناسیۆنالیستی بەنگلادێشی دوای مردنی هاوسەری بەدەستەوە گرتبوو، دوای دە ساڵ خەباتی بێوچان لەبەرامبەر دەوڵەتی میلیتاری ژێنراڵ حوسێن محەمەد ئیرشادا و لە یەکەمین هەڵبژاردنی ئازادی بەنگلادێش، دوای رووخانی دەوڵەتی میلیتاری محەمەد ئیرشاد سەرکەوتنی بەدەست هێناو بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی بەنگلادێش گەیشت.

بیگم خالیدە زیا　　خانمی شێخ حوسەینە

رکەبەری سەرەکی بیگم خالیدە زیا لەم هەڵبژاردنانەدا ژنێك بەناوی خاتوو شێخ حوسەینە، کچی "مجیب الرحمن"ی رێبەری خەباتی سەربەخۆیی خوازانەی بەنگلادێش‌و یەکەمین سەرۆك وەزیرانی ئەم وڵاتە دوای سەربەخۆیی بوو کە بە جیاوازییەکی کەمەوە لە خاتوو بیگم خالیدە شکستی خوارد، بەڵام لە هەڵبژاردنەکانی دواتردا توانی سەرکەوتن بەدەست بهێنێ‌و وەك دووهەمین سەرۆك وەزیرانی ژنی بەنگلادێش دەسەڵات بەدەستەوە بگرێت. بی‌نەزیر بوتۆ لە پاکستان بۆ جاری دووهەم بەهۆی پیلانی هاوکارەکانی‌و بەپشتیوانی سەرکردە سەربازییەکان لەسەرکار لابردراو بە تۆمەتی چەوت کەڵك وەرگرتن لە دەسەڵات‌و هەروەها یارمەتیدانی هاوسەری کە پێشتر لە مامەڵە پڕ قازانجەکانی دەوڵەت پوولۆ پارەی دزیبوو، کەوتە ژێر راوەدوونان. ئەم تۆمەتانەی کە خرایە پاڵ بی‌نەزیر بوتۆوە نەسەلمێندرا، بەڵام گەلاڵە کردنی ئەم تۆمەتانەو ئەو پڕۆپاگەندانەی کە بە دژی ئەو ئەنجام درا، بووە هۆی سەرنەکەوتنی حیزبەکەی

لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی۱۹۹۷ی پاکستان‌و رکەبەری قەدیمی ئەو بەناوی نەوازشەریف جارێکی‌تر دەسەلاتی بەدەستەوە گرت. ئێستاش کە بی‌نەزیر بوتۆ سەرۆکی کومیتەی بەرهەڵستکاری دەوڵەتە لە پەرلمان، دەستی لە خەبات هەڵنەگرتووەو هیواداره کە جارێکی‌تر لە هەڵبژاردنەکانی داهاتووی پەرلمان سەرکەوێ‌و ئەمجارەیان ئەگەر سەرکەوت هەندێك چاکسازی لە یاسای بنەڕەتی پاکستان ئەنجام دەدات بۆ ئەوەی رێگە لەسەر هەڵدانی بارودۆخێکی‌تر بگرێت کە ببێتە هۆی لەسەرکار لابردنی نایاسایی ئەو. لە کۆتایشدا لە هێنددا رێبەرانی حیزبی کۆنگرە دوای دوو جار شکست هێنان لە هەڵبژاردنەکان، جارێکی‌تریش بیریان لەوە کردەوە کە بە کەڵك وەرتن لە ژن دەتوانن سرنجی رای گشتی بۆ لای خۆیان راکێشن‌و دەسەلاّت بەدەست بگرنەوە. ئیندیراگاندی (کچی نێهرۆ) کە دوای باوکی بەهێزترین‌و خۆشەویست ترین سەرۆك وەزیرانی هێند بووو راجیۆگاندی کە دوای ئەو بە پۆستی سەرۆك وەزیران گەیشت، کوژران‌و ئێستاش رێبەرانی حیزبی کۆنگرە دەیانهەوێ رەزایەتی وەرگرن بۆئەوەی وەك رێبەری حیزبی کۆنگرە لە هەڵبژاردنەکانی داهاتووی هێند بەشداری بکات. سۆنیا گاندیی[1] هاوسەری بەرەچەلەك ئیتالیایی راجیۆگاندی (ماوەیەك لەمەوبەر پەرتووکێکی پڕفڕۆشی لە بارەی هاوسەری نووسی).

خانمی سۆنیا گاندی

تا کاتێك ئەم پەرتووکە ئامادەی چاپ دەبێت، سۆنیا گاندی رێبەرایەتی خەباتی سیاسیی بۆ جێنشینی هاوسەری قەبوولّ نەکردووە، بەڵام ئەگەر ئەم پێشنیارەی رێبەرانی حیزبی کۆنگرە قەبوولّ بکات بە ئەگەرێکی بەهێز دەبێتە سەرۆك وەزیرانی داهاتووی هێند.

1-Sonia Gandhi

ژنە دەسەلاتدارەکانی تری دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم

لەدەیەی کۆتایی سەدەی بیستەمدا (لەسالی ۱۹۹۰بەملاوە) جگە لەم ژنانەی کەلە بەشەکانی رابردوودا باسمان لێوە کردن، پێنج ژنی تر لە بەشە جۆراجۆرەکانی جیهان بە پۆستی سەرۆك کۆماریو سەرۆك وەزیرانی گەیشتوون کە ئامازەیەکی کورتیان پێدەکەین.

۱-لە هەڵبژاردنە گشتییەکانی سالی۱۹۹۰ی نیکاراگوای، خانمی "ڤیۆلیتا چامۆرۆ"[۲] توانی لە رکەبەری سەرەکی خۆی بەناوی "دانیەل ئۆرتێگا"ی رێبەری شۆڕشگێڕی نیکاراگوای بباتەوەو بۆ یەکەمین جار رێژیمی شۆڕشی لەرێگای هەڵبژاردنەوە جێگەی خۆی بەحکوومەتێکی هەڵبژێردراوی دێمۆکراتی ئەسپارد.

۲-خاتوو "گرۆ هارلیم برۆنتلەند"[۳] کە لەسالی ۱۹۹۰دا بەملاوە پۆستی سەرۆك وەزیرانی لە ئەستۆ دایە، کاتێك کە خوێندکاری پزیشکی بوو هاتە نێو جیهانی سیاسەتەوەو دوای بەدەستهێنانی رێبەرایەتی حیزبی کرێکاری نەرویژ بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی گەیشت. خانمی برۆنتلەند وەرزش وانەو چەند جار مەودای بەینی مالّ (لە ئۆسلۆ)و ڤیلاکەی کە لە چل کیلومتری شاری ئۆسلۆیە بەخلیسکانە رۆیشتووە.

خانمی برۆتلەند،

سەرۆك وەزیرانی نەرویژ

2-Violetta Chamorro

3-Gro Harlem Brundtland

۳- لەسەرەتاکانی سالی۱۹۹۳دا، خانمی تانسۆ چیلەر[٤]ی وەزیری ئابووری کابینەی سولەیمان دێمیرێل، دوابەدوای مردنی "تۆرگۆت ئۆزال"ی سەرۆك کۆماری تووورکیەو هەڵبژێردرانی سولەیمان دێمیرێلی سەرۆك وەزیرانی ئەو کاتی تووورکیە بۆ پۆستی سەرۆك کۆماری، بوو بە جێنشینی ئەوو بۆ یەکەمین جار لەمێژووی تووورکیەدا ژنێك بۆ پۆستی سەرۆك وەزیرانی هەڵبژێردرا. خانمی چیلەر کە ژنێکی گەنجو دەوڵەمەندو لە هەمانکاتیشدا خوێنکاری ئەمریکا بوو، لەجێبەجێکردنی بەڵێنەکانی بۆ چاکسازی باری ئابووری و چارەسەرکردنی کێشەی کوردەکان سەرکەوتنی بەدەست نەهێناو دوای سێ مانگ سەرۆك وەزیرانیو دوابەدوای سەرکەوتنی حیزبی ئیسلامی رێفاە لە هەڵبژاردنەکانی سالی۱۹۹۵ دەستی لە کار کێشاوە.

خانمی تانسۆ چیلەر سەرۆك وەزیرانی تورکیا

خانمی تانسۆ چیلەر لە کابینەی هاوبەندی جێنشینی خۆیدا (نجم الدین ئەربەکان) پۆستی وەزیری دەرەوەی وەرگرت، بەڵام ئەربەکان کە رووبەرووی دژایەتی تووندی سوپا لەمەڕ جێبەجێکردنی پرۆگرامەکانی ببۆوە، دوای نزیکەی سالێك حوکمڕانی ناچار بوو دەست لەکار بکێشێتەوەو هەر بەم هۆیەشەوە تانسۆ چیلەریش پۆستەکەی لەدەست دا. تانسۆ چیلەر بۆ گەڕانەوەی بۆسەر دەسەلآت چاوەڕوانی هەڵبژاردنەکانی داهاتووی تووورکیە دەکات.

4-Tansu Gillar

خانمی تانسۆ چیلەر لە رێورەسمێکی ئایینیدا لەنێوان ژمارەیەک لەلایەنگرەکانی

٤- لەمانگی ژوییەی ساڵی ١٩٩٣دا، لێخ والێسای سەرۆك کۆماری ئەوکاتی لەهێستان (پۆڵندا) لەنێوان سەرسوورمانی هاوکارەکانیدا یەکێك لەپەرلمانتارە ژنەکانی لەهێستانی بەناوی "هانا- سوچوکا"[5] بۆ سەرۆك وەزیرانی ئەم وڵاتە هەڵبژارد. سوچوکا کە لەو کاتەدا ٤٦ ساڵی تەمەن بوو هێستاش زەماوەندی نەکردبوو، لای نوێنەرانی پەرلمانی لەهێستان زۆر خۆشەویستو ناودار بوو، بڵام هەرگیز کەسێك باوەڕی نەدەکرد رۆژێك پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەهێستان بەو بدرێت. سوچوکا کابینەیەکی هاوبەندی بە بەشداری وەزیرانی حەوت حیزبی لەهێستان دامەزراندو توانی لەپەرلمانی لەهێستان کە لەوکاتەدا بەتووندی تووشی شێواوی و ناکۆکی هاتبووە دەنگی متمانە وەرگرێت. سوچوکا کە باوکی دەرمانسازەو خۆشی دوکتورای مافی هەیە، یەکێك لەسەرکەوتووترین سەرۆك وەزیرانی لەهێستانی دوای رووخانی رێژیمی کۆمۆنیستی ئەو وڵاتەیە. سوچوکا دوای لەسەرکار لابرانی لێخ والێسا، پۆستی سەرۆك وەزیرانی لەدەست داوە بەڵام هێشتاش یەکێك لە نوێنەرە بەهێزەکانی پەرلمانی لەهێستانە.

5-Hanna Suchocka

خاتوو سوچوکا سەرۆك وەزیرانی پۆڵۆنیا

٥-لەناوەڕاستەکانی ساڵی ١٩٩٣دا، کانەداش بۆیەکەمین جار بوو بە خاوەنی سەرۆك وەزیرانی ژن. یەکەمین سەرۆك وەزیرانی ژنی کانەدا خانمی "کیم کامبێڵ"[6]ە کە لەتەمەنی ٤٦ ساڵیدا بە پۆستی سەرۆك وەزیرانی کانەدا گەیشت. خانمی کامبێڵ ژیانێکی تاڵو پڕ کارەساتی بووەو دوای جیا بوونەوەی دایکو باوکی، سەرپەرشتی باوکی لە ئەستۆ گرتووەو دووجار شووی کردووەو تەلاقی وەرگرتووەو لە ئاکامدا هاتە نێو جیهانی سیاسەت. خانمی کامبێڵ کە مارگرێت تاچێری کانەدای پێدەڵێن، لەساڵی١٩٩٣دا رێبەری حیزبی گەشەسەندنی کانەدای بەدەستەوە گرتو بە وتاربێژی پڕجۆش توانی ئەم حیزبە لە هەڵبژاردنەکان سەرخات. بەڵام خانمی کامبێڵ نەیتوانی ئەم چاوەڕوانییە گەورانە جێبەجێ بکات کە لەکاتی پێشپرکێی هەڵبژاردنەکاندا بە خەڵکی دابوو هەربەم هۆیەشەوە لە هەڵبژاردنەکانی دواتری کانەدا لەحیزبی لیبراڵ شکستی خوارد. لەگەڵ ئەمەشدا خانمی کامبێڵ خەیاڵی گەڕانەوە بۆ سەر دەسەلاتی هەر لەمێشك دایەو بە سەرۆکایەتی کەمینەی بەرهەڵستکاری دەوڵەت لە پەرلمانی کانەدا خۆی بۆ هەڵبژاردنەکانی داهاتووی پەرلمانی کانەدا ئامادە دەکات.

6-Kim Campbell

لە هاوسەری مائۆوە تا هاوسەری کلینتۆن!

هەر وەك لە بەشەکانی پێشووی ئەم پەرتووکەدا ئاماژەی پێکرا، تەنیا ئەو ژنانەی کە پۆستە فەرمییەکانی وەکوو سەرۆك وەزیری یا خود سەرۆك کۆماریییان وەرگرتووە بە ژنانی دەسەلاتداری جیهان بە هەژمار نایەن، بەڵکوو زۆر ژنی‌تریش هەبووە کە وەك هاوسەر یان دایك‌و تەنانەت کچی خاوەن دەسەلاتەکان، پتر لەو ژنانەی کە پۆستی شاژن یان سەرۆك کۆمارو سەرۆك وەزیرانیان وەرگرتووە لەسەر رەوتی مێژووی ولاتەکەیان یا خود مێژووی جیهان شوێنپەنجەیان داناوە.

خاتوو جیانك کینك، بێومژنی مائۆ لە دادگا

وێنەی ئە ژنانە لە رابردوودا بریتیە لە کاترین دۆمێدیسی، دایکی سێ پاشای فەرانسەو لەسەدی هاوچەرخیشدا بریتین لە مەلیکە ئالێکساندرای هاوسەری دواین تێزاری رووسیاو خانمی ویلسۆنی هاوسەری سەرۆك کۆماری ئەمریکاو لە نێوەی دووهەمی سەدەی بیستەمیشدا دەتوانین ناوی خانمی "چیانکا یچك"ی هاوسەری دواین سەرۆك کۆماری چین بەر لەدەسەلاتی کۆمۆنیستەکانو هەروەها خانمی جیانك کینکی هاوسەری مائۆ (رێبەری کۆمۆنیستەکانی چین) بهێنین.بە باوەڕی ئەو کەسانەی کە لە نێزیکەوە لەگەڵ جیانك کینك هەڵسوکەوتیان کردووە (بۆ وێنە پزیشکی تایبەتی ئەو کە لەم دواییانەدا پەرتووکێکی لەسەر ژیانی مائۆ نووسیوە) خانمی جیانك کینك لە هەموو کەس زیاتر کارتێکەری لەسەر رێبەری چین بووەو لەسالانی کۆتایی تەمەنی مائۆدا سەرۆکی راستەقینەی چین بووە. خاتوو جیانك کینك کە لەسەردەمی گەنجێتیدا سەما کارو هوونەرمەندی شانۆ بووە، دوای مردنی مائۆ بە هاوکاری‌و هاوپەیمانی لەگەڵ رێبەرانی سیاسی‌و سەربازی چین کە دواتر بە گرووپی چوار

کەسی ناوبانگیان دەرکرد، وێستی کودتایەك ئەنجام بدات و لەم رێگەیەشەوە دەسەلاّت بەدەستەوە بگرێت، بەلاّم سەر نەکەوت‌و لە دادگاییەکەی پردەنگ‌وپەنگدا بە مەرگ مەحکووم کرا. بڕیاری کوشتنی ئەو لەبەر رێزلێنان لە مائۆ گۆڕا بۆ زیندانی ئەبەدی‌و لە ئاکامدا لە بەندیخانەدا مرد.

هیلاری کلینتۆن، هاوسەری سەرۆك کۆماری ئەمریکا

هیلاری کلینتۆن، هاوسەری بیل کلینتۆنی سەرۆك کۆماری ئەمریکا یەکێکی‌تر لە ژنە کارتێکەرو دەسەلاتدارەکانی جیهانە کەلە هەموو کەسێك زیاتر، کارتێکەریی لەسەر هاوسەری هەیەو کلینتۆن لە هەموو بڕیارە سیاسییەکان‌و هەڵبژاردنی پۆستەکانی دەوڵتیدا راوێژ لەگەڵ ئەو دەکات. رۆژنامەکانی ئەمریکا لە خانمی کلینتۆن کە لە زانکۆ هاپۆلی کلینتۆن بووەو لەکاتی خوێندکاریدا زەماوەندی لەگەڵ ئەو کردووە، وەك بەهێزترین‌و کارتێکەرترین خانمی یەکەمی ئەمریکا یاد دەکەنەوەو تەنانەت ژمارەیەك لە رۆژنامەکانی ئەمریکا بە گاڵتە بە جێگەی پرێزیدێنت یان سەرۆك کۆمار، ناوی هاوسەری خانمی هیلارییان لەسەر کلینتۆن داناوە.

لەسالی ١٩٨٨دا لە ولاتانی جیهان ٩٦ وەزیری ژن لەسەر پۆستە گرینگەکانی وەکوو وەزیری کاروباری دەرەوە ودادو هەروەها وەزیری کاروباری فێرکردن‌و پەروەردە خزمەت دەکەن. یەکێك لە دەسەلاتدارترینیان خانمی "مادلین ئالبرایت"ی وەزیری کاروباری دەرەوەی ئەمریکایە. لە ئەمریکادا دوای پۆستی سەرۆك کۆماری، پۆستی وەزیری دەرەوە بەرزترین پۆستە‌و خانمی مادلین ئالبرایت کە کۆچبەرێکی چێکییە لە زۆربەی کاروبارە گرینگەکانی پەیوەست بە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بە تەنیا بڕیار دەدات.